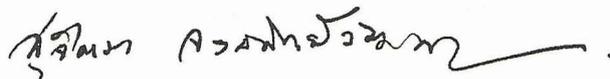

คำนำ (ครั้งที่ ๒)

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีโอกาสดัดพิมพ์หนังสือ **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ซึ่งเป็น ผลการศึกษาค้นคว้าของ ศาสตราจารย์ ดร.กนก วงษ์ตระหง่าน เพื่อร่วมเฉลิมฉลองวโรกาสรัชมังคลาภิเษกสมโภชของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยความมุ่งหวังว่าแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองจะช่วยชี้แนะแนวคิดให้แก่ประชาชนทั่วไปได้เข้าใจถึงเป้าหมายและแนวทางการไปสู่ความเป็นชาติในด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้เป็นตำราวิชารัฐศาสตร์ที่มีคุณค่าเล่มหนึ่ง

มาในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ นับเป็นปีที่สำคัญยิ่งอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือการเฉลิมฉลองวโรกาส ๖๐ ปี พระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส สถาบันไทยศึกษาจึงพิจารณาเห็นสมควรให้จัดพิมพ์หนังสือ **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ขึ้นเป็นครั้งที่สอง เพื่อแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น และเพื่อหวังให้เกิดการนำแนวพระราชดำรินี้ไปปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองและสันติสุขของคนในชาติ

สถาบันไทยศึกษาขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.กนก วงษ์ตระหง่าน ที่กรุณามอบผลงานการศึกษาอันมีคุณค่านี้มาจัดพิมพ์ขึ้นอีกครั้ง เพื่อถวายเป็นความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสอันสำคัญนี้ร่วมกัน

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา

คำปรารภอีกครั้ง

หนังสือ แนวพระราชดำริเรื่องการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
จัดพิมพ์ครั้งแรกโดยสถาบันไทยศึกษา และฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปีพุทธศักราช ๒๕๓๑
เพื่อแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสรัชม้งคลาภิเษกสมโภช
ดังปรากฏในคำแถลงของศาสตราจารย์ ดร.เกษม สุวรรณกุล อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ในขณะ
นั้น) ว่า

“ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ นี้เป็นโอกาสสำคัญที่ประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เฉลิมฉลองวโรกาสรัชม้งคลาภิเษกสมโภชของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ด้วยความผูกพันพิเศษของพระราชพิธีรัชม้ง
คลาภิเษกกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยสภามหาวิทยาลัย
เห็นว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะใช้โอกาสแห่งพระราชพิธีรัชม้ง
คลาภิเษกนี้แสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีและ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ทรงเป็นพระบูรพมหาราชของประชาชนและ
ประเทศไทยเป็นกรณีพิเศษ”

กล่าวคือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในฐานะของการเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกของประเทศไทยอันถือ
กำเนิดจากพระราชดำรินวโรกาสรัชม้งคลาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับการ
สถาปนาเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาต่อมา ดังนั้น
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงมีความใกล้ชิดและผูกพันกับพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีและพระราชพิธีรัชม้ง
คลาภิเษกเป็นการเฉพาะ และหนังสือเล่มนี้เป็นรูปธรรมของการพยายามศึกษาเพื่อทำความเข้าใจแนว
พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยปัญญาอุตสาหกรรมที่สถาบันการศึกษาพึงกระทำได้ ด้วยสำนึก
ในพระมหากรุณาธิคุณต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นการเฉพาะต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาล
ปัจจุบัน ความจริงแห่งเจตนารมณ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแห่งนี้ สมควรที่จะนำขึ้นกล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่ง

หนังสือเล่มนี้ไม่มีจุดมุ่งหมายและไม่สามารถที่จะกล่าวอ้างสรุปว่า ได้ครอบคลุมเนื้อหาสาระแนว
พระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้อย่างบริสุทธิและครบถ้วนสมบูรณ์
ดังท่านอาจารย์ภาวาส บุนนาค รองราชเลขาธิการ (ในขณะนั้น) ได้กรุณาเขียนคำนำให้หนังสือนี้ว่า

“ข้อสรุปและหลักทฤษฎีในหนังสือเล่มนี้ ถึงหากไม่มีผู้ใด รวมทั้งผู้เขียนเองจะรับรองได้ว่าถูกต้องสมบูรณ์ตรงตามแนวพระราชดำริทุกประการก็ตาม แต่โดยส่วนรวมก็เป็นไปตามนัยะแห่งพระราชดำริ จึงน่าจะถือว่าเป็นตำรารัฐศาสตร์สำคัญเล่มหนึ่ง เชื่อว่าเมื่ออ่านด้วยโยนิโสมนสิการ แต่ละท่านจะเกิดปัญญาปรีชาญาณที่แจ่มใส แน่ชัดในตนเอง และชาติบ้านเมืองเพิ่มพูนขึ้น เป็นปัญญา ความฉลาดที่สามารถจะน้อมนำไปปฏิบัติ พัฒนาการงาน พัฒนาชีวิต ตลอดจนชาติบ้านเมือง ให้บรรลุถึงความเจริญมั่นคงได้.”

ดังนั้นการอ่านหนังสือนี้ ประเด็นสำคัญคงจะไม่ใช้การตรวจสอบความ “บริสุทธิ์และบริบูรณ์” ของแนวพระราชดำริที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ แต่อยู่ที่การพยายามทำความเข้าใจนัยะแห่งพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อก่อให้เกิดปัญญาและน้อมนำนัยะแห่งพระราชดำริไปปฏิบัติเพื่อพัฒนา งาน พัฒนาชีวิต และพัฒนาชาติบ้านเมือง ให้มีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคง กล่าวให้ชัดเจน คือการเข้าใจนัยะแห่งพระราชดำริถือเป็นสิ่งสำคัญ แต่การน้อมนำนัยะแห่งพระราชดำริไปปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่า

ในขณะที่ผู้เขียนเรียบเรียงแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวระหว่างปีพุทธศักราช ๒๕๒๙ - ๒๕๓๑ นั้น ความเข้าใจต่อแนวพระราชดำริที่ว่าด้วยหลักการวิธีการและคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติ ได้สร้างศรัทธาที่ปราศจากข้อสงสัยใดๆ ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะต่อพระราชปรีชาญาณในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องคุ้มครองประชาชนและประเทศชาติให้มีความปลอดภัย เจริญก้าวหน้าและมั่นคงที่เป็นจริงและปฏิบัติได้จริง แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ใช่เป็นเพียงทฤษฎีที่บอกถึงสิ่งที่ควรจะเป็น แต่ยังบอกถึงวิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายประสงค์ได้อย่างเป็นรูปธรรม และที่สำคัญคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงความสำคัญของคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติที่จะทำให้การปฏิบัติสำเร็จได้ เช่นทหารที่จะป้องกันประเทศได้สำเร็จจะต้องมีสมบัติคือ ๑) ความยึดมั่นและจงรักภักดีต่อชาติ ๒) ความสำนึกในหน้าที่ที่จะต้องป้องกันประเทศ ๓) ความพร้อมทั้งกายใจที่จะเสียสละเป็นชาติพลี ๔) การมีวินัยทั้งกายและทางใจ ๕) ความซื่อสัตย์สุจริต ความกล้าหาญ ความเสียสละและความสามัคคี นั้นหมายความว่า ถ้าทหารไม่มีคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการนี้ ถึงแม้ทหารจะปฏิบัติตามหลักการและวิธีการในการป้องกันประเทศที่ได้พระราชทานไว้ ก็จะไม่รักษาเอกราชอธิปไตย อิศรภาพ และความเป็นปึกแผ่นของชาติไว้ได้ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติ แสดงให้เห็นถึงการมุ่งเน้นผลสำเร็จของการปฏิบัติว่าเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด ดังนั้น การศึกษาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะต้องมุ่งสู่การปฏิบัติตามแนวพระราชดำริให้เกิดผลสำเร็จที่จะปรากฏจริง อันเป็นคุณประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติเป็นสำคัญ

นับตั้งแต่หนังสือเล่มนี้เริ่มจัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๓๑ จนถึงปัจจุบัน นับได้ว่าเป็นระยะเวลา ๒๒ ปีแล้ว ผู้เขียนยังคงยืนยันในความถูกต้อง เป็นจริง และคุณค่าที่ยิ่งใหญ่ของแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เปลี่ยนแปลง ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีเพียงประสบการณ์จริงในชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวของผู้เขียนที่ทำให้เกิด “ความเข้าใจจากการปฏิบัติ” มากขึ้น ความเข้าใจจากการใช้สมองต่างจากความเข้าใจจากการปฏิบัติ การประจักษ์ในผลสำเร็จจากการปฏิบัติตามแนวพระราชดำริได้สร้างความเข้าใจใหม่ที่ลึกซึ้งและมั่นคงที่ไม่อาจมีเหตุผลหรือตรรกะใดมาหักล้างได้ เพราะแนวพระราชดำริเป็นสิ่งที่พิสูจน์แล้วด้วยการปฏิบัติจริงและเกิดผลสำเร็จจริง สิ่งทีกล่าวนี้อาจจะไม่สามารถเข้าใจได้ครบถ้วนด้วยเหตุผลหรือตรรกะ แต่จะเข้าใจได้ทันที เมื่อผู้ปฏิบัติได้สัมผัสผลสำเร็จแห่งการปฏิบัติจริงที่เกิดขึ้น ดังนั้นผู้เขียนจึงขอเชิญชวนให้ผู้อ่านน้อมนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปปฏิบัติตามวิธีการที่ทรงแสดงไว้ พร้อมทั้งยึดมั่นและรักษาคุณสมบัติของตนให้เป็นเช่นที่ทรงกำหนดไว้ในทุกขณะที่ปฏิบัติตามแนวพระราชดำริด้วยศรัทธาอุทิศสาธุะ เมื่อการปฏิบัติตามแนวพระราชดำริเกิดสัมฤทธิ์ผลขึ้น เมื่อนั้นความเข้าใจที่ถ่องแท้ต่อแนวพระราชดำรินี้ก็จะเกิดขึ้นตามมา การนำแนวพระราชดำริสู่การปฏิบัติเช่นนี้ นอกจากจะเป็นการรักษาแนวพระราชดำริให้คงอยู่ตลอดไปแล้วยังถือได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงกตัญญูตบเทวีตาดต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ประเสริฐสุด

การที่สถาบันไทยศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนำหนังสือ **แนวพระราชดำรินด้านการเมือง การปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** มาจัดพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสครบ ๖๐ ปี พระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส จึงถือเป็นเรื่องที่น่ายกย่องสรรเสริญ และผู้เขียนขอขอบคุณสถาบันไทยศึกษาที่ให้โอกาสแก่ผู้เขียนได้มีส่วนร่วมถวายเป็นความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกวาระหนึ่ง

กนก วงษ์ตระหง่าน

๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓

คำปรารภ

ความมุ่งหมายทางวิชาการของการศึกษา คือความพยายามที่จะเรียบเรียงแนวพระราชดำริด้านการเมือง การปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อเป็นแนวคิดทางรัฐศาสตร์ของการเมืองการปกครองไทยแก่นิสิตนักศึกษาและผู้สนใจต่อไป โดยเชื่อว่าแนวพระราชดำริที่ปรากฏในหนังสือนี้จะนำไปสู่คำถามสำคัญเกี่ยวกับการเมืองการปกครองไทย เช่น เป้าหมายของการเมืองการปกครองไทยคืออะไร ความเป็นไทยในการเมืองไทยคืออะไร ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐในความคิดของไทยเป็นอย่างไร หน้าที่ของรัฐไทยคืออะไร เป็นต้น คำถามเหล่านี้ล้วนแต่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการพัฒนากระบวนการเมืองการปกครองไทยที่จะเป็นประโยชน์ตรงกับความต้องการของประชาชนและประเทศชาติ กล่าวคือการพัฒนาทางการเมืองของไทยจำเป็นจะต้องมีคำตอบให้แก่คำถามดังกล่าว ไม่เช่นนั้นแล้ว การพัฒนาทางการเมืองก็จะไร้ทิศทางและขาดเป้าหมาย ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายต่อประเทศชาติและประชาชนอย่างยิ่ง ดังนั้นการศึกษานี้จึงพยายามที่จะอัญเชิญแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาแสดงให้เห็นปรากฏ ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถแสดงได้อย่างสมบูรณ์ก็ตาม แต่อย่างน้อยที่สุดแนวพระราชดำริที่ปรากฏให้เห็นนี้อาจจะเพียงพอที่แสดงทิศทางและเป้าหมายทางการเมืองการปกครองไทยเพื่อการศึกษาต่อไป

การศึกษานี้อาจจะปฏิเสธความลำเอียงทางปัญญาไม่ได้ กล่าวคือการศึกษานี้อาจจะถูกตั้งข้อสังเกตว่า นำเพียงบางประเด็นของพระราชดำริมาแสดงเท่านั้น ต่อข้อสังเกตนี้คงจะไม่มีใครปฏิเสธว่าการศึกษาในทุกเรื่อง ทุกสาขาวิชา ล้วนแต่มีจุดอ่อนที่จะให้ตั้งข้อสังเกตนี้ได้เสมอ เพราะการจะนำประเด็นทุกมิติ ทุกด้าน ทุกแง่มุมโดยสมบูรณ์ของเรื่องที่ศึกษามาแสดงให้ปรากฏเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในความเป็นจริง กล่าวคือ การศึกษาเรื่องใดก็ตาม ผู้ศึกษาแต่ละคนจะศึกษาเรื่องนั้นเพียงบางด้านเท่านั้นและผลของการศึกษาก็แสดงความจริงเพียงบางด้านของเรื่องที่ศึกษาเท่านั้น ดังเป็นที่เข้าใจและยอมรับในปรัชญากันว่า ทั้งหมดของความเป็นจริง (totality of reality) เป็นเพียงสิ่งที่อยู่ในความคิดเท่านั้น แต่ไม่ได้อยู่ในความเป็นจริงที่สามารถจะศึกษาได้ การศึกษาด้านต่าง ๆ ของเรื่องเดียวกันมากขึ้น เป็นเพียงความสามารถที่จะเข้าไปใกล้ทั้งหมดของความเป็นจริงของเรื่องนั้นเท่านั้น ด้วยความสำนึกตระหนักในข้อจำกัดนี้ การศึกษานี้จึงแสดงเพียงบางด้านของแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมดของแนวพระราชดำริดังกล่าว เพราะฉะนั้นการพิจารณาถึงการศึกษานี้ จึงน่าจะพิจารณาว่าการศึกษานี้ให้ความเข้าใจความหมายของแนวพระราชดำริอย่างสอดคล้อง ต่อเนื่อง มีเอกภาพ สมบูรณ์และเป็นระบบเพียงใด ถ้าความหมายของแนวพระราชดำริในการศึกษานี้มีคุณสมบัติดังกล่าวที่สามารถสื่อสารให้ความเข้าใจกับบุคคลทั่วไปได้ ก็น่าจะแสดงถึงการมีโครงสร้างทางตรรกะที่สะท้อนถึงแนวคิดของการศึกษานี้ เมื่อพิจารณาการศึกษานี้ด้วยแนวคิดดังกล่าว การศึกษานี้จึงใคร่เชื่อเชิญให้มีการศึกษาเรื่องแนวพระราชดำรินี้ให้มากขึ้น เพื่อจะช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อแนวพระราชดำริที่ใกล้ทั้งหมดของความเป็นจริงมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว เท่ากับได้ช่วยขยายพรมแดนแห่งความเข้าใจในแนวพระราชดำริให้กว้างไกลมากขึ้น

ภายหลังจากการศึกษาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมานี้ ผู้ศึกษาคงจะต้องสารภาพว่าแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อคนไทยและสังคมไทย

อีกทั้งยังทรงแสดงให้เห็นด้วยว่าแนวคิดทางการเมืองการปกครองจะต้องเริ่มจากความเป็นจริงของสังคม และจะต้องเป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ ไม่ใช่ความนึกฝัน หลักการ วิธีการ และคุณสมบัติทางการเมืองการปกครองที่ทรงแสดงไว้มีความหมายที่สอดคล้องกับหลักการของเหตุผลและหลักแห่งคุณธรรมของคนไทยอย่างเหมาะสมในด้านหนึ่งอาจจะมองว่าแนวพระราชดำริเป็นเรื่องปรกติธรรมดา แต่ถ้าพิจารณาให้แตกฉานจะเห็นว่าภายใต้ความเป็นปรกติธรรมดานั้น มีหลักคิดหรือปรัชญาที่ลึกซึ้งและสลับซับซ้อนแฝงอยู่ ด้วยคุณลักษณะของแนวพระราชดำรินี้เช่นกล่าว จึงไม่สามารถเข้าใจแนวพระราชดำริได้อย่างกระจ่างชัด ด้วยการตีความเพียงผิวเผินที่ขาดการพิจารณาวินิจฉัยด้วยปัญญาและความเฉลียวฉลาดอย่างแท้จริง ตัวอย่างเช่น ทรงชี้ว่าการพัฒนาจะต้องไม่กระทำด้วยความกระหายและเร่งรีบ ถ้าจะเข้าใจอย่างผิวเผินอาจจะเข้าใจได้ว่า การพัฒนาให้ค่อยๆ ไปได้ไม่จำเป็นต้องรีบร้อน แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกลงไป จะเห็นว่าทรงให้ความสำคัญกับความพร้อมและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นที่จะพัฒนา หมายความว่า การพัฒนาจะต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นสำคัญ ไม่ใช่คำนึงถึงเฉพาะเพียงความต้องการของนักพัฒนาที่ต้องการจะพัฒนา เพราะการพัฒนาในลักษณะบังคับหรือยึดเยียดจัดว่าเป็นการพัฒนาที่ขาดคุณสมบัติสำคัญของการพัฒนาไป นั่นคือความต้องการของประชาชน การพัฒนาในลักษณะบังคับหรือยึดเยียดนี้ ย่อมจะไม่ตรงกับความต้องการของประชาชน การพัฒนาเช่นกล่าวจึงไม่ใช่การพัฒนาเพื่อสนองต่อความต้องการของประชาชน เป็นต้น จากตัวอย่างโดยย่อนี้ อาจจะแสดงให้เห็นว่าแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีความหมายที่ควรแก่การศึกษาและมีคุณค่าเชิงวิชาการอย่างมาก ถ้ามองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นนี้คงจะต้องยอมรับว่าพระองค์ทรงเป็นนักคิดที่ยิ่งใหญ่ที่นักศึกษาวិชาการเมืองการปกครองไทยจะต้องศึกษาแนวพระราชดำริของพระองค์ท่าน ลำพังเพียงแนวพระราชดำริของพระองค์โดยยังไม่ต้องพิจารณาถึงพระราชกรณียกิจที่ทรงกระทำให้ประเทศชาติและประชาชนได้คุณประโยชน์อย่างมหาศาลก็เพียงพอที่จะทำให้เกิด “อจลศรัทธา” ในจิตใจของผู้ศึกษา ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างเต็มเปี่ยมและรู้สึกมีบุญที่ได้เกิดมาในรัชสมัยของพระองค์

การศึกษานี้คงจะไม่สามารถบรรลุจุดมุ่งหมายดังที่ปรากฏนี้ ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนด้านทุนการศึกษาจากเงินทุนเฉลิมฉลองมหามงคลสมัยรัชกาลภิเษกโดยความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัย อีกทั้งถ้าไม่ได้รับความไว้วางใจจาก รองศาสตราจารย์ ดร. ศลักษณ์ ทรรพนันท์ รองอธิการบดีฝ่ายวิจัย ให้ศึกษาเรื่องที่มีความสำคัญและท้าทายเช่นนี้ นอกจากนี้สถาบันไทยศึกษายังให้การสนับสนุนและความมั่นใจแก่ผู้ศึกษาตลอดระยะเวลาของการศึกษา ซึ่งผู้ศึกษาต้องขอขอบคุณไว้ในโอกาสนี้

การศึกษานี้สามารถเดินมาได้ดังถูกต้อง เป็นเพราะความเมตตาและเอื้อเฟื้อของบุคคลจำนวนมากที่ให้แก่ผู้ศึกษาเป็นอย่างดี หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์ ราชเลขาธิการ กรุณาให้ความคิดเห็นต่อการเข้าใจพระราชดำริอย่างมาก อีกทั้งยังช่วยกรุณาประสานงานให้ผู้ศึกษาและคณะสามารถตามเสด็จเพื่อศึกษาแนวพระราชดำริโดยตรงจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล รองเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ นอกจากจะกรุณาให้ข้อมูลเชิงเอกสารที่เป็นประโยชน์แล้ว ยังกรุณาให้สัมภาษณ์ในประเด็นต่างๆ อย่างกว้างขวาง ตลอดจนช่วยอำนวยความสะดวกในการตามเสด็จให้สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาจารย์ปราโมทย์ ไม้กลัด อาจารย์ ดร. พิสิษฐ์ วรอุไร คุณมนูญ มุกข์ประดิษฐ์ คุณพิมพ์ศักดิ์ สุวรรณทัต คุณศม พจนารถ คุณวุฒิ สุมิตร กรุณาให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเข้าใจความหมายของพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ศึกษาต้องขอแสดงความขอบพระคุณอย่างสูงต่อทุกท่าน ตลอดจนบุคคลอีกจำนวนมากที่ไม่ได้

กล่าวถึงในที่นี้ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่สำนักราชเลขาธิการช่วยกรุณาตรวจสอบความถูกต้องของพระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสที่อัญเชิญมาแสดงในหนังสือนี้เป็นอย่างดี

ผู้มีพระคุณพิเศษต่อการศึกษานี้ คือ ท่านอาจารย์ภาวาส บุนนาค รองราชเลขาธิการ ท่านอาจารย์กรุณาให้เวลาและอดทนอย่างไม่จำกัดต่อผู้ศึกษาด้วยความเมตตายิ่ง เพื่อช่วยผู้ศึกษาเข้าใจแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างถูกต้องตรง ด้วยการตอบคำถามจำนวนนับไม่ถ้วน ด้วยการอธิบายและยกตัวอย่างประกอบที่มีคุณค่า อีกทั้งยังช่วยกรุณาตรวจและแก้ไขความหมายของแนวพระราชดำริที่ปรากฏในหนังสือนี้โดยตลอด ความรู้ที่ท่านอาจารย์มอบให้ทำให้ผู้ศึกษาต้องกล่าวว่า ท่านอาจารย์ภาวาส บุนนาค คือผู้ให้แนวทางในการศึกษาความหมายของแนวพระราชดำริแก่การศึกษานี้ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ท่านอาจารย์ภาวาส บุนนาค คือ “พระดาบส” ของการศึกษานี้ ยิ่งไปกว่านั้นท่านอาจารย์ภาวาส บุนนาค ยังกรุณาเขียน “คำนำ” ที่มีคุณค่ายิ่งให้แก่หนังสือนี้อีกด้วย ผู้ศึกษาจะจดจำความเมตตา คุณธรรม และความรู้ของท่านอาจารย์ไว้ด้วยสำนึกตระหนักของความกตัญญูกตเวทิตาตลอดไป

การศึกษานี้จะไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและตรงตามจุดมุ่งหมายได้เลย ถ้าขาดผู้ร่วมงานที่มีคุณภาพและความตั้งใจสูง คือ คุณนดา สังข์สุวรรณ และ คุณสุกัญญา ปัญญ์บุศยกุล บุคคลทั้งสองนี้คือผู้ที่อยู่เบื้องหลังของความสำเร็จนี้นี้

ตลอดระยะเวลาของการศึกษานี้ ผู้ศึกษาทำงานด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานโอกาสแก่ คุณเฉลยลักษณ์ และ คุณแหวนยอด วงษ์ตระหง่าน ภรรยาและลูกสาวอันเป็นที่รักให้เข้าศึกษาในโรงเรียนจิตรลดาได้ นอกเหนือจากความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงปกป้องคุ้มครองให้มีชาติบ้านเมืองที่ปลอดภัยมั่นคงและเจริญก้าวหน้าจนถึงทุกวันนี้

ผู้ศึกษารู้สึกโชคดีและภาคภูมิใจที่มี คุณเฉลยลักษณ์ คุณแหวนยอด คุณปิ่นรัฐ และ คุณมกุฎชัย วงษ์ตระหง่าน เป็นผู้ร่วมชีวิตที่ดีและมีคุณค่ายิ่ง ความดีและคุณค่าของบุคคลทั้งสี่นี้เป็นกำลังใจและกำลังความเพียรสำคัญ ที่ช่วยให้สามารถสร้างสรรค์งานทางวิชาการตลอดมารวมทั้งหนังสือที่ปรากฏนี้ด้วย

และประการสำคัญที่สุดคือผู้ศึกษาสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นล้นพ้นที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสต่าง ๆ มาพิมพ์ในหนังสือนี้ได้ พระมหากรุณาธิคุณนี้จะปรากฏในความทรงจำของผู้ศึกษาตลอดไป

กนก วงษ์ตระหง่าน

๒ กรกฎาคม ๒๕๓๑

คำแถลง

ความจริงที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะต้องระลึกถึงและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณตลอดไปคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงของประเทศขึ้น เนื่องในวโรกาสรัชมิ่งคล้ายเกษมโกศ ด้วยพระราชดำรินี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้น เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงแห่งแรกของประเทศไทย อันถือได้ว่าเป็น “จุดเปลี่ยน” ทางการศึกษา ระดับอุดมศึกษาของชาติที่สำคัญ จึงกล่าวได้ว่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถือกำเนิดมาจากสถาบันพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ในวโรกาสรัชมิ่งคล้ายเกษมโกศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ นี้เป็นโอกาสสำคัญที่ประชาชนไทย โดยเฉพาะจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เฉลิมฉลองวโรกาสรัชมิ่งคล้ายเกษมโกศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ด้วยความผูกพันพิเศษของพระราชพิธีรัชมิ่งคล้ายเกษมโกศกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยสภามหาวิทยาลัยเห็นว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะใช้โอกาสแห่งพระราชพิธีรัชมิ่งคล้ายเกษมโกศนี้ แสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงเป็นพระภูบาลมหาราชของประชาชนและประเทศชาติไทยเป็นการพิเศษ ดังนั้นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงจัดทำโครงการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อแสดงถึงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น โครงการศึกษาแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นโครงการสำคัญหนึ่งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมอบให้สถาบันไทยศึกษา โดย รองศาสตราจารย์ ดร.กนก วงษ์ตระหง่าน เป็นผู้ศึกษา ด้วยความมุ่งหวังว่าแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้านการเมืองการปกครองนี้จะช่วยชี้แนะคิดให้แก่ นิสิตนักศึกษา นักวิจัย และนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ ตลอดจนประชาชนทั่วไปได้เข้าใจถึงเป้าหมายและแนวทางการไปสู่เป้าหมายของชาติในด้านการเมืองการปกครอง ยิ่งไปกว่านั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยังมุ่งหวังต่อไปอีกว่า แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองนี้จะนำไปสู่การศึกษาวิจัยด้านรัฐศาสตร์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะได้ดำเนินการต่อไปเพื่อให้ได้มาซึ่งระบบการเมืองการปกครองของไทยที่สามารถสนองตอบต่อเป้าหมายของชาติได้อย่างแท้จริงและถาวร อันถือได้ว่าเป็น “จุดเปลี่ยน” สำคัญอีกครั้งหนึ่งของประเทศชาติที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพึงจะกระทำได้

การศึกษาเรื่องแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของ รองศาสตราจารย์ ดร.กนก วงษ์ตระหง่าน ดังที่ปรากฏเป็นหนังสือนี้ย่อมจะเป็นหลักฐานที่ดีที่จะยืนยันถึงความตั้งใจและความพยายามของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่จะแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสรัชมิ่งคล้ายเกษมโกศนี้ แนวพระราชดำริที่ปรากฏในหนังสือนี้จะเป็นตำราทางวิชาการที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเพิ่มพูนความรู้ทางรัฐศาสตร์ที่เป็นไทย แก่นิสิตนักศึกษาทุกระดับไปอีกนาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระบรมราชโองการและพระราชดำรัสต่าง ๆ มาแสดงในหนังสือนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขอขอบคุณสถาบันไทยศึกษา เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายและทุกระดับที่ช่วยดำเนินการและ
จัดทำให้หนังสืออันมีค่านี้ปรากฏออกมาได้จนเป็นผลสำเร็จ โดยเฉพาะ รองศาสตราจารย์ ดร.กนก วงษ์ตระหง่าน
ที่ใช้ความอุตสาหะวิริยะ ศึกษาแนวพระราชดำริอย่างสมบูรณ์และรอบด้าน สมดังความตั้งใจของมหาวิทยาลัย
ที่จะถวายความจงรักภักดีและแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาส
พระราชพิธีมหามงคลกฐินสมโภชนี้

ศาสตราจารย์ ดร.เกษม สุวรรณกุล

อธิการบดี

สารบัญ

คำนำ (ครั้งที่ ๒)

คำนำ (ครั้งที่ ๑)

คำปรารภอีกครั้ง

คำปรารภ

คำแถลง (ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

บทที่ ๑ บทนำ

๑. ความเป็นมา

๒. จุดมุ่งหมายและขอบเขตการศึกษา

๓. วิธีการศึกษา

๔. องค์ประกอบของหนังสือ

๑

๓

๕

๗

๙

บทที่ ๒ พระมหากษัตริย์กับประชาชน

๑. บทนำ

๒. แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของไทย

๓. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในวโรกาสรัชมังคลาภิเษก

๑๓

๑๕

๑๖

๒๗

บทที่ ๓ เป้าหมายของชาติ

๑. บทนำ

๒. สาระสำคัญในเป้าหมายของชาติ

๓. ความมั่นคงของชาติ

ก. เอกราช อธิปไตย อิศรภาพและความปึกแผ่น

ข. ความสงบสุขของประชาชน

ค. ความร่วมมือเป็นปรกติสุขประชาชน

๔. ความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

ก. การพัฒนา

ข. การป้องกันประเทศ

๕. บทสรุป

๓๑

๓๓

๓๕

๔๐

๔๐

๔๑

๔๕

๕๐

๕๑

๕๕

๕๘

บทที่ ๔ ทหารกับการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ	๖๓
๑. บทนำ	๖๕
๒. หลักการของทหารในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ	๖๕
๓. วิธีการของทหารในการป้องกันประเทศ	๗๐
ก. การปฏิบัติตามหน้าที่ของทหารอย่างมีสำนึกและความรับผิดชอบ	๗๑
ข. ความมั่นคงในเหตุผล ความถูกต้อง และความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รู้จักอดทน อดกลั้น ไม่ย่อท้อหวาดหวั่นต่ออุปสรรคและภัยอันตราย ไม่หวั่นไหวด้วยอามิสผลประโยชน์อันมิชอบ ความร่วมมือเป็นปรกติสุขประชาชน	๗๔
ค. การฝึกฝนอย่างเข้มงวดให้มีความรู้และสมรรถภาพ	๗๕
๑. การฝึกฝนทางยุทธวิธี	๗๖
ก. การฝึกฝนเพื่อความเข้มแข็งของทหาร	๗๖
ข. การฝึกฝนเพื่อสมรรถภาพในการรบ	๗๙
๒. การฝึกฝนทางกำลังใจ	๘๓
๓. การฝึกฝนทางการใช้ปัญญาและไหวพริบ	๘๕
ง. การปฏิบัติงานอย่างสอดคล้องปรองดองกันทุกฝ่าย โดยยึดประโยชน์ของชาติเป็นหลัก	๘๗
๔. คุณสมบัติของทหารเพื่อการป้องกันประเทศ	๘๙
ก. คุณสมบัติทั่วไปของทหาร	๘๙
ข. คุณสมบัติของนายทหารผู้บังคับบัญชา	๙๒
๕. บทสรุป	๙๗
บทที่ ๕ การปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน	๑๐๑
๑. บทนำ	๑๐๓
๒. หลักการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน	๑๐๔
ก. สิ่งสำคัญที่สุดในการบริหารคือการป้องกันรักษาอธิปไตย การเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ การสร้างและรักษาความสงบสุข	๑๐๕
ข. การส่งเสริมให้คนดีปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ	๑๐๘
ค. ไม่ใช่รูปแบบของรัฐบาลหรือการปกครองที่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ความตั้งใจจะรักษาหน้าที่ให้ลุล่วงไปด้วยดี	๑๑๐

๓. วิธีการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน	๑๑๓
ก. การบริหารจะต้องเข้าถึงประชาชน	๑๑๓
ข. ประชาชนต้องให้ความร่วมมือกับฝ่ายบริหาร	๑๑๔
ค. การปกครองต้องยืดหยุ่นในทางที่ดี	๑๑๕
ง. การปกครองต้องมีความยุติธรรม โดยมีกฎหมายเพื่อรักษาความยุติธรรมและ ความสงบเรียบร้อย	๑๑๖
จ. การปกครองต้องมีกำลังทหารป้องกันประเทศ	๑๑๘
ฉ. การปฏิบัติของรัฐบาลเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดความมั่นคง และ ความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองและประชาชน	๑๑๙
ช. เมื่อประชาชนประสบภัยทางราชการต้องไปอย่างทันห่วงที่	๑๒๐
๔. คุณสมบัติของผู้ปกครอง	๑๒๒
ก. จะต้องมีส่วนนี้ในการป้องกันชาติ	๑๒๒
ข. จะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต	๑๒๓
ค. จะต้องมีส่วนนี้ในหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเข้มแข็ง รักชาติ ซื่อสัตย์ สุจริต ซามัคคี บริสุทธ์ใจ และเสียสละ	๑๒๓
ง. จะต้องนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง	๑๒๕
จ. จะต้องมีความรู้ ความสามารถและหลักปฏิบัติงาน	๑๒๕
๕. บทสรุป	๑๒๖

บทที่ ๖ กฎหมายกับความสงบสุข	๑๓๑
๑. บทนำ	๑๓๓
๒. หลักการของกฎหมายเพื่อความสงบสุข	๑๓๔
ก. กฎหมายมีไว้เพื่อรักษาความยุติธรรม ดังนั้นความยุติธรรมต้องมาก่อนกฎหมาย	๑๓๕
ข. กฎหมายเป็นระเบียบการที่วางไว้เพื่อให้บ้านเมืองมีชื่อมีแป	๑๓๗
๓. วิธีการของกฎหมายเพื่ออำนวยความยุติธรรมและความสงบสุข	๑๓๘
ก. การมีตัวบทกฎหมายที่ดี	๑๔๐
ข. การปฏิบัติตามกฎหมายที่ดี	๑๔๕
ค. ข้อควรสำนึกในการปฏิบัติเพื่อรักษากฎหมาย	๑๔๙

๔. คุณสมบัติของผู้ใช้กฎหมาย ๑๕๒
- ก. จะต้องมีความกล้าหาญและความเชื่อมั่นในความถูกต้องเป็นธรรม
อีกทั้งมีความสุขุมรอบคอบในการปฏิบัติหน้าที่ ๑๕๒
- ข. จะต้องรักษาอุดมคติ มีความสุจริต มีจรรยาและมโนธรรม ๑๕๔
- ค. จะต้องมีความยุติธรรมในจิตใจ และมีสติมั่นคงโดยใช้หลักของมนุษยธรรม
และความเมตตา ๑๕๔
- ง. จะต้องมีความรู้รอบด้าน โดยเฉพาะในด้านกฎหมาย ๑๕๕
๕. บทสรุป ๑๕๗

บทที่ ๗ ประชาชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ๑๕๙

๑. บทนำ ๑๖๑
๒. หลักการเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน ๑๖๑
- ก. เริ่มต้นจากการศึกษาพื้นฐานเดิม เพื่อจะได้กำหนดทิศทางและแนวทางการพัฒนา
ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมอย่างเป็นขั้นตอน ตามกำลังความสามารถที่มีอยู่
อีกทั้งให้รักษาส่วนดีต่างๆ ที่มีอยู่เดิมเอาไว้ ๑๖๓
- ข. การปรับปรุงและดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่แล้ว คือทรัพยากรตามธรรมชาติให้เกิดประโยชน์แก่
ประเทศชาติและประชาชนส่วนรวมอย่างมากที่สุด ๑๖๕
- ค. การสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนโดยให้สามารถพึ่งตนเองได้ก่อน แล้วจึงค่อยขยายออก
สู่สังคมภายนอก มิใช่การเอาความเจริญจากสังคมภายนอกเข้าไป ๑๖๗
- ง. การพัฒนาให้ทำตามลำดับขั้น โดยสร้างพื้นฐานคือความพอดี พอกิน พอใช้
ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นพื้นฐานก่อน โดยการทำงานประจำให้ดี แล้วจึงค่อย ๑๖๙
๓. วิธีการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน
- ก. ในการดำเนินงาน ต้องค่อยทำ ค่อยพิจารณาไป ไม่ทำด้วยความเร่งรีบ
ด้วยความกระหาย ๑๗๒
- ข. เทคโนโลยีทันสมัยที่นำมาใช้ ต้องดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาวะของประเทศ
และประชาชน อีกทั้งต้องง่ายและไม่สิ้นเปลืองด้วย ๑๗๓

บทที่ ๘ ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง ๑๘๕

๑. บทนำ ๑๘๗
๒. หลักการพัฒนาประชาชนให้เป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง ๑๙๐
- ก. ประชาชนต้องมีการศึกษา มีคุณภาพและความสามารถ ๑๙๐

ข. ประชาชนต้องเป็นคนดี มีศาสนา	๑๙๒
ค. ประชาชนต้องมีความสามัคคี	๑๙๔
ง. ประชาชนต้องมีความเข้มแข็ง	๑๙๕
๓. วิธีการสร้างความเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง	๑๙๗
ก. วิธีการให้การศึกษแก่ประชาชน	๑๙๘
๑. เป้าหมายการศึกษา	๑๙๘
๒. แนวทางการศึกษา	๑๙๙
๓. วิธีการให้การศึกษา	๒๐๐
๔. คุณสมบัติของครู	๒๐๖
ข. วิธีการทำให้ประชาชนเป็นคนดีมีศาสนา	๒๐๘
๑. การฝึกฝนให้เป็นคนดี	๒๐๘
๒. การปฏิบัติศาสนา	๒๑๐
๓. การปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างด้วยจิตใจที่มั่นคงเพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม	๒๑๔
ค. วิธีการทำให้ประชาชนมีความสามัคคี	๒๑๕
ง. วิธีการทำให้ประชาชนมีความเข้มแข็ง	๒๑๗
๔. บทสรุป	๒๑๙

บทที่ ๙ การไปสู่เป้าหมายของชาติ	๒๒๓
๑. บทนำ	๒๒๕
๒. ปัจจัยในการไปสู่เป้าหมายของชาติ	๒๒๕
๓. คนกับการไปสู่เป้าหมายของชาติ	๒๒๗
ก. การทำงาน	๒๒๘
๑. เป้าหมายการทำงาน	๒๒๘
๒. หลักการของการทำงาน	๒๓๐
๓. วิธีการทำงาน	๒๓๑
๔. ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการทำงาน	๒๓๒
๕. หลักปฏิบัติของการทำงาน	๒๓๓
๖. กำลังของการทำงาน	๒๓๖
๗. วินัยการทำงาน	๒๓๙
๘. คุณสมบัติพื้นฐานของผู้ปฏิบัติงาน	๒๓๙
๔. การสร้างความจงรักภักดีในชาติและความเป็นไทย	๒๔๑

ก. ความจงรักภักดีในชาติและความเป็นไทย

๒๔๑

๑. คุณลักษณะของความเป็นไทย

๒๔๒

ข. ความสามัคคีและสมังคี

๒๔๕

๕. บทสรุป

๒๕๐

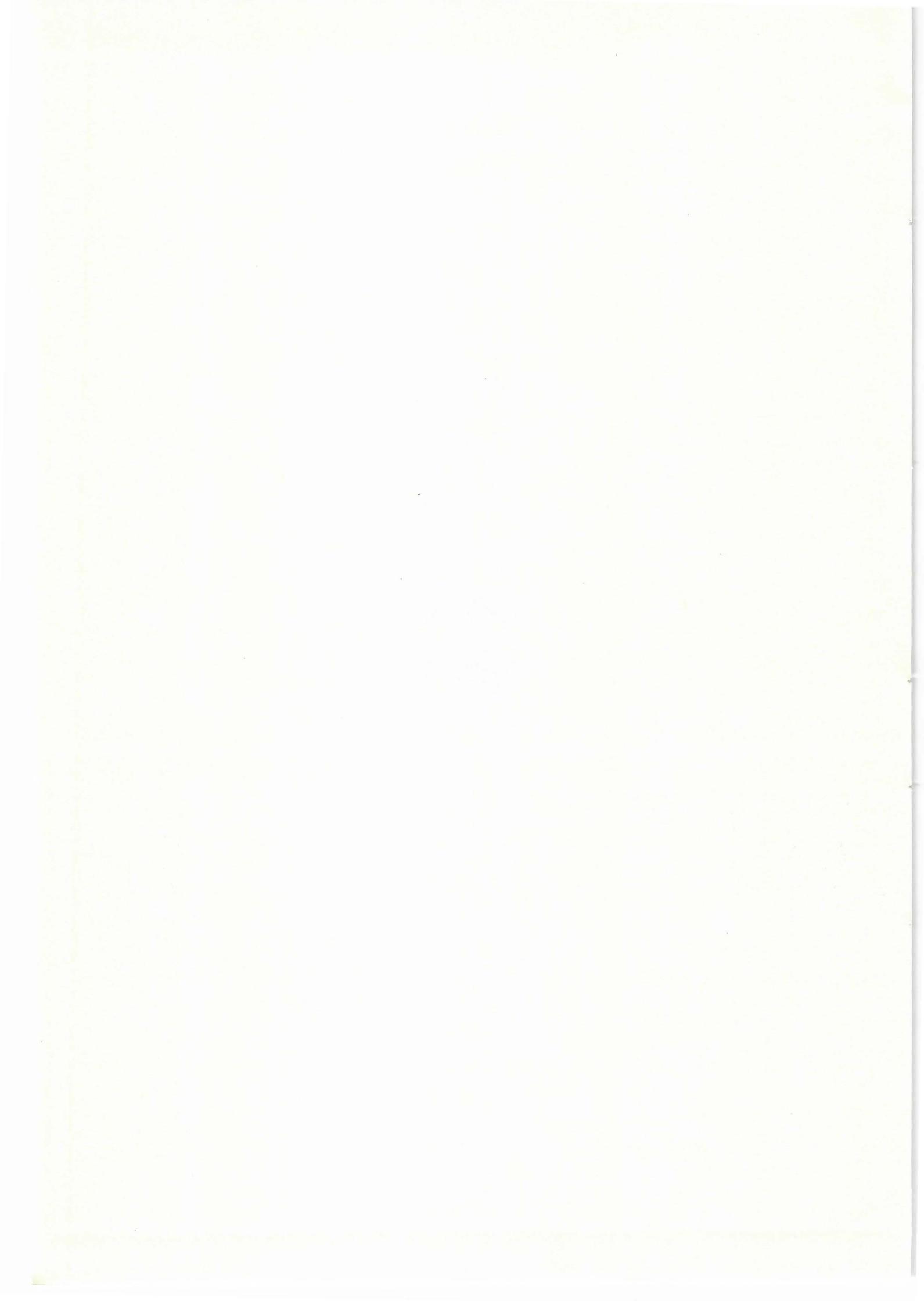
บรรณานุกรม

๒๕๕

ดัชนี

๒๕๗

บทที่ ๑
บทนำ

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมา

การศึกษานี้มีความเป็นมาที่สำคัญ ๒ ประการคือ ประการแรก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาแห่งแรกของไทยถือกำเนิดขึ้นสืบเนื่องจากพระราชดำรินวโรกาสรัชชมังคลาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้ทรงเป็นพระปิยมหาราชของประชาชนไทยและประเทศไทย ที่ทรงมีพระราชปณิธานที่จะให้มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของประเทศที่จะเป็นแหล่งผลิตความรู้และสร้างคุณธรรมให้แก่ประชาชนเพื่อเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการรักษาชาติบ้านเมืองให้มีความมั่นคงและต่อการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า ด้วยพระราชดำรินี้ จึงนำไปสู่การสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากนั้นเป็นต้นมา ประเทศไทยจึงมีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก และด้วยผลแห่งการถือกำเนิดของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนี้ อาจจะกล่าวได้ว่านำไปสู่ “จุดเปลี่ยน” ที่สำคัญของการศึกษาของชาติไทย กล่าวคือ เกิดการศึกษาในระดับสูงที่จะผลิตบุคลากรที่มีความรู้และคุณธรรม มาสนองตอบต่อความต้องการของประเทศ ฉะนั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับวโรกาสรัชชมังคลาภิเษก จึงมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น จนอาจจะกล่าวได้ว่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถือกำเนิดเนื่องในวโรกาสรัชชมังคลาภิเษก ยิ่งไปกว่านั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ยังถือกำเนิดมาจากสถาบันพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี โดยพระมหากษัตริย์สองพระองค์คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเปรียบเสมือนพระผู้พระราชทานชีวิตและความเจริญมั่นคงแก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดังนั้นสถาบันพระมหากษัตริย์กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงมีความผูกพันเฉพาะมาตั้งแต่ต้นโดยตลอด ด้วยความเป็นมาแห่งความผูกพันนี้ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ นี้ เป็นปีแห่งรัชชมังคลาภิเษกอีกครั้งหนึ่งของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระผู้ทรงเป็นพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และประเทศไทย ทรงครองราชสมบัตินานกว่าบรรพกษัตริย์ทุกพระองค์ที่ผ่านมา จึงนับว่าปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นวโรกาสสำคัญที่เกิดขึ้นยากยิ่งที่มีคุณค่าและความหมายต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ประชาชน และประเทศไทย โดยเฉพาะต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วยประวัติศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจึงสมควรที่จะแสดงความกตัญญูตงเวทิตาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นกรณีพิเศษ ในวโรกาสรัชชมังคลาภิเษกนี้ คำถามสำคัญสำหรับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยคือ มหาวิทยาลัยจะแสดงความกตัญญูเนื่องในโอกาสพิเศษนี้อย่างไร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยฝ่ายวิจัยของมหาวิทยาลัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์นี้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่ก่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนและประเทศชาติอย่างเอนกอนันต์ ติดต่อกันตลอดรัชสมัยของพระองค์ที่ผ่านมา ความเสมอต้นเสมอปลายของพระองค์ท่านในการปกป้องรักษาประชาชน และสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติโดยตลอด ย่อมแสดงให้เห็นเชื่อได้ว่าพระองค์ท่านทรงจะต้องมีพระราชปณิธานที่แน่วแน่มั่นคง สมควรที่ประชาชนไทยพึงจะศึกษาและน้อมนำมาเป็นแบบอย่างแก่ตนเอง ดังนั้นเนื่องในวโรกาสรัชมิ่งกาลภิกษุนี้ จึงเป็นการเหมาะสมที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จะศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ให้กำเนิดแก่มหาวิทยาลัย

ความเป็นมาประการที่สองของหนังสือนี้สืบเนื่องต่อจากความเป็นมาในประการแรก กล่าวคือ การจะศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น จะศึกษาเรื่องอะไร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพิจารณาเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงมีความผูกพันใกล้ชิดกับประชาชนทั้งประเทศอย่างลึกซึ้ง ดังที่สังเกตได้จากการที่พระองค์เสด็จเยี่ยมประชาชนและทรงพยายามช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถมีชีวิตที่ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทุกครั้งที่เกิดภัยธรรมชาติ เช่น อุทกภัย วาตภัย ภัยจากความแห้งแล้ง เป็นต้น พระองค์จะเสด็จโดยเร่งด่วนไปยังประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนเสียหายและทรงพยายามช่วยบรรเทาความเดือนร้อนเสียหายนั้นทันทีทุกครั้งไป นอกจากนี้เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองจากภายในและภายนอกประเทศที่จะส่งผลเสียหายให้แก่ความมั่นคงของชาติและความปลอดภัยของประชาชน พระองค์จะทรงใช้พระอัจฉริยภาพช่วยรักษาชาติบ้านเมือง และประชาชนให้ผ่านวิกฤตการณ์เหล่านั้นมาได้ทันกาลอย่างเหมาะสมเสมอ พระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรที่ทรงแสดงให้เห็นประจักษ์แก่ประชาชนและประเทศชาติอย่างเสมอต้นเสมอปลายโดยตลอดนี้ มีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้ประชาชนและประเทศชาติมีความมั่นคงปลอดภัยและเจริญก้าวหน้าไปได้โดยลำดับ อีกทั้งพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรดังกล่าวยังช่วยรักษาความสามัคคีและความเป็นไทยของคนในชาติไว้ จนเป็นที่ยอมรับและกล่าวขวัญกันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสามัคคี ความสำเร็จของพระราชกรณียกิจเหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะต้องทรงมีแนวพระราชดำริที่ทรงใช้เป็นหลักในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่ดี ไม่เช่นนั้นแล้วความสำเร็จดังที่ปรากฏก็คงจะไม่เกิดขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของการเป็นพระมหากษัตริย์ของพระองค์ ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่เกิดขึ้นจากการมีแนวพระราชดำริที่ดีและเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของคนไทยและสังคมไทย อีกทั้งยังเกิดจากการที่ทรงสามารถนำพระราชดำริดังกล่าวไปปฏิบัติได้อย่างเกิดผลถูกต้องตามกาลและสภาพแวดล้อมในแต่ละกรณี ความสำเร็จที่ไม่มีใครปฏิเสธได้นี้ ทำให้เกิดคำถามสำคัญแก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยคือแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงใช้คืออะไร ถ้าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสามารถที่จะหาคำตอบของคำถามนี้ได้ ถึงแม้จะเป็นเพียงบางส่วนของคำตอบก็ตาม ก็นับว่าเป็นคุณประโยชน์แก่ประชาชนไทยที่จะได้ศึกษาให้เข้าใจอย่างกระจ่างชัดรอบด้าน และน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติต่อไป เมื่อนั้นการเจริญรอยตามพระยุคลบาทก็สามารถกระทำได้อย่างมีความเข้าใจและมีความเป็นไปได้อย่างบรรลุผลสำเร็จ ดังที่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นปรากฏเป็นตัวอย่างแล้ว เมื่อเป็นเช่นกล่าว การสนองพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์เพื่อรักษาความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศก็จะเป็นความจริงได้

พระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นล้วนแต่เกี่ยวข้องกับการรักษาความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศและประชาชนทั้งสิ้น ถ้าพิจารณาในแง่ของหน้าที่ของพระมหากษัตริย์แล้ว อาจจะกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามแนวพระราชดำรินี้ในฐานะของผู้ปกครองที่พึงกระทำต่อประชาชนและประเทศชาติ ดังนั้นพระราชดำรินี้ของพระองค์จึงปรากฏให้เห็น

ในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองในการปกครองในความหมายของภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ปกครองต่อประชาชนและประเทศชาติ ถ้าประชาชนและประเทศชาติสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าแล้ว ย่อมจะสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของผู้ปกครองโดยปริยาย ในปัจจุบันภายใต้ระบอบการเมืองการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และมีรัฐบาลตลอดจนสถาบันทางการเมืองการปกครองต่าง ๆ เป็นผู้ใช้อำนาจทางการเมือง การปกครอง ถึงกระนั้นพระมหากษัตริย์ภายใต้ความสำนึกคิดของคนไทยยังทรงเป็นที่พึ่งให้พสกนิกรและนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประชาชนและประเทศชาติ ภายใต้ขอบเขตแห่งกฎหมายและความสำนึกคิดในคุณธรรมความรับผิดชอบของพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ความศรัทธา พากเพียร อดทน และพระปรีชาสามารถปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่ดีอย่างสม่ำเสมอมาตลอด จนเกิดผลสำเร็จ เช่นที่ปรากฏและยอมรับกันโดยทั่วไปแล้ว ดังนั้นแนวพระราชดำริที่ทรงใช้ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีหน้าที่ต่อประชาชนและประเทศชาติแล้ว จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและคุณค่าอย่างยิ่งแก่ประชาชนทุกระดับจะได้ศึกษาและทำความเข้าใจให้กระจ่างชัดโดยบริบูรณ์ ด้วยเหตุผลดังกล่าว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยฝ่ายวิจัย จึงเห็นว่าการศึกษาแนวพระราชดำรินั้นสมควรที่จะศึกษาแนวพระราชดำรินี้ด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อจะช่วยให้เกิดความเข้าใจที่แท้จริงต่อความหมายของพระราชกรณียกิจที่พระองค์ทรงกระทำต่อประชาชนและประเทศชาติ โดยมุ่งหวังว่าจะช่วยให้เจริญรอยตามพระยุคลบาทได้ตรงกับพระราชดำริของพระองค์ท่าน

ด้วยความเป็นมาดังกล่าว ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงมอบหมายให้สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศึกษาแนวพระราชดำรินี้ด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้สำเร็จก่อนวโรกาสรัชมังคลาภิเษกในวันเสาร์ที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๑ เพื่อให้ผลของการศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งที่จะแสดงความกตัญญูกตเวทิตาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีต่อประชาชนและประเทศชาติ โดยเฉพาะต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดังนั้น การศึกษาเพื่อจะเข้าใจแนวพระราชดำรินี้ที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงประสบความสำเร็จในด้านการเมืองการปกครองเพื่อร่วมเฉลิมฉลองมหามงคลสมัยรัชมังคลาภิเษกในครั้งนี้ จึงเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมและมีความหมายสอดคล้องกับกาลและความเป็นจริงในปัจจุบันสำหรับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยเฉพาะ

๒. จุดมุ่งหมายและขอบเขตการศึกษา

จากความเป็นมาของการศึกษานี้พอจะแสดงให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายหลักของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยต่อการศึกษานี้แล้ว เมื่อการศึกษานี้เริ่มต้น ผู้ศึกษามีจุดมุ่งหมายสำคัญบางประการ กล่าวคือ พระราชดำริต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงในที่ต่าง ๆ ทั้งที่มีการรวบรวมเป็นลายลักษณ์อักษรและที่เป็นพระราชกรณียกิจดังปรากฏให้เห็น แต่ยังไม่เคยปรากฏมาก่อน ที่มีการอัญเชิญพระราชดำรินั้นมาประกอบกันขึ้นให้มีความหมายที่ชัดเจนที่จะศึกษาได้ ดังนั้นการศึกษานี้จึงมุ่งที่จะรวบรวมพระราชดำรินี้ที่ทรงแสดงไว้ให้มากที่สุด จากนั้นก็ศึกษาความหมายพระราชดำรินี้ดังกล่าวแล้วจึงอัญเชิญมาประกอบกันเข้าอย่างเป็นระบบภายใต้โครงสร้างทางตรรกะเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความหมายของพระราชดำรินี้ที่สอดคล้อง ต่อเนื่อง มีเอกภาพสมบูรณ์ และเป็นระบบที่สามารถจะสื่อความหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่บุคคลทั่วไปได้ ด้วยจุดมุ่งหมายเบื้องต้นนี้ การศึกษานี้จึงตั้งคำถามสำคัญ ๓ ประการ คือ ก) หลักการที่ปรากฏในพระราชดำรินี้มีอะไรบ้าง ข) วิธีการที่ปรากฏในพระราชดำรินี้มีอะไรบ้าง และ ค) คุณสมบัติที่เหมาะสมกับหลักการและวิธีการตามสองข้อดังกล่าวที่ปรากฏในพระราชดำรินี้ มี

สร้างของตรรกะเดียวกัน คือหลักการ วิธีการ และคุณสมบัติ หมายความว่าแนวพระราชดำริที่แสดงถึงหลักการ วิธีการ และคุณสมบัติของการเมืองการปกครองคืออะไรและสัมพันธ์กันอย่างไร ตามความหมายของการเมืองการปกครองที่กล่าวข้างต้น

คำถามที่เกิดขึ้นคือพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงนี้ได้มาอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่ปรากฏ สามารถเป็นตัวแทนพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เพียงใด จากการสอบถามจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการร่างพระราชดำรัส และพระบรมราโชวาทแล้ว จึงทราบว่า ทุกครั้งก่อนที่จะยกร่างพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานแนวพระราชดำริที่ทรงประสงค์ให้ปรากฏในพระราชดำรัสหรือพระบรมราโชวาทแก่เจ้าหน้าที่นั้นก่อนเสมอ เมื่อยกร่างเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงตรวจพระราชดำรัสหรือพระบรมราโชวาทนั้นด้วยพระองค์เอง จนกว่าจะทรงพอพระราชหฤทัยก่อนที่จะจัดพิมพ์เพื่อทรงนำไปอ่านหรือแสดงต่อไป ด้วยกระบวนการก่อนที่จะได้มาซึ่งพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทดังกล่าวนี้ จึงสามารถที่จะมั่นใจได้ว่า พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่ทรงอ่าน หรือที่อัญเชิญไปแสดงนั้น ตรงตามแนวพระราชดำริที่ทรงประสงค์ทุกประการ นอกจากนี้พระราชดำรัสหรือพระบรมราโชวาทที่สำนักราชเลขาธิการรวบรวมไว้ นั้น มีหลายองค์ที่เป็นบันทึกจากพระสุรเสียง หมายความว่า เป็นการถอดความจากพระสุรเสียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งโดยไม่มีต้นฉบับหรือรับสั่งโดยปัจจุบัน ฉะนั้นพระราชดำรัสหรือพระบรมราโชวาทที่บันทึกจากพระสุรเสียงย่อมจะแสดงถึงความถูกต้องตรงตามพระราชดำริของพระองค์อย่างเต็มเปี่ยม ดังนั้นการใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นข้อมูลหลักของการศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างมากที่จะช่วยให้การศึกษานี้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างถูกต้องตรงตามแนวพระราชดำริจริง

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระราชดำรัสหรือพระบรมราโชวาทเป็นจำนวนมาก ตลอดรัชสมัยของพระองค์ที่ผ่านมา การจะลุ่มตัวอย่างอัญเชิญพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทบางองค์มาศึกษา อาจก่อให้เกิดปัญหาว่าผลของการศึกษาสามารถเป็นตัวแทนหรือมีความหมายตรงกับสาระของพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาททั้งหมดได้หรือไม่ ดังนั้นการศึกษานี้จึงพยายามที่จะรวบรวมหนังสือทั้งหมดที่ปรากฏและหาได้ที่มีพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ และในที่สุดการศึกษานี้ได้หนังสือที่รวบรวมพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่สำนักราชเลขาธิการได้ทำไว้ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๘ - ๒๕๒๙ และหนังสืออีกจำนวนหนึ่งที่บุคคลบางคนอัญเชิญพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทไปตีพิมพ์ โดยเฉพาะในช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๓๘ (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๕๓๙) ดังนั้นการศึกษานี้จึงไม่อาจกล่าวได้ว่าศึกษาความหมายแนวพระราชดำริจากพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาททุกองค์ อย่างไรก็ตาม จากจำนวนของพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่ใช้ในการศึกษามีมากพอที่จะมั่นใจได้ว่า ผลการศึกษาน่าจะสะท้อนแนวพระราชดำรินั้นขึ้นพอใจได้

เพื่อให้การเข้าใจความหมายของแนวพระราชดำริที่ปรากฏในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทมีความถูกต้องตรง การศึกษานี้ใช้วิธีการเสริม ๒ ประการ คือ ประการแรกการศึกษานี้ทำการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่ใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสามารถจะเข้าใจพระราชดำริของพระองค์ท่านได้ ทั้งที่ปรากฏในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทตลอดจนพระราชกรณียกิจหรือพระราชจริยวัตรต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบความหมายที่ได้จากการวิเคราะห์เชิงสาระจากพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทตลอดเวลาที่มีความถูกต้องและเหมาะสมหรือไม่ตลอดระยะเวลาการศึกษา ประการที่สอง การศึกษานี้เข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามที่เกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจ

ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อสังเกตการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระองค์โดยตรงและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ในโครงการที่เกี่ยวข้องกับพระราชดำริ การเก็บข้อมูลภาคสนามนี้ยังรวมถึงการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และประชาชนที่เกี่ยวข้องกับโครงการเหล่านั้นด้วย การสัมภาษณ์มุ่งเน้นที่จะค้นหาความหมายของพระราชดำริที่ปรากฏในพระราชกรณียกิจดังกล่าวในประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์เชิงสาระ วิธีการศึกษาทั้งสองประการดังกล่าวนี้เป็นส่วนเสริมที่สำคัญที่ช่วยตรวจสอบและปรับปรุงให้ความหมายของพระราชดำริที่ได้จากการวิเคราะห์เชิงสาระให้มีความถูกต้องตรงและเหมาะสมมากขึ้น

เมื่อนำผลของการศึกษาจากวิธีการข้างต้นมาเขียนเป็นหนังสือดังที่ปรากฏนี้ การศึกษานี้ยังนำต้นฉบับส่งให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการร่างพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขเพื่อความมั่นใจในความถูกต้องตรงและเหมาะสมอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้ผลการศึกษานี้น้อยที่สุดไม่หลงทางจากแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จริงอยู่ วิธีการศึกษาที่ใช้ก็คงจะไม่สามารถให้ผลการศึกษาที่ถูกต้องตรงแนวพระราชดำริอย่างสมบูรณ์และบริบูรณ์ อย่างไรก็ตาม วิธีการศึกษาดังกล่าวสามารถให้ความมั่นใจในความถูกต้องตรงและเหมาะสมในระดับที่น่าจะพอใจได้

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปถึงวิธีการศึกษานี้ อาจกล่าวได้ว่า การศึกษานี้คือการเรียบเรียงแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงแสดงไว้ในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทให้เป็นระบบภายใต้โครงสร้างทางตรรกะที่ชัดเจน ทั้งนี้เพื่อนำเสนอแนวพระราชดำริอย่างสอดคล้อง ต่อเนื่อง มีเอกภาพ และสมบูรณ์

๔. องค์ประกอบของหนังสือ

ผลของการศึกษาตามจุดมุ่งหมาย ขอบเขต และวิธีการศึกษาดังกล่าวแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองในฐานะของพระมหากษัตริย์ที่ชัดเจน ลึกซึ้ง และรอบด้านอย่างเป็นระบบ จึงทำให้มั่นใจว่าพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรที่พระองค์ทรงปฏิบัตินั้นล้วนแต่เป็นสิ่งที่มีความหมายและเป้าหมายตลอดเวลา เพราะฉะนั้นการศึกษานี้ จึงจัดรูปแบบการนำเสนอแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระองค์ท่าน โดยแบ่งออกเป็นบทต่าง ๆ และให้แต่ละบทเน้นแนวพระราชดำริแต่ละด้าน เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจได้ง่ายและเป็นขั้นตอน ดังนั้นหนังสือนี้จึงแบ่งออกเป็น 9 บท ดังนี้

บทที่หนึ่ง กล่าวถึงความเป็นมา จุดมุ่งหมาย ขอบเขต และวิธีการศึกษาของการศึกษานี้ เพื่อให้เป็นพื้นฐานเบื้องต้นดังที่ปรากฏในบทนี้ บทที่สองกล่าวถึงพระมหากษัตริย์กับประชาชนไทย เพื่อให้เข้าใจถึงแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไทยโดยเฉพาะในส่วนของหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ต่อประชาชนและประเทศชาติ บทที่สามเกี่ยวข้องกับเป้าหมายของชาติตามแนวพระราชดำริเพื่อให้เข้าใจถึงองค์ประกอบสำคัญของแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บทที่สี่เป็นบทที่เริ่มต้นกล่าวถึงแนวพระราชดำริด้านการทหารในการป้องกันประเทศ เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทของทหารในการรักษาความมั่นคงของชาติ บทที่ห้ากล่าวถึงแนวพระราชดำริด้านการปกครองและการบริหาร เพื่อให้เข้าใจถึงการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินที่สามารถช่วยป้องกันประเทศและก่อให้เกิดความสงบสุขขึ้น บทที่หกเกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริด้านกฎหมายและค่านิยม เพื่อแสดงให้เห็นถึงการใช้อนุญาโทษสงเคราะห์ให้เกิดขึ้นในชาติบ้านเมือง บทที่เจ็ดกล่าวถึงแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาให้ประชาชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนมีความร่มเย็นเป็นปรกติสุข

และความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศ บทที่แปดเกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง เพื่อแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและคุณธรรมที่จะเป็นทรัพยากรที่สามารถช่วยให้ประเทศชาติบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ และบทที่เก้ากล่าวถึงแนวพระราชดำริด้านการไปสู่เป้าหมายของชาติ เพื่อแสดงให้เห็นว่านอกจากแนวพระราชดำริด้านต่าง ๆ ของการเมืองการปกครองแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงถึงแนวทางการไปสู่เป้าหมายของชาติว่าเป็นอย่างไร เพื่อเป็นหลักปฏิบัติให้แก่คนทั่วไปที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อเป้าหมายของชาติ

เพื่อช่วยให้เข้าใจแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏในบทต่าง ๆ ของหนังสือนี้ จึงสรุปแนวพระราชดำริดังกล่าวเป็นแผนที่ได้ดังนี้

บทที่ ๒
พระมหากษัตริย์กับประชาชน

คุณสมบัติของประชาชนในฐานะผู้ถูกปกครอง กล่าวคือครอบครัวจะมีความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าและเป็นสุขได้ จะต้องมีส่วนของครอบครัวที่ดี นับตั้งแต่พ่อแม่ลงมาจนถึงลูกหลาน เพราะฉะนั้นพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย จึงจะต้องมีคุณสมบัติของการเป็นสามัญชนที่ดี ที่จะทำหน้าที่ของการเป็นพ่อหรือหัวหน้าครอบครัวที่ดี

ในเวลาเดียวกันสภาพแวดล้อมของสังคมในอดีตมีส่วนส่งเสริมให้มีพระมหากษัตริย์ในลักษณะของ “พ่อขุน” ปกครองด้วย กล่าวคือประชาชนมีความต้องการผู้นำที่จะต้องสู้กับศัตรูเพื่อความเป็นปึกแผ่นของเผ่าหรือกลุ่มตน พระยาศรีวิสารวาจาอธิบายว่า

“...ในสมัยต้น ๆ แห่งประวัติศาสตร์ คนเราต้องต่อสู้เพื่อสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ จึงจำเป็นที่จะต้องหาผู้นำซึ่งจักสามารถรวบรวมหมู่คณะให้เป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสามารถให้ความคุ้มครองป้องกันภัยได้ด้วย ผู้นำเช่นนี้แหละที่มาเป็นกษัตริย์ขึ้นเมื่อสังคมได้รับการคุกคามจากภัยแห่งการรุกราน ก็เป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่จะต้องนำราษฎรออกต่อสู้ เพื่อป้องกันเขาเหล่านั้นให้พ้นจากศัตรู จากเหตุผลข้อนี้ก็เห็นได้ว่า ความจำเป็นโดยแท้จริง ได้เร่งเร้าให้ประชาชนเลือกกษัตริย์ในประเทศนี้ก็ได้ดำเนินไปในทางที่ทรงปกครองราษฎรอย่างฉันทน์บิดากับบุตร” (พระยาศรีวิสารวาจา, ๒๔๙๗ : ๓)

ในทำนองเดียวกัน พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงนิพนธ์เรื่องแนวคิดของคนไทยเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ โดยทรงกล่าวถึงความคิดดั้งเดิมของคนไทยต่อพระมหากษัตริย์ว่า

“คนไทยโบราณมีประเพณีความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำของประชาชนในสนามรบ แต่ในยามสงบพระมหากษัตริย์ทรงเปรียบเสมือนบิดาที่ราษฎรสามารถขอคำแนะนำต่าง ๆ และพระราชวินิจฉัยในเรื่องเหล่านั้น ก็เป็นที่เคารพและเชื่อฟังของราษฎร นอกจากนี้ ประชาชนยังสามารถที่จะเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ได้ ดังหลักศิลาจารึกได้บอกเราว่า หน้าพระราชวังกรุงสุโขทัย มีช่องแขวนไว้เพื่อประชาชนสามารถไปตีเมื่อต้องการความช่วยเหลือ หรือต้องการร้องทุกข์ขอความเป็นธรรมจากพระมหากษัตริย์” (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, ๒๔๙๐ : ๙๓)

ความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยนี้ ในด้านหนึ่งหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ชี้ว่าเป็นลักษณะความคิดไทยที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากชาติอื่นดังกล่าวข้างต้น แต่พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงชี้ว่า ความคิดเรื่องพระมหากษัตริย์ของสุโขทัยได้รับอิทธิพลมาจากรัฐมอญ ที่เรียกว่าทวารวดี ซึ่งมีรากฐานมาจากพุทธศาสนานิกายหินยาน นั้นหมายความว่าความคิดในเรื่อง “พ่อขุน” ที่ใช้ในการปกครองของสุโขทัย น่าจะมีอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายหินยานเข้ามาผสมอยู่ด้วย ดังจะเห็นได้จากคัมภีร์ชื่อ “พระธรรมสาตรา” ซึ่งเปรียบเสมือนธรรมนูญว่าด้วยการปกครองที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้มาตั้งแต่ต้น (เพ็งอึ้ง, ๙๒-๙๓) ด้วยอิทธิพลของหลักธรรมของพุทธศาสนาที่มีต่อพระมหากษัตริย์ของไทยดังกล่าวนี้นี้ จึงน่าจะเป็นไปได้ที่พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยสุโขทัยมีลักษณะเป็น “ธรรมราชา” กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ที่ทรงใช้หลักธรรมเป็นหลักหรือแนวทางการปกครอง

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับพระธรรมสาตราคือ พระธรรมสาตราเปรียบเสมือนคัมภีร์ของการปกครองที่แสดงถึงลักษณะของพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ และจากลักษณะอันเป็นอุดมคติที่พระมหากษัตริย์ทรงมีนี้ จึงทำ

ให้พระมหากษัตริย์ได้รับการเลือกจากประชาชน (มหาสมมต) ให้ทรงขึ้นครองราชสมบัติ (เพ็งอ้าง : ๙๔) นั้น หมายความว่าประชาชนต่างแสดงความเห็นชอบและยินยอมที่จะให้พระมหากษัตริย์ปกครอง ด้วยคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่ว่าด้วย “มหาสมมต” นี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งอยู่ในหลักอุดมคติและประชาชนแสดงความยินยอมหรือเห็นชอบให้พระมหากษัตริย์ปกครอง ฉะนั้นจากหลักการนี้จะกล่าวไม่ได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ปกครองโดยการใช้อำนาจบังคับประชาชน จากการศึกษาของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร แสดงให้เห็นว่าหลักอุดมคติของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยสุโขทัยนี้ประกอบด้วย ๑) ราชธรรม ๑๐ ประการ ๒) เบญจศีล ๓) อุโบสถศีล และ ๔) หลักแห่งความยุติธรรม ๔ ประการ (เพ็งอ้าง)

ราชธรรม ๑๐ ประการ ที่กล่าวถึงนี้ คือ ทศพิธราชธรรม ที่ปรากฏในพระ (ไตรปิฎก ในส่วนของ) สุตตันตปิฎก (ในคัมภีร์) ขุททกนิกาย (ชาดก) อันได้แก่

๑. ทาน (การให้)
๒. ศีล (ความประพฤติดีงาม)
๓. ปริจาคะ (การบริจาค)
๔. อาชชวะ (ความซื่อตรง)
๕. มัททวะ (ความอ่อนโยน)
๖. ตปะ (ความทรงเดช)
๗. อักโกธะ (ความไม่โกรธ)
๘. อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน)
๙. ขันติ (ความอดทน)
๑๐. อวิโรธนะ (ความไม่คลาดธรรมดา) (พระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย(ชาดก)

พระไตรปิฎก เล่ม ๒๘ ข้อ ๒๔๐ หน้า ๘๖)

ทศพิธราชธรรมนี้ เป็นธรรมะของพระมหากษัตริย์ที่จะช่วยให้พระมหากษัตริย์ที่ทรงยึดปฏิบัติพบแต่ความเจริญรุ่งเรือง และไม่ประสบความพ่ายแพ้แก่ผู้ใด

สำหรับเบญจศีล ได้แก่ ศีล ๕ ประการ ที่ผู้ซึ่งเป็นคนดีจะยึดปฏิบัติ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่า ประทุษร้ายกัน)
๒. อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้, เว้นจากการลักโกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ทำลายทรัพย์สิน)
๓. กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี (เว้นจากการประพฤติดีในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน)
๔. มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง)
๕. สุราเมรายมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี (เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ) (พระสุตตันตปิฎกที่ขมกนิกาย ปาฏิภคค พระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ ข้อ ๒๘๖ หน้า ๒๔๗) และอุโบสถศีล มีข้อยึดปฏิบัติเพิ่มจากเบญจศีลอีก ๓ ข้อ ได้แก่
๖. วิกาลโภชนา เวรมณี (เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่)
๗. นัจจคีตวาทิตวิสูกทสสนมาลาคนฉวิเลปนธารณมณฑนวิภูสณญฐานา เวรมณี (เว้นจากการพ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง)

๘. อุจจาสนนมหาสนา เวมณี (เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่ หรุหราฟุ่มเฟือย) (พระสุตันปิฎก องคุตตรนิกาย องคุตตนิปาต พระไตรปิฎก เล่ม ๒๓ ข้อ ๑๓๑ หน้า ๒๕๓) ส่วนหลักแห่งความยุติธรรม ๔ ประการ ที่พระมหากษัตริย์จะต้องยึดปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในแผ่นดิน หลักการทั้งสี่คือ

๑. พิจารณาซึ่งความชอบความผิดแห่งผู้กระทำให้เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์แก่พระองค์
๒. ทนบำรุงบุคคลผู้มีศีล
๓. ประมุขมาซึ่งพระราชทรัพย์โดยยุติธรรม
๔. รักษาพระนครราชสีมามีให้สุขเกษมโดยยุติธรรม

จากการยึดปฏิบัติด้วยหลักแห่งอุดมคติดังกล่าวนี้ จะส่งผลให้พระมหากษัตริย์ผู้ทรงปฏิบัติ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งความถูกต้อง (the King of Righteousness) และจากทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งความถูกต้องนี้ ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงบรรลุถึงพระเกียรติยศแห่ง Calcravartin อันหมายถึงผู้เป็นใหญ่ในจักรวาล ซึ่งถือว่าเป็นจุดสูงสุดของการเป็นพระมหากษัตริย์ในความหมายของพุทธศาสนา (เพ็งอั้ง : ๙๕)

ด้วยหลักของพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระธรรมสาตราที่พระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยทรงยึดเป็นหลักของการปกครองที่กล่าวมานี้ น่าจะทำให้เชื่อได้ว่าพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่ต้น หรืออาจจะกล่าวได้ว่าจากหลักธรรมของพุทธศาสนาที่พระมหากษัตริย์ไทยยุคต้นทรงยึดปฏิบัติ จึงทำให้พระมหากษัตริย์ไทยมีคุณลักษณะเป็น “ธรรมราชา” กล่าวคือทรงเป็นราชาที่ตั้งอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมนั่นเอง ฉะนั้นแนวคิดของพระมหากษัตริย์ไทยสมัยสุโขทัย จึงเน้นที่หลักธรรมของพุทธศาสนา ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนในยุคนั้นเป็นความสัมพันธ์ในเชิง “พ่อกับลูก” ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของสุโขทัยจึงน่าจะเป็นแนวคิดที่ตั้งบนรากฐานของความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูก โดยมีหลักธรรมของพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระมหากษัตริย์ของสุโขทัยทรงเปรียบเสมือน “พ่อที่ยึดถือและปฏิบัติธรรม” ส่วนประชาชนเปรียบเสมือน “ลูกที่ยึดถือและปฏิบัติธรรม” ภายใต้หลักธรรมนี้เองจะนำไปสู่สภาพของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือความเป็นเอกภาพของอาณาจักรสุโขทัย กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์สุโขทัยนี้ เมื่อนำไปปฏิบัติจะนำมาซึ่งความมั่นคงปลอดภัย ความสงบสุขและเจริญรุ่งเรืองแก่ทั้งประเทศชาติและประชาชนและที่สำคัญคือภายใต้แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในลักษณะ “ธรรมราชา” หรือ “พ่อกับลูก” ก็ตาม กำหนดหน้าที่สำคัญของพระมหากษัตริย์คือ “การให้ความคุ้มครองและปกป้องรักษาประเทศชาติและประชาชน” เพื่อให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยและเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชน หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช สรุปถึงภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์สุโขทัยว่า

“...ผู้ทรงมีหน้าที่ปกครองให้พลเมืองเป็นสุข ทรงเป็นที่พึ่งในยามที่มีภัยพิบัติ ทรงป้องกันให้พ้นจากศัตรู และทรงระงับข้อพิพาทต่าง ๆ อันเกิดขึ้นภายในด้านความยุติธรรม ทรงรับเอาสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ อันเป็นสมบัติของชนที่เป็นอิสระ และทรงส่งเสริมศีลธรรมจรรยา ตลอดจนวิชาความรู้ต่าง ๆ อันเป็นเครื่องทำให้ชนอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุข” (คึกฤทธิ์, ๒๕๐๓ : ๘๐)

แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยสุโขทัย กล่าวคือ พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาทรงรับอิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของเขมรเข้ามาใช้ ซึ่งความคิดของเขมรในเรื่องนี้ได้รับอิทธิพลมาจากอินโดนีเซียและอินเดียตามลำดับ (คึกฤทธิ์, ๒๕๒๓ : ๖) อีกนัยหนึ่ง คือความคิดของพระมหากษัตริย์อยุธยาได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียโดยเฉพาะศาสนาฮินดูและพราหมณ์ของอินเดีย จากแง่มุมของศาสนาสำหรับพระมหากษัตริย์ของอินเดีย มีคุณลักษณะเป็น “เทว” (deva) (Gonda, ๑๙๖๖ : ๒๔) หรือในภาษาไทยเรียกว่า

“เทพ” หรือ “เทวะ” Gonda อธิบายว่า พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นเทวะหรือเทพนี้ ไม่ใช่พระผู้เป็นเจ้า (God) แต่เป็นผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั่วไปและสามารถควบคุมฤดูกาลของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ได้ (เพ็งอ้าง) ฉะนั้นพระมหากษัตริย์จึงเปรียบเสมือนเทพเจ้าท่ามกลางมนุษย์นั่นเอง (เพ็งอ้าง) และพระมหากษัตริย์ในฐานะของเทพเจ้า จึงมีหน้าที่เป็นผู้ปกป้องหรือคุ้มครองโลกมนุษย์ (โลกบาล)^๒ (เพ็งอ้าง, ๒๕) ด้วยความคิดในเรื่อง “เทวะ” ของพระมหากษัตริย์นี้จึงทำให้เกิดความคิดเรื่อง “เทวราชา” ขึ้น ความเป็นเทพของพระมหากษัตริย์นี้ จึงทำให้พระมหากษัตริย์มีลักษณะเป็นสิ่งที่ประชาชนเคารพบูชา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ จึงเกิดขึ้นด้วย และแนวคิดนี้เอง (คึกฤทธิ์, ๒๕๒๓ : ๖) หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ชี้ว่า แนวคิดเรื่องความเป็นเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์นี้ พบในประเทศอินโดนีเซีย เมื่อ ๒ พันปีมาแล้ว ซึ่งเรียกความคิดนี้ว่า “ลัทธิไศเลนทร์” โดยอธิบายว่า

“...ลัทธิไศเลนทร์ มาจากศัพท์ ๒ คำ คือ ไศล แปลว่าภูเขา บวกกับอินทร์ แปลว่าผู้ยิ่งใหญ่หรือเทพเจ้า ไศเลนทร์ว่าเทพเจ้าผู้สถิตอยู่บนภูเขาหมายถึงองค์พระศิวะหรือที่ไทยเราเรียกว่า พระอิศวร หรือมีฉะนั้นก็หมายถึงองค์พระวิษณุในตอนกวนหน้าอมฤตซึ่งประทับอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะศาสนาพราหมณ์แบ่งออกเป็น ๒ นิกาย คือ นับถือพระวิษณุ นิกายหนึ่ง และนับถือพระศิวะ นิกายหนึ่ง แต่ถ้ารวมกันแล้วเรียกว่า ไศเลนทร์ได้ทั้งสิ้น

ในระบบการปกครองนั้นเมื่อองค์พระมหากษัตริย์เป็นไศเลนทร์ พระเป็นเจ้าผู้สถิตอยู่บนเขายิ่งใหญ่กว่าพระมหากษัตริย์อื่นใดแล้ว ก็เป็นธรรมดาที่จะแผ่พระราชอำนาจออกไปยังแคว้นแคว้นอาณาจักรอื่น ๆ ให้หันเข้ามานับถือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นไศเลนทร์นั้นมาเป็นประเทศราชคือยอมรับลัทธิยอมรับอำนาจของพระมหากษัตริย์ผู้เป็นเทพเจ้า...” (เพ็งอ้าง : ๗-๘)

พระราชวรมุณีกล่าวถึงหลักเกณฑ์ของศาสนาพราหมณ์ในเรื่องของจักรวาลวิทยาว่า

“...ในการจัดระบบเพื่อบอกว่าเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลแล้ว ในการบรรยายเรื่องจักรวาลวิทยาของพระอรรถกถาจารย์ก็จะพูดถึงว่า บนยอดเขาพระสุเมรุ นั้นมีสวรรค์ของพระอินทร์ตั้งอยู่ ต่อจากนั้น ข้างบนเหนือขึ้นไปก็มีพรหมชั้นต่าง ๆ สูงขึ้นถัดไปเรื่อยตามลำดับ ต่ำลงมาจากยอดนั้น ข้างเขาพระสุเมรุก็มีสวรรค์ชั้นท้าวมหาราชสี่ หรือจตุรมาหาชิกา แล้วต่ำลงไปก็เชิงเขาพระสุเมรุก็มีภพของพวกอมมนุษย์ พวกอสูร ไต่ลงไปมีพวกนาคพิภพ ไต่ดินลงไปมีนรกต่าง ๆ” (พระราชวรมุณี, ๒๕๒๖ : ๑๔-๑๕)

นั่นหมายความว่าตามแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ ยอดเขาพระสุเมรุเป็นที่สถิตของผู้มีอำนาจสูงสุดในจักรวาล ดังนั้นพระมหากษัตริย์ผู้เป็นไศเลนทร์จึงเปรียบเสมือนพระมหากษัตริย์ที่ทรงประทับอยู่ที่ยอดเขาพระสุเมรุ จุดผู้เป็นใหญ่ในจักรวาล ด้วยแนวคิดตามลัทธิไศเลนทร์ที่กรุงศรีอยุธยารับมาจากเขมรที่ผ่านมาจากอินโดนีเซียและมีต้นกำเนิดมาจากอินเดีย นั่น จะเห็นว่าพระมหากษัตริย์ไม่ใช่ “สามัญชน” เช่นพ่อปกครองลูก เสมือนบุคคลในครอบครัวเดียวกันดังที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยอีกต่อไป พระมหากษัตริย์ของอยุธยาที่มีลักษณะที่เป็นเทพเจ้า ในขณะที่พระมหากษัตริย์ของสุโขทัยมีลักษณะเป็นสามัญชน ดังนั้นคำถามที่เกิดขึ้นคือ พระมหากษัตริย์ในฐานะ “สามัญชน” กับในฐานะ “เทพเจ้า” มีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

ก่อนที่จะตอบคำถามนี้ จำเป็นที่จะต้องพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ตามลัทธิโศเลนทร์ของอินเดียว่าเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อจะได้ทราบถึงคุณลักษณะเฉพาะของพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดดังกล่าว จากนั้นจะได้ทราบถึงหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของอินเดีย ที่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับแนวคิดของไทยที่รับอิทธิพลมาจากอินเดียจากเขมรดังกล่าวแล้ว

พระมหากษัตริย์ในความหมายของอินเดียที่ปรากฏใน**มหาภารตะ** ว่าในความจริงพระมหากษัตริย์ทรงเป็นมนุษย์ แต่ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าที่อยู่เหนือมนุษย์ด้วยธรรม และคุณประโยชน์ของพระองค์ (Gonda, ๑๙๕๖ : ๑) ในสมัยอินเดียโบราณคำว่าพระมหากษัตริย์มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ราชนุ” (rajan) กล่าวคือทรงเป็นสมาชิกของวรรณะใดวรรณะหนึ่งของวรรณะพราหมณ์, กษัตริย์, แพศย์ ผู้ซึ่งมีหน้าที่ปกครองหรือปกป้องคุ้มครองประเทศชาติ ในบางครั้งพระมหากษัตริย์หมายถึงเฉพาะวรรณะ “กษัตริย์” (ksatriya) ซึ่งเป็นวรรณะที่สอง ความคิดหลักของพระมหากษัตริย์คือ “การปกป้องคุ้มครองประชาชน” ซึ่งมีความหมายที่ตรงกับคำว่า “นฤป” (nrpa) หมายถึงผู้ปกครองคุ้มครองประชาชน หรือ “ตูป” (bhupa) และ “ภูपाल” (bhupala) หมายถึงผู้ปกครองคุ้มครองโลกมนุษย์ (เพ็งอ้ง : ๒) ในหนังสือ “ศุกรนิตี” (sukraniti) กล่าวว่า “มนุษย์เป็นผู้สามารถปกป้องคุ้มครองมนุษย์อื่น ๆ คือ ผู้กล้าหาญ, อดกลั้นและมีอำนาจ และเป็นผู้ลงโทษผู้กระทำผิด เรียกมนุษย์ผู้นั้นว่า กษัตริย์ (กษัตริย์)” (เพ็งอ้ง) ใน**พระมนุ-สมรุตติ** (Manu-smrti) กล่าวเพิ่มเติมว่าพระมหากษัตริย์ทรงถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ทรงเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองชนชั้นและระเบียบแบบแผนของสังคม และด้วยหน้าที่นี้ พระมหากษัตริย์จึงต้องทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนผู้ซึ่งอ่อนแอกว่าพระองค์ ดังนั้น ความเมตตากรุณาต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย การปกป้องคุ้มครองมนุษย์ให้ปลอดภัย ให้ผ่อนคลายจากความทุกข์ยาก จึงเป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ (อ้างจาก **มหาภารตะ** ใน Gonda : ๒)

ความหมายที่สองของคำว่า “กษัตริย์” สะท้อนถึงการให้ความคุ้มครองแก่ความเจริญก้าวหน้า, ความมั่งคั่ง, และการให้บริการต่าง ๆ ใน**มหาภารตะ**ชี้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเป็นนักรบ กล่าวคือคำว่า กษัตริย์” มาจากองค์ประกอบ ๒ ส่วนที่ให้ความหมายว่า “ผู้ทรงช่วยให้รอดพ้นจากการถูกทำลาย” (เพ็งอ้ง : ๓) ดังเช่นแสงแห่งดวงตะวันที่สามารถให้ความคุ้มครองและทำลายสรรพสิ่งทั้งหลายได้ ฉะนั้นสรรพสิ่งทั้งหลายมีชีวิตอย่างมีความสุขได้ในโลกเนื่องจากการได้รับการปกป้องคุ้มครองจากพระมหากษัตริย์ แจกเช่น ลูกได้รับการปกป้องคุ้มครองจากพ่อแม่ (ดังจาก**มหาภารตะ** ใน Gonda, ๑๙๕๖ : ๓) ด้วยภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ต่อประชาราษฎร์ดังกล่าวนี้ จึงจำเป็นที่พระมหากษัตริย์จะต้องทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มิใช่มีไว้เพื่อการแสวงหาความยิ่งใหญ่ หรืออำนาจของพระมหากษัตริย์ แต่มีไว้เพื่อให้การปกป้องคุ้มครองแก่ประชาราษฎร์ในอันที่จะสามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ดังที่ Gonda สรุปจาก **มหาภารตะ** ว่า “นักบวชที่ปราศจากความรู้พระมหากษัตริย์ที่ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเปรียบเสมือนซากไม้ที่ไร้ค่า ดังเช่นมนุษย์ที่ไร้คุณค่า, ห้องนาที่เพาะปลูกไม่ได้ หรือเหมือนเมฆที่ไม่ให้ฝน” (เพ็งอ้ง) นั้นหมายความว่าพระมหากษัตริย์ที่ทรงใช้พระราชอำนาจเพื่อปกป้องคุ้มครองประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเป็นสุข จะทรงเป็นพระราชชาติที่ยิ่งใหญ่ของโลกในที่สุด ในด้านกลับกัน ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงปกป้องคุ้มครองประชาราษฎร์ตามหน้าที่อันควรแล้ว จะส่งผลให้เกิดความหายนะในทุกอย่าง ทรัพย์สมบัติจะไม่มีความปลอดภัย ความไม่ถูกต้องจะเป็นใหญ่ ทุกสิ่งทุกอย่างจะถูกทำลายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ศีลธรรมจะหายไป ความกล้าหาญเสียสละจะไม่ได้รับคำสรรเสริญ และโดยสรุปคือสังคมและประเทศชาติจะถึงจุดแห่งการสูญสิ้น (เพ็งอ้ง) เพราะฉะนั้นจากคุณสมบัติแห่งพระราชอำนาจที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งจึงอาจกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีภาระหน้าที่อันประกอบด้วยภารกิจเสริมสร้างศีลธรรม จริยธรรม และสวัสดิการต่าง ๆ ทางวัตถุที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่เป็นสุขของประชาชน จะเห็นว่าแนวคิดของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นนักรบนี้

พระมหากษัตริย์จะทรงให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนให้สามารถมีชีวิตที่เป็นสุขได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ความหมายที่สามของพระมหากษัตริย์ในสมัยอินเดียโบราณเกี่ยวข้องกับคำว่า “นาถ” (natha) ซึ่งหมายถึงผู้ให้ความปลอดภัยและความคุ้มครอง กล่าวคือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่พึ่งให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะแก่ผู้ที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ (เพ็งอ้าง, ๔) ความคิดอินเดียโบราณกล่าวว่า ในยุคแรกมนุษย์ต่างให้ความคุ้มครองตนเองโดยอาศัยหลักธรรมเป็นที่ตั้ง แต่ในเวลาต่อมาสำนักแห่งความยุติธรรมในจิตใจของมนุษย์หายไป อาชญากรรมต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นตามมา ด้วยสภาพสังคมเช่นนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการมีพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองที่จะทรงเป็นที่พึ่งและให้ความคุ้มครองแก่มวลมนุษย์ จะเห็นว่าความหมายของพระมหากษัตริย์นี้จากรากภาษาคือ “นาถ” ก็แสดงให้เห็นถึงภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ที่จะต้องให้ความปกป้องคุ้มครองประชาชนให้พ้นจากภัยต่าง ๆ และมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข และพระมหากษัตริย์ทรงนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยและเป็นระเบียบของสังคมมนุษย์กลับมาอีกครั้งหนึ่ง

จากการค้นหาความหมายของพระมหากษัตริย์ของอินเดียโบราณนี้ ทำให้เห็นว่าแก่นหรือหัวใจของพระมหากษัตริย์ คือ การทรงเป็นผู้ให้ความคุ้มครองปลอดภัยแก่ประชาชนราษฎร์ เพื่อให้ประชาชนราษฎร์สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ถ้าจะกล่าวโดยสรุปจะเห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีภาระหน้าที่ต่อประชาชนใน ๒ ลักษณะ คือ ๑) ให้ความปกป้องคุ้มครองประชาชนให้มีความปลอดภัย และ ๒) ให้ความสงบสุขแก่ประชาชน ประเด็นที่สนใจในด้านกลับคือ พระมหากษัตริย์ที่ทรงละเลยภาระหน้าที่ดังกล่าวเท่ากับว่าพระองค์สร้างบาปอย่างใหญ่หลวงให้แก่พระองค์เอง (เพ็งอ้าง, ๑๖)

ด้านความหมายของพระมหากษัตริย์ดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้เห็นว่า ความหมายของพระมหากษัตริย์ที่สำคัญของความคิดอินเดียโบราณ เกี่ยวข้องกับ “ภาระหน้าที่” ของพระมหากษัตริย์ต่อประชาชนทั้งสิ้น ไม่ว่าจะในฐานะของ “นฤป”, “ภูบาล”, “กษัตริย์” และ “นาถ” ก็ตาม พระมหากษัตริย์ทรงมีภาระหน้าที่เดียวกัน คือ การให้ความปกป้องคุ้มครองประชาชนให้ปลอดภัยและการทำให้ประชาชนสามารถมีชีวิตได้อย่างมีความสุข

จากแนวคิดของอินเดียต่อพระมหากษัตริย์ข้างต้นนี้ จะเห็นว่าพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยอยุธยาที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากอินเดีย ทั้งหมดมหาราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช และพระราชวรมุณีต่างเห็นพ้องต้องกันว่า พระมหากษัตริย์อยุธยามีลักษณะของการเป็น “เทพเจ้า” ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือมนุษย์สามัญ ดังที่เรียกแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์นี้ว่าเป็นลัทธิ “เทวราชา” จากแนวคิดเทวราชานี้จะนำไปสู่ความเข้าใจที่ให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงอยู่เหนือสามัญชน แต่ถ้าวิเคราะห์ต่อไปตามแนวคิดของอินเดียโบราณที่พระมหากษัตริย์ทรงรับเข้ามา จะเห็นว่าความศักดิ์สิทธิ์ของความเป็นเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์อยุธยานั้นไม่ใช่เป็นความศักดิ์สิทธิ์เพื่อความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ แต่เป็นความศักดิ์สิทธิ์เพื่อการปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ดังที่หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช สรุปถึงภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์จากศัพท์ที่ใช้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ใน ๕ ลักษณะ คือ

๑. “พระเจ้าอยู่หัว” ซึ่งมาจากคำว่า “พระเจ้า” (เทพเจ้า) กับคำ “อยู่หัว” (ผู้นำหรือหัวหน้า) นั้นหมายความว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงมีภาระหน้าที่ของการเป็นผู้นำหรือประมุขของประเทศชาติและประชาชน” (คึกฤทธิ์, ๒๕๒๓ : ๓๐-๓๑)

๒. “พระเจ้าแผ่นดิน” หมายความว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งประเทศแล้วพระราชทานสิทธิในการใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้นให้แก่ประชาชน และถือว่า “พระเจ้าแผ่นดิน” นั้นมีความรับผิดชอบในความอุดมสมบูรณ์ด้วย ถ้าเกิดน้ำท่วมฝนแล้ง ทำการกสิกรรมไม่ได้ผลบริบูรณ์ราษฎรสมัยก่อนก็โทษพระเจ้าแผ่นดินโดยป่น

ว่ากล่าวไปต่าง ๆ จึงเป็นหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินที่จะต้องรักษาความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน” (เฟิ่งอ๋าง, ๓๑-๓๒) จะเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระราชภาระหน้าที่ที่จะต้องทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ประเทศชาติและประชาชน

๓. “เจ้าชีวิต” หมายความว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของชีวิตของประชาชน กล่าวคือ การทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะประหารชีวิตและพระราชทานอภัยโทษจากการประหารชีวิตแก่ประชาชนได้ นั้นหมายความว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ที่จะต้องคุ้มครองชีวิตของประชาชนและจะต้องรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศไว้ (เฟิ่งอ๋าง, ๓๓)

๔. “ธรรมราชา” หมายความว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้รักษาธรรมและปฏิบัติธรรมและด้วยหลักของธรรมนี้ ทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในประเทศ กล่าวคือ ในการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะต้องทรงใช้ภายใต้หลักแห่งธรรมเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงต้องใช้หลักธรรมเป็นแบบแผนในการปกครองประเทศชาติและประชาชน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ พระราชดำริและพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์จะต้องอยู่ในกรอบของหลักธรรมเท่านั้น (เฟิ่งอ๋าง, ๓๔-๓๖)

๕. “พระมหากษัตริย์” หมายความว่า การเป็นนักรบหรือจอมทัพที่ยิ่งใหญ่ ในยามสงครามที่จะต้องมีการป้องกันประเทศ พระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ที่จะต้องเป็นผู้นำทางการทหารออกรบ เพื่อปกป้องคุ้มครองเอกราชของประเทศและประชาชน หรือในยามที่ประเทศชาติถูกรุกราน พระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ที่จะต้องให้ความคุ้มครองปลอดภัยแก่ประเทศชาติและประชาชน (เฟิ่งอ๋าง, ๓๖-๓๗)

จากการสรุปความหมายของพระมหากษัตริย์ของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์นี้ จะเห็นว่าหัวใจของความหมายของพระมหากษัตริย์คือ “ภาระหน้าที่” ของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อประเทศชาติและประชาชน นั่นคือ การให้ความปกป้องคุ้มครองแก่ประเทศชาติและประชาชนให้มีความปลอดภัยและนำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขของประเทศชาติและประชาชน จะเห็นว่าภายใต้แนวคิดของ “เทวราชา” ของพระมหากษัตริย์อยุธยา นั้นสอดคล้องกับแนวคิดของอินเดียโบราณที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์อย่างมาก ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าอิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของอินเดียที่ไทยรับเข้ามาจากเขมรนี้ไม่ได้ทำให้ “ภาระหน้าที่” ของพระมหากษัตริย์ของสุโขทัยเปลี่ยนแปลงไปเลย ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า พระมหากษัตริย์สุโขทัยทรงมีภาระหน้าที่ต่อประชาชนคือ การให้ความคุ้มครองปลอดภัยและสงบสุขแก่ประชาชน เช่นที่พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรและพระยาศรีวิสารวาจาได้แสดงไว้

ประเด็นที่น่าสังเกตคือ พระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยมักจะเป็นที่เรียกขานว่าทรงเป็น “ธรรมราชา” และพระมหากษัตริย์อยุธยาทรงเป็น “เทวราชา” ถ้าพิจารณาโดยลักษณะของการเป็น “ธรรมราชา” และ “เทวราชา” แล้ว มักจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ว่า ธรรมราชาทรงปกครองประเทศชาติโดยอาศัยหลักธรรมเป็นสำคัญ ส่วนเทวราชานั้นทรงปกครองโดยอาศัยความศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ และอาจจะนำไปสู่ความเข้าใจต่อไปอีกว่า เทวราชาไม่ทรงให้ความสำคัญกับหลักธรรมในการปกครอง สำหรับประเด็นนี้ดูจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไป ความจริงแล้วเทวราชานั้นทรงมีหลักธรรมเป็นสำคัญในการปกครองเช่นเดียวกัน Gonda ศึกษาอย่างลึกซึ้งถึงหลักธรรมของพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของอินเดียโดยชี้ให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์จะต้องทรงยึดในหลักธรรมที่เรียกว่า ราชธรรม (rajadharma) ซึ่งแสดงถึงคุณค่า กฎหมายและภาระหน้าที่ต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์ที่จะต้องทรงปฏิบัติ (Gonda, ๑๙๕๖ : ๑๗-๒๐) และด้วยอิทธิพลของความคิดของอินเดียนี้ ที่พระมหากษัตริย์อยุธยาทรงรับเข้ามาจากเขมร ดังนั้นพระมหากษัตริย์ในลักษณะของ “เทวราชา” ก็ทรงมีหลักธรรมที่จะต้องยึดปฏิบัติในการปกครองเช่นกัน นั้นหมายความว่าความเป็นเทวราชาน่าจะเกิดจากการให้ความสำคัญของคุณลักษณะ

ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็น “เทวะ” ที่ทรงมีพระราชอำนาจเหนือมนุษย์สามัญมากกว่า แต่ไม่ได้หมายความว่าเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงมีความเป็นเทวะแล้ว จะทรงละทิ้งหลักธรรมในการปกครองไป เมื่อพิจารณาในแง่มุมนี้ จะเห็นว่าทั้งธรรมราชาและเทวราชาต่างก็มีหลักธรรมเป็นกรอบกำหนดการปกครองประเทศเช่นเดียวกัน

พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ต้น โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ตรา **กฎหมายตรา ๓ ดวง** ขึ้น และใน **กฎหมายตรา ๓ ดวง** นี้ได้กล่าวถึงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ที่แสดงหลักธรรมของพระมหากษัตริย์ที่จะต้องทรงยึดเป็นหลักในการปกครองและคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นี้ พระมหากษัตริย์สุโขทัยทรงใช้เป็นหลักในการปกครองเช่นกัน หลักธรรมนี้ คือ ๑) ราชธรรม ๑๐ ประการ ๒) เบนจศีล ๓) อุโบสถศีล และ ๔) หลักแห่งความยุติธรรม ๔ ประการ ดังได้กล่าวในรายละเอียดแล้วข้างต้น นอกจากนี้หลักธรรมของพระมหากษัตริย์สุโขทัยที่ปรากฏใน **ไตรภูมิพระร่วง** ก็กล่าวถึงทศพิธราชธรรมในลักษณะที่เป็นหลักของการปกครอง เช่นว่าด้วยความยุติธรรม ว่าด้วยการเกื้อกูลประชาราษฎร์ เป็นต้น (พระราชวรมุณี, ๒๕๒๖ : ๓๒) จากหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และไตรภูมิพระร่วงนี้ แสดงให้เห็นชัดว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อหลักการปกครองของพระมหากษัตริย์สุโขทัยและรัตนโกสินทร์มาก และอาจจะกล่าวได้ว่า ในแง่ของหลักธรรมในการปกครอง พระมหากษัตริย์รัตนโกสินทร์ทรงรับแนวคิดมาจากพระมหากษัตริย์สุโขทัย เป็นที่น่าสังเกตต่อมาคือหลักธรรมพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการปกครองของพระมหากษัตริย์นอกเหนือจากทศพิธราชธรรม ยังมีอีก ที่สำคัญคือ จักรวรรดิวัตร ๑๒, สังคหวัตถุ ๔, และพละ ๕

จักรวรรดิวัตร ๑๒ คือ วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ, พระจริยาวัตรที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ ที่แสดงถึงหน้าที่ของผู้ปกครองที่พึงกระทำ (พระราชวรมุณี, ๒๕๒๘ : ๒๙๘) ได้แก่

๑. อนโธชนสุมี พลกายสุมี (สงเคราะห์ชนภายในและพลกายกองทหาร)
๒. ขตติเยสุ (สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย)
๓. อนุยุนเตสุ (สงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ ผู้ตามเสด็จเป็นบริวาร)
๔. พุราหมณคหปติเกสุ (คุ้มครองพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย)
๕. เนคามชานปาเทสุ (คุ้มครองชาวราษฎร์พื้นเมืองทั้งหลาย)
๖. สมณพราหมณเสสุ (คุ้มครองเหล่าสมณพราหมณ์)
๗. มิตปกุขีสุ (คุ้มครองเนื่อนกที่เอาไว้สืบพันธุ์)
๘. อธมมการปฏิกุเขไป (ห้ามปราชญ์ให้มีการประพฤติกการอันผิดธรรม)
๙. อชานัน ฌนาบุปพานัน (ทำนุบำรุงผู้ขัดสนไร้ทรัพย์)
๑๐. สมณพราหมณ อุปลงกมิตวา ปญหาปจจนัน (เข้าไปหาและสอบถามปัญหาที่สมณพราหมณ์)
๑๑. อธมมราคสุส ปทานัน (เว้นความกำหนดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม)
๑๒. วิสาโลกสุส ปทานัน (เว้นโลกกล้า ไม่เลือกไม่ควร)

(ที่.อ. ๓/๔๖ ที่มณิกาย อฎฐกถา พระไตรปิฎก เล่ม ๓ ข้อ ๔๖)

(ที่.ปา ๑๑/๓๕/๖๕ : ที่มณิกาย ปาฎิกถาคค พระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ ข้อ ๓๕ หน้า ๖๕)

สังคหวัตถุ ๔ คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่ใช้ปฏิบัติเพื่อมุ่งให้เกิดความสามัคคีในหมู่คน (พระราชวรมุณี, ๒๕๒๘ : ๑๖๗-๑๖๘) ได้แก่

๑. ทาน (การให้ คือ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน)

๒. **ปิยวาจา** (วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวาน สมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่ นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม)

๓. **อรรถจริยา** (การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม)

๔. **สมานัตตตา** (ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอกันในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี)

(ที่.ป.า. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗; ๒๖๗/๒๔๔ : ที่ม.น.ก.ย. ป.ก.ก.ว.ค.ค. พระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ ข้อ ๑๔๐ หน้า ๑๖๗, อ.จ.ต. ก.ก. ๒๑/๓๒/๔๒; ๒๕๖/๓๓๕ : อ.จ.ต.ต.ร.น.ก.ย. จ.ต.ก.ก.น.ป.ต. พระไตรปิฎก เล่ม ๒๑ ข้อ ๓๒ หน้า ๔๒, อ.จ.อ.ก.ฎ.ก. ๒๓/๑๑๔/๒๒๒; ๒๐๙/๓๗๗ : อ.จ.ค.ต.ต.ร.น.ก.ย. อ.ก.ฎ.ก.น.ป.ต. พระไตรปิฎก เล่ม ๒๓ ข้อ ๑๑๔ หน้า ๒๒๒)

พละ ๕ คือพลังของพระมหากษัตริย์ ที่สามารถปกครองแผ่นดินได้ (พระราชวรมณี, ๒๕๒๘ : ๒๐๐) ได้แก่

๑. **กายพละ** (กำลังกาย คือความแข็งแรง มีสุขภาพดี สามารถและชำนาญในการใช้แขนใช้มือ ใช้อาวุธ ตลอดจนมียุทธโศปกรณ์ที่พร้อม)

๒. **โภคพละ** (กำลังโภคสมบัติ คือ มีทุนทรัพย์บริบูรณ์ พร้อมทั้งจะใช้บำรุงเลี้ยงคนและดำเนินกิจการได้ไม่ติดขัด)

๓. **อภิจจพละ** (กำลังอำมาตย์หรือกำลังข้าราชการ คือ มีที่ปรึกษาและข้าราชการระดับบริหารที่ทรงคุณวุฒิเก่งกล้าสามารถและจงรักภักดี ซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน)

๔. **อภิขัจจพละ** (กำลังความมีชาติสูง คือ กำเนิดในตระกูลสูง เป็นชาติดีชาติดี ต้องด้วยความนิยมเชิดชูของมหาชน และได้รับการศึกษาอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีตามประเพณีแห่งชาติตระกูลนั้น)

๕. **ปัญญาพละ** (กำลังปัญญาหรือทรงปริชาญาณ หยั่งรู้เหตุผล ผิดชอบ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ สามารถวินิจฉัยเหตุการณ์ทั้งภายในภายนอก และดำริการต่างๆ ให้ได้ผลเป็นอย่างดี)

(ข.ชา.๒๗/๒๔๔๔/๕๓๒ : ขุ.ท.ก.น.ก.ย. ชา.ต.ก. พระไตรปิฎก เล่ม ๒๗ ข้อ ๒๔๔๔ หน้า ๕๓๒, ข.อ.๗/๓๔๘ : ข.ต.ก.ฎ.ก.ก.ต. พระไตรปิฎก เล่ม ๗ ข้อ ๓๔๘)

จะเห็นว่าแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของไทยตั้งแต่สุโขทัยมาอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ ล้วนแต่แสดงให้เห็นคุณสมบัติในเชิงหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่เหมือนกันตลอดมา นั่นคือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ให้ความปกป้องคุ้มครอง และทำให้เกิดความสงบสุขแก่ประเทศชาติและประชาชน ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เพื่อสถาปนาตนที่จะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงพระราชพิธีดังกล่าวโดยที่พระองค์ทรงร่วมถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่จะทรงจงรักภักดีต่อประเทศชาติและประชาชนด้วย จึงทำให้พระราชพิธีมีคุณลักษณะของการให้คำมั่นสัญญาต่อกันทั้งสองฝ่าย คือ พระมหากษัตริย์ในฝ่ายหนึ่งและข้าราชการบริพารและประชาชนในอีกฝ่ายหนึ่ง (Prince Dhani, ๒๔๙๐ : ๑๐๓) การปรับปรุงพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้ สะท้อนให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงให้ประชาชนเห็นถึงพระราชดำริในสำนึกของพันธะที่มีต่อประชาชน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงถึงภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อประชาชน

หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้เหตุผลที่น่าสนใจเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ของสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์สุโขทัย (ธรรมราชา) และพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา (เทวราชา) ซึ่งทำให้พระมหากษัตริย์ไทยปัจจุบันเป็นที่เคารพนับถือและไม่ห่างไกลจากประชาชนว่า

“[พระมหากษัตริย์ไทยปัจจุบัน] คือไม่เป็นเทวดาอย่างเขมร และขณะเดียวกันก็ไม่เป็นคณาธิปไตยอย่างสุโขทัย แต่มีลักษณะปานกลางอย่างที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ นั่น เหตุมาจาก ๒ ทาง คือ

(๑) เหตุจากความคนไทยและการที่คนไทยถือครอบครัวเป็นหลักในการดำรงชีวิตนั้นเป็นเหตุหนึ่ง คนไทยเราถือครอบครัวเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้นถึงจะบอกว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระเป็นเจ้า มีอิทธิฤทธิ์ใหญ่ยิ่ง อย่างไรก็ตาม เรายังเห็นพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำครอบครัวเราอยู่นั่นเอง ถ้ามีโอกาสเราก็มีความใกล้ชิดสนิทสนมเกิดขึ้น และมีสิทธิที่จะร้องทุกข์ต่อผู้ปกครองประเทศนั้น เราก็ไม่เคยปล่อยให้หลุดมือตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงสมัยปัจจุบัน... นี่เป็นอย่างหนึ่งที่ทำให้พระมหากษัตริย์มีให้ทรงเป็นเทวราชโดยสมบูรณ์...

(๒) เหตุเกิดจากศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยเราไม่ได้หลุดลอยไปจากประชาชน จนถึงกับเอื้อมกันไม่ถึง และมีความสัมพันธ์อันดีตลอดมา ทำให้สถาบันนี้คงทนอยู่ได้เป็นเวลาช้านาน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าศาสนาพุทธนั้นถึงจะยอมรับว่ามีเทวดา แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเทวดานั้นประเสริฐกว่าพระรัตนตรัย... ด้วยเหตุนี้ถึงแม้ว่าเรารับลัทธิเทวราชจากเขมร ซึ่งถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทวดา แต่พระมหากษัตริย์นั่นเองก็ยังนับถือศาสนาพุทธ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ นับถือพระรัตนตรัยเช่นเดียวกับคนทั้งปวง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็เกิดขึ้น” (คึกฤทธิ์, ๒๕๒๓; ๓๘-๓๙)

นั่นหมายความว่าแนวคิดของเทวราชาที่ไทยรับมาจากเขมรนั้นจะเป็นการรับในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีที่ประชาชนพึงปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์มากกว่า (เพ็งอึ้ง, ๓๗) การที่หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ แสดงให้เห็นถึงประเด็นสำคัญของพระมหากษัตริย์ไทยโดยเฉพาะในปัจจุบัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนที่แยกออกจากกันไม่ได้ เป็นการเสริมแนวคิดที่ได้วิเคราะห์มาแล้วข้างต้นที่ว่าภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ทั้งในแนวคิด “ธรรมราชา” และ “เทวราชา” ต่างเหมือนกันคือ พระมหากษัตริย์จะต้องให้ความคุ้มครองและความสงบสุขแก่ประชาชน และด้วยภาระหน้าที่นี้ทำให้พระมหากษัตริย์ไม่สามารถจะแยกออกจากประชาชนได้

จากการวิเคราะห์ถึงแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่มีอิทธิพลต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน พอจะสรุปได้ว่า หัวใจของพระมหากษัตริย์คือ ภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีต่อประเทศชาติและประชาชน นั่นคือ ทรงจะต้องปกป้องคุ้มครองประเทศชาติและประชาชนให้มีความปลอดภัยและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข ทั้งนี้การปฏิบัติภาระหน้าที่สำคัญนี้ พระมหากษัตริย์จะต้องทรงยึดในหลักธรรม โดยเฉพาะจากพุทธศาสนา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระมหากษัตริย์ไม่สามารถที่จะปกครองประเทศชาติและประชาชนตามพระราชหฤทัยโดยลำพัง หากแต่จะต้องตั้งอยู่ในหลักธรรมแห่งการปกครองที่สถาบันพระมหากษัตริย์ยึดถือปฏิบัติมา ถ้าพิจารณาในแง่นี้จะเห็นว่าพระมหากษัตริย์มิใช่ผู้ปกครองที่จะมาแสวงหาความยิ่งใหญ่ให้แก่ตนเอง หากแต่เป็นผู้ปกครองที่เต็มไปด้วยภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่มีต่อประเทศชาติและประชาชน

๓. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในวโรกาสรัชม้งคลาภิเษก

ในหัวข้อก่อนหน้านี้แสดงให้เห็นแล้วว่า พระมหากษัตริย์ไทยทรงมีภาระหน้าที่ต่อประเทศชาติและประชาชน ภายใต้หลักการปกครองที่ชัดเจน ทำให้เห็นว่าเมื่อใดที่พระมหากษัตริย์ทรงปกครองตามแนวคิดดังกล่าว เมื่อนั้น ความปลอดภัยและความสงบสุขก็จะเกิดขึ้นแก่ประเทศชาติและประชาชน แต่คำถามที่เกิดขึ้นคือ การจะนำแนวคิดหลักของพระมหากษัตริย์นั้นไปสู่การปฏิบัติและให้เกิดผลจริงนั้นทำได้อย่างไร ด้วยคำถามนี้ทำให้เห็นว่าการจะเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดีตามแนวคิดข้างต้นเป็นสิ่งที่ยากยิ่ง นั่นหมายความว่าพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์อาจทรงมีพระราชกุศโลบายแตกต่างกันไป ในการที่จะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระองค์

เป็นที่ประจักษ์แก่ประชาชนชาวไทยกันทั่วหน้าว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงปฏิบัติภาระหน้าที่ที่พึงมีต่อประเทศชาติและประชาชนอย่างสมบูรณ์ พระองค์ทรงเป็นพระผู้ปกป้องคุ้มครองพระราชราษฎรให้พ้นภัย ทั้งยังทรงเป็นพระผู้นำความสงบสุขไปสู่ประชาชนในทุกหนแห่งเสมอมา เป็นเวลาติดต่อกันนานกว่าพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตจะเสมอเหมือน ดังจะเห็นได้จากทุกครั้งที่ประชาชนประสบภัยต่างๆ ในทุกภูมิภาค พระองค์จะเสด็จเข้ามาช่วยปกป้องคุ้มครองประชาชนของพระองค์ให้พ้นจากภัยนั้น ดุจพ่อคุ้มภัยให้แก่ลูก การเสด็จพระราชดำเนินของพระองค์ไปในทุกท้องที่ ล้วนแต่มุ่งนำความสงบสุขในชีวิตไปสู่ประชาชนมิได้ขาด พระราชกรณียกิจเหล่านั้นเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า โดยไม่มีที่ท่าที่จะยุติเลย มาตลอดรัชสมัยของพระองค์ ด้วยพระคุณลักษณะนี้ จึงทำให้พระองค์ทรงเป็นพระภูบาลมหาราชของประชาชนชาวไทย กล่าวคือพระองค์ทรงเป็นพระผู้ปกป้องคุ้มครองประชาชนที่ยิ่งใหญ่

ดังที่กล่าวในหัวข้อก่อนหน้านี้ว่า ตามแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงมีภาระหน้าที่ต่อประเทศชาติและประชาชน เมื่อใดที่พระมหากษัตริย์ทรงยึดปฏิบัติตามหลักคติเหล่านั้นก็จะยังให้เกิดผลดีโดยทั่วหน้าตั้งแต่ประชาชนจนถึงองค์พระมหากษัตริย์ ในทางกลับกันเมื่อใดที่พระมหากษัตริย์ไม่ทรงปฏิบัติตามหลักธรรมที่พึงปฏิบัติ ก็จะมีผลเสียหายหรือความเดือดร้อนเกิดขึ้นแก่ประเทศชาติ และพระมหากษัตริย์จะต้องทรงรับบาปจากผลกรรมเหล่านั้น จากความคิดนี้ทำให้กลับมาพิจารณาถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระองค์ทรงครองราชย์มาเป็นเวลานานกว่าพระมหากษัตริย์ในอดีตกาลของไทยจะเสมอเท่าและตลอดรัชสมัยของพระองค์ที่ผ่านมา ประเทศชาติและประชาชนต่างปลอดภัยและมีความสุข นั่นหมายความว่า การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปกครองประเทศชาติและประชาชนที่ผ่านมา ไม่ใช่เป็นการปกครองที่ปล่อยให้ไปตามสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป หากแต่เป็นการปกครองที่พยายามยึดมั่นในหลักคตินิยมของการเป็นพระมหากษัตริย์ที่ประเทศไทยยึดปฏิบัติมาตลอด นั่นคือ การปกครองเพื่อปกป้องคุ้มครองประเทศชาติและประชาชนให้ปลอดภัยและมีชีวิตที่สงบสุข อีกทั้งยังเป็นการปกครองตามแนวทางที่กำหนดไว้ในหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์ที่ดีพึงจะยึดถือ ดังนั้น การเกิดหรือมาถึงโอกาสรัชม้งคลาภิเษกนี้ จึงมิใช่การเกิดหรือมาถึงตามสภาพ หากแต่เป็นการเกิดหรือมาถึงด้วยการยึดปฏิบัติตามหลักธรรม และแนวคิดของพระมหากษัตริย์ที่ดี ฉะนั้นรัชม้งคลาภิเษกจึงเป็นเครื่องหมายของความสำเร็จของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ผู้ที่เป็นพระภูบาลมหาราชของแผ่นดินไทย นั่นหมายความว่ารัชม้งคลาภิเษก จึงมิใช่โอกาสที่จะแสดงความยินดีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์มานานกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์อื่นเท่านั้น หากแต่เป็นโอกาสที่จะแสดงความปิติต่อการมีพระมหากษัตริย์ที่เปี่ยมไปด้วยความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่ดีตามหลักคตินิยมของพระมหากษัตริย์ที่พึงจะเป็นมากกว่า ด้วยจุดเริ่มต้นของความปิติยินดีในวโรกาสรัชม้งคลาภิเษกเช่นนี้ จะทำให้เราเห็นคุณค่าและคุณประโยชน์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ในด้านต่างๆ อีกมาก จากความหมายของรัชม้งคลาภิเษกเช่นนี้ ย่อม

แสดงให้เห็นถึงพระสัทธา พระวิริยะ พระสติ พระสมาธิและพระปัญญา ซึ่งเป็นกำลังหรือพลังแห่งธรรมในพระองค์ ที่ทรงนำมาใช้ในการปกครองแผ่นดิน

ประเด็นที่ปรากฏให้เห็นคือ รัชมังคลาภิเษกมิใช่เป็นความบังเอิญที่เกิดขึ้น หากแต่เป็นผลแห่งความสำเร็จของการยึดปฏิบัติอย่างเสมอต้นเสมอปลาย (สมานัตตตา) ในหลักการปกครองของพระมหากษัตริย์ที่ดี นั่นหมายความว่านอกเหนือจากหลักคิดที่ทรงยึดปฏิบัติแล้ว การปฏิบัติอย่างเสมอต้นเสมอปลายของพระองค์นั้นว่ามีความสำคัญไม่น้อยเลย ด้วยความหมายและความสำคัญของรัชมังคลาภิเษกแห่งพระภูบาลมหาราชเช่นนี้ ย่อมแสดงว่าพระองค์ทรงมีพระราชดำริของพระองค์เองในการปกครองจนบรรลุถึงภาวะแห่งรัชมังคลาภิเษกนี้ ดังที่กล่าวกันว่าการดำรงอยู่ได้ของการปกครองและผู้ปกครองมีรากฐานมาจากความสามารถของการปกครองและผู้ปกครองนั้นที่จะทำหน้าที่ให้แก่สังคมและประเทศชาติได้ อีกทั้งการปกครองและผู้ปกครองนั้นยังจะต้องมีคุณสมบัติที่สอดคล้องและเหมาะสมกับคุณสมบัติของสังคมและประเทศชาตินั้นด้วย ฉะนั้นความสำเร็จในการปกครองแผ่นดินได้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวย่อมจะต้องสะท้อนว่าการปกครองของพระองค์และพระองค์เองในฐานะผู้ปกครองทรงมีพระราชจริยวัตรที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสังคมไทยและคนไทย ในจุดนี้เองที่มีความหมายอย่างยิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงถึงคุณสมบัติของผู้ปกครองไทยที่พึงจะมีให้ปรากฏเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนไทยโดยทั่วหน้า

ดังที่วิเคราะห์ในหัวข้อก่อนหน้านี้แล้วว่าแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่เป็นแกนกลาง คือ ภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีต่อประเทศชาติและประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเฝ้าปฏิบัติภาระหน้าที่นั้นอย่างเสมอต้นเสมอปลายโดยตลอด และผลแห่งการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระภูบาลเหล่านั้น นำไปสู่ความจงรักภักดีและการยอมรับของประชาชนทุกหนแห่ง นั่นหมายความว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นพระภูบาลมหาราชพระองค์นี้ย่อมจะต้องมีแนวพระราชดำริในการปกครองของพระองค์ และทรงยึดปฏิบัติตามแนวพระราชดำรินั้นอย่างมีสมานัตตตาด้วยความอดทน คำถามที่เกิดขึ้นคือ แนวพระราชดำริในการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคืออะไร มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ อะไรบ้าง คำถามสำคัญนี้จะได้ตอบในบทต่อ ๆ ไปของหนังสือนี้ สำหรับในบทนี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าพระมหากษัตริย์ของไทยจะต้องมีความสัมพันธ์กับประชาชนตลอดเวลา ในฐานะของผู้ปกป้องคุ้มครองและนำมาซึ่งความสงบสุขของประชาชน ในบทต่อ ๆ ไปจะได้พยายามศึกษาวิเคราะห์แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทั้งนี้เพื่อจะได้เข้าใจถึงเป้าหมายและวิธีการปกครอง ตลอดจนคุณสมบัติของผู้ปกครองตามแนวพระราชดำริของพระองค์

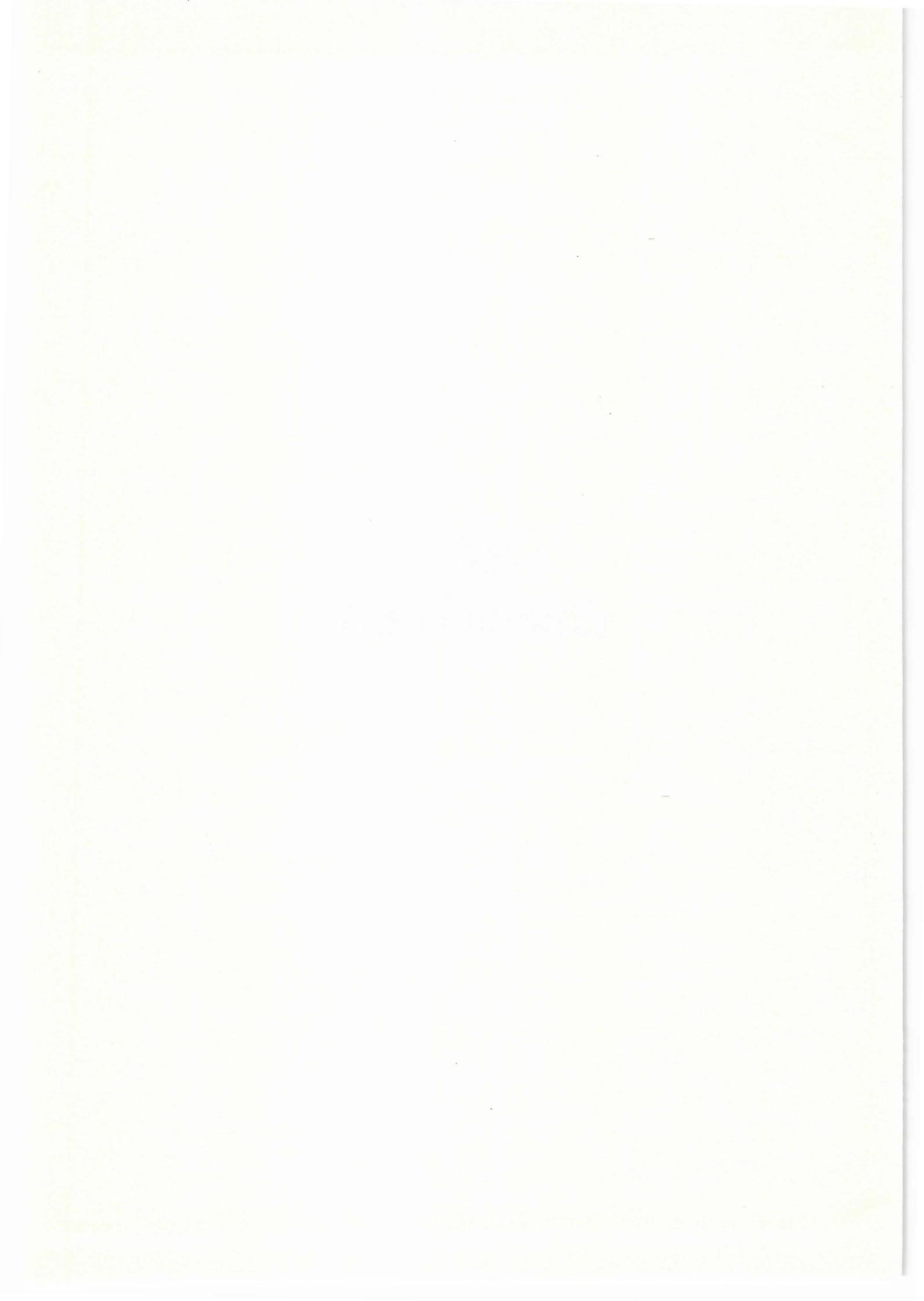
เชิงอรรถ

๑. Talcot Parson เขียนทฤษฎีหน้าที่ (functional theory) ที่มีชื่อเสียงเพื่ออธิบายสังคมไว้อย่างน่าสนใจ ด้วยอิทธิพลของความคิดของ Parson นี้ ทำให้มีการนำแนวคิดเรื่องหน้าที่มาใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ของสังคมอย่างกว้างขวาง อ่าน Talcot Parson, *The Social System* (New York : Free Press, 1951)
๒. โลกपाल เป็นภาษาสันสกฤตที่มาจากคำสองคำ คือ โลก บวก ปาล ซึ่งโลก คือ โลกมนุษย์ ส่วนปาล คือรักษา ป้องกันหรือคุ้มครอง ดังนั้นโลกपाल จึงมีความหมายว่าการปกป้องหรือคุ้มครองโลกมนุษย์นั่นเอง ฉะนั้นพระมหากษัตริย์ในฐานะของการเป็นเทพ (เทว) ก็คือผู้ซึ่งมีหน้าที่ปกป้องหรือคุ้มครองโลกมนุษย์)

หนังสืออ้างอิง

๑. หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช (๒๕๒๓) สถาบันพระมหากษัตริย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
๒. _____ (๒๕๐๓) "การปกครองสมัยสุโขทัย" คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ กรมศิลปากร
๓. พระยาศรีวิสารวาจา (๒๔๙๗) พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย แสดงปาฐกถา ณ สมาคมชาวอเมริกัน กรุงเทพฯ, ๙ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗.
๔. Prince Dhani (๒๔๙๐) "The Old Siamese Conception of the Monarchy" *The Journal of the Siam Society* Vol. xxxvi, Pt.2 December 1947.
๕. Gonda, J.(๑๙๖๖). *Ancient Indian Kingship from the Religious Point of Views*. Netherlands, E.J. Brill.
๖. พระราชวรมุนี (๒๕๒๖). *ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย* ชุมชนศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
๗. _____ (๒๕๒๘). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม* กรุงเทพฯ, จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
๘. *กฎหมายตรา ๓ ดวง* (๒๕๒๑) กรมศิลปากร.

บทที่ ๓
เป้าหมายของชาติ

เป้าหมายของชาติ

๑. บทนำ

Aristotle กล่าวไว้ ถึงการศึกษาการเมืองของประเทศใดก็ตามว่า จำเป็นที่จะต้องค้นหาว่า เป้าหมายของชาตินั้นหรือประเทศนั้นคืออะไร เพราะเป้าหมายของชาติ คือจุดหมายของการปกครองที่ระบอบการปกครองและผู้ปกครอง มุ่งที่จะกระทำให้เกิดขึ้น และ Aristotle ยังกล่าวอีกด้วยว่า เป้าหมายของชาติ ในที่สุดแล้วจะต้องก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม มิใช่เกิดประโยชน์แก่บุคคลใดหรือกลุ่มชนใดเท่านั้น ในทางกลับกันถ้าปราศจากเป้าหมายของชาติแล้ว ประเทศชาติก็จะเปรียบเสมือนเรือที่ไหลไปตามกระแสน้ำ โดยปราศจากจุดหมายปลายทาง นั้นหมายความว่า เป้าหมายของชาติ เป็นเครื่องแสดงถึงความต้องการสูงสุดของชาติที่มุ่งจะทำให้เกิดขึ้น ด้วยความเชื่อและความเข้าใจว่า ความต้องการตามเป้าหมายนั้นจะนำมาซึ่งคุณประโยชน์ต่าง ๆ แก่ประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวม เป้าหมายของชาติ ตามความหมายนี้ ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมของคนในชาติที่จะร่วมกันยึดถือและปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน และเป็นความหวังที่จะช่วยให้คนในชาติมีขวัญและกำลังใจที่จะอดทนและต่อสู้กับปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ อีกด้วย จะเห็นว่า เป้าหมายของชาติ มีความหมายและความสำคัญอย่างมากต่อการคงอยู่หรือเอกราชของชาติ และประชาชน ดังนั้น คำถามที่เกิดขึ้น คือ เป้าหมายของชาติไทย มีหรือไม่ และถ้ามี เป้าหมายนั้นคืออะไร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในฐานะพระมหากษัตริย์ของชาติ ที่ทรงมีภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดที่สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยยึดถือปฏิบัติมา ตั้งแต่สมัยสุโขทัย กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงมีภาระหน้าที่ในการให้การปกป้องคุ้มครองและนำมาซึ่งความสงบสุขแก่ประชาชน ภายใต้ภาระหน้าที่เบื้องต้นนี้ พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริที่อาจจะแตกต่างกันได้ในการที่จะทรงปฏิบัติภาระหน้าที่ของพระองค์ คำถามสำคัญในขณะนี้ คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีแนวพระราชดำริต่อภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของพระมหากษัตริย์ไทยอย่างไร และแนวพระราชดำรินี้เกี่ยวข้องกับเป้าหมายของชาติอย่างไร ในบทนี้ จะพยายามอธิบายแนวพระราชดำรินี้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อเป้าหมายของชาติ และจากเป้าหมายของชาติตามแนวพระราชดำรินั้น มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไทยที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่อดีตอย่างไร ทั้งนี้เพื่อจะได้เข้าใจถึงแนวพระราชดำรินี้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ว่า ทรงพิจารณาเป้าหมายของชาติอย่างไร และเป้าหมายของชาติดังกล่าวนี้ เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนอย่างไร

๒. สารสำคัญในเป้าหมายของชาติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานพระราชดำริในเรื่องเป้าหมายของชาติ ในโอกาสต่าง ๆ อย่างมาก และพระองค์ทรงเน้นและย้ำถึงเป้าหมายของชาติอย่างสม่ำเสมอ จริงอยู่ จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่ได้ออกไว้อย่างชัดเจนว่า เป้าหมายของชาติคืออะไรโดยตรง หากแต่เมื่อศึกษาแนวพระราชดำริจากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตลอดระยะเวลา ๓๐ ปี (๒๕๑๘-๒๕๒๘) จะพบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นถึงเป้าหมายสำคัญบางประการที่ประเทศชาติและประชาชนพึงจะต้องพยายามรักษาหรือกระทำให้เกิดขึ้นเสมอ ดังตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตอบคำถามเกี่ยวกับลำดับความสำคัญของพระราชกรณียกิจ ในภาพยนตร์สารคดีเรื่อง “ขวัญของชาติ” ที่ฉายทางสถานีโทรทัศน์บี.บี.ซี. ในประเทศอังกฤษว่า

“อันดับแรกคือความมั่นคง คือความมั่นคงของประชาชน ประชาชนไทยต้องต่อสู้เพื่อเสรีภาพ เพื่อเอกราช ฉะนั้นสิ่งที่สำคัญคือ จะต้องเป็นแม่ทัพที่ดี และหลังจากนั้นเมื่อประเทศสงบลงบ้างแล้ว ก็จึงมีความสงบเรียบร้อย มีกฎหมาย และการบริหารงานแผ่นดิน และต่อจากนั้น-ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีอาหารพอกิน มีปัจจัยต่างๆ ที่เพียงพอแก่การมีบ้านที่ดี มีที่อยู่อาศัย อะไรทำนองนั้น เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็น หลังจากนั้นก็ต้องมีความเป็นระเบียบทางสังคมกับสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับจิตใจ หมายความว่าเราต้องเป็นคนดี เพื่อจะได้ไม่เกิดความปั่นป่วน เพราะคนดีมักไม่ก่อเรื่องมากนัก เพราะฉะนั้นเราจึงต้องมีศาสนา แต่พระเจ้าแผ่นดินก็เป็นผู้นำทางศาสนาด้วย”
(อาทิตย์เคล็ดลับ ๒๕๒๖ : ๑๒)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสในงานราชอุทยานสโมสรม สวนศิวาลัย ในเรื่องเป้าหมายของชาติว่า

“จึงควรจะได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะช่วยกันคิดวิธีที่จะปรับปรุงแก้ไขทำให้มีความปลอดภัยความก้าวหน้าแก่ประเทศชาติ วิธีที่จะทำนั้นก็ของแต่ละคนต้องปฏิบัติงานของตนด้วยความเข้มแข็งที่สุดโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น แล้วพยายามร่วมมือกัน ถ้าเห็นอะไรสิ่งใดที่ไม่ดีไม่งามให้ช่วยกันปราบปราม หรือช่วยกันแก้ไขด้วยความตั้งใจจริง มิใช่ว่าแต่ละคนก็มีชีวิตของตัวเอง แล้วก็ไม่ทุกข์ถึงความไม่สบาย หรือความไม่ดี ความทุกข์ของผู้อื่น แต่ว่าในฐานะที่พูดถึงเฉพาะคนไทย ในฐานะเป็นคนไทย เป็นเจ้าของประเทศ ประเทศไทยก็จะยังอยู่ อยู่ยั่งยืนนาน เมื่ออยู่ยั่งยืนนานก็มีหวังที่จะก้าวหน้า ที่จะมั่นคงได้อย่างง่ายดาย เพราะว่าประเทศไทยเรามีทรัพยากรพอ ทั้งในทางทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในทางทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพของมนุษย์ดี คือคนในประเทศไทยก็เป็นคนที่มีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถทำอะไรได้ดี จะเป็นที่น่าเสียดาย ถ้าเราไม่ช่วยกันด้วยความสามัคคี รักษาความดีนี้เพื่อให้ประเทศไทยได้อยู่มีเอกราช และมีความก้าวหน้าชั่วนานาน” (๘ ธันวาคม ๒๕๑๑)

ในโอกาสที่พระราชทานพระราชดำรัสแก่ผู้แสดงละครอาสาสมัครในพระบรมราชินูปถัมภ์และผู้ร่วมงานจัดแสดงละครดึกดำบรรพ์เรื่อง “สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสถึงเป้าหมายของชาติว่า

“ความเข้มแข็งของจิตใจนี้ トラบไตที่ยังอยู่ในคนไทย ก็จะทำให้เผ่าพันธุ์ชาติไทยยังคงอยู่ได้ต่อไปด้วยความมั่นคง ด้วยความเจริญ และทุกคนจะได้รับมีความสุขความสบายทุกอย่าง แม้โลกของเราอยู่ในระยะที่ปั่นป่วนเท่าใด ความคิดต่าง ๆ จะผันแปรไปทางใดและมีการชักชวนให้แตกสามัคคีกันอย่างไรก็ตาม ชาติไทยก็ยังคงอยู่ได้ถ้ารักษาความเข้มแข็งและสามัคคี เช่นที่เคยมาแต่โบราณกาล” (๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๕)

จากตัวอย่างของพระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสข้างต้นนี้ คงจะเพียงพอที่จะสังเกตเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นเป้าหมายสำคัญของชาติอยู่ ๒ ประการ คือ ๑) ความมั่นคงปลอดภัย และ ๒) ความเจริญก้าวหน้า จะเห็นว่าในภาระหน้าที่หรือกิจการใด ๆ ก็ตาม ที่ประชาชนทุกหมู่เหล่าพึงปฏิบัติ พระองค์ทรงย้ำว่า ภาระหน้าที่หรือกิจกรรมเหล่านั้นจะต้องมุ่งเพื่อความมั่นคงปลอดภัย และความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชนเสมอ ตัวอย่างเช่น ทรงมีพระราชดำรัสถึงกีฬามวยว่า

“อันที่จริงกีฬามวยนี้กับความมั่นคงและความก้าวหน้าของประเทศชาติก็สัมพันธ์อย่างใกล้ชิด เพราะว่าการมวยนี้ก็เป็นทางป้องกันตัว เป็นกีฬาที่มาจากวิธีการป้องกันตัวของนักรบไทยมาแต่โบราณกาล มาสมัยนี้เราจะต้องป้องกันตัวด้วยการใช้การต่อสู้ส่วนหนึ่ง และด้วยวิธีที่จะพัฒนาประเทศอีกส่วนหนึ่ง” (๓ กรกฎาคม ๒๕๑๖)

หรือทรงมีรับสั่งถึงนักวิชาการว่า

“นักวิชาการผู้รู้หลักวิชาในศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยในการพัฒนาความเจริญทุก ๆ ด้านนั้น มีอยู่ในบ้านเมืองเรามากพอสมควร นักวิชาการเหล่านี้จึงเป็นที่หวังของประชาชนว่า จะเป็นผู้ที่รับเอาภาระเรื่องการพัฒนาประเทศไปช่วยกันทำให้ประเทศไทยของเรา “เป็นอยู่” พร้อมทั้ง “วิวัฒนาการ” ไปได้เป็นอย่างดี” (๒๖ กรกฎาคม ๒๕๑๐)

หรือทรงมีรับสั่งถึงตำรวจ ว่า

“ยิ่งในสมัยปัจจุบันนี้ก็มีหน่วยงานต่าง ๆ ของตำรวจที่ได้ทำหน้าที่ต่าง ๆ นานา ในหลายด้าน ซึ่งถ้าทำดีแล้วก็นับว่ามีส่วนในการสร้างไม่ใช้ความสงบเท่านั้น แต่เป็นความมั่นคง ความเจริญ ความก้าวหน้าของประเทศในตัว” (๒๒ ตุลาคม ๒๕๒๘)

ตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นชัดว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามเน้นถึงเป้าหมายของชาติ คือ ความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้ากับบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละช่วงเวลาเสมอ ดังเช่น รับสั่งกับคณะกรรมการกลางสภามวยอาชีพแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ และ รับสั่งกับนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นต้น กล่าวคือ ด้วยเวลาต่างกันถึง ๑๒ ปี และกับคณะบุคคลที่ต่างกันอย่างมากในหน้าที่ประจำของตน แต่ทรงย้ำในประเด็นสำคัญที่เหมือนกันคือเป้าหมายของชาติที่ประกอบด้วยความมั่นคงกับคณะบุคคลเหล่านั้น ย่อมจะแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยืนยันในความสำคัญของเป้าหมายของชาติทั้งสองประการดังกล่าว และทรงชี้ให้เห็นว่าเป็นภาระหน้าที่ของบุคคลทุกหมู่เหล่า ที่จะต้องช่วยกันปฏิบัติงานตามความรับผิดชอบ หรือหน้าที่ของตน เพื่อช่วยให้ประเทศชาติบรรลุถึงเป้าหมายนั้น จากสาระสำคัญและความหมายของเป้าหมายของชาติดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าเป็นภาระหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะต้องช่วยกันนำประเทศชาติไปสู่จุดมุ่งหมายทั้งสองประการดังกล่าว นั้นหมายความว่า ในภาระหน้าที่หรือกิจกรรมของบุคคลหรือคณะบุคคลใดก็ตามที่กระทำลงไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำเสมอว่า ภาระหน้าที่หรือกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้น ในที่สุดแล้ว จะต้องมุ่งให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติ และความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองเสมอ ดังที่พระองค์พระราชทานแนวพระราชดำรัสในเรื่องนี้แก่คณะผู้แทนธนาคารกรุงเทพ และเจ้าหน้าที่ลูกเสือชาวบ้านว่า

จากพระราชกระแสเห็นเห็นว่า ทรงซึ่งถึงความสำคัญเบื้องต้นของการปกครอง คือ การทำให้ประชาชนมีความสุข ความเจริญอย่างแท้จริง และความสุขความเจริญของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ด้วยการทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคง ปลอดภัย และประชาชนอยู่ดีกินดี เป็นปรกติสุข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงซึ่งชี้ชัดว่า ความมั่นคงของประเทศชาติ จะต้องอาศัยการอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชน ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “การที่ประเทศชาติจะมีความมั่นคงได้ ก็ต้องอาศัยการช่วยเหลือให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข มีความก้าวหน้า” (๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๕) นั้นหมายความว่า ความผาสุกของประชาชนเป็นพื้นฐานให้แก่ความมั่นคงของชาติ ต่อเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, วิทยาลัยการทัพบก, วิทยาลัยการทัพเรือ, วิทยาลัยการทัพอากาศ, โรงเรียนเสนาธิการทหาร, เสนาธิการทหารบก, เสนาธิการทหารเรือ, เสนาธิการทหารอากาศ ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร, ประกาศนียบัตรและเข็มวิทยฐานะ ว่า

“จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ท่านทั้งหลายจะต้องตั้งใจให้เที่ยงตรงเหนียวแน่น อยู่ในความถูกต้องและความสุจริตบริสุทธิ์ใจ ในอันที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานของแต่ละคนและทุกคนโดยเต็มกำลังความสามารถและสติปัญญา เพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์ คือความเจริญวัฒนา และความก้าวหน้าผาสุกให้บังเกิดแก่ประชาชนทั่วหน้า. ก็จะไม่เท่ากับเป็นการป้องกันและธำรงรักษาความมั่นคงของชาติและราชอาณาจักรไว้อย่างดีที่สุดใน (๑๗ ตุลาคม ๒๕๒๘)

จากพระบรมราโชวาทนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า แนวพระราชดำริซึ่งว่า การป้องกันประเทศหรือการรักษาความมั่นคงของชาติที่จริงแล้ว คือ การทำให้ประชาชนมีชีวิตอยู่อย่างร่มเย็น เป็นปรกติสุขนั่นเอง ทั้งยังทรงย้ำกับคณะนายทหารระดับสูงที่มีหน้าที่โดยตรงในการรักษาความมั่นคงของชาติให้ตระหนักถึงแนวพระราชดำรินี้ ถ้าจะพิจารณาในด้านกลับคงจะช่วยให้เข้าใจถึงความสำคัญของความผาสุกของประชาชน คือ ถ้าประชาชนไม่มีความร่มเย็นเป็นปรกติสุขในการดำรงชีพแล้ว การจะรักษาความมั่นคงของชาติไว้ก็คงจะเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง นี่คือความหมายและความสำคัญของความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงตลอดเวลา ภาระหน้าที่ในการรักษาความมั่นคงของชาติ ด้วยการทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความผาสุก ทรงถือว่า เป็นของบุคคลทุกฝ่าย ของบ้านเมือง เช่น ทหาร ตำรวจ สมาชิกวุฒิสภา คณะรัฐมนตรี และประชาชนทั่วไป เป็นต้น ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งกับตำรวจว่า “การสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความวัฒนาผาสุกให้แก่ท้องถิ่นและประชาชน เป็นวิธีการอันประเสริฐสุด ที่จะป้องกันการแทรกซึมบ่อนทำลาย และรักษาความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศชาติ” (๖ เมษายน ๒๕๑๓) หรือ “จงระลึกไว้เสมอว่า ถ้าได้ทำหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขประชาชนได้สมบูรณ์ดี โดยทั่วถึงแล้ว ก็จะเป็นทางที่ดีที่สุด สำหรับป้องกันบรรเทาเหตุร้ายเนื่องจากการแทรกซึมบ่อนทำลายที่ต้องปราบปราม” (๖ เมษายน ๒๕๑๒) กับสมาชิกวุฒิสภา ทรงมีรับสั่งว่า “ฐานะความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติโดยรวม” (๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๓) และพระราชทานแนวพระราชดำริในเรื่องเดียวกันนี้กับคณะรัฐมนตรีในโอกาสเข้าเฝ้าถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ว่า “เพราะว่าหน้าที่รัฐมนตรีนั้น ก็ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญมากสำหรับความเป็นอยู่ของประชาชน ถ้าประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขดีด้วยผลของงานที่ท่านทำ ก็นับว่าประเทศชาติจะมีความมั่นคงและปลอดภัย” (๑๒ มีนาคม ๒๕๒๔)

ดังที่อัญเชิญพระราชกระแสมาแสดงเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ จะเห็นว่าสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นพื้นฐานสำคัญของความมั่นคงปลอดภัยของชาติบ้านเมือง และถ้าประชาชนมีความเดือดร้อนหรือปัญหาในด้านความเป็นอยู่แล้ว การแทรกซึมเพื่อบ่อนทำลายความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ ย่อมจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ นั้นแสดงให้เห็นว่า ความอยู่ดีกินดีของประชาชน เปรียบเสมือนกับภูมิคุ้มกันของร่างกายต่อเชื้อโรคนอกที่จะเข้ามาทำ

อันตราย กล่าวคือ เมื่อร่างกายมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงย่อมจะสามารถต้านทานเชื้อโรคจากภายนอกที่จะเข้ามาทำให้เกิดโรคร้ายได้ ฉะนั้นความเข้มแข็งจากภายในจึงเป็นปัจจัยสำคัญของการรักษาความมั่นคงของชาติ ดังที่กล่าวกันทั่วไปว่า เมื่อภายในบ้านแข็งแรง ศัตรูจากภายนอกบ้านก็จะไม่สามารถทำอันตรายได้ และความเข้มแข็งภายในบ้านก็คือความอยู่เย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน ในทางกลับกัน ถ้าสุขภาพของประชาชนอ่อนแอ (ประชาชนมีการเป็นอยู่ที่ไม่ดี) บุคคล (ประเทศชาติ) นั้นก็เป็นอันตรายหรือเสียหายได้ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการสอดส่องดูแลสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนตลอดเวลา เพื่อความมั่นใจในการรักษาความมั่นคงของชาติ อาทิ เช่น ทรงมีรับสั่งถึงพระราชภารกิจของพระองค์ในเรื่องนี้ ว่า

“การที่ไปในส่วนไหนของประเทศก็ตาม ข้าพเจ้าก็เห็นได้ว่าจะมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะได้สอดส่องความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดี เพราะถ้าหากว่าความเป็นอยู่ของประชาชนในส่วนใดของประเทศมีความบกพร่อง ก็ทำให้ประเทศชาติเป็นส่วนรวมเสียหายไปได้ อ่อนแอลงไปได้” (๑ ตุลาคม ๒๕๒๖)

สำหรับความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน จะต้องเกิดขึ้นในทุกส่วนของประเทศ กล่าวคือ ประชาชนทุกระดับและทุกส่วนของประเทศชาติจะต้องมีความเป็นอยู่ที่ดี จึงจะทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงได้ ดังนั้น บุคคลต่าง ๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของประชาชน จะต้องพยายามสร้างความร่มเย็นเป็นปรกติสุขให้เกิดขึ้นในทุกระดับและทุกส่วนของประชาชน จะให้ความสนใจเฉพาะประชาชนในส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ เพราะประเทศชาติประกอบด้วยประชาชนทุกระดับและทุกส่วน แนวพระราชดำริที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของเหตุผล ระหว่าง ความมั่นคงของชาติกับความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน ปรากฏในพระราชดำรัสที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ มากมาย เช่น ทรงมีรับสั่งกับคณะลูกเสือชาวบ้านที่จังหวัดกาญจนบุรี ว่า

“ประเทศชาติจะอยู่ได้มั่นคง เพื่อให้บุคคลคือพวกเราทุกคนอยู่เย็นเป็นสุขนั้น จึงสำคัญอยู่ที่ตัวบุคคล และเรามั่นใจได้ว่าประเทศชาติของเราอยู่ได้แน่นอน เพราะว่าทราบดีว่าแต่ละคนมีจิตใจที่คล้ายคลึงอยู่ คือความรักเอกราชเสรี ความรักแผ่นดินไทย ความที่ทุกคนรู้ว่าถ้าชาติแผ่นดินไทยแล้ว แต่ละคนอยู่ไม่ได้ อยู่ไม่ได้เพราะว่าไม่มีที่จะยืนจะอาศัย จะไปไหน ถ้าไม่มีประเทศชาติของตน” (๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๐)

จากพระราชดำรัสนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า ความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนนี้ ให้ดีที่สุดจะต้องสามารถทำให้ประชาชนแต่ละคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข ซึ่งเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความมั่นคงของประเทศชาติ นั้นหมายความว่า นอกเหนือจากความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนที่ก่อให้เกิดความมั่นคงของชาติบ้านเมืองแล้ว ความมั่นคงของชาติบ้านเมือง ก็มีส่วนที่จะทำให้ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนเกิดขึ้นได้ด้วย ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า ถ้าไม่มีแผ่นดิน ไม่มีถิ่นที่อยู่อาศัย ไม่มีประเทศชาติ ประชาชนแต่ละคนก็จะอยู่ไม่ได้ เช่นกัน

สำหรับความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชนที่นำไปสู่ความมั่นคงของชาติดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริว่าเกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งว่า

“การรักษาความมั่นคงของประเทศชาติมีความสำคัญหลายด้าน ด้านป้องกันต่อสู้ด้วยกำลังด้วยอาวุธด้วยยุทธวิธีนั้นก็เป็นส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่า ก็จะต้องสร้างความก้าวหน้าในทางความเป็นอยู่ทุกวัน จะเรียกได้ว่าช่วยกันส่งเสริมให้มีความสะดวกในการทำมาหากินเลี้ยงชีพโดยสุจริต การฝึกนี้ก็ประกอบด้วยเรื่องนี้ด้วยเหมือนกัน ฉะนั้น ทั้งด้านป้องกันโดยตรง ทั้งด้านสร้างสรรค์ความมั่นคงของประเทศชาติ โดยสร้างความเป็นอยู่ที่มีความ

มั่นคง ก็ความมั่นคงของด้านเศรษฐกิจด้วย ก็ครบถ้วน” (๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าทรงให้ความสำคัญแก่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน นั่นคือ สภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของประชาชนว่า จะต้องมีความมั่นคง จึงจะส่งผลให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติได้ จึงทำให้เข้าใจว่า ความรุ่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนที่ทรงกล่าวถึงนั้น โดยพื้นฐานจะต้องมีองค์ประกอบของความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชนรวมอยู่ด้วย นั่นก็คือ การอยู่ดีกินดีของประชาชน ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

“การพัฒนาประเทศในด้านที่จะส่งเสริมให้ประเทศชาติมีความอยู่ดีกินดี หมายถึงว่า ประชาชนได้อยู่ดีกินดีร่วมกัน ความอยู่ดีกินดีนี้ก็เกี่ยวพันกับความปลอดภัย เพราะถ้าประเทศชาติมีประชากรที่อยู่ดีกินดี ก็ย่อมทำให้ประชาชนมีกำลังจิตใจ กำลังกาย สำหรับป้องกันประเทศและหวงแหนประเทศ” (๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗)

กล่าวคือ ความอยู่ดีกินดีของประชาชนย่อมสะท้อนถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน ที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความรักและหวงแหนประเทศชาติ ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดการป้องกันประเทศชาติให้มีความมั่นคง

นอกเหนือจากความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชนแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงความ เป็นพลเมืองดี และมีความมั่นคงของประชาชนว่าเป็นรากฐานของความรุ่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนอีกด้วย ดังตัวอย่างที่ในพระราชดำรัสกับคณะกรรมการต่าง ๆ ของสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยว่า

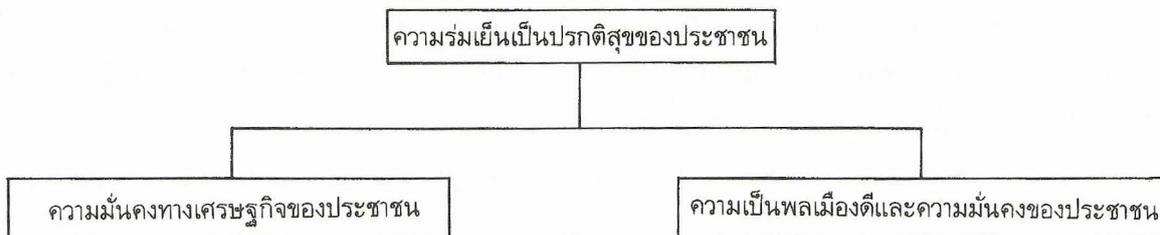
“ความมั่นคงของบ้านเมืองก็มีวิธีที่จะช่วยเหลือหรือสร้างได้หลายอย่าง ในด้านความปลอดภัยก็ต้องใช้กำลังทหารหรือตำรวจหรือผู้ที่อาสาสมัคร เพื่อที่จะให้ช่วยป้องกันประเทศได้โดยใช้อาวุธ ความมั่นคงของประเทศก็อยู่ที่ความมั่นคงของบุคคล ก็ต้องดูปัญหาทางเศรษฐกิจ ต้องสร้างเสริมให้เศรษฐกิจของบ้านเมืองก้าวหน้า ทำให้ทุกคนมีความมั่นคง ต้องดูปัญหาทางร่างกายคือความมีอนามัยดีของทุกคน ปัญหาทางความรู้ การศึกษา คือทุกคนถ้ามีความรู้ก็สามารถที่จะปฏิบัติงานของตนเพื่อความเจริญของตน และเพื่อความเจริญของส่วนรวม ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ รวมเป็นความมั่นคงของบ้านเมือง” (๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๓)

จะเห็นว่าความมั่นคงของประชาชนเกี่ยวข้องโดยตรงกับความมั่นคงของชาติ และความมั่นคงของประชาชนก็คือความมั่นคงในด้านต่าง ๆ ของชีวิตของประชาชนนั่นเอง กล่าวคือ สุขภาพอนามัย การศึกษา ความเจริญก้าวหน้า เป็นต้น ล้วนแต่มีความสำคัญทั้งสิ้น นอกจากนี้ ความมั่นคงในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ยังเกี่ยวข้องกับคุณภาพของประชาชน นั่นคือ การเป็นพลเมืองดีด้วย ตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งถึงการเป็นพลเมืองดี คือ

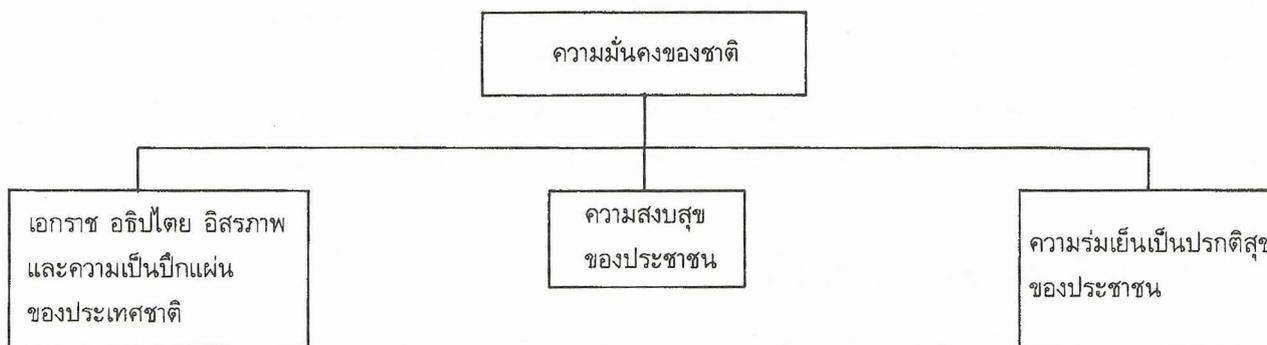
“งานลูกเสือที่ร่วมกันทำมานั้น เกิดเป็นผลดีขึ้นแล้วอย่างแจ่มชัด เพราะปรากฏว่าลูกเสือสามารถทำประโยชน์สาธารณะต่าง ๆ ได้มากมาย ควรจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำหน้าที่ของพลเมืองดีได้ครบถ้วน และจะเป็นผู้เกื้อกูลอุ้มชูสังคมให้สงบสุขมั่นคงได้จริงในกาลต่อไป” (๑ กรกฎาคม ๒๕๑๗)

พระราชดำรัสที่ปรากฏในพระราชดำรัสนี้คือ การเป็นพลเมืองดีจะช่วยทำให้สังคมมีความสงบสุขและมั่นคง ดังเช่นที่ลูกเสือได้กระทำให้เห็นเป็นตัวอย่างแล้ว นั่นหมายความว่า การเป็นพลเมืองดีของประชาชนเป็นปัจจัยที่จะช่วยทำให้เกิดความรุ่มเย็นเป็นปรกติสุขแก่ประเทศชาติและประชาชน

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน ที่จะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติตามแนวพระราชดำริประกอบด้วย ๑) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน และ ๒) ความเป็นพลเมืองดีและความมั่นคงของประชาชน ดังสามารถแสดงเป็นแผนภูมิต่อไปนี้

จากที่กล่าวมาทั้งสามหัวข้อนี้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าความมั่นคงของชาติ มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) เอกราช อิสรภาพ ความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติ ๒) ความสงบสุข และ ๓) ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน และที่สำคัญคือ องค์ประกอบทั้งสามประการนี้ ต่างมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด อีกทั้งองค์ประกอบทั้งสามนี้จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปไม่ได้ กล่าวคือ ถ้าขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไป ย่อมจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติด้วย จึงทำให้กล่าวได้ว่า องค์ประกอบทั้งสามประการนี้เป็น “ปัจจัยที่จำเป็น” สำหรับความมั่นคงของชาติ ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งสามประการกับความมั่นคงของชาติพอแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

เพื่อให้ได้มาและรักษาไว้ซึ่งปัจจัยทั้งสามนี้ เป็นหน้าที่ของประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความมั่นคงของชาติ เช่น คณะรัฐมนตรี ทหาร ตำรวจ ข้าราชการและสมาชิกวุฒิสภา ที่จะต้องคำนึงอยู่เสมอว่า ในการทำการใดก็ตาม จะต้องมุ่งให้เกิดความมั่นคงของชาติ ที่สำคัญคือ เพื่อให้เกิดองค์ประกอบสำคัญทั้งสามประการที่กล่าวมานี้ ดังที่ทรงรับสั่งกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต่าง ๆ ถึงภาระหน้าที่ต่อความมั่นคงของชาติของทุกคน ในพระตำหนักภูพิงศ์ราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ ว่า

“จะทำงานในสาขาใดก็ตามต้องมาคิดว่า ทำงานนั้นก็เพื่อให้ประเทศชาติอยู่ยงมีความมั่นคงและมีความก้าวหน้า และประเทศนั้นก็ประกอบด้วยประชาชน ซึ่งประชาชนแต่ละคน ๆ ก็มีความปรารถนาที่จะมีความก้าวหน้า ความก้าวหน้านั้นจะมาได้ก็โดยที่แต่ละคนได้ทำงานเต็มที่ และประชาชนที่อยู่ในเมืองไทยนี้ บางทีก็ขาดความรู้ ขาดความสามารถ ขาดกำลังทั้งทางวิชา ทั้งทางเงินที่จะสร้างตัวเอง จึงต้องให้เขาอาศัยทางราชการที่จะมาอุ้มชูให้ก้าวหน้าได้ ฉะนั้นทางราชการมีหน้าที่อันหนักที่จะจัดให้บ้านเมืองก้าวหน้า ถ้าประชาชนไม่มีความสุข ไม่มีความก้าวหน้า ประเทศก็จะอยู่ไม่ได้ เพราะความวุ่นวายจะตามเข้ามา และตามที่ท่านได้มาเห็นในภูมิภาค และโดยเฉพาะใน

พื้นที่ที่มีผู้ก่อการร้าย หรือที่จะมีผู้ก่อการร้ายได้ ท่านก็จะเห็นว่าความก้าวหน้าของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญ ความสงบสุขของประชาชนเป็นความสำคัญที่จะทำให้ทั้งประเทศมีความมั่นคงได้” (๒๖ มกราคม ๒๕๑๖)

นั่นหมายความว่าความมั่นคงของชาตินอกจากจะตั้งอยู่บนรากฐานของเอกราช อิสรภาพ และความเป็นปึกแผ่นของชาติ, ความสงบสุข, และความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับความก้าวหน้าของประชาชนอีกด้วย ดังที่ได้กล่าวแล้วในหัวข้อแรกของบทนี้ว่า เป้าหมายของชาติประกอบด้วย ๑) ความมั่นคงของชาติ และ ๒) ความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ซึ่งองค์ประกอบของความเจริญก้าวหน้าของประเทศจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ความมั่นคงของชาติมีรากฐานมาจากการผสมระหว่างองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) การมีเอกราช, อธิปไตย, อิสรภาพ, และความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติ ๒) ความสงบสุข ๓) ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน นั่นหมายความว่าความมั่นคงของชาติจะเกิดขึ้นได้จะต้องอาศัยองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการร่วมกันเป็นรากฐาน การขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไป ย่อมจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติให้เสียหายได้ ในทางกลับกัน การจะเสริมสร้างให้ความมั่นคงของชาติเข้มแข็งและคงอยู่ตลอดไป จำเป็นจะต้องเสริมสร้างให้องค์ประกอบสำคัญทั้งสามประการมีความเข้มแข็งและเสถียรภาพ ดังที่กล่าวแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นว่า ชาติบ้านเมืองกับประชาชนเป็นคู่ของคุณสมบัติที่แยกออกจากกันไม่ได้ สิ่งใดกระทบถึงบ้านเมืองก็จะส่งผลถึงประชาชน และสิ่งใดที่กระทบถึงประชาชนก็จะส่งผลถึงชาติบ้านเมืองด้วยเช่นกัน ดังนั้นในประเด็นเรื่ององค์ประกอบของความมั่นคงของชาติที่กล่าวมานี้ จะเห็นความสอดคล้องของแนวพระราชดำริที่สำคัญ คือ ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของชาติบ้านเมืองกับประชาชนเช่นที่กล่าวมานี้ ฉะนั้นการเข้าใจถึงแนวพระราชดำริ เรื่องความมั่นคงของชาติให้กระจ่างชัดเจน จะต้องเข้าใจถึงพื้นฐานของพระราชดำรินี้ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชาติบ้านเมืองกับประชาชน ที่เป็นคุณสมบัติที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

๔. ความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

จากที่แสดงในตอนต้นของบทนี้แล้วว่า เป้าหมายของชาติที่สำคัญมี ๒ ประการ คือ ความมั่นคงของชาติ และความเจริญก้าวหน้าของประเทศ และเป้าหมายของทั้งสองยังมีความสัมพันธ์ในเชิงเกื้อหนุนต่อกันอีกด้วย หัวข้อก่อนหน้านี้ได้วิเคราะห์ถึงแนวพระราชดำริเรื่องความมั่นคงของชาติแล้ว ในหัวข้อนี้จึงจะพิจารณาแนวพระราชดำริเรื่องความเจริญก้าวหน้าของประเทศ กล่าวคือ ความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ประกอบด้วยคุณสมบัติอะไรบ้าง และคุณสมบัติเหล่านั้นมีส่วนช่วยให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติได้อย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรินี้ในเรื่องความเจริญก้าวหน้าของประเทศอย่างไรนั่นเอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายถึงความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ในโอกาสเสด็จทอดพระเนตรโครงการพัฒนาพื้นที่ราบเชิงเขา จังหวัดปราจีนบุรี ว่า

“นอกจากที่จะป้องกันและคุ้มครองบ้านเมืองให้ปลอดภัยเป็นส่วนรวมแล้ว ก็จะต้องป้องกันรักษาความปลอดภัยให้แก่หมู่บ้านของตน นอกจากนี้ก็ต้องพยายามพัฒนาและร่วมแรงสามัคคีกันที่จะสร้างสรรค์ความก้าวหน้าด้วย หน้าที่ของท่านที่มายืนอยู่ที่นี่จึงมีหลายอย่าง มีรักษาความปลอดภัยส่วนหนึ่ง และสร้างความเจริญส่วนหนึ่ง เพราะว่าถ้าสร้างความเจริญก็เท่ากับสร้างความปลอดภัย เพราะผู้ที่เจริญย่อมมีกำลังมากขึ้น ความปลอดภัยนั้นมีบทบาทสำคัญสำหรับความก้าวหน้าเหมือนกัน คือถ้าไม่มี

ความปลอดภัย พวกเราทั้งหลายก็ไม่สามารถที่จะสร้างสรรค์ความเจริญ ไม่สามารถที่จะพัฒนาพื้นที่ให้ก้าวหน้า ทั้งสองอย่างคือการพัฒนากับการป้องกันอันตราย จึงต้องสอดคล้องกัน” (๓ กรกฎาคม ๒๕๒๕)

จากพระราชดำรัสนี้ จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาตินั้น ประเทศชาติจะต้องมีความเจริญและยังจะต้องมีความปลอดภัย และความเจริญกับความปลอดภัยมีความสัมพันธ์กันโดยตรง กล่าวคือ จะมีความเจริญโดยไม่มีความปลอดภัยไม่ได้ ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนคือความปลอดภัยเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้เกิดความเจริญได้ และในทางกลับกัน เมื่อมีความเจริญแล้ว ความเจริญนั้นก็ช่วยเสริมสร้างความปลอดภัยให้มั่นคงยิ่งขึ้น ดังที่ทรงชี้ว่า หน้าที่ของทุกคนต่อการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ มี ๒ ประการหลัก คือ การสร้างความเจริญและการรักษาความปลอดภัย ความเจริญของประเทศจะเกิดขึ้นได้จะต้องมี “การพัฒนา” เกิดขึ้นในประเทศนั้น อีกทั้งความปลอดภัยของประเทศจะเกิดได้ จะต้องมีการป้องกันประเทศ” ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “การพัฒนาการป้องกันอันตรายจึงต้องสอดคล้องกัน” ทำให้เข้าใจว่า การพัฒนาประเทศกับการป้องกันประเทศจะต้องสอดคล้องกันหรือสัมพันธ์กันจึงจะทำให้เกิดผล คือความเจริญก้าวหน้าของประเทศจริง ดังที่ทรงมีรับสั่งกับคณะไทยอาสาป้องกันชาติ จังหวัดปราจีนบุรีว่า “การพัฒนาท้องถิ่นก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญสำหรับการรักษาบ้านเมือง” (๒ กรกฎาคม ๒๕๒๔) หรือที่ทรงมีรับสั่งกับคณะผู้บริหารงานเร่งรัดพัฒนาชนบทระดับผู้ว่าราชการจังหวัด ว่า

“ถ้ามีการรุกเข้ามาด้วยอาวุธเราก็ต้องรบ ถ้ารุกเข้ามาด้วยการแทรกซึมเราต้องทำให้บ้านเมืองมั่นคง คือทำให้บ้านเมืองมั่นคงด้วยการพัฒนาชนบท ด้วยการพัฒนาให้ประชาชนทั่วไปมีความอยู่ดีกินดีมีความมั่นคง” (๑๓ มิถุนายน ๒๕๑๒)

จากตัวอย่างพระราชดำรัสที่ยกมาจะเห็นว่าแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ นั้น จะต้องมีการพัฒนาและการป้องกันประเทศเป็นพื้นฐานสำคัญ และที่ต้องไม่ลืมด้วย คือ การพัฒนาและการป้องกันประเทศ จะต้องสอดคล้องและสัมพันธ์กัน สำหรับความหมายหรือคุณสมบัติของการพัฒนาและการป้องกันประเทศเป็นอย่างไร จะได้กล่าวในหัวข้อย่อยต่อไป

ก. การพัฒนา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความหมายของการพัฒนากับคณะเยาวชนจังหวัดปทุมธานีว่า

“พัฒนา” ก็หมายถึงทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า การพัฒนาประเทศก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคงมีความเจริญ ความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัย มีความเจริญ มีความสุข” (๗ พฤษภาคม ๒๕๑๓)

จากพระราชดำรัสนี้แสดงว่า การพัฒนาจะต้องทำให้เกิดความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติและประชาชน ประเด็นที่น่าสนใจ คือ การพัฒนาไม่ใช่การทำให้เกิดความก้าวหน้าแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องทำให้เกิดความมั่นคงด้วย นั่นหมายความว่าเป้าหมายของการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ คือ การพัฒนาเพื่อให้บรรลุถึงความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาตินั่นเอง ครั้นประเทศชาติมีความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าประชาชนในชาติก็จะมีชีวิตที่มั่นคงปลอดภัย มีความเจริญและความสุขตามไปด้วย จะเห็นว่าความหมายของการพัฒนาที่ทรงกล่าวถึงนี้ สะท้อนให้เห็นถึงเป้าหมายของชาติที่กล่าวแล้วข้างต้น จึงเท่ากับเป็นการย้ำว่าการพัฒนาไม่ใช่เป็นกิจการเพื่อคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นกิจการเพื่อประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวม ส่วนแต่ละบุคคลที่พึงจะได้ประโยชน์ก็เป็นเพราะประเทศชาติโดยส่วนรวมดีขึ้น เจริญขึ้น บุคคลต่างๆ ที่อยู่ในประเทศนั้นก็ได้รับประโยชน์เหล่านั้นด้วย

เมื่อกล่าวถึงการพัฒนา ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดีและพึงปฏิบัติ ทำให้คนจำนวนไม่น้อยเห็นว่าการพัฒนาจะต้องพยายามเร่งรีบกระทำให้เกิดผลโดยเร็ว แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า การพัฒนาจะต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ดังที่พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตอนหนึ่ง ว่า

“ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะต้องค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กละน้อยตามลำดับ ให้เป็นการทำไป พิจารณาไป และปรับปรุงไป ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกความใหม่ เพราะความจริงสิ่งใหม่แท้ๆ นั้นไม่มี สิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่า และต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า” (๑๑ กรกฎาคม ๒๕๒๓)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า การพัฒนาควรจะต้องค่อยทำทีละเล็กละน้อย ไม่ใช่ทำด้วยความกระหายในสิ่งใหม่ หรือความแปลกใหม่ของสิ่งที่พัฒนา นั้นหมายความว่า การพัฒนาจะต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือเป็นขั้นตอน มิใช่กระทำเพียงเพราะความต้องการของผู้พัฒนาเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายขั้นตอนของการพัฒนาว่า

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น. ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป” (๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗)

และพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในวันต่อมาอีกว่า

“การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัว ให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้นต่อไปได้โดยแน่นอน” (๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๗)

จากพระบรมราโชวาททั้งสองนี้ แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาจะต้องมีขั้นตอน และจะต้องเริ่มต้นด้วยการสร้างพื้นฐานให้มั่นคงด้วยการทำให้ประชาชน “พอกมี พอกิน พอใช้” เสียก่อน เพราะการพอกมี พอกิน พอใช้ จะช่วยให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ จากพื้นฐานที่มั่นคงนี้ จึงจะช่วยให้การพัฒนาในระดับสูงขึ้นไปเกิดขึ้นได้ นั้นหมายความว่า การพัฒนาจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความสามารถพึ่งตนเองได้ของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้นการพัฒนาที่นำไปสู่ความไม่สามารถพึ่งตนเองได้ของประชาชน จึงไม่น่าจะเป็นการพัฒนาตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นั้นหมายความว่า การพัฒนาจำเป็นจะต้องตั้งคำถามเบื้องต้นก่อนว่า การพึ่งตนเองได้ของประชาชนมีองค์ประกอบอะไรบ้าง และจะได้มาอย่างไร ฉะนั้นขั้นตอนแรกของการพัฒนาคือการทำให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ จากนั้นขั้นตอนต่อไปของการพัฒนาจึงเป็นขั้นตอนของการยกระดับความเจริญก้าวหน้าให้สูงขึ้นต่อไป ดังนั้นการพัฒนาที่มุ่งแต่จะสร้างให้ประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยโดยไม่มีพื้นฐานของความสามารถพึ่งตนเองได้ของประชาชน จึงเป็นการพัฒนาที่ไม่มีความมั่นคงเพราะไม่มีพื้นฐานที่รองรับ เมื่อเป็นเช่นนั้น การพัฒนาในลักษณะดังกล่าว สามารถจะนำมาซึ่งความเสียหายแก่ประเทศชาติได้ในที่สุด การพัฒนาที่มุ่งหรือเร่งรีบเพื่อให้เกิดความเจริญหรือทันสมัยโดยไม่มีรากฐานที่ดี คงจะเป็นการพัฒนาตามที่ทรงมีรับสั่งว่า เป็นการพัฒนา “ตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลก ความใหม่” ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่พึงกระทำ

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายอีกว่า การพัฒนาไม่ใช่การสร้างสิ่งใหม่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการรักษาสิ่งที่ดีที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ด้วย ดังที่ทรงมีรับสั่งกับนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ว่า “นอกจากการสร้างสิ่งใหม่ ยังมีการรักษาความเจริญที่มีอยู่แล้วอีกส่วนหนึ่งซึ่งเป็นภาระสำคัญเหมือนกัน ทุกคนจะละเลยมิได้” (๖ กันยายน ๒๕๒๒) การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ จึงมีความหมายซึ่งครอบคลุมทั้งสองด้าน คือ การสร้างสิ่งใหม่ที่ดี และการรักษาสิ่งที่ดีที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ต่อไป นั่นหมายความว่า การพัฒนาไม่ใช่การเปลี่ยนของเดิมทุกอย่างให้เป็นของใหม่หมด ตรงกันข้าม การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ มีลักษณะของ “การเลือกพัฒนา” มากกว่า “การพัฒนาแบบรื้อถอน” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเรื่องนี้กับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่า

“การล้มล้างของเก่าเพื่อสร้างชิ้นใหม่นั้น อาจทำให้สิ่งดีที่มีอยู่แล้วต้องทำลายไปด้วย และทำให้ความเจริญต่าง ๆ ต้องหยุดชะงักลง การสร้างสรรค์ควรจะทำได้ด้วยวิธีการที่แยบคายกว่านั้น โดยร่วมกันคิดแก้ไขปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น และสร้างสิ่งที่ยังขาดอยู่ให้สมบูรณ์ขึ้นมา

ข้าพเจ้าขอกล่าวเสริมแก่ท่านทั้งหลายว่า การล้มเลิกทำลายทุกสิ่งทุกอย่างด้วยวิธีการอันรุนแรงนั้น ย่อมทำความบั่นป่วนและแตกร้างให้เกิดขึ้นทั่วไป ซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อชีวิตของประเทศชาติ” (๑๘ สิงหาคม ๒๕๑๕)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพยายามอธิบายให้เกิดความกระจ่างชัดว่า การพัฒนาไม่ใช่การล้มล้างของเก่า ตรงกันข้าม การล้มล้างของเก่าสามารถนำไปสู่การชะงักงันได้ อีกทั้งการล้มล้างด้วยวิธีการรุนแรง ยังทำให้เกิดความบั่นป่วนและร้างฉานแก่ประเทศ ซึ่งถือว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อ “ชีวิตของประเทศ” นั่นหมายความว่า ชีวิตของประเทศสามารถถูกบั่นทอนลงได้จากความแตกแยกหรือร้างฉานภายใน ดังที่กล่าวแล้วว่า การพัฒนาจะต้องมุ่งทำให้เกิดทั้งความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติ ฉะนั้นการพัฒนาที่ทำให้เกิดความบั่นป่วน แตกแยกแก่ประเทศชาติ จึงไม่ใช่การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ

สำหรับประเด็นการรักษาสิ่งที่ดีที่มีอยู่แล้วไว้ในการพัฒนา หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งใน พ.ศ. ๒๕๑๕ แล้ว ๕ ปีต่อมา ทรงย้ำถึงเรื่องเดิมกับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกว่า

“ในปัจจุบัน มีความคิดและความเชื่อเกิดขึ้นในคนบางกลุ่มว่า การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้านั้น จำเป็นที่จะต้องยุบเลิก หรือทำลายรื้อถอนสิ่งที่มีอยู่แล้วลงเสียก่อน จึงจะสามารถสร้างสรรค์ความเจริญหรือความก้าวหน้าที่ต้องการขึ้นได้ ความคิดอย่างนี้น่าจะคิดพิจารณาดูให้ถ่องแท้ ว่าถูกต้องและสมควรคิดสมควรทำหรือไม่ สิ่งใดก็ตามที่มีอยู่แล้ว ย่อมเป็นพื้นฐานและเป็นแบบแผนให้ศึกษาจุดเด่นและจุดอ่อนสำหรับแก้ไขส่วนบกพร่อง แล้วหาทางที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เจริญกว่า หรือก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปกว่า ต่อไป สิ่งที่มีอยู่แต่เดิม จึงนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับช่วยให้ก้าวหน้า โดยถูกต้องได้เป็นอย่างดี การทำลายสิ่งที่เป็นรากฐานของความก้าวหน้าเสียหมดนั้น จะก้าวไปได้จากสิ่งใด เหมือนกับคนที่มึนสมองคิด เมื่อเกิดปวดศีรษะ ก็ควรเยียวยาให้หายเสียก่อน เพื่อว่าเมื่อหายแล้ว จักได้คิดอ่านให้กว้างไกลยิ่งขึ้นไป หากปวดศีรษะแล้วทุบศีรษะเสียจนสมองยุบแหลกไป จะได้สิ่งใดมาใช้คิดเล่า” (๑๗ มิถุนายน ๒๕๒๐)

พระราชดำรินี้แสดงให้เห็นเข้าใจอย่างชัดเจนว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงต้องการให้ตระหนักว่าการพัฒนาจะต้องมีรากฐานมาจากของเดิมที่มีอยู่ การยกเลิกหรือล้มล้างของเดิมให้หมดสิ้นไปเพื่อสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาทั้งหมด เป็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำ อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องอีกด้วย ดังตัวอย่างเรื่อง “ปวดคีรีชะ” ที่ทรงยกขึ้นมาเปรียบเทียบ

จากความหมายและคุณสมบัติสำคัญบางประการของการพัฒนาตามแนวพระราชดำรินี้ทำให้เกิดคำถามต่อไปว่า การพัฒนาประกอบด้วยด้านต่าง ๆ อย่างไรบ้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตอบคำถามนี้ในพระบรมราชโองการที่พระราชทานแก่บัณฑิตของมหาวิทยาลัยศิลปากรว่า

“ความเจริญนั้นมักจำแนกกันเป็นสองอย่าง คือความเจริญทางวัตถุอย่างหนึ่ง และความเจริญทางจิตใจอีกอย่างหนึ่ง ยิ่งกว่านั้น ยังเห็นกันว่าความเจริญอย่างแรกอาศัยวิชาการทางด้านวิทยาศาสตร์เป็นปัจจัยสร้างสรรค์ ส่วนความเจริญอย่างหลังอาศัยศิลปะศีลธรรมจรรยาเป็นปัจจัย แท้จริงแล้ว ความเจริญทางวัตถุกับความเจริญทางจิตใจก็ดี หรือความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์กับทางด้านศิลปะศีลธรรมจรรยาที่ดี มีสิ่งที่จะแยกออกจากกันให้เด็ดขาดได้ ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เราพยายามจะแยกออกจากกันนั้น มีมูลฐานที่เกิดอันเดียวกัน คือ “ความจริงแท้” ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ ถึงจะพยายามแยกจากกันอย่างไร ๆ ที่สุดก็จะรวมลงสู่กำเนิดจุดเดียวกัน แม้แต่จุดประสงค์ก็จะลงสู่จุดเดียวกัน คือความสุข ความพอใจของคน ดังนั้น ท่านทั้งปวงที่กำลังจะนำวิชาการออกไปสร้างความเจริญแก่ตนแก่ชาติ ควรจะได้ทราบตระหนักในข้อนี้ และควรจะต้องถือว่าความเจริญทั้งสองฝ่ายนี้มีความสำคัญอยู่ด้วยกัน เป็นสิ่งที่เกี่ยวเกาะเกี่ยวพันและอาศัยกัน จำเป็นที่จะต้องพิจารณาพร้อมกันไปปฏิบัติพร้อมกันไป ความเจริญมั่นคงแท้จริงจึงจะเกิดขึ้นได้” (๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๐)

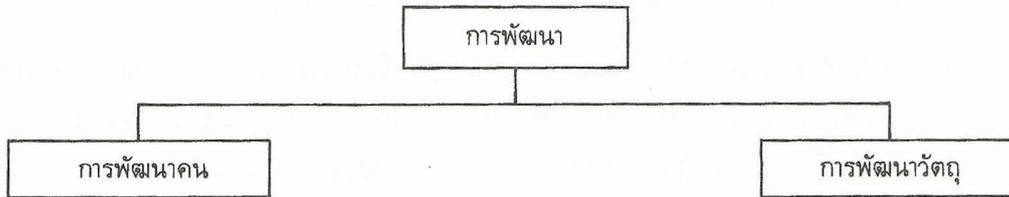
จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแบ่งการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติออกเป็น ๒ ด้าน คือ การพัฒนาด้านจิตใจ และการพัฒนาด้านวัตถุ และการพัฒนาทั้งสองด้านนี้จะต้อง “เกี่ยว-เกาะ เกี่ยวพัน อาศัย” ซึ่งกันและกัน ไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ การพัฒนาด้านจิตใจเกี่ยวข้องโดยตรงกับ ศิลปะ ศีลธรรม จรรยา ของคน ในขณะที่การพัฒนาด้านวัตถุเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ จุดที่สำคัญที่ควรจะต้องนำขึ้นมากล่าวในจุดนี้ด้วย คือ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า วิทยาศาสตร์ และศิลปะ ศีลธรรม หรือจิตใจกับวัตถุ นั้น แท้จริงแล้วล้วนแต่มีจุดร่วมที่เหมือนกัน นั่นคือ “ความจริงแท้” แนวพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นเข้าใจว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยึดหลัก “ความจริงแท้” ของสิ่งต่าง ๆ เป็นจุดเริ่มต้นของการคิด การวิเคราะห์ ไม่ใช่เป็นการคิด การวิเคราะห์จากการนึกหรือจินตนาการโดยไม่มีมูลฐานของความเป็นจริงมารับ การกำหนดให้ “ความจริงแท้” เป็นตัวตัดสินความถูกต้องนี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงแนวพระราชดำรินี้เป็นวิทยาศาสตร์และสอดคล้องกับระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์อย่างมาก

การพัฒนาด้านจิตใจ (คน) และการพัฒนาด้านวัตถุ นอกจากจะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าแล้ว การพัฒนาทั้งสองด้านยังมีส่วนช่วยป้องกันประเทศ ทำให้เกิดความมั่นคงของชาติในที่สุดด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความเกี่ยวข้องระหว่างการพัฒนาคนและวัตถุกับการป้องกันประเทศ ว่า

“เพราะว่าการเร่งรัดพัฒนาเป็นงานที่สำคัญที่ถึงจุดถึงประชาชน ถ้าทำเสียเท่ากับ พันธุ์ทิ้งไป ทำให้ศัตรูเข้ามาในบ้านได้ ทำให้บ้านเมืองล่มจมได้ เราไม่มีสิทธิ์เลยที่จะทำให้การเร่งรัดพัฒนาล้มไป ผู้ใดทำให้การพัฒนาทั่ว ๆ ไปล้มลงมานั้นนั้นเป็นผู้ทรยศ

การที่พูดนี้อาจเรียกว่ารุนแรงไปหน่อย ทำไมผู้ที่คัดค้านการพัฒนาเป็นผู้ทรยศ ก็เพราะว่า ในเวลานี้บ้านเมืองของเราอยู่ในที่คับขัน ถ้าเราทำอะไรที่เปิดช่องให้ผู้ก่อการร้าย ผู้ที่มาแทรกซึมเข้ามาได้ เราก็ทำผิดต่อบ้านเมือง ถ้าเราสร้างรั้วขึ้นมาได้ด้วยการพัฒนา ทั้งคนทั้งวัตถุให้ดีให้มีความสุข ให้มีความพอใจ เราไม่มีวันที่จะเรียกว่าเสียบ้านเมือง ชื่อนี้เป็นชื่อที่สำคัญยิ่งกว่า” (๑๓ มิถุนายน ๒๕๑๒)

จากที่กล่าวถึงการพัฒนาตามแนวพระราชดำรินี้ พอจะสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

สำหรับความหมายและวิธีการพัฒนาด้านจิตใจหรือคนกับการพัฒนาด้านวัตถุตามแนวพระราชดำริ จะได้กล่าวในบทต่อ ๆ ไป

ข. การป้องกันประเทศ

ดังที่กล่าวในตอนต้นของหัวข้อนี้ว่า ความเจริญก้าวหน้าของประเทศ นอกจากจะประกอบด้วยการพัฒนาแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับความมั่นคงของชาติด้วย ความมั่นคงของชาติจะเกิดขึ้นได้จำเป็นจะต้องมีการป้องกันประเทศที่ดี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า

“การป้องกันรักษาเอกราชอธิปไตย และความมั่นคงปลอดภัยของประเทศนั้น นอกจากจะต้องมีกำลังรบที่เข้มแข็งพร้อมมูลแล้ว ยังจำเป็นต้องมีการพัฒนาให้บ้านเมืองเกิดความเจริญมั่นคงขึ้นทุก ๆ ด้านอยู่ตลอดเวลาด้วย ทหารจึงต้องรับภาระสำคัญอีกประการหนึ่ง ควบคู่กันไปกับการรบ ได้แก่การพัฒนา ซึ่งหมายถึงการพัฒนา ทั้งด้านกิจการทหารโดยตรง และด้านอื่น ๆ ทั้งหมดเท่าที่ทหารสามารถจะร่วมมือ ช่วยเหลือ” (๓ ธันวาคม ๒๕๒๓)

พระราชดำรินี้แสดงให้เห็นว่า การป้องกันประเทศจะต้องอาศัยทั้งกำลังรบที่เข้มแข็งและการพัฒนาให้บ้านเมืองเจริญก้าวหน้า ดังที่ทรงกล่าวว่า “การรบ” และ “การพัฒนา” จะต้องกระทำควบคู่กันไปอย่างสอดคล้องและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความหมายของการป้องกันประเทศว่า

“ป้องกันนั้นหมายถึงจะต้องรักษาด้วย และจะต้องปกครองให้ดี จะต้องใช้วิชาความรู้ สร้างสรรค์ความเจริญที่จะไปพัฒนาด้วยพร้อมกัน จึงจะครบในงานของการป้องกันราชอาณาจักร คือ การป้องกันราชอาณาจักรนี้มีความสำคัญมาก ที่จะรักษาความปลอดภัยของประเทศจากหมู่มิตรศัตรู ทั้งในด้านการรุกรานเข้ามาโดยตรง รุกรานทางอ้อม และที่สำคัญจะต้องป้องกันมิให้ประเทศมีความเสียหายในด้านความเป็นอยู่” (๑๗ มกราคม ๒๕๒๕)

แนวพระราชดำริที่ปรากฏในพระราชดำรินี้ คือ การป้องกันประเทศ นอกจากจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการป้องกันการรุกรานทางทหารแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการปกครองหรือการบริหารประเทศด้วย กล่าวคือ การปกครองจะต้องก่อให้เกิดการพัฒนาที่จะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้ามั่นคงให้แก่ประเทศชาติและประชาชน เมื่อพิจารณาการป้องกัน

ประเทศ ทั้งในด้านการรบและการพัฒนาที่ทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายปกครองจะต้องรับผิดชอบแล้ว จะเห็นว่า การประสานงานระหว่างผู้เกี่ยวข้องกับทั้งสองด้าน มีความสำคัญต่อความสำเร็จของการป้องกันประเทศอยู่มาก ดังที่อ้างถึงแนวพระราชดำริแล้วว่า การรบและการพัฒนาจะต้องสอดคล้องและเกื้อหนุนต่อกัน ทรงมีรับสั่งเรื่องการประสานงานเพื่อป้องกันประเทศว่า

“การป้องกันประเทศในยามนี้ มีปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวพันซับซ้อนกันมาก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความสามารถ และความรอบรู้อย่างสูง พร้อมทั้งความร่วมมือประสานงานกันอย่างมีประสิทธิภาพของหน่วยราชการทุกหน่วย” (๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๖)

นั่นหมายความว่า การประสานงานและความร่วมมือระหว่างบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันประเทศจะต้องดี เพราะปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือส่งผลกระทบต่อป้องกันประเทศล้วนแต่มีความซับซ้อนยุ่งยาก ดังนั้น การระดมกำลังความสามารถในทุกด้าน จากทุกฝ่ายเข้ามาประสานกันจึงเพียงพอที่จะป้องกันประเทศชาติไว้ได้อย่างมั่นคง ตามแนวพระราชดำรินี้แสดงชัดว่า การป้องกันประเทศไม่ใช่หน้าที่และความรับผิดชอบของใครคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มเดียว แต่เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของคนหลายฝ่ายที่จะต้องร่วมมือกันและประสานงานกัน นั่นหมายความว่า การป้องกันประเทศ เกี่ยวข้องกับการบริหารงานแผ่นดินด้วย ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปกครอง (ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น) อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำเสมอถึงหน้าที่ของทหารในการป้องกันประเทศ ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งกับนักเรียนนายร้อยทั้งสามเหล่าทัพในโอกาสพระราชทานกระบี่ว่า

“ทหารเป็นผู้มีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการป้องกันประเทศ พร้อมทั้งรักษาความเป็นปกติเรียบร้อยในบ้านเมือง ให้ประชาชนในชาติอยู่ได้ด้วยความสะดวกและมั่นคง เพื่อจะได้สามารถสร้างสรรค์ความเจริญต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นได้” (๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕)

พระบรมราชาวาทนี้ แสดงให้เห็นชัดว่า ทหารไม่สามารถจะปฏิเสธหน้าที่และความรับผิดชอบในการป้องกันประเทศได้เลย เพราะทรงเน้นว่าเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบ “โดยตรง” ของทหารในการป้องกันประเทศ นั่นหมายความว่า บทบาทหลักของทหารจะต้องเกี่ยวข้องกับการป้องกันประเทศ (สำหรับหน้าที่และความรับผิดชอบตลอดจนคุณสมบัติของทหารในการป้องกันประเทศจะกล่าวในบทต่อ ๆ ไป ในรายละเอียด) จนถึงจุดนี้พอจะเห็นได้ว่า การป้องกันประเทศตามแนวพระราชดำริเกี่ยวข้องกับการรักษาความมั่นคงของชาติ ซึ่งรวมไปถึงการป้องกันการรุกรานและการพัฒนาให้ประเทศชาติเจริญมั่นคง และเกี่ยวข้องกับการปกครองที่จะช่วยให้เกิดความมั่นคงภายในและความสงบเรียบร้อย ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญที่จะช่วยป้องกันประเทศชาติและรักษาความมั่นคงของชาติไว้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแนวพระราชดำรินี้ในเรื่องการป้องกันประเทศอีกว่า

“การป้องกันบ้านเมืองที่ดีที่สุดก็คือการเข้าใจถึงภูมิประเทศ ความเข้าใจถึงประชากร และความเข้าใจที่สำคัญที่สุดคือความสามัคคีในประเทศ ถ้าเข้าใจข้อนี้แล้ว ก็จะสามารถที่ปฏิบัติงานเพื่อป้องกันบ้านเมืองไม่ให้ล่มจมได้” (๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๕)

พระราชดำรินี้ชี้ถึงการวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ของการป้องกันประเทศว่า ประกอบด้วย ๑) การเข้าใจถึงภูมิประเทศ ๒) ความเข้าใจถึงประชากร และ ๓) ความเข้าใจถึงความสามัคคีในประเทศ กล่าวคือ ในการป้องกันประเทศให้ได้ผลสำเร็จดี จำเป็นที่ผู้ที่มีหน้าที่และเกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะต้องเข้าใจถึงสภาพพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศว่าเป็นอย่างไร และสภาพพื้นที่เหล่านั้นจะเป็นผลดีหรือจะเป็นผลเสียต่อการป้องกันประเทศอย่างไร ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประชากรคือจะต้องเข้าใจถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนที่อาศัยอยู่ตามพื้นที่

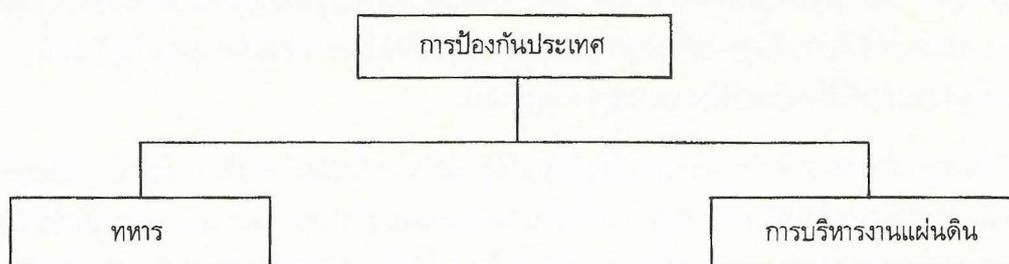
ต่าง ๆ ของประเทศ ทั้งนี้เพื่อจะได้ทราบว่ากำลังสนับสนุนจากประชาชนในการป้องกันประเทศจะสามารถระดมได้
อย่างไร และอย่างน้อยเพียงใด และที่สำคัญที่ทรงเน้นคือ จะต้องเข้าใจถึงความสำคัญของความสามัคคีของคนในชาติ
ว่าสามารถจะเป็นกำลังในการป้องกันประเทศได้อย่างไร ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนในเรื่องนี้ คือความสามัคคีของคนในชาติ
เป็นกำลังพื้นฐานที่ขาดไม่ได้ในการป้องกันประเทศให้คงอยู่อย่างมั่นคงได้ ทำให้สรุปได้ว่า ถ้าทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับ
การป้องกันประเทศ เข้าใจถึงองค์ประกอบทั้งสามประการดังกล่าว และนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว การป้องกัน
ประเทศไม่ให้เกิดล้มจมหรือสูญเสียชีวิตเอกราชและอธิปไตยให้แก่ต่างชาติก็จะบรรลุผลสำเร็จได้

ดังที่กล่าวในหัวข้อความมั่นคงของชาติก่อนหน้านั้นแล้วว่า สำนึกในความเป็นชาติและความสามัคคีเป็นเงื่อนไข
หรือปัจจัยสำคัญที่จะรักษาเอกราช อธิปไตย อิสรภาพ และความเป็นปึกแผ่น นั้นหมายความว่า สำนึกในความเป็น
ชาติและความสามัคคีจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้การป้องกันประเทศ เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกราช อธิปไตย อิสรภาพ
และความเป็นปึกแผ่นบรรลุเป้าหมายได้ ฉะนั้น สำนึกในความเป็นชาติและความสามัคคี จึงเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้
ในการป้องกันประเทศ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า

“หากคนไทยชาติสำนึกในชาติ และชาติความสามัคคีพร้อมเพรียงกันในการร่วมการ
ร่วมงานกัน อิสรภาพและความเป็นไทยอาจย่อยยับไปแล้วก็เป็นได้” (๓ ธันวาคม
๒๕๑๓)

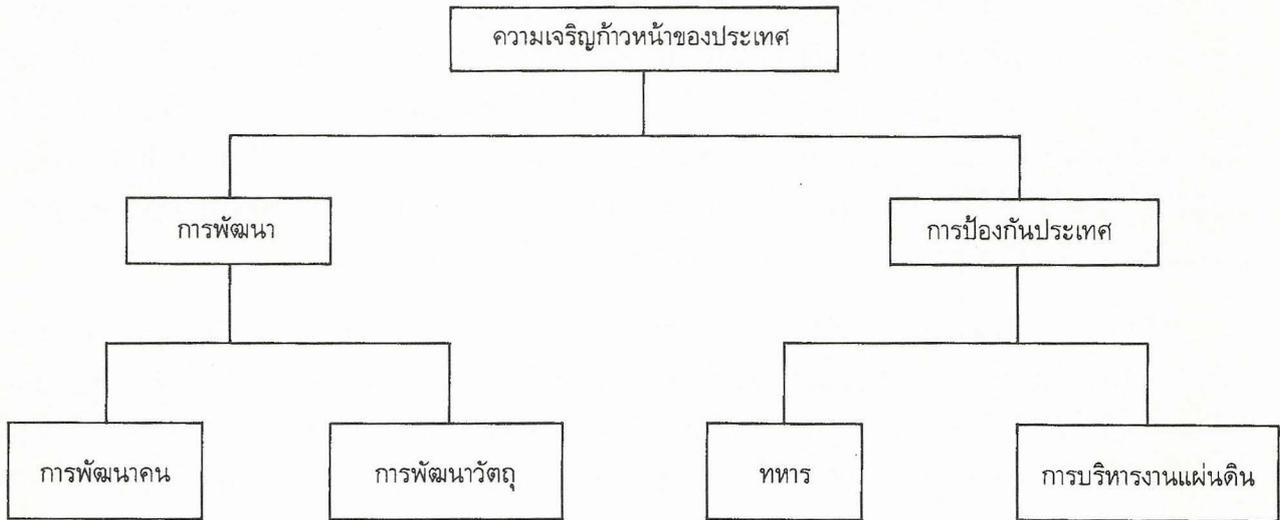
ทรงชี้ให้เห็นว่า การขาดสำนึกในความเป็นชาติและความสามัคคีของประชาชน สามารถนำไปสู่การสูญเสียชีวิตอิสรภาพ
และความเป็นไทยได้ ดังนั้นในการป้องกันประเทศโดยใช้ทหารและการบริหารงานแผ่นดิน จะต้องอาศัยปัจจัย
สำนึกในความเป็นชาติและความสามัคคี เป็นเครื่องช่วยสนับสนุนเสมอ (สำหรับความหมาย ความสำคัญและการ
สร้างสำนึกในความเป็นชาติ และความสามัคคีตามแนวพระราชดำริ จะได้กล่าวในตอนท้ายของหนังสือนี้)

จากที่กล่าวถึงแนวพระราชดำริเรื่องการป้องกันประเทศ พอจะสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

สำหรับรายละเอียดของบทบาททหารและการบริหารงานแผ่นดิน ตามแนวพระราชดำริ จะได้กล่าวในบทต่อไป

ดังที่กล่าวถึงความเจริญก้าวหน้าของประเทศในหัวข้อนี้ จะเห็นว่าความเจริญก้าวหน้าของประเทศจะต้อง
อาศัย ๑) การพัฒนา และ ๒) การป้องกันประเทศ การป้องกันประเทศเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะทำให้มีความ
ปลอดภัยแก่ประเทศชาติและประชาชน เมื่อประเทศชาติและประชาชนมีความปลอดภัยแล้ว จึงทำให้การพัฒนา
ที่จะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติเกิดขึ้นได้ ที่ทรงเน้นเรื่องการพัฒนา คือ “การพึ่งตนเอง” จึงทำให้
เข้าใจว่า การสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งที่จะให้เป็นความ
เจริญก้าวหน้าที่ตั้งอยู่บนรากฐานของการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ ความหมายและความสำคัญขององค์ประกอบต่าง ๆ
เรื่องความเจริญก้าวหน้าของประเทศ อันเป็นเป้าหมายหนึ่งของชาติตามแนวพระราชดำริ พอจะสรุปเป็นแผนภูมิ
ได้ดังนี้

๕. บทสรุป

จากการอัญเชิญพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ มา และพยายามที่จะเข้าใจแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏให้เห็นมาแล้วข้างต้น จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นถึงความสำคัญของเป้าหมายของชาติ กล่าวคือ กิจกรรมต่าง ๆ ของประชาชนและทุกฝ่ายในชาติบ้านเมืองจะต้องพยายามสนองตอบต่อเป้าหมายของชาติเสมอ กิจกรรมเหล่านั้นจึงจะถือว่าเป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ โดยส่วนรวม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าเป้าหมายของชาติมี ๒ ประการสำคัญ คือ ๑) ความมั่นคงของชาติ และ ๒) ความเจริญก้าวหน้าของประเทศ และทรงชี้ต่อกอีกด้วยว่า เป้าหมายทั้งสองประการนี้จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไปไม่ได้ เพราะทั้งสองข้อต่างสัมพันธ์กันเกี่ยวข้องกัน และส่งผลกระทบถึงกันโดยตรง กล่าวคือ เมื่อประเทศชาติมีความมั่นคง ประเทศชาติก็จะมีโอกาสที่จะเจริญก้าวหน้า และเมื่อประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า ความเจริญก้าวหน้านั้นก็ช่วยทำให้เกิดความมั่นคงของชาติด้วยเช่นกัน

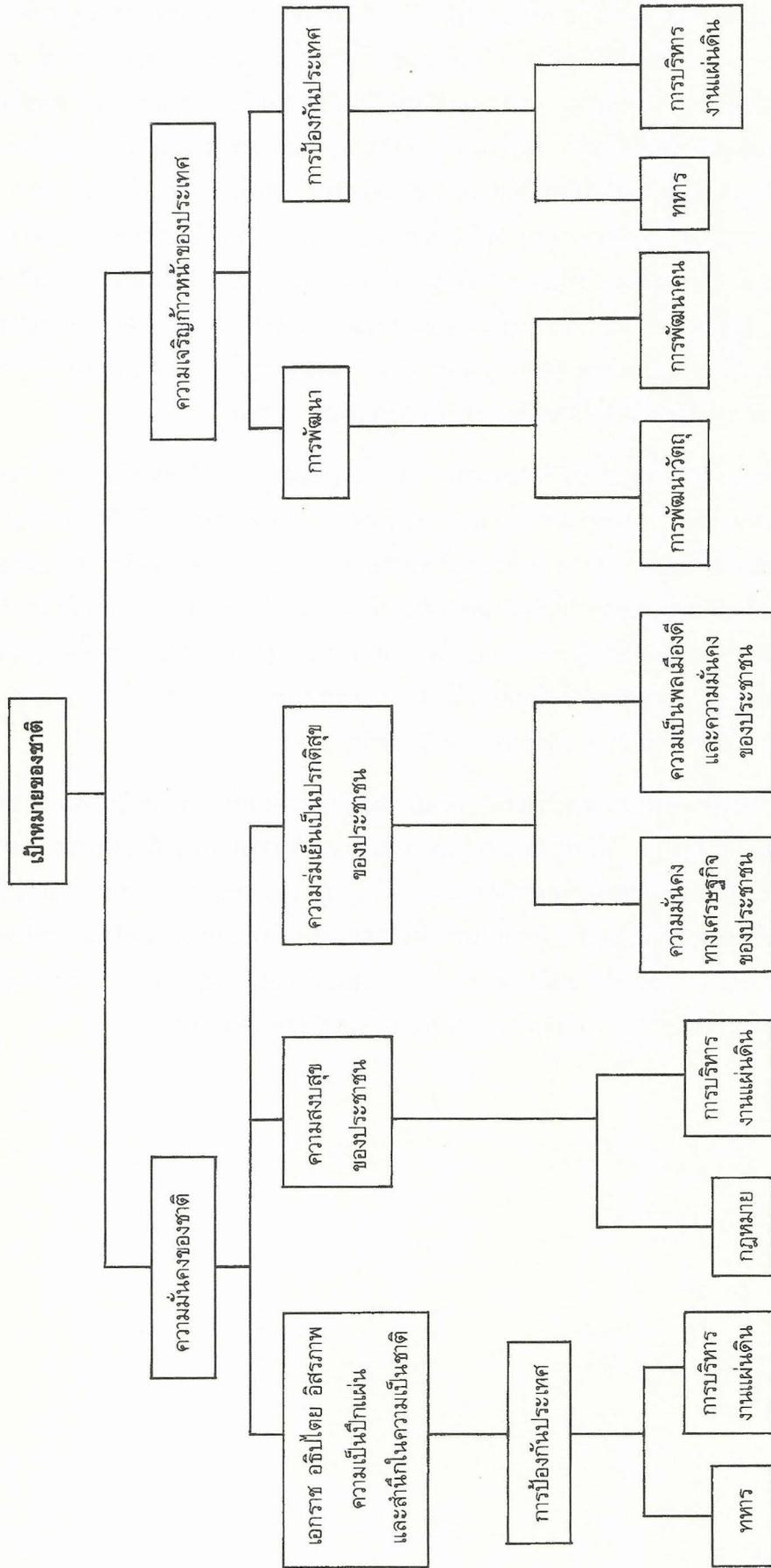
ในด้านความมั่นคงของชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้น ๓ ด้าน คือ ๑) เอกราช อธิปไตย อิสระภาพ ความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติ ๒) ความสงบสุขของประชาชน และ ๓) ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน นั้นหมายความว่า ความมั่นคงของชาติจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยทั้งสามด้านดังกล่าวเป็นฐานรองรับ ถ้าขาดฐานใดฐานหนึ่งไป ความมั่นคงของชาติจะถูกกระทบกระเทือนและนำมาซึ่งอันตรายแก่ประเทศชาติได้ สำหรับ เอกราช อธิปไตย อิสระภาพ ความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติจะเกิดขึ้น และรักษาไว้ได้ ต้องมีการป้องกันประเทศ และการป้องกันประเทศเกี่ยวข้องโดยตรงกับทหารและการบริหารงานแผ่นดิน กล่าวคือ การป้องกันประเทศจะต้องอาศัยทั้งการรบและการพัฒนาควบคู่กันไป ความสงบสุขของประชาชนจะเกิดขึ้นต้องอาศัยพื้นฐานของกฎหมาย และการบริหารงานแผ่นดิน กล่าวคือ กฎหมายเปรียบเสมือนกฎเกณฑ์ที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่เบียดเบียนกัน และการบริหารงานแผ่นดินจะต้องนำมาซึ่งความสงบสุขของประชาชน ในด้านความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน จะต้องอาศัยพื้นฐานจากความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน และความเป็นพลเมืองดี และความมั่นคงของประชาชน นั้นหมายความว่า เมื่อประชาชนสามารถมีความอยู่ดีกินดี และดำรงชีพได้ อีกทั้งมีคุณภาพในชีวิตที่ดีและมั่นคง ด้วยปัจจัยเหล่านี้ นอกจากความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนแล้ว ยังนำไปสู่ความมั่นคงของประชาชนและของประเทศชาติตามลำดับ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่า ความมั่นคงของชาติ จะต้องควบคู่ไปกับความเจริญก้าวหน้าของประเทศด้วย เพราะทั้งสองปัจจัยต่าง เป็นเงื่อนไขที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความเจริญก้าวหน้าของประเทศจะเกิดขึ้นได้จะต้องอาศัย ๑) การพัฒนา และ ๒) การป้องกันประเทศ กล่าวคือประเทศชาติจะต้องมีความปลอดภัยจึงจะทำให้การพัฒนาสามารถเกิดขึ้นได้ และในทางกลับกัน การพัฒนาจะต้องช่วยให้การป้องกันประเทศเข้มแข็งขึ้นด้วยการพัฒนาตามแนวพระราชดำริยึดหลักการค่อยเป็นค่อยไป อย่างมีขั้นตอน ไม่ใช่การเร่งหรือการบังคับ ที่สำคัญคือการพัฒนาจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานที่ดี ได้แก่ การพหมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นเป้าหมายเบื้องต้นของการพัฒนาที่ทำได้ ทรงเห็นว่า พื้นฐานเบื้องต้นในเรื่องการพหมี พอกิน พอใช้ ของการพัฒนานั้น มุ่งที่จะสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองของประชาชนเป็นสำคัญ จากความสามารถพึ่งตนเองได้ของประชาชนนี้ จะเป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาในขั้นสูงต่อไป การพัฒนาที่ทรงกล่าวถึงแบ่งออกเป็นการพัฒนาคนและการพัฒนาวัตถุ ซึ่งจะต้องประสานกันอย่างสอดคล้อง

หัวใจสำคัญของพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือเป้าหมายของชาติ นั่นหมายความว่ากิจกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ ของทุกคนหรือทุกฝ่าย โดยเฉพาะที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรง จะต้องสนองตอบต่อเป้าหมายของชาติเสมอ และการจะระดมกำลังหรือทรัพยากรต่าง ๆ จะต้องมีการประสานงานกันอย่างสอดคล้อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งเสมอ ถึง “ความสามัคคี” ของทุกคน และทุกฝ่ายที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดผลต่อเป้าหมายของชาติ กล่าวคือ การจะประสานงานกันหรือปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายของชาตินั้น ความสามัคคีถือว่าเป็นคุณธรรมสำคัญที่ขาดไม่ได้ นอกจากนี้ยังทรงแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า การขาดความสามัคคีสามารถจะทำให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศชาติได้ด้วย

จากการศึกษาถึงแนวพระราชดำริเรื่องเป้าหมายของชาติมานี้ พอจะเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ประเทศชาติจำเป็นจะต้องมีเป้าหมาย เป้าหมายนอกจากจะเป็นจุดหมายที่ประเทศชาติและประชาชนจะยึดเป็นหลักของการกระทำแล้ว ยังเป็นเหตุผลของความถูกต้องและการสร้างความชอบธรรมให้แก่การกระทำเหล่านั้นอีกด้วย ประเทศชาติที่ปราศจากเป้าหมาย เปรียบเสมือนการเดินทางที่ไร้จุดหมาย เป้าหมายยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวร่วมกันของคนในชาติที่จะมีขวัญกำลังใจ และความสามัคคีที่จะกระทำการเพื่อสังคมและส่วนรวม จากแนวพระราชดำริเรื่องเป้าหมายของชาติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดง พอจะสรุปเป็นแผนที่ได้ดังนี้

แผนที่แนวพระราชดำริเรื่องเป้าหมายของชาติ

“ความเข้มแข็งของจิตใจนี้ ตราบใดที่ยังอยู่ในคนไทย ก็จะทำให้เผ่าพันธุ์ชาติไทยยังคงอยู่ได้ต่อไปด้วยความมั่นคง ด้วยความเจริญ และทุกคนจะได้รับความสุขความสบายทุกอย่าง แม้โลกของเราอยู่ในระยะที่ปั่นป่วนเท่าใด ความคิดต่าง ๆ จะผันแปรไปทางใดและมีการชักชวนให้แตกสามัคคีกันอย่างไรก็ตาม ชาติไทยก็ยังคงอยู่ได้ถ้ารักษาความเข้มแข็งและสามัคคี เช่นที่เคยมาแต่โบราณกาล” (๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๕)

จากตัวอย่างของพระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสข้างต้นนี้ คงจะเพียงพอที่จะสังเกตเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นเป้าหมายสำคัญของชาติอยู่ ๒ ประการ คือ ๑) ความมั่นคงปลอดภัย และ ๒) ความเจริญก้าวหน้า จะเห็นว่าในภาระหน้าที่หรือกิจการใด ๆ ก็ตาม ที่ประชาชนทุกหมู่เหล่าพึงปฏิบัติ พระองค์ทรงย้ำว่า ภาระหน้าที่หรือกิจกรรมเหล่านั้นจะต้องมุ่งเพื่อความมั่นคงปลอดภัย และความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชนเสมอ ตัวอย่างเช่น ทรงมีพระราชดำรัสถึงกีฬามวยว่า

“อันที่จริงกีฬามวยนี้กับความมั่นคงและความก้าวหน้าของประเทศชาติก็สัมพันธ์อย่างใกล้ชิด เพราะว่าการมวยนี้ก็เป็นการป้องกันตัว เป็นกีฬาที่มาจากวิธีการป้องกันตัวของนักรบไทยมาแต่โบราณกาล มาสมัยนี้เราจะต้องป้องกันตัวด้วยการใช้การต่อสู้ส่วนหนึ่ง และด้วยวิธีที่จะพัฒนาประเทศอีกส่วนหนึ่ง” (๓ กรกฎาคม ๒๕๑๖)

หรือทรงมีรับสั่งถึงนักวิชาการว่า

“นักวิชาการผู้รู้หลักวิชาในศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยในการพัฒนาความเจริญทุก ๆ ด้านนั้น มีอยู่ในบ้านเมืองเรามากพอสมควร นักวิชาการเหล่านี้จึงเป็นที่หวังของประชาชนว่า จะเป็นผู้ที่รับเอาภาระเรื่องการพัฒนาประเทศไปช่วยกันทำให้ประเทศไทยของเรา “เป็นอยู่” พร้อมทั้ง “วิวัฒนา” ไปได้เป็นอย่างดี” (๒๖ กรกฎาคม ๒๕๒๐)

หรือทรงมีรับสั่งถึงตำรวจ ว่า

“ยิ่งในสมัยปัจจุบันนี้ก็มีหน่วยงานต่าง ๆ ของตำรวจที่ได้ทำหน้าที่ต่าง ๆ นานา ในหลายด้าน ซึ่งถ้าทำดีแล้วก็นับว่ามีส่วนในการสร้างไม่ใช่ความสงบเท่านั้น แต่เป็นความมั่นคง ความเจริญ ความก้าวหน้าของประเทศในตัว” (๒๒ ตุลาคม ๒๕๒๘)

ตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นชัดว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามเน้นถึงเป้าหมายของชาติ คือ ความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้ากับบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละช่วงเวลาเสมอ ดังเช่น รับสั่งกับคณะกรรมการกลางสภามวยอาชีพแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ และ รับสั่งกับนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นต้น กล่าวคือ ด้วยเวลาต่างกันถึง ๑๒ ปี และกับคณะบุคคลที่ต่างกันอย่างมากในหน้าที่ประจำของตน แต่ทรงย้ำในประเด็นสำคัญที่เหมือนกันคือเป้าหมายของชาติที่ประกอบด้วยความมั่นคงกับคณะบุคคลเหล่านั้น ย่อมจะแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยืนยันในความสำคัญของเป้าหมายของชาติทั้งสองประการดังกล่าว และทรงชี้ให้เห็นว่าเป็นภาระหน้าที่ของบุคคลทุกหมู่เหล่า ที่จะต้องช่วยกันปฏิบัติงานตามความรับผิดชอบ หรือหน้าที่ของตน เพื่อช่วยให้ประเทศชาติบรรลุถึงเป้าหมายนั้น จากสาระสำคัญและความหมายของเป้าหมายของชาติดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าเป็นภาระหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะต้องช่วยกันนำประเทศชาติไปสู่จุดมุ่งหมายทั้งสองประการดังกล่าว นั่นหมายความว่า ในภาระหน้าที่หรือกิจกรรมของบุคคลหรือคณะบุคคลใดก็ตามที่กระทำลงไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำเสมอว่า ภาระหน้าที่หรือกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้น ในที่สุดแล้ว จะต้องมุ่งให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติ และความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองเสมอ ดังที่พระองค์พระราชทานแนวพระราชดำรินี้เรื่องนี้แก่คณะผู้แทนธนาคารกรุงเทพ และเจ้าหน้าที่ลูกเสือชาวบ้านว่า

“กิจการลูกเสือชาวบ้านได้มีการริเริ่มอย่างขนาดเล็ก ๆ เพื่อที่จะให้ประชาชนในที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตใกล้ชายแดนได้รู้จักกัน และสามารถร่วมกำลังมาพัฒนาตนเองด้วย ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และด้วยความรู้สึกว่าตัวเป็นคนไทยด้วยกัน ต้องช่วยกัน คือจิตใจของประชาชนคนไทยทั่วไปนั้น ทุกภาคก็มีเหมือนกัน คือความรักกันสามัคคีกัน ยังได้มีกิจการลูกเสือชาวบ้านขยายขึ้นมา ก็ยิ่งทำให้ชาวบ้านในท้องที่ต่าง ๆ ได้รู้จักซึ่งกันและกันดีขึ้น และขยายขึ้นมาเป็นรู้จักเพื่อนร่วมชาติด้วย ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ สามารถมีความภูมิใจเพิ่มขึ้น มีความรู้ในด้านชีวิตของตนเพิ่มขึ้น และสำนึกในความเป็นไทยยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้ชาติบ้านเมืองจะมั่นคงมาก และมีความก้าวหน้าโดยเร็วกว่าที่เป็นอยู่” (๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๖)

ในประเด็นเดียวกันนี้ ทรงมีรับสั่งกับนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ว่า

“ถ้าสมมุติว่าเราไม่ทำหน้าที่ หาแต่ประโยชน์ใส่ตัว ประโยชน์นั้นมันหนัก เดินไปที่ไหน ก็อึดอ้าย แต่ถ้าวางไว้ในที่ที่เหมาะสม คือทำภารกิจของตนให้ลุล่วง ก็จะทำให้เบา อันนี้ถ้าอธิบายอีกอย่างหนึ่ง เรามีบ้านเมือง เรามีส่วนรวม เรามีประเทศชาติอยู่ ถ้าประเทศชาติไม่อยู่ หรือแผ่นดินนี้ไม่อยู่ เราจะเหยียบแผ่นดินที่ไหน ถ้าไม่มีดิน ไม่มีที่เดิน ไม่มีที่ยืน ไม่มีที่นั่ง ไม่มีที่นอน เราจะอยู่ที่ไหน อาจจะจมลงไปดินก็ได้ อาจจะจมลงไปทะเลก็ได้ แล้วอันนี้เป็นความสุขหรือเปล่า ถ้าไม่มีที่เหยียบ ไม่มีที่ยืน ไม่มีที่เดิน ไม่มีที่นอน ไม่มีที่นั่ง จะไม่มีความสุข จะเป็นความทุกข์ ฉะนั้น ถ้าประเทศ ถ้าบ้านเมืองเราไม่อยู่ หรืออ่อนแอ หรือไม่มั่นคง หรือไม่มีความเจริญเป็นส่วนรวม ฐานะของเราถึงอ่อนแอไม่มั่นคงเช่นเดียวกัน และคนที่มีความเป็นอยู่มีฐานะอ่อนแอไม่มั่นคงนั้นมีความสุขหรือเปล่า มันมีความสุข มันไม่สบาย” (๑ กันยายน ๒๕๒๓)

นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่างภาระหน้าที่ของบุคคลกับเป้าหมายของชาติแล้ว แนวพระราชดำรินี้ยังแสดงให้เห็นอีกว่า บุคคลกับประเทศชาติจะต้องมีความสัมพันธ์กันด้วย กล่าวคือ สิ่งใดที่กระทบบุคคล ย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศชาติด้วย และในทางกลับกัน สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศชาติย่อมจะต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลในชาติด้วยเช่นกัน นั่นหมายความว่า ประชาชนและประเทศชาติไม่สามารถแยกออกจากกันได้ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศชาติกับประชาชนนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า

“ประเทศชาตินี้ ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ของประเทศ แบ่งเป็นทางภูมิศาสตร์ ประเทศชาติก็ประกอบด้วยประชากรซึ่งแบ่งเป็นบุคคลด้วย แต่ละบุคคลก็มีหน้าที่ของตนตามอาชีพตามที่นัด แต่จะต้องปรองดองและทำในส่วนของตัวเองให้ประสานกับบุคคลอื่น เช่นเดียวกับถ้าเรามาดูส่วนต่าง ๆ ของร่างกายของเรา อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายแต่ละคนก็มี และแต่ละอวัยวะของร่างกายก็มีความแตกต่างกัน มีรูปร่างมีหน้าที่ต่างกัน แต่ก็ล้วนมีหน้าที่ทั้งนั้น ที่จะรวมเข้าไปแล้วเป็นตัวเรา เป็นกายเรา ถ้าส่วนหนึ่งของร่างกายทำหน้าที่บกพร่องก็จะทำให้ส่วนอื่นของร่างกายเดือดร้อน ถ้าส่วนหนึ่งของร่างกายอยากจะไปทำหน้าที่ของอีกส่วนหนึ่งของร่างกาย ย่อมเกิดชุลมุน เพราะไม่เหมาะสมกับจุดประสงค์ แต่ที่ไม่ใช่ว่าร่างกายแต่ละส่วนจะไม่มีผลสำคัญ ถ้าทำหน้าที่แต่ละส่วนแล้ว ก็นับว่าบำรุงทั้งกาย

ให้อยู่ได้โดยผาสุก แต่ละคนถ้าถือตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเทศชาติ ก็มีหน้าที่ทั้งนั้น มีหน้าที่อันมีเกียรติทั้งนั้น เพราะว่าถ้าใครทำหน้าที่ได้ดีก็เท่ากับ ได้บำรุงและช่วยเหลือให้ประเทศชาติมีความมั่นคงเท่านั้น” (๗ กรกฎาคม ๒๕๑๙)

ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศชาติกับประชาชน และความสัมพันธ์ระหว่างภาระหน้าที่ของบุคคลกับเป้าหมายของชาตินี้ ทำให้เกิดคำถามว่าเป้าหมายของชาติทั้งสองประการ คือความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้า มีความสัมพันธ์กันหรือไม่ อย่างไร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริต่อประเด็นนี้ในโอกาสต่าง ๆ อาทิ เช่น ทรงมีรับสั่งกับคณะไทยอาสาป้องกันชาติว่า

“คนเราถ้าไม่มีชาติไม่มีบ้านเมืองที่จะอยู่ก็ไม่สามารถที่จะหาความสุขได้ จึงต้องพยายามที่จะรักษาชาติไว้ให้มั่นคง เพื่อการนี้ก็ต้องฝึก ฝึกทั้งกายทั้งใจและทั้งวิชาการ เพราะว่าผู้ที่รักความสงบ รักความสุข รักชาตินั้น ถ้าไม่มีความรู้ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติได้ ทั้งต้องมีจิตใจที่แน่วแน่” (๕ มิถุนายน ๒๕๒๓)

จะเห็นว่า ทรงย้ำถึงความมั่นคงของชาติ เพราะความมั่นคงของชาติทำให้ประชาชนสามารถมีบ้าน หรือถิ่นที่อยู่อาศัย เป็นของตนเองได้ ถ้าประชาชนไม่มีถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเอง ความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ ของประเทศชาติและประชาชนก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ และทรงมีรับสั่งกับผู้นำเยาวชนและคณะผู้รับผิดชอบโครงการฝึกผู้นำเยาวชน ในประเด็นเดียวกันนี้ ว่า

“ความรู้ นั่นคือความรู้ว่าประเทศจะอยู่ได้ก็ด้วยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและอุ้มชูซึ่งกันและกัน เมื่อประเทศชาติอยู่ได้ แต่ละบุคคลก็จะอยู่ได้และมีความสุขได้”

(๑๑ กันยายน ๒๕๑๕)

พระราชกระแสรับสั่งนี้แสดงให้เห็นว่า ความมั่นคงของชาติ (ประเทศชาติอยู่ได้) ช่วยนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าของทั้งประเทศชาติและบุคคลในชาติ นั้นหมายความว่า ความมั่นคงของชาติต้องมาก่อน จากนั้น ความเจริญก้าวหน้าจึงจะเกิดตามมาได้ ในแง่นี้ทำให้เข้าใจว่า ความมั่นคงของชาติเป็นเงื่อนไขสำคัญของความเจริญก้าวหน้า อีกเช่นกัน พระองค์รับสั่งว่า เป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องช่วยกันปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อบรรลุเป้าหมายของชาติ โดยเฉพาะทหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำเสมอว่า ทหารเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาความมั่นคงของชาติ ดังเช่นพระราชกระแสในโอกาสการสวนสนามราชวัลลภ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาว่า

“ประเทศชาติประกอบด้วยแผ่นดินกับประชาชน และแผ่นดินนั้นเป็นที่เกิดที่อาศัย ที่อำนวยประโยชน์สุขความมั่นคงร่มเย็นแก่ประชาชน ให้สามารถรวมกันอยู่เป็นปึกแผ่น เป็นชาติได้ มตินี้เป็นที่ตระหนักในใจ และยอมรับนับถือกันทั่วไป มาแล้วแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และน่าจะยังเป็นเช่นนั้นต่อไปได้ในวันข้างหน้า ด้วยเหตุนี้ประชาชนผู้อยู่ในแผ่นดิน จึงต้องมีหน้าที่ที่จะร่วมกันประกอบกรณียกิจ เพื่อป้องกันรักษาแผ่นดินไว้ให้ดำรงมั่นคงอยู่ตลอดไป ผู้เป็นทหารนั้น ถือว่ามีหน้าที่ในการป้องกันรักษาประเทศโดยตรง ต้องรับผิดชอบ และรักษาหน้าที่ไว้ด้วยชีวิต (๓ ธันวาคม ๒๕๑๗)

จะเห็นว่าความมั่นคงของชาติเป็นเป้าหมายสำคัญของชาติ และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยนำมาซึ่งความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชน ในทางกลับกันพบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทที่สะท้อนถึงพระราชดำริว่า ความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชนมีส่วนช่วยทำให้เกิดความมั่นคงของชาติด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างพระราชกระแสแก่ผู้จัดละครการกุศลสถาปนามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ว่า

“การที่ประเทศชาติจะมีความมั่นคงได้ ก็ต้องอาศัยการช่วยเหลือให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข มีความก้าวหน้า ซึ่งการเกษตรและความรู้วิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรศาสตร์จะสามารถช่วยให้บ้านเมืองมีความเป็นปึกแผ่นได้ เพราะสามารถจะช่วยเหลือประชาชนให้มีความเจริญได้” (๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๕)

นั่นหมายความว่า เมื่อประเทศชาติและประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข และมีความเจริญก้าวหน้าแล้ว ก็จะมีส่วนช่วยให้ประเทศชาติมีความมั่นคง ในประเด็นเดียวกันนี้ ทรงมีรับสั่งกับคณะไทยอาสาป้องกันชาติ จังหวัดเชียงใหม่ ว่า

“ชาตินั้นเป็นกลุ่มบุคคล กลุ่มคนที่มีความคิดอย่างเดียวกัน มีความรักใคร่กัน ประกอบขึ้นมาเป็นชาติ ฉะนั้นถ้าแต่ละคนแต่ละส่วนของชาติมีความเข้มแข็ง ชาติก็มีความเข้มแข็งแน่นอนไม่มีปัญหา

การที่มีการฝึกขั้นก้าวหน้านี้ก็เพราะความเข้มแข็งนี้ในบุคคลที่ได้รับการฝึก และท่านทั้งหลายก็เป็นผู้แทนของภาคต่าง ๆ ของประเทศ ได้มาฝึกพร้อมกันร่วมกัน แม้จะแบ่งเป็นกองร้อย แต่แต่ละกองร้อยก็ประกอบด้วยคนที่มาจากที่ต่าง ๆ ทำให้เกิดความรู้จักกันเข้าใจกัน และถ้าใครอยากมีความรู้อะไรก็ให้ความรู้ซึ่งกันและกันได้ ฉะนั้นการฝึกครั้งนี้ก็เชื่อว่าจะได้ผลดีมาก และมีใช่เป็นผลดีแก่บุคคลเท่านั้นเอง จะเป็นผลดีแก่ชาติไทยทั้งประเทศเป็นส่วนรวม เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายกลับไปสู่ภูมิลำเนาของตน ก็สามรถที่จะถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับ และความรู้สึกรับในการฝึกนี้ นอกจากนี้การมานอกจากจะได้พบกับเพื่อนที่ได้ฝึกไทยอาสาป้องกันชาติจากภูมิลำเนาอื่น จากจังหวัดอื่น ภาคอื่นแล้ว ก็ได้มาพบผู้ที่มีปณิธานที่จะป้องกันประเทศชาติให้มีความมั่นคงเรียบร้อยก้าวหน้า ที่ได้ตั้งเป็นกลุ่มและเป็นมวลชนขึ้นมาด้วย ตลอดจนได้เห็นความก้าวหน้าของหน่วยราชการที่พยายามจะทำงานอย่างเต็มกำลัง เพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศชาติ การรักษาความมั่นคงของประเทศชาติมีความสำคัญหลายด้าน ด้านป้องกันต่อสู้ด้วยกำลังด้วยอาวุธด้วยยุทธวิธีนั้นก็เป็นส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่า ก็จะต้องสร้างความก้าวหน้าในทางความเป็นอยู่ทุกวัน จะเรียกได้ว่าช่วยกันส่งเสริมให้มีความสะดวกในการทำมาหากิน เลี้ยงชีพโดยสุจริต การฝึกนี้ก็ประกอบด้วยเรื่องนี้ด้วยเหมือนกัน ฉะนั้นทั้งด้านป้องกันโดยตรง ทั้งด้านสร้างสรรค์ความมั่นคงของประเทศชาติ โดยสร้างความเป็นอยู่ที่มีความมั่นคง ก็ความมั่นคงของด้านเศรษฐกิจด้วย ก็จะครบถ้วน” (๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแสดงให้เห็นว่า การจะรักษาความมั่นคงของชาติ จะต้องรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจด้วย นั่นก็คือ ความเจริญก้าวหน้าที่จะทำให้ประชาชนสามารถทำมาหากินและเลี้ยงชีพได้โดยสุจริต จะเห็นว่าความเจริญก้าวหน้าของประชาชนมีส่วนช่วยหรือนำไปสู่ความมั่นคงของชาติได้เช่นกัน

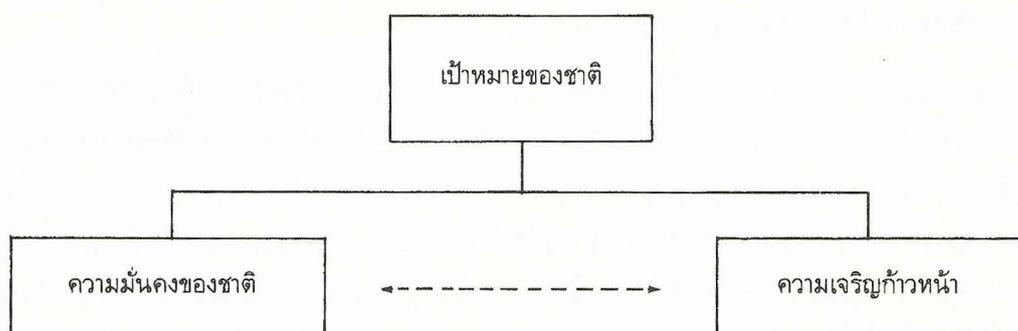
จากตัวอย่างของพระราชดำรินี้ในโอกาสต่าง ๆ ที่ยกมานี้ ทำให้เห็นว่า ความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชน มีส่วนช่วยทำให้เกิดความมั่นคงของชาติได้เช่นกัน ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นกัน ที่ชี้ว่า ความมั่นคงของชาติทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติและประชาชน ด้วยลักษณะความสัมพันธ์ทั้งสองทางระหว่างความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าตามแนวพระราชดำรินี้ ทำให้เข้าใจว่าความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าต่างมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เสริม

ซึ่งกันและกันหรืออาจจะกล่าวได้ว่ามีลักษณะที่เป็นเงาไขต่อกัน กล่าวคือ ทั้งสองปัจจัยนี้จะขาดจากกันไม่ได้ หรือจะต้องพึ่งพากันนั่นเอง ประเด็นความสัมพันธ์ที่เสริมกันระหว่างความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชนนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำรินี้แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยการทัพบก ว่า

“เพราะจุดหมายสำคัญของการรักษาความมั่นคงของบ้านเมืองนั้น อยู่ที่การทำให้ประชาชนสามารถปกครองรักษาถิ่นฐานของตนเองได้ โดยมีสวัสดิภาพและอิสรภาพเต็มที่ ในการนี้ ทางราชการมีหน้าที่อันจำเป็นที่สุด ที่จะต้องพิทักษ์คุ้มครองให้มีความสงบและปลอดภัย ทั้งจะต้องช่วยเหลือสนับสนุนโดยทางวิชาการ ทั้งด้านเทคนิคและด้านเศรษฐกิจสังคม เพื่อให้เขาช่วยตัวเองและพัฒนาตัวเองได้ ในการอาชีพ การครองชีพ และการอยู่ร่วมกันโดยสามัคคีธรรม ขอให้ทุกท่านพยายามใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่ ให้เป็นประโยชน์ช่วยเหลือประชาชนตามหลักการที่ได้กล่าวแล้ว ให้มากที่สุด เมื่อประชาชนสามารถพัฒนาตนเอง พัฒนาท้องถิ่นที่อยู่ให้เจริญขึ้นได้แล้ว บ้านเมืองของเราจะมีความมั่นคงและปลอดภัยอย่างแท้จริง” (๒๔ มีนาคม ๒๕๑๕)

จากพระราชดำรัสนี้ จะเห็นว่าเมื่อประเทศชาติมีความมั่นคงก็จะช่วยให้ประชาชนสามารถดำรงชีพและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ซึ่งจะส่งผลให้ประเทศชาติและประชาชนมีความเจริญก้าวหน้าหรือการพัฒนาได้อย่างแท้จริงด้วยตนเอง ครั้นเมื่อประเทศชาติและประชาชนมีความเจริญก้าวหน้าหรือพัฒนาแล้ว ก็จะช่วยให้ประเทศชาติมีความมั่นคงและปลอดภัยอย่างแท้จริงเช่นกัน

ดังที่กล่าวมาจะเห็นว่าเป้าหมายของชาติ ประกอบด้วย ๒ ส่วนใหญ่ คือ ส่วนของความมั่นคงและปลอดภัยของชาติ และส่วนของความเจริญก้าวหน้าและพัฒนาของประเทศชาติและประชาชน ซึ่งทั้งสองส่วนนี้ต่างสัมพันธ์ในลักษณะที่เสริมซึ่งกันและกัน ดังพระราชดำรัสว่า “คำว่า “พัฒนา” ก็หมายถึงทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า การพัฒนาประเทศก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคงมีความเจริญ” (๗ พฤษภาคม ๒๕๑๓) เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจพอจะสรุปแนวพระราชดำรินี้ในเรื่องเป้าหมายของชาติในขณะนี้ได้เป็นแผนภูมิ ดังนี้

นั่นหมายความว่า ทั้งความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชนต่างมีความสำคัญเท่า ๆ กัน และเสริมซึ่งกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การจะบรรลุถึงเป้าหมายของชาติ ตามแนวพระราชดำรินี้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะต้องทำให้เกิดขึ้นทั้งความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้า ทั้งสองประการจะเกิดเพียงประการใดประการหนึ่งไม่ได้ เพราะปัจจัยทั้งสองประการนี้ ต่างเสริมซึ่งกันและกันในลักษณะที่จะช่วยให้ทั้งสองปัจจัยดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง นั่นหมายความว่า การจะเน้นเฉพาะความมั่นคงของชาติ หรือความเจริญก้าวหน้าเพียงด้านเดียว เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และจะทำให้เป้าหมายของชาติไม่สามารถบรรลุถึงอย่างครบถ้วน

และแท้จริง และที่จะต้องไม่ลืมด้วย คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำเสมอว่า เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะต้องช่วยกันปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ด้วยความสามัคคีเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของชาติ ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า

“ชาติบ้านเมืองคือชีวิต เลือดเนื้อ และสมบัติของเราทุกคน และการดำรงรักษาชาติประเทศนั้น มิใช่หน้าที่ของบุคคลผู้ใดหมู่ใดโดยเฉพาะ หากแต่เป็นหน้าที่ของทุก ๆ ฝ่าย ทุก ๆ คน ที่จักต้องร่วมมือกระทำพร้อมกันไป โดยสอดคล้องกัน เกื้อกูลกัน และมีจุดมุ่งหมายมีอุดมคติอันร่วมกัน ถ้าหมู่หนึ่งหมู่ใดทำหน้าที่ย่อหย่อน เป็นอันตรายไป ก็อาจทำให้ทั้งชาติแตกสลายทำลายไปได้” (๘ มิถุนายน ๒๕๑๔)

๓. ความมั่นคงของชาติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงไว้ชัดเจนว่า เป้าหมายของชาติที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความมั่นคงของชาติ ถ้าปราศจากชาติแล้ว ประชาชนก็ไม่สามารถที่จะมีถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเองได้ เมื่อประชาชนไม่มีถิ่นที่อาศัย ความสงบสุขและการดำรงชีวิตของประชาชนก็จะไม่เกิดขึ้น นั่นหมายความว่า การรักษาไว้ซึ่งความเป็นชาติ เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการอยู่รอดของชาติ และการรักษาไว้ซึ่งความเป็นชาติและการอยู่รอดของชาติเป็นสิ่งที่สัมพันธ์โดยตรงกับความมั่นคงของชาติ กล่าวคือ ถ้าชาติมีความมั่นคง ความเป็นชาติและการอยู่รอดของชาติก็สามารถจะดำรงอยู่หรือรักษาเอาไว้ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จะเห็นว่าความมั่นคงของชาติจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อชาติและประชาชนจากที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ความมั่นคงของชาติ เป็นเป้าหมายประการแรกของชาติ คำถามที่เกิดขึ้นตามมาก็คือตามแนวพระราชดำริ ความมั่นคงของชาติมีองค์ประกอบอะไรบ้าง หรือถ้าประเทศชาติหนึ่งจะมีความมั่นคงประเทศชาติหนึ่งจะต้องมีคุณสมบัติอะไรบ้าง คำถามต่อมาคือ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของความมั่นคงของชาตินั้น ๆ สัมพันธ์กันอย่างไร นั่นหมายความว่า เพื่อจะได้เข้าใจมากขึ้น ถึงความหมายของความมั่นคงของชาติตามแนวพระราชดำริ จึงจำเป็นต้องเข้าใจถึงแนวพระราชดำรินี้ในเรื่ององค์ประกอบของความมั่นคงของชาติและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเหล่านั้นด้วย

ก. เอกราช อธิปไตย อิสระภาพ และความเป็นปึกแผ่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งกับผู้สำเร็จการศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ถึงองค์ประกอบของความมั่นคงว่า “รักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไว้ให้มั่นคง เพื่อจักได้ดำรงเอกราชอธิปไตยของชาติไทยให้คงอยู่สืบไปชั่วกาลนาน” (๙ ตุลาคม ๒๕๑๒) จะเห็นว่าประเทศไทยจะคงอยู่ได้ตลอดไปนั้น ประเทศไทยจะต้องมีความเป็นเอกราช อธิปไตย กล่าวคือ ประเทศไทยจะต้องไม่ตกอยู่ภายใต้การปกครองหรือยึดครองของคนชาติอื่น และบนผืนแผ่นดินไทย คนไทยเท่านั้นที่จะต้องเป็นใหญ่และเป็นตัวของตัวเอง จะมีคนอื่นที่ไม่ใช่คนไทยมาครอบงำหรือบงการไม่ได้ มองในอีกด้านหนึ่งจะเห็นว่า ความเป็นเอกราชและการมีอธิปไตย เป็นของตนเองของชาตินี้ สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอิสระจากอิทธิพลต่าง ๆ ของชาติอื่น และคนไทยมีกำลังและความสามารถที่จะตัดสินใจในกิจการต่าง ๆ ของตนได้ด้วยตัวเอง พระองค์ท่านพระราชทานแนวพระราชดำริต่ออีกว่า “ความมั่นคงของประเทศอยู่ที่ประชาชนแต่ละคนจะมีความเข้าใจดีในความเป็นประเทศ ในความสำคัญของการที่จะอยู่ด้วยกันด้วยความสามัคคี” (๓ สิงหาคม ๒๕๑๕) นั่นหมายความว่า ความสามัคคีของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดความมั่นคงของชาติขึ้น แสดงว่าความมั่นคงของชาติจะเกิดขึ้นได้ จะต้องอาศัยความร่วมมือและความเสียสละของคนในชาติทั้งหมดที่จะช่วยกันสร้างและรักษาความมั่นคงนั้นไว้ ด้วยเหตุผลนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงย้ำถึงเรื่องความ

ชาติแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริในเรื่องความสงบสุขของประชาชนว่า มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงของชาติด้วย กล่าวคือ ความสงบสุขของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดและรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ดังตัวอย่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่คณะนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 15 และคณะนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในเรื่องความสงบสุขของประชาชน ว่า

“ความสงบสุขของประชาชนเป็นความสำคัญที่จะทำให้ทั้งประเทศมีความมั่นคงได้ และความสงบสุขนี้ ก็ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ที่อยู่ในท้องที่ เจ้าหน้าที่ในท้องที่นั้นจะปฏิบัติได้ดี ก็ต้องอาศัยว่า ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ในราชการเอาใจใส่” (๒๖ มกราคม ๒๕๑๖)

ทรงอธิบายความสงบสุขของประชาชนต่อว่า

“การสร้างความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ความวัฒนาผาสุกให้แก่ท้องถิ่นและประชาชน เป็นวิธีการอันประเสริฐสุด ที่จะป้องกันการแทรกซึมบ่อนทำลาย และรักษาความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศชาติ” (๖ เมษายน ๒๕๑๓)

จากพระบรมราโชวาทนี้จะเห็นชัดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นถึงความสำคัญของความสงบสุขของประชาชน ที่จะส่งผลถึงความมั่นคงของชาติ จากพระราชดำรินี้ ยังทำให้เข้าใจต่ออีกว่า ประชาชนและประเทศชาติ มีความสัมพันธ์กันโดยตรง สิ่งใดที่กระทบถึงประชาชน ย่อมจะมีผลต่อประเทศชาติ ในทางกลับกัน สิ่งใดที่มีผลต่อประเทศชาติ ก็จะมีผลต่อประชาชน ดังที่ทรงมีรับสั่งเสมอในประเด็นที่ว่าประเทศชาติประกอบด้วยประชาชน นั่นคือ คุณสมบัติของความเป็นประเทศชาติมีรากฐานมาจากคุณสมบัติของประชาชน จากพระราชกระแสกับคณะกรรมการและสมาชิกของมูลนิธิชานนิชสมาคม ช่วยขยายความหมายของความสงบสุขของประชาชนกับความมั่นคงของชาติเพิ่มเติม ว่า

“โดยเล็งเห็นว่าการช่วยให้ชาวบ้านมีอยู่กินสบายนั้น ย่อมทำให้เกิดความสงบสุข และคนที่มีความสงบสุขแล้วก็ไม่ประกอบความวุ่นวาย ทำให้บ้านเมืองมีความมั่นคง” (๑๖ เมษายน ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าแนวพระราชดำริชี้ให้เห็นว่าความสงบสุขของประชาชนนั้น เกิดจากการที่ประชาชนมีการกินอยู่ที่สบาย และด้วยสภาพการกินอยู่ที่ดีนี้จะทำให้ประชาชนไม่มีปัญหาหรือก่อความวุ่นวายไม่สงบในบ้านเมือง นั่นหมายความว่าความสงบสุขของประชาชนเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน และด้วยความเป็นอยู่ที่ดีและความสงบสุขของประชาชนนี้ ที่ช่วยทำให้เกิดความมั่นคงขึ้นแก่ประเทศชาติ

ดังที่กล่าวในตอนต้นของบทนี้แล้วว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ว่าความมั่นคงของชาติมีความหมายที่ใกล้ชิดกับความปลอดภัยของชาติ กล่าวคือ เมื่อชาติมีความปลอดภัยก็จะช่วยให้ชาติมีความมั่นคง และเมื่อชาติมีความมั่นคง ย่อมแสดงว่าชาติมีความปลอดภัย จึงทำให้เข้าใจว่าความมั่นคงและความปลอดภัยของชาติเป็นของคู่กัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า ความสงบสุขของประชาชน มีผลต่อความปลอดภัยของชาติด้วยเช่นกัน ดังที่ทรงมีรับสั่งกับสมาชิกไทยอาสาป้องกันชาติ ที่โรงเรียนหุบกระพง จังหวัดเพชรบุรี ว่า

“สิ่งสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งสำหรับพวกเราทั้งหลายที่อยากจะป้องกันชาติให้อยู่ยง ก็คือ จะต้องรักษาความสงบ ความเรียบร้อยในท้องที่ ฉะนั้นแต่ละคนที่ได้ฝึกก็รู้จักท้องที่ของตนอย่างดี มีอะไรผิดปกติก็สามารถจะแก้ไขและช่วยกัน ถ้ารักษาความเรียบร้อยในท้องที่ก็เท่ากับได้ช่วยรักษาความเรียบร้อยปลอดภัยของชาติบ้านเมืองเป็นส่วนรวม” (๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๒)

ดังที่รับสั่งว่า “จะป้องกันชาติให้อยู่ยง” นั่นก็คือ การจะทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงสามารถอยู่รอดได้ตลอดไป นั่น ก็คือ การทำให้ชาติบ้านเมืองมีความปลอดภัยโดยส่วนรวม ถ้าชาติบ้านเมืองไม่มีความปลอดภัย ประเทศชาติก็จะคงอยู่อย่างมั่นคงไม่ได้ และทรงชี้แนะให้เห็นว่า ความสงบเรียบร้อยของประชาชนและประเทศชาติ เป็นปัจจัยที่จะช่วยทำให้เกิดความปลอดภัยของชาติบ้านเมืองและความมั่นคงของชาติในที่สุด

จากตัวอย่างของพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่นำมาศึกษาจะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับความสงบสุขของประชาชนอย่างมาก ต่อการสร้าง ความมั่นคงของชาติให้เกิดขึ้นจริงและถาวร จึงทำให้เข้าใจต่อไปว่าความสงบสุขของประชาชนเป็นคุณสมบัติที่ขาดไม่ได้ของความมั่นคงของชาติ กล่าวคือ ความมั่นคงของชาติจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าประชาชนในประเทศชาตินั้นไม่มีความสงบสุข ซึ่งในประเด็นนี้สามารถทำให้เห็นภาพต่อไปอีกว่า ประชาชนเป็นรากฐานสำคัญของความมั่นคงของชาติ นั้นหมายความว่า การจะสร้างหรือรักษาความมั่นคงของชาติ จำเป็นที่จะต้องสร้างหรือรักษาความมั่นคงของประชาชนเป็นเบื้องต้น และการที่ประชาชนจะมีความมั่นคงได้ด้วยการทำให้ประชาชนมีความสงบสุขในชีวิตและการดำรงชีพ เพราะฉะนั้นความสงบสุขของประชาชน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติอันเป็นเป้าหมายสำคัญของประเทศชาติและประชาชน

สำหรับความสงบสุขของประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีรับสั่งว่า เกี่ยวข้องกับเรื่องกฎหมาย ดังตัวอย่างของพระราชดำรินี้ในเรื่องนี้ เช่น

“กฎหมายเป็นระเบียบการที่วางเอาไว้เพื่อให้บ้านเมืองมีข้อมีแปะ หมายถึงบ้านเมืองมีกฎเกณฑ์ที่จะปฏิบัติตน เป็นวินัยประจำบ้านเมือง และเป็นทางที่จะทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขโดยที่ประชาชนที่ร่วมอยู่ในแผ่นดินเดียวกันไม่เบียดเบียนกันและกัน ที่จะบอกว่ากฎหมายชราภาพในโอกาสวันพรุ่งนี้ ก็อาจเป็นการลบลู่พระเกียรติขององค์ผู้ได้เป็นพระบิดาแห่งกฎหมาย เพราะว่าทรงเป็นผู้วางรากฐาน ดูเผิน ๆ ก็อาจจริง เป็นเช่นนี้ แต่ในความจริงก็นับว่าอาจอยู่ที่ว่าคำชราภาพนั้นเองที่ทำให้รู้สึกเช่นนั้น แต่ว่าตามหลักของกฎหมายเอง กฎหมายก็จะมีเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ใช่เพราะชราภาพ แต่เพราะว่าคนที่ปฏิบัติตามกฎหมายนั้นเปลี่ยนไป และสังคมของโลกเปลี่ยนไป จึงทำให้ดูเหมือนกฎหมายชราภาพ การที่ได้บอกว่ากฎหมายชราภาพ จึงเห็นว่าอาจมีมูลความจริง เพราะว่าเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงในสังคม ก็จะต้องเปลี่ยนคำ เปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่าง หรือบทลงโทษ แต่ว่าถ้าพูดถึงหลักทั่ว ๆ ไปของกฎหมาย กฎหมายนั้นก็ก็เป็นสิ่งที่บังคับกับคนที่อยู่เป็นหมู่เป็นคณะ ที่อยู่เป็นบ้านเมือง เป็นสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยที่ไม่เบียดเบียนกัน” (๘ มีนาคม ๒๕๑๕)

นั่นหมายความว่า กฎหมายเปรียบเสมือนกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักปฏิบัติ หรือเป็นวินัยให้แก่บ้านเมืองและประชาชน เมื่อทุกคนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ร่วมกันแล้ว ความสงบสุขของการอยู่ร่วมกันของประชาชนในบ้านเมืองก็จะเกิดขึ้นตามมา กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ กฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยป้องกันไม่ทำให้ประชาชนต่อสู้กันจนไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ ดังที่ทรงอธิบายเรื่องนี้กับคณะกรรมการสมาคมนายความแห่งประเทศไทย ว่า

“การที่บ้านเมืองมีกฎหมายก็เพราะว่าบุคคลที่ประกอบด้วยบ้านเมืองหรือสังคมใหญ่นี้อย่อมจะต้องมีผลประโยชน์ที่ขัดกัน แต่ผลประโยชน์ที่ขัดกันเหล่านั้นก็ไม่ได้หมายความว่า จะต้องประหัตประหารกัน ถ้าเราสามารถที่จะปรองดองหรือจัดโดยมีระเบียบการและตัวบทกฎหมายให้สามารถที่จะอยู่ร่วมกันโดยสันติ ก็จะเป็นการทำให้บ้านเมืองมีความมั่นคงได้” (๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๕)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นถึงธรรมชาติของความขัดแย้งทางผลประโยชน์ของคนในสังคม แต่ทรงชี้ว่า ความขัดแย้งนี้ไม่ถูกต้องถ้าจะนำไปสู่การประหัตประหาร หรือทำลายซึ่งกันและกัน หากแต่การจัดการกับความขัดแย้งทางผลประโยชน์ ควรจะต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบที่เรียกว่า กฎหมาย ทั้งนี้ เพื่อให้แต่ละคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้ โดยปราศจากการทำร้ายซึ่งกันและกัน ฉะนั้น กฎหมาย ตามแนวพระราชดำริ จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยนำมาซึ่งความสงบสุขของประชาชน ดังที่ทรงอธิบายเรื่องเดียวกันนี้กับคณะกรรมการเนติบัญญัติยสภา รุ่นที่ ๒๒ ว่า

“งานในด้านกฎหมายเป็นงานที่สำคัญสำหรับบ้านเมือง เพราะว่าบ้านเมืองของเราจะต้องมีกฎเกณฑ์ มีระเบียบการที่แน่นแฟ้น เพื่อที่จะให้รักษาความยุติธรรมในหมู่ชน ความยุติธรรมนี้บางทีก็หายาก เพราะว่าพวกเราอยู่ในจำพวกที่ย่อมต้องนึกถึงผลประโยชน์ ผลประโยชน์จะต้องอยู่ในขอบเขต มิฉะนั้นจะมีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน กฎหมายก็มีไว้สำหรับช่วยบรรเทาเท่านั้นเอง คือเมื่อความเบียดเบียนเกิดขึ้นแล้ว ก็แก้ไขเพื่อไม่ให้ความเบียดเบียนนั้นลุกลามไป ถ้าเราสามารถที่จะรักษาความเป็นระเบียบและความยุติธรรมได้ โลกเราก็จะอยู่เย็นเป็นสุข มีความสงบ เป็นรากฐานสำหรับให้มีความเจริญก้าวหน้าได้ตามความประสงค์” (๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๖)

ในจุดนี้คงพอสรุปได้ว่า ความสงบสุขของประชาชนจะต้องอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญ

จากที่อ้างถึงพระราชดำรัสในภาพยนตร์สารคดีเรื่อง “ขวัญของชาติ” ข้างต้น จะเห็นว่า นอกจากกฎหมายแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงเรื่องการบริหารราชการแผ่นดินด้วยว่า มีความสำคัญต่อการสร้างความสงบสุขของประชาชน ทรงมีรับสั่งถึงการบริหารราชการกับความสงบสุขของประชาชน กับคณบดีศึกษาของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ณ พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ ว่า

“จะทำงานในสาขาใดก็ตามต้องมาดูว่า ทำงานนั้นก็เพื่อให้ประเทศชาติอยู่อย่างมีความมั่นคงและมีความก้าวหน้า และประเทศนั้นก็ประกอบด้วยประชาชน ซึ่งประชาชนแต่ละคน ๆ ก็มีความปรารถนาที่จะมีความก้าวหน้า ความก้าวหน้านั้นจะมาได้ก็โดยที่แต่ละคนได้ทำงานเต็มที่ และประชาชนที่อยู่ในเมืองไทยนี้ บางทีก็ขาดความรู้ ขาดความสามารถ ขาดกำลังทั้งทางวิชา ทั้งทางเงินที่จะสร้างตัวเอง จึงต้องให้เขาอาศัยทางราชการที่จะมาอุ้มชูให้ก้าวหน้าได้ ฉะนั้นทางราชการมีหน้าที่อันหนักที่จะจัดให้บ้านเมืองก้าวหน้า ถ้าประชาชนไม่มีความสุข ไม่มีความก้าวหน้า ประเทศก็จะอยู่ไม่ได้ เพราะว่าความวุ่นวายจะตามเข้ามา และตามที่ท่านได้มาเห็นในภูมิภาค และโดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีผู้ก่อการร้าย หรือที่จะมีผู้ก่อการร้ายได้ ท่านก็จะได้เห็นถึงความก้าวหน้าของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญ ความสงบสุขของประชาชนเป็นความสำคัญที่จะทำให้อันประเทศมีความมั่นคงได้” (๒๖ มกราคม ๒๕๑๖)

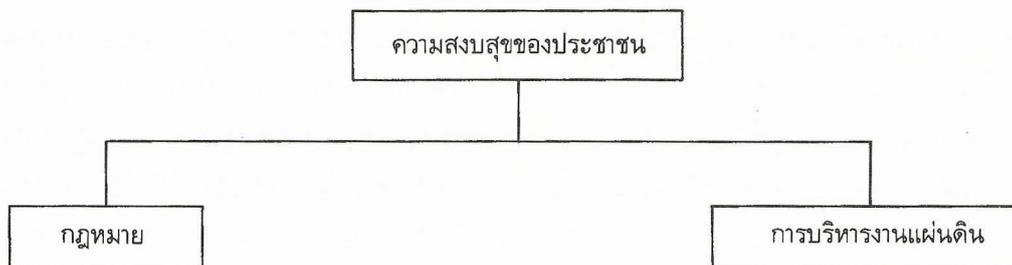
กล่าวคือ ทางราชการจะต้องบริหารงานที่จะนำความสงบสุขมาให้แก่ประชาชน โดยทรงชี้ว่า ยังมีประชาชนไทยที่ขาดความรู้ ขาดกำลังวิชาและเงิน ที่จะช่วยตนเองให้สามารถดำรงชีวิตได้ จึงเป็นหน้าที่ของทางราชการที่จะต้องช่วยเหลือประชาชนเหล่านั้นให้สามารถสร้างตัวเองให้ก้าวหน้าได้ หน้าที่ของทางราชการที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือประชาชน คือ การบริหารงานแผ่นดินที่ให้ประโยชน์สุขแก่ประชาชนนั่นเอง ในเรื่องการบริหารงานแผ่นดิน ทรงมีรับสั่งกับคณะรัฐมนตรีว่า

“คณะรัฐบาลเป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติงานสำคัญสำหรับความอยู่เย็นเป็นสุขของชาติบ้านเมือง และการที่ท่านได้ปฏิญาณตนก็จะเป็นการช่วยให้งานลุล่วงไปด้วยดี เพราะถ้ายึดมั่นในคำปฏิญาณดั่งที่กล่าวมานี้ก็จะให้ท่านมีกำลังใจ และมีการเตือนใจเพื่อที่จะให้ปฏิบัติงานด้วยความสามารถเต็มที่ ขึ้นอยู่ที่ความตั้งใจแน่ว ความซื่อสัตย์สุจริตและความสามารถในด้านวิชาการที่จะทำให้ประเทศชาติอยู่รอดได้ ถ้าสามารถที่จะปฏิบัติด้วยความมั่นใจก็เชื่อได้ว่าเราจะหลุดพ้นอุปสรรคทั้งหลายที่มีมา

ความเป็นอยู่ของประเทศชาติเราก็ไม่แตกต่างกับประเทศทั้งหลายในโลก อาจจะมีส่วนที่ได้เปรียบอยู่ เพราะว่าเมืองไทยมีทรัพยากรมากมาย รวมทั้งทรัพยากรของความคิดของคนทั่วไป ทุกชั้นทุกระดับ นับว่ามีคุณภาพดี อยู่แต่ว่าจะต้องบริหารให้ดี ให้สอดคล้องกัน อุปสรรคมีอยู่เสมอ เพราะว่าเมื่อมนุษย์รวมเป็นกลุ่มเป็นก้อนหรือเป็นชาติย่อมมีความคิดความเห็นแตกต่างกัน แต่ถ้าผู้ที่บริหารประเทศปฏิบัติตนด้วยความซื่อสัตย์ ด้วยความอดทน ก็นำส่วนรวมไปสู่ทางที่ดีได้” (๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓)

หน้าที่บริหารงานแผ่นดินทรงเห็นว่าเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบสำคัญโดยตรงของคณะรัฐบาล และการบริหารงาน ก็คือการนำทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้อย่างสอดคล้องกันและความสามารถในการจัดการกับอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยความซื่อสัตย์และอดทน กล่าวคือ ถ้ามีการบริหารงานแผ่นดินที่ดีย่อมจะนำมาซึ่งความสงบสุขของประชาชนในที่สุด

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ความสงบสุขของประชาชน ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวข้องกับเรื่องกฎหมายและเรื่องการบริหารงานแผ่นดิน ซึ่งพอสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

สำหรับความหมายของกฎหมายและการบริหารงานแผ่นดินตามแนวพระราชดำริ จะได้กล่าวถึงในบทต่อ ๆ ไป

ค. ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งสำหรับการปกครองประเทศ พระองค์ทรงมีรับสั่งกับคณะบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการปกครองประเทศอยู่เสมอ ถึงหน้าที่และเป้าหมายของการบริหารหรือการปกครองประเทศ คือการทำให้ประชาชนสามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างร่มเย็นเป็นปรกติสุข ในโอกาสเสด็จออกมหาสมาคม ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พุทธศักราช ๒๕๒๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งกับคณะบุคคลสำคัญต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ในการบริหารประเทศจำนวนมาก ว่า

“การที่แต่ละคนจะมีความสุขความเจริญอย่างแท้จริงได้ จะต้องให้บ้านเมืองมีความมั่นคงปลอดภัย และให้ประชากรราษฎรอยู่ดีกินดีมีปรกติสุขเป็นส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน.” (๕ ธันวาคม ๒๕๒๖)

จากพระราชกระแสเห็นจะเห็นว่า ทรงชี้ถึงความสำคัญเบื้องต้นของการปกครอง คือ การทำให้ประชาชนมีความสุข ความเจริญอย่างแท้จริง และความสุภาพความเจริญของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ด้วยการทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคง ปลอดภัย และประชาชนอยู่ดีกินดี เป็นปรกติสุข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ชัดว่า ความมั่นคงของประเทศชาติ จะต้องอาศัยการอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชน ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “การที่ประเทศชาติจะมีความมั่นคงได้ ก็ต้องอาศัยการช่วยเหลือให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข มีความก้าวหน้า” (๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๕) นั้นหมายความว่า ความผาสุกของประชาชนเป็นพื้นฐานให้แก่ความมั่นคงของชาติ ต่อเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, วิทยาลัยการทัพบก, วิทยาลัยการทัพเรือ, วิทยาลัยการทัพอากาศ, โรงเรียนเสนาธิการทหาร, เสนาธิการทหารบก, เสนาธิการทหารเรือ, เสนาธิการทหารอากาศ ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร, ประกาศนียบัตรและเข็มวิทยฐานะ ว่า

“จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ท่านทั้งหลายจะต้องตั้งใจให้เที่ยงตรงเหนียวแน่น อยู่ในความถูกต้องและความสุจริตบริสุทธิ์ใจ ในอันที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานของแต่ละคนและทุกคนโดยเต็มกำลังความสามารถและสติปัญญา เพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์ คือความเจริญวัฒนา และความก้าวหน้าผาสุกให้บังเกิดแก่ประชาชนทั่วหน้า. ก็จะทำให้เป็น การป้องกันและธำรงรักษาความมั่นคงของชาติและราชอาณาจักรไว้อย่างดีที่สุดใน (๑๗ ตุลาคม ๒๕๒๘)

จากพระบรมราโชวาทนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า แนวพระราชดำริที่ว่า การป้องกันประเทศหรือการรักษาความมั่นคงของชาติ ที่จริงแล้ว คือ การทำให้ประชาชนมีชีวิตอยู่อย่างร่มเย็น เป็นปรกติสุขนั่นเอง ทั้งยังทรงย้ำกับคณะนายทหารระดับสูงที่มีหน้าที่โดยตรงในการรักษาความมั่นคงของชาติให้ตระหนักถึงแนวพระราชดำรินี้ ถ้าจะพิจารณาในด้านกลับ คงจะช่วยให้เข้าใจถึงความสำคัญของความผาสุกของประชาชน คือ ถ้าประชาชนไม่มีความร่มเย็นเป็นปรกติสุขในการดำรงชีพแล้ว การจะรักษาความมั่นคงของชาติไว้ก็คงจะเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง นี่คือความหมายและความสำคัญของความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงตลอดเวลา ภาระหน้าที่ในการรักษาความมั่นคงของชาติ ด้วยการทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความผาสุก ทรงถือว่า เป็นของบุคคลทุกฝ่าย ของบ้านเมือง เช่น ทหาร ตำรวจ สมาชิกวุฒิสภา คณะรัฐมนตรี และประชาชนทั่วไป เป็นต้น ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งกับตำรวจว่า “การสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความวัฒนาผาสุกให้แก่ท้องถิ่นและประชาชน เป็นวิธีการอันประเสริฐที่สุด ที่จะป้องกันการแทรกซึมบ่อนทำลาย และรักษาความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศชาติ” (๖ เมษายน ๒๕๑๓) หรือ “จงระลึกไว้เสมอว่า ถ้าได้ทำหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขประชาชนได้สมบูรณ์ดี โดยทั่วถึงแล้ว ก็จะเป็นทางที่ดีที่สุด สำหรับป้องกันบรรเทาเหตุร้ายเนื่องจากการแทรกซึมบ่อนทำลายที่ต้องปราบปราม” (๖ เมษายน ๒๕๑๒) กับสมาชิกวุฒิสภา ทรงมีรับสั่งว่า “ฐานะความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติโดยรวม” (๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๓) และพระราชทานแนวพระราชดำริในเรื่องเดียวกันนี้กับคณะรัฐมนตรีในโอกาสเข้าเฝ้าถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ว่า “เพราะว่าหน้าที่รัฐมนตรีนั้น ก็ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญมากสำหรับความเป็นอยู่ของประชาชน ถ้าประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขดีด้วยผลของงานที่ท่านทำ ก็นับว่าประเทศชาติจะมีความมั่นคงและปลอดภัย” (๑๒ มีนาคม ๒๕๒๔)

ดังที่อัญเชิญพระราชกระแสมาแสดงเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ จะเห็นว่าสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นพื้นฐานสำคัญของความมั่นคงปลอดภัยของชาติบ้านเมือง และถ้าประชาชนมีความเดือดร้อนหรือปัญหาในด้านความเป็นอยู่แล้ว การแทรกซึมเพื่อบ่อนทำลายความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ ย่อมจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ นั้นแสดงให้เห็นว่า ความอยู่ดีกินดีของประชาชน เปรียบเสมือนกับภูมิคุ้มกันของร่างกายต่อเชื้อโรคนอกที่จะเข้ามาทำ

บทที่ ๔
ทหารกับการสร้างและรักษา
ความมั่นคงของชาติ

1895
The
University of
California
Library

ทหารกับการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ

๑. บทนำ

ดังที่กล่าวในบทก่อนหน้าแล้วว่า เป้าหมายของชาติตามแนวพระราชดำริประการหนึ่งคือ ความมั่นคงของชาติ และความมั่นคงของชาติจะสามารถสร้างและรักษาไว้ได้ จำเป็นจะต้องทำให้ประเทศชาติมีเอกราช อธิปไตย อิสระภาพ และความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติ ซึ่งคุณสมบัตินี้จะมีได้ต่อเมื่อมีการป้องกันประเทศที่ดี หมายความว่า การป้องกันประเทศเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยสร้างและรักษาความมั่นคงของชาตินั้นเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการป้องกันประเทศเป็นภาระหน้าที่ของทหารโดยตรง ดังที่ทรงมีรับสั่งกับผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเหล่าต่างๆ ว่า “ทหารเป็นผู้มีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการป้องกันประเทศ พร้อมทั้งรักษาความเป็นปกติเรียบร้อยในบ้านเมือง” (๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕) หรือที่ทรงมีรับสั่งกับนายทหารที่ได้รับพระราชทานเลื่อนยศนายพลว่า “ถ้าตามความจริง ทหารมีหน้าที่ป้องกันประเทศด้วยอาวุธ เพื่อให้ประเทศมีความมั่นคง” (๓๑ มกราคม ๒๕๑๕) นั้นหมายความว่าทหารมีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ ด้วยภาระหน้าที่และความรับผิดชอบนี้ คำถามสำคัญที่เกิดขึ้นมี ๒ คำถาม คือ ทหารมีหลักการและวิธีการอย่างไรในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ ทหารควรจะมีคุณสมบัติอะไรบ้างจึงจะช่วยให้ปฏิบัติภาระหน้าที่ที่ได้รับบรรลุเป้าหมาย คำตอบของคำถามสำคัญสองข้อนี้ จะช่วยให้เข้าใจถึงหลักการ วิธีการและคุณสมบัติต่างๆ ของทหารในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ คำตอบที่บทนี้พยายามค้นหาคือแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องดังกล่าว โดยมุ่งหวังว่าจะได้เข้าใจพระราชดำริในเรื่องของทหารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ ดังที่กล่าวในบทที่หนึ่งแล้วว่า ตามหลักคิดของพระมหากษัตริย์ไทยแต่อดีตกาล ถือว่าหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์คือการปกป้องคุ้มครองประชาชนให้มีความมั่นคงปลอดภัย จึงทำให้เข้าใจต่อว่าพระมหากษัตริย์จะต้องทรงกระทำในทุกด้านเพื่อให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยแก่ประชาชนและประเทศชาติ ด้วยภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์นี้ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริในเรื่องการจัดสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติหรือการป้องกันประเทศจึงเป็นวิธีหนึ่งที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงช่วยให้ประชาชนของพระองค์มีความมั่นคงปลอดภัย

๒. หลักการของทหารในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติของทหารมิใช่เป็นภาระหน้าที่ตามความพอใจของคนใดคนหนึ่ง หากจะต้องมีหลักการที่ดีเป็นแนวทางที่ยึดปฏิบัติ นั้นหมายความว่าพระองค์

ทรงเห็นถึงความจำเป็นที่ทหารจะต้องมีหลักการที่ต้องยึดถือปฏิบัติภารกิจหรือหน้าที่ของตนเพื่อให้การสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติบรรลุเป้าหมายของความสำเร็จ คำถามในเรื่องนี้คือหลักการสำคัญ ๆ ของทหารในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติตามแนวพระราชดำริมีอะไรบ้าง จากคำตอบของคำถามนี้จะนำไปสู่ความเข้าใจต่อพระราชดำริในเรื่องหลักการที่ทหารพึงจะต้องปฏิบัติเพื่อให้การสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติโดยการป้องกันประเทศเป็นผลสำเร็จ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าประเทศชาติเป็นของคนไทยทุกคน มิใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง เพราะประเทศชาติเกิดขึ้นจากการประกอบกันขึ้นของบุคคลหรือประชาชน ฉะนั้น ประเทศชาติและประชาชนจึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จากแนวพระราชดำริหลักนี้ทำให้เข้าใจได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าประชาชนทุกคนพึงมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม เพราะเมื่อประเทศชาติอยู่ได้ บุคคลจึงจะอยู่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้บุคคลใดหรือคณะใดก็ตามที่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ มิใช่เพื่อบุคคลใดหรือกลุ่มใด จึงเท่ากับว่าบุคคลเหล่านั้นกระทำตนเป็นผู้รับใช้ประเทศชาติไม่ใช่บุคคล ฉะนั้นผู้ที่กระทำการหรือปฏิบัติหน้าที่เพื่อประเทศชาติจึงสมควรที่จะเป็นทรัพยากรบุคคลของประเทศชาติไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสถึงหลักการของทหารภายใต้แนวพระราชดำรินี้ว่า

“หลักสำคัญอันแรกที่ทหารทุกคนต้องระลึกถึงอยู่เสมอ คือความหมายและหน้าที่ของทหาร ประเทศเราเป็นประเทศที่รักความสงบไม่ชอบการรุกราน แม้กระนั้นก็ดี การที่กำลังรบยอมเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้ เพื่อรักษาความสงบและอิสรภาพของประเทศ เมื่อทหารมีไว้สำหรับประเทศชาติ ทหารก็ต้องเป็นของประเทศชาติ หาใช่เป็นของบุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ โดยเฉพาะไม่” (๒๕ มกราคม ๒๕๓๙)

จากพระราชกระแสเนื่องในวันกองทัพบกนี้เห็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับหลักการของทหารที่ชัดเจน นั่นคือทหารต้องเป็นของประเทศชาติ หาใช่เป็นของบุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ โดยเฉพาะไม่ หลักการประการแรกนี้สะท้อนให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าทหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่หรือกระทำการเพื่อคุณประโยชน์ของประเทศชาติโดยส่วนรวมเท่านั้นและในทางตรงกันข้าม ทหารจะกระทำการเพื่อผลประโยชน์ของบุคคลใดหรือคณะใดไม่ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือทหารมีไว้สำหรับประเทศชาติไม่ใช่สำหรับบุคคลใดหรือคณะใด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบาย หลักการนี้ในพระราชดำรัสเดียวกันต่อว่า

“เพราะทหารได้รับเกียรติและเอกสิทธิ์เป็นผู้กุมอาวุธและกำลังรบของประเทศ เป็นที่เคารพและเกรงขามในหมู่มชนทั่วไป ทหารจึงต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับที่ตนได้รับความไว้วางใจ ไม่ควรไปทำหรือเกี่ยวข้องในกิจการที่ไม่อยู่ในหน้าที่โดยเฉพาะของตน เช่น ไปเล่นการเมือง ดังนี้ เป็นต้น การกระทำเช่นนั้น จะทำให้บุคคลเสื่อมความเชื่อถือในทหาร โดยเข้าใจว่า เอาอิทธิพลไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว” (๒๕ มกราคม ๒๕๓๙)

จะเห็นว่าทหารได้รับเกียรติและเอกสิทธิ์ในการถืออาวุธและเป็นกำลังรบของประเทศ ด้วยเกียรติและอาวุธนี้จึงทำให้ทหารเป็นที่เคารพและเกรงขามของประชาชนทั่วไป อาวุธที่ทหารได้รับเกียรติและเอกสิทธิ์ในการถือนี้ก็เพื่อป้องกันประเทศให้มีความมั่นคงปลอดภัย มิใช่มีอาวุธไว้เพื่อนำไปแสวงหาประโยชน์แก่ตนหรือพวกพ้อง เช่น ผลประโยชน์ทางการเมืองของตนเองหรือพวกพ้อง เป็นต้น นั่นหมายความว่า ความเชื่อถือและความไว้วางใจของประชาชนที่มอบให้แก่ทหาร และเกียรติของทหารอยู่ที่การใช้อาวุธและกำลังปฏิบัติหน้าที่ของทหารเพื่อความมั่นคงปลอดภัยและประโยชน์สุขของประเทศชาติโดยส่วนรวมเป็นสำคัญ ในทางตรงกันข้ามเมื่อใดทหารใช้อาวุธและกำลังของตนเพื่อ

ผลประโยชน์ของตนเองแล้ว ความเชื่อถือของประชาชนต่อทหารก็จะเสื่อมไป และที่สำคัญคือการป้องกันประเทศชาติก็จะไม่บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายของชาติ ซึ่งเท่ากับว่าส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงของชาติและการคงอยู่ของชาติในที่สุด นั่นหมายความว่าทหารนำอาวุธและกำลังของตนไปใช้เพื่อการอื่นของตนเองหรือพวกพ้อง นอกเหนือจากการป้องกันประเทศชาติแล้ว การกระทำของทหารเหล่านั้นย่อมจะส่งผลเสียหายต่อความมั่นคงและการคงอยู่ของชาติโดยปริยาย

หลักการประการที่สองเกี่ยวกับทหารที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นคือเรื่องคุณภาพของกำลังพลและอาวุธตลอดจนการบังคับบัญชา ดังที่ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเหล่าทัพต่างๆ ว่า

“กองทัพนั้น มีทหารเป็นกำลัง มียุทธโศปกรณ์เป็นเครื่องมือปฏิบัติการ แต่การจะใช้กำลังและเครื่องมือ ให้ได้ผลประโยชน์นั้น อยู่ที่นายทหาร ผู้เป็นผู้บังคับบัญชากองทัพ จึงจำเป็นต้องมีนายทหารที่สามารถ ยิ่งในสมัยปัจจุบัน วิทยาการต่างๆ ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วมาก และการทำสงครามรุกกรานกัน ก็ทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม คือทางการรุกเงียบ อย่างที่ทราบกันอยู่แล้วนั้นด้วย นายทหารจึงยิ่งต้องมีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษ ต้องหมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอให้เป็นนิสัย ต้องสังเกตความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ให้รู้เท่าทันอยู่เป็นนิตย์ เพื่อจะได้อยู่ในฐานะพร้อม ที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ทุกอย่าง ได้ทุกขณะ” (๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงลักษณะของกองทัพที่ดีในการป้องกันประเทศ โดยทรงชี้ว่าจะต้องมีองค์ประกอบ ๓ ด้าน คือ ก) มีทหารเป็นกำลัง (กำลังพล) ข) มีอาวุธยุทธโศปกรณ์เป็นเครื่องมือ (กำลังอาวุธ) และ ค) มีการบังคับบัญชา (กำลังการบังคับบัญชา) นั่นหมายความว่า การพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพทั้งสามด้านของกองทัพเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาขีดความสามารถของกองทัพในการป้องกันประเทศ กล่าวคือ ทั้งปริมาณและคุณภาพทั้งสามด้านดังกล่าวของกองทัพจะต้องมีการพัฒนาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ เพื่อให้เกิดความมั่นใจต่อสมรรถภาพของกองทัพในการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ ดังตัวอย่างที่พระราชทานพระราชดำรัสแก่กองทัพบกในเรื่องนี้ว่า

“ส่วนการที่จะส่งเสริมให้กองทัพบก มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น สมดังปรารถนานั้น นอกจากจะปรับปรุงในเรื่องปริมาณ และอาวุธยุทธโศปกรณ์แล้ว จำต้องปรับปรุงในเรื่องคุณภาพ และสมรรถภาพของทหาร ให้ดียิ่งขึ้นด้วย ทั้งนี้ ทหารจักต้องเคร่งครัดอยู่ในวินัย และมีความประพฤติสุภาพเรียบร้อย เพื่อจักได้เป็นที่เคารพนิยมแก่ประชาชนพลเมือง สืบไป” (๒๕ มกราคม ๒๕๔๘)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นเรื่องคุณภาพและสมรรถภาพของทหาร นอกเหนือจากเรื่องอาวุธยุทธโศปกรณ์แล้ว ทำให้เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างมากกับ “คน” กล่าวคือ คน(ทหาร) จะต้องมีความรู้และสมรรถภาพ เพราะถ้าคนไม่มีคุณภาพแล้วถึงอุปกรณ์หรือเครื่องมือจะมีคุณภาพเพียงใด การใช้ประโยชน์จากอุปกรณ์หรือเครื่องมือนั้นก็จำกัดและไม่คุ้มค่า สำหรับคุณภาพและสมรรถภาพของทหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นเรื่อง “วินัยและความประพฤติ” ของทหาร (รายละเอียดในเรื่องวินัยและความประพฤติของทหารตามแนวพระราชดำริจะได้กล่าวภายหลังในบทนี้ต่อไป) ในเรื่องวินัยและความประพฤตินี้ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้ จะเห็นว่าเกี่ยวข้องกับการบังคับบัญชาของทหารโดยตรง กล่าวคือการบังคับบัญชาที่ดีของทหาร จะต้องอาศัยวินัยและความประพฤติของทหารเป็นพื้นฐานสำคัญ ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “ทหารจึงควรรักษาวินัยโดยเคร่งครัด ประพฤติตนให้เที่ยงตรง ปฏิบัติหน้าที่ให้อยู่ภายในขอบเขตของตนโดยเฉพาะ” (๒๕ มกราคม ๒๕๔๘) นั่นหมายความว่า

วินัยและความประพฤติของทหารมิไว้เพื่อการปฏิบัติหน้าที่ของทหาร คือ การป้องกันประเทศเพื่อสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติจึงพอจะสรุปได้ว่าหลักการที่สองเกี่ยวกับทหารตามแนวพระราชดำริ คือ กองทัพต้องมีทหารที่มีคุณภาพเป็นกำลัง มีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ดีเป็นเครื่องมือ และมีนายทหารที่มีวินัยเป็นผู้บังคับบัญชา

หลักการที่สามของทหารที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทหารกับพลเรือน ดังที่แสดงในบทที่แล้วเกี่ยวกับพระราชดำริเรื่องเป้าหมายของชาติว่าประกอบด้วย ๒ ประการสำคัญ คือ ความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ และเป้าหมายทั้งสองประการนี้ต่างเสริมหรือเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ในเป้าหมายด้านความมั่นคงของชาติเกี่ยวข้องโดยตรงกับการป้องกันประเทศ นอกเหนือจากความสงบสุขของประชาชนและความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน ทั้งนี้การป้องกันประเทศเป็นหน้าที่โดยตรงของทหาร ส่วนในเป้าหมายด้านความเจริญก้าวหน้าของประเทศเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการป้องกันประเทศ กล่าวคือความเจริญก้าวหน้าของประเทศจะเกิดขึ้นได้ จะต้องอาศัยทั้งการพัฒนาและการป้องกันประเทศประกอบกัน ภายใต้แนวพระราชดำรินี้จะเห็นว่าการป้องกันประเทศของทหาร จำเป็นที่จะต้องสัมพันธ์กับการพัฒนาจึงจะเป็นการป้องกันประเทศที่สมบูรณ์และบรรลุถึงเป้าหมาย นั้นหมายความว่าภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของทหารจะต้องเกี่ยวข้องทั้งในด้านการรบและการพัฒนา ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งเสมอถึงหน้าที่ของทหารในด้านการรบและการพัฒนาว่า

“หน้าที่สำคัญของทหาร ดูกันอย่างผิวเผิน ก็คือการรบ หรือการทำสงครามต่อสู้กับศัตรูของชาติ แต่ถ้าจะดูกันให้ชัดตามความจริงแล้วจะเห็นว่า หน้าที่รบเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะการป้องกันรักษาเอกราชอธิปไตย และความมั่นคงปลอดภัยของประเทศนั้น นอกจากจะต้องมีกำลังรบที่เข้มแข็งพร้อมมูลแล้ว ยังจำเป็นต้องมีการพัฒนาให้บ้านเมืองเกิดความเจริญมั่นคงขึ้นทุก ๆ ด้านอยู่ตลอดเวลาด้วย ทหารจึงต้องรับภาระสำคัญอีกประการหนึ่ง ควบคู่ไปกับการรบ ได้แก่การพัฒนา ซึ่งหมายถึงการพัฒนาทั้งด้านกิจการทหารโดยตรง และด้านอื่น ๆ ทั้งหมดเท่าที่ทหารสามารถจะร่วมมือ ช่วยเหลือ หรือสนับสนุนได้เมื่อความสำคัญและจำเป็นมีอยู่ดังนี้ จึงต้องมีหน้าที่เพิ่มขึ้น และจะต้องสำนึกถึงหน้าที่ของตนทั้งนั้นโดยตระหนัก” (๓ ธันวาคม ๒๕๒๓)

จากพระราชกระแสนี้จะเห็นว่าหน้าที่ของทหารนอกจากจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการรบเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อให้บ้านเมืองและประชาชนมีความเจริญก้าวหน้าอีกด้วย ดังที่กล่าวแล้วในบทก่อนหน้านี้อีกว่าความเจริญก้าวหน้าหรือการพัฒนาประเทศมีส่วนช่วยรักษาให้ประเทศชาติมีความมั่นคงด้วย และการทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าหรือการพัฒนาเกี่ยวข้องโดยตรงกับประชาชนของประเทศ ฉะนั้นการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายความมั่นคงของชาติ ด้วยการป้องกันประเทศของทหารจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ทหารจะต้องมีความสัมพันธ์กับประชาชนและเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ นอกกองทัพเพื่อปฏิบัติภารกิจด้านการพัฒนาให้สัมฤทธิ์ผล ดังตัวอย่างจากพระราชดำรัสตอนหนึ่งกับคณะนายทหารว่า

“การที่ได้ปฏิบัติงานครบถ้วนนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐมาก เพราะว่าในสิ่งใด ถ้ามีสิ่งใดบกพร่องหรือขาดลงไป งานทั้งหมดจะเสื่อมลงไปด้วย ในสมัยปัจจุบันนี้ ทั้งในด้านทหารและพลเรือน ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยและระหว่างงานนั้นเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ อย่างขณะนี้ประเทศไทยอยู่ในสภาพการณ์ที่ล่อแหลม อาจบอกได้ว่าเป็นระยะหนึ่งที่เรายู่ในอันตรายอย่างใหญ่หลวง แต่อันตรายนั้น เท่าที่เคยมีมาแต่ก่อนนี้ ก็มี

อยู่ว่าถูกรุกรานบ้าง ถูกบีบบังคับบ้าง แต่ว่าการรุกรานหรือการบีบบังคับเหล่านั้นออกจะเป็นงานหรือเป็นเรื่องเฉพาะมากกว่าสมัยนี้ สมัยนี้การรุกรานหรือบีบบังคับเป็นไปแบบถูกรุกรานทางการทหารทางการรบส่วนหนึ่ง เป็นการบีบบังคับรุกรานทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่ง และก็เป็นการรุกรานทางสังคมด้วยเหมือนกัน ฉะนั้นการที่เราจะป้องกันตัวให้คงอยู่ให้ประเทศไทยมีความเจริญมั่นคงได้ ก็จะต้องปฏิบัติให้ครบถ้วนทุกอย่าง”
(๓ กันยายน ๒๕๑๓)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายอย่างชัดเจนถึงหลักการหนึ่งของการป้องกันประเทศที่ว่าทหารจะต้องร่วมมือกับพลเรือนในการป้องกันประเทศให้คงอยู่และมีความเจริญมั่นคง โดยทรงย้ำว่าภารกิจด้านการป้องกันประเทศมีหลายด้าน จำเป็นที่จะต้องปฏิบัติภารกิจเหล่านั้นให้ครบถ้วนทุกด้าน จึงจะทำให้ภารกิจป้องกันประเทศสำเร็จตามเป้าหมายที่ต้องการ ดังที่ทรงเน้นว่า “จะต้องปฏิบัติให้ครบถ้วนทุกอย่าง” ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนคือภารกิจการป้องกันประเทศทั้งในด้านการรบและการพัฒนา จำเป็นจะต้องปฏิบัติให้ครบถ้วน กล่าวคือความสัมพันธ์ของภารกิจทั้งสองด้านนี้จะต้องเอื้อประโยชน์ต่อกัน นั่นหมายความว่าเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่และความรับผิดชอบทั้งสองด้านจะต้องประสานงานกันด้วยดี จึงจะทำให้ภารกิจบรรลุเป้าหมายครบถ้วน ตัวอย่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเรื่องนี้กับนิสิตนักศึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดล เนื่องในโอกาสเสด็จทรงดนตรีว่า

“วิธีที่จะช่วยให้บ้านเมืองมีความมั่นคง เราต้องร่วมกันทั้งฝ่ายพลเรือนทั้งฝ่ายทหารที่จะไปพัฒนาให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข และงานส่วนใหญ่ของทหารก็คือจะป้องกันประเทศโดยไปช่วยในด้านงานพัฒนา” (๒๙ กันยายน ๒๕๑๖)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสกับนิสิตนักศึกษาที่เป็นพลเรือนด้วยเช่นกันว่า จะต้องร่วมมือกับทหารในการป้องกันประเทศด้วยการช่วยพัฒนาให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข จากตัวอย่างของพระราชดำรัสทั้งสองนี้จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพยายามที่จะสร้างความเข้าใจและสำนึกให้แก่ทั้งทหารและพลเรือนถึงความสำคัญของการประสานงานหรือการร่วมมือกันในการป้องกันประเทศ มิใช่ต่างฝ่ายต่างทำเพราะการป้องกันประเทศจะต้องประกอบด้วยทั้งสองด้าน คือ การป้องกันด้วยกำลังรบเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยและการป้องกันด้วยการพัฒนาให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า ดังนั้น ภารกิจทั้งสองด้านจะต้องกระทำควบคู่กันไปอย่างสอดคล้องและเอื้อประโยชน์ต่อกัน ดังที่ทรงมีรับสั่งอย่างชัดเจนว่า “กิจการฝ่ายทหารกับพลเรือน จำเป็นต้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและสอดคล้องอยู่เสมอ” (๑๐ กันยายน ๒๕๑๓) จากพระราชกระแสนี้สรุปให้เห็นว่าหลักการที่สามของทหารในการป้องกันประเทศคือ กิจการฝ่ายทหารและพลเรือนจำเป็นต้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและสอดคล้องกันเสมอ

จนถึงขณะนี้พอจะสรุปได้ว่าหลักการสำคัญของทหารในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติตามแนวพระราชดำริมี ๓ ประการ คือ

๑. ทหารต้องเป็นของประเทศชาติหาใช่เป็นของบุคคลหรือคณะบุคคลใดโดยเฉพาะไม่
๒. กองทัพต้องมีทหารที่มีคุณภาพเป็นกำลัง มีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ดีเป็นเครื่องมือ และมีนายทหารที่มีวินัยเป็นผู้บังคับบัญชา
๓. กิจการฝ่ายทหารและพลเรือนจำเป็นต้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและสอดคล้องกันเสมอ

พอจะสรุปหลักการทั้งสามนี้ได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริมุ่งให้ทหารปฏิบัติภาระหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวมเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อบุคคลหรือคณะบุคคลใด และทรงชี้ว่าการจะปฏิบัติภาระหน้าที่เพื่อเป้าหมายของชาติในด้านความมั่นคงได้สัมฤทธิ์ผล ทหารจะต้องมีกำลังคน กำลังอาวุธ

และกำลังการบังคับบัญชาที่มีคุณภาพและสมรรถภาพ อีกทั้งทหารยังจะต้องประสานงานและร่วมมืออย่างใกล้ชิด และสอดคล้องกับพลเรือนในการปฏิบัติภาระหน้าที่ของตน หลักการทั้งสามประการนี้เปรียบเสมือนแก่นของพระราชดำริในเรื่องทหาร อันเป็นแนวทางเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายของชาติด้านความมั่นคงอย่างแท้จริง และหลักการทั้งสามนี้จะต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กันจะละเลยข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้

ภายใต้หลักการทั้งสามดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำว่าเป็นหน้าที่ของทหารที่จะต้องปฏิบัติโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้โดยยึดมั่นในเป้าหมายของชาติอยู่เสมอ พระองค์ท่านทรงสรุปว่า

“ในยามนี้ ชาติบ้านเมืองตกอยู่ในสภาวะที่ไม่ปรกติ มีอันตรายคุกคามรอบด้าน จำเป็นต้องใช้กำลังต่อสู้ป้องกันอย่างเข้มแข็ง และทหารเป็นบุคคลที่จะต้องปฏิบัติภารกิจนี้โดยตรง ไม่มีเหตุทำให้หลีกเลี่ยงได้ จำเป็นที่ทุกคนจะต้องนึกถึงชาติบ้านเมือง นึกถึงความมั่นคงปลอดภัย และสวัสดิภาพความผาสุกของประชาชนเป็นที่ตั้ง ต้องสำนึกตระหนักว่า การป้องกันประเทศเป็นหน้าที่แท้จริงของทหารที่จะต้องรับปฏิบัติ ทั้งสำนึกว่าประชาชนก็มีได้ทอดทิ้งทหาร หากแต่เห็นใจทหาร พร้อมทั้งจะช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เสมอ”
(๒๖ กรกฎาคม ๒๕๑๖)

นั่นหมายความว่าความมั่นคงปลอดภัยและสวัสดิภาพตลอดจนความผาสุกของประเทศชาติและประชาชนเป็นเป้าหมายที่ทหารจะต้องนึกถึงตลอดเวลาในการปฏิบัติหน้าที่การป้องกันประเทศภายใต้หลักการทั้งสามประการที่กล่าวมา ทั้งยังทรงย้ำว่าภาระหน้าที่ด้วยสำนึกเช่นกล่าวนี้นั้นเป็นสิ่งที่ทหารจะหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติไม่ได้ ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม เพราะสิ่งนี้ “เป็นหน้าที่แท้จริงของทหารที่จะต้องรับปฏิบัติ”

๓. วิธีการของทหารในการป้องกันประเทศ

จากหลักการของทหารในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติตามแนวพระราชดำริที่กล่าวในหัวข้อก่อนหน้านี้นี้ทำให้เกิดคำถามตามมาว่าทหารจะมีวิธีการอย่างไรภายใต้หลักการทั้งสามประการดังกล่าวในหัวข้อก่อนหน้านี้นี้เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายของทหาร นั่นคือ การป้องกันประเทศเพื่อให้ประเทศมีความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าในที่สุด ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “ขอให้ยึดมั่นในชาติบ้านเมือง ขอให้ถือประโยชน์ร่วมกันของประชาชาติไทยให้ยิ่งกว่าประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น” (๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๒) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการป้องกันประเทศตามหลักการข้างต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานวิธีการสำคัญ ๔ วิธีการดังนี้ คือ

๑. การปฏิบัติตามหน้าที่ของทหารอย่างมีสำนึกและความรับผิดชอบ (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙, ๑๐ กันยายน ๒๕๑๓, ๓ ธันวาคม ๒๕๑๙)
๒. ความมั่นคงอยู่ในเหตุผล ความถูกต้องและความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รู้จักความอดทนอดกลั้น ไม่ย่อท้อหวาดหวั่นต่ออุปสรรคและภัยอันตราย ไม่หวั่นไหวด้วยอามิสผลประโยชน์อันมิชอบ (๓ ธันวาคม ๒๕๒๗)
๓. ต้องฝึกหัดปฏิบัติตนอย่างเข้มงวด ให้มีความรอบรู้และสมรรถภาพ (๓ ธันวาคม ๒๕๒๗)
๔. การปฏิบัติงานของทหารต้องสอดคล้องปรองดองกันทุกฝ่ายด้วยความมั่นใจโดยยึดถือเอาประโยชน์ส่วนใหญ่ เอกราช อธิปไตย และความเป็นไทยเป็นเป้าหมายสูงสุด (๑๕ มีนาคม ๒๕๒๒, ๓ ธันวาคม ๒๕๒๖)

กล่าวคือวิธีการทั้งสี่นี้จะต้องควบคู่กันไป สำหรับรายละเอียดของวิธีการดังกล่าวจะได้กล่าวต่อไป

ก. การปฏิบัติหน้าที่ของทหารอย่างมีสำนึกและความรับผิดชอบ

ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่าหน้าที่สำคัญของทหารคือการป้องกันประเทศภายใต้หลักการของการรบและการพัฒนา (๓ ธันวาคม ๒๕๒๓) ทรงเห็นว่าทหารจะต้องสำนึกถึงหน้าที่ของตนอีกทั้งต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน ดังปรากฏในตอนที่หนึ่งของพระบรมราโชวาทในงานราชวัลลภ กองบังคับการกรมทหารราบที่ ๑ ว่า “ทหารทุกคนจะเป็นทหารในหน่วยใดก็ตาม ในเหล่าใดก็ตาม จำต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตน” (๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๔) นั้นหมายความว่าทหารจะต้องมีความตั้งใจและไม่ย่อท้อต่อปัญหาหรืออุปสรรค มุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมาย คือ “เพื่อรักษาความมั่นคง เพื่อรักษาความสงบ เพื่อรักษาเอกราชอธิปไตย” (๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๔) การปฏิบัติหน้าที่อย่างมีสำนึกและความรับผิดชอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริ ๓ ประการ คือ

๑. ต้องมีความสำนึกในชาติอย่างแนบแน่นลึกซึ้ง
๒. ต้องตั้งใจให้มั่น
๓. ต้องใช้ปัญญาพิจารณาปัญหาและเรื่องทั้งปวงที่เกิดขึ้น อย่างรอบคอบถี่ถ้วนเป็นพิเศษ (๓ ธันวาคม ๒๕๒๐)

นั่นหมายความว่าคุณสมบัติทั้งสามประการนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ทหารสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ดี กล่าวคือทรงให้แนวคิดว่าการปฏิบัติหน้าที่ของทหารนั้นจะต้องเริ่มจาก “การมีสำนึกในชาติ” ด้วยสำนึกในชาตินี้จะช่วยให้ทหารตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญในหน้าที่ของตนที่มีต่อชาติ ซึ่งส่งผลให้ทหารเข้าใจถึงเป้าหมายของหน้าที่ของตน นั่นคือ “ชาติ” แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติหน้าที่ของทหารไม่ใช่เพื่อใครแต่เพื่อชาติ และสำนึกนี้เองที่เป็นพลังสำคัญที่จะช่วยให้ทหารมีความ “ตั้งใจและปักใจ” ที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ลุล่วงไปด้วยดีโดยไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค และไม่หวาดหวั่นต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้น “การมีสติมั่น” เป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะให้ทหารรู้ตัวตลอดเวลาต่อภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของตน การรู้ตัวมีสตินี้ยังช่วยให้ทหารไม่ลืมคุณค่าความสำคัญของหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ เมื่อทหารมีสติอย่างมั่นคง พร้อมทั้งมีสำนึกในชาติอย่างสูงแล้ว ย่อมจะทำให้เกิดพลังแก่ทหารที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยไม่เขวหรือหลงทาง เปรียบเสมือนลูกศรที่วิ่งตรงไปยังเป้าหมายด้วยกำลังแรงอันสูงส่ง การมีพลังที่เด็ดเดี่ยวและมั่นคงของทหารยังไม่สามารถประกันได้เสมอว่าภาระหน้าที่ที่ปฏิบัติจะบรรลุผลสำเร็จด้วยดี เพราะการปฏิบัติหน้าที่ย่อมจะต้องพบปัญหาอุปสรรคหรือข้อขัดข้องต่าง ๆ ที่กีดขวางหนทางไปสู่ความสำเร็จได้ ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงนำแนวคิด ประการที่ ๓ เข้ามารวมไว้ คือ “การใช้ปัญญา” หมายความว่า การจัดการกับปัญหาอุปสรรคหรือข้อขัดข้อง จะต้องใช้ปัญญาแทนการใช้กำลังแต่เพียงอย่างเดียว เพราะการใช้กำลังที่ปราศจากปัญญา ย่อมจะไม่สามารถเข้าถึงสาเหตุของปัญหาและจัดการกับปัญหานั้นได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “สำนึกและสติจะต้องมีปัญญาเป็นเครื่องชี้นำ” อีกทั้งการใช้ปัญญาจะต้องใช้อย่างสุขุมรอบคอบจึงจะสามารถพิจารณาปัญหาได้อย่างถูกต้อง การพิจารณาอย่างสุขุมรอบคอบ คือการพิจารณาอย่างใกล้ชิดรอบด้านโดยปราศจากอคติทั้งของผู้พิจารณาเองและอคติต่อสิ่งที่พิจารณา จึงอาจจะกล่าวได้ว่าการใช้ปัญญาพิจารณาอย่างสุขุมรอบคอบก็คือการใช้ปัญญาพิจารณาอย่างมีเอกษานันเอง

การปฏิบัติหน้าที่ของทหารตามแนวพระราชดำริทั้งสามนี้นำไปสู่คำถามต่ออีกว่าการปฏิบัติหน้าที่ของทหารจะกระทำได้ด้วยวิธีการอะไรเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายของตนต่อชาติบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงวิธีการปฏิบัติหน้าที่ของทหารไว้ ๒ ประการสำคัญ คือ

๑. การใช้แสนยานุภาพทำการรบ
๒. การสนับสนุนช่วยเหลือประชาชน

ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

“สมัยปัจจุบันนี้ทหารมีหน้าที่หลายด้าน โดยตรงคือการป้องกันความปลอดภัยของ

บ้านเมืองโดยวิธีต่าง ๆ ทั้งในด้านการรบและการสนับสนุนช่วยเหลือประชาชนด้วย
หลักวิชาต่าง ๆ จึงนับเป็นหน้าที่ที่สำคัญยิ่งขึ้นทุกวัน” (๑๖ มิถุนายน ๒๕๑๕)

ในเวลาต่อมาทรงมีรับสั่งถึงเรื่องเดิมนี้อีกว่า

“หน้าที่ป้องกันประเทศของทหารนั้น ส่วนหนึ่งคือการใช้แสนยานุภาพทำการยุทธ ซึ่ง
เป็นหน้าที่โดยตรง อีกส่วนหนึ่งคือการสนับสนุนช่วยเหลือประชาชน ให้ประชาชนมี
ความเข้มแข็งขึ้น ทั้งทางความเป็นอยู่ ทั้งทางจิตใจ ที่จะไม่ย่อท้อต่อการทำมาหาเลี้ยงชีพ
และไม่หวั่นไหวครั้นคร้ามต่อการก่อวินาศกรรมของศัตรู” (๓ ธันวาคม ๒๕๑๙)

จะเห็นว่าการปฏิบัติหน้าที่ของทหารเกี่ยวข้องกับทั้งหน้าที่ทางการรบโดยตรงที่จะต้องมียศยานุภาพในการรบและ
หน้าที่ทางการช่วยเหลือประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้เหตุผลถึงความสัมพันธ์ของสองหน้าที่นี้ว่า

“ทำไม่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะว่าฝ่ายเราเข้าไม่ถึงบางส่วนของประเทศ หรือถ้าเราเข้าถึงแล้ว
ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติให้บริเวณของประเทศเหล่านั้นมีความเป็นปึกแผ่น มีความ
สะดวกในด้านดำรงชีวิตอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ทางเจ้าหน้าที่ที่ถืออาวุธก็ต้องเข้าไป
ปราบปราม ใช้คำว่าปราบปรามนี้ ก็ทำให้เพิ่มกำลังของฝ่ายก่อการร้ายได้ แต่ว่าถ้าเรา
ปราบปรามด้วยและเราทำ civic action อย่างแท้ ๆ ด้วย ด้วยจิตใจ ด้วยความบริสุทธิ์
ในที่สุดเราจะชนะใจของผู้ที่อยู่ในบริเวณเหล่านั้น ในการที่ว่าเจ้าหน้าที่ของเรานำความ
เจริญเข้าไปส่วนหนึ่ง นำความปลอดภัยเข้าไปส่วนหนึ่ง ความปลอดภัยของประชาชน
นั้นก็รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ” (๓ กันยายน ๒๕๑๓)

พระราชกระแสนี้สะท้อนถึงแนวพระราชดำริในการปฏิบัติหน้าที่ของทหารอย่างชัดเจน กล่าวคือ การรบกับการ
ช่วยเหลือประชาชนจะต้องควบคู่กันไป การใช้กำลังรบเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะป้องกันประเทศได้ ถ้าประ-
ชาชนไม่มีความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง ดังนั้นการชนะใจประชาชน จึงเป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยให้ทหารสามารถ
ปฏิบัติหน้าที่ได้บรรลุเป้าหมาย การเอาชนะใจประชาชนนั้นทรงมีรับสั่งโดยชัดเจนว่า กระทำได้โดยการ “นำความ
เจริญเข้าไป” ให้แก่ประชาชนและความเจริญที่ประชาชนได้รับจากทหารนี้เองที่จะช่วยสร้างความจงรักภักดีต่อชาติ
บ้านเมืองให้เกิดขึ้นในจิตใจของพวกเขา และความจงรักภักดีนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ประชาชนให้ความร่วมมือ
และสนับสนุนทหารในการปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุถึงเป้าหมายได้ ดังที่ทรงย้ำถึงพระราชดำรินี้ในเวลาต่อมาว่า

“ในการปฏิบัติก็ต้องปฏิบัติด้วยความกล้าหาญ ถ้ามีความจำเป็นที่จะสู้รบ ที่จะจับอาวุธ
ต้องปฏิบัติตามด้วยความเฉลียวฉลาด และจะต้องมียุทธวิธีอื่น นอกจากเพียงแต่ยิง
เปรี้ยงออกไป เพราะในสนามรบสักแต่จะยิงเปรี้ยงออกไปก็หมดกระสุนเท่านั้นเอง
ไม่ใช่จะได้ชัยชนะ จะต้องมียุทธวิธีที่เฉียบแหลม นอกจากนี้ในสภาพปัจจุบัน ยิ่ง
กว่าในอดีตด้วยซ้ำ การปฏิบัตินอกสนามรบก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง คือ การช่วยเหลือ
ประชาชนทั่วไปที่ประสบความเดือดร้อนให้หายเดือดร้อนก็เป็นหน้าที่ของทหารเหมือนกัน
และผู้ที่มีความรู้สูงกว่ามีฐานะที่จะช่วยเหลือได้ก็ต้องช่วยเหลือ อันนี้ก็有一部分
ของปฏิบัติการทหารที่จะทำให้บ้านเมืองมีความมั่นคง การปฏิบัติอีกอย่างคือปฏิบัติตน
ให้เป็นที่นับถือ เป็นที่รักใคร่ของคนอื่นนี่เป็นสิ่งสำคัญสำหรับความมั่นคง เพราะ
ว่าจะเพาะความสามัคคี ความปึกแผ่น ซึ่งเป็นพลังอันมหาศาลใหญ่โตมากที่จะช่วยให้
ประเทศชาติอยู่รอดได้ ทั้งหมดนี้เป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลายทุกคน จะมีฐานะในกองทัพ
หรือในหน่วยใดก็ตาม ก็มีหน้าที่ทั้งนั้นที่จะรักษาความมั่นคงของประเทศชาติ” (๑๘
ธันวาคม ๒๕๑๘)

นั้นหมายความว่า การสนับสนุนช่วยเหลือประชาชนเป็นหน้าที่หนึ่งของทหารในการป้องกันประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างทหารกับประชาชนเช่นนี้จะช่วยให้เกิดความสามัคคี ความเป็นปึกแผ่น ซึ่งจัดว่าเป็นกำลังที่สำคัญในการรักษาความมั่นคงของชาติ การช่วยเหลือประชาชนของทหารจะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติได้อย่างไร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า

“อันนี้ก็เป็นที่ทางหนึ่งเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะทำให้ประเทศชาติมั่นคงได้ คือความอยู่ดีกินดี ดังนี้ทหารก็มีหน้าที่ที่จะช่วยตัวเองทั้งประชาชนให้มีรายได้ ให้มีความอยู่ดีกินดีขึ้น และทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงแข็งแรง เพราะว่าผู้ที่มีความอยู่ดีกินดีนั้นย่อมสามารถป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ได้ ทั้งในยามปกติ ทั้งในยามคับขัน เพราะว่าผู้ที่มีชีวิตที่ดี มีอาหารพอเพียง มีฐานะมั่นคง ย่อมมีจิตใจแข็งแรง และทำให้ร่างกายแข็งแรง ทำให้เกิดความเข้าใจในความมั่นคง คือการรักษาความปลอดภัยของประเทศ และหวงแหนแผ่นดินของตัว” (๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าพระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความหวงแหนแผ่นดินกับความอยู่ดีกินดีของประชาชน กล่าวคือ ประชาชนจะมีความหวงแหนแผ่นดินต่อเมื่อประชาชนได้รับประโยชน์นั้นคือการอยู่ดีกินดีจากแผ่นดินนั้น ด้วยความหวงแหนในประโยชน์สุขของตนนี้ จึงส่งผลให้ประชาชนเหล่านั้นพร้อมที่จะต่อสู้หรือป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ของประเทศชาติเพื่อรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ หัวใจของพระราชดำริในประเด็นนี้คือ เมื่อความปลอดภัยและประโยชน์สุขของประเทศชาติและของประชาชนเกี่ยวข้องกันหรือเป็นส่วนเดียวกันแล้ว ประชาชนก็พร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศ

สำหรับเรื่องการใช้แสนยานุภาพในการรบนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงทั้งในด้านกำลังพล ด้านกำลังอาวุธ และด้านการบังคับบัญชาดังที่กล่าวแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้ ถึงอย่างไรก็ตามรายละเอียดต่าง ๆ ของกำลังทั้งสามด้านจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานหลักการของการปฏิบัติหน้าที่ของทหารซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวในการใช้กำลังทั้งสามด้านได้ ทรงมีพระราชดำรัสกับนักเรียนโรงเรียนนายร้อยของเหล่าทัพต่าง ๆ ถึงการปฏิบัติหน้าที่ของทหารว่า

“สำหรับผู้ที่เป็ทหาร ยิ่งจะต้องมีมากขึ้นและหนักแน่นขึ้นไปอีก เพราะทหารเป็นผู้ทำหน้าที่ป้องกันชาติ ซึ่งต้องสามารถเสียสละได้แม้ร่างกายและชีวิตเพื่อหน้าที่นั้น การปฏิบัติงานให้ได้ผลนั้นจำเป็นต้องมีหลักการที่ดีเป็นเครื่องอาศัย สำหรับแต่ละคนในที่นี่ มีหลักการอยู่บางประการ ที่น่าจะพิจารณา ประการแรก เมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่การงานใดมา จำเป็นที่จะต้องศึกษาขอบเขตความมุ่งหมายของงานนั้น ตลอดจนความเกี่ยวพันถึงสิ่งอื่น ๆ ให้เข้าใจแจ่มแจ้งทั่วถึงตามจริงเสียก่อนทุกกรณี เพื่อที่จะได้นำหลักวิชาและความรู้ความชำนาญของตนมาใช้ได้โดยถูกต้อง ประการที่สอง ไม่ว่าจะทำงานร่วมกับผู้ใด ควรจักได้ใช้ได้แสดงความคิดเห็นร่วมกับผู้นั้นอยู่เสมอ ๆ เพราะการใช้ความคิดเห็นและเหตุผลร่วมกัน เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้กระจ่างแจ้งในวิธีทางและวิธีการที่จะทำงาน ซึ่งย่อมเป็นทางนำไปสู่ความสำเร็จ ประการที่สาม จะต้องมีเจตจำนงอันแน่วแน่ที่จะพยายามปรับปรุงตนเอง ปรับปรุงวิธีการและกลไก การปฏิบัติงานทุกอย่างให้ดีอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้กิจการที่ทำนั้นมีประสิทธิภาพสูง ยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ประการสำคัญที่สุด ควรจะได้สำนึกตระหนักว่ากองทัพทั้งสามเป็นกองทัพของชาติด้วยกันทั้งหมด ปฏิบัติการของกองทัพทั้งสามและของทหารทุกคน

จึงต้องประสานกันด้วยความพร้อมเพรียงและสอดคล้องทุกเมื่อ” (๒๔ มีนาคม ๒๕๒๕)

จะเห็นว่าหลักการทั้งสี่ประการตามแนวพระราชดำรินี้เป็นหลักการสำหรับทหารในการปฏิบัติหน้าที่ของตนทั้งในหน้าที่ของการรบ(การใช้แสนยานุภาพทำการรบ) และการพัฒนา(การสนับสนุนช่วยเหลือประชาชน)

ข. ความมั่นคงในเหตุผล ความถูกต้องและความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รู้จักอดทน อดกลั้น ไม่ย่อท้อหวาดหวั่นต่ออุปสรรคและภัยอันตรายไม่หวั่นไหวด้วยอามิสผลประโยชน์อันมิชอบ

วิธีการที่สองในการป้องกันประเทศที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเป็นแนวทางเกี่ยวข้องกับเรื่องการใช้เหตุผล การยึดมั่นในความถูกต้องและความสามัคคี ความอดทน และความกล้าหาญ อีกทั้งทหารจะต้องมีความระแวดระวังภัยอันตรายต่าง ๆ อยู่เสมอ และจะต้องช่วยกันสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในแผ่นดินนั้นหมายความว่าเมื่อทหารสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยวิธีการนี้แล้ว จะช่วยให้การป้องกันประเทศสัมฤทธิ์ผลทรงมีรับสั่งว่า

“ทหารทั้งหลายจะต้องมั่นคงอยู่ในเหตุผล ความถูกต้อง และในความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พร้อมทั้งรู้จักอดทน อดกลั้น ไม่ย่อท้อหวาดหวั่นต่ออุปสรรคและภัยอันตราย ไม่หวั่นไหวด้วยอามิสผลประโยชน์อันมิชอบ ซึ่งเป็นตัวการชักนำให้ประพฤติปฏิบัติผิดจากหน้าที่และศีลธรรม. ถ้าทหารควบคุมปฏิบัติตัวให้เข้าระเบียบแบบแผนดังนี้ได้สม่ำเสมอเป็นปกติ ก็จะสามารถกระทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ คือดีพร้อมไม่มีข้อตำหนิต่างพร้อย” (๓ ธันวาคม ๒๕๒๗)

“ในโอกาสที่ท่านทั้งหลายจะแยกย้ายกันไปรับราชการตามหน้าที่ต่อไปนั้น ขอให้นำวิชาความรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ในการป้องกันและต่อต้านเหตุการณ์ทั้งปวง ที่จะบังเกิดต่อชาติบ้านเมืองโดยเต็มความสามารถ ประวัติศาสตร์สอนให้เราแล้วว่า เมื่อใดคนในชาติขาดสามัคคีธรรม มิได้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม เมื่อนั้น ชาติก็ต้องประสบความพินาศ สูญเสียอิสรภาพ ฉะนั้นจึงขอให้พวกเราระแวดระวัง ร่วมมือกันให้เป็นปึกแผ่นไว้” (๑๑ มิถุนายน ๒๕๐๗)

จากพระราชดำรัสทั้งสององค์ช่วยให้เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับคุณสมบัติบางประการในการปฏิบัติหน้าที่ของทหาร กล่าวคือในการปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศ ทหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างมั่นคงภายใต้หลักของเหตุผลและความถูกต้อง โดยเฉพาะเหตุผลและความถูกต้องที่ตั้งอยู่บนประโยชน์สุขของประเทศชาติโดยส่วนรวม ไม่ใช่เหตุผลและความถูกต้องของใคร หรือคณะบุคคลใด ยิ่งไปกว่านั้นความสามัคคี ความอดทน ความรอบคอบ ความกล้าหาญและเสียสละนับว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ทหารจะต้องยึดมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ของตน จึงจะช่วยให้ภาระหน้าที่บรรลุเป้าหมายได้ คุณสมบัติต่างๆ ของทหารที่สำคัญต่อการป้องกันประเทศตามแนวพระราชดำริ จะได้กล่าวถึงในตอนท้ายของบทนี้เพราะเป็นเรื่องใหญ่และมีรายละเอียดมาก ในหัวข้อนี้เพิ่มขึ้นมากแล้วเพียงเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวทางในเรื่องคุณสมบัติของทหารที่จะเป็นหลักยึดสำหรับวิธีการปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันประเทศ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ลักษณะเด่นและเฉพาะของแนวพระราชดำรินี้ในการปฏิบัติหรือวิธีการใดก็ตาม นอกเหนือจากวิธีการที่ทรงแสดงแล้ว พระองค์ทรงย้ำถึงคุณสมบัติของผู้กระทำตามวิธีการที่ทรงแสดงไว้เสมอ นั่นหมายความว่าถึงแม้วิธีการจะดีเลิศเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าผู้ปฏิบัติไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับวิธีการนั้น อาจจะเป็นการยากที่การปฏิบัติงานนั้นจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ แนวพระราชดำรินี้ในเรื่องนี้จะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

ค. การฝึกฝนอย่างเข้มงวดให้มีความรู้และสมรรถภาพ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอเพื่อการปฏิบัติหน้าที่ของทหารอย่างมาก การฝึกฝนนี้ครอบคลุมทั้งในด้านความรู้หรือวิทยาการต่างๆ ในด้านขวัญและกำลังใจ จนถึงในด้านการใช้สติปัญญา นอกจากนี้การฝึกฝนยังจะต้องกระทำทั้งในระดับตัวบุคคลและในระดับกลุ่มด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ทหารและกองทัพมีสมรรถภาพที่สูงเพียงพอกับการป้องกันประเทศ การฝึกฝนที่กล่าวนี้จะต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำ ไม่ใช่เป็นการฝึกฝนเป็นครั้งคราวตามแต่โอกาส การฝึกฝนของทหารนี้ทรงชี้ว่าเป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความมั่นใจต่อการปฏิบัติหน้าที่ของทหารในการป้องกันประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงการฝึกฝนของทหารว่า

“ในสมัยปัจจุบันนี้ผลสำเร็จในการรบย่อมต้องอาศัยอาวุธที่ทันสมัย สมรรถภาพ ความเข้มแข็งของทหาร การประสานงานอย่างใกล้ชิด และการวางยุทธวิธีที่เหมาะสม ฉะนั้นการฝึกในสนามจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทหาร ทำให้ได้รับความชำนาญในภูมิประเทศ สามารถปฏิบัติงานประสานกันให้ทันท่วงที และเข้าใจในหลักยุทธวิธีการรบแผนใหม่ ยิ่งการฝึกครั้งนี้เป็นการกระทำร่วมกันกับประเทศภาคีแห่งสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียอาคเนย์ด้วยแล้ว ก็ยังเป็นทางให้หน่วยทหารได้รับความรู้ และมีความสามารถที่จะประสานงานปฏิบัติร่วมกับประเทศภาคีแห่งสนธิสัญญาอีกด้วย

บัดนี้ การฝึกได้สิ้นสุดลงแล้ว หน่วยทหารทั้งหลายได้ปฏิบัติงานประสานกันเป็นอย่างดี ข้าพเจ้ามีความพอใจมากที่ได้เห็นทหารของเรา มีความรู้ในการใช้อาวุธทันสมัย มีความอดทนต่อความเหนื่อยยากและกันดาร ข้าพเจ้าหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผู้บังคับบัญชาและทหารทุกคนจะได้นำบทเรียนที่ได้จากการฝึกครั้งนี้ ไปใช้เป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติงานต่อไปในภายหน้า อีกประการหนึ่ง การซ้อมรบและการรบที่แท้จริงมีลักษณะผิดกัน เพราะในการรบจริงนั้น การผิดพลาดแม้แต่นิดเดียวมีทางแก้ได้ยาก ทั้งการสงครามในสมัยนี้คลุมไปทั่วประเทศกระทบกระเทือนถึงประชาชนพลเมืองทุกคน ฉะนั้น นอกจากการฝึกในทางปฏิบัติของยุทธวิธีแล้ว ต้องฝึกกำลังใจให้เข้มแข็ง เพื่อเผชิญแก่สถานการณ์ใด ๆ ได้อีกด้วย” (๒๔ เมษายน ๒๕๐๑)

จะเห็นว่าทรงเล็งเห็นความสำคัญของการฝึกฝนของทหารอย่างมากเพื่อช่วยป้องกันไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดในการรบจริง การฝึกฝนนั้นจะต้องกระทำทั้งในด้านยุทธวิธีที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้อาวุธยุทธโธปกรณ์ สมรรถภาพและความเข้มแข็งในการรบ การประสานงานและการวางยุทธวิธีที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง อีกทั้งการฝึกฝนยังต้องกระทำในด้านกำลังใจอีกด้วยเพื่อให้ทหารมีความกล้าหาญอดทน มีระเบียบวินัย เป็นต้น ที่ทำให้สามารถเผชิญกับสภาพการณ์ต่างๆ ได้ โดยไม่ย่อท้อหรือหวาดกลัว การจะสามารถจัดการกับสถานการณ์ต่างๆ ในการรบได้ ทหารจะต้องอาศัยความสามารถและสติปัญญาที่จะแก้ไขปัญหาได้อย่างทันกาล ความสามารถในด้านนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งด้วยว่าทหารจะต้องมีการฝึกฝนให้ดี ดังตัวอย่างของพระราชดำรัสกับนักเรียนนายร้อย พระจุลจอมเกล้าตอนหนึ่งว่า

“ขอฝากเตือนให้ทุกคนจงตั้งปณิธานเสียด้วยว่าจะพยายามปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นนายทหารที่ดีของกองทัพก และจงตระหนักให้มากกว่าคุณสมบัติของทหารแต่ละคนจะดีขึ้นได้เพียงไรหรือไม่ ย่อมอาศัยบรรดาท่านทั้งหลาย

ที่เป็นนายทหารนั้นเป็นส่วนใหญ่ที่จะได้อบรมสั่งสอน และถ่ายทอดแบบอย่างที่ดีให้
องพยายามหาความรู้ให้เพิ่มพูนขึ้นเพื่อได้มีความรู้ทันสมัย เพราะวิชาการที่ได้
ศึกษามาในโรงเรียนทุกแขนงนั้น แม้แต่วิชาเทคนิคของทหารเอง ย่อมวิวัฒนาการ
เพิ่มเติมอยู่เสมอ ทั้งจงพยายามฝึกตนเองให้รู้จักใช้ความคิด มีไหวพริบที่จะแก้
ปัญหาให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ด้วยเถิด” (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการฝึกฝนในด้านการใช้ปัญญาและไหวพริบของทหาร
มาก คงจะเป็นเพราะทรงเห็นว่าทหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่ในสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน และสถานการณ์เฉพาะแต่
ละเวลาที่มีความสำคัญต่อการปฏิบัติหน้าที่ของทหารทั้งสิ้น ดังนั้นความสามารถของทหารที่จะแก้ไขหรือจัดการกับ
สถานการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการป้องกันประเทศโดยเฉพาะในสนามรบ ความ
สามารถพิเศษนี้ทหารจะได้ออกมาจากการฝึกฝนด้านการใช้ปัญญาและไหวพริบเป็นสำคัญ

จากการประมวลแนวพระราชดำริที่ปรากฏในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสต่าง ๆ พอจะสรุปได้ว่า
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นการฝึกฝนของทหารใน ๓ ด้าน คือ ๑) การฝึกฝนทางยุทธวิธี ๒) การฝึกฝน
ทางกำลังใจ และ ๓) การฝึกฝนทางการใช้ปัญญาและไหวพริบ ดังมีรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑. การฝึกฝนทางยุทธวิธี

ดังที่กล่าวแล้วว่าแนวพระราชดำริถึงแสนยานุภาพของกองทัพเพื่อการป้องกันประเทศนั้นประกอบด้วย
กำลัง ๓ ด้าน คือ ด้านกำลังพล ด้านกำลังอาวุธยุทโธปกรณ์ และด้านกำลังการบังคับบัญชา นั้นหมายความว่าใน
การฝึกฝนทางยุทธวิธีจะต้องครอบคลุมถึงการฝึกฝนกำลังทั้งสามด้านประกอบกัน เมื่อพิจารณากำลังทั้งสามด้าน
จะเห็นว่ากำลังทั้งสามเกี่ยวข้องกับบุคลากร (คน) และอุปกรณ์ (อาวุธยุทโธปกรณ์) จึงอาจจะพอแบ่งการฝึกฝน
ทางยุทธวิธีตามแนวพระราชดำริได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ ๆ คือ ก) การฝึกฝนเพื่อความเข้มแข็งของทหาร และ ข) การ
ฝึกฝนเพื่อสมรรถภาพในการรบ ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “เมื่อทหารเป็นหน่วยสำคัญสำหรับรักษาความสงบและอิสรภาพ
ของประเทศทหารจึงต้องมีความเข้มแข็งและมีสมรรถภาพเป็นอย่างดี” (๒๕ มกราคม ๒๕๓๙)

ก) การฝึกฝนเพื่อความเข้มแข็งของทหาร

การฝึกฝนเพื่อความเข้มแข็งของทหารเกี่ยวข้องโดยตรงกับการฝึกฝนคุณสมบัติเฉพาะของทหารและการ
บังคับบัญชาทหารเพื่อให้กองทัพมีความเข้มแข็ง กล่าวคือกองทัพจะมีความเข้มแข็งเมื่อทหารทุกส่วนในกองทัพ
พร้อมเพรียงและเข้มแข็ง ความพร้อมเพรียงและเข้มแข็งนี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อทหารทุกส่วนของกองทัพมีความเป็น
ระเบียบเรียบร้อย มีเอกภาพในการบังคับบัญชาและมีการปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาอย่างถูกต้อง

ในเรื่องของการมีวินัย ทรงมีรับสั่งไว้หลายที่ตลอดเวลา ดังตัวอย่างเช่น

“ขอทหารทั้งหลายจงยึดมั่นในชาติไทย ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยและความดี ตั้งใจ
ปฏิบัติหน้าที่ของตน ๆ ด้วยความเอาใจใส่ ด้วยความกล้าหาญและด้วยความเสียสละ
ให้เป็นคุณแก่ประเทศชาติอย่างแท้จริง ทั้งเตรียมกายเตรียมใจให้แข็งแกร่งและ
พร้อมพร้อม ในอันที่จะเผชิญเหตุการณ์ทุกอย่างได้เสมอด้วยความไม่ประมาท”
(๓ ธันวาคม ๒๕๑๕)

“เวลานี้สถานการณ์ทั่วโลกยังไม่อยู่ในระดับปรกติ ความจำเป็นและความสำคัญของ
ทหารย่อมมีมากขึ้น ทหารจึงควรรักษาวินัยโดยเคร่งครัด ประพฤติตนให้เที่ยงธรรม
ปฏิบัติหน้าที่ให้อยู่ภายในขอบเขตของตนโดยเฉพาะ” (๒๕ มกราคม ๒๕๓๙)

“ฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายจงตั้งปณิธานให้มั่นที่จะเป็นนายทหารที่ดีของกองทัพของเรา
ต่อไป จงมีความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะได้รับต่อไปให้มาก มั่นอยู่ใน

ระเบียบวินัยของทหาร ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา” (๙
กุมภาพันธ์ ๒๔๙๙)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อม “ระเบียบวินัย” กับ “การปฏิบัติหน้าที่” ของทหารอย่างชัดเจน นั่นหมายความว่าทหารจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ดี จำเป็นที่ทหารจะต้องมีระเบียบวินัยที่เคร่งครัด ดังที่ทรงอธิบายโดยตรงว่า

“เป็นที่เข้าใจชัดทั่วกันอยู่แล้วว่า ทหารกับความมีวินัยต้องมีคู่กัน ทหารคนใดขาดวินัย ก็จะต้องขาดความเป็นทหารด้วยทันที จึงสมควรและจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ทหารทุกคน จะได้ศึกษาสำเหนียกในเรื่องวินัยให้แจ่มแจ้งแน่ชัด วินัย แท้จริงมีอยู่สองอย่าง อย่างหนึ่งคือวินัยตามที่ทราบกันและถือกัน อันได้แก่ข้อปฏิบัติที่บัญญัติไว้เป็นกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ให้ถือปฏิบัติ อีกอย่างหนึ่งคือวินัยในตนเอง ที่แต่ละคน จะต้องบัญญัติขึ้นสำหรับควบคุมบังคับให้มีความจริงใจ และให้ประพฤติปฏิบัติตาม ความจริงใจนั้นอย่างมั่นคง มีลักษณะเป็นสัจจาธิษฐาน หรือการตั้งสัตย์สัญญาให้ แก่ตัว วินัยอย่างนี้จัดเป็นตัววินัยแท้ เพราะให้ผลจริงและแน่นอนยิ่งกว่าวินัยที่เป็น บทบัญญัติ ทั้งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเกื้อกูลให้การถือการใช้วินัยที่เป็นบทบัญญัตินั้น ได้ผลเที่ยงตรง ถูกต้อง สมบูรณ์เต็มเปี่ยมตามเจตนารมณ์ สำคัญที่วินัยในตนเองนี้ จะต้องบังเกิดขึ้นจากการที่ได้ยังคิดแล้ว ได้ใช้สติปัญญา ความเฉลียวฉลาด พิจารณา ไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบแล้ว จนเห็นประจักษ์ในเหตุในผลที่แน่แท้” (๒๕ มีนาคม ๒๕๒๔)

ตามแนวพระราชดำริแล้ว ทหารกับวินัยเป็นของคู่กัน จนกล่าวได้ว่าวินัยเป็น “คุณสมบัติที่ขาดไม่ได้” ของทหาร ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “ทหารคนใดขาดวินัยก็ต้องขาดความเป็นทหารด้วยทันที” กล่าวคือการจะดูความเป็นทหาร สามารถดูได้ด้วยวิธีการอย่างหนึ่งคือดูระเบียบวินัยของทหารนั่นเอง ด้วยความสำคัญยิ่งของวินัยต่อการเป็นทหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงอธิบายความหมายของวินัยทหารอย่างวิเคราะห์ว่าวินัยนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) วินัยตามระเบียบข้อบังคับ และ ๒) วินัยในตนเอง ทรงให้ความสำคัญกับวินัยในตนเองของทหารอย่างมาก เพราะจะเป็นหลักประกันที่ช่วยให้การรักษาวินัยตามระเบียบข้อบังคับเกิดผลจริงในทางปฏิบัติ ที่สำคัญคือวินัยในตนเองเกิดจากความเข้าใจในเหตุและผล ด้วยปัญญา ถึงผลดีของการมีความจริงใจและการปฏิบัติงานด้วยความจริงใจอย่างมั่นคง ฉะนั้นวินัยในตนเองจะเกิดขึ้นเมื่อแต่ละบุคคลใช้สติปัญญาพิจารณาภาระหน้าที่และความประพฤติ ของตนอย่างจริงใจ และยึดปฏิบัติตามข้อพิจารณานั้น ด้วยสำนึกในความสำคัญต่อสิ่งนั้นด้วยตนเองโดยปราศจาก การบังคับหรือครอบงำจากภายนอก แต่เป็นพลังจากภายในตนเองที่จะควบคุมการกระทำของตน ดังนั้นทหารจึงจำเป็นที่จะต้องรักษาวินัยอย่างเคร่งครัด

นอกจากการรักษาวินัยอย่างเคร่งครัดแล้ว ทหารยังจะต้องฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ดังที่ทราบกันแล้วว่า การปฏิบัติหน้าที่ของทหาร โดยเฉพาะในการรบ จำเป็นที่จะต้องมีเอกภาพในการบังคับบัญชา กล่าวคือ ผู้ใต้บังคับบัญชาจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งโดยเคร่งครัด ด้วยความเชื่อมั่นในตัวผู้บังคับบัญชา ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“ให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความตั้งใจและเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา ทั้งปกครองผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยความเป็นธรรม ที่เขียนไว้นั้นก็เป็นสิ่งที่เตือนใจว่า นายทหารที่ยศสูงขึ้นไป โดยเฉพาะขึ้นมาเป็นชั้นนายพล มีความรับผิดชอบมาก และผลงานของตนจะสะท้อนไป ถึงชาติบ้านเมืองอย่างใหญ่หลวง การปฏิบัติของท่าน จะเป็นการปฏิบัติในหน้าที่บังคับ

บัญชาหรือปฏิบัติหน้าที่ธุรการหรือทางวิชาการก็ตาม ก็มีความสำคัญยิ่งทั้งนั้น เพราะ วายิงยศสูงยิ่งนับว่ามีเกียรติสูง ยิ่งมีความรับผิดชอบมาก ถ้าปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ก็ทำให้ส่วนงานที่ตนกระทำอยู่มีผลสำเร็จอย่างดี และสะท้อนถึงกองทัพและประเทศชาติ โดยตรง จึงขอให้ทุกท่านที่ได้รับเกียรติได้เลื่อนยศขึ้นมาสูงถึงขนาดนายพล สำนึกในความรับผิดชอบที่มาพร้อมกับเกียรตินี้ โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบัน ประเทศชาติอยู่ในเวลาที่คับขัน ต้องระมัดระวังอยู่อย่างใกล้ชิดเสมอ มิฉะนั้นอาจทำให้เสียหายต่อส่วนรวม อาจทำให้บ้านเมืองแตกสลายไปก็ได้ การปฏิบัติหน้าที่ของท่าน จะต้องพยายามที่จะทำด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรง เสียสละที่สุด ในด้านการงานนั้น ต้องทำให้เป็นผลสำเร็จ ในด้านการบังคับบัญชาต้องทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเชื่อถือตามผู้บังคับบัญชา” (๒๒ มกราคม ๒๕๑๓)

นั่นหมายความว่าทหารจะต้องฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชา การเชื่อฟังนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยอาศัยวินัยตามระเบียบข้อบังคับเท่านั้น แต่จะต้องเกิดจากการสร้างความเชื่อถือและเชื่อมั่นของทหารผู้ใต้บังคับบัญชา วิธีการสำคัญที่จะสร้างการฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชา คือ การปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความเป็นธรรม นั่นหมายความว่านายทหารที่เป็นผู้บังคับบัญชาทหารจะต้องปกครองทหารผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความชอบธรรม (รายละเอียดของการปกครองทหารผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความชอบธรรมจะได้กล่าวต่อไปในตอนท้ายของบทนี้)

อย่างไรก็ตาม การฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชานั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายต่อไปอีกว่า ทหารจะต้องเชื่อฟังคำสั่งที่ชอบธรรมเท่านั้น ไม่ใช่เป็นคำสั่งของผู้บังคับบัญชา แล้วจะต้องปฏิบัติเสมอไปทุกกรณี ทรงมีพระราชดำรัสกับคณะนายทหารชั้นนายพลว่า

“ฉะนั้นการที่ได้รับยศสูงชันก็เป็นเกียรติและเป็นความรับผิดชอบอย่างสูงอย่างยิ่ง เพราะจะต้องบังคับบัญชาด้วยความสามารถ ด้วยความยุติธรรม และตามที่มีอยู่ในสัญญาบัตรอยู่แล้วจะต้องอยู่ในระเบียบวินัยให้ดี ก็ต้องบังคับบัญชาด้วยความเที่ยงธรรม และรับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเหนือตนเองโดยเคร่งครัด การที่จะรับคำสั่งให้ทำอะไรจากผู้บังคับบัญชา ก็ย่อมต้องเข้าใจด้วยว่าต้องเป็นคำสั่งโดยธรรม ทั้งการบังคับบัญชาผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาจะต้องทำด้วยความเป็นธรรม ฉะนั้นถ้าท่านตั้งปณิธานที่จะปฏิบัติงานหน้าที่ให้ดี ก็จะทำให้เกิดผลอย่างดียิ่งสำหรับท่าน และเกิดผลดีแก่ผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา หมายถึงว่าจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อบ้านเมือง ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ทราบดีอยู่แล้วว่าบ้านป่วนทั้งภายนอกภายใน ถ้าไม่รักษาวินัย ไม่รักษาความเป็นธรรม ไม่รักษาความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว เราก็คงจะล่มจม” (๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔)

จากพระราชดำรัสนี้จะเห็นชัดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำว่าคำสั่งที่ทหารจะปฏิบัติตามนั้นจะต้องเป็นคำสั่งโดยธรรมของผู้บังคับบัญชา เมื่อนั้นทหารก็ต้องปฏิบัติตามคำสั่งนั้นด้วยความเป็นธรรมเช่นกันและการปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งจะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและมีระเบียบวินัย ดังนั้นนายทหารผู้ออกคำสั่งจะต้องไม่ลืมด้วยว่าคำสั่งของตนจะต้องมีความเป็นธรรมและอยู่ภายในกรอบของระเบียบวินัยตาม “สัญญาบัตร” ที่ตนได้รับมาและให้คำมั่นไว้ นั่นสะท้อนให้เห็นว่าคำสั่งของนายทหารที่เป็นผู้บังคับบัญชามีความสำคัญต่อผลสำเร็จของการปฏิบัติภารกิจของทหารอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงเรื่องนี้ว่า

“กองทัพนั้น มีทหารเป็นกำลัง มียุทธโศปกรณ์เป็นเครื่องมือปฏิบัติการ แต่การจะใช้กำลังและเครื่องมือ ให้ได้ผลเป็นประโยชน์นั้น อยู่ที่นายทหารผู้เป็นผู้บังคับบัญชา กองทัพ” (๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘)

จากแนวพระราชดำรินี้ จะเห็นว่าผู้บังคับบัญชาหรือนายทหารที่ต้องบังคับบัญชาเหล่าทหารต่าง ๆ มีความสำคัญต่อความสำเร็จของการป้องกันประเทศของทหาร ดังนั้นคุณสมบัติของนายทหารที่จะช่วยให้สามารถเป็นผู้บังคับบัญชาได้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะได้กล่าวถึงในตอนท้ายของบทต่อไป

เมื่อทหารได้รับคำสั่งแล้ว จำเป็นที่ทหารนั้นจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้แนวทางไว้ว่า การปฏิบัติหน้าที่ของทหารจะต้องพยายามให้อยู่ในกรอบขอบเขตหน้าที่ของตนโดยเฉพาะ ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “ทหารจึงควรรักษาวินัยโดยเคร่งครัด ประพฤติตนให้เที่ยงธรรม ปฏิบัติหน้าที่ให้อยู่ภายในขอบเขตของตนโดยเฉพาะ” (๒๕ มกราคม ๒๕๓๙) นั้นหมายความว่าทหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนภายในขอบเขตที่ตนรับผิดชอบเท่านั้น ไม่ใช่เข้าไปแทรกแซงหรือยุ่งเกี่ยวกับภาระหน้าที่ที่ไม่ใช่ของตน เมื่อเป็นเช่นนี้ ความเข้มแข็งในการปฏิบัติหน้าที่ก็เกิดขึ้นเพราะแต่ละคนหรือแต่ละหน่วยต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนภายในขอบเขตที่กำหนดไว้อย่างมีระเบียบวินัยตามคำสั่งโดยธรรมของผู้บังคับบัญชา

จากที่กล่าวมานี้พอจะชี้ได้ว่า แนวพระราชดำริเรื่องการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของทหารมีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการคือ

๑. การรักษาวินัยอย่างเคร่งครัด
๒. การฟังและปฏิบัติตามคำสั่งโดยธรรมของผู้บังคับบัญชา
๓. การปฏิบัติหน้าที่ภายในขอบเขตของตน

นอกเหนือจากการฝึกฝนเพื่อความเข้มแข็งของทหารแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงกล่าวถึงการฝึกฝนเพื่อสมรรถภาพในการรบด้วย จึงจะทำให้การฝึกฝนทางยุทธวิธีครบสมบูรณ์

ข) การฝึกฝนเพื่อสมรรถภาพในการรบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่าการที่กองทัพจะสามารถป้องกันประเทศได้ จำเป็นที่กองทัพและทหารจะต้องมีสมรรถภาพในการรบ ดังแนวพระราชดำรัสที่อัญเชิญมากล่าวแล้วว่า การรบเพื่อป้องกันประเทศเป็นหน้าที่โดยตรงของทหาร ฉะนั้นกองทัพที่จะสามารถรบได้อย่างมีประสิทธิภาพ กองทัพจะต้องมีสมรรถภาพในการรบที่สูง ทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในวันกองทัพมาถึงเรื่องสมรรถภาพของกองทัพว่า

“เมื่อกองทัพของชาติตั้งอยู่ในความไม่ประมาท คอยปรับปรุงสมรรถภาพให้สามารถเผชิญกับเหตุการณ์ที่จะมีมาอยู่ขณะนี้แล้ว ก็ยิ่งทำให้ประชาชาติมีความหวังใจ ทำมาหากิน ได้ด้วยความสงบสุข หมดความหวาดระแวงภัยต่ออิสรภาพและอธิปไตย” (๒๕ มกราคม ๒๕๐๐)

นั่นหมายความว่าความหวังใจของคนในชาติต่อความสามารถที่จะรักษาเอกราช อิสรภาพและอธิปไตยของประเทศชาติได้ เกิดขึ้นเมื่อกองทัพมีสมรรถภาพที่สามารถจะเผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะมาเป็นภัยอันตรายต่อประเทศชาติได้ เมื่อภัยอันตรายเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงจำเป็นที่กองทัพจะต้องไม่ตั้งอยู่ในความประมาท ตรงกันข้ามกองทัพจะต้องคอยปรับปรุงหรือพัฒนาสมรรถภาพในการรบของตนอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดความหวังใจได้ว่าจะสามารถจัดการภัยอันตรายของประเทศชาติที่อาจเกิดขึ้นในแต่ละขณะได้ ด้วยแนวพระราชดำรินี้ ทำให้เห็น

ถึงความสำคัญของการพัฒนาสมรรถภาพของกองทัพ นั่นก็คือกองทัพจะต้องฝึกฝนเพื่อสร้างสมรรถภาพในการรบ อยู่เสมอ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกฝนทางยุทธวิธีของกองทัพและทหาร คำถามที่เกิดขึ้นตามมา คือ การฝึกฝน เพื่อสมรรถภาพในการรบทำได้อย่างไร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริเรื่องนี้ในวัน กองทัพบกว่า

“อันการที่กองทัพบก ได้ประกอบพิธี ฉลองวันกองทัพบกขึ้นนี้ ย่อมเป็นสัญลักษณ์ แสดงให้เห็นถึงความเป็นปึกแผ่น และมีเสถียรภาพอันมั่นคง ของกองทัพบกอย่าง สำคัญ ทั้งยังเป็นการแสดงถึงกำลัง อันเข้มแข็ง ในอันที่จะป้องกันรักษาความเป็น เอกราชของประเทศชาติด้วย ส่วนการที่จะส่งเสริมให้กองทัพบก มีความเจริญก้าวหน้า ยิ่งขึ้น สมดังปรารถนานั้น นอกจากจะปรับปรุงในเรื่องปริมาณ และอาวุธยุทโธปกรณ์ แล้ว จำต้องปรับปรุงในเรื่องคุณภาพ และสมรรถภาพของทหาร ให้ดียิ่งขึ้นด้วย ทั้งนี้ ทหารจักต้องเคร่งครัดอยู่ในวินัย และมีความประพฤติสุภาพเรียบร้อย” (๒๕ มกราคม ๒๕๔๘)

ตามแนวพระราชดำรินี้จะเห็นว่าการฝึกฝนสมรรถภาพของกองทัพและทหารนั้นมี ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านคุณภาพ และ ๒) ด้านปริมาณ ทั้งนี้เพื่อให้กองทัพและทหารมีขีดความสามารถในการป้องกันประเทศชาติได้อย่างมั่นคง

ในการพัฒนาคุณภาพของทหารและกองทัพนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการศึกษาหาความรู้ให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งกับคณะทหารอยู่เสมอว่า “อย่าละเลยโอกาส ที่จะแสวงหาวิชาความรู้ เพื่อเพิ่มพูนความเจริญก้าวหน้า” (๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘) หรือ “จงพยายามหาความรู้ให้ เพิ่มพูนขึ้นเพื่อได้มีความรู้ทันสมัย” (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐) หรือ “วิวัฒนาการทางทหารและสถานการณ์ของโลก มิได้หยุดนิ่งเสมอไป ท่านจึงจำเป็นต้องปรับปรุงตัวของท่านเอง พยายามสดับตรับฟังเหตุการณ์ และแสวงหาวิชา ความรู้เพิ่มเติมให้ทันสมัย” (๗ มีนาคม ๒๕๐๔) หรือ “ฝ่ายทหารของเราจำเป็นต้องมีผู้มีความรู้ เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติ หน้าที่ของตนในสถานการณ์ปัจจุบัน” (๒๘ สิงหาคม ๒๕๒๒) จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็น ถึงความสำคัญของวิชาความรู้ที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกที่ทหารจะต้องศึกษาค้นคว้าให้ทันสมัยอยู่เสมอ ทั้งนี้ เพื่อจะสามารถนำความรู้ที่ทันสมัยที่ไม่เสียเปรียบชาติอื่นมาใช้ในการป้องกันประเทศชาติได้อย่างมั่นใจ เพื่อให้ กระจ่างในพระราชดำริเรื่องนี้ สมควรจะอัญเชิญพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะนักศึกษาและนายทหาร นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยการทัพบก โรงเรียนเสนาธิการผสม โรงเรียนเสนาธิการทหารเรือ โรงเรียน นายช่างกลชั้นสูงและโรงเรียนเสนาธิการทหารอากาศ มาแสดงในที่นี้

“ตามรายงานของรัฐมนตรีนีว่าการกระทรวงกลาโหม เกี่ยวกับการศึกษาในวิทยาลัย การทัพบกพบว่า ได้มีการศึกษาในด้านการทหารและกิจการด้านอื่น ๆ ทั้งภายในประเทศ และระหว่างประเทศอย่างกว้างขวางนั้น ข้าพเจ้าเห็นเป็นการสมควรที่กองทัพบกได้ เริ่มดำเนินการศึกษาในขั้นนี้ เพื่อให้นายทหารชั้นผู้ใหญ่ได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้ ในวิทยาการใหม่ ๆ และมีความคิดเห็นก้าวหน้าทันกับสถานการณ์ของโลกในปัจจุบัน ซึ่งนับว่าเป็นการเหมาะสมกับกาลสมัยและเป็นผลดีต่อทางราชการอย่างยิ่ง สำหรับโรงเรียนเสนาธิการผสม โรงเรียนเสนาธิการทหารเรือ และโรงเรียนเสนาธิการ ทหารอากาศ ซึ่งเป็นสถาบันที่ผลิตนายทหารฝ่ายเสนาธิการและนายทหารฝ่ายอำนวยการ โดยเฉพะานั้น ก็ปรากฏว่าได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาให้กว้างขวางและ ทันสมัยขึ้นเป็นอันมาก และผลการศึกษาของนายทหารนักเรียนในปีนี้ก็เป็นที่น่า พอใจ ซึ่งทำให้ข้าพเจ้ามีความยินดี เพราะเป็นที่มั่นใจได้ว่ากองทัพของเราก็จะได้

นายทหารฝ่ายเสนาธิการผู้มีความรู้ความสามารถแยกย้ายกันออกไปปฏิบัติหน้าที่ราชการ ช่วยเหลือผู้บังคับบัญชาให้เป็นผลดี อันจะเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติทั้งในยามปกติและยามสงครามในกาลข้างหน้า” (๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๒)

ตามแนวพระราชดำรินี้ จำเป็นที่ทหารและกองทัพจะต้องพัฒนาและค้นหาความรู้ วิทยาการใหม่ๆ ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกอยู่เสมอ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็พอจะมั่นใจได้ว่า สมรรถภาพของทหารและกองทัพในด้านวิทยาการจะเพียงพอต่อการปฏิบัติหน้าที่ป้องกันเอกราชและอธิปไตยของชาติได้

นอกเหนือจากความรู้และวิทยาการที่ทันสมัยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ต่ออีกว่า การมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยก็เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ทหารและกองทัพมีสมรรถภาพในการป้องกันประเทศ ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “ในสมัยปัจจุบันนี้ผลสำเร็จในการรบยอมต้องอาศัยอาวุธที่ทันสมัย สมรรถภาพ ความเข้มแข็งของทหาร” (๒๔ เมษายน ๒๕๐๑) นั้นหมายความว่ากองทัพจะต้องมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยที่มีขีดความสามารถที่จะสามารถป้องกันประเทศได้ เมื่อกองทัพมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยแล้ว ทหารจะต้องมีความสามารถที่จะใช้อาวุธยุทโธปกรณ์เหล่านั้น ให้เป็นประโยชน์ตามเป้าหมายของภารกิจด้วย จึงจะถือได้ว่าอาวุธยุทโธปกรณ์เหล่านั้นเป็นประโยชน์จริง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสในเรื่องการใช้อาวุธนี้กับทหารอากาศว่า

“พยายามศึกษาวิทยาการอันก้าวหน้าทุกอย่างให้รอบรู้ทันสถานการณ์อยู่เสมอ เพื่อให้สามารถใช้ยุทธโธปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ที่มีอยู่ ให้เป็นประโยชน์ในภารกิจของชาติให้ได้มากที่สุด” (๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๒)

พระราชดำรินี้ชี้ให้เห็นว่าการใช้อาวุธ จำเป็นจะต้องมีการศึกษาวิทยาการต่างๆ ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ อีกทั้งการฝึกฝนเพื่อให้เกิดทักษะในการใช้อาวุธหรือเครื่องมือต่างๆ ของทหารเป็นปัจจัยที่จะทำให้อาวุธและเครื่องมือเหล่านั้นเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติได้อย่างเต็มที่ ในเรื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ตามแนวพระราชดำรินี้พอจะสรุปได้ว่าสมรรถภาพของกองทัพและทหารในการป้องกันประเทศต้องอาศัยการมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยและความสามารถในการใช้อาวุธยุทโธปกรณ์เหล่านั้นอย่างมีทักษะ

เพื่อให้กองทัพและทหารมีสมรรถภาพในการป้องกันประเทศอย่างแท้จริง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริว่าทหารจำเป็นจะต้องศึกษาสภาพความเป็นจริงของยุทธภูมิ เพื่อให้เข้าใจสมรรถภูมิที่เป็นจริงให้มากที่สุดและสามารถจะปฏิบัติการได้อย่างมีประสิทธิภาพในสถานการณ์จริง ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“การที่นายทหารนักเรียนได้รับการศึกษาการแก้ไขปัญหาทางยุทธวิธี ทั้งในห้องเรียน และในภูมิประเทศ ย่อมจะอำนวยความสะดวกที่จะทำให้ความเข้าใจในการปฏิบัติการ คล้ายกับสภาพความเป็นจริง รู้จักการติดต่อประสานงาน และตระเตรียมงานต่างๆ ให้ผู้บังคับบัญชา เสมือนเป็นมันสมองของกองทัพ” (๙ พฤษภาคม ๒๕๔๘)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงไม่เห็นด้วยกับการศึกษาการทหารแต่ภายในห้องเรียน เพราะจะทำให้ขาดความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของสนามรบ ดังนั้นการศึกษารบในยุทธภูมิต่างๆ ของประเทศโดยตรงจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้ทหารสามารถเข้าใจสภาพความเป็นจริงของสนามรบได้ ด้วยความเข้าใจนี้จะช่วยให้ทหารสามารถเตรียมการต่างๆ เช่นยุทธวิธีที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง การประสานงานต่างๆ ที่จำเป็นในการรบเป็นต้น เมื่อทหารสามารถฝึกฝนการรบภายใต้สถานการณ์ที่ใกล้เคียงความเป็นจริงมากเท่าไร ย่อมจะช่วยให้ทหารเกิดความมั่นใจและมีความชำนาญในการรบจริงมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการศึกษาสภาพการรบจากภูมิประเทศจริงเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มคุณภาพของสมรรถภาพในการรบทางยุทธวิธีของกองทัพและทหาร

จากที่กล่าวมาในเรื่องการฝึกฝนเพื่อสมรรถภาพในการรบด้านคุณภาพตามแนวพระราชดำริพอจะแบ่งออกเป็นประเด็นสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. การแสวงหาวิชาความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ
๒. การมีอาวุธยุทธโศปกรณ์ทันสมัยและความสามารถในการใช้อาวุธยุทธโศปกรณ์เหล่านั้นอย่างมีทักษะ
๓. การศึกษาสภาพการรบจากภูมิประเทศจริง

นอกจากการฝึกฝนเพื่อสมรรถภาพในการรบด้านคุณภาพแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระราชดำริในด้านปริมาณของสมรรถภาพในการรบด้วย แม้ในยามสงบก็ตาม ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

“ประเทศเราเป็นประเทศที่รักษาความสงบไม่ชอบการรุกราน แม้กระนั้นก็ดี การมีกำลังรบย่อมเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้เพื่อรักษาความสงบและอิสรภาพของประเทศ” (๒๕ มกราคม ๒๔๙๙)

กำลังรบที่ทรงมีรับสั่งถึงนี้มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทั้งปริมาณอาวุธยุทธโศปกรณ์และกำลังพลของกองทัพ นั้นหมายความว่ากองทัพจะต้องมีกำลังอาวุธและกำลังพลเพื่อการป้องกันประเทศให้เพียงพอในทุกสถานการณ์ ทั้งในยามปรกติและในยามสงคราม ดังตัวอย่างที่ทรงมีพระราชกระแสถึงอาวุธยุทธโศปกรณ์กับคณะนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรว่า

“ในเรื่องอาวุธ ทั้งทหารและตำรวจควรจะได้มีอาวุธดี ๆ ใช้ การมีเครื่องยิงลูกระเบิดไปด้วยย่อมช่วยทำลายพวกที่อยู่ในที่กำบังได้มาก เฮลิคอปเตอร์ก็เป็นสิ่งจำเป็น ต้องมีไว้ให้พร้อมที่จะทำงานได้ทันที และให้มีจำนวนมากพอ” (๓๑ มกราคม ๒๕๑๒)

จะเห็นได้ชัดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับปริมาณของอาวุธและกำลังพลที่จะต้องมีให้เพียงพอที่รักษาความสงบและอิสรภาพของประเทศ ในด้านกลับกันถ้าปริมาณอาวุธหรือเครื่องมือเครื่องใช้ไม่เพียงพอแก่การปฏิบัติหน้าที่ นอกจากจะทำให้ภาระหน้าที่ไม่บรรลุเป้าหมายแล้วยังส่งผลให้ทหารเสียชีวิตอีกด้วย ดังที่รับสั่งว่า

“ทหารของเราที่อยู่ในบางท้องที่ขวัญเสียลงไปมาก เพราะเหตุผลอย่างหนึ่งในด้านการปฏิบัติตนเอง คือเครื่องมือเครื่องใช้ของตนไม่มีพอ” (๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๓)

จากสภาพและความพร้อมของกองทัพและประเทศ จะเห็นว่ากองทัพยังขาดอาวุธยุทธโศปกรณ์ทันสมัยอีกมากเมื่อเทียบกับความต้องการ และการขาดแคลนอาวุธยุทธโศปกรณ์นี้ส่งผลต่อขวัญและกำลังใจของทหารในการปฏิบัติหน้าที่ ภายใต้อำนาจจำกัดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริที่จะช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนอาวุธยุทธโศปกรณ์ที่ทันสมัยดังนี้

“ในการปฏิบัติงานเพื่อผลอันเลิศนั้น ข้าพเจ้ามีข้อสังเกต ขอฝากให้ช่วยกันคิดว่างานของกองทัพเรือและกองทัพอากาศ เป็นงานที่ต้องอาศัยอุปกรณ์อันทันสมัยต่าง ๆ อย่างมาก เพื่อที่จะให้สำเร็จผลสมบูรณ์ตามหลักวิชา แต่เครื่องมืออันก้าวหน้าทันสมัยกับวิทยาการนั้น เป็นของหาให้ครบถ้วนได้ไม่ถนัดนักในบ้านเมืองเรา จึงอาจเป็นเหตุทำให้บางคนเกิดความรู้สึกว่าขัดข้อง ที่จะปฏิบัติงานโดยเต็มความสามารถที่มีอยู่ในตัว ท่านทั้งหลายจะต้องไม่ปล่อยให้ความรู้สึกเช่นนั้นมาเป็นอุปสรรคกีดขวางการทำงาน เพราะหากเราทำงานด้วยความฉลาด รู้จักพิจารณางานตามสภาพและสถานการณ์ รู้จัก

ใช้ความคิดริเริ่มดัดแปลง ปรับปรุงวิธีการพร้อมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีอยู่ ให้มี ประสิทธิภาพและเหมาะสมแก่งานจริง ๆ ก็ควรจะทำให้ได้ผลสมบูรณ์ตามต้องการได้ จึงขอให้ทุกคนระลึกว่า ในการทำงานทุกอย่าง จะต้องใช้ความคิดความสามารถเป็น พิเศษเสมอ และประการสำคัญที่สุด จะต้องฝึกหัดใช้อุปกรณ์ที่อาจไม่สู้จะสมบูรณ์ นั้น ให้ได้ผลที่สมบูรณ์ให้จงได้” (๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔)

พระบรมราโชวาทนี้ให้แนวคิดแก่เหล่าทหารและกองทัพที่ชัดว่า ถึงแม้อาวุธยุทโธปกรณ์จะล้าสมัยหรือไม่สมบูรณ์ ทหารและกองทัพก็ไม่ควรจะนำความขาดแคลนหรือความไม่ทันสมัยเหล่านั้นมาเป็นเครื่องบั่นทอนขวัญและกำลังใจ แต่จะต้องพยายามใช้ “ความคิดความสามารถ” ของตนเป็นพิเศษที่จะดัดแปลงหรือปรับปรุงอาวุธยุทโธปกรณ์เหล่านั้นให้มีสมรรถภาพสูงขึ้น อีกทั้งจะต้องฝึกฝนที่จะใช้เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านั้นให้เกิดความชำนาญและสามารถ บรรลุภารกิจของตนให้ได้

ด้านปริมาณของกำลังรบซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสมรรถภาพในการรบตามแนวพระราชดำริเกี่ยวข้องกับ ๒ ประเด็น สำคัญคือ

๑. ปริมาณอาวุธยุทโธปกรณ์
๒. ปริมาณกำลังพล

นั้นหมายความว่าตามแนวพระราชดำริแล้ว การฝึกฝนเพื่อสมรรถภาพในการรบจะต้องกระทำทั้งในด้านคุณภาพ และปริมาณดังมีรายละเอียดที่กล่าวมาแล้ว

จากที่กล่าวมาถึงการฝึกฝนเพื่อความเข้มแข็งของทหารและการฝึกฝนเพื่อสมรรถภาพในการรบตามแนว พระราชดำริ พอจะสรุปได้ว่าการฝึกฝนทางยุทธวิธีเป็นการฝึกฝนของกองทัพและทหารในลักษณะหนึ่ง ซึ่งจัดว่า เป็นวิธีการหนึ่งของกองทัพและทหารในการปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศตามหลักการ ๓ ประการที่ได้กล่าวแล้วใน ตอนต้นของบทนี้ นอกเหนือจากการฝึกฝนทางยุทธวิธีแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริ เรื่องการฝึกฝนทางกำลังใจและการฝึกฝนทางการใช้ปัญญาและไหวพริบอีกด้วยซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

๒. การฝึกฝนทางกำลังใจ

นอกเหนือจากการฝึกฝนทางยุทธวิธีแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญแก่การฝึกฝน ทางกำลังใจของทหารด้วย เนื่องจากทรงเห็นว่าการปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศจะต้องเผชิญกับความยากลำบาก และอันตรายต่าง ๆ มากมาย จนถึงขั้นการเสียสละชีวิตได้ ดังนั้นการที่ทหารจะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคและปัญหา ต่าง ๆ เหล่านั้นได้ จะต้องอาศัยกำลังใจที่เข้มแข็งและยึดมั่นในเป้าหมายของชาติอย่างเหนียวแน่น ดังที่ทรงมีรับสั่ง ว่า “ฉะนั้น นอกจากการฝึกในทางปฏิบัติของยุทธวิธีแล้วต้องฝึกกำลังใจให้เข้มแข็ง เพื่อเผชิญสถานการณ์ใด ๆ ได้ อีกด้วย” (๒๔ เมษายน ๒๕๑๑)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่า โดยคุณสมบัตินี้เบื้องต้นของทหารจะต้องมีความจงรักภักดีและ เสียสละต่อประเทศชาติอยู่แล้ว ดังตอนหนึ่งของพระราชดำรัสกับทหารรักษาพระองค์ว่า

“คำมั่นสัญญาของทหารทั้งหลาย ที่จะจงรักภักดีต่อประเทศชาติ และจะพร้อมกาย พร้อมใจรักษาอิสรภาพและความมั่นคงของประเทศชาติไว้ด้วยชีวิตนั้น นอกจากจะ เป็นสิ่งสำคัญที่มีค่าคู่แก่เหล่าทหารหาญแล้ว ย่อมเป็นสิ่งสำคัญควรคู่แก่คนไทยทุกคน

ด้วย เพราะคนไทยมีหน้าที่จะต้องรักษาความมั่นคงของประเทศอยู่ด้วยกัน” (๓ ธันวาคม ๒๕๒๖)

นั่นหมายความว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าความจงรักภักดีและเสียสละต่อประเทศชาติเป็นคุณสมบัติสำคัญของทหารเพื่อการป้องกันประเทศ ดังที่ทรงยกกับผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยของเหล่าทัพต่าง ๆ ว่า

“ผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาแล้วทุกคน ถือว่ามีความรับผิดชอบอยู่อย่างสูงที่จะต้องใช้เวลาความรู้ปฏิบัติงาน ให้เป็นประโยชน์เพื่อบ้านเมืองโดยเต็มความสามารถ ความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองนี้ สำหรับผู้ที่เป็นทหาร ยิ่งจะต้องมีมากขึ้นและหนักแน่นขึ้นไปอีก เพราะทหารเป็นผู้ทำหน้าที่ป้องกันชาติ ซึ่งต้องสามารถเสียสละได้แม้ร่างกายและชีวิตเพื่อหน้าที่นั้น” (๒๔ มีนาคม ๒๕๒๕)

การที่ทหารจะพร้อมและสามารถที่จะเสียสละร่างกายและชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อการป้องกันประเทศได้ ทหารย่อมจะต้องมีกำลังใจที่เข้มแข็งและมั่นคง

เมื่อทหารมีกำลังใจที่สูงส่งเช่นกล่าวแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยกันถนอมและรักษาจิตใจหรือกำลังใจของเหล่าทหารนั้นให้คงอยู่ตลอดไป ทั้งนี้เพราะกำลังใจของทหารถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องแล้ว ย่อมจะส่งผลให้ทหารท้อแท้และหมดกำลังใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงเหตุผลของประเด็นกำลังใจของทหารว่า

“ทหารของเราที่อยู่ในบางท้องที่ขวัญเสียลงไปมาก เพราะเหตุผลอย่างหนึ่งในด้านการปฏิบัติตนเอง คือเครื่องมือเครื่องใช้ของตนไม่มีพอ ในด้านสวัสดิการเล่าตนเองปฏิบัติในที่ทุรกันดาร ลูกเมียก็ประสบความลำบาก ทหารเหล่านั้นบอกว่าแม้ตัวจะตายก็ไม่ว่า เป็นห่วงแต่ลูกเมีย ซึ่งเคยมีมาแล้วเหมือนกันที่ทหารตายไปแล้วลูกเมียมีความเดือดร้อน เพราะว่าทางราชการยังจัดสวัสดิการช่วยเหลือไม่ทันห่วงที่ ก็เป็นสิ่งที่ต้องแก้ไข นอกจากนั้นขวัญเสียเพราะว่าครอบครัวของตนซึ่งอาจอยู่ในบริเวณเดียวกันถูกขู่เข็ญต่างๆ ก็เป็นห่วงครอบครัว ทหารเหล่านั้นจึงขวัญเสีย และถูกรุกรานในทางจิตใจให้วางอาวุธ หรือให้เข้าสมทบกับผู้ที่ไม่ปรารถนาดีต่อบ้านเมือง ฉะนั้น ก็ต้องแก้ไข ทุกสิ่งทุกอย่างนี้ ด้วยการส่งเงินหรือสิ่งของไปช่วยเหลือ แต่สำคัญที่สุดก็ต้องช่วยเหลือในทางจิตใจ การช่วยเหลือครั้งนี้แสดงว่าทหาร โดยเฉพาะนายทหารชั้นผู้ใหญ่ มีจิตใจโอบอ้อมอารีและมีจิตใจรักชาติ พร้อมกับเสียสละเพื่อเป็นการปลุกใจบำรุงขวัญแก่ทหารทั้งหลาย” (๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๓)

จะเห็นว่ากำลังใจมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติหน้าที่ของทหาร ตราบใดที่ทหารขาดกำลังใจดังกล่าวแล้ว ถึงแม้ทหารจะมีอาวุธยุทโธปกรณ์หรือกำลังพลเพียงใดก็ตาม ทหารย่อมจะไม่อยู่ในสภาพที่จะใช้อาวุธหรือกำลังของตนเพื่อการป้องกันประเทศ ตรงกันข้ามทหารที่หมดกำลังใจเหล่านั้นจะ “ถูกรุกรานในทางจิตใจให้วางอาวุธ” เมื่อทหารวางอาวุธ ทหารก็จะหมดสภาพที่จะสู้รบโดยปริยาย ดังนั้นการฝึกฝนให้มีกำลังใจที่เข้มแข็งอยู่เสมอจึงเป็นสิ่งที่ทหารทุกคนจะต้องกระทำอยู่ตลอดเวลา อาจจะกล่าวได้ว่ากำลังใจเป็นคุณสมบัติสำคัญของทหารในการปฏิบัติหน้าที่ป้องกันชาติ บ้านเมือง นั่นหมายความว่านอกจากทหารจะต้องสร้างและฝึกฝนกำลังใจของตนให้เข้มแข็งแล้วทหารจะต้องไม่ลืมที่จะช่วยกันบำรุงขวัญและกำลังใจของทหารที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ตลอดไปด้วย การบำรุงขวัญและกำลังใจของทหารนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับนายทหารอย่างมากต่อบทบาทนี้ ดังตัวอย่างที่ทรงมี

พระราชดำรัสกับคณะนายทหารผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยการทัพบก มีความตอนหนึ่งว่า

“การที่ผู้บังคับบัญชาทหารมีโอกาสออกไปสังเกตการปฏิบัติของทหารในภูมิภาค ย่อมเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการบำรุงขวัญ เพราะทำให้ทหารแต่ละคนเกิดความอุ่นใจ และมั่นใจ ว่าได้รับความเอาใจใส่ดูแลและสนับสนุนอยู่ตลอดเวลา” (๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๔)

อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงสภาพของการรบที่จะต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็ง จึงสามารถปฏิบัติหน้าที่ให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี ทรงมีพระราชกระแสเรื่องนี้กับผู้บัญชาการกองกำลังทหารไทยในสาธารณรัฐเวียดนามว่า

“เมื่อผู้ใดไปราชการสงครามย่อมต้องนึกถึงอันตรายที่จะต้องได้รับทั้งนั้น คือเมื่อมีสงครามก็เป็นสิ่งธรรมดาที่จะต้องนึกถึงอันตรายต่อร่างกายของแต่ละคน สำหรับข้อนี้ถ้าแต่ละคนทำจิตใจเข้มแข็ง และทำการใด ๆ ด้วยความรู้ตัว ด้วยการพิจารณาที่รอบคอบ หรือใช้หลักวิชาที่ถูกต้องแล้วย่อมได้ลดอันตรายที่จะมีมาถึงตัวได้ และถ้าทำด้วยความมั่นใจด้วยแล้ว เชื่อว่าอันตรายอาจถูกปิดเบาไปโดยปาฏิหารย์ก็ได้ เพราะเชื่อว่าถ้าเรามีจิตใจมั่นคง เราจะไม่ประสบอันตราย” (๑๗ มิถุนายน ๑๕๑๔)

นั่นหมายความว่า เป็นเพราะอันตรายในสนามรบที่สามารถมีต่อทหารได้ ทำให้ทหารจะต้องมีกำลังใจและจิตใจที่เข้มแข็งจึงจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ในสนามรบได้อย่างสมความตั้งใจ นอกเหนือไปจากกำลังใจซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งของทหารที่จะต้องฝึกฝนให้เข้มแข็งและมั่นคง ยังมีคุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ทหารจะต้องฝึกฝน คือการใช้ปัญญาและไหวพริบ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

๓. การฝึกฝนทางการใช้ปัญญาและไหวพริบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาการปฏิบัติหน้าที่ของทหารในการป้องกันประเทศ จะเป็นในด้านการรบหรือในด้านการพัฒนาที่ตามว่าเป็นภารกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังมีปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ มากมายที่ทหารจะต้องแก้ไขอยู่ตลอดเวลา นั่นหมายความว่า การฝึกฝนทางยุทธวิธีและทางกำลังใจเท่านั้นตามที่กล่าวมาแล้วยังไม่เพียงพอที่จะช่วยให้ทหารสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการปฏิบัติหน้าที่จริงได้ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงแนะนำให้ทหารฝึกฝนทางการใช้ปัญญาและไหวพริบควบคู่ไปกับการฝึกฝนทั้งสองด้านข้างต้นทรงมีพระราชกระแสรับสั่งเนื่องในวันกองทัพกว่า

“นอกจากความกล้าหาญ อดทน และวินัยอันดี อยู่ในคำสั่งโดยชอบของผู้บังคับบัญชาแล้ว จงพยายามฝึกฝนตนให้มีความไหวพริบ เพื่อสามารถจะปฏิบัติได้เหมาะสมแก่เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นเฉพาะหน้าทุกเมื่อด้วย” (๒๕ มกราคม ๒๕๐๐)

หรือทรงมีรับสั่งกับนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าว่า

“จงพยายามหาความรู้ให้เพิ่มพูนขึ้นเพื่อได้มีความรู้ทันสมัย เพราะวิชาการที่ได้ศึกษามาในโรงเรียนทุกแขนงนั้น แม้แต่วิชาเทคนิคของทหารเอง ย่อมวิวัฒนาการเพิ่มเติมอยู่เสมอ ทั้งจงพยายามฝึกฝนตนเอง ให้รู้จักใช้ความคิด มีไหวพริบที่จะแก้ปัญหา ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ด้วยเถิด” (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐)

จะเห็นว่าทรงให้ความสำคัญกับความสามารถในการใช้ปัญญาและไหวพริบของทหารที่จะแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้เสมอ คำถามที่เกิดขึ้นคือการใช้ปัญญาและไหวพริบในการแก้ปัญหานี้มีความหมายอย่างไร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตอบคำถามนี้ว่า

“ทหารทุกคนจึงจำเป็นต้องฝึกหัดปฏิบัติตนอย่างเข้มงวด ให้มีความรอบรู้และสมรรถภาพ ให้มีความหนักแน่นและความเด็ดขาดอาจหาญ. ต้องฝึกหัดปฏิบัติตนให้เกิดความชำนาญ เจนจัดคล้องตัว ให้สามารถปฏิบัติบริหารงาน และพิจารณาตัดสินใจในปัญหาทุกด้านได้โดยถูกต้อง รวดเร็ว ด้วยความรับผิดชอบ.” (๓ ธันวาคม ๒๕๒๗)

พระราชดำรัสนี้สะท้อนแนวพระราชดำริเรื่องการใช้ปัญญาและไหวพริบของทหารอย่างน่าสนใจ คือการใช้ปัญญาและไหวพริบจะเกิดขึ้นได้ด้วยการฝึกฝน อาจจะมีคนเข้าใจของคนบางคนที่คิดว่าการใช้ปัญญาและไหวพริบเป็นเรื่องเฉพาะตัวของแต่ละคน คนที่มีคุณสมบัติอย่างหนึ่งก็จะสามารถใช้ปัญญาและไหวพริบได้ แต่ถ้าคนที่ไม่มีความสมบัตินั้นก็จะไม่สามารถใช้ปัญญาและไหวพริบได้หรือถ้าใช้ได้ก็ใช้ไม่ได้ไม่ดี แนวคิดนี้ทำให้เข้าใจกันว่า การใช้ปัญญาและไหวพริบเป็นสิ่งที่ฝึกฝนไม่ได้ แต่เป็นสิ่งที่ได้มาด้วยการเกิดหรือพ่อแม่ให้มา แต่แนวพระราชดำริชี้ว่าการใช้ปัญญาและไหวพริบสามารถฝึกฝนได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวการฝึกฝนการใช้ปัญญาและไหวพริบไว้ตามพระราชดำรัสข้างต้น คือ ผู้ที่จะใช้ปัญญาและไหวพริบได้ ประการแรก จะต้องเป็นผู้ที่ฝึกหัดปฏิบัติตนในเรื่องต่าง ๆ ของภาระหน้าที่ของตนจนมี “ความรอบรู้และสมรรถภาพ” หมายความว่า การใช้ปัญญาและไหวพริบจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจที่รอบด้านและสมรรถภาพการนำความรู้ ความเข้าใจเหล่านั้นมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นพื้นฐาน ถ้าจะกล่าวง่าย ๆ คือ จะต้องมีความรู้และความสามารถในการใช้ความรู้เป็นพื้นฐาน คุณภาพในส่วนนี้สามารถสร้างได้ด้วยระบบและวิธีการศึกษาที่ดี ประการที่สอง ผู้นั้นจะต้องฝึกฝนจิตใจและกำลังใจของตนให้มี “ความหนักแน่นและเด็ดขาดอาจหาญ” เมื่อมีคุณสมบัติทั้งสองประการดีแล้ว ประการที่สามคือ จะต้องฝึกการใช้ “ความรอบรู้และสมรรถภาพ” ด้วยจิตใจที่มี “ความหนักแน่นและเด็ดขาดอาจหาญ” ให้เกิดความชำนาญ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือฝึกใช้คุณสมบัติสองประการดังกล่าวจนให้เกิดทักษะอย่างเต็มที่ เมื่อนั้นแล้ว ผู้นั้นก็จะสามารถใช้ปัญญาและไหวพริบในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่าง “ถูกต้องรวดเร็ว ด้วยความรับผิดชอบ”

การปฏิบัติหน้าที่ในสนามรบของทหาร ล้วนแต่มีปัญหาและอันตรายเกิดขึ้นได้เสมอ การจะผ่านปัญหาและอันตรายเหล่านั้นได้ ต้องอาศัยความฉลาด ไหวพริบของทหาร ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งว่า

“ในการปฏิบัติราชการสนามนั้น ย่อมมีปัญหาและอันตรายเกิดขึ้นเสมอ จำเป็นต้องใช้ทั้งความรู้และความฉลาดไหวพริบ เพื่อรักษาตัวและรักษาหมู่คณะให้ปลอดภัย เพราะฉะนั้นท่านจะต้องรู้จักระมัดระวังตัว และต้องศึกษาความชำนาญอยู่เสมอเป็นนิจ เพื่อจักได้ปฏิบัติหน้าที่ได้โดยสวัสดิภาพและได้ผลอันสมบูรณ์” (๑๐ กันยายน ๒๕๑๓)

แนวพระราชดำรินี้สะท้อนให้เห็นถึงเหตุผลของความจำเป็นในการใช้ปัญญาและไหวพริบของทหารในการปฏิบัติหน้าที่คือ ปัญหาและอันตรายของการปฏิบัติหน้าที่ในสนามรบที่เกิดขึ้นได้เสมอ โดยไม่ทราบล่วงหน้าได้ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความปลอดภัยและผลสำเร็จของภารกิจ ทหารจึงจำเป็นที่จะต้องสามารถใช้ปัญญาและไหวพริบอย่างชำนาญในการปฏิบัติหน้าที่ของตน ในด้านกลับกันถ้าขาดปัญญาและไหวพริบแล้ว การปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศในสนามรบย่อมจะเป็นไปได้มากที่จะเกิดอันตรายแก่ทหารและทำให้เกิดความสูญเสียและไม่บรรลุเป้าหมาย

ได้ ด้วยปัญญาและไหวพริบนี้จะช่วยให้ทหารสามารถแก้ไขสภาพการณ์ได้ในทุกขณะและทุกประเภทที่อาจจะเกิดขึ้นได้อย่างปัจจุบันทันด่วน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวข้อ “การฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ” ทั้งสามด้านคือ ๑) การฝึกฝนทางยุทธวิธี ๒) การฝึกฝนทางกำลังใจ และ ๓) การฝึกฝนทางการใช้ปัญญาและไหวพริบเป็นวิธีการหนึ่งของทหารตามแนวพระราชดำริเพื่อให้ทหารสามารถปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศตามหลักการของทหารทั้ง ๓ ประการที่กล่าวแล้ว การฝึกฝนเหล่านี้ก็มุ่งที่จะให้ทหารและกองทัพบกมีความรอบรู้และสมรรถภาพในการปฏิบัติภารกิจของตนเพื่อประเทศชาติ

ง. การปฏิบัติงานอย่างสอดคล้องปรองดองกันทุกฝ่ายโดยยึดประโยชน์ของชาติเป็นหลัก

ดังที่ทรงมีรับสั่งว่าการป้องกันประเทศเกี่ยวข้องกันทั้งการรบและการพัฒนา แสดงให้เห็นว่าการป้องกันประเทศมีขอบเขตที่กว้างขวางและจะต้องได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งกับนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าว่า

“จะต้องระลึกให้ได้ตลอดเวลา ว่าการป้องกันประเทศชาตินั้นเป็นงานส่วนรวม ที่ทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือกันทำ ทั้งทหารและพลเรือน จึงจำเป็นจะต้องรักษาความสามัคคีในชาติ รักษาความร่วมมือร่วมใจของคนในชาติไว้ทุกเมื่อ” (๑๕ มีนาคม ๒๕๒๒)

ประการแรกที่ทรงรับสั่งคือการป้องกันประเทศเป็นงานส่วนรวมที่ทุกฝ่ายจะต้องช่วยกันทำ ไม่ว่าจะเป็นทหารหรือพลเรือนก็ตาม ในเวลาเดียวกันพระองค์ท่านทรงมีรับสั่งด้วยว่า การป้องกันประเทศเป็นหน้าที่โดยตรงของทหาร จึงทำให้เข้าใจแนวพระราชดำริว่าในการป้องกันประเทศทหารจะต้องพยายามประสานกับทุกฝ่ายรวมทั้งพลเรือนหรือประชาชน เพื่อร่วมกันรักษาเอกราช อิสระภาพและอธิปไตยของชาติไว้ ทรงอธิบายประเด็นนี้อย่างกระชับชัดเจนดังนี้

“การรักษาความมั่นคงของประเทศชาตินี้ ก็มีทางด้านทหารโดยแท้ คือ การรบพุ่งและป้องกันประเทศด้วยการทหาร ในเวลานี้เช่นเดียวกับสมัยก่อน ๆ และสมัยนี้ก็ยิ่งหนักเข้าไป การป้องกันประเทศจะต้องทำด้วยการปฏิบัติไม่ใช่ทางทหารเท่านั้นเอง แต่ในทางความนับถือที่คนจะให้แก่ทหาร ถ้าคนให้ความนับถือและรู้ว่าพึ่งได้ ความสามัคคีก็เกิดขึ้น และงานของเราก็จะง่ายขึ้น เพราะว่างานของเราจะได้รับการสนับสนุน งานของเราจะต้องสำเร็จ เพราะว่าถ้าไม่สำเร็จก็หมายถึงความล้มเหลวหายหน้าของประเทศชาติ

ฉะนั้น การทำงานของทหารชั้นผู้ใหญ่ต้องมีด้านหลักการ หลักวิชาในหน้าที่ และในหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตนให้เป็นที่นับถือของคนส่วนใหญ่ ถ้าได้ความนับถือแล้ว งานที่เรามุ่งหมายคือความปลอดภัยของชาติ จะเป็นงานที่ทำได้ง่าย และได้ผลดีความสำเร็จที่ดี ที่พูดอย่างนี้ก็แสดงให้เห็นว่า หน้าที่ของทหารกว้างขวางมาก สำคัญมากและก็ทำได้ เพื่อรักษาบ้านเมืองให้อยู่ เพื่อให้เกียรติของทหารไทยซึ่งเป็นเกียรติที่เราได้ตกทอดมาจากโบราณ รักษาบ้านเมืองไว้ได้ และคนไทยทั้งหลายก็มีจิตใจเป็นทหารทั้งนั้น เราก็ต้องรักษาต่อไปเพื่อให้พวกเราอยู่ได้ และอยู่ได้อย่างมีเกียรติสมเป็นชาติทหาร ก็ขอให้ท่านทั้งหลายร่วมกัน ทำงานทำการให้ดี มีความสามัคคี มีความเฉลียวฉลาด มีความบริสุทธิ์ใจ และทุกคนจะได้รับผลดี คือ ความมั่นคงของบ้านเมืองและของตนเอง” (๑๓ กรกฎาคม ๒๕๑๙)

เนื่องจากขอบเขตในการป้องกันประเทศกว้างขวาง จึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยทุกฝ่ายร่วมมือกันทำ ดังนั้นการรักษาความสามัคคีและความร่วมแรงร่วมใจของทุกคนในชาติ จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะถ้าขาดความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจแล้ว การจะระดมกำลังจากทุกฝ่ายเพื่อปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน ย่อมจะกระทำไม่ได้ยากหรือไม่ได้ เมื่อความพร้อมใจกันปฏิบัติหน้าที่ป้องกันชาติไม่เกิดขึ้น “ความล้มเหลวหายนะของประเทศชาติ” ก็เกิดขึ้น ประเด็นที่น่าสนใจจากพระราชดำรัสข้างต้นอีกประการหนึ่งคือ ทรงให้ความสำคัญแก่ทหารในฐานะที่จะเป็นผู้ระดมกำลังสนับสนุนจากทุกฝ่ายในการป้องกันประเทศ และทหารจะมีคุณสมบัติสามารถระดมกำลังสนับสนุนเหล่านั้นได้ ต่อเมื่อทหารได้รับ “ความนับถือ” จากทุกฝ่ายจนถึงประชาชน ประการสำคัญต่อมาคือความนับถือในทหารนั้นไม่ใช่ได้มาโดยอัตโนมัติ หรือการเรียกร้อง หากแต่ได้มาจากการวางตัวและการประพฤติตนของทหารต่อทุกฝ่ายและประชาชน นั้นหมายความว่าความนับถือในทหารได้มาจากการกระทำของทหารเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวทางการปฏิบัติของทหารเพื่อให้ได้มาซึ่งความนับถือดังกล่าว คือ ทหารจะต้องมีหลักการใช้หลักวิชาในการปฏิบัติหน้าที่และปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเชื่อถือของคนทั่วไป เมื่อทหารได้รับความนับถือจากทุกฝ่าย ทหารก็จะอยู่ในฐานะหรือมีคุณสมบัติที่จะระดมกำลังสนับสนุนต่าง ๆ เพื่อการป้องกันประเทศได้เป็นผลสำเร็จ

ในการปฏิบัติหน้าที่ของทหารที่ต้องเกี่ยวข้องกับหลายฝ่ายนั้น ย่อมง่ายที่เกิดความขัดแย้ง หรือปัญหาต่าง ๆ ได้ เพราะแต่ละฝ่ายอาจจะมีความคิดและความเข้าใจต่อภารกิจนั้นต่างกันได้ นอกเหนือจากความสามัคคีและความนับถือที่ทหารได้รับแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงให้ความสำคัญกับความสามารถในการปรองดองและความสอดคล้องในการปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันอีกด้วยดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งกับทหารรักษาพระองค์ว่า

“นอกจากการป้องกันประเทศตามหน้าที่โดยตรงแล้ว ทหารยังต้องถือเป็นหน้าที่สำคัญด้วย ที่จะต้องสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่น โดยนำหลักยุทธการมาใช้ให้สอดคล้องกันไปกับการสร้างความมั่นคงทางด้านอื่น ๆ ที่เรากำลังต้องเร่งรีบดำเนินการอยู่ สำคัญที่สุดขอให้ทุกคนพยายามฝึกหัดใช้ความคิดพิจารณา ตัดสินใจให้ได้โดยถูกต้องรวดเร็ว กล้าหาญ และทำงานให้สอดคล้องปรองดองกับทุกฝ่ายด้วยความมั่นใจและความสามารถ ยึดถือเอาประโยชน์ส่วนใหญ่ เอกราช อธิปไตย และความเป็นไทยของเราเป็นเป้าหมายอันสูงสุด” (๓ ธันวาคม ๒๕๒๐)

การประสานงานเพื่อให้เกิดความสอดคล้องปรองดองกันทุกฝ่ายในการปฏิบัติหน้าที่ที่จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องอาศัยการมีเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติหน้าที่นั้นร่วมกัน กล่าวคือเมื่อทุกฝ่ายต่างยึดเอา “ประโยชน์ส่วนใหญ่ เอกราช อธิปไตย และความเป็นไทยของเราเป็นเป้าหมายอันสูงสุด” ในการทำงานร่วมกัน ย่อมจะช่วยให้แต่ละฝ่ายสามารถปรองดองกันได้ด้วยความมั่นใจ เพราะทุกฝ่ายก็ตระหนักและมองเห็นว่าแต่ละฝ่ายต่างมุ่งที่จะกระทำเพื่อเป้าหมายของชาติร่วมกัน เมื่อเป้าหมายร่วมกันเช่นนี้ ความแตกต่างในวิธีการหรือขั้นตอนหรือความคิดเห็นบางประการก็สามารถจะทำความเข้าใจกันได้ได้อย่างสอดคล้องกัน ในทางกลับกันความสอดคล้องปรองดองจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าแต่ละฝ่ายต่างยึดเอาผลประโยชน์ของตนเป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ เมื่อผลประโยชน์เฉพาะตนต่างกันย่อมจะไม่มีฐานสำหรับการปรองดองกัน อย่างไรก็ตามการมีผลประโยชน์เฉพาะตนร่วมกัน อาจจะช่วยให้คนเหล่านั้นปรองดองกันได้ แต่ในไม่ช้าเมื่อผลประโยชน์เฉพาะตนต่างกันเกิดขึ้นการปรองดองหรือความสามัคคีของพวกเขาทั้งหมดไป จึงทำให้ภาระหน้าที่ของการป้องกันประเทศไม่สามารถสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นด้วยการประสานผลประโยชน์เฉพาะตน การปรองดองหรือความสามัคคีที่ถาวรมั่นคงจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการอาศัยประโยชน์สุขของประเทศชาติโดยส่วนรวมเป็นหลัก เพราะประโยชน์ของชาติโดยส่วนรวมก็คือประโยชน์ของคนในชาติตลอดไป ดังนั้นการยึดประโยชน์ของชาติโดยส่วนรวมร่วมกันได้แก่ความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ จึงเป็นวิธีการสำคัญ

ที่จะรักษาความสามัคคีปรองดองอย่างสอดคล้องกันของคนในชาติที่จะร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติหน้าที่เพื่อเป้าหมายของชาติร่วมกันตลอดไปได้

จากที่กล่าวถึงวิธีการสำคัญสี่ประการตามแนวพระราชดำริในการป้องกันประเทศซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของทหารโดยตรง คงจะพอแสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเข้าใจในภารกิจของทหารต่อการป้องกันประเทศอย่างลึกซึ้งและเป็นจริง จะเห็นว่าแนวพระราชดำริมิใช่เกิดจากการนึกฝันหรือคิดเอาเอง หากแต่สะท้อนถึงความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของพระองค์ท่าน จึงส่งผลให้หลักการและวิธีการของทหารในการป้องกันประเทศตามแนวพระราชดำริสมจริงและสามารถมองเห็นภาพในทางปฏิบัติที่จะนำไปปฏิบัติจริงได้ การได้มาซึ่งหลักการและวิธีการเหล่านี้ย่อมสะท้อนถึง “อำนาจการวิเคราะห์” ที่สูงยิ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงสามารถถอดสภาพความเป็นจริงที่หลากหลายมาเป็นข้อสรุปที่จะเป็นหลักเพื่อการปฏิบัติต่อไป คุณสมบัตินี้และความสามารถในทางการค้นหาความรู้จากความเป็นจริงนี้ เป็นสิ่งที่นักศึกษาในทุกแขนงวิชาพึงจะเจริญรอยตามพระยุคลบาทอย่างยิ่ง

นอกเหนือจากหลักการและวิธีการที่ทรงแสดงเป็นแนวทางแก่การป้องกันประเทศแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของ “คน” ที่จะเป็นผู้ปฏิบัติหลักการและวิธีการนั้น กล่าวคือทรงเห็นว่าหลักการและวิธีที่ทรงแสดงนั้นจะต้องอาศัยบุคคลที่มีคุณสมบัติสำคัญบางประการ จึงจะช่วยให้หลักการและวิธีการนั้นเกิดผลจริงในทางปฏิบัติ นั้นหมายความว่าทรงชี้โดยปริยายว่าถึงหลักการและวิธีการจะดีเลิศเพียงใดก็ตาม ถ้าผู้นำไปปฏิบัติขาดคุณสมบัติที่ดีด้วยแล้ว หลักการและวิธีการนั้นก็ไร้ผล ซึ่งประเด็นนี้แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของ “พระสติปัญญา” ที่ทรงเล็งเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับหลักการและวิธีการ และทรงค้นหาคุณสมบัติของคนที่จะปฏิบัติหลักการและวิธีการนั้นด้วย จึงทำให้แนวพระราชดำริมีความสมบูรณ์ครบถ้วน สำหรับคุณสมบัติของทหารที่จะปฏิบัติหน้าที่ตามหลักการและวิธีการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

๔. คุณสมบัติของทหารเพื่อการป้องกันประเทศ

จากหลักการและวิธีการของทหารในการป้องกันประเทศตามแนวพระราชดำริที่ได้แสดงแล้ว ทำให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญต่อการบังคับบัญชาหรือการปกครองภายในของทหารหรือกองทัพอย่างมาก ดังที่เห็นจากหลักการหนึ่งที่ทรงกล่าวถึง “กำลังการบังคับบัญชา” ของกองทัพ จนถึงวิธีการปฏิบัติของทหารที่จะต้องฟังและปฏิบัติตามคำสั่งโดยธรรมของผู้บังคับบัญชา สะท้อนให้เห็นว่าในการปกครองทหารและกองทัพนั้น อาจแบ่งประเภทของบุคลากรได้เป็น ๒ ส่วน คือ ผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ดังนั้นในหัวข้อคุณสมบัติของทหารนี้จึงจะแยกกล่าวถึงคุณสมบัติของทหารทั่วไป ซึ่งครอบคลุมทั้งผู้ที่เป็นผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา จากนั้นจะกล่าวถึงเฉพาะคุณสมบัติของผู้บังคับบัญชาเพื่อแสดงให้เห็นว่าการบังคับบัญชาทหารอย่างมีประสิทธิภาพจะต้องอาศัยผู้บังคับบัญชาที่มีคุณสมบัติสำคัญอะไรบ้าง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ก. คุณสมบัติทั่วไปของทหาร

ดังที่ทราบแล้วว่า หน้าที่หลักของทหารคือการป้องกันประเทศเพื่อสร้างและรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ทหารจึงจำเป็นที่จะต้องมามีคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเทศชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงคุณสมบัตินี้ ดังนี้

“ในการที่ท่านทั้งปวงจะเข้ารับราชการทหาร ทำหน้าที่ป้องกันรับใช้ประเทศชาติต่อไป นั้น ขอให้สำนักตระหนกในใจอยู่เป็นนิตย์ว่า ไทยเรารักษาแผ่นดินไทยและอิสราภาพ อธิปไตยมาได้โดยตลอด เพราะคนไทยมีความยึดมั่นและภักดีในชาติบ้านเมือง มีความสำนึกในหน้าที่ๆ มีอยู่ต่อชาติบ้านเมือง จิตใจนี้มีค่ายิ่งกว่าสิ่งใด ท่านจะต้องรักษาไว้ให้มั่นคง และต้องปลูกฝังลงในผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการประพฤติปฏิบัติตน ให้เป็นตัวอย่างแก่เขา” (๙ กันยายน ๒๕๑๔)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับคุณสมบัติเบื้องต้นของทหาร คือความยึดมั่นและจงรักภักดีต่อชาติ และความสำนึกในหน้าที่ที่จะต้องป้องกันประเทศชาติ ทรงย้ำว่าด้วยคุณสมบัติเบื้องต้นทั้งสอง ประการนี้ทำให้ประเทศไทยมีความเป็นเอกราช มีอิสราภาพและอธิปไตยมาได้โดยตลอด จึงถือว่าคุณสมบัติดังกล่าว เป็น “จิตใจ” ที่มีค่ายิ่งกว่าสิ่งใดที่ทหารทุกหมู่เหล่าและทุกระดับชั้นจะต้องรักษาไว้ให้มั่นคงตลอดไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงความหมายและนัยสำคัญของความยึดมั่นและจงรักภักดีต่อชาติว่า

“ความจงรักภักดีต่อชาตินั้น คือความสำนึกตระหนกในคุณของแผ่นดิน อันเป็นที่เกิดที่อาศัย ซึ่งทำให้บุคคลเกิดความภูมิใจในชาติกำเนิด และมุ่งมั่นที่จะธำรงรักษาประเทศชาติไว้ให้เป็นอิสระมั่นคง. ความรู้สึกสำนึกเช่นนี้จึงควรจะมีฝังแน่นในจิตใจของทหารทุกคน” (๓ ธันวาคม ๒๕๒๙)

ตามแนวพระราชดำริแล้วความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมืองจะเกิดขึ้นได้จากการมีสำนึกและความตระหนกในคุณสมบัติของประเทศชาติ ความสำนึกและตระหนกนี้เกิดขึ้นเมื่อผู้หนึ่งเห็นคุณค่าของการมีที่อยู่ที่อาศัยของตนเองในชาติ ด้วยที่ที่เกิดและที่อาศัยของตนนี้จะช่วยให้บุคคลนั้นเกิดความภาคภูมิใจในชาติกำเนิดของตนเอง ความภาคภูมิใจนี้จะช่วยส่งผลให้บุคคลนั้นมีความห่วงหาอาทรและความมุ่งมั่นที่จะรักษาที่ที่เกิดที่อาศัยของตนให้มีความเป็นอิสระและความมั่นคง ฉะนั้นการจะสร้างความจงรักภักดีให้เกิดขึ้นแก่คนในชาติ จึงจำเป็นต้องแสดงถึงความสัมพันธ์ของเหตุผลต่าง ๆ ตามแนวพระราชดำรินี้ จึงจะนำไปสู่คุณสมบัติที่พร้อมจะช่วยกันป้องกันประเทศได้ เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลต่าง ๆ ของความจงรักภักดีดังกล่าว จะเห็นว่าความจงรักภักดีมิใช่คุณสมบัติที่จะปลูกฝังได้อย่างไร้เหตุผลตรงกันข้ามจะต้องแสดงถึงเหตุผลและความเข้าใจต่อเหตุผลเหล่านั้นอย่างถูกต้อง จึงจะทำให้เกิดความจงรักภักดีที่มั่นคงและถาวร นั้นหมายความว่าความจงรักภักดีนี้จะนำไปสู่การเกิดสำนึกในหน้าที่ของการป้องกันประเทศซึ่งถือว่าเป็นคุณธรรมอันประเสริฐสุดของคนในชาติโดยเฉพาะทหารที่พึงจะมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงเรื่องนี้ว่า

“ความสำนึกในหน้าที่ที่จะต้องป้องกันประเทศชาติ เป็นคุณธรรมอันประเสริฐสุด และเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่สุด ที่จะช่วยให้เรารักษาแผ่นดินไทยและเอกราชอธิปไตยของเราไว้ได้ ท่านทั้งหลายจะต้องรักษาคุณธรรมข้อนี้ไว้ให้มั่นคง อย่ายอมให้อุปสรรคหรือความหลอกลวงใด ๆ มาทำลาย นอกจากนั้น ท่านจะต้องปลูกฝังความรู้สึกเช่นนี้ลงในจิตใจผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง” (๑๐ กันยายน ๒๕๑๓)

คุณสมบัติเบื้องต้นทั้งสองประการของทหารนี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้บังคับบัญชาหรือผู้ใต้บังคับบัญชาก็ตามจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจอย่างมั่นคง เพราะถ้าขาดคุณสมบัติหรือจิตใจแล้วการปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันประเทศของทหารก็คงจะไม่สัมฤทธิ์ผล

เมื่อทหารมีความยึดมั่นและจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง และความสำนึกในหน้าที่ที่จะต้องป้องกันประเทศแล้ว คุณสมบัติที่ทหารจะต้องสร้างและฝึกฝนให้เกิดขึ้นคือความพร้อมทั้งกายใจที่จะเสียสละชีวิตเป็นชาติพลี ทรงมีรับสั่งถึงคุณสมบัติข้อนี้ว่า

“ข้อที่ข้าพเจ้าพอใจเป็นพิเศษยิ่ง ก็ที่ทราบของท่านทั้งหลายต่างได้ตระหนัก ในความผันผวนของเหตุการณ์ที่เป็นอยู่ทุกทิศทาง และได้รับคำยืนยันว่า พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละเป็นชาติพลีทุกเมื่อ ความรู้เท่าถึงการณ์ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทหาร พร้อมทั้งจะเสียสละแม้แต่ชีวิตเพื่อเป็นชาติพลีนี้แหละ จะช่วยให้กองทัพของเราแกร่งกล้าเป็นที่เกรงขามแก่หมู่มิตรที่อาจจะเข้ามา” (๒๑ มกราคม ๒๕๐๔)

ความพร้อมของทหารที่จะเสียสละแม้ชีวิตเพื่อป้องกันประเทศนั้น จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้กองทัพเข้มแข็ง และสามารถรักษาความมั่นคงของชาติไว้ได้ การที่ทหารมีคุณสมบัติที่จะเสียสละชีวิตเพื่อชาติได้ ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงจิตใจและความพร้อมที่จะทุ่มเทกำลังกายและใจทั้งหมดในการปฏิบัติหน้าที่ได้ ความเด็ดเดี้ยมนี้ย่อมจะช่วยให้เกิดความเข้มแข็งและพลังแก่กองทัพอย่างมหาดล และความเข้มแข็งอีกทั้งพลังอย่างมหาดลของกองทัพนี้ก็จะช่วยให้การป้องกันประเทศชาติอันเป็นเป้าหมายสำเร็จได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่าคุณสมบัติที่ขาดไม่ได้ของทหารคือวินัย (๒๕ มีนาคม ๒๕๒๔) ความมีวินัยข้อนี้จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ความเข้มแข็งของทหารและกองทัพที่จะป้องกันประเทศชาติได้ (คุณสมบัติเรื่องวินัยของทหารได้กล่าวแล้วในเรื่องการฝึกฝนเพื่อความเข้มแข็งของทหารในหัวข้อการฝึกฝนทางยุทธวิธี) อย่างไรก็ตามในที่นี้จะนำพระราชดำรัสอีกตอนหนึ่งที่รับสั่งเนื่องในงานวันราชวัลลภเกี่ยวกับวินัยของทหารเพื่อย้ำถึงความสำคัญของคุณสมบัติในข้อนี้ตามแนวพระราชดำริ

“ฉะนั้น ทุกคนถ้าเข้าใจหน้าที่แล้วก็ย่อมจะรักษาคำสัตย์ เพราะว่าคำสัตย์เป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของงานการทุกด้าน โดยเฉพาะของทหาร เพราะขึ้นชื่อว่าเป็นทหารก็ต้องมีวินัย วินัยทั้งทางกายและวินัยทั้งทางใจ วินัยทางใจนี้จะต้องมีว่า ตั้งใจทำอะไรก็ต้องพิจารณาดูว่าที่ทำนั้นถูกต้อง หรือไม่ถูกต้อง ถ้าทำถูกต้องแล้วตั้งใจทำและไม่ลดละ ตั้งใจด้วยความสุจริต ด้วยความสามารถ ก็จะทำให้งานของแต่ละคนมีผลดีบรรลุเป้าหมาย” (๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าวินัยนั้น ทรงเน้นว่าต้องครอบคลุมทั้งวินัยทางกายและทางใจ กล่าวคือทั้งคิดและกระทำต่างอยู่ในวินัยทั้งสิ้น นี่คือคุณสมบัติที่ขาดไม่ได้ของทหาร

นอกจากวินัยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสถึงคุณสมบัติสำคัญของทหารอีกประการหนึ่ง คือความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคี ความกล้าหาญและความเสียสละดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งถึงความซื่อสัตย์สุจริตของทหารต่อการปฏิบัติหน้าที่ว่า

“การที่ท่านทั้งหลายจะออกไปรับราชการ เพื่อปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาต่อไปนั้น นับว่าได้ก้าวจากความเป็นนักเรียนชั้นสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งจะต้องรับผิดชอบตนเองขึ้นหนึ่งแล้ว ฉะนั้น ขอให้ทุกคนจงระวังในเรื่องความประพฤติ และตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อเป็นแบบอย่างอันดีแก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา” (๗ มีนาคม ๒๕๐๔)

หรือทรงมีรับสั่งถึงความสามัคคี ความกล้าหาญและความเสียสละของทหารว่า

“ชาติไทยของเราดำรงเอกราชอธิปไตย และความเป็นปึกแผ่นมั่นคงมาได้จนถึงทุกวันนี้ ก็ด้วยคนไทยเรารู้จักประโยชน์ส่วนรวมของชาติ จึงร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ของตน ๆ ให้สอดคล้องและเกื้อกูลกันทุกหมู่ทุกพวก ผลการปฏิบัติโดยสามัคคีธรรมของเรานั้น ได้เกิดเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ ซึ่งสามารถกำจัดและป้องกันภัยต่าง ๆ มิให้ทำอันตรายแก่เราได้ แม้จะมีศัตรูคิดร้ายและบุกรุกคุกคามหนักหนาเพียงใด เราก็มิอับจน ทหารรักษาพระองค์จะต้องรักษาความสามัคคีนี้ไว้อย่างออกฤทธิ์ เพื่อเป็นตัวอย่างชักนำคนไทยทุกคน ทุกเหล่า ให้มีสามัคคีแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ขอทหารทั้งหลายจงยึดมั่นในชาติไทย ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยและความดี ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตน ๆ ด้วยความเอาใจใส่ ด้วยความกล้าหาญและด้วยความเสียสละ ให้เป็นคุณแก่ประเทศชาติอย่างแท้จริง ทั้งเตรียมกายเตรียมใจให้แข็งแกร่งและพร้อมพรักพร้อม ในอันที่จะเผชิญเหตุการณ์ทุกอย่างได้เสมอด้วยความไม่ประมาท”

(๓ ธันวาคม ๒๕๑๕)

นั่นหมายความว่าทหารจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันประเทศได้ดีและแข็งแกร่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าทหารจะต้องมีคุณสมบัติสำคัญบางประการคือทหารจะต้องมีความซื่อสัตย์ สุจริต ความกล้าหาญ ความเสียสละ และความสามัคคี และคุณสมบัติเหล่านี้จะช่วยให้ทหารสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดีอย่างไร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ในพระราชกระแสที่อัญเชิญมาเป็นตัวอย่างข้างต้นแล้ว

จากที่ประมวลคุณสมบัติทั่วไปของทหารตามแนวพระราชดำริเพื่อเป็นหลักประกันให้ทหารสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ตามหลักการและวิธีการในการป้องกันประเทศได้บรรลุเป้าหมายพอสรุปคุณสมบัติดังกล่าวนี้ได้ ๕ ประการสำคัญ คือ

๑. ความยึดมั่นและความจงรักภักดีต่อชาติ
๒. ความสำนึกในหน้าที่ที่จะต้องป้องกันประเทศชาติ
๓. ความพร้อมทั้งกายใจที่จะเสียสละชีวิตเป็นชาติพลี
๔. การมีวินัยทั้งกายและทางใจ
๕. ความซื่อสัตย์สุจริต ความกล้าหาญ ความเสียสละและความสามัคคี

คุณสมบัติทั้งห้าประการนี้เป็นคุณสมบัติทั่วไปที่ทหารทุกระดับชั้นของกองทัพบกจะต้องพยายามสร้างและฝึกฝนให้เกิดขึ้นในตนเองหรือจิตใจอย่างมั่นคง

ข. คุณสมบัติของนายทหารผู้บังคับบัญชา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับนายทหารผู้บังคับบัญชาอย่างมากเพราะทรงเห็นว่าการปฏิบัติการของกองทัพจะบรรลุเป้าหมายได้จะต้องอาศัยการสั่งการและการบังคับบัญชาของนายทหาร การที่นายทหารจะสามารถบังคับบัญชาอย่างมีประสิทธิภาพได้ จะต้องมีความรู้เฉพาะบางประการ ที่สำคัญคือ การเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับผู้ใต้บังคับบัญชา ทรงอธิบายคุณสมบัติของนายทหารนี้กับนายทหารชั้นนายพลว่า

“ข้อสำคัญ ผู้ที่มียศสูงขึ้นไปจะต้องเป็นเหมือนสัญลักษณ์หรือธงไชยแก่ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ยิ่ง ๆ ขึ้น ทำให้เป็นกำลังใจหรือเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับผู้ใต้บังคับบัญชา สำหรับทหารของแบบนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะทหารย่อมต้องมีเกียรติ ย่อมต้องมีความรับผิดชอบ และย่อมจะต้องเป็นผู้ที่นำส่วนรวมไปในทางที่ดี ฉะนั้นก็ขอให้ท่านได้นึกถึงว่า เกียรติ ความสำเร็จ และความรับผิดชอบ เป็นสิ่งที่จะต้องรักษา และจะต้องเชิดชูไว้ทุกคน จึงจะทำให้แต่ละคนได้รับความสำเร็จในงานการในหน้าที่ของตน” (๑๗ มิถุนายน ๒๕๒๖)

ทรงถือว่าผู้บังคับบัญชาของทหารจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ทหารผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชาเปรียบเสมือนสัญลักษณ์หรือธงไชยของผู้ใต้บังคับบัญชา ดังนั้นนายทหารจึงจำเป็นต้องเป็นแบบอย่างที่ดีด้วยการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมเป็นแบบอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อจะได้ปฏิบัติตามเช่นจะต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างมีเกียรติและมีความรับผิดชอบ เป็นต้น ดังพระบรมราชโองการความตอนหนึ่งว่า

“กองทัพของเราจะมีสมรรถภาพเข้มแข็งดีก็ด้วยคุณภาพของนายทหารอย่างท่านทั้งหลายนี้เป็นสำคัญ ท่านจงตระหนักในหน้าที่และภาระอันสำคัญนี้ และบำเพ็ญตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อทหารในบังคับบัญชาของท่านจะได้รับทอดเอาคุณธรรมอันดีงามนี้ไว้” (๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘)

หรือที่ทรงมีพระราชดำรัสกับนายทหารชั้นนายพลว่า

“ทั้งขอให้ปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะว่าตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชานั้น เป็นพลังสำคัญสำหรับให้บุคคลมีกำลังใจ มีความตั้งใจทำงานเต็มที่ ทำให้ผลงานของส่วนรวมมีประสิทธิภาพสูง” (๒๐ สิงหาคม ๒๕๒๗)

หรือที่ทรงมีพระราชดำรัสกับนายทหารชั้นนายพลอีกว่า

“การปฏิบัติหน้าที่ของท่าน จะต้องพยายามที่จะทำด้วยความขะมักเขม้น เข้มแข็ง เสียสละที่สุด ในด้านการงานนั้น ต้องทำให้เป็นผลสำเร็จ ในด้านบังคับบัญชา ต้องทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเชื่อถือตามผู้บังคับบัญชา เพราะถ้าผู้บังคับบัญชาปฏิบัติตัวเป็นคนที่ดีที่เข้มแข็งแล้ว ผู้ใต้บังคับบัญชาย่อมเห็นเป็นตัวอย่าง และไม่กล้าที่จะทำในสิ่งที่ไม่ชอบ” (๒๒ มกราคม ๒๕๑๓)

จะเห็นว่าการเป็นแบบอย่างที่ดีของนายทหารผู้บังคับบัญชา จะเป็นพลังสำคัญให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชามีกำลังใจและความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้บรรลุเป้าหมายได้โดยสมบูรณ์ หรืออย่างน้อยไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ในทางที่ไม่ชอบ แบบอย่างที่ดีในทีน้อยที่สุดก็คือคุณสมบัติทั่วไปของทหารที่จะต้องปฏิบัติ แต่สำหรับนายทหารผู้บังคับบัญชาจะต้องปฏิบัติให้ดีเป็นพิเศษเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติตาม เพราะนายทหารผู้บังคับบัญชาคงจะไม่สามารถสั่งการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติหรือประพฤติอย่างหนึ่งได้ ถ้าตัวผู้บังคับบัญชาเองก็ไม่ปฏิบัติหรือประพฤติในสิ่งนั้น ความเป็นแบบอย่างนี้โดยพื้นฐานก็คือการประพฤติก่อนให้เป็นตัวอย่างนั่นเอง ดังที่ทรงอธิบายว่า

“ท่านจะต้องปลูกฝังความรู้สึกเช่นนี้ลงในจิตใจผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง การปฏิบัติหน้าที่เพื่อหน้าที่โดยเที่ยงตรงของท่าน จะสร้างความไว้วางใจ ความเชื่อถือ และความเชื่อฟังในตัวผู้ใต้บังคับบัญชา จะทำให้เขามีทั้งกำลังใจ กำลังใจ และกำลังความพร้อมเพรียงอย่างแท้จริง จึงขอให้ถือเป็นกิจสำคัญที่ทุกคนจะต้องทำ” (๑๐ กันยายน ๒๕๑๓)

นอกจากการเป็นแบบอย่างที่ดีแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการตระหนักถึงความสำคัญและความรับผิดชอบในหน้าที่ของนายทหารผู้บังคับบัญชา ทรงมีพระราชดำรัสกับผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกว่า

“ท่านทั้งหลาย สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกแล้ว จะได้เข้ารับหน้าที่เป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการ ต่อไป ขอให้ตระหนักถึงความสำคัญและความรับผิดชอบในหน้าที่ของท่าน และตั้งใจปฏิบัติราชการโดยเต็มกำลังสติปัญญา จงใช้ความรู้ความสามารถของท่าน ให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด และหมั่นศึกษาหาความรู้ ฝึกฝนตน

เองให้เป็นผู้รอบรู้และเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน พร้อมทั้งระวังรักษาเกียรติของท่าน ให้สมกับตำแหน่งยศอยู่เสมอ” (๑๐ มิถุนายน ๒๕๐๘)

หรือที่ทรงมีรับสั่งกับนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าว่า

“การมารับกระบี่นี้เป็นขั้นสำคัญขั้นหนึ่งของชีวิตนักเรียนทหาร เพราะต่อไปท่านนี้ก็เป็นนายทหาร ทำหน้าที่บังคับบัญชาอบรมผู้คนต่อไป การอันใดที่เริ่มต้นด้วยดี ก็ย่อมมีหวังอยู่มากที่จะเจริญวัฒนาไปด้วยดี ฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายจงตั้งปณิธานให้มั่นที่จะเป็นนายทหารที่ดีของกองทัพของเราต่อไป จงมีความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะได้รับต่อไปให้มาก มั่นอยู่ในระเบียบวินัยของทหาร ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา พยายามใช้ความรู้ที่ได้มาแล้วให้เกิดคุณประโยชน์แก่หน้าที่ของตนต่อไปเถิด” (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙)

จะเห็นได้ชัดว่า ทรงย้ำถึงคุณสมบัติของนายทหารตั้งแต่ระดับนายร้อยเป็นต้นไปว่าจะต้องตระหนักถึงความสำคัญและความรับผิดชอบในหน้าที่ของทหาร นั่นคือการป้องกันประเทศเพื่อให้ประเทศชาติมีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าในที่สุด

คุณสมบัติประการที่สามของนายทหารที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญ คือการปกครองด้วยความเที่ยงธรรม ความเมตตากรุณา การเอาใจใส่และเป็นกำลังใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา คุณสมบัติข้อนี้ทรงมีรับสั่งว่าได้รับบุไว้ใน “สัญญาบัตร” ของนายทหารทุกคนที่ให้สัญญาไว้ว่าจะยึดปฏิบัติ โดยรับสั่งเรื่องนี้กับนายทหารชั้นนายพลว่า

“ท่านทั้งหลายได้รับสัญญาบัตรเป็นครั้งที่เท่าไรก็ไม่ทราบแล้ว แต่นับว่าหลายครั้งแล้ว ในสัญญาบัตรแต่ละครั้งก็มีอยู่ว่า ให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความตั้งใจและเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา ทั้งปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความเป็นธรรม” (๒๒ มกราคม ๒๕๑๓)

การปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความเป็นธรรม ด้วยความเมตตากรุณา และเห็นอกเห็นใจนี้ จะมีส่วนช่วยให้กองทัพมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ได้ ทรงอธิบายเรื่องนี้ว่า

“ต้องให้รู้จักและให้การบังคับบัญชานั้นมีความเป็นธรรมมีความเมตตาและมีความเข้มแข็งพร้อมกันไป ฉะนั้นขอให้ท่านทั้งหลายผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง ได้ปฏิบัติให้ดีตามหน้าที่เวลามอบหมาย และไม่ละเลยที่จะปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเป็นธรรม อย่างเห็นอกเห็นใจ และอย่างเป็นผู้ที่เป็นที่นับถือแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้ สอดส่องถึงความเป็นอยู่ สอดส่องถึงภารกิจของผู้บังคับบัญชาตลอดเวลา จึงจะทำให้กองทัพของเรามีประสิทธิภาพ” (๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๗)

จะเห็นว่าการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความเป็นธรรม มีความเมตตากรุณา มีความเห็นอกเห็นใจนั้น ไม่ได้หมายความว่า การปกครองบังคับบัญชานั้นจะต้องขาดความเข้มแข็งไป ตรงกันข้ามทรงชี้ว่าคุณสมบัติต่าง ๆ ของนายทหารในการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชานั้น จะต้องใช้ควบคู่ไปกับการสร้างให้เกิดความเข้มแข็งของทหารและกองทัพด้วย นั่นไม่ได้หมายความว่าความเมตตากรุณา ความเห็นอกเห็นใจ จะต้องนำไปสู่ความอ่อนแอหรือการไร้ระเบียบวินัยแต่อย่างใด ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งว่า “ในการปฏิบัติงาน จึงต้องระมัดระวังให้ปฏิบัติงานถูกต้องตามหลักวิชา คือให้มีหลักที่ดีในการบังคับบัญชา มีความเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว และมีความเมตตา” (๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๔)

ในด้านการปกครองทหารนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความเข้มแข็งแก่กองทัพ ดังที่ได้ทรงกล่าวแล้ว ทรงอธิบายการปกครองทหารเพื่อเป็นแนวปฏิบัติแก่นายทหารผู้บังคับบัญชาว่า

“ในข้อนี้ที่สำคัญที่ต้องถือว่าถ้าเรามีศสูงขึ้นไปก็ห่างจากชั้นล่างมากขึ้น ต้องพิจารณาว่าเมื่ออยู่ข้างบนแล้ว อยู่ในที่สูง ในยศสูง ก็ต้องไม่ละเลยยศต่ำ หมายความว่า จะต้องพยายามอยู่เสมอที่จะมีการติดต่อรู้ซึ่งถึงความต้องการและหน้าที่ของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาทุกยศทุกตำแหน่ง ฉะนั้น ขอให้ท่านได้รักษาความเข้มแข็งและมีความเพียรในการสอดส่องผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาอยู่ตลอดเวลาเพื่อที่จะให้ไม่ขาดตอน และให้กองทัพไทยมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงสมกับที่เป็นกองทัพไทยที่ได้รับการรักษาเอกราช รักษาความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมืองมาตลอดตั้งแต่โบราณกาลจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งอยู่ในเวลาที่คับขันอย่างยิ่ง มีความยุ่งยากทั่วประเทศ และมีความกดดันทั้งภายในและภายนอกประเทศ ฉะนั้น กองทัพไทยซึ่งจะต้องมีหน้าที่หนัก ในการรักษาความสงบและความปลอดภัยของประเทศ ก็ต้องการผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ที่ดี เป็นผู้ใหญ่ที่สอดคล้องความต้องการของผู้ nhỏ ไม่ใช่เฉพาะที่จะปกครองเป็นวัน ๆ จะต้องพยายามที่จะหาทางที่จะสร้างประสิทธิภาพให้ส่วนรวมของกองทัพ” (๗ เมษายน ๒๕๑๘)

ทรงเน้นว่าการปกครองทหารไม่ใช่เป็นการปกครอง “เป็นวัน ๆ” หากแต่เป็นการปกครองด้วยความตั้งใจและเอาใจใส่จากนายทหารผู้บังคับบัญชาอยู่ตลอดเวลา ความสอดส่องดูแลหรือเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดของผู้บังคับบัญชาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะช่วยสร้างให้เกิด “ความสัมพันธ์พิเศษ” ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ความสัมพันธ์พิเศษนี้ จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเชื่อถือ ไว้วางใจ เคารพนับถือ เชื่อฟัง และในที่สุดจะช่วยให้เกิดกำลังใจ กำลังใจและกำลังความพร้อมเพรียงที่จะปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงการปฏิบัติที่ดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาแล้วก่อให้เกิดประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของกองทัพว่า

“ด้วยการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง การปฏิบัติหน้าที่เพื่อหน้าที่โดยเที่ยงตรงของท่าน จะสร้างความไว้วางใจ ความเชื่อถือ และความเชื่อฟังขึ้นในตัวผู้ใต้บังคับบัญชา จะทำให้เขามีทั้งกำลังใจ กำลังใจ และกำลังความพร้อมเพรียงอย่างแท้จริง” (๑๐ กันยายน ๒๕๑๓)

จะเห็นว่าคุณสมบัติของนายทหารที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนแต่เสริมซึ่งกันและกันในอันที่จะช่วยให้เกิดประสิทธิภาพแก่การปฏิบัติหน้าที่ของกองทัพและทหารทั้งสิ้น ดังตัวอย่างของพระราชดำรัสข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดี และการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรมของนายทหารผู้บังคับบัญชา จะช่วยให้เกิดประสิทธิภาพของการปฏิบัติหน้าที่ของกองทัพในที่สุด

คุณสมบัติของนายทหารที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งอยู่เสมอ คือ มีความรู้ความสามารถ ละเอียดยรอบคอบ มีสติมั่นคงและปัญญาหลักแหลม ความรู้ความสามารถของนายทหารนอกจากจะช่วยให้ทหารสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องแล้ว ยังช่วยให้ทหารสามารถที่จะลดความเสี่ยงจากอันตรายที่สามารถจะเกิดขึ้นได้ในสนามรบ ดังที่ทรงมีรับสั่งถึงเหตุผลของการต้องมีความรู้ความสามารถว่า “เหตุผลสำคัญยิ่งก็คือฝ่ายทหารของเราจำต้องมีผู้มีความรู้ เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนในสถานการณ์ปัจจุบัน” (๒๘ สิงหาคม ๒๕๒๒) หรือ “ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ย่อมต้องเป็นคนที่มีความเฉลียวฉลาด มีความรู้สูง” (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๑๗) จะเห็นว่าความรู้ความสามารถและความเฉลียวฉลาดเป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะช่วยให้ทหารโดยเฉพาะนายทหารสามารถจะปฏิบัติหน้าที่ได้บรรลุเป้าหมายถึงแม้จะตกอยู่ในสถานการณ์ใดก็ตาม ด้วยอันตรายของสถานการณ์ ความรู้ความสามารถของทหารดังกล่าวยังช่วยให้สามารถลดอันตรายเหล่านั้นลงได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานคำอธิบายในประเด็นนี้ว่า

“สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือจะต้องปฏิบัติให้ดี ให้มีความเข้มแข็งเป็นอย่างยิ่ง ในการปฏิบัติราชการสงคราม ย่อมต้องมีการเสี่ยงอันตรายอยู่เสมอ แต่การเสี่ยงอันตรายนั้นจะบรรเทาไปได้มาก ถ้าเราสามารถที่จะทำด้วยความสามารถ ด้วยความรู้ในหลักวิชา” (๑๖ กันยายน ๒๕๑๔)

นอกจากความรู้ความสามารถและความเฉลียวฉลาดแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้อีกด้วยว่าความรู้ความสามารถหรือปัญญานั้นจะต้องใช้อย่างมีสติที่มั่นคงและรอบคอบ เพราะสติที่มั่นคงจะเป็นปัจจัยที่ช่วยกำหนดให้ความรู้ความสามารถถูกนำมาใช้ได้อย่างถูกต้อง ทรงอธิบายว่า

“ปัจจุบันนี้สงครามไม่ใช่เฉพาะที่จะถืออาวุธยิงป้องกันประเทศ จะต้องป้องกันด้วยความประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม หมายความว่าแต่ละคนที่เป็นทหารจะต้องวางตัวเป็นตัวอย่างต่อประชาชน เป็นคนดี เป็นคนที่มีศีลธรรม เป็นคนที่มีสติ หมายความว่าควบคุมจิตใจของตน ควบคุมกายของตนให้อยู่ในระเบียบ ให้เป็นสง่าราศรี ไม่ปฏิบัติในสิ่งที่จะกระทบกระเทือนทั้งกายและใจของคนอื่น จึงจะเป็นทหารที่แท้ เป็นทหารที่เข้มแข็ง เป็นทหารที่มีเกียรติ” (๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๔)

นอกจากการที่ทหารจะต้องทำตัวให้เป็นแบบอย่าง เป็นที่ไว้วางใจและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนแล้ว ทหารยังต้องมีสติในการปฏิบัติหน้าที่และการมีสติยังช่วยให้ทหารสามารถควบคุมตนเองทั้งกายและใจให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดี ซึ่งจะช่วยให้ทหารมีสง่าราศรีและเป็นที่เคารพของคนทั่วไปอีกด้วย ด้วยคุณสมบัติที่สามารถควบคุมสติให้มั่นคงได้นี้ ในที่สุดจะช่วยให้ทหารมีความเข้มแข็งและสามารถปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศได้เป็นอย่างดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการมีสติ ทรงเห็นว่าการมีสติเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การใช้ปัญญา ความฉลาด รอบคอบ อย่างไม่ประมาทโดยเฉพาะสำหรับทหาร ทรงมีรับสั่งกับทหารรักษาพระองค์ที่ทรงถือว่าเป็นแบบอย่างของทหารทั้งปวงว่า

“การปฏิบัติงานแต่ละสิ่งแต่ละด้านดังกล่าวนี้ ทุกคนจะต้องยึดมั่นในหลักการและเหตุผลที่ถูกต้อง ในวินัยและระเบียบแบบแผนที่ดีงาม ในเป้าหมายและประโยชน์ที่ชอบธรรม อย่างเคร่งครัด. สำคัญที่สุด จะต้องทำงานทุกอย่าง ทุกระดับ ด้วยปัญญา ความฉลาดรู้คิดพิจารณาตามเหตุผล ประกอบด้วยความมีสติรู้ตัว ระมัดระวังตัวทุกเมื่อ” (๓ ธันวาคม ๒๕๒๘)

พระราชดำรัสนี้แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกันของคุณสมบัติต่าง ๆ ของนายทหารที่กล่าวมาแล้วซึ่งพอจะสรุปคุณสมบัติของนายทหารที่สำคัญได้ ๔ ประการ ดังนี้ คือ

๑. การเป็นแบบอย่างที่ดี
๒. การตระหนักถึงความสำคัญและความรับผิดชอบในหน้าที่
๓. การปกครองด้วยความเที่ยงธรรม ความเมตตากรุณา การเอาใจใส่และเป็นกำลังใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชา
๔. มีความรู้ความสามารถ ละเอียดยรอบคอบ มีสติมั่นคงและปัญญาหลักแหลม

ด้วยคุณสมบัติของทหารและนายทหารที่กล่าวมานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงคุณสมบัติที่สำคัญที่ทหารทุกระดับจะต้องมีและปฏิบัติร่วมกันได้คือ “ความสามัคคี” ความสามัคคีเป็นคุณสมบัติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงมากที่สุดประการหนึ่งตลอดเวลา ทรงย้ำว่าความสามัคคีเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ประเทศไทยสามารถรักษาเอกราชและดำรงอยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้ ดังตัวอย่างของพระราชดำรัสที่มีความตอนหนึ่งเกี่ยวกับความสำคัญของความสามัคคีว่า

“บ้านเมืองเราจะร่มเย็นเป็นสุขได้ ก็อยู่ที่ทหารของชาติช่วยป้องกันรักษา ดังนั้น ทหารจะต้องมีความสามัคคีกลมเกลียวกัน เพื่อจะได้มีกำลังอันมั่นคง ช่วยกันรักษาความเป็นเอกราชของชาติไว้ให้ได้ โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์อื่นใดทั้งสิ้น นอกจากความมั่นคงสมบูรณ์ของบ้านเมือง ขณะนี้เหตุการณ์ของโลกกำลังผันผวนอยู่ตลอดเวลา อาจนำความคับขันมาสู่บ้านเมืองเราเมื่อใดก็ได้ ขอให้ผู้บังคับบัญชาทุกชั้น ตลอดจนทหารทุกคนจงอยู่ในระเบียบวินัยโดยเคร่งครัด อย่าให้แตกแยกกันเป็นอันขาด ต้องพร้อมอยู่เสมอที่จะเผชิญกับเหตุการณ์อันจะเกิดขึ้นได้ทุกขณะ” (๒ ธันวาคม ๒๕๐๖)

เพราะฉะนั้นการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีการด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรินั้น จะต้องยึดหลักของความสามัคคีอย่างเอกอุทิศใจไปด้วยตลอดเวลาจึงจะทำให้เกิดพลังอันเข้มแข็งและความพร้อมที่จะเผชิญกับสถานการณ์ตลอดเวลาได้

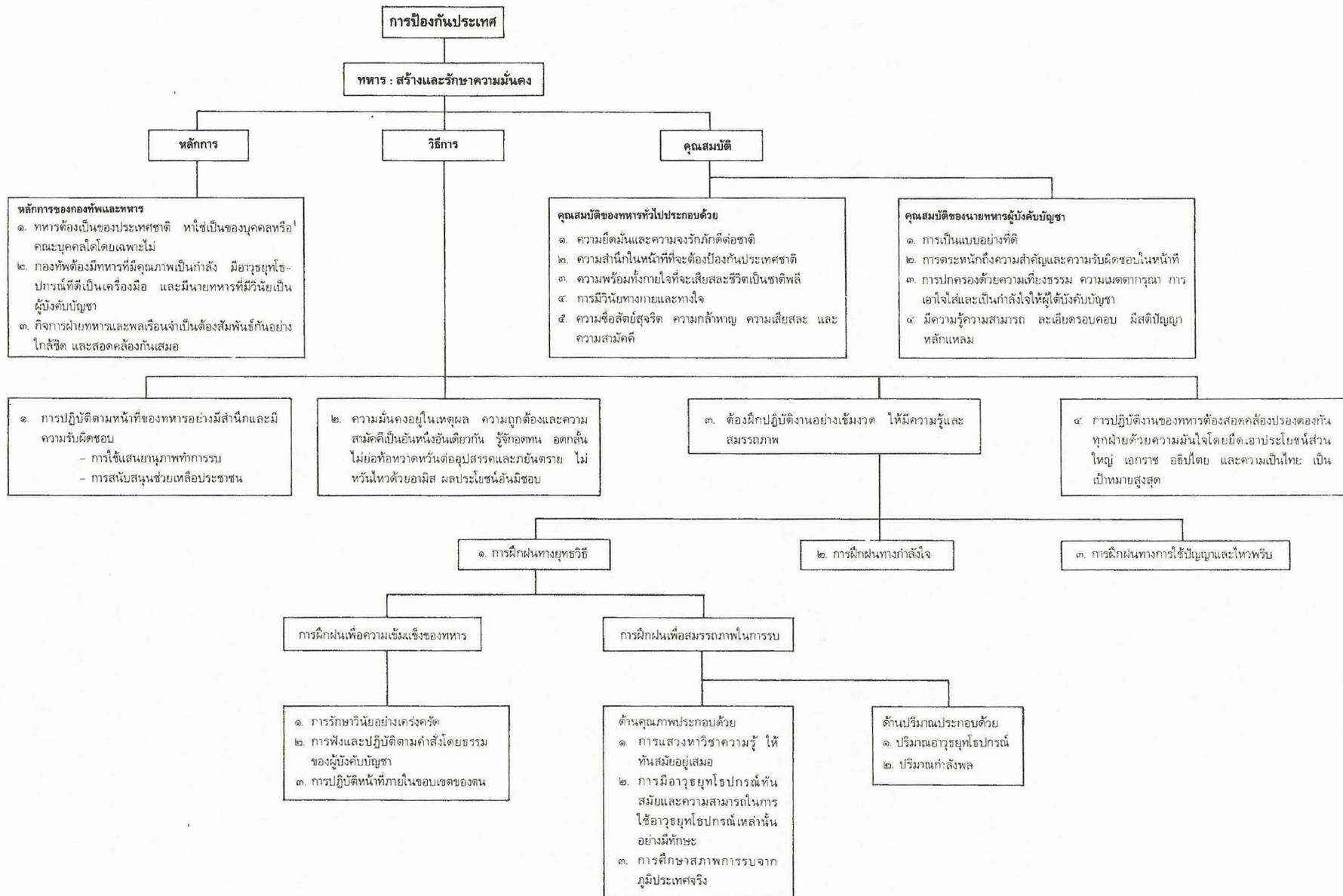
จากที่กล่าวถึงคุณสมบัติของทหารทั่วไปและนายทหารตามแนวพระราชดำริมาทั้งหมดนี้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับ “คน” ในเรื่องป้องกันประเทศก็คือทหารเป็นสำคัญ ว่าจะต้องมีคุณสมบัติอย่างไรบ้าง จึงจะสามารถปฏิบัติตามหลักการและวิธีการที่ทรงมีพระราชดำริให้บรรลุเป้าหมายได้ ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของหลักการหรือวิธีการที่พบในทุกศาสตร์คือ หลักการหรือวิธีการที่ดีไม่สามารถจะให้หลักประกันได้ว่าเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลสำเร็จเสมอไป กล่าวคือบางกรณีก็สำเร็จบางกรณีก็ไม่สำเร็จ ที่เป็นเช่นนั้นปัญหาไม่ใช่เพราะหลักการหรือวิธีการนั้นไม่ดีหรือมีข้อจำกัด หากแต่เป็นเพราะ “คน” ที่นำหลักการหรือวิธีการนั้นไปปฏิบัติต่างกัน นั้นหมายความว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคนที่ปฏิบัติตามหลักการหรือวิธีการมีส่วนกำหนดผลสำเร็จของหลักการหรือวิธีการด้วย ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเน้นคุณสมบัติของคนที่ปฏิบัติตามหลักการหรือวิธีการตามแนวพระราชดำริของพระองค์ ดังนั้นพระองค์จึงทรงระบุถึงคุณสมบัติสำคัญ ๆ ของทหารทั้งที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้บังคับบัญชา เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ตามแนวพระราชดำริให้เกิดผลสำเร็จตามที่ตั้งไว้ได้ ลักษณะโครงสร้างของแนวพระราชดำรินี้สะท้อนให้เห็นถึงทั้งพระปรีชาและความรอบด้านของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างดี ซึ่งคุณสมบัติของแนวพระราชดำรินี้ในข้อนี้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในทุกเรื่องจนอาจจะกล่าวได้ว่า นี่คือเอกลักษณ์ของแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๔. บทสรุป

จากการประมวลและศึกษาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องการป้องกันประเทศของทหารมาทั้งหมดนี้ จะเห็นว่าแนวพระราชดำรินี้มีลักษณะที่ชัดเจนและเป็นจริงอย่างมาก กล่าวคือมีความชัดเจนมากพอที่จะเป็นแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชาติได้ จากที่กล่าวถึงแผนที่แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในบทก่อนหน้านี้นี้ จะเห็นว่าทหารมีหน้าที่โดยตรงในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติด้วยการป้องกันประเทศเป็นสำคัญ เมื่อทหารสามารถป้องกันประเทศได้แล้ว ความมีเสรีภาพ เอกอกราชอธิปไตย และความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติก็จะเกิดขึ้น ซึ่งจะมีส่วนช่วยให้เกิดความมั่นคงของชาติในที่สุด และความมั่นคงของชาติทรงถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชาติอีกประการหนึ่ง นอกจากความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ดังนั้นบทบาทและคุณสมบัติของทหารที่กล่าวถึงในบทนี้ จึงเป็นแผนที่ในรายละเอียดที่พระราชทานแก่ทหารและกองทัพเพื่อเป็นเข็มทิศนำทางไปสู่เป้าหมายของชาติในที่สุด

แผนที่พระราชดำรินี้ด้านการทหารเพื่อการป้องกันประเทศพอจะสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนที่แนวพระราชดำริด้านการทหารเพื่อป้องกันประเทศ

จากแผนที่พระราชดำริด้านการทหาร จะเห็นว่ามืองค์ประกอบสำคัญ ๓ ส่วนคือ ๑) หลักการ เป็นแนวพระราชดำริหลักในการปฏิบัติหน้าที่ของทหารเพื่อบรรลุเป้าหมายของชาติ ๒) วิธีการ เป็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติหน้าที่ของทหารเพื่อให้เป็นไปตามหลักการและบรรลุเป้าหมายของชาติในที่สุด ๓) คุณสมบัติ เป็นคุณลักษณะสำคัญ ๆ ของทหารในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติภายใต้หลักการและวิธีการตามแนวพระราชดำริ เพื่อเป็นหลักประกันว่าทหารจะสามารถปฏิบัติตามแนวพระราชดำริดังกล่าวได้เป็นผลสำเร็จ ทหารจึงจำเป็นที่จะต้องมีความสมบูรณ์เฉพาะตัวบางประการ จะเห็นว่าจากองค์ประกอบทั้งสามประการของพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้แนวพระราชดำริด้านการทหารมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญคือ “มีความรอบด้านและรอบคอบ” ดังนั้นการศึกษาแนวพระราชดำริจึงจำเป็นจะต้องศึกษาทั้งในด้านสาระและระบบคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย จึงจะเกิดความซาบซึ้งและกระจ่างชัดในพระราชดำริได้

จนถึงจุดนี้ ประเด็นที่ต้องการจะสรุปสุดท้ายคือ ทหารมีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงต่อการป้องกันประเทศ เนื่องจากการป้องกันประเทศเป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญ ทหารจึงต้องมีความรู้ความสามารถและคุณสมบัติเฉพาะต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้ว นอกจากนี้การป้องกันประเทศยังจะต้องเกี่ยวข้องกับหลายฝ่ายทั้งราชการพลเรือนและประชาชนโดยทั่วไป ดังนั้นทหารจึงจำเป็นที่จะต้องปรองดองและประสานงานอย่างใกล้ชิดกับทุกฝ่าย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือทหารจะปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันประเทศให้เกิดผลสำเร็จโดยลำพังไม่ได้ ความสามัคคีภายในกองทัพและระหว่างกองทัพกับฝ่ายต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็น นั่นหมายความว่าทหารจะต้องทำหน้าที่เป็นทั้ง “นักรบ นักพัฒนาและนักปกครอง” ไปพร้อม ๆ กันในการป้องกันประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสรุปประเด็นในเรื่องนี้กับหน่วยรบพิเศษ ดังนี้

“สงครามที่กระทำกันอยู่ในสภาพการณ์ปัจจุบัน เป็นการรบเพื่อป้องกันรักษาประเทศโดยตรง และจำเป็นต้องใช้หน่วยรบพิเศษ ซึ่งเป็นกองรบเล็ก ๆ ที่เข้มแข็ง สามารถปฏิบัติการโดยเอกเทศให้ได้ผลครบถ้วน ทั้งด้านการรบและด้านการติดต่อประสานประสานกับประชาชน ทหารในกองรบพิเศษต้องได้รับการฝึกหัดอบรมอย่างดี ให้มีความสามารถสูง คือให้มีความกล้าหาญอดทนแข็งแกร่ง มีความฉลาดไหวพริบ จัดเจนในการใช้วิทยุทศการและจิตวิทยา ให้ทำหน้าที่เป็นนักรบ นักพัฒนา และนักปกครอง ซึ่งเข้ากับคนทุกประเภทได้พร้อมมูลในตัว” (๘ กันยายน ๒๕๑๒)

บทที่ ๕

การปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน

บทที่ ๕

การปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน

๑. บทนำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปณิธานที่แน่วแน่ทั้งในพระราชดำริและพระราชกรณียกิจที่จะมุ่งสู่เป้าหมายของชาติ นั่นคือ ความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ พระองค์ทรงเห็นว่าการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินเป็นภารกิจสำคัญอีกด้านหนึ่งที่จะต้องกระทำเพื่อช่วยนำประชาชนไปสู่เป้าหมายของชาติดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินเกี่ยวข้องโดยตรงกับการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ดังนั้นสถาบันหรือคณะบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ในด้านการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินจึงจำเป็นต้องมีสำนึกถึงความสำคัญและหน้าที่ของตนที่จะต้องสนองตอบต่อเป้าหมายของชาติดังกล่าว นั่นหมายความว่าตามแนวพระราชดำริแล้ว การปกครองและการบริหารงานแผ่นดินเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องกระทำโดยยึดประโยชน์ตามเป้าหมายของชาติเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่ประโยชน์ของใครคนใดหรือคณะใด ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสกับคณะนักศึกษามหาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรว่า

“จะทำงานในสาขาใดก็ตามต้องมาคิดว่า ทำงานนั้นก็เพื่อให้ประเทศชาติอยู่อย่างมีความมั่นคงและความก้าวหน้า และประเทศนั้นก็ประกอบด้วยประชาชน ซึ่งประชาชนแต่ละคน ๆ ก็มีความปรารถนาที่จะมีความก้าวหน้า ความก้าวหน้านั้นจะมาได้ก็โดยที่แต่ละคนได้ทำงานเต็มที่ และประชาชนที่อยู่ในเมืองไทยนี้ บางทีก็ขาดความรู้ ขาดความสามารถ ขาดกำลังทั้งทางวิชา ทั้งทางเงินที่จะสร้างตัวเอง จึงต้องให้เขาอาศัยทางราชการที่จะมาอุ้มชูให้ก้าวหน้าได้ ฉะนั้นทางราชการมีหน้าที่อันหนักที่จะจัดให้บ้านเมืองก้าวหน้า ถ้าประชาชนไม่มีความสุข ไม่มีความก้าวหน้า ประเทศก็จะอยู่ไม่ได้ เพราะว่าความวุ่นวายจะตามเข้ามา และตามที่ท่านได้มาเห็นในภูมิภาค และโดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีผู้ก่อการร้าย หรือที่จะมีผู้ก่อการร้ายได้ ท่านก็จะได้เห็นถึงความก้าวหน้าของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญ ความสงบสุขของประชาชนเป็นความสำคัญที่จะทำให้ทั้งประเทศมีความมั่นคงได้ และความสงบสุขนี้ ก็ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ที่อยู่ในท้องที่ เจ้าหน้าที่ในท้องที่นั้นจะปฏิบัติได้ดี ก็ต้องอาศัยว่า ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ในราชการเอาใจใส่” (๒๖ มกราคม ๒๕๑๖)

นั่นหมายความว่า การปกครองและการบริหารงานแผ่นดินจะต้องมุ่งให้เกิดความสงบสุขแก่ประชาชน และมุ่งป้องกันประเทศเพื่อให้เกิดความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติในที่สุด ดังที่ทรงอธิบายว่า ถ้าประชาชนไม่มีความสงบสุข ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ในราชการจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความเอาใจใส่เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว การปกครองและการบริหารงานแผ่นดินเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับรัฐบาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งกับคณะรัฐมนตรีว่า “ตามปกติผู้ที่ เป็นรัฐบาลก็เรียกว่าเป็นผู้ที่ปกครองประเทศ เป็นการบริหารงานเพื่อให้ประเทศชาติดำเนินไปด้วยดี ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ มีความมั่นคงปลอดภัย และมีความเจริญก้าวหน้า ทำให้ประชากรมีความสุขตามที่สมควร” (๑๔ มีนาคม ๒๕๒๓) ฉะนั้น รัฐบาลจึงถือว่าเป็นผู้ที่จะต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน

เป็นที่เข้าใจและยอมรับกันว่า รัฐบาลย่อมจะต้องมีกลไกต่างๆ เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติหน้าที่ของตน กลไกที่สำคัญๆ ได้แก่ ระบบราชการ ซึ่งรวมถึงข้าราชการทั้งทหาร ตำรวจและพลเรือน นั่นหมายความว่า ระบบราชการจะต้องสนองต่อนโยบายหรือแนวทางของรัฐบาลในการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงหน้าที่ของข้าราชการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งพอเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงหน้าที่ของระบบราชการตามแนวพระราชดำริ ดังนี้

“การปกครองนี้ก็ต้องแบ่งเป็นกระทรวงทบวงกรม ต้องแบ่งเป็นหน้าที่ แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดมีหน้าที่นอกเหนือจากการปกครอง มีหน้าที่ในทางความผาสุกของประชาชน ความผาสุกของประชาชนนี้ประกอบด้วยสิ่งปลีกย่อยที่เป็นส่วนๆ อีกมากหลาย ในด้านหนึ่งก็ด้านความปลอดภัย ด้านหนึ่งด้านการทำมาหาเลี้ยงชีพ และด้านหนึ่งในด้านจิตใจที่จะอยู่ด้วยกันด้วยความปรองดอง ด้วยความผาสุกในจิตใจ ด้านหนึ่งในด้านที่จะสร้างอนาคต คือการศึกษา ทั้งนี้ก็เป็นสิ่งที่ เป็นกิจการที่พียงกับกระทรวงอื่นด้วย แต่ว่าหน้าที่ก็มาอยู่ที่ผู้ว่าราชการจังหวัด” (๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๙)

ถ้าจะกล่าวโดยอนุโลม อาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลและระบบราชการเป็นสถาบันหลักที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน คำถามสำคัญที่เกิดตามมาคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในเรื่องการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการจะปกครองหรือบริหารงานให้เกิดการป้องกันประเทศและเกิดความสงบสุขของประชาชน และในที่สุดเกิดความมั่นคงของชาติได้อย่างไร ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจน คือ ในบทนี้จะพยายามศึกษาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในประเด็นหลักการและวิธีการของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน และประเด็นคุณสมบัติของผู้ปกครองหรือผู้บริหารที่จะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ตามหลักการและวิธีการที่ทรงกำหนดไว้เป็นหลักในการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน

๒. หลักของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน

ในการกระทำหรือปฏิบัติงานใดก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงให้ความสำคัญกับหลักการและการกระทำหรือการปฏิบัติงานนั้นเป็นเบื้องต้นเสมอ กล่าวคือ ทรงเล็งเห็นว่า หลักการเปรียบเสมือนแผนที่หรือเข็มทิศที่จะนำทางไปสู่เป้าหมายของภารกิจ และที่สำคัญคือ เป้าหมายของทุกภารกิจสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ก็คือเป้าหมายของชาติร่วมกัน นั่นหมายความว่าหลักการของภารกิจใดก็ตาม ในที่สุดแล้วก็จะมุ่งไปสู่เป้าหมายของชาติเสมอ อันได้แก่ความมั่นคงของชาติ และความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ดังที่ปรากฏในพระราชกระแสทุกเรื่องอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือเมื่อพระองค์ทรงมีรับสั่งถึงเรื่องใดก็ตาม พระองค์จะทรงสรุปกลับมาว่าเป็นเช่นนั้นหรือกระทำเช่นนั้นก็เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศเสมอเช่นเดียวกันสำหรับการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน สุดท้ายแล้วก็มุ่งจะให้เกิดความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศอันถือว่าเป็นเป้าหมายของชาติสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คำถามที่เกิดขึ้นคือ หลักการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินประกอบด้วยอะไรบ้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงหลักการดังกล่าวนี้ผ่านพระราชดำรัสหรือพระบรมราโชวาทในโอกาสต่าง ๆ ตลอดรัชสมัยของพระองค์ ซึ่งพอจะสรุปได้เป็น ๓ ประการสำคัญ คือ

๑. สิ่งสำคัญที่สุดในการบริหาร คือการป้องกันรักษาอธิปไตย การเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ การสร้างและรักษาความสงบสุขของประชาชน

๒. การส่งเสริมให้คนดีปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ

๓. รูปแบบของรัฐบาลไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่สำคัญที่ความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้คำปฏิญาณไว้

ความหมายของหลักการทั้งสามจะได้กล่าวต่อไป

ก. สิ่งสำคัญที่สุดในการบริหารคือการป้องกันรักษาอธิปไตย การเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ การสร้างและรักษาความสงบสุข

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงเป้าหมายของชาติอยู่เสมอว่า ได้แก่ความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ดังที่ได้แสดงในแผนที่พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในบทที่ ๓ แล้ว จะเห็นว่าความมั่นคงของชาติจะเกิดขึ้นได้เมื่อประเทศชาติมีเอกราช อธิปไตย เสรีภาพ อิสรภาพ และความเป็นปึกแผ่น มีความสงบสุข และประชาชนมีความร่มเย็นเป็นปรกติสุข เอกราช อธิปไตย อิสรภาพ และความเป็นปึกแผ่นจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการป้องกันประเทศ และการป้องกันประเทศ นอกจากจะต้องใช้ทหาร (ดังได้กล่าวอย่างละเอียดในบทที่ ๔) แล้ว ยังจะต้องอาศัยการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินที่ดีอีกด้วย สำหรับความสงบสุขจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกฎหมายเป็นหลักในการจัดระเบียบของสังคมและประเทศ พร้อมกับมีการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินที่ดี ดังนั้นหลักการของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินที่ดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเน้นในเรื่อง “การป้องกันรักษาอธิปไตย การเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ การสร้างและรักษาความสงบสุข” เพราะก่อนอื่นทั้งหมดประเทศจะต้องอยู่รอด และอยู่รอดอย่างมีความมั่นคง เมื่อประเทศชาติมีความมั่นคง ความสงบสุขก็จะเกิดขึ้นได้ และในด้านกลับกัน ความสงบสุขก็จะช่วยให้ประเทศชาติมีความมั่นคงและสามารถอยู่รอดได้ในที่สุด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสกับผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร วิทยาลัยการทัพบก, ทักษะอากาศ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก, ทหารเรือ, ทหารอากาศ และโรงเรียนนายช่างกลชั้นสูง ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน ดังมีความตอนหนึ่งว่า

“เหตุการณ์ของโลก ทำให้สถานการณ์บ้านเมืองของเราเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ จนบัดนี้นับว่ามีความตึงเครียดและมีอันตรายอยู่รอบด้าน ปัญหาสำคัญที่สุดในการ

บริหารคือการป้องกันรักษาอธิปไตย และการเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ
ความสำเร็จในการจรรโลงชาติประเทศของเราต่อไปนั้น อยู่ที่ความร่วมมือร่วมใจกัน
ปฏิบัติกรอย่างมีประสิทธิภาพ และการดำเนินงานทุก ๆ ด้าน ให้ก้าวหน้าพร้อมกัน
ไปโดยไม่หยุดยั้งและไม่ท้อถอย” (๙ ตุลาคม ๒๕๑๒)

หรือทรงมีรับสั่งกับคณะผู้พิพากษาว่า

“เพราะว่าทุกคนจะเป็นข้าราชการ จะเป็นประชาชนพลเมืองทั่วไปของประเทศไทย
ย่อมจะต้องตั้งใจที่จะปฏิบัติงานการของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อให้ชาติบ้าน
เมืองมั่นคงอยู่ได้ โดยเฉพาะสำหรับข้าราชการก็มีหน้าที่ที่จะทำงานของตนที่ได้รับ
มอบหมาย คืองานที่จะทำสำหรับประโยชน์สุขของประชาชน เพื่อความมั่นคงของ
ประเทศชาติ” (๑๓ เมษายน ๒๕๒๔)

จากพระราชกระแสทั้งสององค์ที่อัญเชิญมาเป็นตัวอย่างนี้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าหลักการ
ปกครองและการบริหารงานแผ่นดินที่สำคัญที่บุคคลผู้เกี่ยวข้องจะต้องยึดเป็นหลักปฏิบัติคือการมุ่งที่จะรักษาชาติ
บ้านเมืองให้อยู่รอด (มีเอกราชและอธิปไตย) มีความมั่นคงก้าวหน้าและประชาชนมีความอยู่ดีกินดีหรือประโยชน์สุข
(มีความสงบสุข) รับสั่งอีกว่ารัฐบาลจะต้องร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินงานทุก ๆ ด้านเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตาม
หลักการดังกล่าว

แม้กระทั่งรัฐสภาซึ่งถือว่าเป็นสถาบันหนึ่งของระบบการเมืองการปกครองของไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงเห็นว่า จะต้องมิบทบาทในการปกครองภายใต้หลักการนี้ดังพระราชดำรัสว่า

“โดยหลักการแท้จริงของระบอบประชาธิปไตย สมาชิกรัฐสภาคือผู้รับมอบหมาย
จากปวงชน ให้มาปรึกษาหารือกันดำเนินการปกครองประเทศ ให้บังเกิดประโยชน์สุข
และความเจริญมั่นคงแก่ชาติบ้านเมือง มากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ ดังนั้น การอภิปราย
ทั้งปวงจึงควรเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว มิใช่เพื่อสิ่งอื่น” (๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๔)

จะเห็นว่ารัฐสภาตามแนวพระราชดำริพึงจะต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขและความเจริญมั่นคงของประเทศชาติ
บทบาทของรัฐสภาดังกล่าวนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมองเห็นว่าเป็นบทบาทตาม “หลักการแท้จริงของ
ระบอบประชาธิปไตย” ด้วยพระราชดำรินี้ การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยจึงมีจุดหมายอยู่ที่เพื่อก่อให้เกิด
ประโยชน์สุขและความเจริญมั่นคงแก่ชาติบ้านเมือง ดังนั้น การที่รัฐบาลหรือสถาบันใดก็ตามที่บริหารงานเพื่อให้
บรรลุจุดหมายดังกล่าวนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลหรือสถาบันนั้นมีส่วนช่วยสนับสนุนการปกครองตามระบอบ
ประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นจริงในประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม คณะรัฐมนตรีในฐานะผู้รับผิดชอบรัฐบาลถือว่ามีหน้าที่ในด้านการปกครองและการบริหาร
ประเทศโดยตรง ย่อมจะต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามหลักการนี้
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสกับคณะรัฐมนตรีว่า

“ตามปกติผู้ที่ป็นรัฐบาลก็เรียกว่าเป็นผู้ที่ปกครองประเทศ เป็นการบริหารงานเพื่อให้
ประเทศชาติดำเนินไปด้วยดี ฝ่ายอนุสรณ์ต่าง ๆ มีความมั่นคงปลอดภัย และมี
ความเจริญก้าวหน้า ทำให้ประชากรมีความสุขตามที่สมควร” (๑๔ มีนาคม
๒๕๒๓)

แน่นอน ถ้ารัฐบาลปฏิบัติหน้าที่ได้ดังพระราชกระแสนี้ รัฐบาลนั้นย่อมเป็นรัฐบาลที่ปฏิบัติตามหลักการที่แท้จริงของประชาธิปไตยตามแนวพระราชดำริ นั้นหมายความว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับความหมายของประชาธิปไตยในเรื่องความมั่นคงปลอดภัย ความเจริญก้าวหน้าและความผาสุกของประเทศชาติและประชาชน กล่าวคือ ถ้าจะตีความพระราชดำรินี้ อาจจะได้ว่า ประชาธิปไตยตามแนวพระราชดำริ จะต้องเป็นระบอบการเมืองการปกครองที่ให้ความมั่นคงปลอดภัย ความเจริญก้าวหน้า และความผาสุกแก่ประเทศชาติและประชาชน ในด้านกลับกันระบอบการเมืองการปกครองที่ไม่ให้สิ่งเหล่านั้นแก่ประเทศชาติและประชาชน จะเรียกว่าเป็นประชาธิปไตยคงจะไม่ได้ ดังนั้นพระราชดำริที่ทรงแสดงนี้ ทำให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญแก่เป้าหมายของการปกครองและการบริหารประเทศอย่างมาก เมื่อรัฐบาลปฏิบัติหน้าที่ตามหลักการดังกล่าว ในที่สุดสิ่งที่รัฐบาลกระทำก็คือการรักษาประเทศชาติให้อยู่รอดได้ นั่นเอง ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่า

“นโยบายของรัฐบาลที่จะพัฒนาก็คือนโยบายของรัฐบาลที่จะรักษาประเทศ นโยบายที่จะรักษาประเทศนั้นเป็นหน้าที่สำคัญอันหนึ่งหรืออันเดียวของรัฐบาล รัฐบาลเป็นผู้ที่รักษาส่วนรวมให้ดำรงอยู่ด้วยวิธีต่าง ๆ ถ้ามีการรุกเข้ามาด้วยอาวุธเราก็ต้องรบ ถ้ารุกเข้ามาด้วยการแทรกซึมเราต้องทำให้บ้านเมืองมั่นคง คือทำให้บ้านเมืองมั่นคงด้วยการพัฒนาชนบท ด้วยการพัฒนาให้ประชาชนทั่วไปมีความอยู่ดีกินดีมีความมั่นคง”
(๑๓ มิถุนายน ๒๕๑๒)

การรักษาประเทศสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็คือการทำให้เกิดความมั่นคงและความผาสุกของประเทศชาติ และประชาชนนั่นเอง ซึ่งก็คือหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐบาล สำหรับการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินก็เช่นกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของรัฐบาลอันประกอบด้วยคณะรัฐมนตรีเป็นสำคัญ ฉะนั้นการปกครองและการบริหารจะดีหรือไม่ ย่อมขึ้นกับรัฐบาลและคณะรัฐมนตรี ดังที่ทรงอธิบายว่า

“งานทุกด้านจะต้องมีความตั้งใจที่จะทำ มิฉะนั้นก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติงานได้ดี โดยเฉพาะสำหรับคณะรัฐบาลที่เรียกว่าคณะรัฐมนตรีนี้ ก็มีงานที่สำคัญที่สุด ความเป็นอยู่จะดีจะก้าวหน้าของประเทศชาติบ้านเมืองและประชาชน ก็อยู่ที่การปฏิบัติของคณะรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ เพราะคำว่ารัฐบาลก็หมายความว่า เป็นผู้ที่รักษารัฐ ผู้ที่ทำนุบำรุงรัฐ รัฐนั้นก็คือนประเทศชาติส่วนรวม หรือถ้าพูดถึงคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีก็เป็นมนตรีในรัฐ มนตรีก็คือผู้ที่มีความสำคัญ มีความรู้ มีความตั้งใจที่จะทำงานรัฐก็คือประเทศชาติส่วนกลาง และมนตรีของรัฐนั้นก็เป็นผู้ใหญ่ของรัฐ เป็นผู้ที่สามารถที่จะรับความรู้และนำความรู้นั้นมาปฏิบัติ ทั้งหมดนี้นอกจากมีความตั้งใจมั่นแล้ว ก็ต้องมีความตั้งใจตามที่ได้บัญญัติว่าจะซื่อสัตย์สุจริต ซื่อสัตย์สุจริตนี้มีความสำคัญ เพราะถ้าหากว่าแต่ละคนมีความตั้งใจแล้ว แต่ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริต ก็ไม่มีเป้าหมายที่แน่นอน จะเปะปะไปทางโน้นที่ทางนี้ที่ ไม่มีทางที่จะสำเร็จในงานการใด ๆ ฉะนั้นการที่มีความซื่อสัตย์สุจริตนั้นมีความสำคัญอยู่ อันดับแรกก็คือการให้รู้จักเป้าหมายของงาน คือความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ แต่ละคนก็มีหน้าที่ที่จะปฏิบัติในแต่ละแผนก ก็จะต้องพยายามที่จะนำความรู้ที่มี ความสามารถที่มี และการที่ได้มา

เป็นรัฐมนตรี เพื่อที่จะปฏิบัติงานนั้นเป็นผลสำเร็จในแต่ละแผนก นอกจากนั้นก็จะต้องมีความที่เรียกว่าสามัคคี หรือความร่วมมือซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะให้งานทั้งหมดของบ้านเมืองมีความสำเร็จเรียบร้อย เพราะเหตุว่าแม้จะต้องแบ่งงานของส่วนรวม หรือจะเป็นงานใด ๆ ก็ตาม ต้องแบ่งเป็นส่วน ๆ เป็นแผนก ๆ เป็นกระทรวง ๆ แต่ว่าเพื่อที่จะให้งานของแต่ละคนดำเนินลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย จำต้องร่วมมือกัน เพราะว่าการทุกวิชาทุกแผนก ย่อมต้องเกี่ยวพันกัน” (๙ พฤษภาคม ๒๕๒๖)

พระราชดำรัสนี้แสดงถึงหน้าที่และความรับผิดชอบตลอดจนคุณสมบัติบางประการ และเป้าหมายของการปกครองและการบริหารประเทศอย่างชัดเจนพอที่รัฐบาลและคณะรัฐมนตรีจะนำไปเป็นแนวปฏิบัติได้ ประเด็นสำคัญที่ไม่ควรละมองข้ามไปจากพระราชกระแสรับสั่งนี้ คือการแบ่งงานกันตามหน่วยงานต่าง ๆ ไม่ใช่เป็นการแบ่งงานกันโดยขาดออกจากกันไป ตรงกันข้ามความร่วมมือเกื้อกูลกันระหว่างหน่วยงานเพื่อช่วยให้งานสามารถบรรลุผลสำเร็จได้เป็นสิ่งที่จะต้องกระทำ นั่นเป็นการแสดงถึงหลักฐานของความรับผิดชอบร่วมกันของหน่วยงานต่าง ๆ ต่อเป้าหมายของการบริหารงาน

เพื่อจะให้บรรลุถึงเป้าหมายในการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานดังกล่าวว่า

“ความเจริญผาสุกและความตั้งมั่นของบ้านเมือง เป็นสิ่งสำคัญสูงสุดที่บุคคลพึงรำลึกถึง และพึงประสงค์ และความเจริญมั่นคงนั้นจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยผู้บริหารทุกฝ่ายมุ่งกระทำการงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ ด้วยความตั้งใจจริง และด้วยความคิดพิจารณาโดยรอบคอบ ทั้งเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนอื่น” (๙ มิถุนายน ๒๕๑๔)

ด้วยหลักการของการบริหารประเทศนี้ ทรงเล็งเห็นว่าผู้บริหารทุกฝ่ายจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติสำคัญ ๆ บางประการ เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความบริสุทธิ์ใจ ความตั้งใจจริง ความมีสติ การพิจารณาอย่างรอบคอบ เป็นต้น ซึ่งคุณสมบัติต่าง ๆ ของผู้บริหารประเทศจะได้กล่าวต่อไปในตอนท้ายของบทนี้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวข้อนี้ พอจะสรุปได้ว่าหลักการแรกในการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินตามแนวพระราชดำริ คือ “การป้องกันรักษาอธิปไตย การเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ การสร้างและรักษาความผาสุกของประชาชน” เมื่อผู้บริหารประเทศที่สำคัญคือ รัฐบาลและข้าราชการต่าง ๆ ปฏิบัติหน้าที่ตามหลักการนี้แล้ว ย่อมจะช่วยให้สามารถป้องกันประเทศชาติไว้ได้ และก่อให้เกิดความสงบสุขขึ้นพร้อม ๆ กัน

ข. การส่งเสริมให้คนดีปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ

การปกครองและการบริหารงานแผ่นดินเป็นกิจกรรมที่ต้องเกี่ยวข้องกับอำนาจและการใช้อำนาจเสมอ ดังนั้นที่เข้าใจกันว่าการปกครองและการบริหารเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจโดยเฉพาะในเรื่องการจัดสรรประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน และการจัดสรรนี้จะต้องใช้อำนาจตลอดเวลา นั้นหมายความว่าผู้ปกครองหรือผู้บริหาร คือผู้ใช้อำนาจในการจัดสรรประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน จริงอยู่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ สามารถจะเรียกร้องหรือต่อรองจนถึงผลักดันให้การจัดสรรประโยชน์สุขเป็นไปตามที่ตนต้องการได้ในระดับหนึ่ง ในสภาพของสังคมไทยพบว่าอำนาจต่อรองของประชาชนโดยทั่วไปมีค่อนข้างจำกัดมาก อาจจะมีเพียงกลุ่มประชาชนที่เรียกว่ากลุ่มผลประโยชน์ ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการค้าระดับชาติ เท่านั้น ที่พอจะมีอำนาจต่อรองกับผู้ปกครอง

หรือผู้บริหารอย่างมีประสิทธิภาพได้ ฉะนั้นการจะมุ่งหวังให้ประชาชนทั่วไปที่ขาดทั้งการรวมตัวที่ดี ความรู้ความเข้าใจเฉพาะเรื่อง ทรรศนคติเพื่อการเรียกร้อง และผู้นำที่มีคุณภาพและคุณธรรม เป็นต้น ไปต่อรองหรือผลักดันให้ผู้ปกครองหรือผู้บริหารจัดสรรประโยชน์สุขให้แก่ตนตามที่ต้องการได้นั้น เป็นสิ่งที่ยังอยู่ห่างไกลความเป็นจริงสำหรับสภาพของสังคมไทยปัจจุบันและในอดีตที่ผ่านมา ภายใต้สภาพดังกล่าวจึงทำประโยชน์สุขของประชาชนทั่วไปจะได้รับมักจะแปรตาม “ความอาทร” ของผู้ปกครองที่มีอำนาจอยู่มาก นั่นหมายความว่าคุณสมบัติที่ดีของผู้ปกครอง เช่นความอาทร ความเมตตา ความเห็นอกเห็นใจ ความรัก เป็นต้น ที่มีต่อประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดให้การจัดสรรประโยชน์สุขแก่ประชาชนมีสภาพอย่างไร ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจน คือ ในสังคมไทย คุณสมบัติของผู้ปกครอง ยังคงมีความสำคัญต่อผลของการปกครองต่อประชาชนเป็นด้านหลัก ทั้งนี้เพราะอำนาจการเรียกร้องจากประชาชนยังคงอยู่ในระดับต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับอำนาจของผู้ปกครอง ฉะนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขจากการปกครองและการบริหารประเทศ จะมองข้ามสำนักความรับผิดชอบและเสถียรภาพของผู้ปกครองที่พึงจะมีต่อประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครองไม่ได้

ด้วยสภาพความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจและการใช้อำนาจเช่นกล่าวนี้ เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน โดยเฉพาะผู้ที่อ่อนแอกว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงให้ความสำคัญอย่างมากกับคุณสมบัติของผู้ปกครอง ดังที่พระราชทานแนวพระราชดำริ ว่า

“ต่อไปข้างหน้าลูกเสือจะเป็นคนสำคัญของชาติ คือจะเป็นผู้บริหารปกครองบ้านเมืองได้ ขอให้ลูกเสือทราบถึงสิ่งสำคัญในการปกครองไว้ว่า ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้คนทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปรกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้” (๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๒)

นั่นหมายความว่าผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่ในการปกครองและการบริหารประเทศเพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่ประเทศชาติได้นั้น ทรงให้ความสำคัญกับ “คุณสมบัติ” ของผู้นั้น กล่าวคือ จะต้องเป็น “คนดี” คนดีในความหมายของพระราชดำรินี้ ก็คือ บุคคลที่มีคุณสมบัติที่ดีเหมาะสมแก่การเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองนั่นเอง ในด้านกลับกันทรงชี้ด้วยว่า จะต้องช่วยกันป้องกันไม่ให้คนที่มีคุณสมบัติที่ไม่ดี ไม่เหมาะสมเข้ามามีอำนาจ เพราะถ้าคนที่มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมยอมจะใช้อำนาจในการปกครองเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือในทางมิชอบ แทนการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและประชาชนตามเป้าหมายที่พึงจะเป็นของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน นั่นคือ เพื่อมุ่งให้เกิดการป้องกันประเทศได้อย่างมั่นคงและเกิดความสงบสุข ซึ่งจะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศในที่สุด

คำถามที่เกิดขึ้นคือคุณสมบัติที่ดีเหมาะสมของผู้ปกครองตามแนวพระราชดำริคืออะไร จากพระราชกระแสที่อัญเชิญมาข้างต้นนี้ พอจะชี้ให้เห็นบ้างแล้วว่า ทรงให้ความสำคัญกับ “ความซื่อสัตย์สุจริต” “ความสามัคคี” “ความบริสุทธิ์ใจ” “ความตั้งใจจริง” “ความมีสติรอบคอบ” เป็นต้น คุณสมบัติของผู้ปกครองตามแนวพระราชดำริ จะได้กล่าวอย่างละเอียดต่อไปในตอนท้ายของบทนี้

อย่างไรก็ตามหลักการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินที่ทรงแสดงในหัวข้อนี้ จะพอช่วยให้เข้าใจได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับผู้ปกครองซึ่งจะเป็นผู้ใช้อำนาจ เพราะทรงเล็งเห็นว่าถ้าผู้ปกครองใช้อำนาจอย่างขาดคุณธรรมแล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศชาติและประชาชนได้ อีกทั้งยังทรงแสดงให้เห็นด้วยว่า การใช้อำนาจในการปกครองและการบริหารนั้นจะต้องใช้เพื่อเป้าหมายอันเป็นประโยชน์สุข

แก่ประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวม ดังที่ทรงแสดงให้เห็นเข้าใจในเรื่องเป้าหมายของชาติที่ปรากฏแนวพระราชดำริในบทที่ ๓ แล้ว เพราะฉะนั้นประเด็นที่จะสรุปถึงแก่นของพระราชดำรินี้คือ คุณสมบัติของผู้ปกครองเป็นสิ่งสำคัญที่จะส่งผลถึงการใช้อำนาจในการปกครองและการบริหารประเทศด้วย ดังนั้นในการปกครองหรือการบริหารประเทศจะบรรลุเป้าหมายอันพึงประสงค์ได้จะต้องพิจารณาคุณสมบัติหรือคุณภาพของผู้ปกครองด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือคุณธรรมของผู้ปกครองเป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จของการปกครอง เพราะฉะนั้นเพื่อให้การปกครองเกิดประโยชน์แก่บ้านเมืองโดยส่วนรวม จึงจำเป็นจะต้องให้ “คนดี” เป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองนั้น

ค. ไม่ใช่รูปแบบของรัฐบาลหรือการปกครองที่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ความตั้งใจจะรักษาหน้าที่ให้ลุล่วงไปด้วยดี

จากหลักการที่หนึ่งและสองในการปกครองและในการบริหารงานแผ่นดินตามแนวพระราชดำริ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานหลักคิดที่สำคัญคือ การยึดเป้าหมายเป็นหลักการของการปกครอง หมายความว่า การปกครองและการบริหารงานที่ดีจะต้องบรรลุเป้าหมายของชาติ ฉะนั้นการจะประเมินผลการปกครองและการบริหารจะต้องนำเป้าหมายของชาติคือความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศมาเป็นบรรทัดฐานของการวัดผล ด้วยหลักคิดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงให้ความสำคัญกับ “ความตั้งใจ” ของผู้ปกครองที่จะปฏิบัติหน้าที่ตามกำหนดไว้ให้สำเร็จ ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสกับคณะรัฐมนตรีที่เข้าเฝ้าเพื่อถวายสัตย์ปฏิญาณว่า

“รัฐบาลจะอยู่ในรูปใดก็ตาม ถ้าทำตามคำปฏิญาณก็ไม่เกิดปัญหา เพราะว่าไม่ใช่รูปแบบของรัฐบาลหรือในรูปของการปกครองที่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ความตั้งใจที่จะให้หน้าที่ลุล่วงไปด้วยดีตามจุดประสงค์ที่ได้ระบุเอาไว้” (๑๔ มีนาคม ๒๕๒๓)

หลักการที่ทรงมีรับสั่งถึงนี้แสดงให้เห็นว่ารูปแบบของรัฐบาลหรือของการปกครองไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่ความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลงได้ของรัฐบาลต่างหากที่มีความสำคัญ พระราชดำรินี้ช่วยให้เข้าใจต่อได้ว่า ลำพังรูปแบบของรัฐบาลหรือของการปกครองไม่สามารถจะเป็นหลักประกันว่าจะก่อให้เกิดผลดีหรือทำให้รัฐบาลหรือการปกครองนั้นดีได้ แต่บุคคลที่อยู่ในรัฐบาลมีส่วนมากที่จะสามารถทำให้เกิดผลสำเร็จได้ตามเป้าหมาย กล่าวให้ชัดเจนคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับเป้าหมายของการปกครอง นั่นก็คือผลของการปกครอง หมายความว่าผลของการปกครองจะต้องเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนในทางที่ดี ก็คือ ช่วยให้เกิดความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

ที่ทรงมีรับสั่งว่า “สำคัญอยู่ที่ความตั้งใจที่จะให้หน้าที่ลุล่วงไปด้วยดี ตามจุดประสงค์ที่ได้ระบุเอาไว้” เป็นจุดที่ควรจะน้อมนำมาพิจารณาอย่างมาก กล่าวคือ รัฐบาลหรือผู้บริหารจำเป็นจะต้องถามตัวเองว่า จุดประสงค์ของการปกครองหรือการบริหารงานของตนคืออะไร และตนเองกำหนดความตั้งใจเพียงใดที่จะบริหารงานตามกำหนดไว้ให้บรรลุผลสำเร็จ คำถามสำคัญ ๒ คำถามนี้ เมื่อให้คำตอบแล้วก็สามารถจะนำมาเป็นหลักเกณฑ์ในการประเมิน “คุณค่า” ของรัฐบาลหรือผู้บริหารรายนั้นได้ว่ารัฐบาลหรือผู้บริหารนั้นมีความสำคัญต่อประเทศชาติและประชาชนเพียงใดแนวพระราชดำรินี้สะท้อนถึงการยึดผลของงานที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติเป็นตัวชี้ถึงผลสำเร็จของการบริหารงานแผ่นดิน ไม่ใช่รูปแบบของการบริหาร กล่าวคือการบริหารที่มีรูปแบบดูว่าดี ไม่จำเป็นที่จะต้องให้ผลของการบริหารที่ดีก็ได้ ในทางกลับกัน การบริหารที่มีรูปแบบดูไม่ดี อาจจะให้ผลของการบริหารที่ดีได้เช่นกัน จากความเป็นไปได้ทั้งสองนี้ ย้ำถึงความสำคัญของผลของการบริหารที่จะต้องใช้เป็นบรรทัดฐานในการประเมินค่าของรัฐบาลหรือการบริหารงานแผ่นดิน

ภายใต้หลักการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินนี้ จริงอยู่จะต้องมีการแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารขึ้น แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบนี้ มิใช่การแบ่งที่แยกออกจากกันโดยเด็ดขาดไปเลย หากแต่ผู้ที่เกี่ยวข้องกันงาน ถึงแม้จะไม่ใช่ว่าหน้าที่โดยตรงของตนก็สมควรจะต้องคอยช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ เพื่อมุ่งให้เป้าหมายของงานนั้นบรรลุผลสำเร็จ ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

“ดังที่ผู้แทนราษฎรได้จัดรายการฟุตบอลกีฬาหมากูศลนี้ก็ต้องทำในสิ่งที่ไม่ใช่หน้าที่โดยตรง ถึงจะเป็นแบบไทยแท้ เราช่วยกันทำด้วยความสามัคคี ก็อาจไม่ถูกต้องตามตำราทุกประการ แต่ว่าถูกต้องตามจุดประสงค์ของการทำงานของคนที่ยังร่วมกันอยู่ในประเทศหนึ่ง ที่รวมกลุ่มกันเป็นประเทศไทย คือว่าจะต้องช่วยกันทุกวิถีทางที่จะทะนุบำรุงให้บ้านเมืองเจริญให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข มีความสงบไม่เบียดเบียนกันและกัน จะทำอย่างไรก็ตาม ด้วยวิธีใดก็ตามไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่การกระทำนั้นทำด้วยความบริสุทธิ์ใจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม” (๒๖ กันยายน ๒๕๑๒)

พระราชดำรัสนี้แสดงถึงแนวพระราชดำริที่สำคัญบางประการโดยเฉพาะในเรื่องการปกครองและการบริหารที่จำเป็นต้องนำมากล่าวเพื่อความกระจ่างชัดในที่นี้ ประการแรกทรงชี้ให้เห็นว่าในการบริหารงานแผ่นดินนั้นเป็นหน้าที่ของทุกคนและทุกฝ่ายที่จะต้องช่วยเหลือกันทุกวิถีทาง ด้วย “ความสามัคคี” ทั้งนี้เพราะเมื่อเป้าหมายของชาติตามแนวพระราชดำริ มีชัดเจนแล้ว คือ ความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศดังที่กล่าวในบทที่ ๓ ฉะนั้นจึงถือว่าหน้าที่ หรือการกระทำของใครและเมื่อใดก็ตาม จะต้องมุ่งเพื่อบรรลุเป้าหมายของชาติทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าจะมีการแบ่งหน้าที่กันทำก็ตาม แต่ผู้ที่ไม่ทำหน้าที่โดยตรงก็จำเป็นต้องคอยให้ความช่วยเหลือผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่อื่นในทุกทางเพื่อช่วยให้เป้าหมายสูงสุดของชาติสัมฤทธิ์ผล ดังที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจัดรายการฟุตบอลกีฬาหมากูศล ถ้าจะพิจารณาตามหน้าที่โดยตรง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่มีหน้าที่มาจัดฟุตบอลการกุศล แต่การจัดฟุตบอลของสมาชิกสภาผู้แทนนี้แสดงถึงความสามัคคี ความพยายามที่จะช่วยเหลือให้บ้านเมืองเจริญ ให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข และมีความสุข จึงถือว่าการจัดฟุตบอลของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการกระทำที่ดีงาม แนวพระราชดำรินี้เมื่อพิจารณาในด้านกลับจะเห็นว่าการแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบในการบริหารงานแผ่นดินนั้นมิใช่เป็นการแบ่งที่เด็ดขาดและเป็นอิสระออกจากกันไปเลย เพราะถ้าแบ่งหน้าที่หรืองานให้ขาดหรือเป็นอิสระออกจากกันไปนั้น แต่ละคนที่ไม่ทำหน้าที่ในงานหนึ่งก็ไม่จำเป็นต้องช่วยเหลือผู้ที่มีหน้าที่อื่นเพราะถือว่าไม่ใช่เรื่องของตัว เมื่อเป็นเช่นนั้นสภาวะของการต่างคนต่างอยู่หรือต่างคนต่างทำก็จะเกิดตามมา และในที่สุดความร่วมมือและความสามัคคีระหว่างเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ในการบริหารงานแผ่นดินก็จะหมดไปด้วย ฉะนั้นการบริหารงานแผ่นดินตามแนวพระราชดำริจะต้องยึดหลักการของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายใต้แนวทางของการรับผิดชอบร่วมกันต่อเป้าหมายของชาติ ดังนั้นการยึดเพียงขอบเขตของงานและความรับผิดชอบเฉพาะในส่วนงานของตนโดยตรงจึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

ประการที่สองที่พึงพิจารณาคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับลักษณะของคนไทยและสังคมไทยที่จะต้องนำมาใช้ประโยชน์ในการปกครองหรือการบริหารงานแผ่นดิน ดังที่ทรงชี้ว่าการช่วยกันทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยความสามัคคีเป็นคุณลักษณะของไทย และควรจะต้องนำคุณลักษณะดังกล่าวมาใช้ในการปกครองและการบริหาร ถึงแม้ว่าการนำคุณลักษณะของสังคมมาใช้ อาจจะขัดกับหลักการทั่วไปตามที่สากลนิยมก็ตาม ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “เราช่วยกันทำด้วยความสามัคคี ก็อาจไม่ถูกต้องตามตำราทุกประการ แต่ว่าถูกต้องตามจุดประสงค์ของการทำงานของคนที่ยังร่วมกันอยู่ในประเทศหนึ่ง ที่รวมกลุ่มกันเป็นประเทศไทย” จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนอกจากจะทรงให้คุณค่าแก่ลักษณะของสังคมแล้ว ยังทรงแสดงให้เห็นอีกว่า การกระทำในสังคมหนึ่ง จะต้อง

ให้ความสำคัญกับลักษณะของสังคมนั้น ถึงแม้ว่าอาจจะไม่ถูกต้องกับหลักการทั่วไปที่สังคมอื่น ๆ ปฏิบัติกันก็ตาม ตามแนวพระราชดำรินี้นอกจากจะช่วยให้เห็นถึงความสำคัญของลักษณะสังคมไทยแล้ว ยังช่วยเสริมให้เกิดความมั่นใจในคุณลักษณะของสังคมไทยที่มีอยู่อีกด้วย

ประการที่สามที่ต่อเนื่องมาจากประการที่สองคือความรู้ภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติที่ทรงแสดงให้เห็นเข้าใจโดยอ้อมว่าจุดสุดท้ายของวิชาความรู้คือการปฏิบัติ กล่าวคือทฤษฎีต่าง ๆ จะต้องนำมาใช้ให้เกิดผลจริงในทางปฏิบัติ จึงจะถือว่าทฤษฎีเหล่านั้นเป็นประโยชน์ ดังที่ทรงแนะนำว่าไม่ควรจะยึดติดกับตำรา การประยุกต์ตำราเพื่อให้สามารถบรรลุถึงจุดประสงค์ของงานเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำเสมอ ในด้านกลับกันไม่ได้หมายความว่าตำราหรือหลักการไม่มีความสำคัญหรือไม่ต้องมีก็ได้ (ความสัมพันธ์ระหว่างหลักวิชาการกับการปฏิบัติตามแนวพระราชดำริจะได้กล่าวในบทต่อ ๆ ไป) ประเด็นที่ต้องการนำมาแสดงในที่นี้คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นว่า การปรับหรือประยุกต์ทฤษฎีหรือตำราเมื่อนำมาใช้ในการทำงานเพื่อให้สามารถบรรลุจุดประสงค์ของงานที่ตั้งไว้เป็นสิ่งที่กระทำได้และควรจะทำด้วย

ความสามัคคีของคนในชาติที่จะช่วยเหลือกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายของชาติทั้งที่งานที่กระทำนั้นอาจจะไม่ใช่งานในหน้าที่โดยตรงก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่าเกิดจากการมีสำนึกในหน้าที่ของตนต่อชาติบ้านเมือง และด้วยสำนึกนี้จึงช่วยให้คนนั้นตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องกระทำ ทั้งที่งานนั้นอาจจะไม่ใช่งานโดยตรงของตนก็ตาม แนวพระราชดำรินี้ทรงแสดงในพระราชกระแสตอบหนึ่งว่า

“ตามธรรมเนียมในการปกครองบ้านเมือง มีรัฐบาล รัฐบาลก็เป็นผู้ที่รักษารัฐ คือเป็นผู้ที่มีหน้าที่ที่จะนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญ ไม่ใช่ว่าเมื่อมีรัฐบาลแล้ว บ้านเมืองจะเจริญได้ แต่ว่าต้องอาศัยผู้ที่ทำหน้าที่และสำนึกถึงงานในหน้าที่” (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕)

เมื่อแต่ละคนมีสำนึกในหน้าที่ต่อประเทศชาติแล้ว ย่อมจะช่วยให้คนเหล่านั้นมุ่งพยายามที่จะทำหน้าที่ต่าง ๆ ของตนที่พึงจะกระทำได้เพื่อช่วยให้ประเทศชาติเกิดความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าในที่สุด

จากหลักการของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินตามแนวพระราชดำริดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญ ๒ ด้าน คือในด้านแรกเกี่ยวข้องกับเป้าหมายของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน กล่าวคือจะต้องสนองต่อเป้าหมายของชาติอันได้แก่เพื่อการป้องกันประเทศ ความสงบสุขตลอดจนความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ด้านที่สองเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของผู้ปกครอง กล่าวคือผู้ใช้อำนาจในการปกครองและการบริหารประเทศจะต้องมีคุณสมบัติที่ดี ไม่เช่นนั้นความเสียหายจากผู้ใช้อำนาจนั้นก็เกิดขึ้นได้ ยิ่งผู้ใช้อำนาจอยู่ในระดับสูงเท่าใด ย่อมจะสามารถสร้างความเสียหายแก่ส่วนรวมได้มากเท่านั้น ในด้านกลับกันผู้ปกครองผู้ใช้อำนาจมีคุณสมบัติที่ดี ย่อมจะมีคุณธรรมและวินัยในการใช้อำนาจ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวม ประเด็นที่น่าพิจารณาคือการที่คุณสมบัติของผู้ปกครองเป็นหลักการสำคัญ เพราะเมื่อผู้ปกครอง “ดี” ย่อมจะมีสำนึกและความรับผิดชอบที่จะใช้อำนาจในทางที่ดี “ด้วยตนเอง” โดยไม่ต้องมีคนอื่นมาควบคุมหรือตรวจสอบ ในทางการปกครองและการบริหารงานระดับใดก็ตาม การตรวจสอบและการควบคุมเป็นสิ่งจำเป็น แต่ในความเป็นจริงพบว่า การตรวจสอบและการควบคุมผู้ปกครองโดยประชาชนของสังคมไทยปัจจุบัน ยังเป็นสิ่งที่มึนน้อยมากหรือเป็นไปได้ยาก เมื่อเป็นเช่นนี้การใช้อำนาจจะให้ผลดีหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับ “สำนึกและความรับผิดชอบ” ของผู้ใช้อำนาจเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นคุณสมบัติของผู้ปกครองของไทยจึงเป็นหลักการสำคัญยิ่ง นอกจากนี้ผู้ที่มีอำนาจจะสามารถปกครองประเทศชาติให้เกิดผลดีได้ไม่ใช่เกิดจากรูปแบบของการปกครอง หาก

แต่เกิดจากสำนึกและความสามัคคีที่ช่วยเหลือกันทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชาติ ในจุดนี้เท่ากับทรงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคุณสมบัติของผู้มีอำนาจในสังคมไทยที่พึงจะต้องมีสำนึกและความสามัคคีที่จะปฏิบัติงานเพื่อประเทศชาติร่วมกัน

๓. วิธีการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน

จากหัวข้อก่อนหน้าช่วยให้เข้าใจถึงแนวพระราชดำริเรื่องหลักของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินว่าเป็นอย่างไร หลักการดังกล่าวนั้นเปรียบเสมือนทิศทางการปกครองซึ่งประกอบทั้งเป้าหมายและคุณสมบัติสำคัญของผู้ปกครอง คำถามที่เกิดตามมาคือด้วยหลักการตามแนวพระราชดำรินี้ วิธีการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นปรากฏนั้นเป็นอย่างไร ในหัวข้อนี้จะพยายามรวบรวมแนวพระราชดำริเกี่ยวกับวิธีการปกครองและการบริหารบ้านเมืองภายใต้หลักการที่กล่าวมาแล้วประกอบด้วยวิธีการสำคัญ ๗ ประการ คือ

๑. การบริหารจะต้องเข้าถึงประชาชน
๒. ประชาชนต้องให้ความร่วมมือกับฝ่ายบริหาร
๓. การปกครองต้องยึดหยุ่นในทางที่ดี
๔. การปกครองต้องมีความยุติธรรม โดยมีกฎหมายเพื่อรักษาความยุติธรรม และความสงบเรียบร้อย
๕. การปกครองต้องมีกำลังทหารป้องกันประเทศ
๖. การปฏิบัติของรัฐบาลเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองและประชาชน
๗. เมื่อประชาชนประสบภัย ทางราชการต้องไปช่วยอย่างทันที่

ก. การบริหารจะต้องเข้าถึงประชาชน

จากหลักการของการปกครองและการบริหารที่กล่าวมา จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นถึงเป้าหมายของการปกครองและการบริหารอย่างมาก เป้าหมายของชาติตามแนวพระราชดำรินี้ก็คือความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ แนวทางในด้าน การปกครองและการบริหารที่จะบรรลุถึงเป้าหมายของชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่า “การที่ประเทศชาติจะมีความมั่นคงได้ ก็ต้องอาศัยการช่วยเหลือให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข มีความก้าวหน้า” (๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๕) นั่นหมายความว่า การช่วยเหลือประชาชนให้มีความอยู่เย็นเป็นสุขและก้าวหน้าจึงเป็นแนวทางสำคัญของการปกครอง ดังนั้นวิธีการปกครองและการบริหารงานที่สำคัญเบื้องต้น คือ การเข้าถึงประชาชน ไม่เช่นนั้นแล้วการช่วยเหลือประชาชนตามเป้าหมายที่มุ่งหวังไว้ก็จะกระทำไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งในเรื่องนี้ว่า

“ถ้าท้องที่ใดพึ่งทางราชการไม่ได้ ก็ต้องหันไปพึ่งผู้กว้างขวาง ผู้ที่มีอิทธิพล ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ถ้าพูดกันอย่างตรง ๆ ก็คือเช่นนี้เป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นหน้าที่ของทางราชการที่จะปฏิบัติงาน เพื่อให้การบริการของราชการได้เข้าถึงประชาชนโดยทั่วถึง และทำด้วยความสุจริต” (๓๑ กรกฎาคม ๒๕๑๓)

พระราชดำรินี้แสดงอย่างชัดเจนว่า วิธีการปกครองและการบริหารก็คือการนำบริการของทางราชการเข้าไปให้ถึงประชาชนอย่างทั่วถึงและทางราชการจะต้องทำหน้าที่บริการนี้ด้วยความสุจริต พระองค์ทรงอธิบายอย่างเป็นรูปธรรมว่าการที่ประชาชนต้องพึ่งพาผู้มีอิทธิพลตามท้องถิ่นต่าง ๆ นั้น ก็เพราะประชาชนเหล่านั้นไม่สามารถพึ่งพาราชการได้

เมื่อเป็นเช่นนั้นกลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ จึงปรากฏขึ้นให้เห็น ในด้านกลับกันแนวพระราชดำรินี้ยังให้ข้อคิดที่น่าสนใจ คือในท้องถิ่นใดก็ตามที่ปรากฏกลุ่มอิทธิพลขึ้น ย่อมจะแสดงถึงปัญหาการให้บริการของทางราชการในท้องถิ่นนั้น ด้วย หรือในอีกด้านหนึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า ถ้าทางราชการปฏิบัติหน้าที่เข้าถึงประชาชนอย่างดีแล้ว กลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ ในท้องถิ่นเหล่านั้นก็จะหมดไป ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่ารัฐบาลและข้าราชการต่าง ๆ มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐบาล และข้าราชการที่จะต้องเข้าไปถึงประชาชนและช่วยเหลือให้ประชาชนมีความอยู่เย็นเป็นสุขและมีความก้าวหน้าอย่างทั่วถึง นั้นหมายความว่ารัฐบาลและข้าราชการทั้งหลายจะต้องคิดและค้นหาวិธีการต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้เพื่อให้สามารถเข้าไปให้บริการแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง

ข. ประชาชนต้องให้ความร่วมมือกับฝ่ายบริหาร

ถึงแม้ว่ารัฐบาลและข้าราชการจะมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องเข้าไปถึงประชาชนเพื่อนำความช่วยเหลือต่าง ๆ ไปให้ก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้อีกว่า ในด้านประชาชนก็ต้องให้ความร่วมมือกับรัฐบาลและข้าราชการด้วย จึงจะทำให้ภารกิจสำเร็จได้ตามเป้าหมายนั้นหมายความว่าวิธีการปกครองและการบริหารจะมองข้ามการทำให้ประชาชนให้ความร่วมมือและสนับสนุนฝ่ายบริหารไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสกับประชาชนทั่วไป เนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ว่า

“อนึ่ง ทางรัฐบาลก็พยายามดำเนินการเพื่อส่งเสริมความปลอดภัย และความสมบูรณ์พูนสุขของประเทศไทย และลงมือปฏิบัติตามโครงการต่าง ๆ เพื่อการนี้อยู่แล้ว ถ้าท่านทั้งหลายให้ความร่วมมือในการนี้แก่ทางราชการด้วย ก็จะช่วยให้งานเหล่านี้สำเร็จเป็นผลดีแก่ประเทศไทย” (๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๔)

หรือพระราชดำรัสในโอกาสวันขึ้นปีใหม่กับประชาชนว่า

“ในขณะนี้ สถานการณ์ของบ้านเมืองเป็นอยู่อย่างไร ก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว ภาระอันหนักตกอยู่แก่ผู้ที่รับหน้าที่บริหาร ซึ่งเท่าที่ได้ปฏิบัติเป็นลำดับมา ก็ได้แสดงเจตจำนงอันแรงกล้า ที่จะกระทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อรักษาความมั่นคง และความผาสุกของประเทศไทย แต่ภาระในการบริหารนั้นจะประสบผลด้วยดี ย่อมต้องอาศัยความรักชาติ ความซื่อสัตย์สุจริต ความสมัครสมานกลมเกลียวกัน ประกอบกับความร่วมมือของประชาชนพลเมืองทั่วไป ข้าพเจ้าจึงหวังว่า ท่านทั้งหลายคงจะพยายามปฏิบัติกรณียกิจในส่วนของแต่ละท่านด้วยใจบริสุทธิ์โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ทั้งนี้ เพื่อได้มาซึ่งความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชนทั่วไปอันเป็นยอดปรารถนาด้วยกันทั้งสิ้น” (๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๑)

จากพระราชดำรัสทั้งสององค์จะเห็นว่าประชาชนจะต้องให้ความร่วมมือกับรัฐบาลและข้าราชการในการปฏิบัติภารกิจเพื่อเป้าหมายของชาติ จึงจะทำให้ภารกิจนั้นบรรลุความสำเร็จได้ ดังนั้นผู้ปกครองหรือผู้บริหารจะต้องพยายามชักนำให้ประชาชนมาสนับสนุนและช่วยเหลือกรณียกิจของตน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงว่าประเทศไทยสามารถดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระและมีความมั่นคงมาได้ก็ด้วยอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาด สามารถและความสนับสนุนร่วมมือจากประชาชน ทรงมีรับสั่งในเรื่องนี้ว่า

“การรักษาอิสรภาพและความเป็นไทยให้ดำรงมั่นคงยืนยาวไป ถือว่าเป็นกรณียกิจอันสำคัญสูงสุด. นอกจากต้องอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาดสามารถ และสุจริตเป็น

ธรรมแล้ว ยังต้องอาศัยความสนับสนุนจากประชาชนทั่วประเทศด้วย。” (๕ เมษายน ๒๕๒๕)

นั่นหมายความว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นถึงการอยู่รอดของประเทศจะต้องอาศัยองค์ประกอบพื้นฐาน ๒ ประการคือ ๑) การบริหารประเทศที่ฉลาดสามารถและสุจริตเป็นธรรม และ ๒) ความร่วมมือและสนับสนุนจากประชาชนทั่วประเทศ ด้วยความสำคัญนี้เอง การปลุกฝังให้เกิดความร่วมมือของประชาชนในชาติจึงเป็นวิธีการสำคัญของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริในประเด็นนี้ว่า

“การจรรโลงประเทศเป็นงานของส่วนรวม ไม่อยู่ในวิสัยที่บุคคลจะกระทำให้สำเร็จได้ โดยลำพังตนเอง บุคคลจะทำการนี้ได้ ก็โดยปลุกฝังและส่งเสริมความร่วมมือในชาติให้เกิดทวีขึ้น” (๖ พฤษภาคม ๒๕๑๕)

เพราะฉะนั้นการทำให้ประชาชนให้ความร่วมมือกับผู้ปกครองหรือฝ่ายบริหารจึงเป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยให้การปกครองและการบริหารงานแผ่นดินบรรลุเป้าหมายของชาติได้

ค. การปกครองต้องยืดหยุ่นในทางที่ดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาว่าการปกครองไม่ใช่เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง หากจะต้องเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้เพื่อให้การปกครองนั้นเหมาะสมกับสภาพในแต่ละยุคสมัยที่จะบรรลุถึงเป้าหมายของชาติได้ ดังตัวอย่างของพระราชกระแสตอนหนึ่งว่า

“ความจริงการปกครองของเมืองไทยเราก็ไม่ใช่ว่าจะต้องหยุดนิ่งคงเดิมอยู่เสมอ ต้องเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน แต่ต้องเปลี่ยนแปลงด้วยเหตุผลจากการปกครองที่มีมาแต่โบราณ ค่อย ๆ ดัดแปลงให้เหมาะสมแก่สภาพของประเทศ แก่สภาพและนิสัยของประชาชน” (๒๖ กันยายน ๒๕๑๒)

จากพระราชดำรินี้จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงของการปกครองเนื่องจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามทรงชี้ว่าการเปลี่ยนแปลงต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลและค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป จุดมุ่งหมายสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือเพื่อให้เหมาะสมกับ “สภาพของประเทศ และนิสัยของประชาชน” ในประเด็นนี้จะเห็นว่าทรงให้ความสำคัญกับสภาพ “ความเป็นจริง” ของประเทศและประชาชนอย่างมาก กล่าวให้ชัดเจนคือ การเปลี่ยนแปลงจะต้องนำสภาพความเป็นจริงของประเทศและประชาชนมาเป็นตัวตั้งหรือโจทย์ จากนั้นจึงค่อยคิดหารูปแบบการปกครองที่เหมาะสมหรือสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงดังกล่าวนั้น วิธีการของพระราชดำรินี้สะท้อนหลักการที่เป็นวิทยาศาสตร์ในการศึกษาสังคมและการเมืองเป็นอย่างดี คำถามที่เกิดขึ้นในจุดนี้คือเมื่อได้รูปแบบการปกครองที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของประเทศและประชาชนแล้ว การนำรูปแบบการปกครองนั้นมาใช้ในความเป็นจริงจะมีวิธีการอย่างไร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริที่พอจะนำมาเป็นแนวคำตอบของคำถามข้างต้นได้ดังนี้

“ในด้านการปกครองนั้นก็สำคัญที่จะใช้หลักกฎหมาย ข้อนี้จะต้องใช้คำที่ไม่ค่อยดี คือความยืดหยุ่น ต้องขอให้พิจารณาคำนี้ให้รอบคอบสักหน่อย ได้เห็นมามากเหมือนกัน

ว่าถ้าปกครองด้วยหลักที่แข็งแกร่งแล้ว แม้ว่าจะสุจริตเท่าไรๆ ทุกสิ่งทุกอย่างก็ทั้งหมด จึงต้องมีความยืดหยุ่น คือยืดหยุ่นในทางที่ดี เพราะความยืดหยุ่นนี้ถ้าใช้ในทางดีก็ดี แต่ถ้าใช้ในทางยืดหยุ่นตามใจตัวก็อาจกลายเป็นทุจริตไป จึงใช้ลำบากยิ่งนัก” (๑๓ มีนาคม ๒๕๑๒)

แนวพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นถึงวิธีการปกครองที่สำคัญบางประการคือ ประการแรก การปกครองที่ยึดติดกับหลักเกณฑ์ของกฎหมายหรือกฎระเบียบจนเกินไป ย่อมจะทำให้เกิดความเสียหายได้ เพราะกฎหมายหรือกฎระเบียบเหล่านั้นบ่อยครั้งพบว่าไม่สามารถใช้ได้โดยตรงกับความเป็นจริงบางกรณีได้ ครั้นถ้าใช้หลักเกณฑ์ของกฎหมายหรือกฎระเบียบนั้นตามลक्षणอักษรอาจจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่ต้องการได้ ยิ่งไปกว่านั้นอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายได้อีกด้วย ฉะนั้นกฎหมายหรือกฎระเบียบจึงเปรียบเสมือนหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้เป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้การบริหารงานบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้เป็นสำคัญ ไม่ใช่เป็นกรอบที่สร้างขึ้นมากครอบงำการบริหารงาน ประการที่สอง คือเมื่อกฎหมายหรือกฎระเบียบของการปกครองและการบริหารควรจะเป็นเช่นที่กล่าวแสดงว่าการปรับใช้กฎหมายหรือกฎระเบียบเพื่อให้การปกครองและการบริหารบรรลุผลสำเร็จจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำหรือกระทำได้ เพราะในสภาพการปกครองบางครั้งกฎหมายหรือกฎระเบียบไม่สามารถนำมาใช้ได้โดยตรง หากแต่ต้องอาศัยผู้ปกครองที่จะใช้วิจารณญาณของตนที่จะ “ยืดหยุ่น” กฎหมายหรือกฎระเบียบนั้น ถ้าจะกล่าวจนถึงที่สุดในเชิงปรัชญา การบริหารอาจกล่าวได้ว่าไม่มีกฎระเบียบใดที่สามารถใช้ได้กับทุกสภาพปัญหา ฉะนั้นความยืดหยุ่นของกฎระเบียบจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ในประเด็นนี้เองที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะว่าความยืดหยุ่นของกฎระเบียบนี้จะต้องเป็น “การยืดหยุ่นในทางที่ดี” ในทางที่ดีตามแนวพระราชดำริก็คือการยืดหยุ่นเพื่อให้การบริหารงานสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้และเป้าหมายนั้นจะต้องสอดคล้องกับเป้าหมายของชาติในที่สุด ประการที่สามคือพระองค์ทรงเตือนไว้ด้วยว่าการยืดหยุ่นดังกล่าวนั้นอาจจะถูกนำไปใช้ในทางมิชอบได้ ซึ่งนำไปสู่การทุจริตในการบริหารได้ ดังนั้นการยืดหยุ่นที่กล่าวถึงจะใช้ไปในทางทุจริตไม่ได้ การยืดหยุ่นจะใช้ในทางที่ดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้ปกครองหรือผู้บริหารโดยตรง ด้วยเหตุนี้เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงกำหนดไว้ในหลักการด้านการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินที่ว่า ผู้ปกครองจะต้องเป็น “คนดี” ความเป็นคนดีของผู้บริหารนี้ย่อมจะเป็นหลักประกันในการใช้กฎหมายหรือกฎระเบียบในการปกครองให้มีความยืดหยุ่นในทางที่ดีได้ (สำหรับคุณสมบัติของผู้ปกครองตามแนวพระราชดำริจะได้กล่าวในตอนท้ายของบทนี้ต่อไป)

วิธีการปกครองและบริหารในข้อนี้แสดงให้เห็นถึงแนวพระราชดำริที่เห็นว่าสภาพความเป็นจริงของการปกครองและการบริหารมีรายละเอียดและความซับซ้อนที่มากมายเกินกว่าที่กฎหมายหรือกฎระเบียบใดจะครอบคลุมได้หมด ดังนั้นการปรับใช้กฎหมายหรือกฎระเบียบเพื่อให้บรรลุผลของงานที่ดีจึงเป็นวิธีการสำคัญที่มองข้ามไม่ได้ ด้วยเหตุผลนี้พระองค์จึงพระราชทานแนวพระราชดำริเรื่อง “การยืดหยุ่นในทางที่ดี” ในการปกครองไว้

ง. การปกครองต้องมีความยุติธรรม โดยมีกฎหมายเพื่อรักษาความยุติธรรมและความสงบเรียบร้อย

การปกครองตามแนวพระราชดำริ จะต้องมีความยุติธรรมให้แก่ประชาชน ถ้าปราศจากความยุติธรรมแล้ว การปกครองก็จะเป็นไปไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสกับข้าราชการในโอกาสพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ว่า

“เพราะว่าถ้าไม่มีความยุติธรรมในประเทศ ไม่มีการให้ความเป็นธรรม ก็ทำให้การปกครองดำเนินไปไม่ได้ ทำให้ระลึกถึงว่าเมื่อเร็ว ๆ นี้ได้พูดกับผู้ที่อยู่ในฝ่ายยุติธรรมว่า มีความลำบากในการพิจารณาคดีบางอย่าง เพราะว่าเราก็จะต้องทำตามกฎหมายบ้านเมือง

แต่ว่าในการปกครองนั้นบางทีกฎหมายบ้านเมืองก็ไม่ถึงประชาชน หลักที่ว่าทุกคน ย่อมทราบถึงกฎหมายและต้องทำตามกฎหมายนั้น รู้สึกว่าบางครั้งก็ใช้ไม่ได้ เพราะกฎหมายไม่ถึงประชาชน ประชาชนทุกคนมีหน้าที่ที่จะทราบถึงกฎหมาย แต่ไม่มีทางที่จะทราบถึงกฎหมาย ในเรื่องนี้ ก็มีข้อสังเกตว่าเป็นความผิดของประชาชน ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น ต้องนึกบ้างว่าเป็นความผิดของทางราชการที่ไม่สามารถที่จะนำกฎหมาย ไปให้ถึงประชาชน” (๒๓ กรกฎาคม ๒๕๑๓)

จากพระราชดำรินี้จะเห็นว่าการปกครองที่ดีจะต้องสามารถให้ความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมแก่ประชาชนได้ ถ้าปราศจากความยุติธรรมที่จะให้แก่ประชาชนแล้ว การปกครองก็จะกระทำไม่ได้กล่าวคือความร่วมมือและการ ปฏิบัติตามกฎหมายอันเป็นหลักของความเป็นระเบียบแบบแผนของบ้านเมืองจากประชาชนก็จะไม่เกิดขึ้น ฉะนั้น พระองค์ท่านจึงทรงเห็นว่าผู้ปกครองในฝ่ายใดก็ตามจะต้องมีหน้าที่นำความยุติธรรมภายใต้กรอบของกฎหมายเข้าไป ให้ถึงประชาชน กล่าวคือจะต้องให้ประชาชนได้ทราบและเข้าใจกฎหมายต่าง ๆ ที่ฝ่ายปกครองใช้ในการบริหารงาน ดังที่กล่าวแล้วในวิธีการปกครองเรื่อง “การบริหารจะต้องเข้าถึงประชาชน” การนำกฎหมายเข้าไปถึงประชาชน เพื่อให้เกิดความยุติธรรมในการปกครองจึงเป็นวิธีการที่สอดคล้องและเสริมซึ่งกันและกันกับวิธีการปกครอง ที่กล่าวแล้ว

เช่นเดียวกันกับวิธีการปกครองที่ว่าด้วย “การยึดหยุ่นในทางที่ดี” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า กฎหมายที่ใช้เป็นหลักในการปกครองนั้นอาจจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือดัดแปลง ทั้งนี้เพื่อให้การปกครองนั้น นำมาซึ่งความยุติธรรม ดังตัวอย่างตอนหนึ่งของพระราชดำรัสว่า

“อาจทำให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือการดัดแปลงกฎหมายได้บ้าง เพื่อให้การปกครอง เป็นไปโดยธรรมและยุติธรรมแท้ ๆ ขอให้ทุกคนช่วยกันสร้างความยุติธรรม สร้าง ความเป็นไปที่มีระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง” (๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๓)

จะเห็นว่ากฎหมายนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้โดยยึดหลักของการทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในบ้านเมือง ดังนั้นการปกครองโดยอาศัยกฎหมายจึงมุ่งเพื่อให้เกิดความยุติธรรมในการปกครองเป็นสำคัญ ดังสอดคล้องกับ หลักการที่ว่ากฎหมายเป็นเครื่องมือในการรักษาความยุติธรรม แต่กฎหมายในตัวเองไม่ใช่ความยุติธรรม (หลักการในเรื่องนี้ตามแนวพระราชดำริจะได้กล่าวในรายละเอียดในบทที่ว่าด้วยกฎหมายต่อไป)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริในเรื่องความเป็นระเบียบของคนหมู่มากหรือ สังคมว่าเกิดจากการที่ทุกคนมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎระเบียบเดียวกัน ดังที่ทรงอธิบายว่า

“คนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่มาก แม้ได้ชื่อว่าเป็นอิสราชน ก็ใช้อิสราภาพ คือความเป็นใหญ่ ของตนเต็มที่ไม่ได้ หากจำเป็นต้องจำกัดไว้ด้วยกฎข้อบังคับและวินัยอันเหมาะสม เพื่อให้แต่ละคนมีอิสราภาพสม่ำเสมอ ทั้งมิให้ล่วงละเมิดกันและกัน กฎที่บังคับใช้ แก่ทุกคนได้ ก็มีอยู่อย่างเดียว คือกฎหมาย” (๒๗ ตุลาคม ๒๕๒๓)

พระองค์ท่านทรงเปรียบเทียบแสดงให้เห็นถึงความหมายของอิสราภาพและความเสมอภาคได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ความเป็นอิสราภาพจะต้องมีกฎระเบียบเป็นตัวกำกับ ถ้าไม่มีกฎระเบียบกำกับไว้ในที่สุดจะเกิดสภาวะของการไร้ กฎระเบียบขึ้น ซึ่งในสภาวะเช่นนั้นแต่ละคนอาจจะมีอิสราภาพได้อย่างเต็มที่ แต่อิสราภาพอย่างเต็มที่นี้อาจจะนำไปสู่การทำร้ายซึ่งกันและกันได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นสภาวะของการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผนก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงชี้ถึงความจำเป็นของการมีกฎหมายเป็นระเบียบแบบแผนเพื่อให้ทุกคน

ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน เมื่อเป็นเช่นกล่าวแล้ว ความเสมอภาคกันในด้านต่าง ๆ รวมทั้งอิสรภาพก็จะเกิดขึ้นตามมา และในที่สุดความเป็นระเบียบของสังคมก็จะนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยของชาติบ้านเมืองในที่สุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความยุติธรรมกับกฎหมายและความสงบเรียบร้อยในการปกครอง ดังนี้

“งานในด้านกฎหมายเป็นงานที่สำคัญสำหรับบ้านเมือง เพราะว่าบ้านเมืองของเราจะต้องมีกฎหมาย มีระเบียบการที่แน่นอนเพื่อกิจจะให้รักษาความยุติธรรมในหมู่ชน ความยุติธรรมนี้บางทีก็หายาก เพราะว่าพวกเขาอยู่ในจำพวกที่ย่อมต้องนึกถึงผลประโยชน์ ผลประโยชน์จะต้องอยู่ในขอบเขต มิฉะนั้นจะมีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน กฎหมายก็มีไว้สำหรับช่วยบรรเทาเท่านั้นเอง คือเมื่อความเบียดเบียนเกิดขึ้นแล้วก็แก้ไขเพื่อไม่ให้ความเบียดเบียนนั้นลุกลามไป ถ้าเราสามารถที่จะรักษาความเป็นระเบียบและความยุติธรรมได้ โลกเราก็จะอยู่เย็นเป็นสุข มีความสงบ เป็นรากฐานสำหรับให้มีความเจริญก้าวหน้าได้ตามความประสงค์” (๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๖)

จากที่อัญเชิญพระราชกระแสแสดงข้างต้นนี้ พอจะเป็นเครื่องแสดงถึงแนวพระราชดำริในเรื่องวิธีการปกครองได้พอสมควร นั่นคือการปกครองจะต้องมุ่งสร้างให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนโดยใช้กฎหมายเป็นหลักเกณฑ์ และความยุติธรรมนี้จะทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของประชาชน อันเป็นเป้าหมายของการปกครองที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้นของบทนี้

จ. การปกครองต้องมีกำลังทหารป้องกันประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งอยู่เสมอว่า การปกครองจะต้องมุ่งให้เกิดความมั่นคงของชาติ โดยการป้องกันประเทศดังกล่าวแล้วในบทที่ ๓ หมายความว่าถ้าประเทศชาติไม่มีความมั่นคงแล้ว การรักษาเอกราช อธิปไตย อิสรภาพ หรือกล่าวรวม ๆ ว่า ความเป็นชาติไว้ไม่ได้ เมื่อความเป็นชาติไม่มี การปกครองในประเทศชาตินั้นก็ย่อมจะไม่มีด้วย ด้วยตรรกะกลับกันการปกครองประเทศจะสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี จะต้องอาศัยปัจจัยเบื้องต้น คือ การมีชาติและประเทศชาตินั้นมีความมั่นคง เมื่อเป็นเช่นนี้การรักษาการปกครองของประเทศไว้จำเป็นจะต้องมีการป้องกันประเทศเพื่อรักษาความมั่นคงของชาติไว้ ในแง่นี้การปกครองก็มีส่วนช่วยให้เกิดความมั่นคงของชาติด้วย (ดังที่กล่าวมามากแล้วก่อนหน้านี้) นั่นหมายความว่าในการปกครอง ผู้ที่รับผิดชอบจะต้องเตรียมการด้านกำลังป้องกันประเทศไว้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงเรื่องนี้ว่า

“การเตรียมพร้อมของชาติมีความหมายอย่างกว้างขวาง ในด้านพลรบต้องเตรียมให้มีอาวุธทันสมัยและอบรมเจ้าหน้าที่ให้สามารถปฏิบัติภารกิจของตนได้ดีและทันท่วงที ในด้านการปกครอง จะต้องฝึกอบรมให้มีการประสานงานกันกับฝ่ายพลรบ ระดับของสมรรถภาพ ย่อมต้องอาศัยความพร้อมเพรียงและความสามัคคีในระหว่างบุคคลทุกชั้นและทุกวัย ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้ช่วยให้ประเทศของเราได้ฟันฝ่าอุปสรรคนานาประการ และดำรงเอกราชมาได้จนถึงบัดนี้” (๔ พฤษภาคม ๒๕๐๕)

จะเห็นว่าพระองค์ท่านทรงแนะนำให้ฝ่ายปกครองจะต้องเตรียมการประสานงานกับฝ่ายกำลังรบ ซึ่งก็คือทหารเพื่อป้องกันประเทศชาติ ในบทที่ ๔ ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของทหารตามแนวพระราชดำริในการสร้างและรักษาความมั่นคงของชาติ ซึ่งมีหน้าที่หลักคือการป้องกันประเทศนั่นเอง ฉะนั้นเมื่อรัฐบาลในฐานะเป็นองค์กรทางการเมืองสูงสุดที่รับผิดชอบต่อการนำประเทศชาติและประชาชนไปสู่เป้าหมายของชาติอันได้แก่ความมั่นคงและความ

เจริญก้าวหน้า รัฐบาลจึงจำเป็นต้องมีการจัดการให้มีกำลังทหารที่มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอกับการป้องกันประเทศ นั่นหมายความว่า วิธีการหนึ่งของการปกครองที่จะต้องให้ความสำคัญด้วย คือการปกครองจะต้องมีวิธีการสร้างและพัฒนากำลังทหารให้มีสมรรถภาพที่เข้มแข็งเพียงพอกับการป้องกันประเทศได้

ฉ. การปฏิบัติของรัฐบาลเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองและประชาชน

ในการปกครองและการบริหารงานเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่ชาติบ้านเมืองและประชาชนนั้น ถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญของรัฐบาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสกับคณะรัฐมนตรีในโอกาสเข้าเฝ้าถวายสัตย์ปฏิญาณหลายครั้ง ถึงหน้าที่ของรัฐบาลเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ อาทิเช่น

“งานของคณะรัฐมนตรีนี้ มีความสำคัญไม่น้อย เพราะว่ามีหน้าที่บริหารประเทศชาติ ให้มีความผาสุก ตามปกติผู้ที่เป็รัฐบาลก็เรียกว่าเป็นผู้ที่ปกครองประเทศ เป็นการบริหารงานเพื่อให้ประเทศชาติดำเนินไปด้วยดี ผ่าฟันอุปสรรคต่างๆ มีความมั่นคงปลอดภัย และมีความเจริญก้าวหน้า ทำให้ประชาราษฎร์มีความผาสุกตามที่สมควร”
(๑๔ มีนาคม ๒๕๒๓)

หรือที่ทรงมีพระราชดำรัสกับคณะรัฐมนตรีว่า

“เพราะว่าหน้าที่รัฐมนตรีนั้นก็ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญมากสำหรับความเป็นอยู่ของประชาชน ถ้าประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขดีด้วยผลของงานที่ท่านทำ ก็นับว่าประเทศชาติจะมีความมั่นคงและปลอดภัย” (๑๒ มีนาคม ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงหน้าที่ของรัฐบาลหรือคณะรัฐมนตรีไว้อย่างชัดเจนว่า ในการปกครองนั้นรัฐบาลมีหน้าที่สำคัญ คือ การทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขและในที่สุดก็จะทำให้เกิดความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติและประชาชน นั่นหมายความว่า การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลในการปกครองหรือการบริหารงานแผ่นดินจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดว่าความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชาติจะเกิดขึ้นหรือไม่ ด้วยเหตุผลนี้สิ่งที่จะต้องไม่ลืมคือ การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลต่างหากที่มีความสำคัญต่อการบรรลุถึงเป้าหมายของชาติ ไม่ใช่รูปแบบของรัฐบาลที่สำคัญดังที่กล่าวแล้วในหลักการของการปกครอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงประเด็นนี้ว่า

“โดยเฉพาะสำหรับคณะรัฐบาลที่เรียกว่าคณะรัฐมนตรีนี้ ก็มีงานที่สำคัญที่สุด ความเป็นอยู่ที่ดีจะก้าวหน้าของประเทศชาติบ้านเมืองและประชาชน ก็อยู่ที่การปฏิบัติของคณะรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ เพราะคำว่ารัฐบาลก็หมายความว่า เป็นผู้ที่ยกย่องรัฐผู้ที่ทำนุบำรุงรัฐ รัฐนั้นก็คือประเทศชาติส่วนรวม” (๙ พฤษภาคม ๒๕๒๖)

เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลเพื่อนำมาซึ่งความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชนจึงเป็นแนวทางสำคัญที่รัฐบาลจะต้องตระหนักอยู่ตลอดเวลาในการปฏิบัติงานไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดก็ตาม อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าแนวทางตามพระราชดำริในเรื่องนี้เปรียบเสมือนหลักปฏิบัติที่รัฐบาลจะต้องคำนึงถึงในการปฏิบัติหน้าที่ของตน

ด้วยหลักปฏิบัติดังกล่าวนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่ารัฐบาลจะต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยดี โดยใช้ความเฉลียวฉลาดและความตั้งใจแน่วแน่ ด้วยการยึดมั่นในวิธปฏิบัติตัวอย่างสม่ำเสมอ ย่อมจะส่งผลให้การ

ปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลบรรลุเป้าหมายของชาติดังกล่าวแล้วได้ ทรงมีพระราชดำรัสเรื่องนี้กับคณะรัฐมนตรีว่า

“โอกาสนี้คือหน้าที่ของคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีแต่ละท่านก็ย่อมทราบดีว่ามีความสำคัญเพียงไร สำหรับประเทศชาติ คณะรัฐบาลคือส่วนบริหารของทั้งประเทศ ความเป็นไปของประเทศ ความมั่นคงของประเทศ ความสุขความสบาย ความก้าวหน้าของประชาชนก็ขึ้นอยู่กับที่คณะรัฐบาลจะปฏิบัติดีชอบ ด้วยความเฉลียวฉลาด ด้วยความตั้งใจแน่วแน่” (๒๒ เมษายน ๒๕๑๙)

นั่นก็คือในการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลนอกจากจะต้องตั้งอยู่บนความตั้งใจดีแล้ว รัฐบาลยังจะต้องอาศัยความเฉลียวฉลาด และความตั้งใจแน่วแน่เป็นปัจจัยสำคัญที่จะค้นหาวิธีการที่เหมาะสมที่จะนำไปสู่เป้าหมายของชาติที่กำหนดไว้ให้จงได้

ข. เมื่อประชาชนประสบภัยทางราชการต้องไปอย่างทันท่วงที

ดังที่ทราบแล้วว่าการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินจะต้องมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและประชาชน เป็นการแสดงว่าประชาชนเป็นเป้าหมายสำคัญของการปกครองตามแนวพระราชดำริ ฉะนั้นภายใต้แนวพระราชดำรินี้เมื่อประชาชนมีความเดือดร้อนหรือประสบภัยย่อมจะต้องเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองตั้งแต่รัฐบาลเป็นต้นมาที่ต้องให้ความช่วยเหลือเพื่อบำบัดทุกข์เหล่านั้นของประชาชน ยิ่งไปกว่านั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัยนั้น จะต้องกระทำให้ทันกาล ทรงอธิบายเรื่องนี้ว่า

“เพราะว่าตามที่เคยทำ ได้มอบหมายให้ผู้ที่ปฏิบัติงานในภูมิภาคชายแดน ซึ่งต้องต่อสู้เพื่อปราบปรามผู้ก่อการร้าย และได้มอบหมายให้สิ่งของไปช่วยผู้ที่ประสบภัยธรรมชาติด้วย เพื่อลดการก่อการร้าย เพราะเหตุว่าผู้ที่ประสบภัยธรรมชาติมีความเดือดร้อน ถ้าทางฝ่ายราชการโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ตำรวจทหารได้ไปช่วยทันท่วงที จะทำให้ประชาชนเหล่านั้นมีความระลึกถึงบ้านเมืองมากขึ้น เพราะที่บ้านเมืองระลึกถึงเขา” (๙ กรกฎาคม ๒๕๑๖)

แนวพระราชดำริที่ปรากฏนี้คือเมื่อประชาชนประสบภัยหรือมีความเดือดร้อนมาก จำเป็นที่ทางราชการจะต้องรีบนำความช่วยเหลือไปให้ถึงประชาชนเหล่านั้นอย่าง “ทันท่วงที” การช่วยอย่างทันท่วงทีนี้มีนัยสำคัญคือ ในขณะที่ประชาชนกำลังประสบภัยหรือมีความเดือดร้อนอยู่ ครั้นทางราชการไปให้ความช่วยเหลืออย่างทันกาล จะส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชนเหล่านั้นในลักษณะที่ว่าประเทศชาติหรือรัฐบาลไม่ทอดทิ้งพวกเขา ยังคงระลึกถึงพวกเขาอยู่ ด้วยความรู้สึกเช่นนี้ต่อประเทศชาติและรัฐบาล ย่อมจะส่งผลให้ประชาชนดังกล่าวเป็นมิตรหรือว่ามีความผูกพันกับชาติบ้านเมือง ภายใต้ความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้ การที่ประชาชนเหล่านั้นจะปฏิบัติภารกิจที่เป็นปฏิปักษ์กับชาติบ้านเมืองในลักษณะของการก่อการร้ายย่อมจะไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นได้ยาก ในทางกลับกัน ถ้าประชาชนเหล่านั้นไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการอย่างทันท่วงที ประชาชนเหล่านั้นอาจจะถูกชักนำให้เห็นคล้อยตามว่ารัฐบาลหรือชาติบ้านเมืองไม่เหลียวแลตน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีเหตุผลที่จะต้องมีความภักดีหรือร่วมมือกับทางราชการ สภาวะเช่นนี้ย่อมง่ายต่อการชักนำให้ประชาชนดังกล่าวเป็นปฏิปักษ์หรือต่อต้านรัฐบาลในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการก่อการร้ายได้ เมื่อพิจารณาในแง่มุมนี้ จะเห็นว่าการช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัยอย่างทันกาล จึงเปรียบเสมือนการช่วยรักษาความมั่นคงของชาติไปด้วยโดยปริยาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเรื่องนี้ดังนี้

“การที่ผู้ที่ไม่ได้ประสบทุกข์ภัยได้ช่วยผู้อื่น นับว่าเป็นการแผ่เมตตาต่อผู้อื่น และก็ เป็นงานอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ส่วนรวมของประเทศมีความมั่นคงขึ้น กล่าวคือ ผู้ที่ เดือดร้อน เขาต้องการให้คนมาช่วยเหลือ เขาก็ไม่ทราบจะทำอย่างไรทางไหน ถ้าไม่ได้ รับความช่วยเหลืออาจกลายเป็นผู้ที่ไร้อาชีพก็ได้ หรือเป็นผู้ที่เป็นเหยื่อของอาชญากรรม ก็ได้ ใครมาชักชวนให้ทำผิดเขาก็อาจทำเพราะว่าจนมุม ฉะนั้น เราทั้งหลายก็ต้องช่วย ให้เขาสามารถที่จะดำรงชีพได้ และให้มีกินมีอยู่ หลักนี้ก็นับว่าเป็นหลักสำคัญสำหรับ ประเทศชาติ” (๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๓)

หรือทรงมีรับสั่งว่า

“เวลาเกิดภัย เจ้าหน้าที่ตำรวจและทหารก็ได้ออกไปสงเคราะห์ไปช่วยเหลือโดยใช่ กำลังของตำรวจและทหารออกไปร่วมกับบ้านเมือง ทั้งมีเจ้าหน้าที่ราชประชานุเคราะห์ และสภากาชาดไทยได้ไปช่วยด้วย นอกจากนี้ก็มีแพทย์ที่อาสาสมัครไปช่วยเหลือ ประชาชน ดังนี้ทำให้ประชาชนได้รับความอุ่นใจและบรรเทาความเดือดร้อนได้โดยเร็ว ทำให้เกิดความรู้สึกว่าไม่ถูกทอดทิ้ง” (๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๖)

จากตัวอย่างของพระราชดำรัสทั้งสองนี้ พอจะช่วยให้เข้าใจชัดขึ้นว่า การให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนที่ประสบภัย อย่างทันท่วงที เป็นวิธีการที่สำคัญของรัฐบาลในการปกครอง นั่นคือเป็นวิธีการที่จะผูกใจประชาชนโดยมุ่งกระทำ ให้ประชาชนเห็นว่ารัฐบาลไม่ได้ทอดทิ้งประชาชนและมีความตั้งใจที่จะให้ความช่วยเหลือประชาชนด้วยวิธีการในเชิง จิตวิทยาที่มีส่วนช่วยให้รัฐบาลได้รับการสนับสนุนหรืออย่างน้อยที่สุดไม่ได้รับการต่อต้านจากประชาชน ด้วยการ สนับสนุนจากประชาชนเช่นนี้ย่อมจะช่วยให้รัฐบาลสามารถบรรลุถึงเป้าหมายของการปกครองได้ จากเหตุผลที่ กล่าวมานี้คงจะเพียงพอที่จะแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานวิธีการของการปกครอง ทั้งในยามปกติและในยามฉุกเฉิน เช่น เกิดอุทกภัย วิกฤติ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้แก่ผู้ปกครองอย่าง ครบถ้วน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดถึงวิธีการปกครองหรือการบริหารงานแผ่นดินตามแนวพระราชดำริ ๗ ประการ ข้างต้น จะเห็นว่าวิธีการทั้งหมดนั้นล้วนแต่ตั้งอยู่บนแนวพระราชดำริที่สำคัญ คือรัฐบาลหรือผู้ปกครองจะต้องให้ ความช่วยเหลือประชาชนทั้งสิ้น ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของการปกครอง นั่นหมายความว่ารัฐบาลหรือผู้ใช้อำนาจในการปกครองจะต้องมีสำนึกต่อหน้าที่ของการให้บริการแก่ประชาชนเป็นสำคัญ ถ้าจะพิจารณาในด้านกลับ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงไม่รับสั่งถึงการเรียกร้องของประชาชนต่อรัฐบาลให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อ บริการประชาชน ในจุดนี้อาจจะเข้าใจต่อเองได้ว่า การเรียกร้องของประชาชนต่อรัฐบาลนั้นอาจจะไม่เกิดผลเท่าไร นักในความเป็นจริงของสังคมและการเมืองไทย ดังนั้นหนทางที่จะให้ประชาชนได้รับบริการมากกว่าคือการที่รัฐบาล หรือผู้ปกครองจะต้องมีสำนึกของการช่วยเหลือประชาชน คงจะเป็นด้วยเหตุผลนี้ที่ช่วยให้เข้าใจถึงพระราชดำรัส ต่าง ๆ ที่ทรงให้ความสำคัญอย่างมากต่อ “คุณสมบัติ” ของคนที่พึงจะต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อชาติบ้านเมือง และ คุณสมบัติที่ทรงเน้นนี้ประการหนึ่งก็คือ สำนึกของหน้าที่ที่พึงมีต่อประชาชนและประเทศชาติ เพราะฉะนั้นเพื่อ ช่วยให้เห็นชัดต่อแนวพระราชดำริในเรื่องวิธีการปกครองหรือการบริหารงานแผ่นดินมากขึ้น จะต้องเข้าใจบนพื้นฐาน ของผู้ปกครองที่มีสำนึกต่อการช่วยเหลือประชาชนและการปฏิบัติหน้าที่เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายของชาติ ตามหลักการ ของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินที่กล่าวแล้วในหัวข้อก่อนหน้า

๔. คุณสมบัติของผู้ปกครอง

ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานแนวพระราชดำริทั้งในระดับหลักการและระดับวิธีการปฏิบัติแล้ว พระองค์ไม่ทรงเคยมองข้ามคุณสมบัติของผู้ที่จะนำหลักการหรือวิธีการนั้นไปปฏิบัติเลย ตรงกันข้ามกลับทรงเห็นความสำคัญอย่างมากของคุณสมบัติของคนที่ปฏิบัติหน้าที่ไม่ว่าจะในเรื่องใดก็ตาม สำหรับในด้านการปกครองหรือการบริหารงานแผ่นดิน ซึ่งถือว่าเป็นภาระหน้าที่อันสำคัญยิ่งของประเทศชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงความสำคัญของคุณสมบัติของผู้ปกครองเป็นพิเศษ ดังตัวอย่างของพระราชดำรัสในเรื่องนี้ว่า

“การที่ประเทศชาติจะมั่นคงอยู่ได้นั้น สำคัญที่สุดอยู่ที่ผู้ปฏิบัติบริหารงานแผ่นดิน จะต้องใช้วิทยาการนั้น ด้วยความฉลาดสามารถ และด้วยความสุจริตเที่ยงตรง”

(๑๗ ตุลาคม ๒๕๒๔)

หรือที่ทรงมีรับสั่งว่า

“ตามธรรมดาในการปกครองบ้านเมือง มีรัฐบาล รัฐบาลก็เป็นผู้ที่รักษารัฐ คือเป็นผู้ที่มีหน้าที่ที่จะนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญ ไม่ใช่ว่าเมื่อมีรัฐบาลแล้ว บ้านเมืองจะเจริญได้ แต่ว่าต้องอาศัยผู้ที่ทำหน้าที่และสำนึกถึงงานในหน้าที่ ร่วมมือกันเพื่อที่จะสร้างบ้านเมืองซึ่งเป็นของเราทุกคน” (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕)

จะเห็นว่าพระราชดำรัสทั้งสององค์ในช่วงเวลาที่ต่างกันมาก แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงพระราชดำริเรื่องคุณสมบัติของผู้ปกครองว่ามีความสำคัญต่อการปกครอง โดยเฉพาะต่อผลของการปกครองอยู่เช่นเดิม ด้วยความสำคัญของคุณสมบัติของผู้ปกครองนี้ ทำให้เกิดความสงสัยว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว คุณสมบัติของผู้ปกครองตามแนวพระราชดำริมีอะไรบ้างที่สำคัญ

คุณสมบัติของผู้ปกครองที่ปรากฏในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในโอกาสต่าง ๆ ในช่วงเวลากว่า ๓๐ ปี พอสรุปได้ ๕ ประการสำคัญ คือ

๑. จะต้องมีส่วนในการป้องกันชาติ
๒. จะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต
๓. จะต้องมีส่วนในหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเข้มแข็ง รักชาติ ซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี บริสุทธิ์ใจ

และเสียดุล

๔. จะต้องนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
๕. จะต้องมีความรู้ ความสามารถและหลักปฏิบัติงาน

ก. จะต้องมีส่วนในการป้องกันชาติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งเสมอถึงหน้าที่ของการปกครองที่จะต้องป้องกันประเทศ อาทิเช่น “การปกครองและการทำให้ประชาชนมีความมั่นคงในชีวิตเป็นงานส่วนสำคัญ และอาจเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของการป้องกันราชอาณาจักร” (๑๙ สิงหาคม ๒๕๑๔) การป้องกันประเทศชาติตามแนวพระราชดำริมุ่งที่จะสร้างความมั่นคงของชาติให้เกิดขึ้น เพราะความมั่นคงของชาติเป็นเป้าหมายสำคัญของชาติที่จะต้องพยายามสร้างและรักษาไว้ในเวลาอีก ๑๐ ปีต่อมา จากพระราชดำรัสที่อัญเชิญมานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งเป็นการย้ำเตือนถึงความสำคัญของการป้องกันประเทศเพื่อให้เกิดความมั่นคงของชาติในการบริหารงานแผ่นดินว่า “การที่ประเทศชาติจะมั่นคงอยู่ได้นั้น สำคัญที่สุดอยู่ที่ผู้ปฏิบัติบริหารงานแผ่นดิน” (๑๗ ตุลาคม ๒๕๒๔) จะเห็นว่าพระองค์ท่าน

ทรงแสดงให้เห็นว่าผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ในการบริหารงานประเทศชาติ จะต้องตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาความมั่นคงของชาติ ความมั่นคงของชาติจะรักษาไว้ได้ จะต้องอาศัยการป้องกันชาติที่เข้มแข็ง ฉะนั้นผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ในการปกครองหรือการบริหารงานแผ่นดิน จึงจำเป็นที่จะต้องมีส่วนในการป้องกันชาติ ไม่เช่นนั้นแล้วการป้องกันชาติก็คงจะไม่บรรลุผลสำเร็จ นั่นหมายความว่าคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้ปกครองที่จะปฏิบัติหน้าที่ในการบริหารงานแผ่นดิน จำเป็นจะต้องมีส่วนในการป้องกันชาติอยู่ตลอดเวลา เพราะถ้าสูญเสียการมีชาติบ้านเมืองแล้ว ก็นับว่าเป็นการสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง

ข. จะต้องมีคุณธรรมเพื่อความสามัคคี

คุณธรรมสำหรับผู้ปกครองเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยกำหนดให้ผู้ปกครองปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดีงามและบรรลุเป้าหมายของชาติได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริในเรื่องคุณธรรมของผู้บริหาร ดังนี้

“ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการปฏิบัติบริหารงานใหญ่ ๆ เช่นงานของแผ่นดิน. และความสามัคคีนี้จะเกิดมีขึ้นมั่นคงได้ ก็ด้วยบุคคลในหมู่ในคณะมีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผูกพันจิตใจของกันและกันไว้. คุณธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจนั้นประการหนึ่งได้แก่การให้ คือให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน ให้อกภัยไม่ถือโทษกัน ให้คำแนะนำตักเตือนที่ดีต่อกัน. ประการที่สอง ได้แก่การมีวาจาดี คือพูดแต่คำสัจคำจริงต่อกัน พูดให้กำลังใจกัน พูดแนะนำประโยชน์กัน และพูดให้รักใคร่ปรองดองกัน. ประการที่สามได้แก่การทำประโยชน์ให้แก่กัน คือประพฤติกปฏิบัติตนให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล ทั้งแก่กันและกัน และแก่หมู่คณะโดยส่วนรวม. ประการที่สี่ได้แก่การวางตนได้สม่าเสมออย่างเหมาะสม คือไม่ทำตัวให้ดีเด่นเกินกว่าผู้อื่น และไม่ด้อยให้ต่ำทรมานไปจากหมู่คณะ. หมู่คณะใดมีคุณธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวกันไว้ดังกล่าว หมู่คณะนั้นย่อมจะมีความเจริญมั่นคงขึ้นด้วยสามัคคีธรรม.” (๑๐-๑๑ เมษายน ๒๕๒๕)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับความสามัคคีของผู้ปกครองหรือผู้บริหาร เพราะถ้าผู้บริหารงานแผ่นดินไม่มีความสามัคคีต่อกันแล้ว ความแตกแยกระหว่างคณะผู้บริหารก็จะเกิดขึ้นด้วย ด้วยสภาพเช่นนี้การบริหารงานแผ่นดินย่อมจะต้องเสียหายและส่งผลกระทบถึงการป้องกันประเทศและความสงบสุขของชาติบ้านเมือง ฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่คณะผู้บริหารงานแผ่นดินจะต้องมีความสามัคคีกลมเกลียวกัน เมื่อความสามัคคีเกิดขึ้นในหมู่คณะของผู้บริหารแล้ว ย่อมจะช่วยให้การบริหารงานแผ่นดินบรรลุเป้าหมายของชาติได้ด้วยเหตุผลของความสำคัญของความสามัคคีของผู้ปกครองนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงมอบคุณธรรมสำคัญ ๔ ประการ คือ ๑) การให้ ๒) การมีวาจาดี ๓) การทำประโยชน์ให้แก่กัน และ ๔) การวางตนอย่างสม่าเสมอและเหมาะสม ซึ่งคุณธรรมทั้งสี่นี้ เมื่อผู้บริหารนำไปปฏิบัติแล้วจะเกิด “เครื่องยึดเหนี่ยวผูกพันจิตใจกันและกัน” ไว้ ความสามัคคีที่จะรวมแรงร่วมใจกันระหว่างผู้บริหารที่จะปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันให้บรรลุผลสำเร็จก็จะตามมา ดังนั้นคุณสมบัติของผู้บริหารงานแผ่นดินในเรื่องนี้คือจะต้องมีคุณธรรมเพื่อความสามัคคี

ค. จะต้องมีสำนึกในหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเข้มแข็ง รักชาติ ซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี บริสุทธ์ใจและเสียสละ

คุณสมบัติประการที่สามของผู้ปกครองที่พบในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับการมีสำนึกในหน้าที่ของผู้ปกครอง และการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครอง ด้วยความเข้มแข็ง รักชาติ ซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี

และบริสุทธิ์ใจ ดังที่ปรากฏในตัวอย่างของพระราชกระแส เช่น

“ตามธรรมดาในการปกครองบ้านเมือง มีรัฐบาล รัฐบาลก็เป็นผู้รักษารัฐ ก็เป็นผู้ที่มีหน้าที่ที่จะนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญ ไม่ใช่ว่ามีรัฐบาลแล้ว บ้านเมืองจะเจริญได้ แต่ว่าต้องอาศัยผู้ที่ทำหน้าที่และสำนักถึงงานในหน้าที่ ร่วมมือกันเพื่อที่จะสร้างบ้านเมืองซึ่งเป็นของเราทุกคน ฉะนั้นผู้ที่มีหน้าที่ทั้งหลาย ไม่ใช่เพราะว่ารัฐบาลท่านสั่งว่าจะต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ทุกคนมีหน้าที่ต่อบ้านเมืองและต่อตัวเองที่จะทำด้วยความเข้มแข็ง ด้วยความถูกต้องหลักวิชาและซื่อสัตย์สุจริต โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันของประเทศ ซึ่งมี得有รัฐบาล ก็ยิ่งสำคัญมากขึ้นที่ทุกคนมีหน้าที่แล้วจะต้องทำหน้าที่ของตนและต่อบ้านเมือง เพื่อให้ส่วนรวมก้าวหน้า เพื่อให้ส่วนรวมมั่นคง เพราะว่าประเทศไทยมิใช่ของรัฐบาลหรือของคณะปฏิวัติ ประเทศไทยเป็นของคนไทยทุกคน และยังมีความรู้ ความสามารถ มีตำแหน่ง มีโอกาสที่จะทำงาน และมีโอกาสที่จะร่วมมือกันแล้ว ก็ต้องทำ มิฉะนั้นบ้านเมืองล่มจม และเราไม่มีที่อยู่อาศัย เราก็เข้าใจว่าทุกคนมีเกียรติในตัวและในประเทศ มีความห่วงใยในสิ่งที่เป็นอย่างของเรามาตั้งแต่เดิม ถือว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่ดี เป็นประเทศที่มีประวัติน่าเก๋ไก๋ เราเป็นคนไทยด้วยกันต้องรักษา การรักษาสำหรับแต่ละคนก็มีหน้าที่หรือมีฐานะเท่ากัน เมื่อมีฐานะต่างกันก็ทำตามฐานะของตัวเอง แต่ท่านทั้งหลายผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงนี้อยู่ในฐานะที่จะปฏิบัติได้ เพราะว่าเป็นผู้ใหญ่ ทั้งในวัย ทั้งในหน้าที่ราชการ ทั้งในคุณวุฒิ จึงขอร้องให้ท่านทั้งหลายพยายามที่จะปฏิบัติหน้าที่ตามหน้าที่ของตนให้เข้มแข็งที่สุด และตามหน้าที่ต่อบ้านเมืองด้วย หมายถึงต้องสามัคคีกัน ประองดองกัน ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่ชิงดีชิงการได้หรือชิงเด่นกัน ให้ร่วมกันทำงานในงานของที่เป็นส่วนรวม” (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕)

หรือที่ทรงมีรับสั่งว่า

“ภาระในการบริหารนั้นจะประสบผลด้วยดี ย่อมต้องอาศัยความรักชาติ ความซื่อสัตย์สุจริต ความสมัครสมานกลมเกลียวกัน ประกอบกับความร่วมมือของประชาชนพลเมืองทั่วไป ข้าพเจ้าจึงหวังว่า ท่านทั้งหลายคงจะพยายามปฏิบัติกรณียกิจในส่วนของแต่ละท่านด้วยใจบริสุทธิ์ โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนร่วม” (๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๑)

หรือที่ทรงมีพระราชดำรัสกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ว่า

“ถ้าทุกคนสามารถที่จะรักษาความดีและความขยันหมั่นเพียร ตั้งใจบริสุทธิ์ การงานทั้งหลายและการปกครองจะเป็นไปด้วยดี จะเป็นผลดีแก่งานการและบ้านเมือง จึงขอร้องให้ทุกคนพยายามที่จะปฏิบัติงานด้วยความเข้มแข็งที่สุด ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ด้วยความสุจริตและเสียสละ เพราะว่าการงานที่เป็นผลดีนั้นจะทำให้บ้านเมืองมีความมั่นคง จะทำให้เราสามารถอยู่ได้โดยผาสุก ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา” (๓๐ กรกฎาคม ๒๕๑๓)

จากพระราชกระแสรับสั่งทั้งสามองค์นี้มีความชัดเจนในตัวเองว่า คุณสมบัติของผู้ปกครองตามแนวพระราชดำรินี้ ในประการที่สามนี้เกี่ยวข้องกับการมีสำนึกในหน้าที่ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเข้มแข็ง ความรักชาติ ความซื่อสัตย์

สุจริต ความสามัคคี ความบริสุทธิ์ใจและความเสียสละ และด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ที่จะช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่ในการปกครองชาติบ้านเมืองประสบผลสำเร็จและเกิดผลดีแก่ประเทศชาติและประชาชน

ง. จะต้องนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

คุณสมบัติประการที่สี่ของผู้ปกครองตามแนวพระราชดำริเกี่ยวข้องกับการยึดประโยชน์ของประเทศชาติและของประชาชนโดยส่วนรวมเป็นหลักของการปฏิบัติหน้าที่ในการบริหารงานแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งในเรื่องนี้ อาทิเช่น

“ความเจริญมาสุกและความตั้งมั่นของบ้านเมือง เป็นสิ่งสำคัญสูงสุดที่บุคคลพึงรำลึกถึงและพึงประสงค์ และความเจริญมั่นคงนั้นจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยผู้บริหารทุกฝ่ายมุ่งกระทำการงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ ด้วยความตั้งใจจริง และด้วยความคิดพิจารณาโดยสติรอบคอบ ทั้งเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนอื่น” (๙ มิถุนายน ๒๕๑๔)

หรือที่ทรงมีรับสั่งอีกว่า

“เมื่อท่านทั้งหลายมีส่วนสำคัญในการปกครองประเทศชาติตั้งนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็ใคร่ขอให้พิจารณาคำเนิงานด้วยความละเอียดรอบคอบ และขอให้ปฏิบัติตรงตามความปรารถนาของประชาชนเป็นส่วนรวมอย่างแท้จริง โดยคำนึงถึงประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนเป็นสิ่งสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด กับขอให้ยึดมั่นในหลักสามัคคีธรรมด้วย ประเทศชาติจึงจะก้าวหน้าลุล่วงไปสู่ความปรารถนาของเราได้” (๒๔ มิถุนายน ๒๕๐๑)

จะเห็นว่าคุณสมบัติที่ปรากฏเด่นชัดคือผู้ปกครองจะต้องนึกถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวมเป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ของตน ทั้งนี้เพราะเป้าหมายสำคัญของการบริหารงานแผ่นดินก็คือการบริหารงานเพื่อประเทศชาติและประชาชนให้มีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า ดังนั้นการปฏิบัติหน้าที่ในการปกครองหรือการบริหารก็ตามจะต้องยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้งหรืออยู่เหนือประโยชน์อื่นใด ในเวลาเดียวกันจะเห็นว่าทรงมีรับสั่งถึงคุณสมบัติอื่นควบคู่ไปด้วย เช่น ความบริสุทธิ์ใจ ความตั้งใจ ความมีสติรอบคอบ และความสามัคคี เป็นต้น เป็นการเตือนให้เข้าใจว่าคุณสมบัติต่าง ๆ ของผู้ปกครองและตามแนวพระราชดำริแต่ละประการที่กล่าวมานี้ล้วนแต่จะต้องนำมาใช้ประกอบกันหรือเสริมซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่การนำเพียงคุณสมบัติเพียงประการเดียวหรือบางประการเท่านั้นไปใช้ เมื่อผู้ปกครองคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเช่นกล่าวแล้ว ย่อมจะช่วยให้การปกครองนั้นเกิดผลตามแนวพระราชดำริดังที่กล่าวแล้วในเรื่องเป้าหมายของชาติ

จ. จะต้องมีความรู้ ความสามารถและหลักปฏิบัติงาน

คุณสมบัติสำคัญประการสุดท้ายของผู้ปกครองที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งเสมอคือ คุณสมบัติในเรื่องความรู้ ความฉลาดสามารถ นั้นหมายความว่า ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และความฉลาดสามารถ อาทิเช่น ทรงมีรับสั่งว่า

“ยิ่งเป็นงานระดับสูงที่เกี่ยวข้องกับความเจริญมั่นคงของชาติบ้านเมืองด้วยแล้ว ก็ย่อมมีภาระรับผิดชอบ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคเพิ่มขึ้นอย่างมาก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความรู้ความสามารถและอาศัยหลักการปฏิบัติงานที่ดีและมั่นคงเป็นเครื่องช่วยให้สำเร็จ หากไม่จะไม่อาจปฏิบัติงานโดยราบรื่นให้บรรลุผลตามที่ต้องการได้ โอกาสนี้จึงใคร่นำหลักปฏิบัติงานมาให้พิจารณารวมสี่ข้อ สำหรับแต่ละคนได้ตั้งไว้เป็นวินัยประจำตัว ประการแรก ไม่ว่าจะทำการใด ให้ตั้งใจทำให้จริง ให้ตรง ให้ตลอด ประการ

ที่สอง ให้พยายามคิดพิจารณาด้วยความรู้ความฉลาดของตน ให้เห็นถึงสาระและประโยชน์อันแท้จริงของงานที่ทำนั้นโดยกระจ่างแจ่มชัด จักได้ทราบว่าการกำลังทำสิ่งใดอยู่ เพื่อประโยชน์อันใด ประการที่สาม เมื่อทำงานอย่างหนึ่งอยู่ ต้องพยายามละวางสิ่งอื่น ๆ ที่มีใช้สาระและเป้าหมายของงานนั้นไว้ก่อน แล้วตั้งหน้ากระทำให้จนสำเร็จ โดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ประการสำคัญที่สุด ตลอดเวลาที่ทำงานจะต้องพยายามควบคุมทั้งกายและใจให้อยู่ในความสงบ หนักแน่น และมั่นคงแน่นอน มีสติและความสำรวมรอบคอบโดยตลอด ไม่ปล่อยให้ตื่นเต้น หวั่นไหว และฟุ้งซ่าน” (ศกรกฏาคม ๒๕๒๕)

จะเห็นชัดว่าคุณสมบัติของผู้ปกครองที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้ผลสำเร็จจะต้องมีความรู้ ความสามารถและหลักปฏิบัติที่ดีเป็นวินัยประจำตัว หลักปฏิบัติงาน 4 ประการที่ทรงแสดงเป็นแนวทางแก่ผู้ปกครองหรือผู้บริหาร คือ

๑. ในการปฏิบัติงานให้ตั้งใจทำให้จริง ให้ตรง ให้ตลอด
๒. พิจารณางานด้วยความรู้ความฉลาด โดยมุ่งให้เข้าใจถึงสาระและประโยชน์อันแท้จริงของงานนั้น
๓. เมื่อปฏิบัติงานหนึ่งต้องตั้งหน้าทำให้สำเร็จ โดยปล่อยวางงานที่ไม่เกี่ยวข้องกั้งงานนั้น
๔. การปฏิบัติงานต้องควบคุมทั้งกายและใจให้สงบ หนักแน่น มั่นคงแน่นอน มีสติ และสำรวมรอบคอบ โดยไม่ปล่อยให้ตื่นเต้น หวั่นไหว และฟุ้งซ่าน

ด้วยคุณสมบัติดังกล่าวนี้จะช่วยให้ผู้ปกครองสามารถปฏิบัติกรณียกิจของชาติบ้านเมืองให้บรรลุผลตามเป้าหมายของชาติได้

จากที่กล่าวถึงคุณสมบัติ ๕ ประการของผู้ปกครองตามแนวพระราชดำรินี้ จะต้องไม่ลืมว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประสงค์ให้ผู้ปกครองตามหลักการและวิธีการของการบริหารงานแผ่นดินตามที่กล่าวแล้วในตอนต้นของบทนี้มีคุณสมบัติดังกล่าว ก็เพื่อเป็นหลักประกันว่าเมื่อปฏิบัติตามหลักการและวิธีการดังกล่าวแล้วจะได้ผลสำเร็จตามที่ตั้งความหวังไว้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าคนมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่ใดก็ตาม ในทางกลับกัน ถ้าปราศจากคุณสมบัติ ทั้ง ๕ ประการของผู้ปกครองแล้ว คงจะเป็นการยากหรือเป็นไปได้ที่หลักการและวิธีการปกครองตามแนวพระราชดำริจะช่วยให้เกิดผลจริงในทางปฏิบัติได้ ด้วยความสำคัญของคุณสมบัติของผู้ปกครองนี้เอง จึงจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ปกครองดังปรากฏในหัวข้อนี้

๕. บทสรุป

ในบทนี้มุ่งที่จะเข้าใจแนวพระราชดำรินี้ในเรื่องการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินโดยจะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มต้นพระราชดำรินี้ในเรื่องนี้ในจุดของเป้าหมายของการปกครองที่จะต้องสอดคล้องและเกื้อหนุนเป้าหมายของชาติ คุณลักษณะของกระบวนการได้มาซึ่งพระราชดำรินี้เป็นที่น่าสนใจ กล่าวคือ ในทุก ๆ เรื่องที่กล่าวมาตั้งแต่บทที่ ๓ ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริโดยตรงเป็นต้นมา จะพบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยึดเป้าหมายของชาติเป็นหลักของพระราชดำรินี้ในทุกเรื่อง จึงส่งผลให้แนวพระราชดำรินี้ในเรื่องใดก็ตาม เช่น ทหาร การปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน ที่กล่าวถึงแล้ว ล้วนแต่สอดคล้องและเสริมซึ่งกันและกันโดยตลอดอย่างมีเอกภาพ ฉะนั้นการจะเข้าใจพระราชดำริอย่างแท้จริง จึงจำเป็นต้องเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของพระราชดำรินี้ในเรื่องต่าง ๆ ว่าเชื่อมโยงกันอย่างไรและมุ่งไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระราชดำรินี้ในลักษณะใด ดังที่ได้แสดงให้เห็นปรากฏในบทที่ ๓ แล้ว

จะเห็นว่าพระราชดำรินี้เรื่องการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินเริ่มที่เป้าหมายซึ่งได้แก่เพื่อการป้องกันประเทศ และการทำให้เกิดความสงบสุขขึ้น ในที่สุดก็จะช่วยให้เกิดความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

อันเป็นเป้าหมายของชาติ ด้วยจุดเริ่มต้นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานหลักการสำคัญ ๓ ประการ เกี่ยวกับการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน คือ

๑. สิ่งที่สำคัญที่สุดในการบริหารคือการป้องกันรักษาอธิปไตย การเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ การสร้างและรักษาความสงบสุขของประชาชน
๒. การส่งเสริมให้คนดีปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ
๓. รูปแบบของรัฐบาลไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่สำคัญที่ความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายตาม ที่ให้คำปฏิญาณไว้

หลักการทั้งสามประการนี้เปรียบเสมือนแนวทางหลักของการปกครองเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของการปกครอง และของชาติต่อไป

ภายใต้หลักการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานวิธีการสำคัญ ๗ ประการ เพื่อเป็นแนวปฏิบัติ ดังนี้

๑. การบริหารจะต้องเข้าถึงประชาชน
๒. ประชาชนต้องให้ความร่วมมือกับฝ่ายบริหาร
๓. การปกครองต้องยึดหยุ่นในทางที่ดี
๔. การปกครองต้องมีความยุติธรรม โดยมีกฎหมายเพื่อรักษาความยุติธรรมและความสงบเรียบร้อย
๕. การปกครองต้องมีกำลังทหารป้องกันประเทศ
๖. การปฏิบัติของรัฐบาล เป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองและประชาชน
๗. เมื่อประชาชนประสบภัย ทางราชการต้องไปอย่างทันท่วงที

หลักการและวิธีการที่พระราชทานนี้ พระองค์ท่านยังทรงชี้ถึงคุณสมบัติของผู้ปกครองที่สำคัญ ๕ ประการ ที่จะต้องมีเพื่อเป็นเครื่องช่วยให้การปฏิบัติตามหลักการและวิธีการดังกล่าวบรรลุผลสำเร็จได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวพระราชดำริที่เน้นความสำคัญของ “คน” ที่เป็นผู้กระทำการณกิจต่างๆ ของการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน โดยปริยาย พระองค์ท่านทรงแสดงให้เห็นว่า สภาพการปกครองและการบริหารของไทย โดยเฉพาะปัจจัยคุณภาพของผู้ปกครองและผู้บริหารมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการปฏิบัติหน้าที่ต่อชาติบ้านเมืองและประชาชน คุณสมบัติของผู้ปกครองตามแนวพระราชดำรินี้มี ๕ ประการสำคัญ คือ

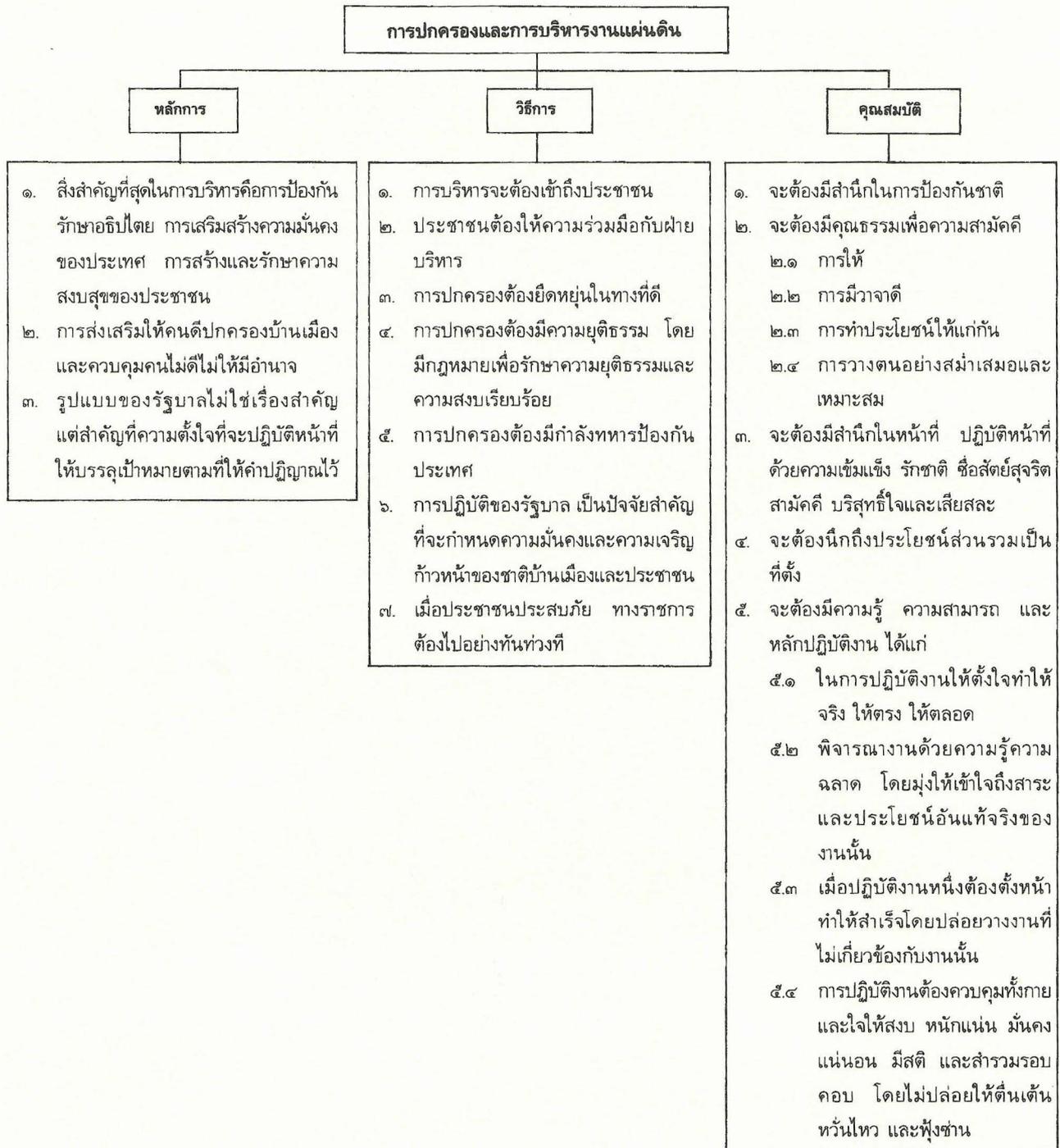
๑. จะต้องมีสำนึกในการป้องกันชาติ
๒. จะต้องมีคุณธรรมเพื่อความสามัคคี
  - ๒.๑ การให้
  - ๒.๒ การมีวาจาดี
  - ๒.๓ การทำประโยชน์ให้แก่กัน
  - ๒.๔ การวางตนอย่างสม่ำเสมอและเหมาะสม
๓. จะต้องมีสำนึกในหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเข้มแข็ง รักชาติ ซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี บริสุทธิ์ใจ และเสียสละ
  ๔. จะต้องมีถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
  ๕. จะต้องมีความรู้ ความสามารถ และหลักปฏิบัติงาน ได้แก่

- ๕.๑ ในการปฏิบัติงานให้ตั้งใจทำให้จริง ให้ตรง ให้ตลอด
- ๕.๒ พิจารณางานด้วยความรู้ความฉลาด โดยมุ่งให้เข้าใจถึงสาระและประโยชน์อันแท้จริงของงานนั้น
- ๕.๓ เมื่อปฏิบัติงานหนึ่งต้องตั้งหน้าทำให้สำเร็จ โดยปล่อยวางงานที่ไม่เกี่ยวข้องกับงานนั้น
- ๕.๔ การปฏิบัติงานต้องควบคุมทั้งกายและใจให้สงบ หนักแน่น มั่นคง แน่นนอน มีสติ และสำรวมรอบคอบ โดยไม่ปล่อยให้ตื่นเต้น หวั่นไหว และฟุ้งซ่าน

ภายใต้คุณสมบัติทั้ง ๕ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับ “ความสามัคคี” ของคนที่เกี่ยวข้องกับงานต่างๆ ในการปกครองและการบริหารอย่างมาก ทรงชี้ว่างานด้านการปกครองไม่สามารถจะกระทำได้ด้วยคนเพียงคนเดียว แต่ต้องอาศัยกลุ่มคนจากหลายส่วนเข้ามาช่วยเหลือกัน ฉะนั้นความร่วมมือร่วมใจและสามัคคีกลมเกลียวกันของคนเหล่านั้นจึงเป็นปัจจัยที่จะกำหนดให้งานนั้นสัมฤทธิ์ผลหรือไม่อยู่มากทีเดียว นอกจากนี้ความสามัคคียังเกี่ยวข้องกับความช่วยเหลือเกื้อหนุนซึ่งกันและกันด้วย กล่าวคือผู้ที่ไม่มีหน้าที่โดยตรงก็ยินดีที่จะให้ความร่วมมือแก่หน้าที่ของผู้อื่นโดยมุ่งหวังจะช่วยให้บรรลุเป้าหมายของชาติร่วมกัน การยึดเป้าหมายของชาติร่วมกันของทุกฝ่ายในการปกครองจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะจะนำมาซึ่งสำนึกและการตระหนักถึงหน้าที่ที่ตนจะต้องให้ความช่วยเหลือผู้อื่นในงานบางประการถึงแม้ว่างานนั้นจะไม่ใชหน้าที่โดยตรงของตนก็ตามสำนึกและความคิดเช่นนี้ย่อมจะช่วยลดและป้องกันการผลึกความรับผิดชอบและการเอาตัวรอดได้

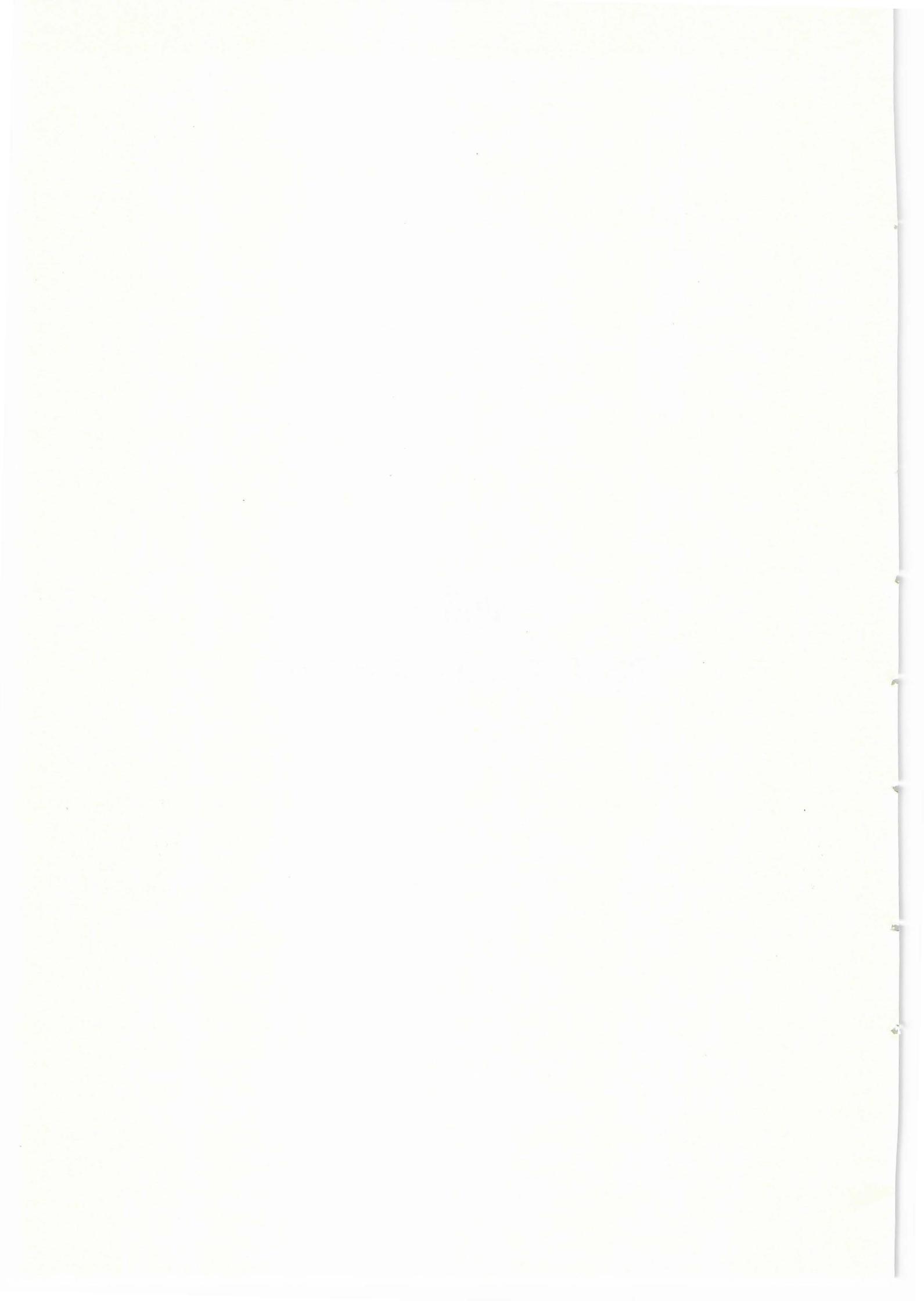
จากที่กล่าวทั้งหมดนี้ พอจะสรุปได้ว่า แนวพระราชดำริเรื่องการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในที่สุดแล้วก็มุ่งที่จะสนองต่อเป้าหมายของชาติ คือความมั่นคงของชาติและความเจริญพัฒนาก้าวหน้าของประเทศนั่นเอง แนวพระราชดำริเรื่องการปกครองและการบริหารนี้พอจะแสดงเป็นแผนที่ได้ดังนี้

แผนที่แนวพระราชดำริด้านการปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน

บทที่ ๖
กฎหมายกับความสงบสุข

บทที่ ๖

กฎหมายกับความสงบสุข

๑. บทนำ

ความสงบสุขเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความมั่นคงของชาติ ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของชาติ แนวพระราชดำริแสดงให้เห็นแล้วว่า การจะช่วยให้เกิดความสงบสุขนอกจากการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินแล้ว จะต้องอาศัยกฎหมายเป็นแนวทางอีกด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงกฎหมายกับความสงบสุข กับคณะกรรมการเนติบัญญัติสภา รุ่ ๒๒ ว่า

“งานในด้านกฎหมายเป็นงานที่สำคัญสำหรับบ้านเมือง เพราะว่าบ้านเมืองของเราจะต้องมีกฎเกณฑ์ มีระเบียบการที่แน่นแฟ้น เพื่อที่จะให้รักษาความยุติธรรมในหมู่ชน ความยุติธรรมนี้บางทีก็หายาก เพราะว่าพวกเขาอยู่ในจำพวกที่ย่อมต้องนึกถึงผลประโยชน์ ผลประโยชน์จะต้องอยู่ในขอบเขต มิฉะนั้นจะมีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน กฎหมายก็มีไว้สำหรับช่วยบรรเทาเท่านั้นเอง คือเมื่อความเบียดเบียนเกิดขึ้นแล้ว ก็แก้ไขเพื่อไม่ให้ความเบียดเบียนนั้นลุกลามไป ถ้าเราสามารถที่จะรักษาความเป็นระเบียบและความยุติธรรมได้ โลกเราก็จะอยู่เย็นเป็นสุข มีความสงบ เป็นรากฐานสำหรับให้มีความเจริญก้าวหน้าได้ตามความประสงค์” (๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๖)

จะเห็นว่ากฎหมายเปรียบเสมือนกฎเกณฑ์ของบ้านเมืองที่จะรักษาไว้ซึ่งความยุติธรรม เมื่อสามารถรักษาความยุติธรรมได้ ความสงบสุขก็จะเกิดขึ้นในประเทศชาติและหมู่ประชาชน ดังนั้นจะเห็นว่ากฎหมายเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยทำให้เกิดความสงบสุขขึ้นได้ ความสงบสุขที่เกิดขึ้นนี้มีพื้นฐานมาจากการอยู่ร่วมกันของคนในชาติภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน ทุกคนมีความเสมอภาคกันภายใต้ขอบเขตของระเบียบ เมื่อเป็นเช่นนั้นการล่วงละเมิดก็จะไม่เกิดขึ้น ถ้าปราศจากกฎเกณฑ์เช่นกล่าวการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขคงจะเกิดขึ้นได้ยากเพราะแต่ละคนจะใช้อิสรภาพของตนอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งจะไปรุกรานหรือละเมิดผู้อื่นได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงเรื่องนี้ว่า

“คนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่่มาก แม้ได้ชื่อว่าเป็นอิสรชน ก็ใช้อิสรภาพ คือความเป็นใหญ่ของตนเต็มที่ไม่ได้ หากจำเป็นต้องจำกัดไว้ด้วยกฎข้อบังคับและวินัยอันเหมาะสม เพื่อให้แต่ละคนมีอิสรภาพสม่ำเสมอ ทั้งมิให้ล่วงละเมิดกันและกัน กฎที่บังคับใช้แก่ทุกคนได้ ก็มีอยู่อย่างเดียว คือกฎหมาย” (๒๗ ตุลาคม ๒๕๒๓)

พระราชดำริที่อัญเชิญมานี้ แสดงให้เห็นว่ากฎหมายเปรียบเสมือนกฎข้อบังคับต่าง ๆ ที่ใช้บังคับให้ทุกคนปฏิบัติตาม เพื่อให้แต่ละคนสามารถจะมีอิสรภาพอย่างสม่ำเสมอกันได้ และสามารถจะอยู่ร่วมกันได้ในที่สุด

จากแนวพระราชดำรินี้ทำให้เห็นว่าความสงบสุขของประเทศชาติและประชาชนมีรากฐานจากสภาวะของการมีกฎหมาย จนถึงการใช้กฎหมายอย่างถูกต้อง ดังนั้นกฎหมายจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในด้านสาระและด้านการบังคับใช้ อย่างไรก็ตามการใช้กฎหมายจะต้องไม่ลืมนึกถึงความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงกฎหมายกับความเป็นธรรมว่า

“ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าการปฏิบัตินั้นต้องให้ถูกต้องตามกฎหมายและความเป็นธรรม มิฉะนั้นการกระทำใด ๆ ที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายหรือความเป็นธรรมจะเป็นการกระทำที่อ่อนแอ เป็นการกระทำที่เกิดผลร้ายได้ อันนี้ก็ไม่ใช่ว่าส่งเสริมให้ทำอะไรให้เอาตัวรอดว่ามีกฎหมายคุ้มครอง แต่ว่าจะต้องรู้ว่ากฎหมายนั้นมีอย่างไร และความเป็นธรรมมีอย่างไร ความเป็นธรรมนี้เป็นสิ่งสำคัญ แต่ละคนจะเห็นความเป็นธรรมได้ก็ด้วยความสามารถของตัว ความรู้ในกฎหมายก็เป็นความรู้ ความรู้ในกิจการนั้น ๆ เป็นความรู้ และความเป็นธรรมคือความดี คิดให้ถูกต้องตามหลักเหตุผล ถ้าอย่างนี้แล้วเข้าใจว่าปลอดภัยในการปฏิบัติ ถ้าทำอะไรด้วยความเป็นธรรม ซึ่งจะดีความว่าทำด้วยความมีเหตุผล ถูกหลักของเหตุผล และถูกหลักของวิชาการ” (๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๙)

กฎหมายและความเป็นธรรมตามแนวพระราชดำรินี้เป็นคนละส่วนกัน ที่สำคัญคือ กฎหมายจะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของความเป็นธรรม จึงจะถือว่าเป็นกฎหมายที่ดี ความเป็นธรรมที่ทรงรับสั่งถึงนี้เป็นความดี เป็นความถูกต้องตามหลักของเหตุผล ดังนั้นในการใช้กฎหมายจึงจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงหลักของความเป็นธรรมเสมอ ทรงมีพระราชดำริต่อประเด็นสำคัญนี้ว่า

“ในฐานะผู้ใช้กฎหมาย ท่านจะต้องมั่นคงและเพียรพยายามอย่างที่สุด ทั้งในความเห็นทั้งในการปฏิบัติ ที่จะใช้กฎหมายเพื่อรักษาและผดุงความยุติธรรมโดยเคร่งครัด มิใช่เพื่อผลพลอยได้เป็นอย่างอื่น โดยสังวรระวังอยู่ตลอดเวลา ที่จะใช้ความถูกต้องเป็นธรรมมาควบคุมกันไปกับตัวบทกฎหมาย ให้ความเป็นธรรมนั้นเป็นพื้นฐานรองรับบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่นำมาใช้” (๓๑ ตุลาคม ๒๕๑๗)

จากที่กล่าวมานี้พอจะแสดงให้เห็นแล้วว่า แนวพระราชดำรินี้ด้านกฎหมายกับความสงบสุขมีประเด็นที่สำคัญและลึกซึ้งซึ่งจะต้องศึกษาและนำมาแสดงให้กระจ่าง คำถามสำคัญที่เกิดขึ้นคือกฎหมายที่จะทำให้เกิดความสงบสุขนั้นมีลักษณะอย่างไร วิธีการใช้กฎหมายเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวเป็นอย่างไร คุณสมบัติของผู้ใช้กฎหมายเพื่อให้เกิดผลตามประสงค์ประกอบด้วยอะไรบ้าง เป็นต้น ในบทนี้จะพยายามตอบคำถามเหล่านี้ตามแนวพระราชดำริโดยมุ่งที่จะให้เกิดความเข้าใจในแนวพระราชดำริเรื่องกฎหมายกับความสงบสุขว่าสัมพันธ์กันอย่างไร

๒. หลักการของกฎหมายเพื่อความสงบสุข

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงแนวพระราชดำรินี้ในเรื่องของกฎหมายว่าเกี่ยวข้องกับความยุติธรรมและความสงบสุข กล่าวคือกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะใช้เพื่อรักษาไว้ซึ่งความยุติธรรม กล่าวคือจะช่วยให้เกิดความไม่เบียดเบียนกันและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งจะนำไปสู่ความสงบสุขของหมู่คณะที่อยู่ร่วมกัน ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

“กฎหมายบ้านเมืองนั้น โดยหลักการ มีไว้สำหรับรักษาความยุติธรรมและความสงบเรียบร้อยในแผ่นดิน ด้วยการจัดสรรอำนาจสิทธิเสรีภาพแก่บุคคลโดยถ้วนหน้าและเสมอหน้า” (๗ สิงหาคม ๒๕๑๔)

ภายใต้กฎหมายตามรับสั่งนี้ มุ่งจะให้เกิดความยุติธรรมและความสงบสุขในบ้านเมืองจากแนวพระราชดำรินี้ ทำให้เกิดคำถามว่า หลักการของกฎหมายที่จะบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวนั้นคืออะไร และหลักการดังกล่าวเหล่านั้นมีพื้นฐานทางความคิดที่สำคัญอะไรบ้าง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงหลักการสำคัญของกฎหมายเพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขของประเทศชาติและประชาชน ๒ ประการ คือ

๑. กฎหมายมีไว้เพื่อรักษาความยุติธรรม ดังนั้นความยุติธรรมต้องมาก่อนกฎหมาย
๒. กฎหมายเป็นระเบียบการที่วางไว้เพื่อให้บ้านเมืองมีชื่อมีแป

ก. กฎหมายมีไว้เพื่อรักษาความยุติธรรม ดังนั้นความยุติธรรมต้องมาก่อนกฎหมาย

หลักการแรกของกฎหมาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงประเด็นทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมและกฎหมาย ความตอนหนึ่งของพระราชดำรัสในเรื่องนี้มีว่า

“กฎหมายทั้งปวงนั้น เราบัญญัติขึ้นเพื่อใช้เป็นปัจจัยสำหรับรักษาความยุติธรรม กล่าวโดยสรุปคือ ใช้เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติปฏิบัติของมหาชนสถานหนึ่ง กับใช้เป็นแม่บทในการพิจารณาตัดสินความประพฤติปฏิบัตินั้น ๆ ให้เป็นไปโดยถูกต้องเที่ยงตรงอีกสถานหนึ่ง

โดยที่กฎหมายเป็นแต่เครื่องมือในการรักษาความยุติธรรมดังกล่าว จึงไม่ควรจะถือว่ามีความสำคัญยิ่งไปกว่าความยุติธรรม หากควรจะต้องถือว่าความยุติธรรมมาก่อนกฎหมาย และอยู่เหนือกฎหมาย การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีใด ๆ โดยคำนึงถึงแต่ความถูกต้องตามกฎหมายเท่านั้น ดูจะไม่เป็นการเพียงพอ จำต้องคำนึงถึงความยุติธรรมซึ่งเป็นจุดประสงค์ด้วยเสมอ การใช้กฎหมายจึงจะมีความหมายและได้ผลที่ควรจะได้” (๗ สิงหาคม ๒๕๑๔)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับความยุติธรรมไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือความยุติธรรมเป็นสิ่งที่มาก่อนกฎหมายและกฎหมายเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งในการรักษาความยุติธรรมเท่านั้น หมายความว่ากฎหมายจะอยู่เหนือและมาก่อนความยุติธรรมไม่ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือกฎหมายจะต้องใช้เพื่อการสนองตอบต่อเป้าหมายของความยุติธรรมเป็นสำคัญ ในจุดนี้ถือว่าเป็นหลักการเบื้องต้นที่จะต้องทำความเข้าใจให้กระจ่างชัด จึงจะสามารถเข้าใจแนวพระราชดำริเรื่องกฎหมายกับความสงบสุขของประเทศชาติและประชาชนได้อย่างถ่องแท้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายอีกว่า

“ผู้ทำหน้าที่พิทักษ์ความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมจึงควรระมัดระวังให้มาก คือควรจะได้ทำความเข้าใจให้แน่ชัด ว่ากฎหมายนั้นไม่ใช่ตัวความยุติธรรม เป็นแต่เพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งสำหรับการรักษา และอำนาจความยุติธรรมเท่านั้น การใช้กฎหมายจึงต้องมุ่งหมายใช้เพื่อรักษาความยุติธรรม ไม่ใช่เพื่อรักษาตัวบทของกฎหมายเอง และการรักษาความยุติธรรมในแผ่นดินก็มีได้มีวงแคบอยู่เพียงแค่วงขอบเขตของกฎหมาย หากต้องขยายออกไปให้ถึงศีลธรรมจรรยา ตลอดจนเหตุและผลตามเป็นจริงด้วย” (๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๔)

พระราชดำรัสนี้แสดงให้เห็นชัดเจนมากขึ้นอีกว่า กฎหมายไม่ใช่ความยุติธรรม แต่เป็นเครื่องมือหนึ่งสำหรับรักษาความยุติธรรม นั้นหมายความว่า การรักษาความยุติธรรมอาจจะมีเครื่องมืออื่นนอกเหนือจากกฎหมายได้ ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า “การรักษาความยุติธรรมในแผ่นดิน ก็ไม่ได้มีวงแคบอยู่เพียงแค่ออบเชตของกฎหมาย หากต้องขยายวงออกไปให้ถึงศีลธรรมจรรยา ตลอดจนเหตุผลตามเป็นจริงด้วย” ทำให้เห็นว่าความยุติธรรมจะต้องคำนึงถึงหลักศีลธรรมและเหตุผลตามความเป็นจริงที่อยู่ล้อมรอบด้วย ฉะนั้นการใช้กฎหมายแต่เพียงอย่างเดียวในการรักษาความยุติธรรมจึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องเท่าไรนัก ปัญหาในเรื่องของกฎหมายกับความยุติธรรมในทางปฏิบัติเป็นเรื่องสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ความสำคัญอย่างมาก ทรงมีพระราชดำรัสกับผู้สอปลไ้ได้ตามหลักสูตรของสำนักกอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาซึ่งจะเป็นผู้ใช้และรักษากฎหมายต่อไปว่า

“ผู้ที่ได้ผ่านสำนักกอบรมศึกษากฎหมายทุกคน ควรจะได้รับการชี้แจงเน้นหนักให้ทราบชัดว่า กฎหมายมิใช่ตัวความยุติธรรม หากเป็นแต่เพียงบทบัญญัติหรือปัจจัย ที่ตราไว้เพื่อรักษาความยุติธรรม ผู้ใดก็ตาม แม้ไม่รู้กฎหมาย แต่ถ้าประพฤติปฏิบัติด้วยความสุจริตแล้ว ควรจะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายเต็มที่ ตรงกันข้าม คนที่รู้กฎหมาย แต่ใช้กฎหมายไปในทางทุจริต ควรต้องถือว่าทุจริต และกฎหมายไม่ควรคุ้มครองจนเกินเลยไป เพราะฉะนั้น จึงไม่สมควรจะถือว่า การรักษาความยุติธรรมในแผ่นดินมีวงกว้างอยู่เพียงแค่ออบเชตของกฎหมาย จำเป็นต้องขยายออกไปให้ถึงศีลธรรมจรรยา ตลอดจนเหตุและผลตามเป็นจริงด้วย” (๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๒)

จุดที่ควรจะน้อมนำพิจารณาคือคนที่ไม่รู้กฎหมาย เมื่อประพฤติปฏิบัติด้วยความสุจริตแต่อาจจะผิดกฎหมาย บุคคลนั้นก็ควรจะได้รับ ความคุ้มครองจากกฎหมายที่จะให้ความยุติธรรมกับเขาด้วย หมายความว่าความไม่รู้กฎหมาย ความสุจริตใจในการกระทำ เป็นปัจจัยที่ควรนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจตัดสินคดีด้วย จึงจะถือว่าเป็นการใช้กฎหมายเพื่อรักษาความยุติธรรมโดยสมบูรณ์ ในทางกลับกันคนที่รู้กฎหมาย แต่อาศัยช่องว่างของกฎหมายไปกระทำการที่ทุจริต กฎหมายก็ไม่ควรที่จะให้ความคุ้มครองคนประเภทนั้นจนเกินไป เพราะในความเป็นจริง การกระทำนั้นถึงจะไม่ผิดกฎหมายก็ตาม แต่อาจจะผิดหลักศีลธรรมได้ ฉะนั้นการกระทำในลักษณะดังกล่าวจึงไม่สมควรที่จะถือว่าเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับความยุติธรรม เมื่อกฎหมายเป็นเครื่องมือสำหรับรักษาความยุติธรรมดังที่กล่าวแล้ว กฎหมายก็ไม่ควรที่จะสนับสนุนหรือเอื้อประโยชน์ให้แก่การกระทำที่ขัดกับหลักของความยุติธรรมและศีลธรรม

จากแนวพระราชดำรัสที่แสดงมานี้จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงแยกความยุติธรรมออกจากกฎหมาย และทรงถือว่ากฎหมายเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งในการรักษาความยุติธรรมเท่านั้น การจะใช้กฎหมายเป็นเพียงปัจจัยเดียวในการตัดสินความยุติธรรม จึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นความยุติธรรมจึงไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับศีลธรรมจรรยาและเหตุผลของความเป็นจริงด้วย ในจุดนี้ประเด็นสำคัญคือความยุติธรรมตามแนวพระราชดำรัสเป็นความยุติธรรมที่ตั้งอยู่บนความเป็นจริง หมายความว่าเหตุผลและข้อเท็จจริงตามความเป็นจริงของเรื่องเป็นปัจจัยที่กำหนดบรรทัดฐานของความยุติธรรมด้วย นอกจากนี้หลักของศีลธรรมจรรยาที่ประชาชนยึดถือปฏิบัติในสังคมก็เป็นปัจจัยที่กำหนดบรรทัดฐานของความยุติธรรมด้วยอีกประการหนึ่ง ฉะนั้นความยุติธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเป็นความยุติธรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพชีวิตของคนและสังคมในความเป็นจริง ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ลอยอยู่ในอากาศหรือแยกออกจากความเป็นจริงของสังคม ด้วยความเข้าใจพื้นฐานของความยุติธรรมและกฎหมายเช่นนี้ จึงจะทำให้ผู้ใช้และรักษากฎหมายสามารถใช้กฎหมายเพื่อรักษาความยุติธรรมได้ตามเป้าหมาย เมื่อสามารถรักษาความยุติธรรมได้เช่นกล่าว ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของประชาชนในการอยู่ร่วมกันภายในประเทศชาติก็จะเกิดขึ้นได้

ข. กฎหมายเป็นระเบียบการที่วางไว้เพื่อให้บ้านเมืองมีชื่อมีแป

หลักการประการที่สองของกฎหมายเกี่ยวข้องกับความเป็นระเบียบแบบแผนของชาติบ้านเมือง กล่าวคือ ประเทศชาติจำเป็นจะต้องมีความเป็นระเบียบแบบแผนของการอยู่ร่วมกันซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า กฎหมายจะต้องทำหน้าที่เป็นระเบียบการหรือกฎเกณฑ์ของสังคมเพื่อให้เกิดความสงบสุขขึ้นในบ้านเมือง พระองค์ทรงมีรับสั่งว่า

“กฎหมายเป็นระเบียบการที่วางเอาไว้เพื่อให้บ้านเมืองมีชื่อมีแป หมายถึงบ้านเมืองมีกฎเกณฑ์ที่จะปฏิบัติตน เป็นวินัยประจำบ้านเมือง และเป็นทางที่จะทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขโดยที่ประชาชนที่ร่วมอยู่ในแผ่นดินเดียวกันไม่เบียดเบียนกันและกัน”
(๘ มีนาคม ๒๕๑๕)

พระราชดำริที่ปรากฏคือ บ้านเมืองจำเป็นจะต้องมีกติกาที่เป็นกรอบให้ทุกคนปฏิบัติในการดำรงชีวิตร่วมกัน (มีชื่อมีแป) กติกาที่เป็นกรอบของการอยู่ร่วมกันนี้จะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดการเบียดเบียนซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลที่อยู่ร่วมกัน การอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกันนี้ ย่อมจะช่วยให้เกิดสภาวะของการอยู่เย็นเป็นสุขขึ้นในบ้านเมือง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ กฎหมายเป็นกติกาที่จะรักษาความมีระเบียบเรียบร้อยที่จะนำไปสู่ความสงบสุขของชาติบ้านเมืองในที่สุด

จากความสำคัญของกฎหมายดังกล่าวนี้ กฎหมายจึงจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ เพราะถ้ากฎหมายมีแต่ไม่สามารถปฏิบัติได้ กฎหมายนั้นก็ไม่มี ความหมายเพราะสภาวะของการมีชื่อมีแปเกิดขึ้นจากการที่คนในบ้านเมืองปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่ใช่ว่ามีกฎหมายแล้วบ้านเมืองก็จะมีชื่อมีแปโดยปริยาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า

“ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านเมืองไม่มีความเรียบร้อย มีกฎหมายที่ไม่มีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้งานการส่วนมากไม่ก้าวหน้าได้ ถ้าได้ตั้งกฎหมายและเป็นกฎหมายที่ปฏิบัติได้ บ้านเมืองก็จะมีอย่างที่เราเรียกว่ามีชื่อมีแป” (๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๔)

หรือที่ทรงมีรับสั่งว่า

“การที่สนใจในด้านกฎหมายเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับบ้านเมือง เพราะที่บ้านเมืองที่มีระเบียบเรียบร้อยและมีกฎเกณฑ์ก็ต้องทำตามกฎหมาย” (๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔)

จะเห็นว่าความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองเกิดจากการปฏิบัติตามกฎหมายของคนในชาติ ไม่ใช่เกิดจากการมีกฎหมายโดยลำพัง เพราะถ้ามีกฎหมายแต่ไม่มีคนปฏิบัติตามกฎหมายนั้นแล้ว กฎหมายนั้นก็ไม่สามารถทำให้เกิดความสงบสุขขึ้นได้ ในทางกลับกัน การจะให้คนในชาติประพฤติปฏิบัติตนอย่างมีระเบียบแบบแผนได้ จำเป็นจะต้องมีเกณฑ์หรือกติกาเป็นหลักหรือแนวทางให้คนเหล่านั้นยึดเป็นหลักปฏิบัติได้ ฉะนั้นการมีกฎหมายจึงเป็นเงื่อนไขประการแรกที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขได้ เงื่อนไขประการที่สองที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขคือ การที่คนในชาติบ้านเมืองปฏิบัติตามกฎหมายที่เป็นกรอบของการประพฤติปฏิบัติตน ฉะนั้นการทำให้คนในชาติปฏิบัติตามกฎหมาย จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดความสงบสุขในความเป็นจริงได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงย้ำถึงกฎหมายว่า จะต้อง “เป็นกฎหมายที่ปฏิบัติได้” ถ้ากฎหมายเป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ กฎหมายนั้นย่อมจะไม่มี ความหมายและคุณค่าตามที่กล่าว เมื่อประชาชนปฏิบัติตนถูกต้องตามกฎหมาย ความสงบสุข ความเจริญและความมั่นคงของชาติบ้านเมืองก็จะเกิดขึ้นได้และประชาชนผู้ปฏิบัติตามกฎหมายนั้นเองก็จะได้ประโยชน์ด้วย ดังตัวอย่างของพระราชดำรัสตอนหนึ่งอธิบายประเด็นนี้ว่า

“บ้านเมืองจะมีความเรียบร้อย ความมั่นคง ก็ต่อเมื่อประชาชนสามารถที่จะปฏิบัติตามปฏิบัติตนถูกต้องตามระเบียบของบ้านเมืองตามกฎหมาย แต่กฎหมายนี้ ก็ยากที่จะปฏิบัติตาม เพราะว่าจะต้องมีความรู้และต้องสามารถที่จะทำให้ถูกต้อง ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับคำแนะนำเพื่อให้กฎหมายคุ้มครองได้ เท่าที่ได้ทราบแล้ว กฎหมายอาจไม่เป็นที่คุ้มครองบุคคลได้ ตรงกันข้าม อาจเป็นเครื่องมือที่จะกดขี่บุคคล ฉะนั้น การจะทำบุญในทางนี้ ซึ่งจัดเป็นบุญแท้ๆ ก็สมควรแล้ว ขอให้ท่านทุกคนและสมาคมได้ปฏิบัติทำให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อส่วนตัวและต่อส่วนรวม จะได้เป็นการช่วยบ้านเมืองให้มีระเบียบเรียบร้อยและเจริญ ถ้าบ้านเมืองมีความเจริญ มีความมั่นคง มีความเป็นระเบียบ มีข้อมีแป ก็จะทำให้บุคคลอยู่ได้” (๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔)

จะเห็นว่ากฎหมายเป็นกติกาสำคัญที่จะช่วยให้บ้านเมืองมีความเจริญ ความมั่นคง ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และประชาชนก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข จากความหมายและบทบาทของกฎหมายเช่นกล่าวนี้ จะเห็นว่ากฎหมายเป็นกลไกสำคัญอันหนึ่งที่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายของชาติ คือความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศได้ จะกล่าวให้ชัดเจนคือความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศจะเกิดขึ้นได้จะต้องอาศัยความสงบสุข การจะหวังให้เกิดความมั่นคงในชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ดังที่กล่าวแล้วว่า กฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความสงบสุขขึ้นได้ ฉะนั้นกฎหมายจึงเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่มีส่วนช่วยให้เป้าหมายของชาติบรรลุผลตามที่ตั้งไว้ได้ด้วย ด้วยเหตุนี้หลักการของกฎหมายเพื่อความสงบสุขจึงเกี่ยวข้องกับการเป็นระเบียบการที่กำหนดไว้เพื่อให้บ้านเมืองมีกติกาสำหรับการปฏิบัติให้แก่ประชาชน

จากหลักการของกฎหมายตามแนวพระราชดำริทั้งสองประการ จะเห็นว่ากฎหมายเป็นเครื่องมือหนึ่งสร้างขึ้นเพื่อรักษาความยุติธรรมในบ้านเมือง และความยุติธรรมนี้เกิดขึ้นเมื่อประชาชนปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้ร่วมกัน ซึ่งทำให้แต่ละคนมีอิสรภาพที่เท่าเทียมกัน ภายใต้ความเท่าเทียมกันของคนในชาติบ้านเมืองนี้ก็คือการไม่ล่วงละเมิดหรือเบียดเบียนต่อกัน และการดำรงชีวิตร่วมกันของคนโดยไม่มีการเบียดเบียนต่อกัน ย่อมจะทำให้ความยุติธรรมและความสงบสุขเกิดขึ้นในหมู่คนดังกล่าวได้ อันถือได้ว่าเป็นจุดหมายของการมีกฎหมายไว้ ด้วยหลักการของกฎหมายต่อประเทศชาติ และประชาชนเช่นนี้ จึงกล่าวได้ว่ากฎหมายเป็นกลไกสำคัญอันหนึ่งของการปกครองให้เกิดความสงบเรียบร้อยในแผ่นดิน ประการที่สำคัญที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเตือนเกี่ยวกับกฎหมายตามหลักการดังกล่าวคือ โดยลำพังกฎหมายไม่สามารถทำให้บรรลุเป้าหมายของชาติได้ แต่สภาวะของการปฏิบัติตามกฎหมายของประชาชนต่างหากที่ทำให้เป้าหมายนั้นบรรลุผลสำเร็จได้ ดังนั้นกฎหมายที่ร่างขึ้นเพื่อบรรลุจุดประสงค์นี้ จึงจำเป็นต้องเป็นกฎหมายที่ประชาชนสามารถปฏิบัติได้เท่านั้น เพราะการมีกฎหมายที่ประชาชนไม่สามารถปฏิบัติตามได้ ก็ไม่ต่างจากการไม่มีกฎหมายเท่าไรนัก เมื่อได้กฎหมายที่สามารถปฏิบัติตามได้แล้ว การจะทำให้สัมฤทธิ์ผลของกฎหมายได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำว่า “ขอให้ร่วมกันผดุงความยุติธรรมในแผ่นดินเพื่อช่วยให้บ้านเมืองมีข้อมีแปอันมั่นคง” (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒) และเมื่อมีความยุติธรรมเกิดขึ้น ความสงบสุข ความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศอันเป็นความปรารถนาของทุกคนในชาติก็จะเกิดขึ้นตามได้

๓. วิธีการของกฎหมายเพื่ออำนวยความยุติธรรมและความสงบสุข

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงวิธีการของกฎหมายที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมและความสงบสุขว่า

“จุดประสงค์ใหญ่ของนิติศาสตร์นั้น ก็คือการทำนวยความยุติธรรมถูกต้องอย่างเสมอหน้าแก่ประชาชน ให้ทุกคนได้อยู่ร่วมกันโดยสงบสุข เสมอภาค และเป็นระเบียบเรียบร้อย. เพื่อจุดประสงค์นี้จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอันเป็นหลักใหญ่สองสถาน คือ ๑. ทั่วยกกฎหมายที่ดีสถานหนึ่ง การปฏิบัติที่ดีอีกสถานหนึ่ง จึงจะสัมฤทธิ์ผล.” (๘ สิงหาคม ๒๕๒๔)

จากพระราชดำรัสนี้จะเห็นว่า จุดประสงค์หลักของการมีกฎหมาย คือเพื่อทำให้เกิดความยุติธรรมความสงบสุข เสมอภาค และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของประชาชนในการอยู่ร่วมกันการจะบรรลุจุดประสงค์นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะแนวทางกฎหมาย ๒ ประการ คือ

๑. การมีกฎหมายที่ดี
๒. การปฏิบัติตามกฎหมายที่ดี

วิธีการทั้งสองนี้จะต้องสัมพันธ์กันและเสริมซึ่งกันและกัน จึงจะทำให้กฎหมายบรรลุจุดประสงค์ได้ทรงอธิบายความสัมพันธ์ของวิธีการทั้งสองนี้กับผู้สอบผ่านหลักสูตรของเนติบัณฑิตยสภา ว่า

“ความจริง กฎหมายเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับกำหนดความถูกต้อง เพื่ออาศัยเป็นหลักวินิจฉัยในการอำนวยความยุติธรรม หากปัจจัยสำคัญสิ่งเดียวในการให้ความยุติธรรมไม่ ดังนั้น จะอาศัยทั่วยกกฎหมายกับคำให้การในศาลเท่านั้นไม่ได้ ทั้งนี้เพราะทั่วยกกฎหมาย รวมทั้งข้อเท็จจริงที่นำมากล่าวแก้ศาล เป็นสิ่งที่อาจนำมาพลิกแพลงให้ผิดเพี้ยนไปได้ต่างๆ ด้วยความหลง ด้วยอคติ หรือด้วยเจตนาอันไม่สุจริต ทำให้ความเที่ยงธรรมต้องถูกริดรอนทำลายไป การอำนวยความยุติธรรม จึงต้องอาศัยตัวผู้ใช้กฎหมาย คือท่านทั้งหลาย เป็นปัจจัยสำคัญด้วย เท่าๆ กันกับทั่วยกกฎหมาย” (๑๖ ตุลาคม ๒๕๒๑)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งอย่างชัดเจนว่า ลำพังทั่วยกกฎหมายไม่สามารถจะเป็นเครื่องมือในการอำนวยความยุติธรรมให้เกิดขึ้นได้ เพราะการนำเอาข้อเท็จจริงหรือหลักฐานต่างๆ มาแสดงในศาลอาจจะถูกมองหรือตีความด้วยอคติต่างๆ เช่นความหลง เจตนาที่ไม่สุจริต เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้เกิดการพลิกแพลงหลักฐานเหล่านั้นให้ผิดเพี้ยนไป ผลที่ตามมาคือความไม่ยุติธรรมจากการใช้ทั่วยกกฎหมายนั้น ดังนั้น เพื่อประกันว่าทั่วยกกฎหมายที่ดีจะให้ผลของการพิจารณาคดีที่ยุติธรรมจำเป็นจะต้องอาศัยการใช้กฎหมายที่ดีด้วย และการใช้กฎหมายที่ดีก็เกี่ยวข้องโดยตรงกับตัวผู้ใช้กฎหมาย หมายความว่าตัวผู้ใช้กฎหมายมีบทบาทที่สำคัญไม่ต่างไปจากทั่วยกกฎหมายที่ดีเลยในการอำนวยให้เกิดความเที่ยงธรรมหรือความยุติธรรมขึ้นในชาติบ้านเมือง

การที่ผู้ใช้กฎหมายมีความสำคัญเช่นกล่าว ก็เพราะว่ากฎหมายเป็นแต่เพียงลายลักษณ์อักษรที่จะต้องอาศัย “บุคคล” มาใช้ทั่วยกกฎหมายนั้นในการรักษาความยุติธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความสำคัญของผู้ใช้กฎหมายว่า

“กฎหมายย่อมเป็นลายลักษณ์อักษรและตีความได้ การตีความนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะบางทีอาจเกิดจากความเหน็ดเหนื่อยหรือท้อใจ จึงไม่ตีความหมายให้ถูกต้องตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย และปฏิบัติไปโดยที่ไม่รอบคอบเต็มที่” (๒๘ กันยายน ๒๕๑๔)

จะเห็นว่าตัวบทกฎหมายที่เขียนขึ้นนั้นย่อมไม่สามารถครอบคลุมรายละเอียดต่าง ๆ ของทุกเรื่องได้ ดังนั้นการตีความของกฎหมายจึงเป็นสิ่งจำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้ในการรักษาความยุติธรรม โดยลำพังตัวบทกฎหมายไม่สามารถตีความตัวเองได้ แต่จะต้องอาศัยคนผู้ใช้กฎหมายนั้นเป็นผู้ตีความว่าในกรณีนี้ตัวบทกฎหมายนี้ควรจะมี ความหมายอย่างไร การตีความนี้แท้จริงแล้วคือการให้ความหมายแก่ตัวบทกฎหมายนั่นเอง และความหมายที่ให้แก ตัวบทกฎหมายนี้แหละที่เป็นบรรทัดฐานของการรักษาความยุติธรรม ดังนั้นการตีความกฎหมายจึงเป็นกิจกรรมที่ สามารถส่งผลกระทบต่อความยุติธรรมได้โดยตรง ฉะนั้นผู้ตีความกฎหมายจึงมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดหรือชี้ ความยุติธรรมโดยปริยาย นั่นหมายความว่าบุคคลที่ดีความกฎหมายจำเป็นจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของผล จากการตีความกฎหมายของตนให้มาก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเตือนให้ผู้ตีความกฎหมายให้ระมัดระวัง อย่างมาก กล่าวคือการตีความกฎหมายจะต้องพยายามให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมาย และจะต้องกระทำ ด้วยความรอบคอบอย่างเต็มที่

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าแนวพระราชดำริถึงวิธีการอำนวยความสะดวกยุติธรรมให้เกิดขึ้นให้มีความสำคัญกับวิธีการ ปฏิบัติสำคัญ ๒ ประการ คือ การมีตัวบทกฎหมายที่ดี และการปฏิบัติตามกฎหมายที่ดี ดังจะได้กล่าวในรายละเอียด ของแต่ละวิธีการต่อไป

ก. การมีตัวบทกฎหมายที่ดี

ตัวบทกฎหมายเปรียบเสมือนหลักเกณฑ์ที่จะใช้เป็นกติกาของการรักษาความยุติธรรมและก่อให้เกิดความ สงบสุขในหมู่ประชาชน คำถามที่เกิดขึ้นคือตัวบทกฎหมายที่ดีนั้นมียุติธรรมประกอบอะไรบ้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัวทรงแสดงพระราชดำริในเรื่ององค์ประกอบของกฎหมายที่ดีไว้หลายประการ ซึ่งจะได้อัญเชิญมากล่าวใน หัวข้อนี้

องค์ประกอบประการแรกของกฎหมายที่ดีตามแนวพระราชดำริคือ กฎหมายจะต้องคำนึงถึงสภาพความ เป็นอยู่ที่แท้จริงของประชาชน ทรงอธิบายว่า

“ตั้งกฎหมายไว้ดีแล้วแต่การปฏิบัติบางทีก็ทำไม่ได้จะหาความผิดอยู่ที่ไหนก็ไม่ทราบ เพราะว่ากฎหมายมีแล้วทำไมปฏิบัติไม่ได้ ก็ต้องพิจารณาที่สถานการณ์และความเป็น อยู่ของประชาชน วิธีการปกครองก็ดี บุคคลที่ปกครองก็ดี ผู้ที่อยู่ในท้องที่ก็ดีที่เกี่ยวข้อง เหมือนกัน ถ้าทุกคนพยายามที่จะช่วยกันพิจารณาว่ากฎหมายเหมาะสมกับสภาพ ของประชาชนและของผู้ที่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือไม่ ก็อาจได้พบสิ่งที่ควรจะแก้ไข บ้าง ก็ขอให้ช่วยกันคิดพิจารณาว่ากฎหมายที่ตั้งเอาไว้เหมาะสมกับสภาพและความ เป็นอยู่ของประชาชนหรือยัง และถ้าอย่างไรก็อาจแก้ไขได้บ้าง หรือแก้ไขในวิธีการ ปัจจุบัน” (๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๔)

ดังที่กล่าวมาแล้วว่ากฎหมายจะสามารถบรรลุถึงจุดหมายที่ประสงค์ได้จะต้องสามารถปฏิบัติได้ การที่ กฎหมายจะสามารถปฏิบัติได้นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า กฎหมายนั้นจะต้องเหมาะสมกับสภาพความ เป็นอยู่ของประชาชน เพราะกฎหมายที่มีองค์ประกอบที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน จึงจะเป็น กฎหมายที่สามารถปฏิบัติได้ ครั้นเมื่อกฎหมายสามารถปฏิบัติได้แล้ว ความยุติธรรมและความสงบสุขก็จะเกิดขึ้น ในชาติบ้านเมือง ภายใต้กรอบของกฎหมายที่กำหนดไว้ ฉะนั้นจึงถือเป็นหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายจะต้อง คอยช่วยกันแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนอยู่ตลอดเวลา ทรงมีรับสั่งถึงหน้าที่นี้ว่า

“จึงใคร่ขอให้ทุกท่านเตรียมกายเตรียมใจพร้อมทั้งสติและปัญญาไว้ให้มั่นคงเพื่อปฏิบัติงานอันสำคัญของแผ่นดิน ร่วมกันปกป้องรักษาปวงชนให้ได้รับความเที่ยงธรรมและอยู่ได้โดยปกติสุข รมัตระวังป้องกันอย่าให้ช่องโหว่ของกฎหมายกลายเป็นเครื่องมือที่จะนำมาใช้เพื่อเบียดเบียนกันและกัน ขอทุกท่านจงหมั่นตรวจตราสอดส่องในการบริหารงานด้านกฎหมาย ให้มีผลใช้บังคับตรงตามสภาพชีวิตที่แท้จริงของพลเมืองและประเทศชาติอย่างแท้จริง” (๗ สิงหาคม ๒๕๑๕)

ทรงมีรับสั่งอย่างตรงไปตรงมาตามสภาพของการใช้กฎหมายว่ามีการใช้ช่องโหว่ของกฎหมายเป็นเครื่องมือในการเบียดเบียนกันของคนในชาติบ้านเมือง และช่องโหว่ของกฎหมายนั้นที่สำคัญคือ ประเด็นของกฎหมายที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในความเป็นจริง กล่าวคือ สภาพของประชาชนที่บางคนได้เปรียบในการรู้กฎหมายขณะที่บางคนไม่รู้กฎหมาย ความแตกต่างของการรู้กฎหมายนี้สามารถจะถูกนำไปใช้เพื่อการหาประโยชน์ในลักษณะที่เบียดเบียนกันได้ ลักษณะของการใช้ตัวบทกฎหมายเช่นนี้ ส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดหรือบกพร่องของตัวบทกฎหมายที่ไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเน้นให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย เช่น ผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรนิติบัณฑิตยศมาเป็นต้น ให้ช่วยกันตรวจตราตัวบทกฎหมาย และแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างแท้จริง

ในทางกลับกัน ถ้ากฎหมายไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนและประเทศชาติ ถ้านำมาบังคับใช้แล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดปัญหาและความเดือดร้อนแก่ประชาชนได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงปัญหาและความเดือดร้อนของประชาชนเช่นกล่าว ดังนี้

“สำคัญที่สุดขอให้ถือหลักเหตุผลและความจริง ซึ่งจะนำมาปฏิบัติได้ เป็นหลักปฏิบัติงาน และสำนึกให้ตระหนักแก่ใจว่า กฎหมายที่เปิดโอกาสให้เบียดเบียนกันได้ มีอคติมิใช่มีความยุติธรรมเป็นรากฐาน การนำบทบัญญัติที่ปฏิบัติไม่ได้ตามสภาพที่เป็นจริงของชีวิตมาบังคับใช้ เป็นต้นเหตุแห่งความเดือดร้อนแตกแยกในชาติและประชาชน บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่จะยังความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นได้ ต้องตราขึ้นตามสภาพการณ์และสภาพชีวิตที่แท้จริงของบ้านเมืองและบุคคล” (๗ สิงหาคม ๒๕๑๕)

พระราชกระแสเตือนให้เข้าใจว่า การมีกฎหมายที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชีวิต ประชาชนและสภาพของชาติบ้านเมือง นอกจากจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนต่าง ๆ แก่ประชาชนแล้วยังสามารถทำให้เกิดความแตกแยกในชาติบ้านเมืองและประชาชนได้ ดังนั้นนอกจากการพยายามจะทำให้ตัวบทกฎหมายสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนและประเทศชาติแล้ว ยังจะต้องพยายามแก้ไขกฎหมายที่ขัดกับคุณสมบัติที่ดีของกฎหมายดังกล่าวด้วย

องค์ประกอบของกฎหมายที่ดีประการที่สองเกี่ยวข้องกับประการแรกอย่างใกล้ชิดกล่าวคือ กฎหมายที่ดีนอกจากจะเหมาะสมกับสถานการณ์และเหมาะสมกับระบอบของประเทศแล้วยังจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของประเทศชาติและประชาชนด้วย หมายความว่ากฎหมายที่ดีจะต้องมีองค์ประกอบที่ตรงกับความต้องการของประชาชนและประเทศชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสถึงองค์ประกอบข้อนี้ว่า

“คือกฎหมายนั้นต้องมี แต่ก็ต้องมีกฎหมายที่เหมาะสมแก่สถานการณ์ และเหมาะสมแก่ระบอบ แก่ความต้องการของประชาชนและของประเทศ ขอพูดเพียงเท่านี้ เพราะ

ว่าถ้าพูดมากเกินไปเดี๋ยวทางฝ่ายตุลาการก็จะโกรธเอา และถ้าพูดมากต่อไป ทางฝ่ายบริหารก็จะโกรธเอา อยู่ในที่ที่ลำบาก อยู่ระหว่างกลาง ก็จะโดนกระแทกทั้งสองข้าง จึงฝากไว้กับท่านทั้งหลาย ทั้งผู้ที่กำลังศึกษาและทั้งกำลังสอบอยู่ว่าควรจะพิจารณาปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้อย่างไร และจะร่วมรับผิดชอบในการต่อสู้เพื่อความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมืองโดยใช้วิธีถูกต้องอย่างไร” (๗ มีนาคม ๑๕๑๓)

ทรงมีรับสั่งชัดเจนว่ากฎหมายที่ดีจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญอะไร อีกทั้งยังทรงกล่าวถึงปัญหาทั้งในด้านตุลาการและด้านบริหารที่ส่งผลกระทบต่อการใช้กฎหมายที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของประชาชนและประเทศชาติ และในที่สุดส่งผลกระทบต่อความเป็นปึกแผ่นและมั่นคงของชาติ

การบัญญัติกฎหมายให้ตรงกับความต้องการของประชาชนและประเทศชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่ากฎหมายจะต้องยึดหลักปฏิบัติที่ว่ากฎหมายที่บัญญัติขึ้น “เพื่อใคร” ใครคือจุดหมายที่กฎหมายมุ่งจะอำนวยความยุติธรรมและความสงบสุข ทรงอธิบายว่า

“ถ้าทำกฎหมายแล้วก็ทำให้บังคับให้เกิดผลขึ้นมาไม่ได้ก็เท่ากับไม่มีกฎหมาย หรือยิ่งร้ายกว่านั้นเพราะมีคนที่มีคนที่มีคนที่เขาฉลาด เขาใช้กฎหมายไปต้มคนที่มีความรู้ในทางกฎหมายน้อยกว่า แล้วก็คำที่ว่าทุกคนในบ้านเมืองย่อมต้องทราบถึงกฎหมายก็ไม่ใช่ความจริง และเป็นความจริงไม่ได้ เพราะเป็นความผิดของทางปกครองด้วยที่จะต้องแจ้งให้คนทราบถึงกฎหมาย เป็นความผิดของนักกฎหมายด้วยที่สร้างกฎหมายที่ไม่เหมาะกับสภาพของภูมิประเทศ ฉะนั้น การที่นึกถึงว่าจะเป็นประโยชน์ก็เลยต้องขอให้สนใจในหลักของกฎหมาย อันนี้เป็นสิ่งสำคัญ ขอให้สนใจถึงว่าใครเป็นจุดหมายหรือใครเป็นผู้ที่จะได้รับประโยชน์จากกฎหมาย ก็คือคน อย่างกฎหมายบ้านเมืองเมืองไทยก็คนที่อยู่ในเมืองไทย ซึ่งจำนวนไม่ใช่น้อยไม่ได้รับประโยชน์จากกฎหมายเลย ด้วยการไม่รู้เพราะไม่มีการศึกษา อีกอย่างหนึ่งด้วยการไม่รู้เพราะว่าไม่ได้ประกาศไปว่าร้องว่ามีกฎหมาย อีกอย่างหนึ่งด้วยการที่กฎหมายจะไปใช้บังคับในท้องที่เหล่านั้น และในสภาพนั้นไม่ได้ และยังมีปัญหาอีกมากมายเกี่ยวข้องกับการบังคับกฎหมายที่ทำไม่ได้ เช่นการที่จะให้เจ้าหน้าที่ไปตรวจตรา ไปดูสภาพในท้องที่ที่ไม่ได้ ก็ขอให้ท่านทั้งหลายได้ศึกษาว่ากฎหมายนี้มีประโยชน์อย่างไร และจะอย่างไรสำหรับกฎหมายมีประโยชน์ยิ่งขึ้น โดยที่สนใจถึงชีวิตของกฎหมายและของคนในสภาพปัจจุบัน ในสภาพจิตของคนปัจจุบัน ในสภาพของบ้านเมืองในปัจจุบัน” (๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔)

พระราชดำรัสที่อัญเชิญมานี้ช่วยให้เกิดความกระจ่างเกี่ยวกับกฎหมาย นอกจากประเด็นที่จะต้องสอดคล้องกับสภาพของประชาชนและประเทศชาติแล้ว ยังชี้ถึงประเด็นที่กฎหมายจะต้องสามารถบังคับปฏิบัติได้ จึงจะทำให้กฎหมายมีคุณค่าแก่ประเทศชาติและประชาชน ฉะนั้นการบัญญัติกฎหมายและการใช้กฎหมายจะต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงในที่ต่าง ๆ ที่กฎหมายนั้นนำไปใช้ด้วยกล่าวคือ กฎหมายนั้นจะต้องสนองตอบต่อประโยชน์ของประชาชนในแต่ละท้องที่และในที่สุดเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ การสนองตอบต่อประโยชน์ของประชาชนก็คือการสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนนั่นเอง เพราะสิ่งที่ประชาชนต้องการย่อมจะต้องเป็นสิ่งที่ประชาชนสุขของพวกเขาดูด้วย ที่สำคัญคือเมื่อกฎหมายนั้นสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ประชาชนย่อมจะต้องสนับสนุนและให้ความร่วมมือกับการใช้กฎหมายนั้นในทางปฏิบัติ เมื่อประชาชนร่วมมือกันปฏิบัติตามกฎหมายที่มี

เช่นนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะเป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผนตามที่กฎหมายกำหนดไว้ผลที่ตามมาก็คือ กฎหมายนั้นสามารถมีผลบังคับใช้ตรงตามเจตนารมณ์และประชาชนได้รับประโยชน์สุข

ด้วยความสำคัญของกฎหมายที่จะต้องสอดคล้องกับความต้องการของประเทศชาติและประชาชนเช่นกล่าวนี้ การบัญญัติกฎหมายและการใช้กฎหมาย จึงต้องศึกษาสภาพความเป็นอยู่และความต้องการของประเทศชาติและประชาชนให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ และใช้ความเข้าใจดังกล่าวนี้เป็นฐานของกฎหมาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงเรื่องนี้ว่า

“บางทีเราตั้งกฎหมายขึ้นมาก็ด้วยวิชาการซึ่งได้มาจากต่างประเทศ เพราะว่าวิชาการนี้นักก็เป็นวิชาที่กว้างขวาง จึงต้องมีหลักอะไรอย่างหนึ่ง แต่วิชาการนั้นอาจไม่เหมาะสมกับสถานการณ์หรือท้องที่ของเรา อย่างที่ที่เคยยกตัวอย่างมาเกี่ยวข้องกับที่ดิน เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของประชาชนที่อยู่ห่างไกล ซึ่งเราเอากฎหมายไปบังคับประชาชนเหล่านั้นก็ไม่ได้ เพราะว่าเป็นความผิดของเราเอง เพราะการปกครองไม่ถึงประชาชนที่อยู่ในที่ห่างไกล จึงไม่สามารถที่จะทราบถึงกฎหมาย ความบกพร่องก็อยู่ทางฝ่ายที่บังคับกฎหมายมากกว่าฝ่ายที่จะถูกบังคับ ข้อนี้ควรจะต้องถือเป็นหลักเหมือนกัน ฉะนั้นต้องหาวิธีที่จะปฏิบัติกฎหมายให้ถูกต้องตามหลักของธรรมชาติ” (๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๖)

ทรงเตือนบรรดานักกฎหมายว่าจะนำหลักการของกฎหมายจากต่างประเทศเข้ามาใช้โดยมองข้ามสภาพความเป็นจริงต่าง ๆ ของประชาชนและประเทศชาติไม่ได้ เพราะกฎหมายที่บัญญัติขึ้นนั้นทำเพื่อใช้บังคับกับประชาชนในประเทศไทย ซึ่งมีสภาพการณ์แตกต่างไปจากของต่างประเทศ ด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ ในประเทศเองสภาพท้องที่ที่อยู่ห่างไกลอาจจะมีสภาพการณ์ที่ต่างไปจากในชุมชนเมือง เช่น ความรู้ความเข้าใจต่อกฎหมายของประชาชน เป็นต้น การจะบังคับให้ประชาชนทุกคนต้องรู้กฎหมายเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ประเด็นที่ทรงแสดงให้เห็นอีกประการหนึ่งคือการที่ประชาชนที่อยู่ห่างไกลไม่รู้จักกฎหมายนั้นไม่ใช่ความผิดของพวกเขา แต่เป็นความผิดของฝ่ายปกครองที่ไม่สามารถนำกฎหมายให้เข้าไปถึงประชาชน และเมื่อนำกฎหมายเข้าไปแล้ว ก็ต้องพิจารณาด้วยว่ากฎหมายนั้นสอดคล้องกับสภาพความต้องการของประชาชนหรือไม่ เพราะกฎหมายที่ตรงกับความต้องการของประชาชนเท่านั้นที่จะสามารถปฏิบัติได้ผลจริงตามที่ประสงค์

องค์ประกอบประการที่สามของกฎหมายที่ดีคือ กฎหมายที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ ดังที่กล่าวแล้วว่า กฎหมายที่ดีจะต้องสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และความต้องการของประชาชนนั้น ถ้ากฎหมายมีองค์ประกอบส่วนใดที่ขัดกับสภาพความเป็นจริงดังกล่าว ย่อมสมควรที่จะต้องแก้ไขให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริในเรื่องนี้ว่า

“จึงเป็นปัญหาสำคัญว่า ความยุติธรรมนั่นเองจะเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดความอยุติธรรมขึ้นมาได้ ทำให้เกิดความเข้าใจผิดและเกิดตริ้นพันแทงกัน ลงท้ายก็ต้องขึ้นโรงศาล ต้องลงโทษกันโดยมีเป็นธรรม แต่พวกที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายก็บอกว่า “ต้องทำตามตัวบทกฎหมาย ตามตัวหนังสือ” บางคนก็ปฏิบัติกรในด้านกฎหมายก็คงได้เห็นเหมือนกันว่า มีคดีบางคดีที่เราารู้ได้ว่าตามความเป็นธรรมเขาควรจะมีชนะความ แต่ตามยุติธรรมตามตัวหนังสือ เขาต้องแพ้ ก็ขอฝากความคิดนี้ให้ช่วยกันคิดพิจารณา และก็ในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญผู้ที่มีความรู้ อาจทำให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือการดัดแปลงกฎหมายได้

บ้าง เพื่อให้การปกครองเป็นไปโดยธรรมและยุติธรรมแท้ ๆ ขอให้ทุกคนช่วยกันสร้าง
ความยุติธรรม สร้างความเป็นไปที่มีระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง” (๒๔ กรกฎาคม
๒๕๑๓)

ปัญหาที่ทรงนำมากล่าวเรื่องการแพ้คดีตามบรรทัดฐานของตัวบทกฎหมาย แต่ถ้าพิจารณาตามความเป็นธรรมแล้ว
น่าจะชนะคดีนั้น แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างความยุติธรรมตามตัวบทกฎหมายกับความเป็นธรรม สภาพ
ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในตัวบทกฎหมายที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทั้งในด้าน
ความเป็นอยู่และด้านความต้องการของประชาชน การใช้ตัวบทกฎหมายที่มีปัญหานี้ ย่อมจะนำไปสู่ความเดือดร้อน
และความแตกแยกของประชาชนได้

สำหรับกรณีนี้ที่ตัวบทกฎหมายไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงและไม่อำนวยต่อการรักษาความยุติธรรม
นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้มี “การอ้อมกฎหมาย” ได้ ทรงอธิบายเหตุผลและวิธีการอ้อม
กฎหมายว่า

“กฎหมายนั้นมีไว้สำหรับป้องกันมิให้ทำลาย แต่ถ้ากฎหมายนั้นก็ขวาง การ
สร้างสรรค์ก็มีทางที่จะอ้อมอยู่เสมอ อ้อมได้โดยไม่ผิดกฎหมาย คำแนะนำนี้
เป็นคำแนะนำที่พูดออกมาแล้วออกจะน่าเกลียด แต่ว่าการอ้อมกฎหมายโดย
ความบริสุทธิ์ใจนั้นจะเป็นทางที่จะช่วยให้พัฒนาก้าวหน้าดี และการอ้อม
กฎหมายนั้น ต่อไปก็อาจจะออกเป็นกฎหมายได้ เพราะว่าการปฏิบัติก่อนและ
เปลี่ยนกฎหมายที่หลังยังมีทางกระทำได้ ที่ขอให้ทำดังนี้เพราะนึกถึงว่ากฎหมายนี้
มีช่องโหว่เสมอ ถ้าเราถือโอกาสในการมีช่องโหว่ของกฎหมายเพื่อการทุจริตนั้น
เป็นสิ่งที่เลวทราม และทำให้นำไปสู่ความหายนะ แต่ถ้าใช้ช่องโหว่ในกฎหมาย
เพื่อสร้างสรรค์เป็นการอุดช่องในกฎหมายนั่นเองแล้ว ก็เป็นการป้องกันมิให้
ใช้ช่องโหว่ของกฎหมายในทางทุจริตด้วยซ้ำ

ในการทาง ขอโทษ ใช้คำเลียงกฎหมาย เพื่อความอยู่รอด เพราะว่ากฎหมายนี้บางที
ก็มีแปลก ๆ ท่านนักกฎหมายที่ตั้งกฎหมายขึ้นมาก็ไม่สามารถที่จะคลุมหมด เพราะว่า
กฎหมายจะต้องเป็นสิ่งที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป ต้องครอบคลุม จักรวาลนั้นใหญ่มาก
ครอบคลุมไม่ไหว ฉะนั้นก็อาจจะต้องช่วยในรายละเอียด แล้วก็การปฏิบัตินั้น กล้า
ที่จะบอกว่าให้หาช่องโหว่ในกฎหมาย แต่อุดช่องโหว่นั้นด้วยการปฏิบัติที่สุจริต
เพราะว่ากฎหมายเอง บางทีเข้าใจว่านักกฎหมายเองก็เวียนหัวไม่เข้าใจสภาพ
ที่แท้จริง” (๗ มกราคม ๒๕๒๓)

พระราชดำริเรื่องการอ้อมกฎหมายนี้สะท้อนถึงการมีพระราชวินิจฉัยที่ยืดและเข้าใจสภาพความเป็นจริงอย่างสูง
กล่าวคือกฎหมายย่อมจะมีช่องโหว่อยู่เสมอ และช่องโหว่นี้สามารถจะถูกนำมาใช้ได้ทั้งในทางทุจริตและในทางสุจริต
การอ้อมกฎหมายเพื่อทุจริตนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ส่วนการอ้อมกฎหมายในทางสุจริตด้วยความบริสุทธิ์ใจนั้น
นอกจากจะช่วยรักษาความยุติธรรมให้คงอยู่แล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงช่องโหว่ของกฎหมายโดยไม่ก่อให้เกิด
ความเสียหายด้วย การอ้อมกฎหมายที่มีช่องโหว่เพื่อรักษาความยุติธรรมอย่างบริสุทธิ์ใจนี้ ยังมีส่วนช่วยให้เข้าใจ
การตีความกฎหมายให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงของประชาชนและท้องถิ่นนั้นเพื่อรักษาความยุติธรรมและนำมา
ซึ่งความสงบสุขอีกด้วย ในที่สุดความเข้าใจในการตีความหมายเพื่อความยุติธรรมและความสงบสุขนี้ยังช่วยให้เกิด
ความรู้ความเข้าใจที่จะนำไปใช้ในการดัดแปลงหรือแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และความ
ต้องการของประชาชนและประเทศชาติมากขึ้นได้

ความจำเป็นในการแก้ไขกฎหมายนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพความเป็นจริงของประเทศชาติและประชาชน จนทำให้กฎหมายที่บัญญัติไว้แต่เดิมไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป ความจริงของการเปลี่ยนแปลงนี้กำหนดให้ต้องมีการแก้ไขกฎหมายให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้การรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขของชาติบ้านเมืองเป็นจริงได้ต่อไป ทรงอธิบายว่า

“แต่ว่าตามหลักของกฎหมายเอง กฎหมายก็จะมีเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ใช่เพราะสภาพ แต่เพราะว่าคนที่ปฏิบัติตามกฎหมายนั้นเปลี่ยนไป และสังคมของโลกเปลี่ยนไป จึงทำให้ดูเหมือนกฎหมายสภาพ การที่ได้บอกว่าการกฎหมายสภาพ จึงเห็นว่าอาจมีมูลความจริง เพราะว่าเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงในสังคม ก็จะต้องเปลี่ยนคำเปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่างหรือบทลงโทษ” (๘ มีนาคม ๒๕๑๕)

นั่นหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขกฎหมายเป็นปกติวิสัยที่สามารถกระทำได้เมื่อสภาพแวดล้อมของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ประเด็นที่ต้องไม่ลืมคือ การเปลี่ยนแปลงตัวบทกฎหมายทำให้การรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ เพราะในหลักการของกฎหมายนั้น กฎหมายเป็นเครื่องมือสำหรับรักษาความยุติธรรมและความสงบสุข ถ้ากฎหมายไม่สามารถรักษาคุณธรรมเช่นกล่าวได้ กฎหมายนั้นก็ขาดคุณสมบัติของกฎหมายที่แท้จริงไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดถึงวิธีการของกฎหมายในการรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขด้วยการบัญญัติตัวบทกฎหมายที่ดี เพื่อที่จะได้มีเครื่องมือที่ดีสำหรับรักษาความยุติธรรม องค์ประกอบของตัวบทกฎหมายที่ดีตามแนวพระราชดำริมี ๓ ประการ ที่สำคัญ คือ

๑. กฎหมายจะต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของประชาชน
๒. กฎหมายจะต้องเหมาะสมกับสถานการณ์และระบอบตลอดจนสอดคล้องกับความต้องการของประเทศชาติและประชาชน
๓. กฎหมายจะต้องสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในแต่ละช่วงเวลาได้

นั่นหมายความว่า กฎหมายที่ดีตามแนวพระราชดำริ จะต้องมียุติธรรม 3 ประการ ดังกล่าวจึงจะมีคุณลักษณะที่จะสามารถรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขของประชาชนและประเทศชาติได้ดี

ข. การปฏิบัติตามกฎหมายที่ดี

ด้วยเหตุที่กฎหมายเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งในการรักษาความยุติธรรม และกฎหมายไม่ใช่ความยุติธรรมสะท้อนให้เห็นว่าโดยลำพังกฎหมายไม่สามารถรักษาความยุติธรรมได้ เพราะกฎหมายเป็นเพียงลายลักษณ์อักษรเท่านั้น นั่นหมายความว่ากฎหมายจะมีนัยสำคัญต่อการรักษาความยุติธรรมได้จริง จะต้องมีคนมาใช้กฎหมายนั้น ดังนั้น บุคคลผู้ใช้กฎหมายจึงมีความสำคัญต่อการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างมาก กล่าวคือการปฏิบัติตามกฎหมายจะดีหรือไม่เพียงใดขึ้นกับคุณภาพของบุคคลที่ใช้กฎหมายนั้นมาก เพราะบุคคลนั้นคือผู้ที่จะตีความกฎหมายในกรณีต่าง ๆ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความยุติธรรมจากการตีความกฎหมายจึงจำเป็นต้องมีศาล ๓ ศาล และการทนายฎีกา เพื่อวินิจฉัยเรื่องต่าง ๆ อย่างยุติธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายถึงความสำคัญของการปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมว่า

“นักกฎหมายทั้งหลายรวมทั้งนักกฎหมายในอนาคตด้วย จะต้องทราบว่ากฎหมายนั้น มีไว้สำหรับให้มีช่องโหว่ในทางปฏิบัติ ไม่ใช่จะทำให้ได้ตรงไปตรงมาตามตัวบท จำต้อง

ใช้ความพินิจพิจารณาอยู่เสมอ จึงต้องมีศาลไว้ถึงสามศาล ตั้งแต่ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ ไปจนถึงศาลฎีกา และแม้ถึงศาลฎีกาแล้วก็ยังถวายฎีกาได้อีก ถ้ากฎหมายร้อยเปอร์เซ็นต์ ปฏิบัติได้เหมือนกดปุ่มเครื่องจักร เราก็คงไม่ต้องมีศาลฎีกาไม่ต้องถวายฎีกา เพราะว่า ทุกสิ่งเรียบร้อยและยุติธรรม อันนี้เป็นข้อสนับสนุนว่าการที่ได้ตั้งศูนย์การให้ความรู้ ในตำรากฎหมายให้คำแนะนำในทางกฎหมายเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง แต่เพื่อให้บรรลุผลจริง ๆ ทุกคนจะต้องคิดพิจารณาและต้องสำนึกว่ากฎหมายไม่ใช่เครื่องจักรแท้ ที่เรียกว่ากลไก ของกระบวนการยุติธรรม ไม่ใช่กลไกแต่เป็นสิ่งที่ต้องใช้สมองคิด และสมองนี้ออก จะยืดหยุ่นได้มาก จึงต้องพิจารณาให้รอบคอบและพยายามถ่ายทอดการพิจารณาอัน รอบคอบนั้นให้เป็นหลักวิชาที่เข้าใจแก่ประชาชนและแก่ตนเอง” (๑๓ มีนาคม ๒๕๑๒)

พระราชดำรินี้แสดงให้เห็นว่า กฎหมายจะใช้อย่างกลไกตามตัวบทไม่ได้ แต่จะต้องใช้สมองพิจารณาอย่างรอบคอบ จึงจะสามารถใช้กฎหมายรักษาความยุติธรรมและก่อให้เกิดความสงบสุขได้จริง

การปฏิบัติตามกฎหมายที่ดีตามแนวพระราชดำรัสข้างต้นนี้ จะต้องอาศัยผู้ใช้กฎหมายที่มีความมั่นคงใน ความเป็นกลาง ยึดมั่นในเจตนารมณ์ของกฎหมาย ซื่อสัตย์สุจริต มีมโนธรรม สุขุม รอบคอบและมีปัญญา ซึ่งถือ ว่าเป็นองค์ประกอบประการแรกของการปฏิบัติตามกฎหมายที่ดี ทรงมีพระราชดำรัสถึงองค์ประกอบนี้กับผู้สอบ ผ่านหลักสูตรของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาว่า

“การอำนวยความยุติธรรม จึงต้องอาศัยตัวผู้ใช้กฎหมายคือท่านทั้งหลาย เป็นปัจจัย สำคัญด้วย เท่าๆ กันกับตัวกฎหมาย ในการที่ท่านจะได้กระทำหน้าที่ ที่สามารถอำนวย คุณอำนวยโทษให้แก่ประชาชนได้ต่อไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำตัวให้เป็นผู้ยุติ ธรรมก่อนเป็นเบื้องต้น ด้วยการตั้งใจให้มั่นคงที่จะรักษาความเป็นกลางและรักษา วัตถุประสงค์ของกฎหมายแต่ละฉบับไว้โดยเคร่งครัดแน่นอน พร้อมกับรักษาความ สุจริต จรรยา และมโนธรรมของนักกฎหมายไว้เสมอกับชีวิต ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความ สุขุมรอบคอบประกอบด้วยอุเบกขาและปัญญาอันกระจ่างแจ่มใส ท่านจึงจะมีดุลย พินิจที่เที่ยงแท้ ถูกต้อง และสามารถเป็นที่พึ่งที่อาศัยของประชาชน ผู้อยู่ภายใต้บังคับ แห่งกฎหมายบ้านเมือง ได้แท้จริง” (๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๑)

ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวของผู้ใช้กฎหมาย จึงจะช่วยให้การใช้กฎหมายรักษาความยุติธรรมได้ผลจริงตามที่ตั้ง เป้าหมายไว้

องค์ประกอบประการที่สอง คือผู้รู้กฎหมายจะต้องพยายามไปทำความเข้าใจกับประชาชนไม่ใช่เข้าไปกดขี่ ให้ใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด องค์ประกอบนี้ทรงมุ่งจะให้เข้าใจว่าผู้รักษากฎหมายจะต้องพยายามทำความเข้าใจกับ ประชาชนให้เข้าใจถึงกฎหมายที่ใช้ เพราะประชาชนอาจจะไม่เข้าใจกฎหมายหรือถ้าเข้าใจก็จะแตกต่างไปจากผู้ ที่รักษากฎหมายเข้าใจ จึงทำให้เกิดข้อขัดแย้งและปัญหาขึ้นในการรักษากฎหมาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมี รับสั่งว่า

“สมัยโบราณจะให้ทราบเรื่องอันใดเขาต้องตีกลอง มาสมัยผู้ใหญ่ก็ยังไม่ตีกลอง แต่ว่า นี่ไม่มีผู้ใหญ่ตีจะตีกลอง ประกาศด้วยปากทนน้อยเดียว ก็เหมือนยังไม่มีการกฎหมาย จึง ไม่ใช่เรื่องที่จะไปว่าเขาว่าไม่ทราบกฎหมาย ประชาชนยอมทราบแต่ว่าการปกครองไม่ดี และโดยประการนี้จึงทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่กฎหมาย

เพราะต่างคนต่างมีผิดมีถูกด้วยกันอยู่ ทางกฎหมายก็ว่ามีกฎหมายแล้วก็มีอำนาจเจ้าหน้าที่ ทางประชาชนก็ว่าการเข้ามาทำกินเป็นกฎหมาย ทีนี้เมื่อขัดกันก็เกิดความเดือดร้อนทั้งสองฝ่าย จึงเป็นหน้าที่ของผู้รู้กฎหมายที่จะต้องไปทำความเข้าใจ คือไม่ใช่ไปกดขี่ให้ใช้กฎหมายโดยเข้มงวด แต่ไปทำให้ต่างฝ่ายเข้าใจว่าเรายู่ร่วมประเทศเดียวกัน ต้องอยู่ด้วยกันด้วยความอะลุ่มอล่วยไม่ใช่กดขี่ซึ่งกันและกัน” (๑๓ มีนาคม ๒๕๑๒)

พระองค์ทรงย้ำให้เห็นว่าการจะรักษากฎหมายให้เกิดความยุติธรรมได้ ทุกฝ่ายจะต้องเข้าใจกฎหมายตรงกันและต่างปฏิบัติตนภายในกรอบของกฎหมายนั้นตามหน้าที่ของตน ทรงแสดงอีกว่าโดยทั่วไปประชาชนยังมีความเข้าใจต่อกฎหมายที่จำกัดมาก เพราะพวกเขาไม่มีโอกาสที่จะได้รับทราบกฎหมาย ดังนั้นผู้รู้กฎหมายโดยเฉพาะผู้รักษากฎหมายอันได้แก่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจะต้องพยายามเข้าไปทำความเข้าใจกับประชาชนเกี่ยวกับกฎหมายต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้วว่าองค์ประกอบของกฎหมายที่ดีจะต้องเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน ดังนั้นการทำความเข้าใจกับประชาชนในเรื่องกฎหมาย เจ้าหน้าที่จะต้องไม่มองข้ามสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นนั้นด้วย ที่สำคัญที่ทรงเน้นด้วยคือการบังคับใช้กฎหมาย ไม่ควรกระทำในลักษณะที่เป็นการบังคับกดขี่ให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมายโดยไม่รับฟังหรือพิจารณาสภาพแวดล้อมใด ๆ ทั้งสิ้น การบังคับให้ปฏิบัติตามกฎหมายโดยขาดสำนึกนี้ย่อมจะนำไปสู่ความเดือดร้อนและแตกแยกในท้องถิ่นนั้นได้ เพราะต่างฝ่ายก็ถือว่าตนมีความถูกต้องหรือมีเหตุผลจากแง่มุมของตน สภาพเช่นนี้ย่อมจะไม่เอื้ออำนวยต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขอันเป็นเป้าประสงค์ของกฎหมาย ฉะนั้นการบังคับกดขี่ให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเข้มงวดโดยไม่พิจารณาสภาพแวดล้อมเช่นนี้ จึงเป็นการปฏิบัติตามกฎหมายที่ขัดกับเป้าหมายของกฎหมาย

องค์ประกอบประการที่สามเสริมประการที่สองในส่วนที่ว่านักกฎหมายจะต้องส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจทางด้านกฎหมายให้แก่ประชาชน กล่าวคือถ้าประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายมากขึ้นเท่าใด ย่อมจะช่วยให้การปฏิบัติตามกฎหมายเกิดผลดีตามที่ตั้งจุดหมายไว้มากขึ้นเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า

“เพราะกฎหมายนี้มีไว้สำหรับให้บ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อย ทุกสิ่งทุกอย่างจึงต้องมีกฎเกณฑ์ ถ้าประชาชนคือบุคคลผู้ประกอบชาตินี้ มีความรู้พอในกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ได้วางเอาไว้ดี ก็จะทำให้การปกครองเป็นไปโดยเรียบร้อย มีความสงบตามตัวบทกฎหมาย ความรู้นี้ได้บ่งเอาไว้ในหลักการว่า บุคคลทุกคนย่อมทราบในกฎหมาย แต่ว่าก็เป็นทีที่ทราบกันอยู่ว่า ประชาชนทั่วไป ถ้าไม่ได้เรียนรู้ทางกฎหมาย ก็ย่อมไม่ทราบกฎหมาย จึงเป็นหน้าที่ของผู้ที่มีความรู้ ที่จะต้องพยายามหาทางช่วยให้ทุกคนมีความรู้ในสิทธิและหน้าที่ของแต่ละบุคคลเพื่อให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข มีระเบียบเรียบร้อย และมีชื่อมีแปะ ฉะนั้น งานที่แต่ละคนได้พยายามทำให้ประชาชนมีความรู้ในด้านกฎหมายนี้ จึงเป็นงานสำคัญของชาติ” (๖ ตุลาคม ๒๕๑๒)

หรือที่ทรงมีรับสั่งในทำนองเดียวกันนี้ว่า

“บ้านเมืองจะมีความเรียบร้อย ความมั่นคง ก็ต่อเมื่อประชาชนสามารถที่จะปฏิบัติงานปฏิบัติตนถูกต้องตามระเบียบของบ้านเมืองตามกฎหมาย แต่กฎหมายนี้ ก็ยากที่จะปฏิบัติตาม เพราะว่าจะต้องมีความรู้และต้องสามารถที่จะทำให้ถูกต้อง ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับคำแนะนำเพื่อให้กฎหมายคุ้มครองได้” (๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔)

จะเห็นว่าการทำให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในกฎหมายเป็นวิธีการสำคัญที่จะทำให้การปฏิบัติตามกฎหมายเป็นผลดีได้ ในสภาพของประเทศไทยการจะหวังให้ประชาชนสามารถรู้และเข้าใจกฎหมายด้วยตนเองทั้งหมดคงจะเป็นสิ่งที่ยาก ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของนักกฎหมายทั้งหลายที่จะต้องช่วยกันส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในกฎหมายให้มาก เพราะการรู้และเข้าใจกฎหมายย่อมจะนำไปสู่การปฏิบัติตามกฎหมายได้อย่างถูกต้อง การปฏิบัติตามกฎหมายอย่างถูกต้องนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายใต้กฎหมายอันเป็นปกติของการปกครองประเทศ กล่าวโดยสรุปคือ การส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติตามกฎหมายที่ดีประการหนึ่งทำได้โดยการส่งเสริมให้ความรู้ความเข้าใจในกฎหมายแก่ประชาชน

องค์ประกอบประการที่สี่ที่จะช่วยให้เกิดการปฏิบัติตามกฎหมายที่ดี คือผู้รักษากฎหมายจะต้องพยายามหาความรู้ในด้านอื่น ๆ นอกจากกฎหมายด้วย เพื่อจะได้เป็นที่พึ่งของประชาชนได้อย่างแท้จริง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งเสมอว่ากฎหมายจะต้องสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และความต้องการของประชาชน โดยลำพังความเข้าใจในตัวบทกฎหมายไม่เพียงพอที่จะรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขได้ เพราะกฎหมายนั้นอาจจะไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของประชาชนได้ ดังนั้นผู้รักษากฎหมายจึงจะต้องพยายามศึกษาความเป็นอยู่ของประชาชนโดยเฉพาะประชาชนที่เดือดร้อน เพื่อให้เข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของพวกเขาอย่างแท้จริง จะได้สามารถใช้อกฎหมายให้เป็นที่พึ่งแก่ประชาชนได้อย่างเต็มที่ ทรงมีรับสั่งในประเด็นนี้ว่า

“ถ้าผู้พิพากษาขาดความยุติธรรม คือความเป็นกลาง กลไกต่างๆ ของประเทศชาติ ก็คงจะต้องเสื่อมโทรมลงไปไม่น้อย และคนก็จะไม่มีที่พึ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้น สังคมก็จะอลเวง พวกเราทุกคนจะเป็นผู้ที่มีหน้าที่ใดก็ตาม จะเดือดร้อนกันทั้งนั้น ฉะนั้น ท่านทั้งหลายมีโอกาสที่จะทำหน้าที่อย่างนี้ก็ควรที่จะทำอย่างเต็มที่ นอกจากหน้าที่โดยตรงของผู้พิพากษา ก็มีหน้าที่ของพลเมืองดีผู้มีความรู้สูง และมีฐานะเป็นที่นับถือของประชาชน จึงต้องปฏิบัติตนปฏิบัติงานให้เป็นที่นับถือโดยแท้ของทุกคน ทั้งประชาชนทั่วไป ทั้งเพื่อนข้าราชการ โดยเฉพาะข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม ก็ต้องให้เป็นที่พึ่งของทุกคน ทั่วทุกชั้น ทุกวัย ทุกเพศ ถ้าทำเช่นนั้น ท่านทั้งหลายเองก็จะรู้สึกว่าการสมเกียรติของตัว มีศักดิ์ศรี มีประโยชน์ งานที่ท่านทำในโรงศาลก็ทำให้ตรงทุกอย่าง ในการดำรงชีวิตก็ทำให้ตรงเป็นตัวอย่าง ในที่สุดถ้าไปเป็นผู้พิพากษาที่ใดก็ตาม เมื่อเข้าโรงศาลก็ต้องพยายามที่จะทำตามกฎเกณฑ์ คือรับฟังด้วยความเป็นกลาง และตัดสินด้วยความเป็นกลางตามบทกฎหมาย นอกโรงศาลก็เป็นตัวอย่างที่ดีของคนที่ดีสะอาดบริสุทธิ์ ของคนที่มีชีวิตที่ซื่อตรง และเป็น ที่พึ่ง คือ ถ้าไปดูความเป็นอยู่ของประชาชนที่ใดที่เดือดร้อน ก็นำมาคิดเพื่อ ดูว่าจะทำอะไรสำหรับให้ชีวิตของประชาชนที่มีจำนวนมากที่เร็นแค้น ให้มีความเป็นอยู่สบายขึ้น ถ้าประชาชนมีความเป็นอยู่สบายขึ้นสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้นั้น จะเป็นสิ่งหนึ่งที่จะป้องกันสิ่งที่เข้ามาในโรงศาลคือคดีต่างๆ ซึ่งต้องนับว่าคดีที่เกิดขึ้นและเข้ามาตัดสินในโรงศาลส่วนมากก็เป็นเรื่องของ อับมงคล เราก็ป้องกันอับมงคล ด้วยการไปศึกษาและเข้าไปพยายามช่วยเหลือ สังคมในภายนอกโรงศาล

การที่จะเอาใจใส่สังคมนอกโรงศาลนี้มี ๒ ทาง ทรงตรงก็มีมาให้คำแนะนำในเรื่องกฎหมายแก่ประชาชน ซึ่งโดยมากเวลาขอร้องให้ผู้พิพากษาหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับ

กฎหมายช่วยประชาชน มาช่วยสังคม ก็กล่าวว่ไปช่วยให้คำแนะนำแก่ประชาชนในด้าน
กฎหมาย นั้นทางหนึ่ง อีกทางหนึ่งก็คือพยายามไปช่วยในชีวิตประจำวันของประชาชน
เอาใจใส่สนใจทั้งในใจและการกระทำ” (๑๘ มีนาคม ๒๕๒๕)

จะเห็นว่านักกฎหมายตามแนวพระราชดำริจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ของประชาชน โดยเฉพาะสภาพความเป็นอยู่และความเดือดร้อน ไม่ใช่รู้เฉพาะในต้วบทกฎหมายเท่านั้น ความรู้ในด้านต่าง ๆ เหล่านี้
จะมีส่วนช่วยให้ นักกฎหมายเป็นที่พึ่งของประชาชนได้มากขึ้น กล่าวคือ นอกจากจะเป็นที่พึ่งในศาลที่จะพิจารณาคดี
อย่างเป็นทางการและด้วยความเข้าใจต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่มีคดี ย่อมจะส่งผลให้คำพิพากษาสามารถ
จะรักษาความยุติธรรมได้ดี ยิ่งไปกว่านั้นการเป็นที่พึ่งนอกศาลด้วยการกระทำตัวให้เป็นตัวอย่างและการช่วยเหลือใน
ชีวิตประจำวันอย่างเอาใจใส่ก็จะมีส่วนช่วยประชาชนในอีกทางหนึ่งด้วย การที่นักกฎหมายจะสามารถเป็นที่พึ่ง
ของประชาชนทั้งในศาลและนอกศาลได้ดีนั้น จำเป็นที่นักกฎหมายจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในสภาพความเป็นอยู่
และปัญหาเดือดร้อนของประชาชนด้วย ความรู้ความเข้าใจนี้จะมีส่วนช่วยให้การตีความต้วบทกฎหมายสามารถ
อำนวยความยุติธรรมและนำมาซึ่งความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันของประชาชนได้ .

จากที่กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการที่จะช่วยให้เกิดการปฏิบัติตามกฎหมายที่ดีอันเป็นวิธีการที่
จะให้บรรลุถึงหลักการของกฎหมายตามแนวพระราชดำริ พอจะสรุปได้ดังนี้

๑. ผู้ใช้กฎหมายจะต้องมีความมั่นคงในความเป็นกลาง ยึดมั่นในเจตนารมณ์ของกฎหมาย ซื่อสัตย์สุจริต
มีมโนธรรม สุขุมรอบคอบ และมีปัญญา
๒. ผู้รู้กฎหมายจะต้องพยายามเข้าไปทำความเข้าใจในเรื่องกฎหมายกับประชาชนไม่ใช่เข้าไปกดขี่ให้ใช้
กฎหมายอย่างเข้มงวด
๓. นักกฎหมายจะต้องส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในทางด้านกฎหมายให้แก่ประชาชน
๔. ผู้รักษากฎหมายจะต้องพยายามหาความรู้ในด้านอื่น ๆ นอกจากกฎหมายด้วย เพื่อจะได้เป็นที่พึ่งของ
ประชาชนได้อย่างแท้จริง

จนถึงจุดนี้คงจะพอเข้าใจถึงแนวพระราชดำริด้านวิธีการของกฎหมายเพื่ออำนวยความยุติธรรมและความสงบสุข
แล้ว กล่าวคือความยุติธรรมและความสงบสุขจะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยหลักปฏิบัติ ๒ ประการ คือ ๑) จะต้องมิตัว
บทกฎหมายที่ดี และ ๒) จะต้องมีการปฏิบัติตามกฎหมายที่ดี ต้วบทกฎหมายเปรียบเสมือนกติกาที่เป็นหลักเกณฑ์
ของการรักษาความยุติธรรมและความสงบสุข ต้วบทกฎหมายที่ดีทรงเน้นที่จะต้องสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่
และความต้องการของประชาชนและประเทศชาติในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นต้วบทกฎหมายจึงสามารถปรับปรุงหรือ
แก้ไขได้ให้มีคุณลักษณะดังกล่าว ครั้นมิตัวบทกฎหมายที่ดีแล้ว ย่อมจะช่วยให้การปฏิบัติตามกฎหมายเป็นไปได้
มากขึ้น อย่างไรก็ตามทรงย้ำว่า การจะปฏิบัติตามกฎหมายได้ดี ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องมีความรู้ความเข้าใจต่อ
กฎหมายที่เหมือนกัน โดยเฉพาะประชาชนทั่วไป มักจะมีโอกาสที่จะเข้าใจกฎหมายน้อย จึงจำเป็นที่จะต้องส่งเสริม
ให้ประชาชนมีความรู้ในเรื่องกฎหมายให้มาก อีกทั้งผู้รักษากฎหมายจะต้องมีคุณสมบัติสำคัญบางประการ เช่น มี
จิตใจที่ยุติธรรม และอุเบกขา ยึดมั่นในจุดประสงค์ของกฎหมาย มีความสุขุมรอบคอบและปัญญาที่แจ่มใส เป็นต้น
ซึ่งคุณสมบัติของผู้รักษากฎหมายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมและความสงบสุขจะได้กล่าวต่อไป

ค. ข้อควรสำนึกในการปฏิบัติเพื่อรักษากฎหมาย

ด้วยวิธีการของกฎหมาย ทั้งสองประการที่เป็นหลักปฏิบัติของกฎหมายเพื่ออำนวยความยุติธรรมและความ
สงบสุขให้เกิดขึ้นแก่ประเทศชาติและประชาชนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ถึงปัญหาในทางปฏิบัติของ
การใช้กฎหมายที่มักจะพบเสมอ ๒ ประการ คือ

เพราะว่าวิชากฎหมายนี่ก็เป็นวิชาที่กว้างขวาง จึงต้องมีหลักอะไรอย่างหนึ่ง” (๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๖)

จะเห็นว่าหลักของการตีความกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นคือ การยึดจุดหมายของความสงบสุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง และการที่ประชาชนจะมีความสุขสงบสุขได้ก็เมื่อชีวิตการเป็นอยู่ของพวกเขาสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบในสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานของพวกเขา นั่นหมายความว่า การจะตีความกฎหมายเพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่ประชาชน จึงต้องนำสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมาเป็นพื้นฐานในการตีความกฎหมาย ที่จะไม่มองข้ามไม่ได้เลยคือ พระองค์ท่านทรงมีรับสั่งหลายครั้งถึงการนำหลักวิชาการจากต่างประเทศที่ไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของประเทศไทยมาใช้ โดยขาดการประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงดังกล่าว เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งเท่ากับทรงย้ำโดยอ้อมว่าหลักการต่าง ๆ ที่นำมาใช้จะมาจากแหล่งใดไม่ใช่ประเด็นสำคัญ トラบเท่าที่หลักการนั้นเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของสังคมที่หลักการนั้นถูกนำไปใช้

ปัญหาในการปฏิบัติของกฎหมายประการที่สองที่ทรงเตือนไว้คือ กฎหมายไม่สามารถแก้ไขปัญหาทั้งหมดได้ เพราะกฎหมายโดยลำพังไม่สามารถรักษาความยุติธรรมในบ้านเมืองได้ จะต้องอาศัยปัจจัยอื่นเข้ามาช่วยรักษาความยุติธรรมด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงข้อจำกัดของกฎหมายในการรักษาความยุติธรรมว่า

“รวมความแล้วจะแก้ปัญหทั้งหมดด้วยกฎหมายก็รู้สึกไม่ได้ พวกที่เรียนในทางกฎหมายโดยตรง แล้วจะมาปฏิบัติตามกฎหมายโดยตรง โดยความบริสุทธิ์ใจ ก็ต้องยอมรับว่า ต้องมีอย่างอื่นนอกเหนือจากกฎหมาย ต้องนับถือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ต้องนับถือกฎเกณฑ์ของวิชาอื่น เช่น จิตวิทยา หรือแม้แต่วิชาการเมือง ก็จะต้องนำมาประกอบด้วย ฉะนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ในทางกฎหมาย มีอาชีพในทางกฎหมาย ต้องพยายามที่จะหาความรู้ในทางอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ในทางกฎหมายด้วย เพื่อที่จะให้อาชีพที่ตนเลือกได้ผลมากที่สุด ที่พูดเช่นนั้น เพราะว่าเคยเห็นท่านนักกฎหมายใหญ่ ๆ ที่มีอายุแล้ว ที่ได้ผ่านงานในทางกฎหมายมาดีแล้ว ท่านไม่ได้คิดอะไรนอกเหนือจากเรื่องกฎหมาย เพราะไม่ว่างานจะเป็นทางพิพากษาหรือทางกฎหมาย ก็เป็นงานหนักงานใหญ่เลยไม่มีเวลาที่จะพิจารณาดูทั่ว ๆ ไปในด้านอื่น” (๑๐ ตุลาคม ๒๕๑๒)

พระราชกระแสนี้แสดงให้เห็นเข้าใจว่าความยุติธรรมนั้นจะรักษาด้วยการใช้กฎหมายโดยลำพังไม่ได้ เพราะความยุติธรรมยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายประการนอกจากกฎหมาย เช่น กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ จิตวิทยา แม้กระทั่งการเมือง เป็นต้น ก็มีส่วนที่จะกำหนดความยุติธรรมด้วย ฉะนั้นการจะรักษาความยุติธรรมให้ได้อย่างสมบูรณ์จำเป็นจะต้องนำปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวเข้ามาพิจารณาประกอบกับการใช้กฎหมายในการรักษาความยุติธรรมด้วย

พระราชดำรินี้สะท้อนให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาความยุติธรรมในมิติที่กว้างขวางกว่ามิติของกฎหมายมาก และจากประเด็นของการตีความกฎหมายหรือการอ้อมกฎหมายที่ทรงมีรับสั่งถึงนั้น เมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับประเด็นนี้ด้วยแล้วจะยิ่งเห็นภาพชัดขึ้นอีกว่า พระองค์ท่านทรงเน้นถึงหลักความยุติธรรมบนพื้นฐานของสภาพความเป็นจริงอย่างมาก มิใช่ความยุติธรรมในอุดมคติที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ในความเป็นจริง และความเป็นจริงที่ทรงเน้นก็คือความเป็นจริงที่จะนำไปสู่ความสงบสุขของประเทศชาติและประชาชน ดังนั้นปัญหาในการปฏิบัติตามกฎหมายที่ทรงเตือนทั้งสองประการนี้ พระองค์ท่านทรงมุ่งที่จะให้กฎหมายสามารถที่จะเป็นเครื่องมือในการรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขได้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ภายใต้อสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย

๔. คุณสมบัติของผู้ใช้กฎหมาย

จากหลักการและวิธีการของกฎหมายเพื่อรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขตามแนวพระราชดำริข้างต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงย้ำถึงปัจจัยของ “บุคคล” ที่มีความสำคัญต่อการที่จะทำให้หลักการและวิธีการเหล่านั้นเกิดผลจริงตรงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ กล่าวคือบุคคลผู้รักษากฎหมายเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้หลักการและวิธีการที่ดีต่างๆ ของกฎหมายเป็นจริงขึ้นมาในทางปฏิบัติ ดังที่เคยกล่าวไว้ในบทต่างๆ ก่อนหน้านี้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงให้ความสำคัญกับ “คน” ผู้ที่จะนำหลักการและวิธีการไปปฏิบัติอย่างมาก กล่าวคือ ทรงเห็นว่าบุคคลผู้ปฏิบัติเป็นปัจจัยของความสำเร็จของการกระทำไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ตาม ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระองค์ท่านจึงมีรับสั่งถึงคุณสมบัติสำคัญที่พึงจะมีในผู้รักษากฎหมาย เพื่อให้การใช้กฎหมายบรรลุถึงเป้าหมาย คือ ความยุติธรรมและความสงบสุข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งถึงคุณสมบัติสำคัญของผู้ใช้กฎหมาย ๔ ประการ คือ

๑. จะต้องมีความกล้าและความเชื่อมั่นในความถูกต้องเป็นธรรม อีกทั้งมีความสุขรอบคอบในการปฏิบัติหน้าที่
๒. จะต้องรักษาอุดมคติ มีความสุจริต มีจรรยาและมโนธรรม
๓. จะต้องมีความยุติธรรมในจิตใจ และมีสติมั่นคง โดยใช้หลักของมนุษยธรรมและความเมตตา
๔. จะต้องมีความรู้รอบด้าน โดยเฉพาะในด้านกฎหมาย

ก. จะต้องมีความกล้าหาญและความเชื่อมั่นในความถูกต้องเป็นธรรม อีกทั้งมีความสุขรอบคอบในการปฏิบัติหน้าที่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของนักกฎหมายในส่วนที่จะต้องธำรงความยุติธรรมที่จะต้องมีความกล้าที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนตามความถูกต้องเที่ยงธรรมโดยไม่หวาดกลัวต่ออิทธิพลใด ๆ ทรงอธิบายคุณสมบัติของนักกฎหมายนี้อย่างชัดเจนว่า

“เมื่อกฎหมายของเราคืออยู่แล้ว จุดใหญ่ที่สำคัญที่สุดในการธำรงรักษาความยุติธรรมในบ้านเมือง จึงได้แก่การสร้างนักกฎหมายที่ดี ที่จะสามารถวิเคราะห์และใช้กฎหมายได้ตรงตามจุดประสงค์ ข้าพเจ้าจึงปรารถนาอย่างยิ่ง ที่จะให้ทุกคนสร้างตนให้เป็นนักกฎหมายที่ดีที่แท้ โดยฝึกตนให้มีความกล้าในอาชีพของนักกฎหมาย คือกล้าที่จะปฏิบัติตามความถูกต้องเที่ยงตรง ทั้งตามกฎหมายและศีลธรรม ไม่ปล่อยให้ภยาคติ คือความเอียงเอนไปด้วยความหวาดกลัวในอิทธิพลต่างๆ เข้าครอบงำ สำหรับเป็นกำลังส่งให้ทำงานได้ ด้วยความองอาจ มั่นใจ และนุมนานะ อีกประการหนึ่งต้องฝึกให้มีความเคารพเชื่อมั่นในสัจธรรมคือความถูกต้องตามคลองธรรม ตามความเป็นจริงอย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ไม่เห็นสิ่งอื่นใดว่ายิ่งไปกว่าความจริง สำหรับป้องกันมิให้ความยุติธรรมและความทุจริตเกิดขึ้น นอกจากนั้น ต้องฝึกให้มีความสุขถึถ้วนในกระบวนการทำงานทุกขั้นทุกตอน สำหรับประคับประคองป้องกันมิให้การงานบกพร่องผิดพลาดแม้ในสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ทั้งนี้เพื่อทุกคนจักได้เป็นนักกฎหมายที่แท้จริง ที่จะขจัดช่องโหว่ในกฎหมายให้หมดไป” (๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๘)

พระราชดำรินี้แสดงถึงคุณสมบัติเบื้องต้น ๓ ประการของนักกฎหมายที่จะต้องมีเพื่อช่วยให้การรักษาความยุติธรรม โดยอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือเกิดผลจริงแก่ประเทศชาติและประชาชน คุณสมบัติทั้ง ๓ คือ ๑) ความกล้าหาญที่จะปฏิบัติหน้าที่ตามความถูกต้องเที่ยงธรรม ทั้งในแง่ของกฎหมายและศีลธรรมอันเป็นหลักเกณฑ์ของสังคม อีกทั้งกล้าหาญที่จะปฏิบัติหน้าที่รักษาความยุติธรรมโดยไม่เอนเอียงด้วยความหวาดกลัวต่ออิทธิพลต่างๆ ความกล้าหาญนี้จะช่วยให้นักกฎหมายสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ด้วยความองอาจ มั่นใจและมุ่งมั่น ๒) นักกฎหมายจะต้องฝึกให้ตนมีความเคารพเชื่อมั่นในสังขธรรม คือความถูกต้องตามคลองธรรม ตามความเป็นจริงอย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใด แต่ยึดความเป็นจริงเป็นสำคัญในการรักษากฎหมาย เมื่อเป็นเช่นกล่าว นักกฎหมายจะไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความไม่ยุติธรรมและความทุจริตต่างๆ ๓) นักกฎหมายจะต้องมีความสุขุมรอบคอบในการปฏิบัติหน้าที่ทุกขั้นตอน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความผิดพลาดได้แม้แต่ประเด็นเล็กน้อย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการรักษาความยุติธรรมด้วยกฎหมายก็จะเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสรุปถึงคุณสมบัติของความกล้าหาญของนักกฎหมายว่า
 “ท่านทั้งหลายชอบที่จะตั้งความคิดจิตใจไว้ให้ถูกต้อง เป็นอิสระ ทั้งเพียรพยายามที่จะฝึกหัดตนให้เป็นคนกล้า หมายถึงกล้าที่จะทำตามความถูกต้องเป็นธรรม ไม่ยอมตัวให้ติดอยู่กับความคิดและแบบวิธีอันคับแคบ เพื่อช่วยกันต่อสู้ป้องกันมิให้ความสุจริตยุติธรรมต้องถูกข่มยี้ให้เศร้าหมอง” (๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าความกล้าหาญนี้ทรงรวมถึงความคิดและวิธีการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับกฎหมาย ทรงย้ำเตือนถึงจุดหมายของการใช้กฎหมายอีกว่า จะต้องรักษาความสุจริตยุติธรรมเป็นสำคัญ ดังนั้นคุณสมบัติในเรื่องความกล้าหาญ ความเชื่อมั่นในความถูกต้องเป็นธรรม และความสุขุมรอบคอบในการปฏิบัติหน้าที่จึงล้วนแต่มุ่งที่จะให้กฎหมายสามารถรักษาความยุติธรรมได้เป็นสำคัญ

ในการใช้กฎหมายนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเตือนให้ตระหนักถึงเหตุผลตามสภาพความเป็นจริงของแต่ละกรณีอย่างรอบคอบ โดยไม่ยึดติดกับตัวบทกฎหมายที่อาจจะไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงได้ และนี่คือความหมายหนึ่งของการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุขุมรอบคอบพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“ทั้งการใช้กฎหมายนั้นเล่า ก็ควรจะต้องมุ่งปฏิบัติให้ได้ผลตรงตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวด้วยเช่นกัน โดยผู้ใช้กฎหมายจะต้องไม่ติดในตัวของเหนียวแน่นจนเกินไป หากแต่จะต้องถือเอาเหตุเอาผลตามเป็นจริงของกรณีแต่ละกรณีเป็นสำคัญ.” (๘ สิงหาคม ๒๕๒๔)

หรือการที่ทรงชี้ว่า

“ความคิดอันนี้ก็ขอฝากไว้กับท่านทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ที่มีวิชาในทางนิติศาสตร์ทั้งนั้น ถ้าได้ปฏิบัติมาโดยใช้หลักวิชาที่ได้เรียนมา ได้ใช้ความคิดพิจารณาที่รอบคอบที่เหมาะสมกับสภาพและสถานการณ์ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับความเป็นอยู่ของบ้านเมือง” (๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๔)

นั่นหมายความว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงความสุขุมรอบคอบในการปฏิบัติหน้าที่ จะต้องให้ความสำคัญกับสภาพและสถานการณ์ของความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในแต่ละกรณี และการใช้กฎหมายในกรณีนั้นๆ ก็มักจะให้บรรลุถึงเป้าหมายของกฎหมายเป็นสำคัญ ไม่ใช่ยึดติดกับตัวบทกฎหมาย

ข. จะต้องรักษาอุดมคติ มีความสุจริต มีจรรยาและมโนธรรม

ดังที่กล่าวแล้วว่า การรักษากฎหมายเพื่ออำนวยความสะดวกธรรมเป็นสิ่งยาก และจะต้องอาศัยตัวบทกฎหมายที่ดีและการปฏิบัติตามกฎหมายที่ดี การปฏิบัติตามกฎหมายที่ดีนี้จะต้องอาศัยนักกฎหมายที่มีคุณสมบัติที่ดีด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงคุณสมบัติของนักกฎหมายเพิ่มเติมในเรื่องการรักษาอุดมคติ ความสุจริต การมีจรรยาและมโนธรรมว่า

“ผู้ที่ต้องการจะใช้กฎหมายสร้างสรรค์ความผาสุกสงบและความเป็นปึกแผ่นก้าวหน้าของประชาชนและบ้านเมือง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาวัตถุประสงค์อันจริงแท้ของกฎหมายแต่ละฉบับไว้ให้แน่นแฟ้นเสมอไป อย่างไม่มีข้อแม้ประการใด ๆ พร้อมทั้งต้องรักษาอุดมคติ จรรยา ความสุจริต และมโนธรรมของนักกฎหมายไว้โดยรอบคอบเคร่งครัด เสมอด้วยรักษาชีวิตของตนเอง กฎหมายไทยจึงจะทรงคุณค่าอันสมบูรณ์บริบูรณ์” (๑๙ กรกฎาคม ๒๕๒๐)

คุณสมบัติเหล่านี้พระองค์ทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ดังที่ทรงมีรับสั่งให้รักษาคุณสมบัตินั้น “เสมอด้วยรักษาชีวิตของตนเอง” และคุณสมบัติดังกล่าวมีไว้เพื่อให้ นักกฎหมายสามารถปฏิบัติตามกฎหมายให้เกิดความยุติธรรมและความสงบสุขของบ้านเมืองและประชาชนอันเป็นวัตถุประสงค์ของกฎหมาย

นอกจากนี้คุณสมบัติดังกล่าวยังมีส่วนช่วยไม่ให้เกิดความผิดพลาดในการรักษากฎหมายด้วย ดังตัวอย่างพระราชดำรัสว่า

“การพิจารณาตัดสินอรรถคดีนั้น กระทำตามตัวบทกฎหมาย ตัวบทกฎหมายจึงสำคัญมาก และจะต้องมีบทบัญญัติอันถูกต้อง เป็นธรรม ปราศจากช่องโหว่ สำหรับกฎหมายไทย ได้ชื่อว่าเป็นกฎหมายที่ดีทีเดียว มีความเป็นธรรมมากที่สุด และมีช่องโหว่น้อยที่สุด ความไม่เป็นธรรม หากจะเกิดขึ้นในการตัดสินอรรถคดี ไม่น่าจะอยู่ที่ตัวบทกฎหมาย แต่อยู่ที่ตัวบุคคล ตราบใดที่ผู้ใช้กฎหมายมีความสุจริต มีจรรยาและมโนธรรมของนักกฎหมายมั่นคงแล้ว ก็ไม่ควรจะเกิดความผิดพลาด” (๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๘)

พระราชดำรัสนี้แสดงถึงพระราชดำริบางประการ กล่าวคือ ประการแรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นห่วงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกฎหมาย เช่น ความไม่ยุติธรรม การเบียดเบียนกัน เป็นต้น ทรงเห็นว่าปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามหรือการใช้อกฎหมายที่ไม่ดีมากกว่าการมีตัวบทกฎหมายที่ไม่ดี และประการที่สองคือปัญหาการใช้อกฎหมายที่นำมาซึ่งความไม่ยุติธรรมนั้น เกิดจากผู้ใช้กฎหมายเป็นสำคัญที่ไม่มีความสุจริต ขาดจรรยาและมโนธรรมของนักกฎหมาย เป็นต้น จึงทำให้เกิดความผิดพลาดขึ้นในการใช้อกฎหมาย ดังนั้นพระองค์จึงทรงเน้นถึงคุณสมบัติของผู้ใช้อกฎหมายอย่างมากที่จะมีบทบาทต่อการอำนวยความสะดวกธรรมและความสงบสุขให้เกิดขึ้น

ค. จะต้องมีความยุติธรรมในจิตใจและมีสติมั่นคงโดยใช้หลักของมนุษยธรรมและความเมตตา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าความยุติธรรมจะเกิดขึ้นจากการใช้อกฎหมายได้ จะต้องอาศัยการมีความยุติธรรมในจิตใจของผู้ใช้อกฎหมายเป็นพื้นฐาน เพราะความยุติธรรมในจิตใจนี้จะเป็นตัวควบคุม “อคติ” ต่าง ๆ ที่สามารถจะเข้ามามีอิทธิพลต่อการใช้อกฎหมายได้ ดังที่ทรงอธิบายให้แก่คณะผู้พิพากษาถึงประเด็นนี้มีความว่า

“ที่ได้ปลงถ้อยคำที่สำคัญก็คือคำว่าอคติ อคตินี้ทุกคนก็มีบ้าง เพราะว่าคนเราเวลาเห็นอะไรก็ต้องเห็นในแง่ของตัวเอง แต่ถ้าให้ปราศจากอคติก็หมายถึงว่าพยายามจะดู

สถานการณ์ คุณาน ดูหน้าที่ ในแง่ที่เป็นกลางแท้ๆ ที่ถูกต้องตามหลักวิชา และถูกต้องตามหลักศีลธรรม จึงจะทำให้หน้าที่ในงานการที่จะมีต่อไปสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เป็นเกียรติ เป็นศรีแก่ตัว และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง การที่จะให้ปราศจากอคตินี้เป็นสิ่งที่ยาก เพราะจะต้องบังคับจิตใจของตัวเองอยู่ตลอดเวลา ทั้งในขณะที่ปฏิบัติงาน ทั้งนอกเวลาปฏิบัติงาน เพราะว่าจิตใจที่จะปราศจากอคตินั้น ต้องฝึกฝนและมีอยู่ตลอดเวลา เพื่อที่จะให้ปราศจากอคติจะต้องอบรมจิตใจของตัวเองให้ดี ให้มีความยุติธรรมทุกเมื่อ การอบรมจิตใจของตัวเองให้มีความยุติธรรมทุกเมื่อนั้น จะต้องรักษาดีให้มัน ต้องมีความรู้ทุกอย่าง” (๒๘ ธันวาคม ๒๕๒๖)

คุณสมบัตินี้เกี่ยวกับจิตใจของผู้ใช้กฎหมายโดยตรง ทรงแสดงให้เห็นว่าความรู้สึกรู้สึกนึกคิดหรือจิตใจของผู้ใช้กฎหมายสามารถที่จะสร้างอคติต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นได้ และในที่สุดก่อให้เกิดผลเสียหายแก่ความยุติธรรม ดังนั้นผู้ใช้กฎหมายจึงจำเป็นต้องฝึกฝนจิตใจให้มีสติมั่นคงที่จะรักษาความยุติธรรมไว้ทุกเมื่อ การฝึกฝนจิตใจให้มีความยุติธรรมนี้ ทรงชี้ว่าต้องทำอยู่ตลอดเวลา ไม่เช่นนั้นแล้วก็จะเป็นการยากที่จะสามารถบังคับจิตใจให้มั่นคงอยู่ในความยุติธรรมได้ แนนอนการมีจิตใจที่มีความยุติธรรม ย่อมจะส่งผลให้การปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายเกิดผลดีแก่ประเทศชาติและประชาชน พระองค์ท่านทรงอธิบายถึงคุณประโยชน์ของการมีจิตใจดังกล่าวนี้ว่า

“ในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนในการรักษาอำนาจตุลาการ ขอให้ท่านเป็นผู้ช่วยเหลือและที่พึ่งของประชาชนอย่างแท้จริง และประการสำคัญที่สุด ขอให้ท่านนำความยุติธรรมในจิตใจของท่าน พร้อมทั้งความคิดพิจารณาที่รอบคอบมาใช้ในการปฏิบัติงานทุก ๆ อย่าง เพื่องานของท่านจักได้บังเกิดผลเป็นคุณแก่ราชการแก่ประเทศชาติและประชาชนเต็มบริบูรณ์” (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒)

นอกจากนี้แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ถึงการให้หลักของมนุษยธรรมและหลักของความเมตตาเป็นแนวทางของการใช้กฎหมายเพื่อให้เกิดความยุติธรรม ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

“นี่เป็นปัญหาต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในกฎหมายบ้างไม่ได้อยู่ในกฎหมายบ้าง เป็นหน้าที่ผู้ที่สนใจในเรื่องเร่งรัดพัฒนาที่จะแก้ไขปัญหาเหล่านี้ เคยไปบอกให้ผู้ว่าราชการจังหวัด ทั้งนายอำเภอ ทั้งตำรวจ ให้เจ้าหน้าที่ต่อต้านการใช้กฎหมายสนับสนุนผู้ที่ไปเบียดเบียนประชาชน ด้วยการให้หลักของมนุษยธรรมแท้ๆ หลักของความเมตตา หลักของการปฏิบัติเพื่อส่วนรวมจริง ๆ” (๑๓ มิถุนายน ๒๕๑๒)

นั่นหมายความว่า การใช้กฎหมายจะต้องยึดหลักของมนุษยธรรมและความเมตตา โดยยึดประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นสำคัญ เมื่อใช้กฎหมายด้วยคุณสมบัติเช่นนี้แล้ว ความเบียดเบียนที่จะนำไปสู่ความไม่เป็นธรรมและความแตกแยกก็จะลดลงหรือไม่มีได้

ง. จะต้องมีความรู้รอบด้าน โดยเฉพาะในด้านกฎหมาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ถึงความสำคัญของกฎหมายที่จะต้องเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของประเทศชาติและประชาชน จึงจะทำให้กฎหมายนั้นเป็นกติกากิจที่จะอำนวยความยุติธรรมและความสงบสุขได้ ดังนั้นการรักษาความยุติธรรมจึงไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองและประชาชนด้วย ฉะนั้นการรักษากฎหมายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมและความสงบสุขจึงจำเป็นที่ผู้รักษากฎหมายจะต้องมีความรู้ความเข้าใจสภาพความเป็นจริงดังกล่าวด้วย พระองค์ทรงอธิบายถึงเรื่องนี้ว่า

“ผู้ปฏิบัติงานด้านกฎหมายต้องเป็นนักกฎหมายที่ดี และสามารถ. นักกฎหมายที่ดี และสามารถนั้น ก็คือผู้มีพื้นฐานทางวิชาการที่สมบูรณ์มั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีความเข้าใจอันแน่ชัดตระหนักในเจตนารมณ์ที่แท้ของกฎหมาย พร้อมกับมีความรู้ วิชากฎหมายอย่างทั่วถึง ลึกซึ้ง และเจนจัด. ยิ่งกว่านั้น ยังมีความรอบรู้วิชาการ ด้านอื่น ๆ รวมทั้งประสบการณ์และความชัดเจนในชีวิต ซึ่งอาจเรียกว่าความรู้ ทางด้านกว้าง เป็นเครื่องประกอบเกื้อกูลวิชาการด้านกฎหมาย อันเป็นความรู้ ทางลึก เป็นประการสำคัญอีกส่วนหนึ่งด้วย. จึงช่วยให้สามารถปฏิบัติงานอย่างมี ประสิทธิภาพ ให้บังเกิดผลที่พึงประสงค์โดยครบถ้วน. ดังนั้น นอกจากศึกษาวิชา กฎหมาย นักกฎหมายทุกคนจึงมีภาระสำคัญอีกข้อหนึ่ง คือการศึกษาวិทยาการ ด้านอื่น ๆ ให้มีความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวาง และมีความรู้ความเข้าใจถึงชีวิตจิตใจ ความต้องการ และสุขทุกข์ของเพื่อนมนุษย์อย่างกระจ่างชัด.” (๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗)

พระองค์ทรงชี้ให้เห็นถึงความรอบรู้ในวิชาการด้านต่าง ๆ นอกจากกฎหมาย เป็นปัจจัยที่จะช่วยให้ผู้ใช้กฎหมายเข้าใจ ถึงสภาพชีวิตจิตใจ ความต้องการ ปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนได้อย่างชัดเจน และด้วยความรู้ความเข้าใจนี้ จะช่วย ให้ผู้ใช้กฎหมายสามารถใช้กฎหมายให้เกิดความยุติธรรมและความสงบสุขได้อย่างแท้จริงในแต่ละสภาพท้องที่ ใน เวลาเดียวกัน พระองค์ก็ทรงชี้ด้วยว่า ผู้ใช้กฎหมาย จะต้องมีความรู้และความแตกฉานในด้านกฎหมายอย่างทั่วถึง ลึกซึ้งและเจนจัด เพราะความรู้ที่ดีในด้านกฎหมายนี้จะ เป็นพื้นฐานที่จะช่วยให้ผู้ใช้กฎหมายเข้าใจในเจตนารมณ์ ที่แท้จริงของกฎหมายได้ และสามารถที่จะใช้กฎหมายได้อย่างถูกต้องแม่นยำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมี รับสั่งเรื่องเดียวกันนี้ กับคณะผู้พิพากษาประจำกระทรวง ว่า

“หน้าที่ของผู้พิพากษาก็คือดูว่าฝ่ายไหนจะได้รับความยุติธรรมอย่างไร อันนี้เป็นหน้าที่ โดยตรง โดยมากก็ต้องปฏิบัติในโรงศาล ก็จะต้องใช้ความรู้ในทางกฎหมายมา พิจารณาว่า วิธีการดังนี้ ๆ ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง คนไหนเป็นฝ่ายถูก คนไหนเป็น ฝ่ายผิด คนไหนปฏิบัติตนเป็นคนดีหรือไม่ อันนี้เป็นหลักของอาชีพการงานของท่าน และเพื่อให้บรรลุผลในอาชีพของท่าน จึงต้องมีความรู้

นอกจากความรู้เกี่ยวข้องกับตำรา บทบัญญัติและกฎหมาย จะต้องมีความรู้เกี่ยวข้องกับชีวิตทั่ว ๆ ไป อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญ ความจริงคนแต่ละคนก็เชื่อได้ว่าไม่ปรารถนาที่จะหาความทุกข์ แต่บางทีเพราะเหตุว่าต้องการจะหาความสุขนั่นเอง จึงหาทางที่อาจ จะผิดไม่ถูกต้องตามเรื่องของศีลธรรม หรืออาจจะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นได้ แต่ที่ เขาปฏิบัตินั้นเขานึกว่าเขาทำหาความสุข แท้จริงหาความทุกข์ใส่ตัว แต่การปฏิบัติเช่น นั้นต้องมีเหตุผล คือเหตุผลในใจของเขา จึงได้กระทำออกมาเช่นนั้น ฉะนั้น ผู้พิพากษา จึงต้องรู้จักชีวิตและเหตุผล” (๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๒)

จะเห็นว่าความรอบรู้ของผู้ใช้กฎหมายมีความสำคัญอย่างมาก เพราะความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในสภาพ ความเป็นอยู่ของประชาชนจะช่วยให้ผู้ใช้กฎหมายสามารถเข้าใจถึงเหตุผลของผู้กระทำการต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้ กระทำผิดไปจากบทบัญญัติของกฎหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการกระทำผิดบทบัญญัติของกฎหมายอาจจะมีเหตุผลมา จากสภาพความเป็นจริงของผู้กระทำที่บังคับให้เขาต้องกระทำเช่นนั้นได้ ฉะนั้นถ้าผู้ใช้กฎหมายไม่เข้าใจถึงสภาพความ เป็นจริงนั้น ก็ย่อมไม่สามารถที่จะเข้าใจเหตุผลของการกระทำนั้นได้จริง เมื่อเป็นเช่นนั้น การตัดสินโดยอาศัยตัว บทกฎหมายเท่านั้นก็อาจจะบอกว่าผู้นั้นผิดได้ และแน่นอน คำตัดสินนั้นย่อมไม่สามารถที่จะอำนวยให้เกิดความ

ยุติธรรมและความสงบสุขได้ตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวโดยสรุปได้ว่าความรอบรู้ในวิชาการด้านต่าง ๆ ตลอดจนในสภาพความเป็นจริงของประชาชน จะมีส่วนช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือมีความสมบูรณ์มากขึ้น

จากทั้งหมดที่กล่าวมาถึงคุณสมบัติของผู้ใช้กฎหมายหรือนักกฎหมายตามแนวพระราชดำริทั้ง ๔ ประการนี้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมุ่งให้ผู้ใช้กฎหมายมีคุณสมบัติที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขด้วยการใช้กฎหมายได้ตามหลักการและวิธีการของกฎหมายที่ทรงแสดงไว้นั้นหมายความว่าหลักการและวิธีการของกฎหมายจะสามารถนำไปปฏิบัติได้ตรงตามเป้าหมายก็ด้วยการมีผู้ใช้กฎหมายที่มีคุณสมบัติที่ดี เพราะคุณสมบัติที่ดีเหล่านั้นของผู้ใช้กฎหมายย่อมจะช่วยให้สามารถปฏิบัติตามหลักการและวิธีการได้อย่างถูกต้องและเกิดผลดีตามที่ประสงค์ ฉะนั้นจะต้องไม่ลืมนึกว่าหลักการและวิธีการของกฎหมายที่ปรากฏในตัวบทบัญญัติโดยลำพังไม่สามารถจะให้หลักประกันได้ว่ากฎหมายจะสามารถอำนวยความยุติธรรมและความสงบสุขได้ แต่จะต้องอาศัยผู้ใช้กฎหมายที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมด้วย จึงจะทำให้เจตนารมณ์ของกฎหมายเกิดขึ้นในความจริงได้

๕. บทสรุป

ในบทนี้พยายามที่จะศึกษาแนวพระราชดำริในเรื่องเกี่ยวกับกฎหมาย ตั้งแต่หลักการ วิธีการ จนถึงคุณสมบัติของผู้ใช้กฎหมาย จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณากฎหมายกับความยุติธรรมและความสงบสุขที่กว้างขวาง กล่าวคือความยุติธรรมและความสงบสุขไม่ได้มีความแคบเพียงในกรอบของตัวบทกฎหมายเท่านั้น แต่มีความหมายในทางสังคมสะท้อนสภาพความเป็นอยู่ของประเทศชาติและประชาชนด้วย จึงทำให้ตัวบทกฎหมายที่ดีตามแนวพระราชดำริจะต้องสอดคล้องหรือเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่และความต้องการของประเทศชาติและประชาชน ทั้งนี้เพื่อจะให้ตัวบทกฎหมายดังกล่าวเอื้อประโยชน์ต่อการนำไปปฏิบัติในความเป็นจริงมากขึ้น การที่ทรงให้ความสำคัญกับสภาพความเป็นจริงดังกล่าว เพราะทรงพิจารณาว่ากฎหมายจะต้องเป็นกติกาคือหรือชื่อแปะของบ้านเมือง และกติกาดังกล่าวจะต้องมีไว้เพื่อรักษาความยุติธรรมและความสงบสุขนั้นหมายความว่ากฎหมายกับความยุติธรรมเป็นคนละส่วนกัน และที่สำคัญคือความยุติธรรมมาก่อนกฎหมาย กล่าวคือกฎหมายมีไว้เพื่อรักษาความยุติธรรมเท่านั้น ไม่ใช่กฎหมายคือความยุติธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความยุติธรรมเกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ของประเทศชาติและประชาชน หลักของศีลธรรม หลักของมนุษยธรรม ซึ่งอาจจะเรียกรวม ๆ ว่า กฎแห่งธรรมชาติด้วย ดังนั้นการจะเข้าใจความหมายและบทบาทของกฎหมาย จำเป็นจะต้องเข้าใจถึงแนวความคิดพื้นฐานเหล่านี้เป็นสำคัญก่อนที่จะเข้าใจวิธีการใช้กฎหมายเพื่อรักษาความยุติธรรมในความเป็นจริง

ประเด็นสำคัญที่ปรากฏให้เห็นในเรื่องกฎหมายเกี่ยวกับแนวพระราชดำริประการหนึ่ง คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับสภาพความเป็นจริงและการปฏิบัติงานภายใต้สภาพความเป็นจริงเหล่านั้นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้จึงเห็นว่าแนวพระราชดำริในเรื่องกฎหมายรวมทั้งเรื่องอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้วและจะกล่าวต่อไปด้วย เน้นความเป็นไปได้ในความเป็นจริงเป็นสำคัญ กล่าวคือแนวพระราชดำริมุ่งที่จะให้เกิดผลในทางปฏิบัติตามเป้าหมายที่ตั้งไว้เสมอ ในทางตรงกันข้ามแนวความคิดที่ดีแต่ปฏิบัติไม่ได้ จะเป็นสิ่งที่ไม่มียุทธศาสตร์ต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากการเน้นด้านการปฏิบัติได้นี้เองที่ทำให้พระองค์ท่านทรงชี้ถึงคุณสมบัติที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติแนวพระราชดำริทั้งในเชิงหลักการและวิธีการเสมอ ดังที่กล่าวในหัวข้อก่อนหน้าแล้ว

จากแนวพระราชดำริในเรื่องกฎหมายกับความสงบสุขที่กล่าวมาทั้งหมด พอจะสรุปเป็นแผนที่แนวพระราชดำริได้ดังนี้

จะต้องตรงกับความต้องการของประชาชนในชุมชนนั้น ๆ จริง ไม่ใช่พยายามหยิบยื่นการพัฒนาตามที่คิดเองว่าประชาชนต้องการให้ ซึ่งจริง ๆ แล้ว อาจจะไม่ใช่สิ่งที่ประชาชนต้องการก็ได้ พระบรมราชาบาทอนหนึ่งมีความในเรื่องนี้ว่า

“ในการช่วยนี้ จะต้องรู้จักการช่วย คือจะต้องรู้จักว่าบ้านเมืองของเราต้องการอะไร การรู้จักว่าบ้านเมืองของเราต้องการอะไรก็ได้เห็นจากสถานที่นี้ เช่นดูว่าที่นี่จะต้องมีต้นไม้เพื่อให้ร่มรื่น ถ้าดูแล้วประเทศชาติก็จะต้องร่มรื่นด้วยต้นไม้เหมือนกัน ต้นไม้ที่เป็นต้น ๆ นี้ก็มีความจำเป็น และนอกจากต้นไม้ที่เป็นต้น ๆ จะต้องมีต้นไม้ที่ไม่เห็น คือความเมตตา และความรู้ในวิธีที่จะให้ รู้ในเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไปของบ้านเมือง คือรู้จักจริง ไม่ใช่คิดเอาเองและทำเอง จะต้องทราบที่บ้านเมืองของเราเป็นอย่างไร ต้องการอะไร ประชาชนต้องการอะไร บ้านเมืองต้องการอะไร จึงปฏิบัติ ไม่ใช่เพราะว่าเราได้เห็นได้เรียนว่ามีวิชาการอย่างนี้ ๆ จากตำรา แล้วก็ไปยึดเยียดให้แผ่นดินและให้แก่ประชาชน ในตำราที่อาจจะไม่ถูกต้องก็ได้” (๒๐ เมษายน ๒๕๒๑)

การให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาตามพระบรมราชาบาทอนนี้ จะเห็นว่าทรงให้ความสำคัญกับความจำเป็นที่แท้จริงของประชาชนที่จะเข้าไปช่วยพัฒนา กล่าวคือการพัฒนาไม่ใช่การนำสิ่งที่นักพัฒนาเห็นว่าดีตามบรรทัดฐานของตนหรือสังคมภายนอกแล้วนำเข้าไปบังคับใช้ในชุมชน ในกรณีเช่นนี้การพัฒนานั้นจะไม่ตรงกับความต้องการของประชาชน และไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงด้วย เมื่อการพัฒนาตรงกับความต้องการของประชาชนแล้ว ประชาชนย่อมจะเห็นประโยชน์และคุณค่าของการพัฒนานั้น ผลที่ตามมาคือความร่วมมือและสนับสนุนของประชาชนในงานพัฒนานั้นก็จะเกิดขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนนี้จะนับปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองต่อไป เพราะเมื่อประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิดร่วมทำตั้งแต่ต้น ในที่สุดประชาชนย่อมจะสามารถปฏิบัติงานนั้นได้ด้วยตนเอง และจุดนี้ที่ทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เมื่อประชาชนสามารถพึ่งตนเองย่อมจะช่วยให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นในชุมชนนั้น ดังนั้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนดังกล่าวจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากในการพัฒนาที่จะนำมาซึ่งความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงความเข้มแข็งนี้กับกลุ่มชาวไร่ฝักในพระบรมราชูปถัมภ์ ตำบลเขาใหญ่ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรีว่า

“ถ้าแต่ละคนมีความขยันหมั่นเพียร ทางราชการและผู้มีวิชาอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ทางราชการก็จะช่วย ชั้นแรกที่สุดจะต้องแสดงตนว่ามีความเข้มแข็ง มีความตั้งใจที่จะทำงานร่วมกันอย่างมีความสุขเสียก่อน เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว จะมีผู้ที่จะมาช่วยแล้วความเดือดร้อนต่าง ๆ ก็จะได้บรรเทาไปไม่ให้เป็นทุกข์ เรื่องที่ใหญ่ขึ้นไปนั้นกำลังสำรวจอยู่ แล้วก็เห็นว่ามิใช่น้ำพอใช้ได้ ก็นับว่าเป็นบุญส่วนหนึ่ง เมื่อสำรวจคุณภาพของดินได้แล้ว จึงจะให้ย้ายไป ให้แต่ละครอบครัวมีที่ดินมากกว่าที่นี้ ระหว่างที่ยังสำรวจให้อดทนก่อน แล้วก็อย่าให้เสียเวลารอ ระหว่างนี้ขอให้พยายามที่จะจัดระเบียบแบบแผนให้ดี ให้อยู่กันเป็นกลุ่มให้เข้มแข็งยิ่ง ๆ ขึ้น เพราะว่าการทำงานจะอยู่ในที่ใหญ่นั้นไปนั้น ถ้าขาดความเข้มแข็งก็ตาม ถ้าขาดความสามัคคีก็เป็นกลุ่มเป็นก้อนที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันก็ตาม จะเกิดอันตรายอย่างมาก เพราะว่างานนั้นมากขึ้น ที่กว้างขึ้น ก็ต้องดูแลมากขึ้น ก็มีภาระ มีหน้าที่มากขึ้น ทุกคนต้องเตรียมใจเตรียมกายเพื่อที่จะรับที่ที่ใหญ่กว่านี้ ถ้าไม่พร้อม ให้ที่ใหญ่ไปจะเกิดทุกข์ใหญ่มากขึ้น แต่ว่าถ้าพร้อมแล้ว ที่ใหญ่นั้นก็จะมีความเจริญได้ดี” (๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๓)

การพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าถูกต้องยังจะต้องมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เมื่อชุมชนเข้มแข็งขึ้นปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนก็จะค่อย ๆ ได้รับการแก้ไขไปด้วยกำลังความสามารถของชุมชนเอง ครั้นความเข้มแข็งนี้มีมากขึ้น ความเจริญก้าวหน้าของชุมชนก็จะค่อยขยายตัวใหญ่ขึ้น และออกไปสู่สังคมภายนอกต่อไป การขยายผลการพัฒนาในลักษณะนี้จะไม่เกิดปัญหาเพราะชุมชนมีพื้นฐานภายในที่เข้มแข็งพอที่จะรองรับงานที่ขยายตัวออกไปได้ ในทางกลับกันถ้าเร่งการพัฒนาให้ใหญ่มากขึ้น จนเกินกำลังความเข้มแข็งของชุมชนแล้ว การขยายตัวของการพัฒนานั้นกลับจะเพิ่มปัญหาหรือความเดือดร้อนให้แก่ชุมชนได้

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าหลักการพัฒนาในข้อนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นการสร้าง ความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ก่อน กล่าวคือการพัฒนาจะต้องสอดคล้องกับกำลังความสามารถของประชาชน ครั้นประชาชนในชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น จึงค่อยขยายผลการพัฒนานั้นออกไปสู่สังคมภายนอก การพัฒนาในลักษณะนี้จะไม่ใช่เกิดจากการบังคับหรือยึดเยียดสิ่งที่เห็นว่าดีจากสังคมภายนอกเข้าไปในชุมชน หากแต่จะยึดความพร้อม ความต้องการและสภาพความเป็นจริงต่าง ๆ ของชุมชน เป็นสำคัญในการกำหนดแนวทางการพัฒนาของชุมชนนั้น

ง. การพัฒนาให้ทำตามลำดับขั้น โดยสร้างพื้นฐานคือความพอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นพื้นฐานก่อน โดยการทำงานประจำให้ดี แล้วจึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป

หลักการที่สี่ของการพัฒนาเพื่อให้ประชาชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและร่มเย็นเป็นปรกติสุขเกี่ยวข้องกับขั้นตอนและจุดหมายของการพัฒนา กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าการพัฒนาจะต้องกระทำตามลำดับขั้นอย่างถูกต้องจึงจะบรรลุผลสำเร็จ พระองค์ทรงอธิบายเรื่องนี้ว่า

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น. ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและประชาชน โดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลย์ในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด” (๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗)

การพัฒนาตามแนวพระราชดำรินั้นที่การสร้าง “ความพอกิน พอใช้” ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นอันดับแรก กล่าวคือการพัฒนาจะต้องมุ่งให้ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะการดำรงชีพที่จะอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมของตน ไม่ใช่การมุ่งสร้างให้ประชาชนเกิดความร่ำรวยหรือมีรายได้สูงอย่างไม่สมดุลย์กับสภาพชีวิตที่ดำรงอยู่ เพราะการทำให้ประชาชนมีรายได้มากขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้นสามารถที่จะก่อให้เกิดปัญหาตามมาได้มาก เช่น ความฟุ่มเฟือย การเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง การต้องพึ่งพาสังคมภายนอกมากเกินไปจนทำให้ขาดความเข้มแข็งในชุมชน เป็นต้น กล่าวให้ชัดเจน คือการพัฒนาไม่ใช่การทำให้ประชาชนมีรายได้มากขึ้นแต่เพียงด้านเดียว หากแต่การพัฒนาจะต้องเกี่ยวข้องกับการยกระดับความคิด จิตใจที่จะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความมั่นคงและร่มเย็นเป็นปรกติสุขด้วย

ความพอมิ พอกิน พอใช้ ที่ทรงมีรับสั่งถึงนี้ไม่ใช่ว่าจะสร้างให้เกิดขึ้นได้ทันทีตามต้องการ แต่จะต้องสร้างอย่างตามลำดับขั้น ดังที่หลักการพัฒนาข้อที่สามกล่าวถึงการสร้างความเข้มแข็งภายในให้ดีกว่าก่อน จึงค่อยขยายตัวออกไป การสร้างความพอมิ พอกิน พอใช้ ก็อยู่ภายใต้แนวคิดเดียวกัน กล่าวคือจะต้องค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับ เมื่อฐานของความเจริญและความมั่นคงทางเศรษฐกิจในขั้นหนึ่งมีมากพอแล้ว จึงค่อยยกระดับการพัฒนาขึ้นไปอีกขั้นตอนหนึ่ง การพัฒนาในแต่ละขั้นตอนจะต้องสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและประชาชน ทั้งนี้จะต้องเน้นการรักษาความสมดุลในเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนเป็นสำคัญ ไม่ใช่การทุ่มเทสร้างความสำเร็จก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว แต่ความเจริญก้าวหน้านั้นกลับไปทำลายความสมดุลของชุมชน เช่น การเพิ่มรายได้ที่ไม่สมดุลกับการยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน เป็นต้น การพัฒนาในลักษณะที่ไม่สมดุลและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า จะนำไปสู่ความยุ่งยากและล้มเหลวได้ พระองค์ทรงย้ำในเรื่องนี้อีกว่า

“การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัว ให้มีความพอกิน พอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอก่อนที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้น ต่อไปได้ โดยแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญ ให้ค่อยเป็นไปตามลำดับ ด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์ เพราะหากไม่กระทำด้วยความระมัดระวัง ย่อมจะหวังผลเต็มเม็ดเต็มหน่วยได้โดยยาก ยกตัวอย่าง เช่นการปราบศัตรูพืช ถ้าทุ่มเททำไปโดยไม่มีจังหวะที่ถูกต้อง และโดยมิได้ศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ให้กระจ่างชัดอย่างทั่วถึง ก็อาจสิ้นเปลืองแรงงาน ทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ที่ล้วนมีราคาไป โดยได้รับผลไม่คุ้มค่า ยิ่งกว่านั้น การทำลายศัตรูพืช ยังอาจทำลายศัตรูของพืชที่มีอยู่บ้างแล้วตามธรรมชาติ และทำอันตรายแก่ชีวิตคน สัตว์เลี้ยงอีกด้วย การพัฒนาอย่างถูกต้อง ซึ่งหวังผลอันยั่งยืนไพศาล จึงต้องวางแผนงานเป็นลำดับขั้นอย่างถี่ถ้วนทั่วถึง ให้องค์ประกอบของแผนงาน ทุกส่วนสัมพันธ์และสมดุลกันโดยสอดคล้อง” (๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๗)

พระองค์ยังทรงอธิบายเพิ่มเติมในเรื่องของความรอบคอบระมัดระวังและประหยัด นอกจากการพัฒนาที่จะต้องถูกต้องตามหลักวิชาและสภาพความเป็นจริงแล้ว กล่าวคือความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดจะช่วยป้องกันความผิดพลาดล้มเหลวที่อาจจะเกิดขึ้น หรือถ้าเกิดความผิดพลาดขึ้นความเสียหายก็จะลดลง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระองค์ทรงเตือนให้การพัฒนาถึงแม้ว่าจะถูกต้องตามหลักการต่าง ๆ แล้วก็ตาม นักพัฒนาจะต้องยังคงมีสติ มั่นคงและตั้งอยู่บนความไม่ประมาทตลอดเวลาที่ปฏิบัติงาน เพราะสติและความไม่ประมาทเป็นคุณสมบัติสำคัญของการปฏิบัติงาน

การพัฒนาที่ทรงย้ำถึงการสร้างพื้นฐานให้มีความเข้มแข็งหรือแน่นหนาาก่อนนั้น ก็เพื่อให้พื้นฐานที่มั่นคงสามารถที่รองรับการขยายตัวของการพัฒนาที่สูงขึ้นไปได้ พระองค์ทรงอธิบายถึงความสำคัญของพื้นฐานนี้ว่า

“การจะพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างให้เจริญขึ้นนั้น จะต้องสร้างและเสริมขึ้นจากพื้นฐานเดิม ที่มีอยู่ก่อน. ถ้าพื้นฐานไม่แน่นหนา หรือบกพร่องคลอนแคลนแล้ว ก็ยากยิ่งที่จะเสริมสร้างขึ้นไปให้มั่นคงได้. ท่านทั้งหลายจึงควรจะเข้าใจให้แจ่มชัดว่า นอกจากจะมุ่งสร้างความเจริญแล้ว ยังจะต้องพยายามรักษาพื้นฐานให้สมบูรณ์มั่นคงพร้อม ๆ กันไปด้วย. การรักษาพื้นฐานนั้น ภาระส่วนสำคัญก็คือการปฏิบัติบริหารงานประจำไม่ให้บกพร่อง” (๒๖ กรกฎาคม ๒๕๒๗)

หรือที่ทรงมีรับสั่งว่า

“การจะพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างให้เจริญขึ้นนั้น จะต้องสร้างและเสริมขึ้นจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ก่อนทั้งสิ้น ถ้าพื้นฐานไม่ดี หรือคลอนแคลนบกพร่องแล้ว ที่จะเพิ่มเติมเสริมต่อให้เจริญขึ้นไปอีกนั้นยากนักที่จะทำได้ จึงควรจะเข้าใจให้แจ้งชัดว่า นอกจากจะมุ่งสร้างความเจริญแล้ว ยังจะต้องพยายามรักษาพื้นฐานให้มั่นคงไม่บกพร่องพร้อม ๆ กันไปด้วย การรักษาพื้นฐาน ก็คือ การปฏิบัติบริหารงานที่ทำอยู่เป็นประจำนั้นไม่ให้บกพร่อง” (๑๐ กรกฎาคม ๒๕๒๓)

นั่นหมายความว่า การพัฒนาที่จะสามารถดำเนินไปได้ดีจะต้องอาศัยการมีพื้นฐานที่มั่นคงและแน่นอน ฉะนั้นการเสริมและรักษาพื้นฐานให้มีความมั่นคงสมบูรณ์ย่อมจะส่งผลดีต่อการพัฒนาด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ว่าการรักษาพื้นฐานให้มั่นคงนั้น สามารถกระทำได้ด้วย “การปฏิบัติบริหารงานประจำไม่ให้บกพร่อง” กล่าวคือ พื้นฐานของชุมชนหรือประเทศชาติก็ตามจะต้องได้รับการรักษาดูแลอย่างเป็นประจำ ฉะนั้นหน้าที่การรักษาดูแลพื้นฐานดังกล่าวจึงเป็นภาระหน้าที่ประจำ ไม่ใช่งานที่จะกระทำเป็นครั้งคราวตามโอกาสเท่านั้น ถ้าจะพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง จะเห็นว่าการรักษาพื้นฐานด้วยการปฏิบัติหน้าที่ประจำนั้นเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องกระทำอยู่เสมอเป็นประจำ เมื่อพิจารณาเช่นนี้ งานพัฒนาจึงเป็นงานประจำที่จะต้องกระทำอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่กระทำเฉพาะช่วงที่ต้องการให้มีการพัฒนาเท่านั้น การพัฒนาในลักษณะเฉพาะกิจนี้ ย่อมจะขาดพื้นฐานที่ดีมารองรับ เมื่อขาดพื้นฐานที่ดีการพัฒนาอาจจะเกิดความเสียหายและล้มเหลวได้ เพราะฉะนั้นการพัฒนาจึงครอบคลุมตั้งแต่การเสริมสร้างพื้นฐานให้มั่นคงอยู่ตลอดเวลา และการเสริมสร้างความเจริญให้ยิ่งขึ้นไปต่อจากพื้นฐานที่มั่นคงเดิม ด้วยขอบเขตและความหมายของการพัฒนาเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความร่มเย็นเป็นปรกติสุขเช่นนี้ การพัฒนาจึงเปรียบเสมือนกระบวนการอันประกอบด้วยกรณีศึกษาที่จะต้องกระทำอยู่ตลอดเวลาต่อเนื่องกันไป

จากที่กล่าวถึงหลักการ ๔ ประการ ของการพัฒนาเพื่อให้ประชาชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความร่มเย็นเป็นปรกติสุขตามแนวพระราชดำริ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นว่าการพัฒนาคือการนำของใหม่เข้ามาแทนของเก่า หรือการสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาแทนของเก่า หากแต่ทรงย้ำว่าการพัฒนาจะต้องรวมถึงแต่การรักษาสภาพที่ดีไว้ให้เป็นพื้นฐาน จากนั้นจึงสร้างเสริมสิ่งใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ทั้งในทางสังคมและภูมิศาสตร์ เช่น พื้นดิน สภาพอากาศและน้ำ เป็นต้น อีกทั้งสิ่งใหม่ที่สร้างขึ้นจะต้องตรงกับความต้องการและเหมาะสมกับวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนนั้นด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ความประสมประสานระหว่างของเดิมที่ดีกับของใหม่ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ก็จะกลมกลืนหรือผสมผสานเข้าเป็นเนื้อเดียวกันได้ ช่องว่างหรือความขัดแย้งต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น พระองค์ทรงย้ำว่าการพัฒนาจะต้องยึดความพร้อมของประชาชนเป็นสำคัญ การพัฒนาไม่ใช่ว่าการบังคับหรือการยัดเยียด หากแต่เป็นการกระทำที่เกิดจากความเข้าใจและสมัครใจของประชาชน และการพัฒนาจะต้องดำเนินไปอย่างมีขั้นตอนตามลำดับ ประการสำคัญที่ต้องไม่ลืมคือการพัฒนาจะต้องมุ่งให้ประชาชนส่วนใหญ่มีสภาพชีวิตที่ “พอมี พอกิน พอใช้” ก่อน การพอมี พอกิน พอใช้ นี้ สะท้อนให้เห็นจากสภาพความสมดุลย์ของความสามารถในการผลิตหรือรายได้กับการบริโภคหรือการดำรงชีวิต กล่าวคือ ถ้าความสามารถในการผลิตหรือรายได้มีน้อยกว่าการบริโภคหรือการดำรงชีวิตแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้น ในกรณีเช่นนี้ การแก้ไขจะต้องกระทำทั้งสองด้านควบคู่กันไป กล่าวคือ ในด้านหนึ่งจะต้องเพิ่มความสามารถในการผลิตหรือเพิ่มรายได้ให้สูงขึ้น และในอีกด้านหนึ่งจะต้องลดการบริโภคหรือลดสิ่งฟุ่มเฟือยที่ไม่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตลงไป เพื่อให้รายได้และรายจ่ายในการครองชีพสมดุลกัน นั่นหมายความว่า การพัฒนาไม่ใช่มุ่งที่การเพิ่มผลผลิตหรือรายได้แต่เพียงด้านเดียว แต่การพัฒนาจะต้องส่งเสริมการรู้จักดำรงชีวิตที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในด้านต่าง ๆ ของชุมชนด้วย

๓. วิธีการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน

ภายใต้หลักการข้างต้นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นถึงแนวทางการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชนที่จะนำไปสู่ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขนั้น ทำให้เกิดคำถามต่อมาว่า จากหลักการดังกล่าวทั้งสี่ประการ จะมีวิธีการปฏิบัติเพื่อให้หลักการเหล่านั้นบรรลุผลสำเร็จได้อย่างไร หัวข้อนี้จะพยายามรวบรวมแนวพระราชดำริที่เกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติในเรื่องการพัฒนาตามหลักการที่กล่าวแล้ว โดยมุ่งหวังว่าวิธีการปฏิบัติที่กล่าวต่อไปนี้จะช่วยให้เกิดความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาในระดับปฏิบัติการ วิธีการพัฒนาที่สรุปได้มี ๔ ประการสำคัญ คือ

๑. ในการดำเนินงาน ต้องค่อยทำค่อยพิจารณาไป ไม่ทำด้วยความเร่งรีบ ด้วยความกระหาย
๒. เทคโนโลยีทันสมัยที่นำมาใช้ ต้องดัดแปลงให้เหมาะสมกับสถานะของประเทศและประชาชน อีกทั้งต้องง่ายและไม่สิ้นเปลือง
๓. นักวิชาการและนักปฏิบัติต้องประสานงานกัน
๔. ประชาชนจะต้องช่วยงานต่าง ๆ ด้วยความกลมเกลียวและสามัคคีกัน

ก. ในการดำเนินงาน ต้องค่อยทำค่อยพิจารณาไป ไม่ทำด้วยความเร่งรีบ ด้วยความกระหาย

วิธีการพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชนและนำไปสู่ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า จะต้องค่อย ๆ กระทำตามลำดับขั้นไป ไม่กระทำด้วยความเร่งรีบซึ่งอาจจะทำให้เกิดความเสียหายได้ ทรงมีรับสั่งกับนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่า

“เมื่อท่านพยายามทำงานประจำของท่านให้ถูกต้องสมบูรณ์อยู่เสมอได้แล้ว ก็จะเป็นพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าต่อไป ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะต้องค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กละน้อยตามลำดับ ให้เป็นการทำไป พิจารณาไป และปรับปรุงไป ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกความใหม่ เพราะความจริงสิ่งใหม่แท้ ๆ นั้นไม่มีสิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่า” (๑๑ กรกฎาคม ๒๕๒๓)

หรือที่ทรงมีรับสั่งกับผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเรื่องเดียวกันนี้ว่า

“เมื่อมีพื้นฐานแน่นหนาบริบูรณ์พร้อมแล้ว ก็ตั้งต้นพัฒนางานต่อไป ให้เป็นการทำไป พิจารณาไป และปรับปรุงไป ไม่ควรกระทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่ สิ่งใหม่ เพื่อความแปลกใหม่ เพราะความจริงสิ่งใดที่ใหม่แท้ ๆ นั้นไม่มีสิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่า และต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า” (๒๖ กรกฎาคม ๒๕๒๗)

จะเห็นว่าการพัฒนาจะต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ดังที่รับสั่งว่า “ทำไป พิจารณาไป และปรับปรุงไป” เท่ากับแสดงให้เห็นว่า การพัฒนามีลักษณะเป็นกระบวนการที่กระทำต่อเนื่องกันไป ในแต่ละขั้นของกระบวนการจะต้องมีการพิจารณา ตรวจสอบ และปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา ประเด็นที่น่าพิจารณาต่อมา คือทรงชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาจะต้อง “ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหาย” กล่าวคือการพัฒนาไม่ใช่การรีบร้อนที่จะต้องรีบทำให้เสร็จตามความกระหายของผู้กระทำหรือนักพัฒนา เพราะการพัฒนาต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนด้วย ดังนั้นความพร้อมของด้านประชาชนจึงมีความสำคัญที่จะกำหนดลักษณะของการพัฒนาด้วย ดังที่หลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริชี้ว่าการพัฒนาไม่ใช่การบังคับหรือการยึดเยียด ฉะนั้นการพิจารณาและการปรับปรุงที่ทรงรับสั่งนี้จึงครอบคลุม

ไปถึงการพิจารณาและการปรับปรุงด้านประชาชนในชุมชนด้วย ไม่ใช่ดำเนินการพัฒนาไปตามความพอใจหรือความเห็นชอบของนักพัฒนาตามลำพัง ซึ่งอาจจะไม่ตรงและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนได้ ด้วยเหตุผลนี้ การพัฒนาจึงไม่สามารถทำได้ด้วยอาการเร่งรีบและความกระหายได้ นอกจากนี้ความกระหายที่ทรงรับสั่งถึงยังเกี่ยวข้องไปถึงความกระหายที่จะนำของใหม่หรือความแปลกใหม่เข้าไปสู่ชุมชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าการพัฒนาจะต้องตั้งบนพื้นฐานของเดิมที่มีอยู่ และสิ่งที่นำเข้าไปโดยกระบวนการพัฒนาจะต้องสอดคล้องและเสริมคุณค่าให้แก่พื้นฐานเดิมที่ดีที่มีอยู่ ถ้าของใหม่ที่นำเข้าไปไม่สอดคล้องกับพื้นฐานเดิมอาจจะนำมาซึ่งความเสียหายแก่ชุมชนได้ ยิ่งไปกว่านั้นของใหม่ต่าง ๆ เมื่อเวลาผ่านไปก็กลายเป็นของเก่าไปด้วย นั่นหมายความว่า การใช้ของใหม่จึงไม่ใช่ประเด็นสำคัญสำหรับการพัฒนา แต่การพัฒนากลับมีประเด็นสำคัญที่การนำพื้นฐานที่ดีของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และเสริมสร้างให้สิ่งนั้นมีคุณค่ามากขึ้นจะด้วยการปรับปรุงหรือการนำสิ่งอื่นที่ดีเข้าไปเสริม

เมื่อวิธีการพัฒนาเป็นเช่นกล่าว การจะหวังผลที่รวดเร็วทันตาเห็นจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากจากการพัฒนา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการพัฒนาจะต้องใช้เวลาและค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับขั้นจึงจะส่งผลให้การพัฒนาบรรลุถึงจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ในหลักการที่ได้กล่าวแล้ว

ข. เทคโนโลยีทันสมัยที่นำมาใช้ต้องดัดแปลงให้เหมาะสมกับสถานะของประเทศและประชาชน อีกทั้งต้องง่ายและไม่สิ้นเปลืองด้วย

วิธีการที่สองที่ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีทันสมัยในการพัฒนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสในเรื่องนี้ว่า

“การใช้เทคโนโลยีอันทันสมัยในงานต่าง ๆ นั้น ว่าโดยหลักการควรจะให้ผลมากในเรื่องประสิทธิภาพ การประหยัด และการทุ่มแรงงาน แต่อย่างไรก็ตาม ก็คงยังจะต้องคำนึงถึงสิ่งอื่นอันเป็นพื้นฐานและส่วนประกอบของงานที่ทำ ด้วย อย่างในประเทศของเรา ประชาชนทำมาหากินเลี้ยงตัว ด้วยการกลีกรรรมและการลงแรงทำงานเป็นพื้นฐาน การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมจะมีปัญหา เช่นอาจทำให้ต้องลงทุนมากมายสิ้นเปลืองเกินกว่าเหตุ หรืออาจก่อให้เกิดการว่างงานอย่างรุนแรงขึ้นเป็นต้น ผลที่เกิดก็จะพลาดเป้าหมายไปทางไกล และกลับกลายเป็นผลเสีย ดังนั้น จึงต้องมีความระมัดระวังมากในการใช้เทคโนโลยีปฏิบัติงานคือควรจะพยายามใช้ให้พอเหมาะพอดีแก่สถานะของบ้านเมืองและการทำกินของราษฎรเพื่อให้เกิดประสิทธิผลด้วยเกิดความประหยัดอย่างแท้จริงด้วย” (๑๘ ตุลาคม ๒๕๒๓)

จะเห็นว่าทรงเน้นการใช้เทคโนโลยีในการพัฒนา ๓ ประเด็นคือ ประสิทธิภาพ ประหยัด และการทุ่มแรงงาน หมายความว่าเทคโนโลยีจะต้องช่วยให้การพัฒนามีประสิทธิภาพมากขึ้น ประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ และทุ่มแรงงานคนที่ต้องทำงานนั้น อย่างไรก็ตาม ทรงชี้ต่อไปว่าเทคโนโลยีนั้นจะต้องสอดคล้องกับสภาพพื้นฐานต่าง ๆ ของชุมชน เพราะการใช้เทคโนโลยีอาจจะทำให้การพัฒนาต้องใช้งบประมาณมากเกินไปเนื่องจากอุปกรณ์เครื่องมือที่ทันสมัยเหล่านั้นมีราคาแพง และเมื่อใช้เครื่องทุ่มแรงแล้วอาจจะทำให้แรงงานคนซึ่งมีจำนวนมากไม่มีงานทำได้ การว่างงานเพราะเครื่องจักรเข้าไปทำหน้าที่ก็จะเกิดขึ้น ผลดีที่คาดว่าจะเกิดจากการใช้เทคโนโลยีจึงกลายเป็นผลเสียได้ ดังนั้น การใช้เทคโนโลยีจึงจะต้อง “เหมาะสมพอดีแก่สถานะของบ้านเมือง” พระองค์ท่านทรงแนะนำการเลือกใช้เทคโนโลยีดังนี้

“สิ่งสำคัญที่สถาบันแห่งนี้ได้ปฏิบัติมา และก่อเกิดประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างมากนั้น คือการพยายามศึกษาวิทยาการและเทคโนโลยีอันก้าวหน้าทุกสาขาจากทั่วโลก แล้วเลือกสรรส่วนที่สำคัญเป็นประโยชน์ นำมาปรับปรุงใช้ให้พอดีพอเหมาะ กับสภาพ และฐานะของประเทศของเรา เพื่อช่วยให้ประเทศของเราสามารถนำเทคโนโลยีอันทันสมัยมาใช้พัฒนางานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและไม่สิ้นเปลือง. หลักการของสถาบันที่ถือปฏิบัติมานั้นเป็นหลักการที่ดี เหมาะสมแก่การพัฒนาบ้านเมืองในปัจจุบันอย่างยิ่ง” (๑๖ มิถุนายน ๒๕๒๖)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงปิดกั้นเทคโนโลยีใหม่จากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกแต่ประการใด ทรงกันข้าม ทรงสนับสนุนให้มีการศึกษาและนำเทคโนโลยีทันสมัยทุกสาขาจากทั่วโลกมาใช้ประโยชน์ เพียงแต่พระองค์ทรงเห็นว่าจะต้องมีการเลือกใช้เทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์มา “ปรับปรุงใช้ให้พอดีพอเหมาะ กับสภาพและฐานะของประเทศ” หมายความว่าเทคโนโลยีบางอย่างอาจจะดีแต่ไม่พอดีหรือไม่เหมาะสมกับสภาพหรือฐานะของประเทศ เช่น ไม่เหมาะสมกับอัธยาศัยของคนไทย ไม่พอดีกับฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศ เป็นต้น ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีเหล่านี้ จะต้องนำมาพิจารณาที่จะเลือกใช้เทคโนโลยีด้วย มิใช่เพียงแต่เห็นว่าเทคโนโลยีอันหนึ่งดีหรือก้าวหน้าก็นำมาใช้แล้ว โดยไม่คำนึงว่าเทคโนโลยีนั้นจะเหมาะสมหรือพอดีกับสภาพและฐานะของประเทศและประชาชนหรือไม่ ความเหมาะสมกับสภาพและฐานะนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับสภาพความเป็นจริงของประชาชนที่อยู่ในชุมชนที่จะใช้เทคโนโลยีนั้น กล่าวคือเทคโนโลยีที่เหมาะสมจะต้องเป็นสิ่งที่ไม่ยากจนเกินความสามารถหรือความเข้าใจของประชาชน ประชาชนในฐานะผู้ปฏิบัติหรือผู้ใช้เทคโนโลยีจะต้องสามารถใช้เทคโนโลยีนั้นได้ อีกทั้งเทคโนโลยีนั้นจะต้องสามารถแสวงหาได้ไม่ยากจากชุมชนนั้น โดยเฉพาะในด้านการบำรุงรักษาและการซ่อมแซม เมื่อใช้เทคโนโลยีด้วยวิธีการเช่นนี้ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงและสมคูลในทุกด้าน ซึ่งจะส่งผลให้ประเทศชาติและประชาชนมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคง พระองค์ทรงยกตัวอย่างการใช้เทคโนโลยีด้านการสื่อสารกับการพัฒนาว่า

“การสื่อสารเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในการพัฒนาสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า รวมทั้งการรักษาความมั่นคงและปลอดภัยของประเทศด้วย. ยิ่งในสมัยปัจจุบัน ที่สถานการณ์ของโลกเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ การติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ ย่อมมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ. ทุกฝ่ายและทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารของประเทศ จึงควรจะได้ร่วมมือกันดำเนินงานและประสานผลงานกันอย่างใกล้ชิด และสอดคล้อง. สำคัญที่สุด ควรจะได้พยายามศึกษาค้นคว้าวิชาการและเทคโนโลยีอันทันสมัยให้ลึกซึ้งและกว้างขวาง แล้วพิจารณาเลือกเฟ้นส่วนที่ดี มีประสิทธิภาพแน่นอน มาปรับปรุงใช้ด้วยความฉลาดริเริ่ม ให้พอดีพอเหมาะพอสอดกับฐานะและสภาพของบ้านเมืองของเรา เพื่อให้กิจการสื่อสารของชาติมีโอกาสดำเนินไปอย่างเต็มที่ และสามารถอำนวยความสะดวกแก่การสร้างเสริมเศรษฐกิจ สังคม และเสถียรภาพของบ้านเมืองได้อย่างสมบูรณ์แท้จริง.” (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๒๖)

นั่นหมายความว่า การเลือกใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยจะต้องมีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเทคโนโลยีนั้นให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ จึงจะสามารถเลือกเทคโนโลยีที่ดีจริงมาใช้ และที่สำคัญคือ การที่จะนำเทคโนโลยีที่เลือกเฟ้นมาแล้วไปใช้ จะต้องปรับปรุงเทคโนโลยีนั้นด้วยความฉลาดริเริ่ม เพื่อให้เทคโนโลยีดังกล่าวเหมาะสมกับฐานะและสภาพของประเทศชาติและประชาชน

นอกจากความเหมาะสมกับสภาพของประเทศชาติและประชาชนแล้ว การนำเทคโนโลยีมาใช้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงชี้ด้วยว่าจะต้องไม่เป็นการสิ้นเปลืองและเทคโนโลยีนั้นจะต้องง่ายที่ประชาชนสามารถจะใช้ได้ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำเทคโนโลยีได้อย่างคุ้มค่าและมีความเสียหายน้อยที่สุด ดังที่ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า

“เทคโนโลยีนั้น โดยหลักการ คือการทำให้สิ่งที่มีอยู่ให้เกิดเป็นสิ่งที่นำมาใช้ประโยชน์ ได้ดังนั้น เทคโนโลยีที่ดี ที่สมบูรณ์แบบ จึงควรสร้างสิ่งที่จะใช้ประโยชน์ได้อย่าง คุ้มค่า และมีความสูญเปล่าหรือความเสียหายเกิดขึ้นน้อยที่สุด แม้แต่สิ่งที่เป็นของเสีย เป็นของเหลือทิ้งแล้ว ก็ควรจะได้ใช้เทคโนโลยีแปรสภาพให้เป็นของใช้ได้ เช่น ใช้ทำ ขยะและมูลสัตว์ให้เป็นแก๊สและปุ๋ย เป็นต้น โดยทางตรงข้ามเทคโนโลยีใดที่ใช้การ ได้ไม่คุ้มค่า ก่อให้เกิดความสูญเปล่าและความเสียหายได้มาก จัดว่าเป็นเทคโนโลยีที่ บกพร่อง ไม่สมควรจะนำมาใช้ไม่ว่าในกรณีใด ท่านทั้งหลายจะเป็นผู้ใช้เทคโนโลยี ในการสร้างสรรค์ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาสภาพบ้านเมืองและฐานะความเป็นอยู่ของประชาชน ต่อไป ควรหัดเป็นคนช่างคิดช่างสังเกตในการปฏิบัติงานของตนเอง นอกจากเทคโนโลยี ที่ใหญ่โตระดับสูงสำหรับใช้ในงานใหญ่ ๆ ที่ต้องการผลมาก ๆ แล้ว แต่ละคนควร จะคำนึงถึงและค้นคิดเทคโนโลยีอย่างง่าย ๆ ควบคู่กันไป เพื่อช่วยให้กิจการที่ใช้ทุน- รอนน้อยมีโอกาสนำมาใช้ได้โดยสะดวกและได้ผลด้วย” (๑๘ ตุลาคม ๒๕๒๒)

จะเห็นว่าเทคโนโลยีในการพัฒนาที่ทรงมีรับสั่งถึงนั้น จะต้องคุ้มค่า ไม่สิ้นเปลือง อีกทั้งไม่ก่อให้เกิดความสูญเปล่า หรือความเสียหาย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เทคโนโลยีจะต้องสามารถให้ประโยชน์อย่างมากที่สุดให้คุ้มค่ากับการลงทุน ไปในเทคโนโลยีนั้น ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือเทคโนโลยีที่นำมาใช้จะต้อง “ง่าย” กล่าวคือ เป็นเทคนิคหรือวิธีการ หรือเครื่องมือที่ง่าย สามารถปฏิบัติได้โดยประชาชน ไม่ต้องอาศัยความรู้พิเศษที่ต้องใช้เวลาและกำลังมากในการ ที่จะเรียนรู้ได้ ในประเด็นนี้พระองค์ทรงเน้นมิติของการปฏิบัติ เพราะถึงแม้เทคโนโลยีจะดีเพียงใดก็ตาม แต่ถ้า หากเกินกว่าความสามารถหรือความเข้าใจของประชาชนที่จะใช้เทคโนโลยีนั้นได้ เทคโนโลยีนั้นก็ไม่ใช่ประโยชน์ ดังนั้นการที่แนวพระราชดำริเรื่องการนำเทคโนโลยีในประเด็นของ “ง่าย” และ “ไม่สิ้นเปลือง” นี้ก็เป็นการสะท้อน ถึงการย้ำถึงความเหมาะสมของเทคโนโลยีต่อฐานะทางทุนรอนและความรู้ความสามารถของประชาชนด้วย เพราะ ฉะนั้นเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาตามแนวพระราชดำริจึงจะต้องง่ายและราคาไม่แพงนั่นเอง นอกเหนือไปจากความ เหมาะสมกับสภาพต่าง ๆ ของประเทศชาติและประชาชนที่กล่าวมาแล้ว

ค. นักวิชาการและนักปฏิบัติต้องประสานงานกัน

วิธีการพัฒนาที่สามที่ทรงมีรับสั่งถึงเกี่ยวข้องกับ การใช้หลักวิชาการและประสบการณ์จากการปฏิบัติจริง กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า การพัฒนาจะต้องอาศัยทั้งหลักวิชาและหลักปฏิบัติควบคู่กัน ดังที่ ทรงแสดงพระราชดำริในเรื่องนี้ว่า

“งานพัฒนาบ้านเมืองนั้น ต้องอาศัยบุคคลสองประเภท คือนักวิชาการกับผู้ปฏิบัติ นักวิชาการเป็นผู้วางโครงการ เป็นผู้รู้ เป็นผู้ชี้ทาง เป็นที่ปรึกษาของผู้ปฏิบัติ ส่วน ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ลงมือลงแรงกระทำงาน งานจะได้ผลหรือไม่เพียงไร ขึ้นอยู่กับความ สัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่ายนี้ ถ้ามีความเข้าใจและร่วมงานกัน ก็ไม่มีอุปสรรค ได้ผลงานเต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่ถ้าหากไม่เข้าใจกัน ก็เกิดอุปสรรคล่าช้า ซึ่งมักปรากฏ อยู่เสมอ และจำเป็นจะต้องแก้ไข” (๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๓)

พระราชกระแสนี้แสดงให้เห็นชัดว่าการพัฒนาจะต้องอาศัยนักวิชาการที่มีความรู้ มีหลักวิชาที่จะกำหนดโครงการหรือแผนการตลอดจนขั้นตอนต่าง ๆ ของการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนามีแผนการที่เป็นระบบชัดเจน แต่ลำพังเพียงโครงการหรือแผนการที่ดีเท่านั้นไม่ได้หมายความว่าพัฒนาตามโครงการหรือแผนการนั้นจะสำเร็จ ตรงกันข้ามโครงการหรือแผนการที่ดีจะต้องมีผู้ปฏิบัติงานที่ดีด้วย จึงจะทำให้การพัฒนابرลุจุดหมายตามที่วางไว้ ด้วยความจริงดังกล่าวนี้ การพัฒนาจึงต้องอาศัยทั้งนักวิชาการและนักปฏิบัติที่จะต้องประสานงานและร่วมมือกันด้วยความเข้าใจที่ดีต่อกัน จึงจะส่งผลให้ความร่วมมือกันเกิดผลอย่างเต็มที่ ฉะนั้นปัญหาหรืออุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายจะต้องได้รับการแก้ไข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นว่าหลักวิชาและการปฏิบัติในด้านต่าง ๆ จะต้องสัมพันธ์กันทั้งหมด จึงจะช่วยให้การพัฒนابرลุเป้าหมายของชาติ นั่นคือความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้า ดังที่ปรากฏในพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

“การพัฒนาประเทศ เพื่อให้เกิดความเจริญมั่นคงแก่คนส่วนรวมทั้งชาติได้แท้จริงนั้น จะต้องอาศัยหลักวิชาอันถูกต้อง และต้องกระทำพร้อมกันไปทุก ๆ ด้านด้วย เพราะความเป็นไปทุกอย่างในบ้านเมือง มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงถึงกันหมด” (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๕)

ดังนั้นการจะนำหลักวิชาต่าง ๆ มาใช้ จะต้องพิจารณาในด้านปฏิบัติด้วย กล่าวคือ ถ้าหลักวิชานั้นไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ หลักวิชานั้นก็จะเป็นประโยชน์จริงกับการพัฒนา ในด้านกลับกัน การพัฒนาที่มุ่งแต่การปฏิบัติแต่เพียงอย่างเดียวโดยขาดหลักวิชา ก็จะไม่ให้ผลอย่างเต็มที่หรือไม่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังอาจจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ฉะนั้นการปฏิบัติจึงจำเป็นต้องมีหลักวิชาเป็นตัวชี้แนะ นั่นหมายความว่าวิธีการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ จะต้องให้นักวิชาการและนักปฏิบัติประสานงานกันโดยมุ่งใช้ส่วนดีของแต่ละฝ่ายให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่การพัฒนา

สำหรับการใช้วิชาการในการปฏิบัติงานจริงนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงแนวพระราชดำริกับบัณฑิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ว่า

“คนที่จะใช้วิชาได้ดีนั้น ประการแรก จะต้องรู้จักวิชาเป็นอย่างดี คือรู้อย่างแจ่มแจ้ง ชำนิชำนาญ และทั่วถึงตลอดหมด ทั้งในหลักใหญ่ ทั้งในรายละเอียด รวมทั้งในส่วนที่จะต้องประสานกับวิชาอื่น ๆ เพื่อให้เกื้อกูลส่งเสริมกันและกันด้วย. ประการที่สอง จะต้องรู้จักพิจารณาเลือกทำงานที่เป็นงานสร้างสรรค์ มิใช่งานมีผลข้างลบ หรือที่ปราศจากคุณค่า ปราศจากประโยชน์อันพึงประสงค์. ประการที่สาม ไม่ว่าจะทำงานฝ่ายใดสาขาใด จะต้องเรียนรู้ลักษณะงานให้ทราบอย่างถ่องแท้ โดยเฉพาะในจุดประสงค์ ขอบเขต และแนวทางที่จะปฏิบัติ. ประการที่สี่ จะต้องมีความตั้งใจที่แน่วแน่ และมีความอดุสาหะ พรักพร้อมอยู่เสมอ ที่จะปฏิบัติงานนั้นให้จนสำเร็จประโยชน์ตามที่มุ่งหมาย.” (๗ สิงหาคม ๒๕๒๗)

จะเห็นว่าการจะใช้วิชาการให้เกิดผลดีในการปฏิบัตินั้น จะต้องมีการสำคัญ ๔ ประการดังที่ปรากฏในพระบรมราโชวาทข้างต้น ประเด็นที่สำคัญควรพิจารณาอย่างมากคือ ผู้ใช้วิชาการจะต้องรู้จักงานที่จะปฏิบัติอย่างถ่องแท้ ด้วยความรู้ความเข้าใจในงานนี้จะช่วยให้ผู้ใช้วิชาการทราบว่า จะใช้วิชาการในส่วนใดและอย่างไร จนถึงเมื่อไรของงานนั้น จึงจะให้ผลดีตามเป้าหมาย ฉะนั้นการจะใช้วิชาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ใช้นั้นจะต้องมีความแตกฉานและชำนาญในวิชานั้น จึงจะสามารถใช้วิชาดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ ประเด็นนี้ที่นำมาพิจารณาต่อคือในด้านกลับกัน ผู้ที่ไม่สามารถใช้วิชาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนหนึ่งเป็นไปได้ที่มาจากการที่ผู้ใช้นั้นไม่มีความแจ่มแจ้งและชำนาญอย่างแท้จริง

ในวิชานั้น จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นถึงจุดประสานสัมพันธ์ระหว่างวิชาการกับการปฏิบัติหรือระหว่างนักวิชาการกับนักปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะด้วยการประสานงานกันอย่างดีของทั้งสองฝ่ายนี้ จะส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพแก่การปฏิบัติงานรวมทั้งการพัฒนาด้วย

ง. ประชาชนจะต้องช่วยงานต่าง ๆ ด้วยความกลมเกลียวและสามัคคี

วิธีการพัฒนาที่สี่ตามแนวพระราชดำริเกี่ยวข้องกับบทบาทของประชาชนต่อการพัฒนา ดังที่กล่าวในหลักการหนึ่งของการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นคือการพัฒนาจะต้องสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของประชาชน ฉะนั้นประชาชนจึงเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ครั้นการพัฒนาสอดคล้องกับความต้องการประชาชน ความร่วมมือและสนับสนุนของประชาชนก็จะเกิดตามมา นั่นหมายความว่าพัฒนาไม่ใช่การให้โดยที่ประชาชนเป็นแต่เพียงผู้รับเท่านั้น ตรงกันข้ามประชาชนจะต้องมีส่วนช่วยให้การพัฒนานั้นบรรลุเป้าหมายด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายบทบาทของประชาชนในการพัฒนานี้ว่า

“อย่างเช่นการร่วมกันสร้างฝาย สร้างฝายนั้นถ้าทำคนเดียวก็จะทำไม่ได้ใหญ่โต อาจจะ
ไม่เพียงพอสำหรับการทำมาหากิน แต่ว่าถ้าร่วมกันทำก็สามารถที่จะทำให้มีน้ำมาใช้ใน
การเพาะปลูกให้เพียงพอ ฉะนั้นจึงมีการร่วมกันสร้างฝาย ซึ่งจะต้องสร้างฝายอยู่
ทุก ๆ ปี เพราะว่าการสร้างฝายนั้นถ้าถึงเวลาที่เสื่อมลงไปตามสภาพก็จะทำให้ฝายนั้น
ใช้การไม่ได้ ก็ต้องมาซ่อม หรือต้องมาสร้างขึ้น ส่วนมากก็ทำกันเกือบทุกปี ต่อมาเมื่อ
มีโครงการของทางราชการเป็นส่วนกลาง ส่วนกลางก็มีกรมขึ้นมา กรมนั้นก็มีส่วนที่
ที่จะทำให้โครงการต่าง ๆ มีความคงทนถาวรขึ้น จึงเป็นงานของทางราชการขึ้นมา งาน
ของเอกชนของกลสิกรก็ทำอยู่ แต่ว่าทางราชการก็เข้ามาช่วยด้วย จนกระทั่งรู้สึกว่าจะเข้าใจ
ว่าเป็นหน้าที่ของทางราชการทางเดียวที่จะทำให้มีสิ่งที่จะเป็นประโยชน์เกิดขึ้น ทางราชการ
ทำแล้วราษฎรหรือกลสิกรก็รับประโยชน์ไป ทำให้เกิดความคิดขึ้นมาที่ไม่รู้จะถูกต้อง
ว่า ทางราชการมีหน้าที่บริการประชาชน และประชาชนก็รับแต่ฝายเดียว ถ้าอย่างนี้
งานก็ไม่ก้าวหน้า เพราะว่าทางราชการก็ต้องใช้เงินงบประมาณ ก็จะต้องมาจากการเก็บ
ภาษีอากรนั่นเอง ซึ่งถ้ามีทุนไม่พอก็ไม่สามรถที่จะทำให้ทั่วถึง ราษฎรและกลสิกรก็เกิด
ความเดือดร้อนนั่นเอง ฉะนั้นก็ต้องมีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างกลสิกรกับ
หน่วยต่าง ๆ ของทางราชการ แต่ว่าถ้ามีการติดต่อของราษฎรเป็นส่วนตัว เป็นรายตัว
รายบุคคล ก็ทำให้โครงการต่าง ๆ ไม่สามรถที่จะทำเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมอย่าง
สอดคล้องได้ การที่กลสิกรได้รวมกลุ่มเข้าเป็นกลุ่มเกษตรกรบ้าง เป็นสมาคมบ้าง
และเป็นสหกรณ์จึงเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับการพัฒนาประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ
และอย่างเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้มากเท่าที่จะกระทำได้โดยไม่มี การเปลี่ยนแปลง”

(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๖)

จะเห็นว่าการพัฒนาไม่ใช่หน้าที่ของราชการโดยลำพัง แต่เป็นหน้าที่ของประชาชนด้วยที่จะต้องร่วมมือกับทางราชการ จึงจะทำให้การพัฒนาเกิดผลขึ้น และการร่วมมือของประชาชนจะได้ผลมากขึ้น เมื่อประชาชนสามารถรวมกันเป็นกลุ่มอย่างมั่นคงและมีความสามัคคีร่วมใจกันที่จะสนับสนุนงานต่าง ๆ ในการพัฒนา เมื่อเป็นเช่นนั้นการพัฒนาก็จะมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์จริง ตัวอย่างที่ทรงยกเรื่องสร้างฝายนั้นยังแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาจะต้องกระทำอยู่ตลอดเวลา เพราะสิ่งที่สร้างขึ้นมามีงานพัฒนาหนึ่ง สามารถที่จะเสื่อมสภาพลงหรือเสียหายได้ ดังนั้น

การซ่อมแซมหรือบำรุงรักษาให้ของสิ่งนั้นคงอยู่และสามารถใช้งานให้เป็นประโยชน์ได้ จึงเป็นสิ่งจำเป็น การซ่อมแซมหรือบำรุงรักษานี้เป็นหน้าที่โดยตรงของประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากสิ่งนั้น เช่นฝาย เป็นต้น ที่จะต้องทำ เพราะการจะปล่อยให้ทุกอย่างเป็นภาระหน้าที่ของทางราชการแต่เพียงฝ่ายเดียว ก็จะต้องใช้งบประมาณซึ่งก็มาจากภาษีอากรของประชาชน ในกรณีซึ่งงบประมาณของทางราชการไม่เพียงพอ การให้บริการเช่นการซ่อมแซม บำรุงรักษา ก็จะไม่เพียงพอและทั่วถึง เมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนก็จะเดือดร้อนได้ ดังนั้นเพื่อป้องกันความเดือดร้อนที่อาจจะเกิดขึ้นจากการรอรับบริการหรือความช่วยเหลือจากทางราชการแต่เพียงอย่างเดียว ประชาชนจึงสมควรที่จะรวมกันเป็นกลุ่มและสร้างความสามัคคีกลมเกลียวเพื่อที่จะช่วยกันสร้างหรือซ่อมแซมสิ่งสาธารณประโยชน์นั้นให้สามารถเป็นประโยชน์แก่ชุมชนของตนอยู่ตลอดเวลา เมื่อประชาชนมีความสามัคคีกลมเกลียวที่จะร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาเช่นนี้แล้ว การพัฒนางานก็จะเกิดผลตรงตามเป้าหมายและสามารถคงอยู่ตลอดไปได้

นอกจากที่ประชาชนจะต้องมีความสามัคคีกลมเกลียวกันที่จะช่วยงานพัฒนาแล้ว ประชาชนยังจะต้องมีความสามัคคีกับนักพัฒนาด้วยจึงจะช่วยให้การพัฒนาสำเร็จได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งในเรื่องนี้ว่า

“ความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้ที่พัฒนาและผู้ที่อยู่ในกลุ่มชน จะเป็นหมู่บ้านจะเป็นตำบล หรือจะเป็นอำเภอ เป็นจังหวัด และประเทศ ต้องมีความสามัคคีกลมเกลียวไม่ขัดซึ่งกันและกัน จึงจะพัฒนาได้” (๗ พฤษภาคม ๒๕๑๓)

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปพอจะกล่าวได้ว่า ความสามัคคีกลมเกลียวของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จได้

จากที่กล่าวถึงวิธีการพัฒนาเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนตามแนวพระราชดำรินี้จะเห็นว่าวิธีการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเน้นถึงการพัฒนาที่มีความมั่นคง ค่อยคิดค่อยพิจารณาและค่อยปรับปรุงแก้ไขไป ไม่ใช่ทำอย่างรีบเร่งตามความกระหายของนักพัฒนา การใช้เทคโนโลยีก็เช่นกัน มุ่งจะให้การพัฒนาเกิดผลจริงตามสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น การใช้หลักวิชาและหลักปฏิบัติ ตลอดจนการทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาก็ล้วนแต่มุ่งจะให้การพัฒนาเกิดผลจริงในทางปฏิบัติทั้งสิ้น ฉะนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่าแนวพระราชดำรินี้ด้านวิธีการพัฒนานั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับ “การปฏิบัติได้” เป็นสำคัญ หมายความว่าวิธีการพัฒนาจะต้องสามารถปฏิบัติได้ภายใต้ข้อจำกัดต่าง ๆ ของสภาพแวดล้อม เช่น ข้อจำกัดของทุน ข้อจำกัดของความรู้ของประชาชน เป็นต้น และที่สำคัญ การปฏิบัติได้นั้นจะต้องให้ผลตรงตามเป้าหมายของการพัฒนาที่ตั้งได้ด้วย ไม่ใช่ปฏิบัติได้แต่ให้ผลไม่ตรงกับเป้าหมายที่กำหนดไว้

๔. คุณสมบัติของนักพัฒนา

ด้วยหลักการและวิธีการพัฒนาเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่จะนำไปสู่ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนตามที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นความสำคัญของการปฏิบัติอย่างมาก กล่าวคือการพัฒนาที่จะถือว่าดีต่อเมื่อปฏิบัติแล้วให้ผลดีจริง ดังนั้นการปฏิบัติโครงการหรือแผนการต่าง ๆ ของการพัฒนาจึงมีความสำคัญยิ่ง การปฏิบัติที่ดีนั้นพระองค์พระราชทานแนวพระราชดำริไว้แล้วตามที่กล่าวในหัวข้อที่ผ่านมาเรื่องวิธีการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน อย่างไรก็ตาม วิธีการที่ทรงแสดงไว้จะเกิดผลจริงตามเป้าหมายจะต้องอาศัยนักพัฒนาทั้งที่เป็นนักวิชาการและนักปฏิบัติที่มีคุณสมบัติเฉพาะบางอย่างด้วย คุณสมบัติเหล่านี้จะเป็นปัจจัยที่จะช่วยสนับสนุนให้นักพัฒนาสามารถปฏิบัติหน้าที่ให้ลุล่วงไปได้ตามเป้าหมายด้วยดี คุณสมบัติที่พระองค์ทรงมีรับสั่งถึงของนักพัฒนามี ๕ ประการสำคัญดังนี้

๑. มีความกตัญญูกตเวทีต่อชาติบ้านเมือง
๒. มีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถสูง ทั้งทางวิชาการและการประสานงาน
๓. มีความบริสุทธิ์ใจ มีมนุษยธรรม และมีความเมตตา
๔. มีความตั้งใจจริง มีความอุตสาหะวิริยะ มีความคิดริเริ่ม และมีการคิดค้นอย่างฉลาด
๕. มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ

ก. มีความกตัญญูกตเวทีต่อชาติบ้านเมือง

คุณสมบัติแรกของนักพัฒนาที่ทรงมีรับสั่งถึงเกี่ยวข้องกับสำนึกหรือจิตใจที่มีต่อชาติบ้านเมืองของนักพัฒนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงสำนึกนี้ว่า

“ความกตัญญูกตเวทีคือสภาพจิตที่รับรู้ความดี และยินดีที่จะกระทำความดีโดยศรัทธามั่นใจ. คนมีกตัญญูจึงไม่ลบล้างทำลายความดี และไม่ลบหลู่ผู้ที่ได้ทำความดีมาก่อน หากเพียรพยายามรักษาความดีทั้งปวงไว้ให้เป็นพื้นฐานในความประพฤติปฏิบัติทุกอย่างของตนเอง. เมื่อเต็มใจและจงใจกระทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความดีดังนี้ ก็ย่อมมีแต่ความเจริญมั่นคงและรุ่งเรืองก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น. จึงอาจกล่าวได้ว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณสมบัติอันสำคัญยิ่งสำหรับนักพัฒนา และผู้ปรารถนาความเจริญก้าวหน้าทุกคน.”

(๘ เมษายน ๒๕๒๖)

นั่นหมายความว่าบุคคลที่มีความกตัญญูนั้นคือบุคคลที่มีจิตใจหรือสำนึกที่ดี มีความยินดีตั้งใจที่จะทำความดีโดยมีศรัทธามั่นใจ โดยไม่ลบหลู่ดูถูกผู้ที่ทำความดีอื่น ๆ อีกทั้งมีความมุ่งมั่นที่จะทำดีในทุกด้าน ดังที่กล่าวแล้วว่าการพัฒนาเป็นกิจกรรมที่มุ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวม ฉะนั้นนักพัฒนาจึงเป็นบุคคลที่มุ่งทำกรณียกิจที่จะก่อประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมือง ดังนั้นที่ทรงมีรับสั่งว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณสมบัติสำคัญยิ่งของการพัฒนานั้น ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นที่จะให้นักพัฒนามีความกตัญญูกตเวทีต่อชาติบ้านเมือง เพราะคุณสมบัตินี้จะช่วยให้นักพัฒนามีจิตใจและความตั้งใจที่จะกระทำความดีที่เป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองอย่างมั่นคง อีกทั้งยังจะมีสำนึกที่จะรักษาความดีนี้ไว้เพื่อเป็นหลักปฏิบัติให้แก่ตนเองตลอดไป นั่นหมายความว่าเมื่อนักพัฒนามีความกตัญญูกตเวทีต่อชาติบ้านเมือง ย่อมจะช่วยให้นักพัฒนามีความมุ่งมั่นด้วยศรัทธาที่จะกระทำการณียกิจอันเป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองตลอดไป

ข. มีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถสูงทั้งทางวิชาการและการประสานงาน

คุณสมบัติประการที่สองของ นักพัฒนาเกี่ยวข้องกับความเฉลียวฉลาดและความสามารถในการปฏิบัติงาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงคุณสมบัตินี้กับคณะผู้บริหารงานเร่งรัดพัฒนาชนบทว่า

“การพัฒนาชนบทเป็นงานที่สำคัญ เป็นงานที่ยาก เป็นงานที่จะต้องทำให้ได้ด้วยความสามารถ ด้วยความเฉลียวฉลาด คือทั้งเฉลียวทั้งฉลาด ต้องทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ มิใช่มุ่งที่จะหากินด้วยวิธีการใด ๆ ใครอยากหากินขอให้ลาออกจากตำแหน่ง ไปทำการค้าดีกว่า” (๑๓ มิถุนายน ๒๕๑๒)

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริไม่ใช่สิ่งที่จะสามารถกระทำได้ง่าย อีกทั้งยังเป็นงานที่มีความสำคัญ เพราะส่งผลกระทบถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนและประเทศชาติโดยตรง ดังนั้นการพัฒนาจึงจะต้องอาศัยคุณสมบัติของนักพัฒนาคือความเฉลียวฉลาดและความสามารถที่จะดำเนินงานให้เกิดผล

ตามเป้าหมายได้ ความเฉลียวฉลาดและความสามารถนี้จะช่วยให้นักพัฒนาสามารถพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของการพัฒนาให้ลุล่วงไปได้ ความเฉลียวฉลาดและความสามารถที่ทรงมีรับสั่งถึงนี้ครอบคลุมทั้งในทางวิชาการและในการประสานงาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งในประเด็นนี้กับบัณฑิตของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ว่า

การพัฒนาประเทศ เพื่อให้เกิดความเจริญความมั่นคงแก่คนส่วนรวมทั้งชาติได้ แท้จริงนั้น จะต้องอาศัยหลักวิชาอันถูกต้อง และต้องกระทำพร้อมกันไปทุก ๆ ด้าน ด้วย เพราะความเป็นไปทุกอย่างในบ้านเมือง มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงถึงกันหมด เพียงแต่จะทำงานด้านการเกษตร ซึ่งโดยหลักใหญ่ได้แก่การกลีกรรรมและสัตวบาล อย่างน้อยที่สุดก็ยังคงต้องอาศัยวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ และ เศรษฐศาสตร์สหกรณ์ เข้าช่วยด้วย ทุกคนซึ่งเป็นผู้ที่จะใช้วิชาการในการพัฒนา บ้านเมืองต่อไป ควรทราบให้ถ่องแท้ว่าในการนั้นจำเป็นที่สุดที่จะต้องใช้อุบายการทำงานร่วมมือกันให้ประสานสอดคล้องทุกฝ่าย” (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๕)

จะเห็นว่านักพัฒนาจะต้องมีความสามารถในทางวิชาการ จึงจะสามารถใช้วิชาการให้เป็นประโยชน์แก่การพัฒนาได้ ฉะนั้นนักพัฒนาจำเป็นที่จะต้องศึกษาวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา และที่สำคัญคือในการพัฒนาเกี่ยวข้องกับหลายฝ่ายหรือหลายหน่วยงานทั้งในด้านวิชาการและด้านปฏิบัติการ ดังนั้นนักพัฒนาจะต้องมีความสามารถและความเฉลียวฉลาดที่จะประสานงานกับทุกฝ่ายให้สอดคล้องกัน เพื่อที่จะระดมกำลังและทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาให้จงได้ เนื่องจากการพัฒนามีขอบเขตที่กว้างขวาง จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและวิชาการที่หลากหลาย จึงเป็นการยากที่จะมีหน่วยงานที่มีความพร้อมในทุกด้านสำหรับการพัฒนา ดังนั้นเพื่อให้การพัฒนาสำเร็จจึงจำเป็นที่จะต้องมีการประสานงานกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้ปฏิบัติงานร่วมกันอย่างสอดคล้องกันและเสริมซึ่งกันและกัน ด้วยสภาพความเป็นจริงนี้ คุณสมบัติของความสามารถและความเฉลียวฉลาดในการประสานงาน จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญของนักพัฒนาที่จะช่วยให้การพัฒนาประสบความสำเร็จได้

ค. มีความบริสุทธิ์ใจ มีมนุษยธรรม และมีความเมตตา

คุณสมบัติประการที่สามของนักพัฒนาเกี่ยวข้องกับความมีมนุษยธรรม ความเมตตาและความบริสุทธิ์ใจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งกับคณะผู้บริหารงานเร่งรัดพัฒนาชนบทถึงคุณสมบัตินี้ว่า

“เพราะว่าการที่นำความเจริญการพัฒนาไปสู่ชนบท หมายถึงไปสู่ประชาชนในชนบทนั้นมีเหตุผลหลายประการ เหตุผลใหญ่ที่สุดข้อแรกก็คือมนุษยธรรม ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ร่วมประเทศกับเราซึ่งถ้าพูดถึงทางหนึ่งก็เป็นเพื่อนร่วมชาติ ถ้าพูดถึงอีกทางหนึ่งก็เป็นผู้ที่เรารู้ว่าอยู่ในความแร้นแค้น ก็ถ้าเรามีเมตตาแล้ว จำเป็นที่ทางราชการซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้มากกว่า เป็นผู้ที่มีฐานะดีกว่า ควรจะไปช่วย” (๑๓ มิถุนายน ๒๕๑๒)

และทรงมีพระราชกระแสในเรื่องเดียวกันอีกว่า

“ข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่งนั้นคือจะต้องทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพราะว่าเร่งรัดพัฒนาขึ้นอยู่กับว่าไว้มีกฎเกณฑ์ที่แหวกแนว บางทีก็ต้องทำผิดหลักของระเบียบของทางราชการ บางอย่างเพื่อความรวดเร็วและเร่งรัด บางทีก็ผิดแผน แต่แม้จะผิดแผนก็ต้องทำ บางเวลาก็ต้องใช้หลักมนุษยธรรม ใช้หลักเมตตา กับใช้หลักความบริสุทธิ์ใจแท้ ๆ ถึงจะทำงานได้ดี การทำผิดพลาด ถ้าทำความผิดพลาดด้วยความบริสุทธิ์ใจก็ดี ถ้าไม่ทำความบริสุทธิ์ใจก็เป็นผู้ทรยศต่อชาติ” (๑๓ มิถุนายน ๒๕๑๒)

จะเห็นว่าทรงเน้นถึงหลัก ๓ ประการ คือ หลักมนุษยธรรม หลักเมตตา และหลักความบริสุทธิ์ใจ ยังทรงมีรับสั่งด้วยว่า ในการพัฒนานั้นจะต้องยึดหลัก ๓ ประการนี้เพื่อให้ช่วยให้การพัฒนารรลุผลสำเร็จ นั้นหมายความว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาถ้ามีคุณสมบัติตามหลักทั้งสามประการนี้แล้ว ย่อมจะช่วยให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ในการพัฒนาได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญอีกประการคือ ถึงแม้ว่าการปฏิบัติงานและกิจการจะผิดพลาดไป แต่ถ้าผู้ปฏิบัติทำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว การปฏิบัตินั้นก็ไม่ได้ถือว่าเป็นสิ่งที่ผิด แต่ถ้าการปฏิบัตินั้นขาดความบริสุทธิ์ใจแล้วก็จะถือว่าการปฏิบัตินั้นเป็นสิ่งที่ผิดได้

สำหรับหลักเมตตาที่ทรงมีรับสั่งถึงนี้ สะท้อนให้เข้าใจถึงความรัก ความปรารถนาดีไม่ตรีจิตที่อยากจะทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ดังที่กล่าวแล้วว่า การพัฒนาคือการไปทำประโยชน์ให้แก่ประชาชน ฉะนั้นคุณสมบัติของเมตตาจึงเป็นคุณสมบัติที่สอดคล้องกับความหมายของการพัฒนาอย่างยิ่ง เมื่อนักพัฒนาปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเมตตา เช่นกล่าวแล้ว ย่อมจะส่งผลให้นักพัฒนานั้นมีแต่ความมุ่งมั่น มุ่งเจริญ ที่จะทำประโยชน์ให้แก่ประชาชนเท่านั้น การจะแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวหรือมุ่งให้เกิดผลร้ายแก่ผู้ใดก็จะไม่เกิดขึ้น ครั้นนักพัฒนาที่มีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ในจิตใจ ย่อมจะทำให้การพัฒนาไม่ถูกเบี่ยงเบนไปจากเป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนา เมื่อเป็นเช่นนั้นการพัฒนานี้จะบรรลุเป้าหมายที่จะทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน

ง. มีความตั้งใจจริง มีความอดุสาหะ วิริยะ มีความคิดริเริ่ม และมีการคิดค้นอย่างฉลาด

คุณสมบัติของนักพัฒนาในข้อนี้ทรงให้ความสำคัญกับการคิดริเริ่มและการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ อย่างฉลาด เพื่อที่จะได้นำสิ่งที่คิดค้นขึ้นมาได้นี้ไปใช้ในการพัฒนาต่อไป พระองค์ท่านทรงมีพระราชดำรัสกับผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ลาดกระบังว่า

“ผู้สำเร็จจากสถาบันนี้แล้ว จึงจัดว่าเป็นบุคคลที่มีพื้นฐานทางวิชาการทางความสามารถและความรับผิดชอบเพียบพร้อมเหมาะสมอย่างยิ่ง ที่จะรับภาระในการพัฒนาและสร้างสรรค์จรโลงความเจริญมั่นคงของบ้านเมืองต่อไป. บัณฑิตทั้งหลายควรจะต้องเป็นเกียรติ และเป็นกำลังใจ กระตุ้นเตือนให้ตั้งใจพยายามทำกิจการงานอันจะมีมา โดยเต็มกำลังความรู้ความสามารถ ด้วยความอดุสาหะวิริยะ ด้วยความริเริ่ม และด้วยความคิดค้นอย่างชาญฉลาด ให้สมกับที่มีคุณสมบัติพร้อมอยู่ในตัว.” (๑๘ ตุลาคม ๒๕๒๖)

หรือที่ทรงมีรับสั่งในเรื่องเดียวกันนี้กับสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าว่า

“การปฏิบัติทุกอย่าง จำเป็นต้องคิดค้นจากหลักเทคโนโลยีที่เรียนมา แล้วนำมาพัฒนา ดัดแปลงด้วยความคิดริเริ่มและความเฉียบแหลมว่องไว ให้สำเร็จเป็นผลเป็นประโยชน์ที่ต้องการ เมื่อแต่ละคนได้น้อมนำเอาแนวทางนี้ไปปฏิบัติด้วยตนเองในงานของตน ๆ จนบรรลุเป้าหมายแล้ว ก็จะพลอยให้ส่วนรวม คือบ้านเมือง ได้รับประโยชน์ด้วย บัณฑิตทั้งหลายได้เรียนรู้แบบแผนการทำงานอันถูกแท้ และมีประสิทธิภาพอย่างสูง มาแล้ว ควรอย่างยิ่งที่จะได้พยายามชวนช่วยทำงานที่จะมีมา ให้เต็มกำลังความรู้ความสามารถ ด้วยความตั้งใจจริง ด้วยความริเริ่ม และด้วยความคิดค้นอย่างชาญฉลาด ให้สมกับความสามารถที่มีคุณลักษณะดีพร้อมอยู่ในตัว ชาตินไทยของเราจักได้เจริญก้าวหน้าไปในโลกได้อย่างปลอดภัยและมั่นคง” (๑๒ ตุลาคม ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าทรงมีรับสั่งถึงความคิดริเริ่มและการคิดค้นอย่างฉลาดนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการคิดค้นเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการพัฒนา ดังที่ทรงชี้ในวิธีการพัฒนาว่าจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของประเทศและประชาชน ฉะนั้นการคิดค้นหรือดัดแปลงเทคโนโลยีให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ดังกล่าวจึงเป็นประโยชน์โดยตรงกับการใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นคุณสมบัติของความสามารถในการริเริ่มหรือการคิดค้นเทคโนโลยีที่เหมาะสมจึงเป็นคุณสมบัติที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา การคิดค้นเทคโนโลยีที่เหมาะสมนี้ไม่ใช่จะกระทำได้ง่าย ดังนั้นความตั้งใจจริง ความอุตสาหะวิริยะของผู้ค้นคิดจึงเป็นคุณสมบัติที่จะช่วยให้นักคิดหรือนักประดิษฐ์นั้น สามารถผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ไปสู่ความสำเร็จได้

จ. มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ

คุณสมบัติของนักพัฒนาประการสุดท้ายที่สำคัญคือ การมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงคุณสมบัตินี้กับบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหิดลว่า

“การรักษาความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกายเป็นปัจจัยของเศรษฐกิจที่ดี และสังคมที่มั่นคง เพราะร่างกายที่แข็งแรงนั้น โดยปรกติ จะอำนวยผลให้สุขภาพจิตใจสมบูรณ์ด้วย และเมื่อมีสุขภาพสมบูรณ์ดีพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจแล้ว ย่อมมีกำลังทำประโยชน์สร้างสรรค์เศรษฐกิจและสังคมของบ้านเมืองได้เต็มที่ ทั้งไม่เป็นภาระแก่สังคมด้วย คือเป็นแต่ผู้สร้าง มิใช่ผู้ถ่วงความเจริญ ดังนั้น จึงใคร่ขอร้องให้ทุก ๆ คน ตั้งใจและพยายามปฏิบัติหน้าที่ให้ได้ผลสมบูรณ์จริง ๆ อย่าปล่อยให้กำลังของชาติต้องเสื่อมถอยลงเพราะประชาชนเสียสุขภาพอนามัย จะทำให้การสร้างความมั่นคงก้าวหน้าทางสังคมและทางเศรษฐกิจทุกอย่างเป็นไปได้โดยยาก ท่านทั้งหลายควรระลึกให้ได้เสมอว่าสุขภาพที่สมบูรณ์ในร่างกายและจิตใจนั้นเป็นรากฐานของการสร้างสรรค์จรรโลงประเทศ อันจะเป็นทางขจัดปัญหาของสังคมส่วนสำคัญลงได้ และจะทำให้การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศบรรลุถึงความสำเร็จมั่นคง และเจริญก้าวหน้า ประกอบพร้อมไปด้วยความเป็นอิสระ ยุติธรรม และความผาสุก” (๒๒ ตุลาคม ๒๕๒๒)

จะเห็นว่าการจะทำให้เกิดการพัฒนาแก่ประเทศชาติและประชาชน จะต้องอาศัยบุคคลจากฝ่ายต่าง ๆ ร่วมกันปฏิบัติหน้าที่อย่างสอดคล้องกัน การที่บุคคลเหล่านั้นจะปฏิบัติหน้าที่ได้ด้วยดี จะต้องอาศัยการมีสุขภาพทั้งกายและจิตใจที่สมบูรณ์แข็งแรง กล่าวคือ ความแข็งแรงทางร่างกายจะช่วยให้ทำงานหรือปฏิบัติหน้าที่ได้ ครั้นเมื่อทำงานได้ผลงานนั้นย่อมจะส่งผลต่อฐานะการเป็นอยู่ดีขึ้น และในที่สุดช่วยให้เศรษฐกิจของประชาชนมีความมั่นคงและเจริญขึ้นตามลำดับ สำหรับนักพัฒนา ความแข็งแรงของร่างกายยังมีความสำคัญมากขึ้นไปอีก เพราะจะต้องปฏิบัติงานในสภาพพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีความยากลำบากนานัปการ ถ้านักพัฒนาไม่มีสุขภาพที่แข็งแรงพอ ย่อมจะไม่สามารถทนต่อความยากลำบากเหล่านั้นได้ อาจจะกล่าวได้ว่า การมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงทางกายเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของนักพัฒนาที่พึงจะต้องมี ส่วนความเข้มแข็งทางสุขภาพจิตก็นับว่ามีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเลย กล่าวคือการพัฒนา ย่อมจะต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ นานาอยู่ตลอดเวลา และความสำเร็จของการพัฒนาก็ขึ้นอยู่กับความสามารถและความสำเร็จในการจัดการกับปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้น สภาวะของการเผชิญปัญหาอยู่เสมอนี้จะต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งของนักพัฒนาอย่างมากที่จะอดทน ไม่ย่อท้อ และมีความอุตสาหะวิริยะที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จจนได้ นั่นหมายความว่า การมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงทั้งทางร่างกายและจิตใจจึงเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของนักพัฒนาที่จะมองข้ามไปไม่ได้ ถึงแม้ว่านักพัฒนาอาจจะมีความดีอื่น ๆ ที่ดี เช่น มีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถ

มีความเมตตา เป็นต้น นักพัฒนาจะไม่สามารถนำคุณสมบัติที่ดีดังกล่าวมาช่วยให้การพัฒนาสำเร็จได้ ถ้านักพัฒนาไม่มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ

จากที่กล่าวถึงคุณสมบัติของนักพัฒนาทั้ง ๕ ประการมานี้ จะเห็นถึงความรอบคอบและรอบรู้ของพระราชดำริ กล่าวคือ ทรงคำนึงถึงคุณสมบัติที่สำคัญ ๆ ต่อการปฏิบัติงานพัฒนา เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของคุณสมบัติที่ทรงแสดงเหล่านี้ ลองนึกภาพว่า ถ้านักพัฒนาขาดคุณสมบัติดังกล่าว เช่น ไม่มีความกตัญญูกตเวที ต่อบ้านเมือง ไม่มีความเฉลียวฉลาด ไม่มีความสามารถในทางวิชาการและการประสานงาน ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ ไม่มีเมตตาและมนุษยธรรม ไม่มีสุขภาพแข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นต้นแล้ว การพัฒนาจะบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายโดยนักพัฒนาที่ขาดคุณสมบัติเหล่านี้ได้หรือไม่ คำตอบที่ได้นี้ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของพระราชดำริที่ทรงไม่เคยลืมคุณสมบัติของ “คน” ที่จะปฏิบัติกรณียกิจเลย การจะปฏิบัติงานหนึ่งย่อมจะต้องอาศัยบุคคลที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับงานนั้น จึงเป็นแนวพระราชดำริที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดที่จะต้องนำมาพิจารณาให้เข้าใจอย่างกระจ่างชัดเสมอ

๔. บทสรุป

จนถึงจุดนี้ก็จะเห็นแล้วว่า การพัฒนาเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ประชาชนและนำไปสู่ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชน เป็นแนวทางของการพัฒนาที่จะมุ่งสู่เป้าหมายของชาติในที่สุด คือ ความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ กล่าวคือความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชนจะช่วยนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของประเทศ และความร่มเย็นเป็นปรกติสุขก็จะช่วยทำให้เกิดความมั่นคงของชาติ นั่นหมายความว่า การพัฒนาในความหมายที่กล่าวมาเป็นกรณียกิจที่สนองตอบต่อเป้าหมายของชาติทั้งสองประการ

ด้วยความเข้าใจต่อเป้าหมายของการพัฒนาเช่นนี้จะเห็นว่าหลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริล้วนแต่เป็นหลักการที่มุ่งสู่เป้าหมายของชาติทั้งสิ้น เช่น การรักษาพื้นฐานของประเทศชาติให้มั่นคง การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน การสร้างพื้นฐานของความพอกิน พอใช้ แล้วจึงค่อยสร้างเสริมความเจริญขึ้นไปตามลำดับ เป็นต้น จะเห็นว่าหลักการเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่จะเสริมเป้าหมายของชาติเสมอ นั่นหมายความว่าแนวพระราชดำริเรื่องการพัฒนาล้วนแต่มุ่งสู่การบรรลุเป้าหมายของชาติเป็นสำคัญ สำหรับในด้านวิธีการพัฒนานั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการปฏิบัติได้เป็นสำคัญ กล่าวคือ วิธีการถึงจะดีเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าไม่สามารถปฏิบัติได้แล้ว คุณค่าของวิธีการนั้นก็ลดลงไป การปฏิบัติที่ทรงเน้นสภาพความเป็นจริงของประชาชนผู้ที่ปฏิบัติงานพัฒนานั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ วิธีการพัฒนาจะต้องปฏิบัติได้ภายในข้อจำกัดต่าง ๆ ของสภาพพื้นที่แต่ละแห่งไป ประเด็นสำคัญของวิธีการพัฒนาที่จะมองข้ามไม่ได้คือทรงเห็นว่าการพัฒนาจะต้องค่อยทำไป ค่อยพิจารณาไป และค่อยแก้ไขไป ไม่ใช่ทำด้วยความเร่งรีบหรือความกระหายนักพัฒนา ในเวลาเดียวกันการพัฒนาไม่ใช่การยึดเยียดแต่เกิดจากการเห็นคุณค่าและประโยชน์ของประชาชนต่องานพัฒนานั้น เมื่อนั้นการร่วมมือและสนับสนุนของประชาชนต่องานพัฒนางานก็จะตามมา

นอกจากนี้การพัฒนาตามแนวพระราชดำริยังเน้นถึงการประสานหลักวิชาและหลักปฏิบัติเข้าด้วยกัน กล่าวคือ การพัฒนาจะต้องอาศัยทั้งวิชาการและการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลจริงอย่างมีประสิทธิภาพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งหลายครั้งถึงการที่นักวิชาการและนักปฏิบัติจะต้องประสานกัน และเข้าใจกัน ดังที่ทรงมีรับสั่งถึงคุณสมบัติของนักวิชาการและนักปฏิบัติที่ดีว่า

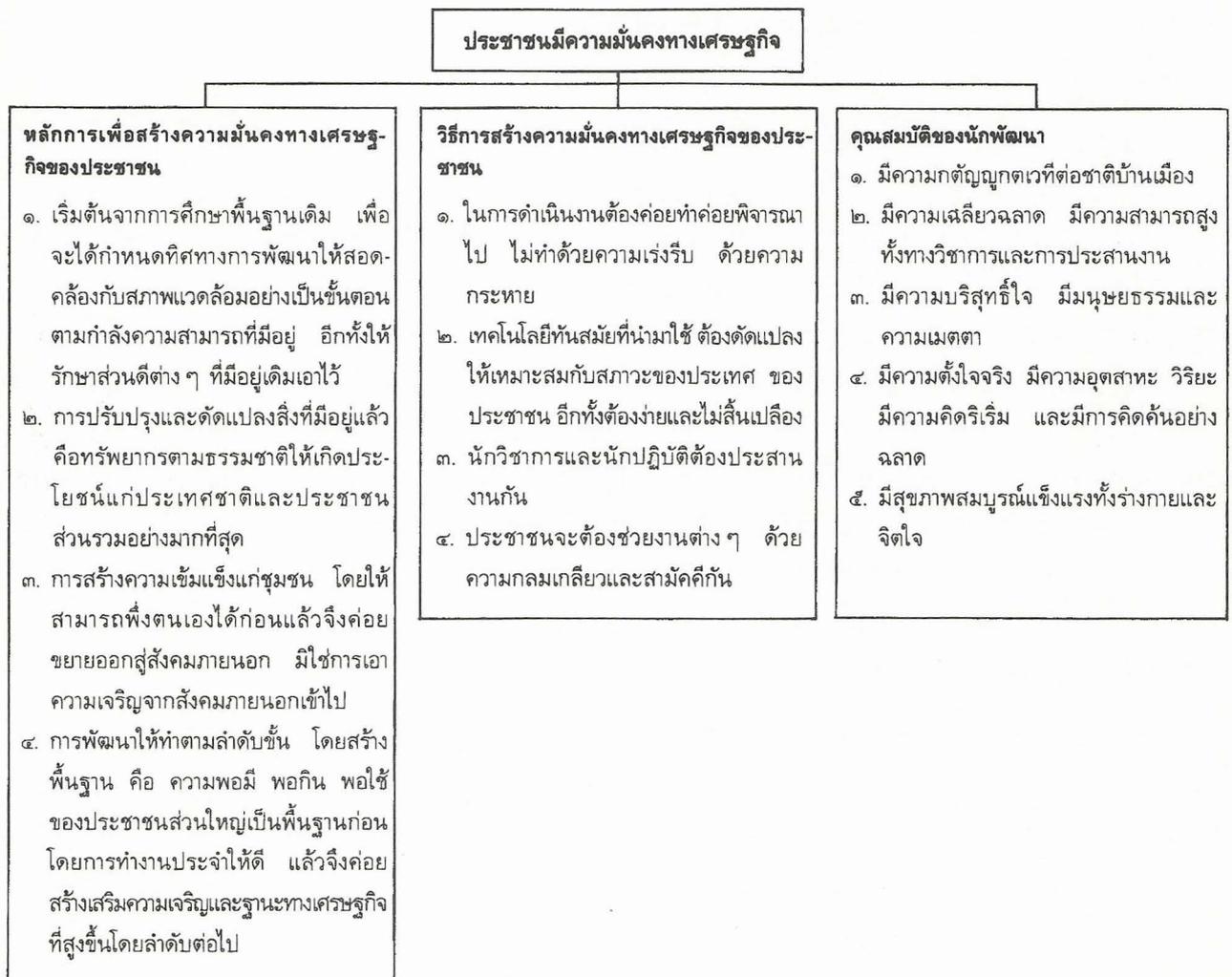
“แต่ละคนจึงต้องเป็นนักวิชาการที่ดีด้วย เป็นนักปฏิบัติที่ดีด้วยจึงจะช่วยให้สำเร็จผลสมบูรณ์ได้ ผู้ที่จะเป็นนักวิชาการและนักปฏิบัติที่ดีดังกล่าว จำเป็นต้องฝึกฝน

ตนเองให้มีคุณสมบัติอย่างเพียงพอ. เบื้องต้น ต้องมีความซื่อตรง จริ่งใจ และบริสุทธิ์ใจ ต่องานและต่อวิชาการของตน ไม่สลับปลับ มักง่าย ไม่ประมาท เมินเฉย เพราะจะเป็นเหตุทำให้เสียงานและเสียคนพร้อมกันทั้งสองอย่าง. ประการที่สอง เมื่อมีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจในงานแล้ว ก็ต้องเร่งตั้งใจปฏิบัติงานด้วยความหมั่นขยัน คืออุตสาหะพากเพียร สร้างสรรค์ผลงาน จากพื้นฐานความเจริญที่มีอยู่แล้ว ให้งอกงาม ก้าวหน้า และมั่นคง ขึ้นตามลำดับ. ประการที่สาม ซึ่งเป็นประการสำคัญ จะต้องเฉลียวฉลาดในการปรับปรุงตัว ปรับปรุงงานให้ทันการทันเวลา และในการประสานสามัคคี ประสานประโยชน์ กับผู้ร่วมงานทุกคนทุกระดับ ตลอดถึงผู้อื่น ฝ่ายอื่นที่เกี่ยวข้องถึงทั้งหมดด้วย.” (๑๕ ธันวาคม ๒๕๒๖)

พระบรมราชาวาทนี้สรุปคุณสมบัติสำคัญ ๆ ของนักพัฒนาไว้อย่างชัดเจน และด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ การพัฒนาจึงสามารถที่จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้

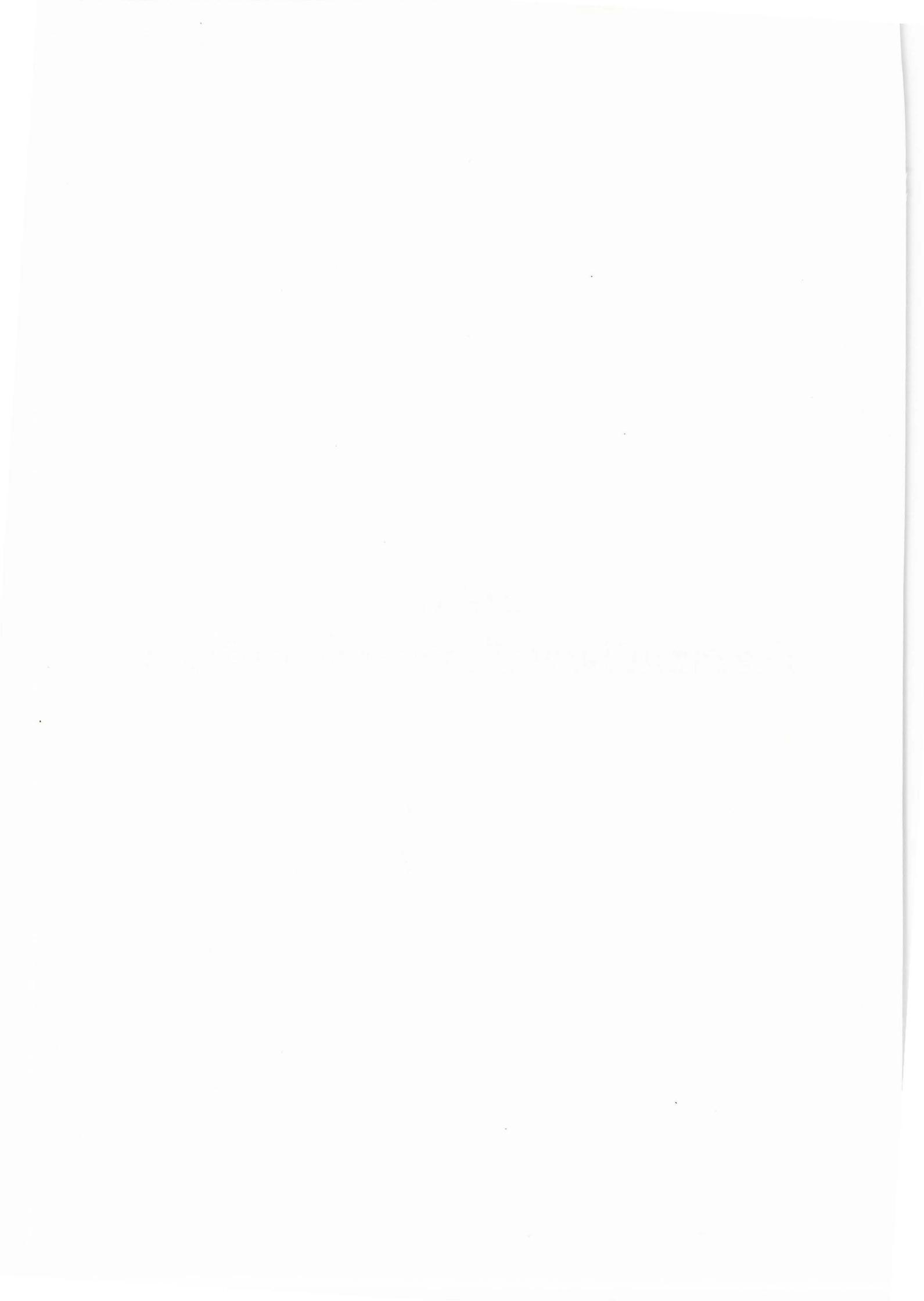
เพื่อให้เข้าใจและเห็นภาพของแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องการพัฒนาหรือการทำให้ประชาชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ พอสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนที่แนวพระราชดำริด้านประชาชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

บทที่ ๘

ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง

“การสอนตามแบบที่ช่วยกันทำมา ที่สั่งสอนอบรมให้เด็กของเราได้เรียนรู้จริยธรรม ในศาสนาด้วย เรียนรู้วิชาการต่าง ๆ ด้วย และฝึกหัดปฏิบัติด้วยนั้น ได้ช่วยให้เขามี ความรู้ที่ดี ที่แน่นอนกว้างขวาง มีความคิดอ่านที่ถูกต้องตามหลักเหตุผล ที่สุจริต เทียบตรงตามหลักศีลธรรม มีความสามารถที่จะทำการงานและทำประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อ ช่วยตนเองและผู้อื่นได้ตามปรารถนาโดยอิสระ ด้วยประการดังนี้ เขาทั้งหลายย่อม จะสามารถทำตัวให้เป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ และจะสามารถยกฐานะความเป็นอยู่ของ ประชาชนให้สูงขึ้นได้ทุก ๆ ด้าน” (๒๐ กันยายน ๒๕๒๒)

จะเห็นว่าเมื่อคนมีความรู้และจริยธรรมที่แสดงถึงสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเองแล้วบุคคลนั้นจะ เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างยิ่งที่จะช่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติ

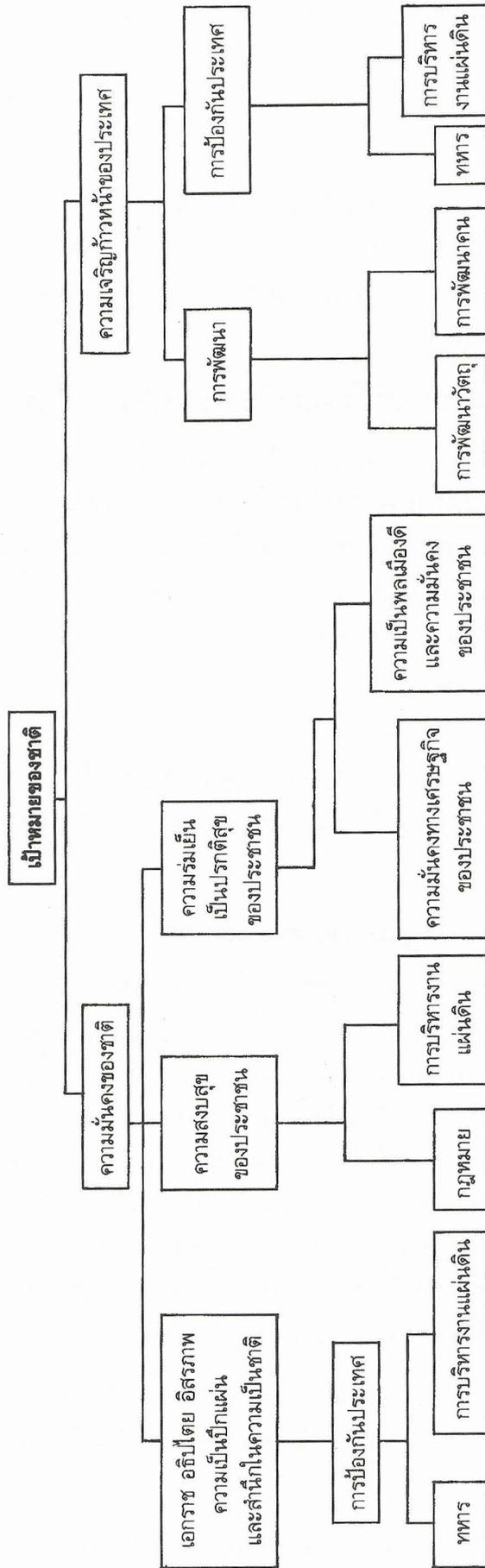
ในอีกด้านหนึ่งที่กล่าวแล้วว่าการที่ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงนั้น จะช่วยทำให้เกิดความ ร่มเย็นเป็นปรกติและความมั่นคงของชาติ (ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ ๓) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่า

“ความมั่นคงของประเทศก็อยู่ที่ความมั่นคงของบุคคล ก็ต้องดูปัญหาทางเศรษฐกิจ ต้องสร้างเสริมให้เศรษฐกิจของบ้านเมืองก้าวหน้า ทำให้ทุกคนมีความมั่นคง ต้องดู ปัญหาทางร่างกายคือความมีอนามัยดีของทุกคน ปัญหาทางความรู้ การศึกษา ก็ ทุกคนถ้ามีความรู้ก็สามารถที่จะปฏิบัติงานของตนเพื่อความเจริญของตนและเพื่อ ความเจริญของส่วนรวม ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้รวมเป็นความมั่นคงของบ้านเมือง”
(๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๓)

กล่าวคือเมื่อประชาชนมีความมั่นคงก็จะช่วยให้ประเทศชาติมีความมั่นคงด้วย การที่ประชาชนจะมีความมั่นคงได้ ก็ด้วยการมีความรู้ ความสามารถในการช่วยตนเอง และมีสำนึกที่จะช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ครั้นประชาชนสามารถ ช่วยตนเองและผู้อื่นได้ ก็จะเท่ากับช่วยให้ประเทศชาติมีความเจริญมั่นคงและปลอดภัย ดังที่ทรงมีพระราชดำรัส ว่า “เมื่อประชาชนสามารถพัฒนาตนเอง พัฒนาท้องถิ่นที่อยู่ให้เจริญขึ้นได้แล้ว บ้านเมืองของเราก็จะมีความมั่นคง และปลอดภัย” (๒๔ มีนาคม ๒๕๑๕) ในขณะที่คงจะเห็นแล้วว่า การพัฒนาคนก็ส่งผลให้เกิดความมั่นคงของชาติ ด้วย นอกเหนือจากความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

ดังนั้นในบทนี้จะกล่าวถึงแนวพระราชดำริการทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง ซึ่งเกี่ยวข้อง โดยตรงกับการพัฒนาคนให้มีคุณภาพด้วย เพื่อจะช่วยให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของประเด็นทั้งสองคือ ความเป็น พลเมืองดีและมีความมั่นคงของประชาชน กับการพัฒนาคนว่าเกี่ยวข้องกับเป้าหมายของชาติอย่างไร จึงจำเป็นต้อง สรุปรูปแผนที่แนวพระราชดำริบางส่วน จากที่แสดงไว้ในท้ายบทที่ ๓ มาแสดงไว้ที่นี่ ดังนี้

แผนที่แนวพระราชดำริเรื่องเป้าหมายของชาติ

จากแผนภูมินี้จะเห็นว่า การมีประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง กับการพัฒนาคน นำไปสู่เป้าหมายของชาติได้อย่างไร คำถามที่เกิดขึ้นในขณะนี้คือประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง หรือการพัฒนาคนตามแนวพระราชดำริคืออะไร หลักการและวิธีการที่จะนำไปสู่การสร้างความเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงหรือการพัฒนาคนเป็นอย่างไร

จากความหมายของการมีประชาชนเป็นพลเมืองดีและความมั่นคงกับการพัฒนาที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกันดังกล่าวข้างต้น ในบทนี้เมื่อกล่าวถึงหลักการหรือวิธีการตลอดจนคุณสมบัติต่าง ๆ ของความเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงของประชาชน จึงหมายความโดยปริยายว่า กล่าวถึงหลักการหรือวิธีการตลอดจนคุณสมบัติของการพัฒนาคนตามแนวพระราชดำริด้วย

๒. หลักการพัฒนาประชาชนให้เป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง

การที่จะทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงนั้น จุดมุ่งหมายก็เพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนและการพัฒนาประเทศเป็นสำคัญ การจะบรรลุจุดหมายดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงหลักการสำคัญของการส่งเสริมให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง ๔ ประการ คือ

๑. ประชาชนต้องมีการศึกษา มีคุณภาพและความสามารถ
๒. ประชาชนต้องเป็นคนดี มีศาสนา
๓. ประชาชนต้องมีความสามัคคี
๔. ประชาชนต้องมีความเข้มแข็ง

นั่นหมายความว่า การที่ประชาชนจะเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงได้นั้น จะต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีการศึกษา มีคุณภาพและความสามารถ, เป็นคนดีมีศาสนา, มีความสามัคคี และมีความเข้มแข็ง ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

ก. ประชาชนต้องมีการศึกษา มีคุณภาพและความสามารถ

หลักการข้อแรกที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงเกี่ยวข้องกับการศึกษาของประชาชนเป็นหลัก กล่าวคือ ประชาชนจะเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงได้ต่อเมื่อประชาชนมีการศึกษาที่สามารถช่วยให้พวกเขามีคุณภาพและความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดีได้ ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสกับคณะครูและนักเรียนที่เข้ารับพระราชทานรางวัลว่า

“การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วนล้นพอรอบเหมาะกันทุก ๆ ด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้ และพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปได้โดยตลอด” (๒๗ กรกฎาคม ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าคุณภาพและความสามารถของประชาชนต่อการพัฒนาประเทศและรักษาความมั่นคงของชาติได้มาจากการศึกษาเป็นประการสำคัญ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของสังคมและบ้านเมืองทุกฝ่ายที่จะต้องช่วยกันให้การศึกษาแก่ประชาชน

ในขณะเดียวกันการศึกษายังมีส่วนช่วยให้ประชาชนที่ได้รับการศึกษาเป็นพลเมืองดีด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ถึงประเด็นนี้ว่า

“ทั้งนักเรียนทั้งครูได้ประกอบกิจกรรมที่ได้สร้างให้ผู้ที่เป็เด็กมีความรู้ขึ้นมา การนี้ เป็นสิ่งทีสำคัญมากสำหรับบ้านเมืองส่วนรวม เพราะว่าทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของประเทศชาติ และแต่ละคน ถ้ามีความรู้ดี หมายความว่ามีความประพฤติ มีความรู้ในทางวิชาการ และในการปฏิบัติตนวางตัวให้เป็นพลเมืองดี ก็สร้างเสริมให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองได้ในอนาคต เมื่อประชาชนมีความรู้ก็ทำให้สามารถที่จะร่วมกันทำงานเพื่อสร้างให้สังคมมีความเจริญรุ่งเรืองได้ และบุคคลแต่ละคนก็จะมีควมก้าวหน้าได้ในการสร้างบ้านเมืองให้เจริญด้วยความรู้” (๑ มิถุนายน ๒๕๑๕)

ความรู้ที่ช่วยให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีตามแนวพระราชดำริ คือ ความรู้ช่วยให้ประชาชนมีคุณภาพมีวิชาการ มีความสามารถในการปฏิบัติอย่างเหมาะสม และด้วยความสามารถและคุณภาพเหล่านี้ทำให้ประชาชนสามารถที่จะช่วยเสริมสร้างความเจริญรุ่งเรืองและความก้าวหน้ามั่นคงให้แก่ตนเองและประเทศชาติได้ การปฏิบัติหน้าที่ของตนเองต่อส่วนรวมเช่นกล่าวนี้ ทำให้ประชาชนมีคุณสมบัติของการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ในประเด็นนี้สิ่งที่ควรพิจารณาคือการเป็นประชาชนกับการเป็นพลเมืองต่างกัน กล่าวคือการเป็นประชาชนเกิดขึ้นจากการมีถิ่นที่อยู่อาศัยในประเทศเป็นสำคัญ ส่วนการเป็นพลเมืองนั้นมีความหมายเฉพาะถึงการมีหน้าที่และความรับผิดชอบบางประการต่อประเทศชาติโดยส่วนรวมตามกติกา หรือระเบียบแบบแผนของประเทศนั้น ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งเรื่องกฎหมายว่าเป็นกติกาของบ้านเมืองที่มุ่งสร้างความเป็นระเบียบแบบแผนที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและมีความมั่นคง (ตามที่กล่าวอย่างละเอียดในบทที่ ๖) ฉะนั้นการที่ประชาชนปฏิบัติหน้าที่ของตนตามกติกาของบ้านเมืองย่อมจะทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี และการที่ประชาชนจะปฏิบัติตามกติกาดังกล่าวได้ดี ย่อมต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจต่อกติกานั้น ซึ่งการศึกษามีส่วนโดยตรงที่จะช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจนั้นได้ ดังนั้นการศึกษาจึงมีส่วนช่วยให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเพิ่มเติมอีกว่า

“ขอให้ผู้ที่เป็นักศึกษาทุกคนได้พยายามตั้งใจที่จะหาความรู้ เพราะว่าความรู้นี้เป็นสิ่งทีสำคัญ จะติดตัวไปสำหรับอนาคต ถ้าผู้ทีมีความรู้ในด้านวิชาการพยายามที่จะฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ในชีวิต ในสิ่งทีดีทีงามทีควร ให้สามารถที่จะปฏิบัติตนวางตัวให้ดีในสังคมได้เพียงไรก็เป็นกำไรเพียงนั้น กำไรนั้นจะเป็นสิ่งทีจะทำให้ชีวิตและอนาคตมีความรุ่งเรืองได้ รวมทั้งจะทำให้บ้านเมืองอยู่ได้ เพราะว่าพลเมืองมีความรู้ พลเมืองสามารถที่จะเข้าหากันและกันได้เพื่อสร้างสังคมทีแข็งแรง สังคมทีมีระเบียบเรียบร้อย และมีความมั่นคง” (๑๑ กันยายน ๒๕๑๖)

จะเห็นว่าการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญของพระราชดำรินี้ในเรื่องการพัฒนาคุณภาพของคน กล่าวคือคุณภาพและความสามารถของประชาชนขึ้นอยู่กับการศึกษาทีบุคคลนั้นได้รับมาเป็นสำคัญ และด้วยผลแห่งการศึกษานี้เองทีช่วยให้บุคคลนั้นสามารถทำหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดีต่อประเทศชาติส่วนรวมได้ ในขณะที่เดียวกัน การศึกษาก็ให้คุณประโยชน์แก่ตนเองด้วย ดังทีทรงมีรับสั่งว่า

“วัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นคืออย่างไร กล่าวโดยรวบยอด ก็คือการทำทีบุคคลมีปัจจัยหรือมีอุปกรณ์สำหรับชีวิตอย่างครบถ้วนเพียงพอ ทั้งในส่วนวิชาความรู้ ส่วนความคิดวินิจฉัย ส่วนจิตใจและคุณธรรมความประพฤติ ส่วนความขยันอดทนและความสามารถ ในอันทีจะนำความรู้ความคิดไปใช้ปฏิบัติงานด้วยตนเองให้ได้จริง ๆ เพื่อสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความสุขความเจริญมั่นคง และสร้างสรรคประโยชน์ให้แก่สังคมและบ้านเมืองได้ตามควรแก่ฐานะด้วย” (๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๓)

พระราชกระแสนี้แสดงให้เห็นชัดว่า การศึกษาตามแนวพระราชดำริจะต้องมุ่งที่การให้ “ปัจจัยหรืออุปกรณ์สำหรับชีวิต” อย่างครบถ้วน เพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษานั้นมีคุณภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ ทั้งในเชิงวิชาความรู้ และจิตใจ ตลอดจนคุณสมบัติบางประการ เช่นความขยัน อดทน เพื่อการปฏิบัติให้ได้ผล ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นสามารถดำรงชีพได้ด้วยความสุขและมีความเจริญมั่นคง เมื่อประชาชนสามารถมีชีวิตที่เป็นสุขและมีความมั่นคงแล้ว ประชาชนย่อมสามารถจะช่วยนำคุณภาพและความสามารถของตนเพื่อแผ่ให้แก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมได้อันเป็นหน้าที่สำคัญของการเป็นพลเมืองดี

จากความหมายและความสำคัญของการศึกษาตามแนวพระราชดำริที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าการศึกษาที่ประชาชนจะเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงได้นั้น จะต้องอาศัยการศึกษาที่ประชาชนนั้นได้รับเป็นสำคัญ เพราะการศึกษาที่ได้รับจะเป็นปัจจัยหลักที่จะเสริมสร้างคุณภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ ของประชาชน และด้วยคุณภาพและความสามารถเหล่านี้ของประชาชนที่ช่วยทำให้พวกเขาเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงได้ และในที่สุดจะช่วยให้ประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงด้วย

ข. ประชาชนต้องเป็นคนดี มีศาสนา

หลักการที่สองเกี่ยวข้องกับการเป็นคนดีและมีศาสนาของประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงจะต้องอาศัยหลักธรรมของศาสนาเป็นเครื่องช่วยขัดเกลา ดังที่พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ที่ประชุมยุวพุทธิกสมาคมมีความตอนหนึ่งว่า

“พระพุทธศาสนามีธรรมะอยู่มากมายหลายชั้นอันพอเหมาะพอดีกับอัธยาศัยจิตใจของบุคคลประเภทต่าง ๆ สำหรับเลือกเฟ้นมาแนะนำสั่งสอนขัดเกลาความประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้ดีขึ้นเจริญขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวโดยหลักใหญ่แล้วคือสอนให้เป็นคนดี ให้ประพฤติประโยชน์ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้ลำบากเสียหาย สอนให้รู้จักตนเอง รู้จักฐานะของตนพร้อมทั้งรู้จักหน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติในฐานะนั้น ๆ ซึ่งเมื่อปฏิบัติโดยถูกต้องครบถ้วนแล้ว ย่อมจะนำความสุข นำความเจริญสวัสดิมาให้ได้ทั่วถึงกันหมด หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือนำความสุข ความร่มเย็นและความวัฒนาถาวรให้เกิดแก่สังคมมนุษย์” (๓๐ พฤษภาคม ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าทรงแสดงถึงบทบาทของศาสนาที่จะช่วยขัดเกลาความประพฤติของคนให้เป็นคนดี ไม่เบียดเบียนผู้อื่นและตนเอง สภาวะของการอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกันนั้น จะช่วยให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความร่มเย็นเป็นสุข และด้วยการรู้จักตนเองและหน้าที่ของตนนี้ยังช่วยส่งผลให้ประชาชนดังกล่าวเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่จะสร้างความพัฒนาให้เกิดขึ้นแก่ประเทศชาติได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือศาสนามีได้ส่งผลดีเฉพาะแก่ตัวบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมเท่านั้น แต่ยิ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วย

ด้วยบทบาทของศาสนาดังกล่าวนี้นี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศาสนาโดยปริยาย สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความรู้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ความรู้ในวิชาการ ความรู้ในทางโลก และความรู้ในธรรมะ ซึ่งพระองค์ทรงชี้ว่าความรู้ในธรรมะ เป็นความรู้ที่สำคัญที่สุด ดังที่ทรงอธิบายว่า

“แต่ความรู้ที่สำคัญที่สุดก็คือความรู้ข้อสุดท้าย คือความรู้ในธรรมะ จึงเป็นเกณฑ์ว่า คนไหนที่มีความรู้ในธรรมะ มีเหตุผลโดยธรรมะ ธรรมะจะนำไปประสบแต่ความดี ความดีนี้ไม่ใช่จะให้ทุกคนเป็นเทวดา เพราะเทวดาก็มีตีมีเลข แต่ว่าจะให้เป็นพระเจ้าที่เรียกว่าพระเจ้านี้ในทุกศาสนาก็เรียกได้ว่ามีพระเจ้า หมายถึงว่าสิ่งที่ดีที่งามนี้เอง

ทุกคนต้องการความดี ความก้าวหน้า ความสุข คนที่สามารถหาความสุขได้ก็คือความ
สุขที่ดี ที่ชอบ ที่ถูกต้องตามหลัก ถูกต้องตามธรรมะ ธรรมะนี้ ไม่ได้พูดถึงธรรมะ
ในทางศาสนาหนึ่งศาสนาใดเลย ธรรมะคือหลักที่จะปฏิบัติเพื่อให้ได้ความดีถึงความดี
งามที่แท้จริง” (๔ ธันวาคม ๒๕๑๓)

ศาสนาที่ทรงมีรับสั่งนี้ แท้จริงแล้วก็คือหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในทุกศาสนา กล่าวคือหลักของธรรมะนี้จะช่วยให้
ประชาชนสามารถใช้เหตุผลได้อย่างถูกต้อง และดำเนินชีวิตไปสู่สิ่งที่ดีงามต่าง ๆ ได้ เช่นมีความเจริญก้าวหน้า
มีความสุข เป็นต้น ฉะนั้นหลักธรรมตามแนวพระราชดำริ ก็คือ “หลักที่จะปฏิบัติเพื่อให้ได้ความดี ถึงความดีงาม
ที่แท้จริง” เมื่อเป็นเช่นนี้ความเป็นพลเมืองดีและมีชีวิตที่มั่นคงได้จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ถ้าผู้นั้นประพฤติปฏิบัติตน
และหน้าที่การงานตามหลักของธรรม

ถ้าพิจารณาถึงการศึกษาลักษณะของศาสนาตามแนวทางที่กล่าวมา จะเห็นว่าการศึกษาศาสนาและการ
ศึกษาเชิงวิชาความรู้ความสามารถที่จะเสริมและประสานซึ่งกันและกันได้ ดังที่กล่าวในหลักการข้อแรกว่าการที่
ประชาชนมีการศึกษา มีคุณภาพและความสามารถ มีส่วนช่วยให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงเช่นเดียวกับ
กับศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงความสำคัญของการศึกษาด้านวิชาการและด้านศาสนาว่า

“การศึกษาทั้งด้านวิชาการ ทั้งด้านศาสนา เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะเป็นปัจจัยที่จะช่วย
ให้บุคคลช่วยตัวเองได้อย่างแท้จริง กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีความรู้ทางวิชาการ มีธรรมะ
ในศาสนาเป็นหลักทางความประพฤติและจิตใจ ให้เป็นคนที่มีสุจริตยุติธรรม และขยัน
ขันแข็งด้วยแล้ว ย่อมสามารถประกอบการทำงานหาเลี้ยงชีพและดำรงชีวิตอยู่ได้โดย
มั่นคงและสวัสดิ และผู้ที่ตั้งตัวได้มั่นคงเช่นนี้ ย่อมจะสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า
ให้แก่ตัวและครอบครัวได้ยิ่งขึ้น ยิ่งกว่านั้นยังสามารถเผื่อแผ่ความดีความเจริญ
ของตัว ให้เป็นประโยชน์ถึงส่วนรวมได้อีกด้วย ท่านทั้งหลายจึงควรจะร่วมมือกันให้
พร้อมทุกฝ่าย เพื่อดำเนินงานด้านการศึกษา ซึ่งมีความสำคัญยิ่งนี้ ต่อไปโดยเต็มความ
สามารถ เพื่อให้การพัฒนาบุคคลและบ้านเมือง อันเป็นการรักษาความปลอดภัยมั่นคง
ส่วนหนึ่งของประเทศของเรา ได้บรรลุจุดหมายโดยสมบูรณ์บริบูรณ์” (๒๒ กันยายน
๒๕๒๐)

พระราชกระแสนี้แสดงให้เห็นชัดว่า การศึกษาทางวิชาการและทางศาสนาต่างช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกันในการที่จะ
พัฒนาคุณภาพและความสามารถตลอดจนจิตใจของประชาชนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความมั่นคงและมี
ความสุข นอกจากนี้คุณภาพและความสามารถอีกทั้งจิตใจที่ดีงามนี้ยังช่วยเผื่อแผ่ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและ
ความมั่นคงปลอดภัยแก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการศึกษาทั้งวิชาการและศาสนาต่าง
ช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาคนโดยตรง และยังช่วยให้คนที่มีคุณภาพเหล่านั้นสามารถจะมีชีวิตได้อย่างร่มเย็น
เป็นสุข ดังนั้นการศึกษาและการอบรมสั่งสอนหลักธรรมของศาสนาจึงน่าจะต้องประสานและสอดคล้องกัน ทั้งนี้
เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายโดยสมบูรณ์แก่ประเทศชาติ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเหตุผล
เสริมในประเด็นนี้ว่า “เพราะศาสนาและการศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดสำหรับให้บ้านเมืองมีความผาสุก” (๔
ธันวาคม ๒๕๑๔)

จะเห็นชัดว่าหลักการเรื่องการเป็นคนดี มีศาสนาของประชาชนสัมพันธ์อย่างสอดคล้องกับหลักการของ
การศึกษา มีคุณภาพและความสามารถของประชาชนโดยเฉพาะในประเด็นของการช่วยให้เกิดการเป็นพลเมืองดี

และมีความมั่นคงของประชาชน ที่จะนำไปสู่การพัฒนาโดยเฉพาะพัฒนาคนและการมีความร่มเย็นเป็นปรกติสุขของประชาชนและชาติบ้านเมือง

ค. ประชาชนต้องมีความสามัคคี

หลักการที่สามเพื่อให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกันเอง กล่าวคือ การที่จะช่วยให้ประเทศชาติและประชาชนมีความร่มเย็นเป็นปรกติสุขและการพัฒนาที่เจริญก้าวหน้านั้น จะต้องอาศัยประชาชนโดยส่วนรวม ร่วมกันปฏิบัติหน้าที่อย่างสอดคล้องกันไม่ใช่อาศัยใครคนใดคนหนึ่งโดยลำพัง คุณลักษณะของความสามัคคีนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ทรงมีรับสั่งถึงเสมอได้แก่ “ความสามัคคี” ดังตัวอย่างที่ทรงชี้ถึงคุณประโยชน์ของความสามัคคีว่า “ความสามัคคีเป็นปีกแผ่นนี้คือกำลังอันแข็งแกร่งที่สุดในแผ่นดิน ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะบันดาลให้คนในชาติมีสมานฉันท์ มุ่งมั่นที่จะร่วมกำลังกันสร้างสรรค์ความเจริญมั่นคงของบ้านเมือง ให้สมบูรณ์บริบูรณ์ขึ้นทุกสถาน” (๑๑ กรกฎาคม ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าความสามัคคีตามพระราชดำริเป็นพลังที่สำคัญที่สุดของประเทศชาติ และด้วยพลังนี้จะช่วยทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้การระดมทรัพยากรต่าง ๆ โดยเฉพาะกำลังคนทั้งในทางความคิด ทางกายและจิตใจไปใช้เพื่อประโยชน์ที่สร้างสรรค์ให้แก่ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าปราศจากความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้แล้ว การระดมกำลังต่าง ๆ ก็จะไม่สามารถกระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นความสามัคคีที่ทรงมีรับสั่งถึงนี้จึงเปรียบเสมือนกับพลังของคนในชาติบ้านเมืองที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ที่สร้างสรรค์แก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ ที่สำคัญที่จะมองข้ามไม่ได้คือความสามัคคีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งนี้จะต้องนำไปใช้เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวมเท่านั้น จะนำไปใช้เพื่อให้เกิดความเสียหายหรือเกิดประโยชน์เฉพาะบุคคลไม่ได้ (สำหรับประเด็นความหมายของความสามัคคีตามพระราชดำริจะได้กล่าวถึงอีกครั้งหนึ่งในบทที่ ๙ ต่อไป) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความสามัคคีจะต้องใช้เพื่อการสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวมเท่านั้น จึงจะเป็นความสามัคคีที่แท้จริง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงความสำคัญของความสามัคคีกับผู้เข้ารับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ว่า

“สามัคคีก็เป็นคำที่พูดกันเสมอ แต่ขอให้ท่านได้พิจารณาความหมายของความสามัคคี และความสำคัญของความสามัคคี สำหรับส่วนรวมและสำหรับแต่ละคนที่จะมีชีวิตรอดได้ ฉะนั้นก็ขอให้ท่านทั้งหลายรักษาความดีงามที่ได้ทำมา และยิ่งได้ปฏิบัติให้เป็นผลดีด้วยความสามัคคี คือสอดคล้องกันดี เพื่อให้พวกเราทุกคนภูมิใจได้ มีเกียรติได้ มีผลงานได้ และมีความมั่นคงได้ร่วมกัน” (๑ สิงหาคม ๒๕๒๒)

พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าความสามัคคีเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ทั้งส่วนรวมคือประเทศชาติ และแต่ละคนคือประชาชนทุกคนสามารถที่จะมีชีวิตรอดได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือประเทศชาติและประชาชนที่สามารถมีชีวิตอยู่รอดมาได้จนถึงปัจจุบันนี้ก็เพราะความสามัคคีของคนไทยและชาติไทยเป็นสำคัญ ฉะนั้นการดำรงอยู่ของประเทศชาติและประชาชนคงจะเป็นไปได้ยาก ถ้าปราศจากความสามัคคี และการรักษาประเทศชาติให้อยู่รอดมาได้ด้วยความสามัคคีนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าเป็น “ความดีงาม” ของคนไทยที่ได้ปฏิบัติร่วมกันมา พระองค์ยังทรงย้ำให้เห็นอีกว่าเป็นเพราะประเทศชาติและประชาชนสามารถอยู่รอดได้ จึงช่วยให้คนไทยสามารถภาคภูมิใจได้ มีเกียรติได้ มีผลงานได้ จนถึงมีความมั่นคงได้ ในทางกลับกัน ถ้าประเทศชาติไม่สามารถอยู่รอดได้ ประชาชนทุกคนในชาติไทยก็ไม่สามารถที่จะมีสิ่งที่ดีงามที่กล่าวมาได้

สำหรับความหมายของความสามัคคี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายกับกลุ่มชาวไร่ว่า

“ขอให้ทุกคนมีกำลังใจเข้มแข็ง มีจิตใจที่แน่วแน่ มีปัญญาที่เฉียบแหลมเพื่อที่จะรับความรู้ใหม่ๆ และมาปฏิบัติเพื่อความเจริญของหมู่คณะ และสำคัญที่สุดก็ขอให้มีความสามัคคี คือเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน สนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของหมู่คณะของตนเอง ของหมู่บ้าน ซึ่งจะเป็นผลดีต่อตัวเอง เป็นผลดีต่อบ้านเมือง เพราะว่าเมื่อใดมีความเข้มแข็งมีความสามัคคี ก็จะทำให้บ้านเมืองมีพลังยิ่งขึ้นเมื่อนั้น เมื่อบ้านเมืองมีพลังยิ่งขึ้น ก็สามารถที่จะทำให้พวกเราเอง มีความปลอดภัย และมีความก้าวหน้าในที่สุด” (๑๙ พฤษภาคม ๒๕๑๕)

ความหมายของความสามัคคีที่ทรงอธิบายนี้ก็คือ “ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน สนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของหมู่คณะของตนเอง” ความเห็นอกเห็นใจและการสนับสนุนซึ่งกันและกันนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ประชาชนมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน และยินดีที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อคุณประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งในที่สุดแต่ละคนก็จะได้รับผลดีจากการเอื้อเฟื้อและช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วย นั้นหมายความว่าทั้งตัวบุคคลแต่ละคนและส่วนรวมต่างได้รับคุณประโยชน์ร่วมกัน ด้วยหลักการของความสามัคคีเช่นนี้ ประโยชน์สุขของบุคคลกับส่วนรวมจะไม่ขัดแย้งกัน แต่กลับจะสอดคล้องและเสริมซึ่งกันและกัน ในที่สุดเป้าหมายของชาติคือความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติก็จะสามารถบรรลุถึงได้ ด้วยความหมายของความสามัคคีนี้ ความสามัคคีจะเกิดขึ้นได้ในชาติบ้านเมืองจะต้องอาศัยความเห็นอกเห็นใจ การสนับสนุนซึ่งกันและกันของประชาชนด้วยความเอื้อเฟื้อต่อกันเมื่อนั้น “ความสมานฉันท์” ของคนในชาติก็จะเกิดขึ้นและทำให้เกิดพลังที่สำคัญที่จะรักษาชาติบ้านเมืองให้อยู่รอดตลอดไป (สำหรับความหมายและบทบาทของความสามัคคีต่อการบรรลุเป้าหมายของชาติจะได้กล่าวในบทที่ ๙ ต่อไป)

ง. ประชาชนต้องมีความเข้มแข็ง

หลักการที่สืบต่อจากความสามัคคีที่ทรงแสดงไว้คือ ความเข้มแข็งของประชาชน กล่าวคือประชาชนจะเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงได้ จะต้องอาศัยความเข้มแข็งของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญด้วย ความเข้มแข็งที่ทรงมีรับสั่งถึงนี้เป็นความเข้มแข็งทั้งในทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะต้องประกอบกัน ดังตัวอย่างที่ทรงรับสั่งกับชาวไทยมุสลิมในจังหวัดนราธิวาส ปัตตานี และยะลา มีความตอนหนึ่งว่า

“การที่ท่านทั้งหลายได้บำเพ็ญการถือศีลในระยะเดือนรอมดอนอันสำคัญนี้ ก็เท่ากับท่านทั้งหลายได้ฝึกจิตใจและร่างกายของท่านเพื่อให้ความเข้มแข็งตามบัญญัติของพระคัมภีร์ ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะว่าการฝึกกายและใจนี้เป็นสิ่งสำคัญของมวลมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ใดที่เกิดมาเป็นคนแล้ว และตั้งใจที่จะฝึกฝนตนเองให้มีความสามารถ มีความรู้ และมีความเข้มแข็งทั้งกายทั้งใจนี้ ก็นับได้ว่าทำหน้าที่ของผู้ที่เกิดเป็นคน และถ้าจะถือว่าเป็นคนที่ประเสริฐก็จะต้องมีความเพียร ดังนี้ถ้าผู้ใดละเลยโอกาสที่จะบำเพ็ญเพียรที่จะสร้างชาติโดยความขยันหมั่นเพียร ก็เท่ากับเสียโอกาสพลาดประโยชน์ในการที่เกิดมา อันนี้ก็เป็นประโยชน์ที่สำคัญอย่างยิ่งของการบำเพ็ญบุญการถือศีลตามบทบัญญัติของพระศาสนา ประโยชน์นี้จะได้รับเป็นส่วนบุคคล คือแต่ละคนเท่ากับขัดเกลาให้แต่ละคนมีความดี มีความสามารถยิ่งๆ ขึ้น ดังนี้ก็จะเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมด้วย เพราะว่าสังคมที่ประกอบด้วยคนที่มีความเข้มแข็ง มีความ

เพียร มีความแน่วแน่ ย่อมเป็นสิ่งลุ่มที่นำอยู่ เป็นสิ่งลุ่มที่ก้าวหน้า และเป็นสิ่งลุ่มที่มี
ความผลสุก” (๕ กันยายน ๒๕๒๒)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ถึงคุณสมบัตินៃความเป็นคนที่สำคัญ คือความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ เพราะความเข้มแข็งทั้งสองนี้จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลนั้นมีความเพียรที่จะสร้างผลดีได้สำเร็จ นั้นหมายความว่า การสร้างผลดี ไม่ใช่ของง่ายที่จะกระทำได้ หากแต่จะต้องอาศัยความเข้มแข็งที่จะเพียรพยายามประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลแห่งความดีงามได้สำเร็จ ถ้าปราศจากความเข้มแข็งนี้ ความสำเร็จในการปฏิบัติสิ่งที่ดีงามก็องจะเกิดขึ้นได้ยาก เพราะความเข้มแข็งนี้เป็นพลังที่จะช่วยให้เกิดความเพียรและความแน่วแน่ที่จะไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคหรือปัญหาต่าง ๆ ที่จะขัดขวางการบรรลุจุดหมายแห่งความดีงาม ครั้นบุคคลสามารถประพฤติ ปฏิบัติสิ่งที่ดีงามได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ว่าบุคคลนั้น “นับได้ว่าทำหน้าที่ของผูู้ที่เกิดมาเป็นคน” แล้ว แน่อนผลแห่งการประพฤติดีปฏิบัติงามนี้ไม่ได้เกิดคุณประโยชน์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติเท่านั้น แต่ยังเกิดแก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วย นั้นก็คือความเจริญก้าวหน้า และความร่มเย็นเป็นปรกติสุขที่นำไปสู่ความมั่นคงของชาติในที่สุด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงคุณประโยชน์ของความเข้มแข็งของประชาชนกับบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหิดลว่า

“การรักษาความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกายเป็นปัจจัยของเศรษฐกิจที่ดี และสิ่งลุ่มที่มั่นคง เพราะร่างกายที่แข็งแรงนั้น โดยปรกติ จะอำนวยความสะดวกให้สุขภาพจิตใจสมบูรณ์ด้วย และเมื่อมีสุขภาพสมบูรณ์ดีพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจแล้ว ย่อมมีกำลังทำประโยชน์ สร้างสรรค์เศรษฐกิจและสิ่งลุ่มของบ้านเมืองได้เต็มที่ ทั้งไม่เป็นภาระแก่สิ่งลุ่มด้วย คือเป็นแต่ผู้สร้าง มิใช่ผู้ถ่วงความเจริญ” (๒๒ ตุลาคม ๒๕๒๒)

ความเข้มแข็งที่ทรงรับสั่งถึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานเพื่อผลทางเศรษฐกิจและสิ่งลุ่มที่มั่นคง กล่าวคือเมื่อประชาชนมีร่างกายและจิตใจที่เข้มแข็งย่อมสามารถที่จะทำงานไม่ว่าจะเป็นในด้านการผลิตหรือการให้บริการในภาคเศรษฐกิจได้ ความสามารถในการผลิตทางเศรษฐกิจนี้ ย่อมจะส่งผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจตามมา และในทำนองเดียวกันความเข้มแข็งทั้งทางกายและใจของประชาชนจะช่วยให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ที่เป็นประโยชน์แก่สิ่งลุ่มได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนที่ปฏิบัติหน้าที่ที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ทรงถือว่าเป็นบุคคลที่เป็น “ผู้สร้าง มิใช่ผู้ถ่วงความเจริญ” ของสิ่งลุ่ม เมื่อประชาชนไทยส่วนรวมเป็นผู้สร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ชาติบ้านเมืองเช่นนี้ ประชาชนเหล่านั้นย่อมจัดเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ และด้วยผลของการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่ประเทศชาติ จะช่วยทำให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติ ครั้นประเทศชาติมีความมั่นคงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าประชาชนก็จะมีความมั่นคงด้วย ด้วยตรรกะของเหตุผลเช่นกล่าวแสดงให้เห็นว่าความเป็นพลเมืองดี จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงแก่ประชาชนและประเทศชาติได้เช่นกัน

สำหรับความเข้มแข็งทางร่างกายนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นพื้นฐานเบื้องต้น เพราะถ้าร่างกายไม่แข็งแรงแล้ว ย่อมจะไม่มีกำลังกายที่จะกระทำการใด ๆ ได้ ฉะนั้นการฝึกฝนให้ร่างกายมีความแข็งแรงจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตคน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเรื่องการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพว่า

“ร่างกายของเรานั้น ธรรมชาติสร้างมาสำหรับให้ออกแรงใช้งาน มิใช่ให้อยู่เฉยๆ ถ้าใช้แรงให้พอเหมาะพอดีโดยสม่ำเสมอ ร่างกายก็เจริญแข็งแรง คล่องแคล่ว และคงทน ยั่งยืน ถ้าไม่ใช้แรงเลย หรือใช้ไม่เพียงพอ ร่างกายก็จะเจริญแข็งแรงอยู่ไม่ได้ แต่จะค่อยๆ เลื่อมไปเป็นลำดับ และหมดสมรรถภาพไปก่อนเวลาอันสมควร. ดังนั้น ผูู้ที่

ปรกติทำการงานโดยไม่ได้ใช้กำลัง หรือใช้กำลังแต่น้อย จึงจำเป็นต้องหาเวลาออก
กำลังกายให้พอเพียงกับความต้องการตามธรรมชาติเสมอทุกวัน.” (๑๗ ธันวาคม
๒๕๒๓)

จะเห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญอย่างมากกับการออกกำลังกายเพื่อให้ร่างกายมีความแข็งแรงทรงซึ่งถึงความ
จำเป็นตามธรรมชาติของร่างกายที่จะต้องมีการใช้แรงงานทางกายให้เพียงพอกับความต้องการของร่างกาย ไม่เช่นนั้น
นั้นความเสื่อมถอยของร่างกายก็จะเกิดขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้ไม่มีกำลังกายที่จะประกอบกรณียกิจต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์
แก่ส่วนรวมได้เท่าที่ควร ถึงแม้กำลังใจหรือกำลังความคิดจะสามารถกระทำได้ดีก็ตาม เมื่อเข้าใจแนวพระราชดำริใน
แง่มุมนี้ จะเห็นว่าความเข้มแข็งทางกายเป็นความจำเป็นเบื้องต้นของการพัฒนาคุณภาพของประชาชนที่จะนำไปสู่
ความเจริญก้าวหน้าและผาสุกของประเทศชาติ

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปถึงหลักการของความเข้มแข็งของประชาชน จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงให้ความสำคัญกับความเข้มแข็งทางกายและจิตใจควบคู่กันไป ไม่ทรงเน้นในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว
ตรงข้ามกลับแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของทางกายกับทางใจที่ส่งผลกระทบถึงกัน ดังที่ทรงมีรับ
สั่งว่า “เพราะร่างกายที่แข็งแรงนี้ โดยปรกติจะอำนวยให้สุขภาพจิตสมบูรณ์ด้วย” และด้วยความเข้มแข็งที่พร้อม
ทั้งสองด้านจะสามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่บุคคลนั้นและหมู่คณะจนถึงประเทศชาติโดยรวมได้

จากที่กล่าวถึงหลักการทั้งสี่ประการตามแนวพระราชดำริที่จะช่วยให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความ
มั่นคงนี้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญตั้งแต่เรื่องพื้นฐานคือความเข้มแข็งของร่างกาย
และจิตใจ เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติกรณียกิจต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ การที่จะสามารถปฏิบัติหน้าที่เพื่อ
ส่วนรวมได้ดีนั้น พระองค์ทรงชี้ถึงคุณภาพและความสามารถของประชาชน กล่าวคือประชาชนจะต้องมีคุณภาพ
และความสามารถในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้ ความคิด คุณธรรม เป็นต้น เพียงพอที่จะสร้างสรรค์ความเจริญ
ก้าวหน้าและความมั่นคงให้ได้แก่ทั้งตนเองและประเทศชาติ คุณภาพและความสามารถดังกล่าวจะได้มากด้วยการ
ศึกษาในทางวิชาการและการอบรมขัดเกลาจิตใจและความประพฤติด้วยหลักธรรมของศาสนา ฉะนั้นการศึกษาและ
ศาสนาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างพลเมืองดีและมีความมั่นคงขึ้นในชาติบ้านเมืองและประการสำคัญที่ทรงเน้นคือ
ด้วยพื้นฐานของความเข้มแข็งจนถึงคุณภาพและความสามารถของประชาชนเท่านั้นยังไม่สามารถจะให้ความมั่นใจ
ได้ว่าการสร้างสรรค์คุณประโยชน์ต่าง ๆ แก่ประเทศชาติจะสามารถกระทำได้จริง เพราะประชาชนอาจจะอยู่ใน
สถานะที่ต่างคนต่างอยู่และต่างทำขาดการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนถึงการยึดประโยชน์ส่วนตนเหนือส่วน
รวม ภายใต้อาณัติดังกล่าวพลังของประชาชนในชาติย่อมจะไม่เข้มแข็งเพียงพอที่จะนำประเทศชาติไปสู่เป้าหมาย
ได้สำเร็จ ดังนั้นพระองค์จึงทรงย้ำถึงความสำคัญของการสามัคคีที่จะต้องเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสร้างความสมานฉันท์
ให้เกิดขึ้นในชาติบ้านเมือง และด้วยพลังที่สมานฉันท์นี้จะสามารถระดมคุณภาพและความสามารถต่าง ๆ ของ
ประชาชนทุกหมู่เหล่าออกมาใช้ให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนโดยรวมได้อย่างแท้จริงและ
เกิดผลสมบูรณ์

๓. วิธีการสร้างความเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง

ภายใต้หลักการพัฒนาให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงตามแนวพระราชดำริทั้ง ๔ ประการ
นำไปสู่ประเด็นพิจารณาต่อว่า วิธีการในทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายตามหลักการดังกล่าวนี้เป็นอย่างไร หลักการ
ที่กล่าวมานั้น ๔ ประเด็นสำคัญ คือ ๑) การศึกษา ๒) ศาสนา ๓) ความสามัคคี และ ๔) ความเข้มแข็ง อันเป็น
คุณลักษณะสำคัญของประชาชนที่จะทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง ดังนั้นเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ

พระราชดำริในเรื่องวิธีการตามหลักการทั้งสี่ ในหัวข้อนี้จึงแยกกล่าววิธีการที่จะสร้างคุณลักษณะทั้งสี่ประการตามหลักการเป็นหัวข้อ ๆ ไป

ก. วิธีการให้การศึกษแก่ประชาชน

เพื่อให้เข้าใจถึงแนวพระราชดำริเกี่ยวกับวิธีการให้การศึกษ จำเป็นที่จะต้องเข้าใจเป้าหมายและแนวทางของการศึกษาตามแนวพระราชดำริเป็นพื้นฐาน กล่าวคือวิธีการที่ทรงแสดงไว้ล้วนแต่อยู่ภายใต้เป้าหมายและแนวทางเป็นสำคัญ โดยล้าพังวิธีการที่ปราศจากเป้าหมายและแนวทางแล้ว ย่อมไม่สามารถจะมั่นใจได้ว่าจะให้ผลของวิธีการที่ดีเสมอไป

๑. เป้าหมายการศึกษา

เป้าหมายสำคัญของการศึกษาที่ทรงแสดงไว้มี ๒ ประการ คือ

๑. ใ้บุคคลค้นพบวิถีดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม ไปสู่ความเจริญ และความสุขตามอัตภาพของตน
๒. การเป็นพลเมืองที่ดี

เป้าหมายประการแรกที่ทรงแสดงไว้เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลที่ได้รับการศึกษาโดยมุ่งหวังว่าบุคคลนั้นจะสามารถดำเนินชีวิตของตนไปสู่ความเจริญและความสุขตามฐานะของตนเองได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสถึงเป้าหมายการศึกษาว่า

“การให้การศึกษานั้น กล่าวสั้น ๆ โดยความหมายรวบยอด คือการช่วยให้บุคคลค้นพบวิถีดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม ไปสู่ความเจริญและความสุขตามอัตภาพ ตามนัยนี้ ผู้สอนมีหน้าที่ต้องหาความรู้และวิธีการดำเนินชีวิต มาให้ศิษย์ได้รู้ได้ทราบ เพื่อให้สามารถเรียนรู้ต่อไป และดำเนินชีวิตต่อไปได้ด้วยดี จนบรรลุจุดหมาย ความรู้กับทั้งวิธีการที่ต้องการนั้น มีอยู่แล้วครบถ้วนพร้อมมูล” (๑๙ มิถุนายน ๒๕๒๒)

จะเห็นว่าการศึกษจะต้องมุ่งช่วยให้บุคคลสามารถค้นพบวิถีดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม อีกทั้งวิถีดำเนินชีวิตนี้จะต้องนำไปสู่ความเจริญและความสุขตามอัตภาพ นั้นหมายความว่า การดำเนินชีวิตจะต้องถูกต้องและเหมาะสมกับฐานะของแต่ละคนด้วย การคาดหวังหรือดำเนินชีวิตที่เกินกว่าฐานะภาพของตนเอง ย่อมไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสม ฉะนั้นการศึกษาจึงไม่ใช่ให้แต่เพียงเครื่องมือของการดำรงชีพเท่านั้น แต่จะต้องให้คุณธรรมหรือจริยธรรมของการดำรงชีวิตด้วย เพื่อช่วยให้การประพฤติปฏิบัติในหน้าที่การงานและต่อตนเองสอดคล้องกับหลักของเหตุผลและความถูกต้อง ลักษณะของการศึกษาเช่นกล่าวนี้อาจเกี่ยวข้องกับเป้าหมายข้อที่สองของการศึกษา นั่นคือการเป็นพลเมืองที่ดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า

“การให้การศึกษถือว่าเป็นการให้สิ่งสำคัญที่สุด เพราะเป็นการหล่อหลอมวางรูปแบบให้แก่บุุชน ทั้งทางความรู้ความสามารถ ทั้งทางจิตวิญญาณ ผู้มีหน้าที่ให้การศึกษ ทุกตำแหน่งหน้าที่ จึงมีความรับผิดชอบอย่างยิ่งต่อชาติ บ้านเมือง ในการสร้างพลเมืองที่ดี” (๒๙ มิถุนายน ๒๕๒๐)

หรือที่ทรงมีรับสั่งในประเด็นเดียวกันนี้ว่า

“การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นพลเมืองดี มีคุณภาพและประสิทธิภาพ” (๒๒ กรกฎาคม ๒๕๒๐)

การเป็นพลเมืองดีจัดว่าเป็นเป้าหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของการศึกษา นอกจากการให้ความรู้เพื่อการดำเนินชีวิตแล้ว การศึกษายังต้องให้ความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรม เพื่อให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี มีคุณภาพ และประสิทธิภาพในการที่ประกอบกรณียกิจที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การศึกษาจะต้องให้ทั้งสำนึกและคุณธรรมแก่บุคคลที่จะเสียสละและปฏิบัติงานเพื่อคุณประโยชน์ที่สร้างสรรค์แก่ส่วนรวมด้วย

จากที่กล่าวนี้จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งให้การศึกษามุ่งเป้าหมายทั้งสองประการคือ เพื่อตนเองและประเทศชาติด้วย ไม่ใช่เพียงด้านใดด้านหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว เพราะฉะนั้นการศึกษาตามแนวพระราชดำริที่จะสอดคล้องกับเป้าหมายของชาติคือความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าจะต้องยึดเป้าหมายสองประการดังกล่าวเป็นสำคัญ

๒. แนวทางการศึกษา

ภายใต้เป้าหมายของการศึกษาสองประการข้างต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะแนวทางการศึกษาที่จะช่วยให้การบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวมีประสิทธิภาพมากขึ้น กล่าวคือพระองค์ทรงชี้ถึงแนวทางการศึกษาที่พึงจะเป็นตามเป้าหมายที่กล่าวแล้ว แนวทางการศึกษานี้มี ๒ ประการสำคัญ คือ

๑. การให้การศึกษที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านวิชาการ จริยธรรม และการปฏิบัติ
๒. การให้เป็นคนเต็มคน

แนวทางประการแรกทรงชี้ให้เข้าใจว่าการศึกษจะต้องมีลักษณะที่สมบูรณ์แบบ กล่าวคือทั้งในด้านวิชาการ จริยธรรม และการปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อให้การศึกษานั้นสามารถให้เครื่องมือที่มีคุณภาพที่สามารถใช้ได้ผลจริงในการปฏิบัติ อีกทั้งผู้ใช้เครื่องมือนั้นจะต้องมีจริยธรรมที่จะคอยชี้้นำให้การใช้เครื่องมือเป็นไปในทางที่ก่อประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมไปพร้อม ๆ กัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงแนวทางการศึกษานี้ว่า

“การศึกษาที่ดีด้านวิชาการเป็นทั้งรากฐานและปัจจัยสำหรับการสร้างสรรค์ แต่การที่จะนำเอาวิชาการมาสร้างสรรค์ให้สำเร็จได้นั้น จำเป็นที่สุด ที่จะต้องอาศัยการศึกษาที่ดีด้านอื่น ๆ เข้าประกอบอุดหนุนด้วย การศึกษาด้านอื่น ๆ นั้น หมายถึงการศึกษาอบรมทุก ๆ อย่าง ทั้งทางความคิดจิตใจและความประพฤติปฏิบัติ อันเป็นตัวสำคัญในการฝึกฝนขัดเกลาให้บุคคลมีความคิดความฉลาด หนักแน่นในเหตุผลและความสุจริต ละเอียดรอบคอบ รู้จักรับผิดชอบ รู้จักตัดสินใจตามทางที่ถูกต้องเป็นธรรม และสำคัญอย่างยิ่ง ก็คือมีความขยันหมั่นเพียร อุทิศสละขวนขวายที่จะลงมือทำการทุกอย่างไม่ว่าเล็กใหญ่ง่ายยาก ด้วยตนเอง” (๑๑ กรกฎาคม ๒๕๒๒)

แนวทางการศึกษาที่ทรงแสดงไว้ไม่ได้เน้นที่วิชาการแต่เพียงด้านเดียว ถึงแม้ว่าวิชาการจะมีความสำคัญอย่างมากก็ตาม แต่การศึกษาจะต้องรวมไปถึงการอบรมความคิดจิตใจตลอดจนการประพฤติปฏิบัติด้วย กล่าวคือ การศึกษาจะต้องฝึกฝนให้บุคคลมีความหนักแน่นในเหตุผลและความสุจริต รู้จักรับผิดชอบ รู้จักตัดสินใจในทางที่ถูกต้องเป็นธรรม สำหรับในการประพฤติปฏิบัติ นอกเหนือจากด้านจิตใจดังกล่าวแล้ว พระองค์ทรงมีรับสั่งถึงความคิดความฉลาด ความละเอียดรอบคอบ ความขยันหมั่นเพียร ความอุทิศสละ ขวนขวาย ที่จะช่วยให้สามารถปฏิบัติงานต่าง ๆ ได้สัมฤทธิ์ผลด้วยตนเองได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือสามารถที่จะนำวิชาการและจิตใจที่ได้รับการฝึกฝนมาปฏิบัติให้เกิดผลจริงในอันที่จะยังคุณประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม ทรงเห็นว่าการศึกษาไม่ใช่มีไว้เพื่อการเอาตัวรอด แต่จะต้องช่วยให้ส่วนรวมได้ประโยชน์หรืออยู่รอดด้วย

แนวทางที่สองของการศึกษาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณสมบัติของบุคคลให้มีความสมบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงคุณสมบัติของการเป็นคนที่สมบูรณ์ว่า

“ขอให้ทุกคนเข้าใจและจำไว้ว่า วิชาการต่างๆ ที่เรียนที่สอบไล่กันได้นั้น โดยลำพังไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยให้นักเรียนเอาตัวรอดได้ และไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยสร้างสรรค์สิ่งใดให้เป็นประโยชน์แก่ตัว แก่ผู้อื่น แก่บ้านเมืองได้ ผู้มีวิชาการแล้วจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติในตัวเอง นอกจากวิชาความรู้ด้วย จึงจะนำตนนำชาติให้รอดและเจริญได้ คุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับทุกคนนั้น ได้แก่ ความละเอียดซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำ ความกตัญญูรู้คุณชาติบ้านเมือง และผู้ที่อุปการะตัวมา ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น หากแต่มีความจริงใจ มีความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่. และที่สำคัญอย่างมากก็คือ ความขยันหมั่นเพียร พยายามฝึกหัดประกอบกิจการงานทั้งเล็ก ใหญ่ ง่าย ยาก ด้วยตนเอง ด้วยความตั้งใจ ไม่ทอดธุระ เพื่อหาความสะดวกสบายจากการเกียจคร้าน ไม่มั่งก่าย ทยายคาย สะเพร่า. คุณธรรมเหล่านี้แหละเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและจำเป็นของการศึกษา ไม่เป็นรองไปกว่าวิชาการ. ดังนั้น ครูจะต้องปลูกฝังให้นักเรียน และนักเรียนจะต้องบำรุงรักษา ให้เจริญขึ้นในตัวให้ครบถ้วน เพื่อให้มีการศึกษาที่สมบูรณ์ ที่ช่วยให้เป็นคนเต็มคน ที่สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองและประเทศชาติได้.” (๘ มิถุนายน ๒๕๒๒)

พระราชดำรัสนี้แสดงถึงคุณสมบัติสำคัญและจำเป็นของทุกคนที่จะช่วยให้สามารถใช้วิชาความรู้ให้เกิดผลสำเร็จที่เป็นประโยชน์ต่อทั้งตนเองและประเทศชาติได้ พระองค์ทรงย้ำว่าลำพังความรู้ทางวิชาการไม่สามารถที่จะก่อประโยชน์ที่แท้จริงได้ ถ้าขาดคุณสมบัติเหล่านั้น เช่นความละเอียดซื่อสัตย์สุจริต ความเอื้อเฟื้อและปรารถนาดีต่อกัน และความขยันหมั่นเพียร เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องให้คุณสมบัติดังกล่าวแก่ผู้เรียนด้วย นอกเหนือจากความรู้ทางวิชาการ บุคคลที่ได้รับการฝึกฝนอย่างครบถ้วนทั้งในทางวิชาการและคุณสมบัติเหล่านั้น พระองค์ทรงเรียกว่า “เป็นคนเต็มคน” หมายความว่า เป็นคนที่มีคุณสมบัติครบถ้วนของการเป็นคนที่พึงจะมีนั่นเอง และด้วยคุณสมบัติเหล่านี้จะช่วยให้วิชาการที่ได้เรียนมาเกิดผลที่เป็นประโยชน์และสร้างสรรค์

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งจากพระราชดำรัสนี้คือ การพยายามฝึกหัดประกอบกิจการงานด้วยตนเองด้วยความตั้งใจ ซึ่งสะท้อนให้เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการทำงานหรือปฏิบัติกรณียกิจต่างๆ ด้วยตนเอง การทำงานด้วยตนเองย่อมจะช่วยให้สามารถเข้าใจและเรียนรู้งานนั้นได้โดยตรง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ ชาบซึ้ง และเห็นคุณค่าของงานและผลงานที่เกิดขึ้น และด้วยความเข้าใจจากประสบการณ์จริงจะมีส่วนช่วยให้สามารถพัฒนาความรู้และวิชาการต่างๆ ของเรื่องนั้นได้ ความรู้และวิชาการนี้ก็จะ เป็นประโยชน์ต่อการทำงานต่อไป โดยเฉพาะในแนวทางที่จะพัฒนาให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงขึ้น อาจกล่าวได้ว่าการปฏิบัติงานด้วยตนเอง เป็นแนวทางของการเรียนรู้ที่ดีที่สุดทางหนึ่ง ดังนั้นอุปนิสัยการทำงานด้วยตนเองจึงเป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการพัฒนาความรู้และวิชาการในเรื่องนั้นๆ

๓. วิธีการให้การศึกษา

ตามเป้าหมายและแนวทางของการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาวิธีการให้การศึกษาว่าเกี่ยวข้องกับบุคคลสองกลุ่ม คือ ผู้เรียนและผู้สอน กล่าวคือผู้เรียนจะต้องมีวิธีการเรียนที่ดี

และผู้สอนในฐานะของผู้ที่มีความรู้ก็ต้องมีวิธีการสอนที่ดี จึงจะช่วยให้วิธีการศึกษาสมบูรณ์ อีกนัยหนึ่งคือวิธีการศึกษาที่ดีจะอาศัยเพียงผู้เรียนหรือผู้สอนแต่เพียงฝ่ายเดียวไม่ได้

ในด้านผู้เรียน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงวิธีการเรียนรู้ไว้ ๓ ลักษณะดังที่ปรากฏในพระบรมราชาโชวาหาว่า

“ลักษณะของการศึกษาหรือการเรียนรู้ นั้น มีอยู่สามลักษณะ ได้แก่ เรียนรู้ตามความรู้ ความคิดของผู้อื่นอย่างหนึ่ง เรียนรู้ด้วยการขบคิดพิจารณาของตนเองให้เห็นเหตุผลอย่างหนึ่ง กับเรียนรู้จากการปฏิบัติฝึกฝนจนประจักษ์ผล และเกิดความคล่องแคล่วชำนาญอีกอย่างหนึ่ง

การเรียนรู้ทั้งสามลักษณะนี้ จำเป็นจะต้องกระทำไปด้วยกัน ให้สอดคล้องและอุดหนุนส่งเสริมกันจึงจะช่วยให้เกิดความรู้จริง พร้อมทั้งความสามารถที่จะนำมาใช้ทำการต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพได้ กล่าวคือ การเรียนความรู้ทุกอย่างนั้น จะต้องเรียนตามความรู้ของผู้อื่นก่อนเป็นเบื้องต้น เมื่อรู้แล้ว จึงนำมาพิจารณาด้วยเหตุผลให้เห็นแจ่มชัดละเอียดลงไปอีกชั้นหนึ่ง ให้ถึงเนื้อหาสาระ อันจะอ้างอิงอาศัยเป็นหลักฐานได้ มิให้เป็นการรู้อย่างเลื่อนลอย แต่แม้ถึงขั้นที่สองแล้ว ก็ยังถือว่าเป็นการใช้การให้ได้ผลแน่นอนจริง ๆ ไม่ได้ ยังจำเป็นต้องนำความรู้นั้นมาปฏิบัติฝึกฝนอีก ให้เกิดผลประจักษ์แจ้ง และเกิดความคล่องแคล่วชำนาญขึ้นพร้อมกันไปด้วย จึงจะนำไปใช้ปฏิบัติงานให้สำเร็จผลได้ไม่ขัดข้อง” (๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๔)

วิธีการเรียนรู้ที่ทรงแสดงนี้ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน กล่าวคือ ขั้นแรก ผู้เรียนจำต้องเรียนตามความรู้ ความคิดของผู้อื่นก่อน โดยเฉพาะจากผู้ที่มีความรู้ การเรียนในขั้นนี้จัดว่าผู้เรียนยังไม่มีความรู้หรือมีน้อยในเรื่องที่เรียน ฉะนั้นจึงจำเป็นที่ผู้เรียนจะต้อง “เรียนตาม” ผู้รู้ก่อน คำว่า “เรียนตาม” ที่ทรงมีรับสั่งนี้มีความหมายมาก กล่าวคือเมื่อผู้เรียนยังไม่มีความรู้ จึงจำเป็นที่จะต้องเตรียมใจและความคิดที่จะเรียนรู้ด้วยการตามก่อน หมายความว่าผู้เรียนจะต้องพยายามรับฟังและทำความเข้าใจกับความรู้ที่ผู้สอนมอบให้ก่อน โดยยังไม่ปฏิเสธความรู้ที่ตนยังไม่เข้าใจในความรู้ที่ตนยังไม่เข้าใจจริง อีกส่วนหนึ่งมาจากการไม่เข้าใจความรู้ที่รับมาอย่างแท้จริง ดังนั้นการเรียนตามในขั้นแรกนี้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่นักเรียนจะสามารถเข้าใจพื้นฐานของเรื่องที่เรียนอย่างถูกต้อง ดังที่ทรงพระกรุณาอธิบายแก่คณะอาจารย์ ครู และนักเรียนโรงเรียนไกลกังวลว่า

“สำหรับนักเรียนนั้น หน้าที่สำคัญอยู่ที่ต้องพยายามเล่าเรียนและฝึกหัดอบรมให้เต็มที่ กำลัง ให้มีความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำ ทั้งให้มีความคิดอ่านที่ถูกต้องด้วยเหตุผล สามารถรู้เห็นถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีประโยชน์ได้ชัดเจนแน่นอนไม่สับสน.” (๑๓ มิถุนายน ๒๕๒๓)

นั่นหมายความว่า การเรียนตามจากผู้รู้ในขั้นต้นนี้ ผู้เรียนจะต้องเรียนด้วยความตั้งใจอย่างเต็มที่ กำลัง เพื่อให้ความรู้ที่ได้รับมามีความถูกต้องแม่นยำ ทั้งให้มีความคิดอ่านที่ถูกต้องด้วยเหตุผลด้วย

ขั้นที่สองของวิธีการเรียน คือเรียนรู้ด้วยการขบคิดพิจารณาของตนเองให้เห็นเหตุผลในสิ่งที่เรียน หมายความว่าผู้เรียนจะต้องใช้เหตุผลพิจารณาสิ่งที่เรียนมาเพื่อให้เข้าใจในเนื้อหาของเรื่องนั้นอย่างแจ่มชัด กล่าวคือผู้เรียนจะต้องพยายามพิจารณาเรื่องที่เรียนอย่างรอบด้านทุกแง่ทุกมุม เพื่อให้เข้าใจเรื่องนั้นโดยตลอด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“เมื่อจะศึกษาสิ่งใดเรื่องใดให้รู้จริง ควรจะได้ศึกษาให้ตลอด ครบถ้วนทุกแง่ทุกมุม ไม่ใช่เรียนรู้แต่เพียงบางส่วนบางตอน หรือฟังเสียงเฉพาะแต่เพียงบางแง่บางมุม” (๒๒ มิถุนายน ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าวิธีการเรียนที่ทรงซึ้งนี้จะต้องเป็นการเรียนที่ตลอด ครบถ้วนทุกแง่ทุกมุมของเรื่องที่ศึกษา นั่นหมายความว่า การเรียนรู้ต้องใช้เหตุผลพิจารณาให้รอบด้านทุกแง่มุมโดยตลอดเรื่องที่เรียน ไม่ใช่เรียนเพียงบางส่วนหรือบางแง่มุม เพราะการเรียนในลักษณะที่ขาดตอนหรือเพียงบางด้านนี้ นอกจากจะทำให้ไม่เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างชัดเจนและกระจ่างแล้ว ยังอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องดังกล่าวได้อีกด้วย

ขั้นที่สามของวิธีการเรียนตามแนวพระราชดำริคือการนำความรู้ที่ได้รับมาจากทั้งสองขั้นก่อนหน้าไปฝึกฝนปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลที่แท้จริงและเกิดความชำนาญในการปฏิบัตินั้น จึงจะจัดได้ว่าการศึกษาครบกระบวนการขั้นตอนที่สามนี้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการปฏิบัติ กล่าวคือ ความรู้จะมีคุณค่าครบสมบูรณ์จริงต่อเมื่อความรู้นั้นสามารถปฏิบัติได้ ในความเป็นจริง อีกประเด็นหนึ่งคือผู้เรียนจะถือได้ว่ามีความรู้ความเข้าใจที่แท้จริง ต่อเมื่อผู้นั้นสามารถนำความรู้นั้นไปฝึกปฏิบัติอย่างได้ผลจริงจนเกิดความชำนาญดังที่ปรากฏว่า ผู้ที่มีความรู้แต่ไม่สามารถนำความรู้นั้นไปสูการปฏิบัติได้ ความรู้นั้นก็จะด้อยคุณค่าลงไป ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับการปฏิบัติว่า

“วันนี้ จะพูดถึงการศึกษาในส่วนการอบรมความสามารถในทางปฏิบัติต่อไปว่า การหาโอกาสนำความรู้ภาคทฤษฎีมาลงมือปฏิบัติก็ดี การฝึกหัดปฏิบัติงานเพื่อใช้แรงใช้ฝีมือ ใช้ความละเอียดถี่ถ้วนก็ดี เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง และต้องกระทำมิให้น้อยไปกว่าภาคทฤษฎี เพราะการศึกษภาคนี้เป็นประโยชน์สร้างเสริมปัจจัยสำคัญของชีวิต” (๒๗ มิถุนายน ๒๕๒๓)

พระราชกระแสนี้สะท้อนให้เห็นชัดว่าการศึกษาที่ไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ย่อมจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนั้นพระองค์ท่านจึงทรงย้ำว่าการปฏิบัติ “เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง” และที่ทรงย้ำอีกประการหนึ่งคือการปฏิบัติจะต้องกระทำ “มิให้น้อยไปกว่าภาคทฤษฎี” ถ้าจะพิจารณาเปรียบเทียบขั้นตอนทั้งสามของการศึกษาตามแนวพระราชดำริ จะเห็นว่าขั้นตอนที่หนึ่งและสองเกี่ยวข้องกับการศึกษาในเชิงปัญญาเป็นหลัก สำหรับขั้นที่สามเน้นการศึกษาในเชิงปฏิบัติเป็นสำคัญ นั่นหมายความว่าวิธีการศึกษาตามแนวพระราชดำริจะต้องใช้ทั้งปัญญาและการปฏิบัติประกอบกันไปเสมอ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงความสำคัญของการปฏิบัติอย่างชัดเจนอีกว่า

“การมีความรู้ความถนัดทางทฤษฎีประการเดียว ไม่เพียงพอที่จะทำให้บุคคลสามารถปฏิบัติงานได้เต็มที่ ผู้ที่ฉลาดสามารถแต่ในหลักวิชา โดยปรกติวิสัย จะได้แต่เพียงขั้นนี้ให้ผู้อื่นทำ ซึ่งเป็นการไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่อาจทำให้ผู้ใดเชื่อถือหรือเชื่อฟังอย่างสนิทใจได้ เหตุด้วยไม่แน่ใจว่าผู้ซึ่งนี้เองจะรู้จริง ทำได้จริงหรือไม่ ความสำเร็จทั้งสิ้นเกิดขึ้นได้เพราะการลงมือกระทำ ดังนั้น ผู้ที่ชำนาญทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ จึงจัดว่ามีคุณสมบัติครบถ้วน และมีขีดความสามารถสูง เป็นที่เชื่อใจและไว้วางใจได้ว่า จะดำเนินงานทั้งปวงอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะสามารถทำงาน สั่งงาน และสั่งคนได้อย่างถูกต้องแท้จริง” (๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๗)

พระราชกระแสนี้มีความชัดเจนอย่างมากในการชี้ถึงความสำคัญของการเรียนว่า จะต้องเรียนจนถึงขั้นที่สามารถปฏิบัติได้ จึงจะถือว่าได้เรียนจนครบถ้วนและก่อให้เกิดประโยชน์ได้จริง

จากที่กล่าวถึงวิธีการศึกษาตามแนวพระราชดำริมาทั้งสามขั้นตอนนี้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้น ๒ ด้านประกอบกัน กล่าวคือ ในด้านแรก วิธีการศึกษาจะต้องนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจด้วยเหตุผลในเรื่องที่ศึกษาอย่างแท้จริง วิธีการศึกษาในด้านนี้ยังจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถใช้ปัญญาพิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่กระจ่างชัด ในด้านที่สองวิธีการศึกษาเน้นการนำความรู้ความเข้าใจที่กระจ่างชัดนี้ ไปใช้ในการปฏิบัติให้เกิดผลประจักษ์จริง อีกทั้งยังจะต้องฝึกฝนการใช้ความรู้ความเข้าใจนั้นในทางปฏิบัติ จนเกิดความชำนาญคล่องแคล่ว ซึ่งจะช่วยให้สามารถนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ในความเป็นจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั้นหมายความว่าวิธีการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงไม่ใช่การศึกษาในภาคทฤษฎีเท่านั้น แต่ต้องรวมถึงการศึกษาในภาคปฏิบัติด้วย เมื่อวิธีการศึกษาครบถ้วนเช่นกล่าวแล้วย่อมจะส่งผลให้การศึกษานั้นสามารถจะช่วยสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงให้แก่ประเทศชาติและประชาชนได้ในที่สุด เพื่อช่วยให้เกิดความชัดเจนในวิธีการศึกษาในฐานะของผู้เรียนพอจะสรุปวิธีการของผู้เรียนได้เป็น ๓ ขั้นตอนนี้

๑. การเรียนตามความรู้ของผู้อื่นก่อนเป็นเบื้องต้น ด้วยความตั้งใจอย่างเต็มกำลัง เพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำ และมีความคิดที่ถูกต้องด้วยเหตุผล

๒. การศึกษาเรื่องใดต้องใช้เหตุผลพิจารณาให้แจ่มชัดอย่างครบถ้วนทุกแง่มุมโดยตลอด ไม่ใช่เรียนรู้แต่เพียงบางส่วน บางตอน

๓. การศึกษาต้องมีการปฏิบัติประกอบพร้อมไปด้วยเสมอ

ในด้านผู้มีความรู้ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้สอนเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของวิธีการศึกษา ถ้าปราศจากผู้สอนแล้ว วิธีการศึกษาอาจจะมีความยากและต้องใช้เวลา อีกทั้งทรัพยากรมากขึ้น หมายความว่าถ้าการศึกษาที่มีผู้สอนที่ดี ย่อมจะช่วยให้การศึกษาเกิดผลตามเป้าหมายง่ายขึ้นด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงถึงวิธีการของผู้สอนว่า

“สำหรับครูนั้น ก็จะต้องฝึกฝนตนเองให้แตกฉานและแม่นยำชำนาญ ทั้งในวิชาความรู้ และวิธีสอน เพื่อสามารถสอนวิชาทั้งปวงได้โดยถูกต้อง กระจ่างแจ้ง และบริบูรณ์ครบถ้วน. อีกข้อหนึ่ง จะต้องมีความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต ความสุภาพ ความเข้มแข็งอดทน ซึ่งจะต้องแสดงแก่ศิษย์ให้ประจักษ์ชัดด้วยเสมอเป็นนิตย์. ศิษย์จักได้เห็น ได้เข้าใจในคุณค่าของความรู้ ในความดี และในตัวเองอย่างลึกซึ้ง แล้วพากันยึดถือเอาเป็นแบบอย่าง.” (๑๕ มิถุนายน ๒๕๒๕)

พระราชดำรัสสั้นๆ สั้นๆ นี้ให้เห็นถึงพระราชดำริเกี่ยวกับวิธีการสอนของครูเป็นอย่างดี กล่าวคือ การสอนที่ดีจะต้องเกิดจากการที่ผู้สอนมีความรู้ที่แตกฉานและแม่นยำ อีกทั้งชำนาญในเนื้อหาของวิชาและวิธีการถ่ายทอด ด้วยคุณภาพและความสามารถของครูเช่นนี้ จึงจะช่วยให้การสอนถูกต้องตามหลักวิชา มีความกระจ่างชัด บริบูรณ์ครบถ้วน ที่ จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถที่จะเข้าใจในเรื่องที่เรียนได้ทุกแง่มุมโดยตลอด นั้นหมายความว่าก่อนที่ผู้มีความรู้จะสอนได้จะต้องผ่านการฝึกฝนทั้งสาระของวิชาและวิธีการสอนอย่างแตกฉานมาก่อน จึงจะสามารถเป็นครูที่สามารถถ่ายทอดวิชาการให้แก่ผู้เรียนได้ดี แต่ความสามารถในทางวิชาความรู้ดังกล่าวเพียงด้านเดียวยังไม่สามารถที่จะทำให้ผู้สอนเป็นครูที่ดีสมบูรณ์ได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นถึงคุณธรรมบางประการคือ ความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์ ความสุภาพ และความเข้มแข็งอดทนของผู้สอนด้วย ผู้สอนจะต้องแสดงคุณธรรมเหล่านี้ให้ประจักษ์ชัดแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือผู้สอนจะต้องปฏิบัติสิ่งที่สอนให้เป็นตัวอย่างด้วย และจากคุณธรรมที่แสดง จนเป็นที่ยอมรับของผู้เรียนแล้ว จะช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นคุณค่าของความรู้ ของความดี และของครู ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนมีศรัทธาและความเชื่อมั่นในความรู้ ความดีที่ครูถ่ายทอดให้ อีกทั้งยังมีความเคารพในตัวครูที่สามารถจะยึดถือเป็นแบบอย่างปฏิบัติได้ ด้วยความรู้ความเข้าใจและคุณธรรมที่ผู้เรียนได้รับมาและนำไปปฏิบัตินี้ นับได้ว่าเป็นความสำเร็จของวิธีการสอนที่ผู้มีความรู้ได้กระทำไป

วิธีการสอนประการที่สองที่ทรงมีรับสั่งถึงเกี่ยวข้องกับกำการไม่ยึดติดกับตำรา หากแต่เน้นที่เนื้อหาของวิชาของผู้สอน กล่าวคือผู้สอนจะต้องไม่ยึดติดกับตำราที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะต้องให้ความสำคัญกับเนื้อหาวิชาที่ปรากฏในตำรานั้นเป็นสำคัญ ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

“เพราะฉะนั้น ผู้มีอุปายอันแยบคาย ย่อมไม่เห็นความสำคัญของตำรายิ่งไปกว่าเนื้อหาวิชา เมื่อมีตำราเล่มหนึ่งอยู่แล้ว ย่อมสามารถใช้ตำราเล่มเดิมนั้นเป็นหลักต่อไปได้ ส่วนใดเกินต้องการ ก็ข้ามเสีย ส่วนใดขาดตกบกพร่อง ก็เสริมให้ ก็จะทำให้ตำราเล่มเดิมคงประโยชน์อยู่เต็มที” (๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๒)

กล่าวคือผู้สอนจะต้องเข้าใจให้ชัดเจนว่าการสอนของตนมีจุดหมายและขอบเขตอยู่ที่ใด จึงจะเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน ครั้นมีจุดหมายและขอบเขตของการสอนแล้ว ตำราหรือหนังสือที่มีอยู่ในเรื่องที่จะสอนจะเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่นำมาประกอบใช้ในการสอนเท่านั้น ดังที่ทรงชี้ว่า “ส่วนใดเกินต้องการก็ข้ามเสีย ส่วนใดขาดตกบกพร่องก็เสริมให้” ฉะนั้นการสอนจะไม่ใช่เป็นลักษณะเดินตามตำรา หากแต่จะใช้ตำราให้เป็นประโยชน์แก่การสอนมากกว่า เมื่อตำรามีบทบาทเพียงส่วนหนึ่งของการสอนเช่นนี้ ผู้สอนจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดเนื้อหาของการสอนและวิธีการถ่ายทอดดังที่กล่าวแล้วในวิธีการสอนข้อแรก นั้นหมายความว่าปัญหาในการสอน ถ้าจะเกิดขึ้นในส่วนของตำรา ปัญหาสำคัญจะไม่ใช่ตำราไม่ดี หรือไม่เพียงพอ แต่จะเป็นปัญหาของผู้สอนว่าจะสามารถใช้ตำราให้เป็นประโยชน์แก่การสอนให้ได้เนื้อหาวิชาครบถ้วนเพียงใดมากกว่า วิธีการสอนที่ทรงมีรับสั่งนี้ ฟังที่ผู้สอนจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของตนที่มีบทบาทกำหนดความสำเร็จของการสอนอยู่มากที่สุด ด้วยความสำคัญของผู้สอนนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเน้นคุณสมบัติและคุณธรรมของผู้สอนอย่างมาก ดังที่ได้กล่าวข้างแล้วในเรื่องความเมตตากรุณา ซื่อสัตย์ สุภาพ เข้มแข็ง และความอดทน เป็นต้น

วิธีการสอนประการที่สามเกี่ยวข้องกับรูปแบบหรือระบบของการศึกษา กล่าวคือการศึกษาภายในระบบการศึกษาที่เป็นทางการ เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ว่า วิธีการสอนภายในสถาบันการศึกษาของระบบเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ แต่จะต้องส่งเสริมการศึกษาด้วยตนเองจากสภาพแวดล้อมของการปฏิบัติงานจริงด้วย จึงจะนับว่าได้รับความรู้ที่แท้จริง บริบูรณ์ การศึกษานอกระบบนี้มีลักษณะเป็นการสอนตนเองเป็นสำคัญ นั้นหมายความว่า ความสามารถในการสอนตนเองจากชีวิตการทำงานจริง จึงนับว่าเป็นวิธีการสอนที่สำคัญเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงวิธีการสอนตัวเองนี้ว่า

“การศึกษาในมหาวิทยาลัย ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาเพื่อมุ่งให้มีความรู้ ความสามารถ เป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบกิจการงานในชีวิตนั้น เป็นการศึกษาในระบบ ส่วนใหญ่ ผู้ศึกษาได้รับความรู้ถ่ายทอดจากครูบาอาจารย์ และจากการศึกษาค้นคว้าเป็นสำคัญ แต่มิได้เรียนรู้จากการกระทำหรือการพบเห็นด้วยตนเองโดยตรง ครั้นเมื่อออกไปทำงานและดำเนินชีวิตด้วยตนเองแล้ว จึงประสบเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นปัญหาให้ต้องขบคิด ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันชัดเจนแจ่มแจ้งในสิ่งทั้งปวงที่เกี่ยวกับชีวิตของแต่ละคนยิ่งขึ้น อีกชั้นหนึ่ง ประสบการณ์ในชีวิตนี้เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ความชัดเจนที่สำคัญ ซึ่งถ้าได้รู้จักนำมาใช้ด้วยความรู้เท่าถึงเหตุและผลอย่างแท้จริงด้วยความบริสุทธิ์ใจ และด้วยความตั้งใจแล้ว จะยังประโยชน์ให้แก่ตนเอง และสังคมได้อย่างวิเศษสุด

ดังนั้น การศึกษานอกระบบภายหลังที่สำเร็จการศึกษาหรือการศึกษาในมหาวิทยาลัย ชีวิตจึงมีความสำคัญมาก ในการที่จะสร้างเสริมให้ผู้ผ่านการศึกษาระบบมาแล้ว

“ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และสามารถดำรงตนให้อยู่ในสังคมอย่างมั่นคงเป็นสุข”
(๑๙ กรกฎาคม ๒๕๒๒)

จะเห็นว่าวิธีการสอนนี้ขยายขอบเขตของการสอนจากการสอนระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนหรือครูกับศิษย์ ออกไปถึง การสอนตนเองจากประสบการณ์ที่พบในชีวิตและการทำงานจริง วิธีการสอนนี้สะท้อนให้เห็นถึงพระราชดำริที่ว่า การเรียนรู้ไม่มีที่สิ้นสุด ทุกคนสามารถที่จะเรียนรู้ได้มากขึ้นตลอดเวลาในทุกสภาพแวดล้อม ฉะนั้นการสอนจึง ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะภายในสถาบันการศึกษาหรือเฉพาะระหว่างครูกับศิษย์เท่านั้น หากแต่เป็นการสอนในทุก สถานะของชีวิต และเป็นการสอนตัวเอง การสอนด้วยวิธีการนี้ทรงชี้ว่าเป็นวิธีที่เป็นประโยชน์และมีความสำคัญยิ่ง เพราะสภาพความเป็นจริงของการทำงานหรือการดำรงชีวิตไม่ได้เหมือนหรือคล้ายกับที่เรียนมาจากห้องเรียนเสมอ ไป ฉะนั้นผู้เรียนจึงจะต้องใช้สติปัญญาของตนเองศึกษาจากประสบการณ์ของตนเองด้วยการพิจารณาให้เกิดความเข้าใจ อย่างถ่องแท้ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะสามารถปรับตัวให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมต่างๆ การใช้สติปัญญาและ ความเฉลียวฉลาดของตนศึกษาประสบการณ์จริงของชีวิตและการทำงานนี้ก็คือการสอนตัวเอง นั่นเอง

จากวิธีการสอนตามแนวพระราชดำริทั้งสามประการที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับการสอนที่กระจำจัดและการเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้สอนเป็นเบื้องต้น ทรงชี้ชัดว่า การสอนไม่ควรยึดติดกับตำรา หากแต่นำตำรามาใช้ประโยชน์ประกอบการสอนเท่านั้น ที่สำคัญอยู่ที่ผู้สอนว่าจะ สามารถถอดเนื้อหากจากตำราถ่ายทอดตามจุดหมายของการสอนได้ดีเพียงใด และที่สำคัญพระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าการสอนไม่จำเป็นจะต้องเป็นการสอนในห้องเรียนหรือการสอนระหว่างครูกับศิษย์เสมอไป แต่การสอนนอก ห้องเรียนจากประสบการณ์จริง หรือการสอนตัวเองก็นับว่าเป็นวิธีการสอนที่มีความสำคัญเช่นกัน โดยเฉพาะใน ส่วนที่จะช่วยให้การสอนครบถ้วนบริบูรณ์ และที่จะข้ามไม่ได้เลย คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงอยู่ เสมอแทบทุกเรื่องว่า ถึงที่สุดแล้วสิ่งนั้นจะต้องสามารถปฏิบัติได้และเป็นประโยชน์จริง สำหรับวิธีการสอนก็เช่นกัน ทรงชี้ว่าจะต้องสอนให้สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง จากวิธีการสอนที่กล่าวมาข้างต้นตามแนวพระราชดำริ พอสรุปได้เป็น ๓ วิธี คือ

๑. การสอนจะต้องกระจำจัด บริบูรณ์ครบถ้วน และผู้สอนจะต้องทำเป็นตัวอย่างด้วยความเมตตากรุณา ซื่อสัตย์ สุภาพ และเข้มแข็งอดทน
๒. การสอนจะต้องไม่ยึดติดกับตำรา แต่ให้ความสำคัญกับเนื้อหาวิชาการมากกว่า
๓. การสอนจากประสบการณ์จริงด้วยตนเอง

จากที่กล่าวถึงวิธีการให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งหมดมานี้ จะเห็นแล้วว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นการศึกษาทั้งในด้านวิชาการ จริยธรรมหรือคุณธรรม และการปฏิบัติ กล่าวคือ การศึกษาจะต้องสามารถ ให้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพและวิธีการใช้เครื่องมือนั้นในการปฏิบัติจริง จนถึงคุณธรรมของผู้ใช้เครื่องมือที่จะ ป้องกันไม่ให้เครื่องมือที่ได้รับมานำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้องตามหลักเหตุผลและธรรมะ ในทางกลับกันจะช่วยให้ ผู้ได้รับการศึกษาสามารถทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วย และการจะบรรลุถึงจุดหมาย ดังกล่าวได้ครบถ้วนทั้งผู้เรียนและผู้สอนจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยวิธีการที่ถูกต้อง ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทนและไม่ย่อท้อต่อปัญหาหรืออุปสรรคต่างๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่สะท้อน ถึงแนวพระราชดำริที่สำคัญว่า

“การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ และ คุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบ ถ้วน ล้วนพอเหมาะกันทุก ๆ ด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้” (๒๗ กรกฎาคม ๒๕๒๔)

การศึกษาตามแนวพระราชดำริมุ่งการสร้างและพัฒนาประชาชนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพนั่นเอง และด้วยคุณภาพที่ดีของประชาชนนี้ จะช่วยให้สามารถสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าและรักษาความมั่นคงของชาติไว้ได้ ครั้นประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงแล้วประชาชนก็จะได้รับประโยชน์ในลักษณะเดียวกันไปด้วย คือมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงแก่ตนเอง

๔. คุณสมบัติของครู

การศึกษาตามแนวพระราชดำริที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าครูเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการศึกษา ดังที่กล่าวถึงแนวทางและวิธีการของครูในการสอนแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงชี้ถึงคุณสมบัติสำคัญของครูบางประการเพื่อเป็นการเสริมให้การปฏิบัติหน้าที่ของครูบรรลุเป้าหมายตามแนวทางและวิธีการที่กำหนดไว้

คุณสมบัติของครูหรือผู้มีวิชาความรู้ ประการแรกที่ทรงมีรับสั่งถึงเกี่ยวข้องกับสำนักของการถ่ายทอดความรู้ของตนให้แก่ผู้อื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงอธิบายความสำคัญของคุณสมบัตินี้ว่า

“การที่ได้ตั้งใจที่จะได้ทำดำเนินชีวิตในด้านการศึกษา แต่ละคนย่อมตระหนักว่าการศึกษามีความสำคัญอย่างไรสำหรับประเทศชาติ เพราะว่าหมู่มนุษย์ที่มีชีวิตมาจนตราบทุกวันนี้ได้ ก็ต้องอาศัยประสบการณ์ของผู้ที่ได้ค้นคว้าและที่ได้ผ่านชีวิตมาก่อน สอนผู้ที่ยังเยาว์กว่าในความรู้ การศึกษาจึงเป็นกลไกที่สำคัญและเป็นกลไกที่จะต้องมีสำหรับส่วนรวม โดยเฉพาะในสมัยนี้ ชีวิตของคนเรามีความยุ่งยากมากขึ้นทุกที เพราะว่าความรู้ก้าวหน้าในทางเทคนิคมีมาก จึงต้องถ่ายทอดความรู้นี้ให้แก่คนรุ่นหลัง อีกทางหนึ่งก็มีความรู้ในทางจิตใจ หมายถึงความรู้ในความประพฤติหรือในทางการดำรงชีวิตเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและไม่เป็นอันตรายต่อตัวบุคคลเอง ซึ่งก็ต้องสอนเหมือนกัน ฉะนั้นครูและผู้ที่เกี่ยวข้องในด้านการศึกษา จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งขึ้นเป็นลำดับสำหรับประเทศชาติ ขอให้ทุกคนที่ปฏิบัติงานในด้านนี้ให้ขะมักเขม้นและไม่ยอมให้มีการย่อท้อเข้ามาในใจ” (๒๘ มีนาคม ๒๕๑๓)

คุณสมบัติของครูที่ทรงแสดงนี้คือสำนักของการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่คนรุ่นหลังต่อไป ถ้าการถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อไปไม่มี วิชาความรู้นั้นก็สูญหายไปได้ การสูญหายไปนั้นเท่ากับว่าวิชาความรู้อันเกิดจากประสบการณ์หรือบทเรียนตลอดจนการค้นคว้าของคนรุ่นหนึ่งที่ใช้เวลาและทรัพยากร ตลอดจนความยากลำบากเพื่อให้ได้มาซึ่งวิชาความรู้ก็จะหมดตามไปกับชีวิตของผู้ที่มีความรู้นั้น ดังนั้นเพื่อรักษาวิชาความรู้นั้นให้คงอยู่ต่อไป ซึ่งจะอำนวยประโยชน์ให้คนรุ่นต่อไปสามารถจะเรียนรู้ได้โดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนที่ยากลำบากในการค้นคว้าวิชาความรู้นั้นด้วยตนเอง ในอีกโสดหนึ่งด้วยพื้นฐานของวิชาความรู้ที่ได้รับมาจะช่วยให้คนรุ่นหลังสามารถที่จะศึกษาค้นคว้าวิชาความรู้ต่อไปในขั้นที่สูงขึ้นได้ การค้นคว้าเพิ่มเติมนี้ จะนำไปสู่การระดมความรู้ที่มีคุณภาพสูงขึ้นที่เรียกกันว่าการพัฒนาวิชาความรู้นั่นเอง เมื่อพิจารณาในแง่นี้จะเห็นว่าการถ่ายทอดความรู้ นอกจากจะช่วยให้คนรุ่นหลังสามารถเรียนรู้วิชาความรู้ของคนรุ่นก่อนแล้ว ยังจะช่วยให้เกิดการพัฒนาวิชาความรู้ให้สูงขึ้นไปอีกด้วย การถ่ายทอดวิชาความรู้ก็คือ “การศึกษา” นั่นเอง ฉะนั้นความหมายของการศึกษาที่ทรงแสดงไว้จึงเปรียบเสมือน “กลไกที่สำคัญและเป็นกลไกที่จะต้องมีสำหรับส่วนรวม” คำว่ากลไกนี้ก็คือการเป็นสื่อเชื่อมหรือเป็นตัวกลางที่จะส่งผ่านความรู้จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง หรือจากคนในช่วงเวลาหนึ่งไปยังคนในอีกช่วงเวลาหนึ่ง ด้วยความหมายของการศึกษาดังกล่าวนี การศึกษาที่ดีจึงจะต้องเป็นสื่อกลางหรือตัวกลางที่ดีในการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ครบถ้วนและความรู้ที่ถ่ายทอดนั้นจะต้องเพียงพอกับการที่จะช่วยให้ผู้รับวิชาความรู้นั้นสามารถไปค้นคว้าวิชาความรู้เพิ่มเติมได้ด้วยตนเองต่อไป การถ่ายทอดวิชาความรู้ในลักษณะเช่นนี้จะนำไปสู่ “การพัฒนาวิชาความรู้” นั่นเอง และที่สำคัญอีก

ประการหนึ่งที่ทรงชี้คือ การศึกษาที่เป็นเสมือนสื่อกลางหรือตัวกลางนี้จะต้องมีไว้สำหรับส่วนรวม นั่นหมายความว่า การศึกษามีใช้มีไว้สำหรับคนบางคนหรือบางกลุ่ม หากแต่มีไว้สำหรับประชาชนโดยส่วนรวมด้วย พระราชดำรินี้สะท้อนให้เห็นถึงทิศทางของการศึกษาที่ว่าจะต้องมุ่งสู่การขยายฐานของการศึกษาให้มากขึ้น เพื่อให้ประชาชนของประเทศมีโอกาสที่จะได้รับการศึกษามากขึ้น

ประเด็นสำคัญของการถ่ายทอดวิชาความรู้ที่ทรงมีพระราชดำรินี้ ถ้าจะพิจารณาในเชิงปรัชญาจะเห็นว่า วิชาความรู้ที่ทรงมีรับสั่งถึงจะต้องมีคุณสมบัติที่สามารถถ่ายทอดได้ด้วย กล่าวคือวิชาความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดได้ย่อมจะต้องสูญหายไป และถ้าพิจารณาตรรกะของพระราชดำรินี้ต่ออาจจะกล่าวได้ว่าวิชาความรู้ที่ไม่มีคุณสมบัติที่จะสามารถถ่ายทอดได้ วิชาความรู้นั้นคงจะไม่ใช่ “วิชาความรู้” ในความหมายที่ทรงแสดงไว้ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า “สิ่ง” ที่ไม่สามารถถ่ายทอดได้ไม่มีคุณสมบัติของ “วิชาความรู้” ตามความหมายนี้ หรือเฉพาะ “สิ่ง” ที่ถ่ายทอดได้เท่านั้นจึงจะมีคุณสมบัติที่เป็น “วิชาความรู้” เมื่อพิจารณาคุณสมบัติของวิชาความรู้ในลักษณะนี้ วิชาความรู้จึงไม่ใช่ทรัพย์สินของใครคนใดคนหนึ่ง หากแต่เป็นของทุกคนโดยส่วนรวม หากอาจจะกล่าวได้ว่าวิชาความรู้ในตัวเองมีคุณสมบัติเป็นทรัพย์สินของส่วนรวม หรือในทางกลับกันวิชาความรู้ที่มีคุณสมบัติเป็นของเฉพาะบุคคลก็จะเป็น “วิชาความรู้” ในความหมายที่กล่าวถึงในที่นี้

คุณสมบัติประการที่สองของครูที่ทรงมีรับสั่งถึงเป็นเรื่องของคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้ที่เป็นครู กล่าวคือด้วยความสำคัญและความยากลำบากของการเป็นครู ผู้ที่เป็นครูจึงจำเป็นต้องมีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่จำเป็นเพื่อช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่ของการเป็นสื่อกลางหรือตัวกลางของการถ่ายทอดวิชาความรู้บรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงคุณสมบัติสำคัญ ๆ ของครูกับครูอาวุโสว่า

“ครูที่แท้เป็นผู้ทำแต่ความดี คือต้องหมั่นขยันและอดสาหะพากเพียร ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ต้องหนักแน่นอดกลั้นและอดทน ต้องรักษาวินัย สำรวมระวังความประพฤติปฏิบัติของตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ตั้งงาม ต้องปลื้มใจปลื้มใจจากความสะอาดสบาย และความสนุกรื่นเริงที่ไม่สมควรแก่เกียรติภูมิของตน ต้องตั้งใจให้มั่นคงแน่วแน่ ต้องซื่อสัตย์ รักษาความจริงใจ ต้องเมตตาหวังดี ต้องวางใจเป็นกลาง ไม่ปล่อยไปตามอำนาจอคติ ต้องอบรมปัญญาให้เพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้น ทั้งด้านวิทยาการและความฉลาดรอบรู้ในเหตุและผล” (๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๓)

พระองค์ทรงย้ำว่า “ครูที่แท้เป็นผู้ทำแต่ความดี” แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ผู้เป็นครูกระทำจะต้องเป็นสิ่งที่ดี การที่ครูจะประกอบแต่ความดีได้อย่างสม่ำเสมอตลอดเวลาจะต้องอาศัยคุณสมบัติบางประการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและน้อมนำให้ประพฤติปฏิบัติชอบอย่างเสมอต้นเสมอปลาย คุณสมบัติเฉพาะตัวนี้ คือ

- ก. อดสาหะ ขยันหมั่นเพียร
- ข. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ
- ค. หนักแน่น อดกลั้นและอดทน
- ง. รักษาวินัย ประพฤติปฏิบัติตนในระเบียบแบบแผนที่ตั้งงาม
- จ. ตั้งใจให้มั่นคงแน่วแน่
- ฉ. ซื่อสัตย์ จริงใจ
- ช. เมตตา หวังดี
- ซ. วางใจเป็นกลาง
- ณ. เพิ่มพูนปัญญาทั้งวิทยาการและความฉลาดรอบรู้ในเหตุผล

คุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องโดยตรงกับตัวผู้เป็นครู ทั้งนี้เพื่อให้ครูสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ในเวลาเดียวกันการประพฤติปฏิบัติตนตามคุณสมบัติเหล่านี้ยังช่วยให้ครูสามารถกระทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และบุคคลทั่วไป ในอันที่จะช่วยให้เกิดศรัทธาและความเชื่อมั่นในครู และด้วยศรัทธาและความเชื่อมั่นนี้จะช่วยให้การถ่ายทอดวิชาความรู้ของครูมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น ความเป็นแบบอย่างนี้ ทรงหมายถึงทั้งแบบอย่างในการใช้ชีวิตและแบบอย่างในการแสวงหาความรู้เพื่อเพิ่มพูนปัญญาด้วย ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนถึงความสำคัญของคุณสมบัตินี้อาจกล่าวได้ว่า ถ้าผู้เป็นครูมีคุณสมบัติครบถ้วนทั้ง ๔ ประการแล้ว ครูย่อมจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนทางการศึกษาได้สำเร็จตามวิธีการ แนวทาง และเป้าหมายที่ทรงมีพระราชดำริไว้ และในที่สุดก็จะช่วยให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงอันเป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษา

จากที่กล่าวถึงพระราชดำรินี้ด้านการศึกษามาแล้ว เพื่อแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างมากกับการศึกษาต่อการพัฒนาให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง เพราะเมื่อประชาชนมีคุณภาพเช่นกล่าวแล้ว ประชาชนย่อมจะเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า และความร่มเย็นเป็นปรกติสุขอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติต่อไป ฉะนั้นการศึกษาตามแนวพระราชดำริจึงไม่ใช่การศึกษาที่จบในตัวมันเอง หากแต่เป็นการศึกษาเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของชาติ ดังจะเห็นเอกลักษณ์สำคัญของพระราชดำรินี้ คือพระราชดำรินั้นในทุกเรื่องและทุกด้าน ล้วนแต่มุ่งสู่เป้าหมายของชาติเป็นสำคัญทั้งสิ้น ดังที่ทรงย้ำอยู่เสมอว่าประชาชนและประเทศชาติเป็นองค์ประกอบที่แยกออกจากกันไม่ได้ ถ้าขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไป อีกส่วนหนึ่งจะคงอยู่ต่อไปไม่ได้ ฉะนั้นการกระทำใดก็ตามของประชาชนหรือคนในชาติ จึงไม่ใช่เป็นการกระทำเพื่อตนเองหรือกลุ่มตนโดยลำพัง หากแต่จะต้องเป็นการกระทำเพื่อประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วย ครั้นประเทศชาติได้รับประโยชน์ ประชาชนที่อยู่ในชาติก็จะได้ประโยชน์จากการกระทำนั้นด้วย จากพื้นฐานของพระราชดำรินี้จะเห็นในจุดนี้ว่าการศึกษาที่ทรงรับสั่งถึง จึงไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยเพิ่มพูนปัญญาให้แก่บุคคลเพื่อประโยชน์ของบุคคลนั้นโดยลำพัง หากแต่เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วย จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้ จึงจำเป็นที่จะต้องเน้นในที่นี้ว่า การจะเข้าใจแนวพระราชดำรินี้ในเรื่องใดก็ตาม นอกจากจะเข้าใจพระราชดำรินั้นโดยเฉพะแล้ว จะต้องเชื่อมโยงพระราชดำรินั้นกับพระราชดำริเกี่ยวกับประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วยเสมอ โดยเฉพาะในจุดที่พระราชดำรินั้นเฉพาะในแต่ละเรื่องจะประสานกับพระราชดำริเรื่องของประเทศชาติได้อย่างไร จึงจะถือว่าเป็นการเข้าใจพระราชดำรินั้น ๆ อย่างรอบด้าน

ข. วิธีการทำให้ประชาชนเป็นคนดีมีศาสนา

การเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงได้นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ว่า จะต้องทำให้ประชาชนเป็นคนดี มีศาสนาด้วย นั่นหมายความว่า การเป็นคนดี มีศาสนา เป็นคุณสมบัติของการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการที่ประชาชนเป็นคนดี มีศาสนา จะมีส่วนช่วยให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงนั่นเอง วิธีการทำให้ประชาชนเป็นคนดีมีศาสนาตามแนวพระราชดำรินี้ มี ๓ ประการ สำคัญ คือ

๑. การฝึกฝนให้เป็นคนดี
๒. การปฏิบัติศาสนา
๓. การปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างด้วยจิตใจที่มั่นคงเพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม

๑. การฝึกฝนให้เป็นคนดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงไว้อย่างชัดเจนว่าการเป็นคนดีไม่ได้เกิดขึ้นเอง หากแต่เกิดจากการฝึกฝนให้เป็นคนดี นั่นหมายความว่า การเป็นคนดีเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ ไม่ใช่สิ่งที่ธรรมชาติเป็นตัวกำหนดโดยทั้งหมด

ฉะนั้นการฝึกฝนเพื่อให้ตนสามารถจะมีคุณสมบัติของการเป็นคนดีจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า การจะฝึกฝนให้เป็นคนดีนั้น ประการแรก จะต้องปลูกฝังศรัทธาให้บุคคลนั้น มีความเชื่อมั่นในความดีเสียก่อน ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

“การทำความดีนั้น ที่บุคคลจะทำให้ได้จริง และต่อเนื่องไปโดยตลอดได้ จะต้องมีหลักปฏิบัติที่แน่นอน. ประการแรก จะต้องมีความศรัทธาเชื่อมั่นในความดี หรือสุจริตธรรม เป็นเบื้องต้น ว่าสุจริตธรรมย่อมไม่ทำลายผู้ใด หากแต่ส่งเสริมให้บริสุทธิ์ ให้เจริญมั่นคงโดยแท้ฝ่ายเดียว. เมื่อเกิดความมั่นใจในความดีแล้ว ประการต่อไปจะต้องฝึกต้องสร้างวินัยในตัวเอง สำหรับควบคุมประคับประคองให้สามารถปฏิบัติความดีได้อย่างเหนียวแน่นตลอดต่อเนื่อง มิให้ขาดตอนหรือขาดวันลง. พร้อมกันนั้น ก็จะต้องพยายามเพิกถอน ลด ละ การกระทำและความคิด อันจะเป็นเหตุบั่นทอนการกระทำดีของตัวทุกอย่างด้วยตลอดเวลา. ประการสำคัญ ทุกคนจะต้องใช้ปัญญา ความฉลาดรู้ เป็นเครื่องช่วยพิจารณาวินิจฉัยให้ทราบชัดและแน่ใจได้ว่า ดี ชั่ว เป็นอย่างไร” (ศกรกฏาคม ๒๕๒๔)

พระราชกระแสนี้แสดงอย่างชัดเจนถึงขั้นตอนของการฝึกฝนเป็นคนดี การเป็นคนดี ทรงหมายถึงการทำดีได้จริง และต่อเนื่องไปโดยตลอด ไม่ใช่เป็นการทำดีเพียงครั้งคราวเท่านั้น การทำดีอย่างเสมอด้านเสมอปลายนี้จึงจะทำให้ผู้ปฏิบัติเป็น “คนดี” ที่แท้จริง หลักการฝึกฝนให้เป็นคนดีตามแนวพระราชดำริมี ๓ ชั้น คือ

- ก. ต้องศรัทธาเชื่อมั่นในความดีเป็นเบื้องต้น
- ข. ต้องสร้างวินัยแก่ตัวเองเพื่อให้ปฏิบัติความดีได้อย่างเหนียวแน่นและต่อเนื่อง
- ค. ต้องใช้ปัญญาและความฉลาดรู้พิจารณาวินิจฉัยความดีและความชั่วให้ชัดเจน

หลักการฝึกฝนการเป็นคนดีขั้นแรกแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่จะทำดีได้ จะต้องมีความศรัทธาและความเชื่อมั่นในความดีเป็นเบื้องต้นก่อน เพราะศรัทธาและความเชื่อมั่นนี้จะพลังที่จะช่วยให้บุคคลนั้นมีแรงผลักดันให้เข้าไปหาความดี ถ้าขาดแรงผลักดันนี้เป็นพื้นฐานย่อมจะทำให้บุคคลนั้นเข้าไปหาความดีได้อย่างลำบากและไม่สามารถจะอดทนกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่มาขวางกั้นในการทำความดีและในที่สุดก็จะไม่สามารถทำความดีได้จริง ฉะนั้นศรัทธาและความเชื่อมั่นในความดีว่าความดีเป็นสิ่งที่ให้คุณประโยชน์ส่งเสริมให้มีความบริสุทธิ์และความเจริญมั่นคงเสมอ อีกทั้งความดีไม่ทำลายหรือให้โทษแก่ใครจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของความสำเร็จในการทำความดีอย่างแท้จริง ถ้าจะกล่าวต่อไป จะเห็นว่าการกระทำสิ่งใดก็ตาม จะสามารถทำได้ดี ต่อเมื่อผู้กระทำนั้นมีศรัทธาและเชื่อมั่นในสิ่งนั้นเป็นพื้นฐาน ด้วยศรัทธา และความเชื่อมั่นนี้ จะช่วยให้ผู้นั้นสามารถที่จะอดทนฟันฝ่าอุปสรรคหรือปัญหาต่างๆ ที่เข้ามาขัดขวางการบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการได้ ฉะนั้นการฝึกฝนตนให้เป็นคนดี จึงจะต้องเริ่มด้วยการสร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นในความดีให้เกิดขึ้นก่อน

ครั้นบุคคลนั้นมีศรัทธาและความเชื่อมั่นในความดีแล้ว ไม่ได้หมายความว่า ศรัทธาและความเชื่อมั่นนั้นจะคงอยู่ตลอดไปโดยปริยาย หากแต่บุคคลนั้นจะต้องสร้างวินัยในตัวเองที่จะปฏิบัติความดีอย่างมั่นคงและต่อเนื่องไปขั้นตอนที่สองเกี่ยวข้องกับฝึกปฏิบัติโดยตรง กล่าวคือการทำความดีไม่ใช่สิ่งง่าย เมื่อปฏิบัติแล้วย่อมจะมีอุปสรรคหรือปัญหาต่างๆ ที่จะทำให้ผู้นั้นยุติการปฏิบัติความดีได้เสมอ การจะผ่านอุปสรรคและปัญหาเหล่านั้นได้ จะอาศัยเพียงศรัทธาและความเชื่อมั่นโดยลำพังไม่ได้ แต่จะต้องอาศัยการสร้างวินัยให้ตนเองของผู้นั้นด้วย หมายความว่าผู้นั้นจะต้องมีวินัยที่จะยึดมั่นในการปฏิบัติความดีโดยไม่ห่อหุ้มหรืออดทนที่จะปฏิบัติความดีต่อไปไม่ให้เกิดขาดตอนลง

การสร้างวินัยนี้ในอีกด้านหนึ่งก็คือการพยายามเพิกถอน หรือลดละการกระทำหรือความคิดที่จะเป็นเครื่องบั่นทอน การทำความดีไป ทั้งนี้เพื่อช่วยให้การปฏิบัติความดีมีอุปสรรคและปัญหาลดลง

เมื่อการปฏิบัติความดีกระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอด้วยวินัยในตัวผู้ปฏิบัติเองเช่นกล่าวแล้ว ขั้นตอนการฝึกฝนที่ตามมา คือ การใช้ปัญญาและความฉลาดรอบรู้ของตน พิจารณาแยกแยะความดี ความชั่วต่าง ๆ ออกจากกัน เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดด้วยปัญญาถึงความดี ความชั่ว ว่าเป็นอย่างไร ด้วยความเข้าใจที่กระจ่างชัดนี้จะช่วยให้เกิดปัญญาในความดีและความชั่วอย่างแท้จริง และด้วยปัญญาแห่งความเข้าใจนี้จะช่วยให้บุคคลนั้นเข้าใจในเหตุ และผลของการทำความดี และไม่เห็นถึงเหตุและผลของการทำความชั่ว เมื่อบุคคลใดก็ตามที่อยู่ในสภาวะเช่นกล่าวนี้ บุคคลนั้นก็จะกระทำแต่เพียงความดีเท่านั้น และการกระทำนั้นจะไม่ใช้การกระทำด้วยศรัทธาและความเชื่อมั่น อย่างในขั้นตอนแรกอีกต่อไป แต่จะเป็นการทำความดีด้วยความเข้าใจที่กระจ่างชัดด้วยปัญญา ดังนั้นการใช้ปัญญาและความฉลาดรอบรู้พิจารณาวินิจฉัยความดี ความชั่วนี้ จึงเป็นปัจจัยที่จะนำไปสู่การยอมรับและการปฏิบัติความดีอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ความศรัทธาที่จะพึงมีต่อความดีนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็น “อจลศรัทธา” คือความศรัทธาและเชื่อมั่นที่หมดสิ้นจิตใจอันเกิดจากการใช้ปัญญาพิจารณาจนเข้าใจอย่างกระจ่างชัดโดยตลอด

จะเห็นว่าหลักการฝึกฝนให้เป็นคนดี ทั้งสามขั้นตอนตามแนวพระราชดำรินี้ จะช่วยให้คนเป็นคนดีอย่างแท้จริง ไม่ใช่เป็นคนดีด้วยการทำดีเป็นครั้งคราวหรือในบางเวลา แต่จะเป็นการฝึกฝนเพื่อการทำดีตลอดไปอย่างมั่นคง ทั้งนี้เพราะมีความเข้าใจอย่างกระจ่างชัดถึงคุณค่าของความดี แน่นนอน คนที่ทำความดีในลักษณะเช่นนี้ย่อมจะเป็นคนดีและพลเมืองดีของประเทศชาติด้วย

๒. การปฏิบัติศาสนา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่า ศาสนาล้วนแต่ประกอบด้วยหลักของคุณธรรมที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนดี ดังนั้นการปฏิบัติศาสนาในตัวเอง จึงเป็นการปฏิบัติความดีที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัตินั้นเป็นคนดีด้วย โดยปริยาย หรืออาจจะกล่าวได้ว่าคนที่มีศาสนาย่อมจะเป็นคนดีด้วยเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติศาสนาสามารถพิจารณาได้ใน ๒ ด้าน คือ ก) ด้านผู้ปฏิบัติ และข) ด้านผู้เผยแพร่

ด้านผู้ปฏิบัติ พระองค์ทรงชี้ว่าผู้ปฏิบัติศาสนาจะต้องรักษาความบริสุทธิ์ของหลักธรรม ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งถึงผู้ปฏิบัติศาสนาว่า

“การธำรงความเจริญมั่นคงของพระศาสนาจึงจะเน้นที่การแนะนำให้เห็นประโยชน์ของการศึกษาปฏิบัติธรรมเป็นสำคัญ. เมื่อมีผู้ศึกษาปฏิบัติธรรมและได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติธรรมมากขึ้น พระศาสนาก็เจริญแพร่หลายไปพร้อมกัน. ข้อสำคัญควรจะต้องปฏิบัติให้เคร่งครัดหนักแน่นว่า ต้องแสดงธรรมะให้บริสุทธิ์บริบูรณ์อย่าให้วิปริตแปรผัน และควรพยายามเน้นการศึกษาปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานให้ยิ่งกว่าอื่น” (๗ มิถุนายน ๒๕๒๘)

จะเห็นว่าทรงเน้นให้ผู้ปฏิบัติศานายึดมั่นและเคร่งครัดในหลักธรรมอย่าง “บริสุทธิ์และบริบูรณ์” หมายความว่า การปฏิบัติตามหลักธรรม จะต้องพยายามยึดในหลักธรรมที่แท้จริงและยึดให้ครบถ้วนบริบูรณ์อย่าได้ขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไป เพราะการไม่ยึดในความบริสุทธิ์และบริบูรณ์ของหลักธรรมย่อมจะทำให้เกิดการวิปริตแปรผันหรือเบี่ยงเบนไปจากแก่นของหลักธรรมที่แท้จริงไปได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมก็จะไม่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างแท้จริง หากแต่ปฏิบัติตามเพียงบางส่วน ซึ่งไม่สามารถจะให้คุณประโยชน์จากการปฏิบัตินั้นได้อย่างสมบูรณ์

ดังนั้นสำหรับผู้ปฏิบัติศาสนารักษาความบริสุทธิ์และบริบูรณ์ของหลักธรรม จึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการปฏิบัติศาสนาตามแนวพระราชดำริ และประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องนี้คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าการปฏิบัติศาสนาลักษณะเช่นกล่าวนี้นี้ จะต้องเริ่มต้นด้วยพื้นฐานที่ดี หมายความว่า การปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานเป็นรากฐานสำคัญที่จะช่วยให้การปฏิบัติธรรมขั้นต่อ ๆ ไป สำเร็จได้ ฉะนั้นการข้ามขั้นตอนในการปฏิบัติธรรมจึงไม่ใช่วิธีการปฏิบัติที่จะช่วยให้สามารถเข้าถึงความบริสุทธิ์และความบริบูรณ์ของหลักธรรมได้ และการปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องเช่นกล่าวนี้นั้นทรงถือว่าเป็นการช่วยรักษาให้ศาสนามีความมั่นคงได้ ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งถึงการปฏิบัติพุทธศาสนาว่า

“พระพุทธศาสนาจะมั่นคงอยู่ได้ก็ด้วยความบริสุทธิ์และบริบูรณ์แห่งธรรมวินัย トラบไตที่พุทธมามกะ โดยเฉพาะผู้สั่งสอนเผยแพร่ ไม่ทำความบริสุทธิ์บริบูรณ์นั้นให้บกพร่องเสียหาย トラบนั้นพระศาสนาก็มั่นคงถาวรปราศจากภัยอันตราย.” (๑๔ พฤษภาคม ๒๕๒๖)

การรักษาความบริสุทธิ์และความบริบูรณ์ของหลักธรรมนี้ ทรงชี้ว่าไม่ใช่เฉพาะผู้ปฏิบัติศาสนาเช่นพุทธมามกะเท่านั้นที่จะต้องกระทำ แต่ผู้สั่งสอนเผยแพร่จะต้องกระทำด้วย ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าผู้สั่งสอนเผยแพร่จะต้องรักษามากกว่าผู้ปฏิบัติด้วยซ้ำไป

ประการที่สองสำหรับผู้ปฏิบัติศาสนาเกี่ยวข้องกับการศึกษาพิจารณาธรรมะและนำธรรมะนั้นไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันและการทำงานของตน นั้นหมายความว่าผู้ปฏิบัติศาสนาจะต้องมีความเข้าใจในหลักธรรมของศาสนาและจะต้องนำหลักธรรมนั้นไปปฏิบัติจริง จึงจะถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติศาสนาครบถ้วน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การปฏิบัติศาสนาไม่ใช่การนำหลักธรรมไปปฏิบัติโดยขาดความเข้าใจในหลักธรรมนั้น หรือการเข้าใจในหลักธรรมแต่ไม่ได้นำหลักธรรมนั้นไปปฏิบัติก็ไม่ถือว่าเป็นการปฏิบัติศาสนาเช่นกัน ฉะนั้นการปฏิบัติศาสนาตามแนวพระราชดำริต้องมียอดประกอบทั้งสองด้านคือ ด้านปริยัติและด้านปฏิบัติ ควบคู่กันไป ดังที่ทรงมีรับสั่งในกรณีของการปฏิบัติพุทธศาสนาว่า

“แต่โดยหลักใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการป้องกันหรือในการทะนุบำรุง ควรจะมุ่งถึงวิธีการสำคัญขั้นพื้นฐานประการหนึ่งว่า ทุกคนที่ถือตัวว่าเป็นพุทธศาสนิกชนจะต้องศึกษาพระพุทธศาสนาตามภูมิปัญญา ความสามารถ และโอกาสของตน ๆ ที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องกระจ่างชัดขึ้นในหลักธรรม. เมื่อศึกษาเข้าใจแล้ว เห็นประโยชน์แล้ว ก็น้อมนำมาปฏิบัติทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันและการทำงานของตน เพื่อให้เกิดความสุข ความสงบร่มเย็น และความเจริญอกงามในชีวิตเพิ่มพูนขึ้นเป็นลำดับ ตามขีดความสามารถปฏิบัติของแต่ละคน.” (๑๓ มีนาคม ๒๕๒๕)

หรือที่ทรงอธิบายว่า

“พระพุทธศาสนาวางแนวทางการศึกษาธรรมะเพื่อให้ประสบผลที่แท้จริงแน่นอนไว้ว่าบุคคลจะต้องศึกษาทั้งด้านปริยัติและด้านปฏิบัติประกอบพร้อมกันไป โดยกระทำให้หนักแน่นได้สัดส่วนกันทั้งสองด้าน จึงจะเกิดปฏิเวธ คือได้รับและได้เห็นผลของธรรมะนั้น ๆ เป็นประจักษ์ตาประจักษ์ใจ. โดยนัยนี้ トラบไตที่เรียนรู้แต่ไม่ประจักษ์ในผล ก็เรียกว่าบุคคลยังเรียนไม่สำเร็จ ยังไม่ได้ประโยชน์จากธรรมะอยู่ トラบนั้น และจะนำธรรมะไปแนะนำสั่งสอนหรือเผยแพร่แก่ใครไม่ได้จริง. ธรรมะชั้นใดระดับใดก็ตาม จำต้องศึกษาให้ทราบด้วย ต้องนำไปปฏิบัติด้วยกาย วาจาใจให้ได้รับผลปฏิบัติด้วย ผู้ศึกษาจึงจะเกิดปัญญารู้ชัดแจ้งในธรรมะนั้นได้. เพราะฉะนั้น นอกจาก

จะศึกษาธรรมะอย่างนักวิชาการหรือนักปรีชาญาณแล้ว ท่านทั้งหลายควรจะได้ศึกษา
อย่างนักปฏิบัติอีกสถานหนึ่งพร้อม ๆ กันไป จักได้เข้าถึงธรรมะจริง ๆ จักได้รู้ได้
เชื่อมั่นในธรรมะอย่างแน่วแน่” (๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๕)

จะเห็นว่าความเข้าใจและการปฏิบัติศาสนาจะต้องควบคู่ประสานกันไป กล่าวคือเมื่อเกิดความเข้าใจในศาสนา จึง
เห็นคุณค่าและประโยชน์ของหลักธรรม ด้วยความสำนึกและการตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์นี้ จึงทำให้ผู้นั้น
ปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น ครั้นเมื่อปฏิบัติแล้วและเกิดผลดีจริง ก็จะช่วยให้เกิดความเข้าใจและซาบซึ้งต่อหลักธรรม
มากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้นำไปสู่การปฏิบัติศาสนาที่มากขึ้นและมีระดับที่สูงขึ้นต่อไป ฉะนั้นความเข้าใจในหลักธรรม
ของศาสนาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ปฏิบัติจะต้องศึกษาพิจารณาด้วย ตามที่ทรงมีรับสั่งว่า

“พระพุทธศาสนাবริบูรณ์ด้วยสัจจธรรมที่เป็นสาระและเป็นประโยชน์ในทุกระดับ
แต่จะต้องศึกษาให้มีความรู้เข้าใจและปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ภาวะปัจจุบันด้วยศรัทธา
และปัญญาที่ถูกต้อง จึงจะเกิดเป็นประโยชน์ขึ้นได้” (๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๒)

นั่นหมายความว่าความรู้ความเข้าใจในศาสนาและการปฏิบัติศาสนาจะต้องสัมพันธ์สอดคล้องกันอย่างเหมาะสม
การขาดด้านใดด้านหนึ่งหรือการเน้นด้านใดด้านหนึ่งเพียงอย่างเดียว ย่อมจะไม่สามารถช่วยให้การปฏิบัติศาสนาได้
ประโยชน์อย่างเต็มที่

จากที่กล่าวถึงการปฏิบัติศาสนาในแง่ของผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นวิธีปฏิบัติ ๒ ประการ คือ

- ก) จะต้องรักษาความบริสุทธิ์และบริบูรณ์ของหลักธรรมในศาสนาอย่างเคร่งครัด
- ข) จะต้องให้ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมกับการปฏิบัติตามหลักธรรมสัมพันธ์สอดคล้องกันอย่าง
เหมาะสม

ในด้านผู้เผยแผ่ศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าผู้เผยแผ่ศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อ
การปฏิบัติศาสนา เพราะผู้เผยแผ่สั่งสอนศาสนาเป็นบุคคลสำคัญในการช่วยรักษาความบริสุทธิ์และความบริบูรณ์
ของหลักธรรมในศาสนา พระองค์ทรงมีรับสั่งถึงวิธีการปฏิบัติหน้าที่ของผู้เผยแผ่พุทธศาสนากับที่ประชุมใหญ่ของ
สมาคมพุทธศาสนาว่า

“ท่านทั้งหลายมาร่วมกันทำงานด้านส่งเสริมทำนุบำรุงพระศาสนาและศีลธรรมจรรยา
เช่นนี้ ย่อมมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องอธิบายเผยแผ่พุทธธรรม. ควรจะต้องถือเป็น
ภาระสำคัญอันดับแรกที่จะต้องรักษาความบริสุทธิ์หมดจดของพุทธธรรมไว้ตลอดเวลา. รองจากนั้น
ก็ต้องระมัดระวังในการอธิบายสั่งสอนให้มาก ให้พอเหมาะ
พอควรแก่เหตุแก่บุคคล ทั้งให้ถูกต้องตรงตามแบบแผนในทางพระพุทธศาสนาด้วย
คือต้องพยายามใช้วิธีแนะนำตามเหตุผลให้ผู้ฟังเห็นประจักษ์จริงและศรัทธาเชื่อถือ
โดยตัวของเขาเอง.” (๑๙ ธันวาคม ๒๕๒๔)

จะเห็นว่าวิธีการเผยแผ่ศาสนาที่ทรงแสดงไว้ในที่นี้มี ๒ ประการสำคัญคือ ก) ผู้เผยแผ่จะต้องรักษาความบริสุทธิ์
และบริบูรณ์ของหลักธรรมในศาสนาตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดการเบี่ยงเบนหรือแปรผันของหลักธรรม เพราะ
การเบี่ยงเบนนั้นอาจนำไปสู่ความผิดพลาดไม่ถูกต้องของหลักธรรมได้ ข) ผู้เผยแผ่จะต้องอธิบายสั่งสอนหลักธรรม
ให้พอเหมาะแก่เหตุผลและแก่บุคคล อีกทั้งคำอธิบายนั้นจะต้องตรงตามหลักธรรมด้วย กล่าวคือการอธิบายสั่งสอน

หลักธรรมนั้นไม่ได้มีเพียงแบบอย่างเดียว เช่น อธิบายเพื่อให้กระจ่างชัดถึงนิพพาน ซึ่งการอธิบายในลักษณะเช่นนี้อาจจะไม่เหมาะสมกับบุคคลบางคนได้ ฉะนั้นการอธิบายสั่งสอนให้พอเหมาะพอควรสำหรับแต่ละบุคคล จึงจะช่วยให้การอธิบายสั่งสอนนั้นเกิดประโยชน์เต็มที่แก่บุคคลนั้น นั่นหมายความว่าผู้เผยแพร่ศาสนาจะต้องพิจารณาสภาพและความพร้อมต่าง ๆ ของผู้ที่รับคำสอนด้วย และใช้สภาพและความพร้อมนั้นเป็นตัวกำหนดในการพิจารณาเลือกสาระของหลักธรรมที่จะนำมาอธิบายตลอดจนเลือกวิธีการอธิบายสาระของหลักธรรมนั้นด้วย การอธิบายที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของผู้ศึกษาหลักธรรมแต่ละรายนั้น ไม่ได้หมายความว่าเป็นการเบี่ยงเบนหรือแปรผันตามหลักธรรมของศาสนา นั่นหมายความว่าพระองค์ทรงย้ำว่าการกำหนดความพอเหมาะพอควรในการสอนนี้จะต้องให้ถูกต้องตามแบบแผนในศาสนาด้วย ดังที่ทรงอธิบายการเผยแพร่พุทธศาสนาว่า

“ธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ทรงแสดงไว้สมบูรณ์บริบูรณ์ ตั้งแต่ธรรมะขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นปรมาตม์ แต่เมื่อจะตรัสสอนแต่ละคราว ย่อมทรงเลือกสอนธรรมเฉพาะเรื่องเฉพาะหมวดหมู่โดยควรแก่พื้นฐานอัชฌาศัยและภูมิปัญญาของบริษัทและบุคคลผู้ฟัง เพื่อให้บริษัทและบุคคลนั้นได้เรียนรู้โดยแจ่มแจ้งและได้รับประโยชน์เต็มเปี่ยมตามประสงค์. ในการนำพุทธธรรมออกเผยแพร่ ถ้าท่านทั้งหลายจะได้พยายามดำเนินตามแนวทางที่ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างไว้ ให้พอเหมาะพอดี ทั้งให้ถูกถ้วนแท้จริงตามนัยแห่งธรรมะนั้น ๆ ด้วยก็จะช่วยให้การเผยแพร่ธรรมที่กำลังดำเนินอยู่ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี” (๒ สิงหาคม ๒๕๒๗)

ด้วยการเผยแพร่ศาสนาทั้งสองวิธีนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าความเชื่อถือ ศรัทธาในหลักธรรมตามคำสอนนั้นจะต้องเกิดขึ้นเองด้วยความสมัครใจของผู้ศึกษา กล่าวคือความศรัทธาเชื่อถือเกิดจากการได้รับฟังเหตุผลจนประจักษ์จริงของผู้นั้น ไม่ใช่เกิดจากการบังคับแต่อย่างใด ฉะนั้นข้อพึงสังวรสำหรับผู้เผยแพร่ศาสนา คือการเผยแพร่เพื่อให้เกิดความศรัทธาเชื่อถือนั้น จะต้องเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจเพราะความเข้าใจในเหตุผลของหลักธรรมนั้น

จากที่กล่าวถึงการปฏิบัติศาสนาในแง่ของผู้เผยแพร่ศาสนา พอจะสรุปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงวิธีปฏิบัติในการเผยแพร่ศาสนาที่สำคัญ ๒ ประการคือ

- ก) การเผยแพร่จะต้องรักษาความบริสุทธิ์และบริบูรณ์ของหลักธรรมในศาสนาอย่างเคร่งครัด
- ข) การเผยแพร่หลักธรรมจะต้องให้พอเหมาะแก่เหตุผลและแก่บุคคล

การปฏิบัติศาสนาทั้งในด้านผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนาและในด้านผู้เผยแพร่หลักธรรมของศาสนา ดังที่กล่าวมา จะเห็นว่าแท้จริงแล้วก็คือการทำนุบำรุงศาสนานั้นเอง นั่นหมายความว่าการทำงานนุบำรุงศาสนาทำได้ทั้งสองด้าน คือด้านปฏิบัติตามหลักธรรมและด้านการเผยแพร่หลักธรรม ซึ่งบุคคลทั้งสองประเภทนี้ก็ล้วนแต่เป็นศาสนบริษัท ดังนั้นการบำรุงรักษาศาสนาก็คือการบำรุงรักษาศาสนบริษัทนั่นเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงการบำรุงรักษาพุทธศาสนาว่า

“พระพุทธศาสนานั้น ถ้าหมายถึงคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแท้ ๆ แล้วก็หาภัยอันตรายมิได้ ไม่มีผู้ใดหรือเหตุใด ๆ จะเบียดเบียนทำลายได้เลย เพราะคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาเป็นธรรมะ คือหลักความจริงที่คงความจริงอยู่ตลอดเวลาทุกเมื่อ ไม่มีแปรผัน. ดังนั้น การป้องกันภัยให้แก่พระพุทธศาสนาก็ดี การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาก็ดี พุดให้ตรง จึงน่าจะหมายถึงการป้องกันภัยให้แก่พุทธบริษัทและการทำงานนุบำรุงพุทธบริษัทยิ่งกว่าอื่น.” (๑๓ มีนาคม ๒๕๒๕)

การทำนุบำรุงศาสนาไม่ว่าจะโดยการปฏิบัติหรือการเผยแพร่ก็ตามนั้น เท่ากับเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมและน้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติให้เหมาะสมกับสภาพและฐานะของแต่ละบุคคล การปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนานั้นเท่ากับทำให้บุคคลนั้นมีศานาในจิตใจและในการกระทำ บุคคลที่มีคุณสมบัติเช่นกล่าวนี้นี้ถือว่าเป็นคนที่มีศานาและการมีศานาเช่นนี้เท่ากับช่วยให้บุคคลนั้นเป็นคนดีและพลเมืองดีของประเทศชาติด้วย นั่นหมายความว่าศานาเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพทั้งในทางจิตใจและการกระทำของประชาชนให้เป็นพลเมืองดีของชาติบ้านเมืองโดยตรง

๓. การปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างด้วยจิตใจที่มั่นคงเพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม

วิธีการที่สามที่ช่วยทำให้ประชาชนเป็นคนดีมีศานาเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติดีของบุคคลให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น เพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม เมื่อประชาชนแต่ละคนประพฤติปฏิบัติดีพร้อมกัน ก็จะช่วยให้ชาติบ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้าและร่มเย็นเป็นปรกติสุขเพราะไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน จะมีแต่ก็การเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงการปฏิบัติตนให้ดีเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นว่า

“การทำความดีนั้น สำคัญที่สุดอยู่ที่ตัวเอง ผู้อื่นไม่สำคัญ และไม่มี ความจำเป็นอันใดที่จะต้องเป็นห่วงหรือต้องรอคอยเขาด้วย เมื่อได้ลงมือลงแรงกระทำแล้ว ถึงแม้จะมีใครร่วมมือด้วยหรือไม่ก็ตาม ผลดีที่ที่จะต้องเกิดขึ้นแน่นอน และยิ่งทำมากเข้านานเข้า ยั่งยืนเข้า ผลดีก็ยิ่งเพิ่มพูนมากขึ้น และแผ่ขยายกว้างออกไปทุกที คนที่ไม่เคยทำดี เพราะเขาไม่เคยเห็นผล ก็จะได้เห็น และหันเข้ามาตามอย่าง หลักประกันสำคัญในการทำดีจึงอยู่ที่ว่า แต่ละคนต้องตั้งใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวกับสิ่งแวดล้อมที่เห็นอยู่ทราบอยู่มากเกินไป จนเกิดความท้อถอย เมื่อใจมั่นคงแล้ว ก็ขอให้ตั้งอกตั้งใจสร้างนิมิต และค่านิยมใหม่ขึ้นสำหรับตัว ตามที่พิจารณาเห็นดีด้วยเหตุผลอันถูกต้องเที่ยงตรงแล้ว แล้วมุ่งหน้าปฏิบัติดำเนินไปให้เต็มกำลังจนบรรลุผลสำเร็จ ในที่สุด ความดีความเจริญที่ปรารถนาก็จะเกิดทวีขึ้น และจะเอาชนะความเสื่อมทรามต่างๆ ได้ไม่นานเกินรอ”

(๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๑)

การจะเกิดประชาชนที่ดีมีศานานั้น ทรงชี้ว่าจะต้องเกิดจากการปฏิบัติดีของประชาชนเป็นสำคัญ กล่าวคือบุคคลแต่ละคนจะต้องลงมือกระทำความดีด้วยตนเองโดยไม่ต้องสนใจผู้อื่นหรือสภาพแวดล้อมต่างๆ เพราะการอ้างผู้อื่นหรือสภาพแวดล้อมว่าเป็นอุปสรรคต่อการทำความดีแล้ว โอกาสที่จะได้กระทำความดีคงจะมีได้ยาก ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำว่า “การทำความดีนั้น สำคัญที่สุดอยู่ที่ตัวเอง” ครั้นเมื่อลงมือกระทำความดีแล้ว ผลแห่งการกระทำความดีก็จะเกิดขึ้นเสมอ และประการสำคัญที่ทรงเตือนผู้กระทำความดีไว้ คือ ผู้กระทำความดีต้องมีจิตใจที่มั่นคงไม่หวั่นไหวกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ จนเกิดความท้อถอย เท่ากับแสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมสามารถที่จะโน้มน้าวให้บุคคลที่กระทำความดีหยุดการกระทำดีนั้นได้ ดังนั้นการกระทำความดีจึงจะต้องกระทำด้วยจิตใจที่มั่นคง เมื่อเป็นเช่นนี้ การกระทำดีก็น่าจะอยู่ติดตัวบุคคลผู้นั้นตลอดไป เปรียบเสมือนเป็นค่านิยมหรือบุคลิกภาพของผู้นั้น

การปฏิบัติความดีในลักษณะเช่นกล่าวด้วยจิตใจที่มั่นคงนี้ จะเปิดโอกาสให้บุคคลอื่นได้เห็นแบบอย่างที่ดี และในที่สุดหันมาปฏิบัติตาม ซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยขยายการปฏิบัติความดีไปสู่บุคคลอื่นในสังคมด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่า การเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติดีเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลอื่น ๆ ได้ปฏิบัติตามไปด้วย ดังตัวอย่างที่ทรงพระกรุณาอธิบายประเด็นนี้กับคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดต่างๆ ในภาคใต้ว่า

“คนเราแม้จะมีความดีเท่าไรในกายแล้ว ถ้าไม่แสดงความจริงออกมา คนก็ไม่เห็น การที่ให้คุณเห็นนี่เป็นสิ่งสำคัญ เพราะว่าคุณเห็นความดีก็ทำให้ผู้ที่จิตใจอาจจะหย่อนดอง ทำให้จิตใจดีขึ้น นับว่าท่านทั้งหลายช่วยกันปฏิบัติบำเพ็ญตนที่ดี มีความเข้มแข็งแล้ว และแสดงตนออกมาว่าปรารถนาที่จะรักษาความดี จะทำให้ผู้ที่อาจจะหลงผิดหรือไม่เข้าใจในความสำคัญ ของความดี ของการปฏิบัติดี ทราบด้วย และมาเข้าร่วมกัน เป็นปึกแผ่น ทำให้สังคมของพวกเรา มีความยั่งยืนได้” (๑๖ กันยายน ๒๕๒๐)

นั่นหมายความว่า การปฏิบัติดีของคุณควรจะต้องเปิดให้ผู้อื่นได้เห็น เพื่อช่วยโน้มน้าวจิตใจให้ปฏิบัติดีตามไปด้วย เมื่อมีบุคคลจำนวนมากขึ้นที่ปฏิบัติดีแล้ว ย่อมจะช่วยให้ผู้ที่หลงผิดหรือไม่เข้าใจความสำคัญของความดี หรือการปฏิบัติดีได้เกิดความเข้าใจและปฏิบัติดีตามด้วยในที่สุด ครั้นผู้ที่ปฏิบัติดีมีจำนวนมากขึ้นและรวมกันเป็นปึกแผ่นแล้ว ย่อมจะช่วยให้สังคมมีความมั่นคงและยั่งยืนได้ด้วย ความเจริญก้าวหน้าและผาสุกมเย็น ฉะนั้นผู้ที่ปฏิบัติดีจึงมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง เพื่อโน้มน้าวให้บุคคลอื่นมาปฏิบัติดีตามด้วย และการปฏิบัติดีเป็นแบบอย่างแก่บุคคลนี้ถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ประชาชนเป็นคนดีและเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติด้วยในที่สุด

จากที่กล่าวถึงวิธีการทำให้ประชาชนเป็นคนดีมีศาสนาทั้งสามประการมานี้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับหลักธรรมของศาสนาอย่างมากในการกำหนดความดี จนอาจจะกล่าวได้ว่าคนดีสำหรับพระองค์ท่านก็คือคนที่ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนาเป็นสำคัญ นั่นหมายความว่าความดีกับหลักธรรมของศาสนา เป็นสิ่งที่สอดคล้องสัมพันธ์กันหาได้ขัดแย้งกันไม่ ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่ควรจะนำมากล่าวในส่วนสรุปของหัวข้อนี้คือ ความเป็นคนดีมีศาสนาตามแนวพระราชดำรินั้นไม่ได้หมายความว่าเฉพาะเพียงความสามารถในการเข้าใจเหตุผลของความดีหรือหลักธรรมเท่านั้น หากแต่จะต้องเกิดจากการปฏิบัติดีจริงด้วย เพราะทรงย้ำว่าความเข้าใจที่ขาดการปฏิบัติย่อมจะไม่สามารถให้ผลที่ประจักษ์จริงได้ ดังนั้นการเป็นคนดี มีศาสนาจึงต้องมีองค์ประกอบทั้งสองประการคือ ก) จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเหตุผลของความดีและหลักธรรมของศาสนาที่กระจ่างชัด และ ข) จะต้องมีการนำความรู้ความเข้าใจนั้นไปปฏิบัติให้เกิดผลดีเป็นที่ประจักษ์ชัด เมื่อองค์ประกอบทั้งสองนี้ครบสมบูรณ์ การเป็นคนดีมีศาสนาก็จะครบสมบูรณ์ด้วย และที่สำคัญ ครั้นประชาชนเป็นคนดีมีศาสนาแล้ว ผลแห่งการคิดดี ปฏิบัติดีนั้น ก็จะส่งเสริมให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงในชีวิต ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าอันจะส่งผลให้ประเทศชาติมีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าด้วยเช่นกัน

ค. วิธีการทำให้ประชาชนมีความสามัคคี

ความสามัคคีของประชาชนเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้สำหรับการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง อาจกล่าวได้ว่า ความสามัคคีเป็นคุณสมบัติที่สำคัญพื้นฐานประการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงมากที่สุด ทั้งนี้เพราะการคงอยู่อย่างมั่นคงของกลุ่มชนหรือชาติบ้านเมืองจะเกิดขึ้นได้ จะต้องอาศัยความสามัคคีของสมาชิกในกลุ่มหรือประชาชนในชาติบ้านเมืองนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ด้วยความสำคัญของความสามัคคีเช่นกล่าวนี้ การสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในกลุ่มชนหรือประเทศชาติจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงวิธีการสร้างความสามัคคีกับสมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศสว่า

“ในโอกาสที่ท่านทั้งหลายมาชุมนุมกันเพื่อเลือกตั้งประธานสมาคมนี้ ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวถึงเหตุผลสำคัญ ที่คิดว่าเป็นปัจจัยประกอบกันส่งเสริมให้สมาชิกแห่งสมาคมนี้

สามารถสมัครสมานกับจรรโลงสมาคมให้ยั่งยืนมาได้ ให้แต่ละคนได้พิจารณา. ประการแรก คือทุกคนต่างได้พบหากัน ประพฤติปฏิบัติต่อกัน ด้วยความเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญ มาตลอด. ประการที่สอง คือแต่ละคนต่างเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันอยู่เสมอ ประโยชน์อันใดบังเกิดขึ้น ต่างมิได้ถือเอาเป็นประโยชน์เฉพาะตัว หากเผื่อแผ่แก่กันและกันโดยถ้วนทั่ว. ประการที่สาม ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความดี ในความสุจริต ในวินัย และในความเป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอเหมือนกัน. และประการสำคัญที่สุด คือต่างคนต่างพยายามทำความดีความเห็นของตน ให้ถูกต้องเที่ยงตรง มั่นคงในเหตุในผล ในทำนองคลองธรรมเสมอเหมือนกัน ไม่แตกแยกความคิดกันไปในทางตรงข้าม. ความคิดจิตใจและความประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกันในทางสุจริตและสร้างสรรค์นี้ ได้ช่วยประคองค้ำชูรักษาให้สมาคมและสมาชิกทั้งมวลมีความสุขสวัสดิ์ และเจริญอกงามสืบต่อกันมาได้โดยตลอด.” (๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๖)

จะเห็นว่าพระองค์ทรงแสดงถึงปัจจัย ๔ ประการของการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนหรือประเทศชาติ กล่าวคือ

ก) การพบหากัน ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน นั้นหมายความว่าความสามัคคีจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการพบกันของบุคคลกลุ่มนั้น และการพบกันนั้นยังจะต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา คือการมุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน การมุ่งดีมุ่งเจริญต่อกันนี้จะ เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้แต่ละคนคิดดีและปฏิบัติดีต่อกันด้วยความปรารถนาดีต่อกัน

ข) การเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน และการเผื่อแผ่ประโยชน์อันบังเกิดขึ้นโดยทั่วกัน หมายความว่าแต่ละคนในกลุ่มจะต้องเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน การช่วยเหลือเผื่อแผ่แก่กันเป็นสิ่งสำคัญของการอยู่ร่วมกันของคนในกลุ่ม ภายใต้ความคิดและการปฏิบัติเช่นนี้ เมื่อมีประโยชน์อะไรก็ตามที่เกิดขึ้น จะมีการแบ่งปันประโยชน์เหล่านั้นอย่างทั่วถึงทุกคนในกลุ่ม แทนการยึดเอาประโยชน์นั้นเป็นของเฉพาะตัว

ค) การประพฤติปฏิบัติในความดี ความสุจริต วินัยและระเบียบแบบแผนเสมอกัน หมายความว่าทุกคนในกลุ่มจะต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความดี ความสุจริต วินัยและระเบียบแบบแผนที่มีอยู่ ไม่ใช่ร่วมมือกันไปประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ผิดหรือไม่สุจริตหรือขาดวินัยและขาดแบบแผน เพราะความสามัคคีที่ทรงกล่าวถึงจะต้องเป็นความสามัคคีเพื่อความดีงามหรือคุณธรรมด้วย ไม่ใช่ความสามัคคีเพื่อกระทำความผิด การประพฤติปฏิบัติในลักษณะที่กล่าวนี้ ทุกคนในกลุ่มจะต้องกระทำเสมอเหมือนกันไม่ใช่คนบางคนเท่านั้นที่กระทำ

ง) การทำความดีให้เห็นให้ถูกต้องเที่ยงตรง มั่นคงในเหตุในผล และทำนองคลองธรรมเสมอกัน ปัจจัยนี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับปัจจัยที่สาม กล่าวคือ การประพฤติปฏิบัติในความดี ความสุจริต วินัยและระเบียบแบบแผน จะเกิดขึ้นได้ จำต้องอาศัยการทำความดีให้เห็นให้ถูกต้องเที่ยงธรรมและมั่นคงในความดี ความสุจริต วินัย และระเบียบแบบแผนก่อน ไม่เช่นนั้นแล้วการประพฤติปฏิบัติที่กล่าวก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ฉะนั้น การทำความดีให้เห็นให้ถูกต้องจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง

ภายใต้ปัจจัยทั้งสี่ประการนี้จะเห็นว่าเมื่อเกิดขึ้นอย่างครบถ้วนในชุมชนใดหรือชาติบ้านเมืองใดแล้ว ความสามัคคีก็จะเกิดขึ้นในหมู่สมาชิกของชุมชนนั้นหรือในหมู่ประชาชนของชาติบ้านเมืองนั้น ครั้นประชาชนมีความสามัคคีตามความหมายของพระราชดำริเช่นที่กล่าวแล้ว ย่อมจะส่งผลให้ประชาชนเหล่านั้นเป็นพลเมืองที่ดี มีคุณภาพที่จะสามารถช่วยนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของประเทศชาติได้ บทบาทของความสามัคคีต่อการบรรลุเป้าหมายของชาติจะได้กล่าวในบทต่อไป

ง. วิธีการทำให้ประชาชนมีความเข้มแข็ง

ดังที่กล่าวแล้วในตอนต้นของบทนี้ว่า หลักการหนึ่งของการทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี และมีความมั่นคงนั้น เกี่ยวข้องกับการทำให้ประชาชนมีความเข้มแข็ง ซึ่งความเข้มแข็งนี้มีความหมายทั้งในทางร่างกายและจิตใจ กล่าวคือความเข้มแข็งทางร่างกายเป็นพื้นฐานที่จะช่วยให้เกิดความเข้มแข็งทางจิตใจด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีรับสั่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งทางร่างกายกับทางจิตใจว่า

“การสร้างร่างกายให้มีความทนทานย่อมต้องฝึกเอาไว้ และต้องมีวิธีการที่จะรักษา ร่างกายให้แข็งแรงด้วยวิชาการเหมือนกัน คือวิชาการที่จะเพาะร่างกายให้มีความทนทาน การเพาะร่างกายให้มีความทนทานนั้นไม่ใช่เป็นงานที่จะทำภายในวันสองวัน จะต้องรักษาจะต้องฝึกเป็นเวลานาน พูดได้ว่าจะต้องฝึกกายอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่ว่าถึงเวลาจะ แข่งขันครั้งหนึ่งก็ฝึกทีหนึ่ง เพื่อรักษาร่างกายให้เข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา ข้อนี้ก็ขึ้นชื่อ สำคัญของนักกีฬา ที่จะต้องถือว่าตัวเป็นนักกีฬาจะต้องรักษาร่างกายให้มีความแข็งแรง เมื่อร่างกายแข็งแรง จิตใจก็เข้มแข็งและสมองก็มีความสามารถที่จะคิดอะไร ๆ ได้ดี นั่นก็คือประโยชน์ของการกีฬา เพราะการกีฬาบังคับให้ฝึกกายให้เข้มแข็ง ในเวลาเดียวกัน จิตใจก็จะผ่อนคลายมากขึ้น ฉะนั้นที่ได้แสดงให้เห็นว่านักกีฬาฟุตบอลไทยมีความก้าวหน้าขึ้น ก็เป็นที่น่าชื่นชมว่าเข้าใจในข้อที่ว่า กีฬาต้องเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้คนเรามีความ เข้มแข็งทั้งกายทั้งใจ” (๘ ธันวาคม ๒๕๑๓)

พระราชดำริที่ปรากฏให้เห็นคือ ความเข้มแข็งทางร่างกายเป็นพื้นฐานของความเข้มแข็งทางจิตใจและความสามารถในการทำงานของสมอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือกายและจิตใจไม่ได้แยกออกจากกัน หากแต่มีความสัมพันธ์กันโดยตรง ฉะนั้นการทำให้ร่างกายมีความเข้มแข็งจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการสร้างความแข็งแกร่งของประชาชน

สำหรับการสร้างความเข้มแข็งให้ร่างกายนั้น ทรงชี้ว่าจะต้องกระทำอย่างมีหลักวิชาการที่ว่าด้วยการเพาะร่างกาย ซึ่งจะต้องอาศัยการฝึกฝนเป็นเวลานาน หมายความว่า การฝึกฝนให้ร่างกายมีความทนทานแข็งแรงนั้นจะกระทำให้สำเร็จภายในระยะเวลาสั้นไม่ได้ หากแต่จะต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอติดต่อกันเป็นเวลานาน อีกทั้งยังจะต้องกระทำต่อไปอย่างไม่ขาด จึงจะทำให้ร่างกายมีความแข็งแรงอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นการฝึกฝนให้ร่างกายมีความแข็งแรงทนทานจึงไม่สามารถกระทำได้ง่าย แต่จะต้องอาศัยความอดทนและความตั้งใจที่มั่นคง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถ้าขาดจิตใจที่เข้มแข็งแล้วย่อมจะฝึกฝนไม่สำเร็จ และการฝึกฝนให้ร่างกายเข้มแข็งนี้ ทรงชี้ว่ากีฬาเป็นเครื่องฝึกหัดที่สำคัญ ดังตัวอย่างที่ทรงมีรับสั่งถึงกีฬากับการฝึกฝนความเข้มแข็งว่า

“จุดประสงค์ของการกีฬาทราบกันดีอยู่แล้วว่าเป็นการฝึกให้บุคคลและคณะมีความ เข้มแข็งสามัคคี เพื่อให้แต่ละคนมีความแข็งแรงทั้งในทางกายทางจิตใจ และสามารถ ที่จะวัดผลว่าการฝึกได้ผลอย่างไร ในด้านเกียรติและชื่อเสียงของบ้านเมือง ก็ทราบ อยู่ดีแล้วว่าการกีฬาถือกันทั่วโลกว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่จะทำให้หน้าเกียรติมาสู่ประเทศ ได้ เกียรติทั้งในทางความสามารถ ความแข็งแรงนำเกรงขามของประชากรในแต่ละ ประเทศ ทั้งชื่อเสียงในด้านความประพฤตินิสัยใจคอและความเป็นมนุษย์ที่มีความ สามารถและมีความดี

ทั้งหมดนี้เป็นหน้าที่ของนักกีฬาที่จะเชิดชู และที่จะพยายามปฏิบัติให้เป็นผลดีที่สุด นอกจากนี้ก็เป็นที่น่าคิดว่าการกีฬา โดยที่เป็นการฝึกกายและใจให้เข้มแข็ง ควรที่จะ

**เป็นประโยชน์สำหรับอนาคตของชาติได้อีกมาก เพราะว่าผู้ที่เข้มแข็งทั้งกายและทั้งใจ
ย่อมจะเป็นผู้ที่จะทำให้เป็นตัวอย่างแก่ประชาชนทั่วไปในการวางตัว ในการฝึกฝนตัว
และในการที่จะแสดงว่าผู้ที่ยอดเยี่ยสมควรที่จะปฏิบัติตนอย่างไร” (๗ ธันวาคม ๒๕๑๔)**

ประเด็นชัดเจนในพระราชกระแสก็คือ การกีฬาที่มีจุดหมายโดยตรงที่จะช่วยฝึกให้บุคคลและคณะมีความเข้มแข็ง
ทั้งทางกายและใจ และการฝึกฝนนี้เป็นประโยชน์แก่อนาคตของประเทศชาติอย่างมาก เพราะเมื่อทุกคนในชาติต่าง
ฝึกฝนให้ตนเองมีความเข้มแข็งแล้ว ย่อมจะช่วยให้ประชาชนเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ ที่จะสามารถนำไปใช้ให้
เกิดประโยชน์ต่าง ๆ แก่ประเทศชาติได้ ด้วยจุดประสงค์ของการใช้กีฬาเป็นเครื่องฝึกความเข้มแข็งนี้ พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงเตือนว่า การกีฬาที่จัดตามจุดประสงค์เช่นกล่าวนี้นั้นที่จะนำมาซึ่งคุณประโยชน์ที่กล่าวมาโดย
ทรงมีพระราชกระแสว่า

**“การกีฬา ที่จัดและฝึกหัดอย่างถูกต้อง ตรงตามวัตถุประสงค์และระเบียบวิธีที่แท้จริง
จะสามารถสร้างสุขภาพและความเข้มแข็งให้แก่ร่างกายและจิตใจเป็นอย่างดี” (๑
ธันวาคม ๒๕๑๕)**

นอกจากการใช้กีฬาเป็นเครื่องฝึกฝนความเข้มแข็งแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงแสดงถึงการมี
อนามัยดีของประชาชน กล่าวคือ ประชาชนจะมีความเข้มแข็งได้ส่วนหนึ่งจะต้องทำให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่
สมบูรณ์ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

**“ความมั่นคงของประเทศก็อยู่ที่ความมั่นคงของบุคคล ก็ต้องดูปัญหาทางเศรษฐกิจ
ต้องสร้างเสริมให้เศรษฐกิจของบ้านเมืองก้าวหน้า ทำให้ทุกคนมีความมั่นคง ต้องดู
ปัญหาทางร่างกายคือความมีอนามัยดีของทุกคน” (๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๓)**

นั่นหมายความว่าคนที่บุคคลจะมีความมั่นคงได้นั้น พื้นฐานสำคัญประการหนึ่งคือการทำให้บุคคลมีสุขภาพอนามัยดี
ซึ่งสุขภาพและอนามัยดีนั้นนอกจากจะเกี่ยวข้องกับการฝึกฝนร่างกายด้วยการกีฬาแล้วยังเกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาล
จนถึงการบริโภคเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพอนามัย การมีสุขภาพอนามัยที่ดีเบื้องต้นนอกจากการออกกำลังกายแล้ว
ก็คือการบริโภคเพื่อสุขภาพ สำหรับการบริโภคของคนไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ถึง “ข้าว” ว่าเป็น
ปัจจัยสำคัญที่สุดของการบริโภคของคนไทย ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสกับคณะกรรมการจัดงานวันฉัตรมงคลรำลึก
ปี ๒๕๑๓ และคณะกรรมการสมาคมสโมสรโลออนส์แห่งประเทศไทยว่า

**“ทุกคนในห้องนี้ก็ต้องบริโภคข้าว เพราะว่าเราคนไทยเป็นผู้บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก
ก็คงต้องมีการซื้อข้าวเป็นจำนวนเงินไม่ใช่น้อยอยู่เสมอตามเอกสารของกระทรวง
เศรษฐกิจเรื่องทำไมข้าวสารราคาแพง อีกข้อหนึ่งเขาบอกไว้ว่าเพราะข้าวเป็นของที่
ทุกคนต้องบริโภค เป็นสิ่งที่สำคัญที่ขาดมิได้” (๑๘ มีนาคม ๒๕๑๔)**

ด้วยความสำคัญของข้าวต่อคนไทยเช่นที่ทรงมีพระราชดำรัสนี้ น่าจะนำไปสู่ความเข้าใจว่าการผลิตข้าวให้เพียงพอ
กับการบริโภคของประชาชนในประเทศเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับประเทศไทย พระองค์ท่านทรงอธิบายถึง
ความสำคัญของข้าวว่า

**“ข้าวก็เป็นปัจจัยสำคัญ และในปัจจุบันก็เป็นข้าวกันทั่วแพงนัก แต่ว่าที่สำคัญยิ่งกว่านั้น
ก็เพราะว่าเป็นปัจจัยที่ถือว่าเป็นอาหารหลักของประชาชน ถ้ารับประทานข้าวแล้วก็**

เกิดความแข็งแรง และจะทำให้ประชาชนได้สามารถที่จะปฏิบัติงานของตัวเองเป็น
พลเมืองดี ฉะนั้นข้าวจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด” (๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๖)

ที่ทรงแสดงให้เห็นคือการมีสุขภาพอนามัยแข็งแรงได้ จะต้องมียาอาหารที่เพียงพอแก่การบริโภคตามความต้องการ
ของร่างกาย และคนไทย ความต้องการอาหารเพื่อการบริโภคที่สำคัญคือข้าว ด้วยเหตุผลดังกล่าว ข้าวจึงเป็นปัจจัย
สำคัญต่อการช่วยให้มีสุขภาพอนามัยที่ดีได้ ฉะนั้นการมีข้าวให้เพียงพอแก่การบริโภคของประชาชนจึงเป็นมาตรการ
สำคัญที่จะช่วยให้เกิดการมีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรงของประชาชน เพราะถ้าประชาชนไม่มีอาหาร (ข้าว) เพียงพอ
กับความต้องการของร่างกายแล้ว การจะมีสุขภาพอนามัยที่ดีเพื่อที่จะสามารถไปฝึกฝนทางการกีฬาให้มีความเข้มแข็ง
ก็คงจะทำได้ ฉะนั้นการมีข้าวเพียงพอแก่การบริโภคจึงสัมพันธ์โดยตรงกับการฝึกฝนให้ประชาชนมีความเข้มแข็ง
จากที่กล่าวถึงพระราชดำริในเรื่องการทำให้ประชาชนมีความเข้มแข็งนี้ สามารถสรุปได้ว่าทรงให้ความสำคัญ
กับองค์ประกอบพื้นฐาน ๒ ประการ คือ

- ก) การใช้กีฬาเป็นเครื่องฝึกฝนให้ประชาชนมีความเข้มแข็งทั้งทางร่างกายและจิตใจ
- ข) การทำให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่ดีด้วยการมีอาหาร คือ “ข้าว” ให้เพียงพอแก่การบริโภค

อาจจะกล่าวได้ในจุดนี้ว่า ถ้าขาดองค์ประกอบทั้งสองประการนี้แล้ว การจะทำให้ประชาชนมีความเข้มแข็งคงจะ
เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากหรือเป็นไปไม่ได้

จากที่กล่าวถึงวิธีการทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงด้วยวิธีการ ๔ ประการสำคัญที่เกี่ยวข้อง
กับ การศึกษา ศาสนา ความสามัคคี และความเข้มแข็งของประชาชน จะเห็นว่าพระราชดำริในเรื่องทั้งสี่เน้นการ
เป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงเกี่ยวข้องกับมิติสำคัญ ๒ ประการ คือ

- ก) ในด้านร่างกายและจิตใจ
- ข) ในด้านความคิดและการประพฤติปฏิบัติ

จะเห็นว่าในด้านร่างกายและจิตใจเกี่ยวข้องโดยตรงกับการฝึกฝนความเข้มแข็ง ศาสนา และการศึกษา กล่าวคือ
การเป็นพลเมืองดี จะเป็นเพียงในมิติของร่างกายเท่านั้นไม่ได้ แต่จะต้องเป็นในมิติของจิตใจด้วย ดังที่กล่าวแล้วว่า
ร่างกายและจิตใจเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันและไม่สามารถแยกออกจากกันได้ในการศึกษาการเป็นพลเมืองดี
ของประชาชน สำหรับในมิติของความคิดและการประพฤติปฏิบัติก็เช่นกัน เกี่ยวข้องตั้งแต่การศึกษา ศาสนา
ความสามัคคี จนถึงความเข้มแข็ง กล่าวคือความคิดและการประพฤติปฏิบัติของการเป็นพลเมืองดี จะต้องเกี่ยวข้องกับ
เรื่องทั้งสี่นี้เช่นเดียวกับการเป็นพลเมืองดีจะอาศัยเพียงการมีความคิดที่ดีเท่านั้นไม่ได้ แต่จะต้องอาศัยการ
ประพฤติปฏิบัติที่ดีประกอบควบคู่กันไปด้วย ดังที่กล่าวแล้วเช่นกันว่าความคิดกับการประพฤติปฏิบัติเป็นองค์
ประกอบที่จะต้องสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้อง จะแยกออกจากกันไม่ได้

จากลักษณะของการวิเคราะห์ความเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงตามแนวพระราชดำรินี้ จะเห็นว่า
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ที่จะช่วยให้
เกิดปัญญาที่กระจ่างชัด กล่าวคือการสร้างพลเมืองดีและมีความมั่นคงจะกระทำเพียงบางด้านไม่ได้ แต่จะต้อง
กระทำให้ครบรอบด้านตั้งแต่ร่างกาย จิตใจ จนถึงความคิดและการประพฤติปฏิบัติ

๔. บทสรุป

ในบทนี้มุ่งจะแสดงให้เห็นถึงแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง ซึ่งการเป็น
พลเมืองดีและมีความมั่นคงนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาคน กล่าวคือการทำให้ประชาชนเป็นคนที่มีคุณภาพ

ประสิทธิภาพและมีความมั่นคงในชีวิตและการทำงาน ด้วยคุณลักษณะเช่นนี้ของประชาชนย่อมจะส่งผลช่วยให้ประเทศชาติมีทรัพยากรที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดความร่มเย็นเป็นปรกติสุขและการพัฒนาของประเทศได้ ความร่มเย็นเป็นปรกติสุขนี้จะส่งผลให้เกิดความมั่นคงของชาติ และการพัฒนา ก็จะส่งผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเป้าหมายสำคัญ ๒ ประการของประเทศชาติ ตามแนวพระราชดำริสามารถบรรลุได้จากองค์ประกอบ การเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงหรือการพัฒนาคนนั่นเอง ด้วยความเข้าใจเช่นกล่าวนี จะเห็นว่าแนวพระราชดำริในเรื่องนี้ก็คล้ายกับในเรื่องอื่น ๆ ที่กล่าวมาในบทก่อนหน้าก็คือแนวพระราชดำริในทุกเรื่องล้วนแต่มุ่งสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชาติทั้งสิ้น ฉะนั้นการจะเข้าใจแนวพระราชดำริให้รอบด้าน จึงจำเป็นจะต้องเข้าใจด้านความสัมพันธ์ของพระราชดำริในเรื่องนั้น ๆ กับเป้าหมายของชาติด้วยเสมอ

การเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงหรือการพัฒนาคนตามแนวพระราชดำริจะต้องมีองค์ประกอบของหลักการ ๔ ด้าน คือ ด้านการศึกษา ด้านศาสนา ด้านความสามัคคี และด้านความเข้มแข็ง จึงจะถือว่าสมบูรณ์ นั้นหมายความว่า การเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคง ถ้าจะขาดด้านใดด้านหนึ่งไป ก็จะทำให้ยังไม่เกิดสภาวะของการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงจริง อาทิ เช่น ประชาชนอาจจะมีการศึกษาดี มีหลักธรรมของศาสนาและมีความเข้มแข็ง แต่ถ้าประชาชนเหล่านั้นขาดความสามัคคีระหว่างกันแล้ว ประชาชนเหล่านั้นก็จะไม่สามารถทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นปรกติสุขและการพัฒนาได้ เพราะประชาชนเหล่านั้นจะถือแต่ประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในหมู่ประชาชนก็จะไม่เกิดขึ้น การต่อสู้เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์จะเกิดขึ้น การมีความคิดที่ดีร่วมกันจะไม่เกิดขึ้น เป็นต้น สภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะขาดหลักการของความสามัคคีของประชาชน ฉะนั้นจากตัวอย่างที่กล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงหรือการพัฒนาคนจะต้องประกอบด้วยหลักการทั้ง ๔ ด้านที่สอดคล้องกัน เมื่อนั้นประชาชนดังกล่าวก็จะสามารถนำชาติบ้านเมืองไปสู่เป้าหมายต่างๆ ที่ตั้งไว้ได้ ในจุดนี้ประเด็นที่ควรจะเน้นอีกประการหนึ่ง คือการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงหรือการพัฒนาแล้วนั้น ให้พิจารณาที่ผลลัพธ์ของการกระทำของบุคคลเหล่านั้นในอันที่สนองตอบต่อเป้าหมายของชาติ ถ้าประชาชนดังกล่าวสามารถทำให้บรรลุเป้าหมายของชาติได้ จึงจะถือว่าเป็นประชาชนที่มีคุณลักษณะครบจริงต่อการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงหรือพัฒนาแล้ว จะเห็นว่าแนวพระราชดำริให้ความสำคัญอย่างมากต่อเป้าหมายที่จะต้องบรรลุเป็นบรรทัดฐานของการประเมินความสำเร็จ

ประเด็นสุดท้ายที่จะนำมากล่าวในบทสรุปของบทนี้ คือ คุณสมบัติของประชาชนที่พึงประสงค์ตามแนวพระราชดำริในเรื่องนี้ จะเห็นว่าในหัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวถึงวิธีการที่จะบรรลุถึงหลักการทั้ง ๔ ด้านดังกล่าว ได้แสดงถึงคุณสมบัติสำคัญในด้านต่าง ๆ ไว้แล้ว เช่น ในด้านการศึกษา กล่าวถึงความรู้ความเข้าใจที่กระจ่างชัด ความสามารถในการใช้เหตุผลพิจารณา ความสามารถในการปฏิบัติ ความอดุสาหะ ขยันหมั่นเพียร ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ความหนักแน่นอดกลั้นและอดทน ความเมตตา หวังดี จนถึงความวางใจเป็นกลาง เป็นต้น คุณลักษณะต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นคุณสมบัติของประชาชนที่พึงประสงค์ต่อการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงทั้งสิ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คนที่ได้รับการพัฒนา ก็จะเป็นคนที่มีคุณสมบัติดังกล่าวนั่นเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าวในบทนี้จึงไม่มีหัวข้อที่กล่าวถึงคุณสมบัติของคนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการศึกษาดังที่กระทำในทุกบทที่ผ่านมา ถ้าจะนำคุณสมบัติของคนทั้ง ๔ ด้านมากล่าวในอีกหัวข้อหนึ่งก็จะมีภาระซ้ำซ้อนได้ ดังนั้นในการอ่านวิธีการบรรลุถึงหลักการทั้ง ๔ ด้าน จึงควรจะทำความเข้าใจกับคุณสมบัติของคนตามแนวพระราชดำริในแต่ละด้านไปด้วย

เช่นเดียวกับบทต่าง ๆ ที่ผ่านมา เพื่อช่วยให้เข้าใจโครงสร้างของแนวพระราชดำริด้านการเป็นพลเมืองดีและมีความมั่นคงหรือการพัฒนาคน จึงจะสรุปแนวพระราชดำริเป็นแผนที่ตั้งต่อไปนี้

บทที่ ๙
การไปสู่เป้าหมายของชาติ

การไปสู่เป้าหมายของชาติ

๑. บทนำ

จากที่กล่าวมาตั้งแต่ตอนต้นของหนังสือนี้เกี่ยวกับแนวพระราชดำริ ด้านการเมือง การปกครอง จะเห็นว่าความมุ่งหมายหลักของการเมืองการปกครอง ก็คือการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชาติ อันได้แก่ ความมั่นคงของชาติ และความเจริญก้าวหน้าของประเทศเป็นสำคัญ กล่าวคือกิจการในด้านต่างๆ ตั้งแต่การทหาร การปกครองและการบริหารบ้านเมือง กฎหมาย การทำให้ประชาชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จนถึงการทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี และมีความมั่นคง ล้วนแต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสนองตอบต่อเป้าหมายของชาติทั้งสิ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือกิจการทั้ง ๕ ด้านที่กล่าวถึงนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จับในตัวเอง หากแต่มีจุดมุ่งหมายที่เป้าหมายของชาติเป็นหลัก การมีจุดมุ่งหมายร่วมกันนี้ จึงจะสะท้อนให้เห็นถึงความสอดคล้องต่อเนื่องและเป็นเอกภาพของแนวพระราชดำริในเรื่องเหล่านั้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่าพระราชดำริ ด้านการเมืองการปกครอง ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายของชาติทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงหลักการ วิธีการ และคุณสมบัติของคนในแต่ละเรื่องทั้ง ๕ เรื่องล้วนแต่แสดงถึงความสัมพันธ์กับเป้าหมายของชาติ อีกทั้งแสดงถึงวิธีการปฏิบัติ และคุณสมบัติของบุคคลที่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายของแต่ละเรื่อง ด้วยการบรรลุเป้าหมายในแต่ละเรื่อง ก็จะส่งผลช่วยให้มุ่งไปบรรลุเป้าหมายของชาติต่อไป ดังที่แสดงไว้ในบทที่ ๓ เรื่องเป้าหมายของชาติแล้วว่า เป้าหมายของชาติคืออะไรและเกี่ยวข้องกับเป้าหมายของชาติในแต่ละเรื่องทั้ง ๕ อย่างไร

นั่นหมายความว่า การไปสู่เป้าหมายของชาติ ก็คือการปฏิบัติตามหลักการและวิธีการโดยอาศัยคุณสมบัติของบุคคลผู้ปฏิบัติ ตามที่กล่าวในบทต่างๆ ที่ผ่านมาเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เห็นถึงประเด็นสำคัญตามแนวพระราชดำริ ในเรื่องการไปสู่เป้าหมายของชาติ ในภาพรวมจึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงองค์ประกอบสำคัญๆ บางประการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงเพื่อการบรรลุเป้าหมายของชาติ ดังนั้นในบทสุดท้ายนี้ จึงมุ่งที่จะศึกษาแนวพระราชดำริสำคัญๆ เกี่ยวกับการไปสู่เป้าหมายของชาติ โดยส่วนรวมทั้งนี้เพื่อชี้ถึงประเด็นสำคัญๆ ที่พึงจะพิจารณาในทางการเมืองการปกครองของประเทศ

๒. ปัจจัยในการไปสู่เป้าหมายของชาติ

เป้าหมายของชาติทั้งสองประการคือความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าต่างมีส่วนช่วยเสริมซึ่งกันและกัน ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า

“ถ้าสร้างความเจริญ ก็เท่ากับสร้างความปลอดภัย เพราะผู้ที่เจริญย่อมมีกำลังมากขึ้น ความปลอดภัยนั้นมีบทบาทสำคัญสำหรับความก้าวหน้าเหมือนกัน คือถ้าไม่มีความปลอดภัย พวกเราทั้งหลายก็ไม่สามารถที่จะสร้างสรรค์ความเจริญ ไม่สามารถที่จะพัฒนาพื้นที่ให้ก้าวหน้า ทั้งสองอย่างคือการพัฒนาและการป้องกันอันตราย จึงต้องสอดคล้องกัน” (๓ กรกฎาคม ๒๕๒๕)

นั่นหมายความว่า การบรรลุเป้าหมายของชาติในประการใดก็จะมีส่วนช่วยให้เป้าหมายอีกประการหนึ่งได้รับประโยชน์ด้วย หรืออาจจะกล่าวได้ในอีกนัยหนึ่งว่า การไปสู่เป้าหมายของชาติจะพิจารณาเฉพาะเป้าหมายใดเพียงประการเดียวไม่ได้ การบรรลุเป้าหมายของชาติอย่างแท้จริง จะต้องบรรลุทั้งสองเป้าหมายไปพร้อม ๆ กัน

การจะบรรลุเป้าหมายของชาติด้านความมั่นคง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่า

“การที่จะสร้างความมั่นคงอันแท้จริงแก่บ้านเมืองนั้น จำต้องอาศัยความเจริญทางวิชาการเป็นรากฐาน และอาศัยผู้มีความรู้ความสามารถสูงเป็นกำลังทำการ” (๒๔ กันยายน ๒๕๑๓)

หรือที่ทรงชี้ว่า

“ในสถานการณ์ปัจจุบัน การป้องกันประเทศและการรักษาความมั่นคงเป็นกิจสำคัญอันดับแรกของแผ่นดิน เพื่อการนั้น ทางราชการจึงจัดให้ท่านทั้งหลายซึ่งเป็นหัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน เข้ารับการศึกษาศึกษาพิเศษให้มีความรู้ทางวิชาการชั้นสูง มีความเข้าใจในนโยบายบริหารประเทศ เข้าใจในสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน และสามารถร่วมกันปฏิบัติงานทุก ๆ ด้านให้ดำเนินก้าวหน้าสอดคล้องกัน โดยไม่ผิดพลาดและติดขัด สำหรับผู้ที่สำเร็จจากวิทยาลัยฝ่ายทหารนั้น ต่างได้ผ่านการอบรมด้านทหารมาเป็นลำดับ มีความรู้ความสามารถในวิชาการฝ่ายทหารอย่างสูง เป็นผู้มีความรู้ที่ป้องกันประเทศโดยตรง ข้าพเจ้าใคร่ขอให้ทำความเข้าใจให้ต้องทั่วว่า **การป้องกันประเทศนั้น จะต้องอาศัยทั้งวิชาการด้านทหารและวิชาการด้านอื่น ๆ เช่น ด้านการเมือง การเศรษฐกิจ สังคมและจิตวิทยา**” (๑ ตุลาคม ๒๕๑๓)

สำหรับการบรรลุเป้าหมายของชาติด้านความเจริญก้าวหน้า พระองค์ก็ทรงมีรับสั่งในทำนองเดียวกันว่า

“ความรู้ความสามารถทางวิชาการ กับความรู้ความเข้าใจอันกระจ่างชัดในบ้านเมืองของเรานั้น เมื่อนำมาใช้ด้วยกันให้ผสมประสานสอดคล้อง แล้วจะบันดาลให้งานของชาติทุกอย่างบรรลุผลเลิศ. การปฏิบัติงานสร้างสรรค์ความเจริญของบ้านเมืองโดยใช้หลักการนี้ จึงนับเป็นการธำรงรักษาชาติอย่างแท้จริง.” (๒๒ กันยายน ๒๕๒๑)

จากตัวอย่างของพระราชกระแสเหล่านี้ จะเห็นว่าปัจจัยสำคัญของการไปสู่เป้าหมายของชาติที่ทรงชี้ คือวิชาความรู้หรือวิทยาการเป็นรากฐานสำคัญ กล่าวคือ การจะไปสู่เป้าหมายของชาติได้จะต้องอาศัยความรู้ในด้านต่าง ๆ เป็นสำคัญ หรืออีกนัยหนึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า หนทางที่จะไปสู่เป้าหมายของชาติที่ดี จะต้องอาศัยวิชาความรู้ต่าง ๆ เป็นเครื่องมือสำคัญ แนวพระราชดำรินี้สะท้อนให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับหลักวิชาพรในการทำงานหรือปฏิบัติหน้าที่เพราะทรงเห็นว่าหลักวิชาเป็นเครื่องมือที่จะช่วยชี้แนวทางให้แก่การปฏิบัติได้ แต่ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าทรงแนะนำให้ยึดติดกับวิชาการ ตรงกันข้ามทรงมุ่งให้ใช้หลักวิชา แต่การปฏิบัติจริงจะ

ต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของแต่ละเรื่องที่จะเป็นเงื่อนไขของการปฏิบัติด้วย ที่ทรงเน้นถึงการให้ใช้หลักวิชาในการปฏิบัตินั้น ก็เพื่อไม่ให้เกิดการปฏิบัติกระทำอย่างไม่มีหลักการหรือแนวทางเลย ซึ่งการปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวง่ายต่อการทำให้เกิดปัญหาได้

การใช้หลักวิชาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลนั้น จำเป็นจะต้องอาศัย “บุคคล” ที่มีความรู้ความสามารถเป็นกำลังในการปฏิบัติหน้าที่ ดังที่แสดงไว้ในพระราชกระแสที่อัญเชิญมาข้างต้น กล่าวคือ “บุคคล” มีความสำคัญต่อการปฏิบัติหน้าที่เพื่อการบรรลุเป้าหมายของชาติ นอกจากนี้ยังทรงชี้ด้วยว่า “คน” เป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาชาติบ้านเมืองให้คงอยู่ได้ดังที่ทรงมีรับสั่งว่า

“การที่จะให้ประเทศชาติมีความมั่นคง มีความสุขและความเจริญ ย่อมต้องอาศัยความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สำหรับผู้ที่ยังไม่เดือดร้อนนักก็ควรจะช่วยผู้ที่เดือดร้อนมากกว่า” (๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๓)

หรือทรงมีรับสั่งในทำนองเดียวกันว่า

“ผู้ที่ยังพอมีกินอยู่ ก็ควรจะช่วยเผื่อแผ่แก่ผู้ที่ยังไม่เดือดร้อนอย่างนี้ด้วยความสามัคคี ด้วยความเมตตา เราจะบรรเทาความเดือดร้อนส่วนรวมได้ จะนำความปึกแผ่นแก่บ้านเมืองได้” (๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๓)

จะเห็นคนเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แก้ไขปัญหาต่างๆ ของประเทศ และความสามัคคีของคนนี้ก็ช่วยให้เป้าหมายของชาติสามารถบรรลุได้

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญของการไปสู่เป้าหมายของชาติตามแนวพระราชดำริมี ๒ ปัจจัยสำคัญคือ

๑. หลักวิชาความรู้
๒. คน

สำหรับหลักวิชาความรู้ที่เป็นหลักการ และวิธีการในด้านต่างๆ เพื่อการบรรลุเป้าหมายของชาติคือ การทหาร การปกครองและการบริหารงานแผ่นดิน กฎหมาย การพัฒนา เศรษฐกิจและการพัฒนาคน ได้กล่าวไว้อย่างละเอียดในบทต่าง ๆ ก่อนหน้านั้นแล้ว ดังนั้นในบทสุดท้ายนี้จะไม่นำหลักการ และวิธีการเหล่านั้น ซึ่งแสดงถึงหลักวิทยาการต่าง ๆ ตามแนวพระราชดำริมากกล่าวอีกครั้งหนึ่ง แต่ในบทนี้จะกล่าวถึงเรื่องของ “คน” ในมิติสำคัญๆ ที่ทรงย้ำเพื่อการบรรลุเป้าหมายของชาติเป็นสำคัญ เพื่อสนองแนวพระราชดำริที่ทรงเน้นความสำคัญของคนอย่างยิ่ง ว่าการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ดังที่ทรงแสดงไว้ในทุกบทที่เกี่ยวข้องกับหลักการและวิธีการในด้านต่างๆ ของเป้าหมายของชาติถึงคุณสมบัติของคนที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติหลักการ และวิธีการเหล่านั้นให้บรรลุเป้าหมาย

ในบทนี้จะกล่าวถึงมิติสำคัญๆ ของคนตามแนวพระราชดำริเพื่อการไปสู่เป้าหมายของชาติ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการจะไปสู่เป้าหมายของชาติให้ได้สำเร็จ ทรงให้ความสำคัญในเรื่องอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับคน

๓. คนกับการไปสู่เป้าหมายของชาติ

คนเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการไปสู่เป้าหมายของชาติ กล่าวคือเป้าหมายของชาติไม่สามารถจะบรรลุได้โดยลำพัง หากแต่จะต้องมี “คน” ที่จะปฏิบัติหน้าที่การทำงานในด้านต่างๆ อย่างมีแนวทางที่สอดคล้องและประสานงานกัน

จึงจะส่งผลให้เป้าหมายของชาติเป็นจริงขึ้นมาได้ นั่นหมายความว่า การปฏิบัติหน้าที่ของคนจะต้องเกิดขึ้นก่อนเป็นเบื้องต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงความสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่นี้ว่า

“การทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองนั้นมีวิธีทำได้หลายๆ อย่าง อย่างหนึ่งที่สำคัญที่สุดและที่เป็นธรรมดาที่สุดก็คือ “ต้องทำงาน” ทำงานตามหน้าที่ของตนตามที่ได้รับมอบหมายให้ดีที่สุดให้ได้ผลที่สุด งานอีกอย่างซึ่งอาจไม่ได้รับมอบหมายเป็นพิเศษจากทางราชการหรือหน้าที่ แต่ต้องนับว่าเป็นงานหรือเป็นการกระทำที่ต้องทำก็มี คืองานในฐานะที่เป็นคนที่อาศัยผืนแผ่นดินไทย ทุกคนที่เป็นคนไทยควรจะต้องพยายามปฏิบัติภารกิจทุกวิถีทางเพื่อที่จะให้บ้านเมืองมีความเรียบร้อย มีความสงบ ถ้าแต่ละคนได้ทำแล้ว บ้านเมืองก็จะยืนยงคงอยู่ได้” (๘ ธันวาคม ๒๕๑๒)

คนที่ช่วยทำให้ชาติเดินไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้จะต้องมีคุณสมบัติเบื้องต้นที่ทรงชี้ว่า “สำคัญที่สุดและเป็นธรรมดาที่สุด” คือคนนั้นต้องทำงาน ถ้าคนไม่ทำงานแล้วการจะให้เกิดผลของงานย่อมเป็นไปไม่ได้ งานที่ต้องกระทำนี้ทรงแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ ก) งานที่ได้รับมอบหมายตามหน้าที่ และ ข) งานที่ต้องทำในฐานะที่เป็นคนที่อาศัยผืนแผ่นดินไทย งานทั้งสองลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมของหน้าที่แต่ละคน ทุกคนจะต้องปฏิบัติงานของตนเพื่อเป้าหมายของชาติเสมอ ดังที่ทรงยกตัวอย่างถึงหน้าที่ต่อความมั่นคงของชาติว่า

“ความจริงคนไทยทุกคนจะมีชื่อว่าอะไร จะมีสังกัดว่าอย่างไรอยู่หน่วยใดก็ตาม ก็มีหน้าที่ทุกคนที่จะรักษาความมั่นคงของประเทศ เพราะว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญ และเป็นหน้าที่ที่จะทำให้ประเทศของเราอยู่มั่นคงได้” (๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕)

พระองค์ท่านทรงชี้ว่าเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะต้องช่วยกันทำงานเพื่อเป้าหมายของชาติ นั่นหมายความว่า การไปสู่เป้าหมายของชาติเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน ฉะนั้นสำนึกในหน้าที่เพื่อเป้าหมายของชาตินี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งแก่คนไทยทุกคน สำนึกของคนไทยนี้ทรงอธิบายว่า

“วิธีที่จะหวงแหนเอกราชอธิปไตยนั้น ก็จะต้องให้ทุกคนสามัคคีกัน รู้จักหน้าที่ ผู้ที่จะปฏิบัติงาน จะเป็นทหาร จะเป็นข้าราชการพลเรือน จะเป็นพ่อค้าประชาชน ล้วนเป็นประชาชนทั้งนั้น เป็นเจ้าของประเทศทั้งนั้น จะต้องช่วยกันทำ” (๕ เมษายน ๒๕๒๔)

นั่นหมายความว่าสำนึกของคนไทยที่จะนำไปสู่การปฏิบัติหน้าที่เพื่อเป้าหมายของชาตินั้นเกี่ยวข้องกับ ๒ ประเด็นคือ ก) สำนึกในความสามัคคี และ ข) สำนึกในหน้าที่ กล่าวคือคนไทยทุกคนจะต้องมีสำนึกในหน้าที่ของตนต่อประเทศชาติ อีกทั้งจะต้องสำนึกด้วยว่าการปฏิบัติงานเพื่อไปสู่เป้าหมายของชาตินั้น จะต้องร่วมกันทำด้วยความสามัคคี ฉะนั้นสำนึกในความสามัคคีของคนไทยที่จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อชาติร่วมกัน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดพลังในการรักษาชาติบ้านเมือง ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงคนกับการไปสู่เป้าหมายของชาติใน ๒ เรื่อง คือ การทำงานและความสามัคคีซึ่งเป็นสำนึกเบื้องต้นที่ทรงชี้ว่าคนไทยทุกคนพึงจะต้องมีร่วมกัน

ก. การทำงาน

๑. เป้าหมายการทำงาน

ดังที่กล่าวแล้วว่า การไปสู่เป้าหมายของชาตินั้นจะต้องอาศัยการปฏิบัติหน้าที่ของคน การปฏิบัติหน้าที่ ก็คือการทำงานของคนตามภาระหน้าที่ของตนนั้นโดยทางตรงหรือทางอ้อมนั่นเอง เป้าหมายของการทำงานของคนในชาติ

สะท้อนจากพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่จะเริ่มต้นทำงาน ทรงแสดงเป้าหมายของการทำงานว่า

“ในการที่ผู้สำเร็จการศึกษาจะออกไปเริ่มต้นการงาน ซึ่งเป็นภาระสำคัญอีกขั้นหนึ่งต่อไปนั้น จำเป็นจะต้องมีจุดหมายในชีวิตที่ถูกต้องและสมควร สำหรับยึดถือเป็นเบื้องต้นก่อน จึงจะช่วยให้ได้รับผลสำเร็จอันควรพึงพอใจ จุดหมายสำคัญนั้น ได้แก่ ความเจริญก้าวหน้าและความผาสุกอันแท้จริงของแต่ละคน ซึ่งเมื่อประกอบเข้าด้วยกันแล้ว จะสามารถอำนวยผลดี และก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมและประเทศชาติ โดยส่วนรวมอย่างไพศาล” (๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๘)

หรือที่ทรงมีรับสั่งว่า

“บัณฑิตทั้งปวงเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนมามาก ทั้งในทางวิชาการและทางความคิดจิตใจ จึงจัดว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติพร้อมเพื่อการสร้างสรรค์ แต่ละคนจึงถือเป็นหน้าที่สำคัญอันดับแรก ที่จะต้องใช้ความรู้ ความคิดและความสามารถที่มีอยู่สร้างความสำเร็จ ความเจริญให้แก่ชีวิตการงานและสังคมของตน พร้อมทั้งรวมกำลังกันสร้างสรรค์ความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ความเจริญรุดหน้าให้แก่ชาติบ้านเมือง เพื่อทุกคนจักได้มีอิสรภาพ มีความผาสุกและความปลอดภัยทั่วหน้ากัน” (๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๔)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงเป้าหมายของการทำงานทั้ง ๒ ระดับคือ ระดับบุคคลที่ปฏิบัติงาน และระดับประเทศชาติ กล่าวคือในระดับบุคคล การทำงานควรจะมุ่งสร้างความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้า ความผาสุกให้แก่ตนเอง สำหรับในระดับประเทศ การทำงานก็ควรจะมุ่งให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ จะเห็นว่าพระองค์ทรงมุ่งให้การทำงานสนองประโยชน์ดังกล่าวทั้งแก่บุคคลผู้กระทำและชาติบ้านเมืองควบคู่กันไป การจะเป็นเช่นนั้นได้ก็ต้องเมื่อเป้าหมายของบุคคลและของชาติสอดคล้องกัน เช่นความเจริญก้าวหน้าและความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบุคคลจะต้องสอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้า และความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชาติ เป็นต้น นั่นหมายความว่า การที่ทรงชี้ว่าการทำงานจะต้องบรรลุถึงเป้าหมายของบุคคลและของชาติไปพร้อม ๆ กันนั้น สะท้อนแนวพระราชดำริเบื้องต้นที่ทรงชี้ว่าประชาชนเป็นองค์ประกอบของชาติบ้านเมือง หรือประเทศชาติกับประชาชนมีคุณสมบัติที่แยกออกจากกันโดยเด็ดขาดไม่ได้ ดังนั้น การที่ทรงมีรับสั่งถึงความเจริญก้าวหน้าและความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชาติและของบุคคลนั้นว่าเป็นเป้าหมายของการทำงาน ย่อมแสดงว่าทรงแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของความเจริญก้าวหน้าและความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชาติบ้านเมืองและของบุคคลดังที่ทรงย้ำว่า

“ท่านทั้งหลายที่เรียนจบจากมหาวิทยาลัยแล้ว ย่อมมีความหวังตั้งใจที่จะได้ทำการทำงาน สร้างฐานะความเจริญมั่นคงให้แก่ตนเอง ตลอดถึงชาติบ้านเมืองเป็นส่วนรวมด้วย.” (๑๔ กรกฎาคม ๒๕๒๖)

ฉะนั้นจึงพอจะสรุปได้ว่าเป้าหมายการทำงานตามแนวพระราชดำริคือการสร้างความผาสุก ความเจริญก้าวหน้า และความมั่นคงให้แก่ตนเองและประเทศชาติ

๒. หลักการของการทำงาน

สำหรับหลักการของการทำงานเพื่อไปสู่เป้าหมายดังกล่าวนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับสภาพความเป็นจริงของการทำงานและผลกระทบอันจะเกิดตามมาจากการทำงานนั้น ดังที่ทรงมีพระราชกระแสว่า

“ในการที่จะเอาหลักวิชาที่ได้เล่าเรียนไปใช้ เพื่อประกอบกิจการงานต่อไปนั้น ควรจะคำนึงถึงสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่น แลถึงผลสะท้อนอันอาจมีขึ้น โดยเฉพาะในประการต่าง ๆ จะได้เป็นหลักประกันว่า กิจการงานที่จะทำขึ้นนั้น ได้พิจารณาศึกษาโดยรอบคอบในทุก ๆ ด้านแล้ว ชอบด้วยหลักปฏิบัติที่เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของประเทศเรา” (๑๑ กรกฎาคม ๒๕๐๐)

จากที่กล่าวในหัวข้อก่อนหน้านี้อแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับหลักวิชาความรู้ในการทำงาน การทำงานที่ทรงมีรับสั่งถึงนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของหลักวิชาความรู้ ประเด็นที่ต้องการจะชี้ในที่นี้ก็คือการทำงานโดยใช้หลักวิชาความรู้นี้ ทรงย้ำว่าจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นที่ทำงานด้วย กล่าวคือวิธีการหรือเทคนิคตลอดจนเครื่องมือต่าง ๆ ที่จะใช้ในการทำงาน จะต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น ดังที่ทรงแสดงหลักการนี้ในบทที่เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจในเรื่องการใช้เทคโนโลยี ที่ทรงชี้ว่าจะต้องง่ายและไม่แพงก็เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นสามารถใช้หลักวิชาและเครื่องมือนั้นได้ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างการใช้หลักวิชากับสภาพแวดล้อม ทรงมีรับสั่งว่า

“การปฏิบัติงานให้ได้ผลดังปรารถนานั้น จำเป็นต้องมีหลักและวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสม หลักสำคัญประการหนึ่ง คือ การศึกษาสภาพความจริงของงาน ของบุคคล ของสังคม ภาวะแวดล้อมอื่น ๆ ให้กระจ่างอย่างทั่วถึง อีกประการหนึ่งการลดความเครียดในหลักวิชาให้เบาบางลง กล่าวคือรู้จักพิจารณาใช้หลักวิชาตามความสำคัญและจำเป็น เพื่อมิให้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตามหลักวิชากลายเป็นสิ่งกีดขวางการปฏิบัติไป” (๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖)

จะเห็นว่า หลักวิชาเป็นเพียงเครื่องมือที่ต้องใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของการทำงาน จึงอาจกล่าวได้ว่าในการทำงานทรงเน้นความสำคัญของสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่กำหนดความเป็นจริงของงาน ส่วนหลักวิชาเป็นตัวเสริมให้การทำงานดีขึ้นภายหลังจากเข้าใจสภาพความเป็นจริงนั้นแล้ว ดังนั้น ในการทำงานเพื่อไปสู่เป้าหมายของชาติด้วยการอาศัยวิทยาการต่าง ๆ นั้น จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่น ๆ ด้วย นอกจากนี้การงานดังกล่าวยังทรงชี้ว่าจะต้องคำนึงถึงผลกระทบที่อาจจะตามมาด้วย กล่าวคือในการทำงานหนึ่งเพื่อไปสู่เป้าหมายหนึ่ง อาจจะมีผลกระทบที่ตามมาจากการกระทำนั้นได้ โดยเฉพาะผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนา ฉะนั้นผู้ทำงาน จะต้องพิจารณาผลกระทบดังกล่าวด้วย จะได้ทราบหาผลกระทบที่จะนำความเสียหายมานั้นมีอะไรบ้าง และสามารถป้องกันหรือแก้ไขได้อย่างไร เมื่อสามารถจัดการกับผลกระทบได้เช่นกล่าวแล้ว การกระทำนั้นก็จะให้ผลตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้เป็นสำคัญ

การที่จะสามารถพิจารณาทั้งสองด้านคือ ก) ความเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่น และ ข) ผลกระทบที่อาจจะตามมาได้นั้น ผู้กระทำงานนั้นจะต้องศึกษางานที่จะกระทำอย่างรอบคอบในทุก ๆ ด้าน แนนอนการศึกษาพิจารณานี้จะต้องอาศัยหลักวิชาเป็นสำคัญประกอบกับการศึกษาสภาพของงานที่จะกระทำ ดังนั้นหลักการ

ทำงานตามแนวพระราชดำรินี้จึงพอสรุปได้ว่าการงานจะต้องพิจารณาโดยรอบคอบในทุกด้านด้วยหลักปฏิบัติที่เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของประเทศ ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นและผลกระทบที่อาจจะตามมา เพื่อเป็นหลักประกันว่างานที่จะกระทำนั้นจะสามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้

๓. วิธีการทำงาน

ภายใต้หลักการของการงานนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ถึงวิธีการทำงานเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน ทรงอธิบายถึงวิธีการทำงานเพื่อไปสู่เป้าหมายของชาติกับผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนนายเรืออากาศ และวิทยาลัยแพทยศาสตร์พระมงกุฎเกล้า ว่า

“ประการแรก จะต้องสำนึกตระหนักในชาติบ้านเมือง ต้องตั้งใจให้มั่นคง ที่จะปกป้องรักษาชาติบ้านเมืองไว้ด้วยสติปัญญา และด้วยชีวิต. ประการที่สอง เมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่การงานใดมา สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาขอบเขตความมุ่งหมายของงานนั้น ตลอดจนสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ ให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ทั้งถึงตามเป็นจริงทุกกรณีไป เพื่อที่จะได้นำหลักวิชาและความสามารถมาใช้ได้ถูกต้องตรงกับวัตถุประสงค์ ทั้งประสานสอดคล้องกับงานด้านอื่น ๆ ได้อย่างพอเหมาะพอดี. ประการที่สาม ไม่ว่าจะทำงานร่วมกับผู้ใด ควรจักได้ใช้ ได้แสดงความคิดเห็นกับผู้ร่วมงานอยู่เสมอ ๆ เพราะการใช้ความคิดเห็นและเหตุผลร่วมกันเป็นสิ่งสำคัญ ที่ช่วยให้เกิดความกระจำเริญในวิถีทางที่จะปฏิบัติบริหารงาน ซึ่งย่อมจะเป็นทางนำไปสู่ความก้าวหน้าและความเจริญ. ประการที่สี่ จะต้องมีความตั้งใจอันแน่วแน่อยู่ตลอดเวลาที่จะพยายามปรับปรุงตนเอง ปรับปรุงวิธีการและกลไกการปฏิบัติงานทุกอย่าง เพื่อให้กิจการหรือโครงการที่ทำนั้นมีประสิทธิภาพสูงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ. ถ้าแต่ละคนมีความมั่นใจในตัวเองพร้อมทั้งมีหลักปฏิบัติการทำงานอย่างครบถ้วน เชื่อว่าจะได้รับผลเลิศในหน้าที่ และในการงานทุกอย่าง ทุกระดับ และจะช่วยให้ชาติไทยของเรานั้นคงดำรงอยู่โดยอิสระเสรีตลอดไป.” (๑๗ มีนาคม ๒๕๒๖)

การไปสู่เป้าหมายของชาติด้วยการทำงานในหน้าที่ของตนให้ดีขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำวิธีปฏิบัติงาน ๔ ประการสำคัญคือ

๑. จะต้องสำนึกตระหนักในชาติบ้านเมือง กล่าวคือผู้ปฏิบัติงานต้องมีสำนึกเสมอว่างานที่ตนปฏิบัตินั้น ในที่สุดจะเข้ามาสนองตอบต่อเป้าหมายของชาติ อีกทั้งจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของเป้าหมายของชาติที่จะต้องปกป้องรักษาไว้อย่างเต็มกำลังสติปัญญา และด้วยชีวิต ด้วยสำนึกและตระหนักในความสัมพันธ์ระหว่างงานที่ปฏิบัติกับเป้าหมายของชาติเช่นนี้ ย่อมจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติเห็นความสำคัญและคุณค่าในงานที่ตนปฏิบัติ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติตั้งใจและทุ่มเทกับงานที่กระทำ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ย่อมจะช่วยให้เกิดความสำเร็จในงานที่ปฏิบัติมากขึ้น

๒. จะต้องศึกษาขอบเขตความมุ่งหมายของงาน ตลอดจนจนสภาพการณ์แวดล้อมต่าง ๆ ให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ทั้งถึงความเป็นจริงทุกกรณีไป กล่าวคือผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าใจจุดมุ่งหมายและขอบเขตตลอดจนสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของงานให้ชัดเจนและรอบด้าน ทั้งนี้เพื่อจะได้นำหลักวิชาและความสามารถต่าง ๆ ของตนมาใช้ให้ถูกต้องตรงกับงานที่ปฏิบัติ อีกทั้งยังทำให้ประสานสอดคล้องกับงานด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างเหมาะสม ลักษณะการปฏิบัติงานเช่นนี้ จะช่วยไม่ให้เกิดข้อขัดแย้งหรือขัดขวางงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และยังช่วยให้งานที่ปฏิบัติสามารถบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อีกด้วย

๓. ควรจะใช้และแสดงความคิดเห็นกับผู้ร่วมงานอยู่เสมอ กล่าวคือการระดมความคิดเห็นร่วมกันในหมู่ผู้ปฏิบัติงาน จะช่วยให้เกิดความกระตือรือร้นในวิธีการทำงานที่ดีที่สุดร่วมกัน อีกทั้งยังช่วยให้เกิดความเข้าใจร่วมกันต่องานที่ทำ ซึ่งจะส่งผลให้งานนั้นประสบความสำเร็จได้ ดังนั้น การร่วมกันคิดพิจารณาเรื่องงานระหว่างผู้ปฏิบัติงานจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้งานที่ปฏิบัติบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้

๔. จะต้องมีเจตจำนงแน่วแน่อยู่ตลอดเวลาที่จะปรับปรุงตนเอง วิธีการและกลไกการปฏิบัติงานทุกอย่าง กล่าวคือผู้ปฏิบัติงานจะต้องตั้งใจอันแน่วแน่มั่นคงที่จะปรับปรุงตนเองตลอดจนวิธีการและกลไกของการทำงานให้ดีขึ้นเสมอ เพื่อให้งานที่ปฏิบัติมีประสิทธิภาพสูงขึ้นตลอดเวลา นั้นหมายความว่า ความตั้งใจที่จะพัฒนาประสิทธิภาพของการทำงานอยู่เสมอเป็นคุณสมบัติของการทำงาน ที่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้

จากวิธีการปฏิบัติงานทั้ง ๔ ประการ ที่ทรงแสดงให้เห็นนี้ ทรงชี้ด้วยว่าในที่สุดแล้วมุ่งจะช่วยให้ชาติไทยมีความมั่นคงและมีอิสรภาพตลอดไป ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าวิธีการทำงานทั้ง ๔ ที่ทรงแสดงนี้ ทรงเน้นให้เป็นวิธีการทำงานเพื่อไปสู่เป้าหมายของชาติ ไม่ใช่เพียงเพื่อให้งานที่ปฏิบัติบรรลุเป้าหมายเฉพาะของงานเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคืองานที่ปฏิบัติไม่ว่าจะในเรื่องใดก็ตาม ทรงชี้ว่าผู้ปฏิบัติไม่สามารถจะละเลยหรือมองข้ามถึงผลที่จะเกิดจากงานนั้นต่อชาติบ้านเมือง ดังที่ทรงแสดงไว้ในวิธีการข้อแรกที่ว่า “จะต้องสำนึกตระหนักในชาติบ้านเมือง”

๔. ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการทำงาน

นอกจากวิธีการทำงานเพื่อไปสู่เป้าหมายของชาติทั้ง ๔ ประการแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังทรงแสดงปัจจัยสำคัญเกี่ยวกับการทำงานเพื่อช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมายของชาติด้วย ดังนั้น ปัจจัยของการทำงานนี้จึงช่วยเสริมวิธีการทั้งสี่ที่กล่าวมาแล้วเป็นอย่างดี พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสถึงปัจจัยสำคัญของการงานเพื่อชาติบ้านเมืองกับบัณฑิตของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ว่า

“ท่านทั้งหลายผู้ผ่านการศึกษาระดับสูงมาแล้ว ย่อมมุ่งหวังที่จะได้ทำการทำงานที่สำคัญเป็นแก่นสาร เพื่อสร้างสรรค์ผลงานให้เป็นประโยชน์ เป็นความเจริญมั่นคงแก่ชาติบ้านเมืองและแก่ตนเอง. การจะกระทำให้สำเร็จได้ดังนั้นมีหลักว่า ต้องอาศัยปัจจัยประกอบพร้อมกันครบสามส่วน. ปัจจัยส่วนแรก ได้แก่ความรู้ความสามารถทางวิชาการ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่จะต้องนำมาใช้ปฏิบัติงาน. ปัจจัยส่วนที่สอง ได้แก่จิตใจที่เข้มแข็งหนักแน่นในเหตุผลความถูกต้อง ในความสุจริตยุติธรรม และในความเที่ยงตรงรับผิดชอบซึ่งเป็นปัจจัยส่วนพื้นฐาน ที่จะรองรับวิชาความรู้และความคิดอ่านทั้งปวงไว้ให้มั่นคง ไม่ให้หวั่นไหวและผันแปรไปในทางเสื่อมเสียหาย. ปัจจัยส่วนที่สาม ได้แก่ความรู้และความคิดอ่านที่กว้างไกลมีหลักเกณฑ์ กับทั้งความเฉลียวฉลาดคล่องตัวในการติดต่อประสานงานประสานประโยชน์กับทุกฝ่าย ทุกคน ที่เข้ามาสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วย ซึ่งเป็นปัจจัยส่วนที่จะส่งเสริมให้สามารถปฏิบัติภารกิจทุกด้านได้โดยราบรื่นรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ. ปัจจัยทั้งสามส่วนนี้ เมื่อประกอบพร้อมกันได้ครบถ้วนย่อมบันดาลให้การทำงานทั้งปวง ไม่ว่าเล็กใหญ่่ง่ายยาก สำเร็จผลที่ประสงค์ได้ทุกอย่าง.”
(๒๖ กันยายน ๒๕๒๘)

ทรงแสดงให้เห็นถึง “ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการทำงาน” ว่าจะต้องมีปัจจัย ๓ ประการประกอบกันคือ

๑. ความรู้ความสามารถทางวิชาการ

๒. จิตใจที่เข้มแข็งหนักแน่นในเหตุผลแห่งความถูกต้อง ในความสุจริตยุติธรรม และในความเที่ยงตรง
รับผิดชอบ

๓. ความรอบรู้และความคิดอ่านที่กว้างไกลมีหลักเกณฑ์ กับความเฉลียวฉลาดคล่องตัวในการประสาน
งานและประสานประโยชน์

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการทำงานที่ทรงแสดงไว้นี้เกี่ยวข้องกับวิชาการ จิตใจที่มีเหตุผลและคุณธรรม และความ
รอบรู้ที่กว้างไกลและความเฉลียวฉลาดในการติดต่อสัมพันธ์กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวกับงาน

๕. หลักปฏิบัติของการทำงาน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงหลักปฏิบัติของการทำงานที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อตัดสินใจลงมือ
ปฏิบัติงานอย่างหนึ่งแล้ว ควรจะมีหลักปฏิบัติอย่างไร ทรงอธิบายเรื่องนี้ให้นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหิดลฟังว่า

“โอกาสนี้จึงใคร่นำหลักปฏิบัติงานมาให้พิจารณารวมสี่ข้อ สำหรับแต่ละคนได้ตั้งไว้
เป็นวินัยประจำตัว ประการแรก ไม่ว่าจะทำการใด ให้ตั้งใจทำให้จริง ให้ตรง ให้ตลอด
ประการที่สอง ให้พยายามคิดพิจารณาด้วยความรู้ความฉลาดของตน ให้เห็นถึงสาระ
และประโยชน์อันแท้จริงของงานที่ทำนั้นโดยกระจ่างแจ่มชัด จักได้ทราบที่กำลังทำ
สิ่งใดอยู่ เพื่อประโยชน์อันใด ประการที่สาม เมื่อทำงานอย่างหนึ่งอยู่ ต้องพยายาม
ละวางสิ่งอื่น ๆ ที่มีใช้สาระและเป้าหมายของงานนั้นไว้ก่อน แล้วตั้งหน้ากระทำให้จน
สำเร็จ โดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ประการสำคัญที่สุด ตลอดเวลาที่ทำงาน จะต้อง
พยายามควบคุมทั้งกายและใจให้อยู่ในความสงบ หนักแน่น และมั่นคงแน่นอน มีสติ
และความสำรวมรอบคอบโดยตลอด ไม่ปล่อยให้ตื่นเต้น ห้วนไหว และฟุ้งซ่าน” (๘
กรกฎาคม ๒๕๒๕)

หลักปฏิบัติของการทำงานที่ทรงมีรับสั่งพอสรุปได้เป็น ๔ ประการดังนี้

๑. ให้ตั้งใจทำให้จริง ให้ตรง ให้ตลอด

๒. ให้พยายามคิดพิจารณาด้วยความรู้ความฉลาดของตน ให้เห็นถึงสาระและประโยชน์อันแท้จริงของ
งานที่ทำนั้นให้กระจ่างชัด

๓. ต้องพยายามละวางสิ่งอื่น ๆ ที่มีใช้สาระและเป้าหมายของงานนั้นไว้ก่อน แล้วตั้งหน้า กระทำให้จนสำเร็จ

๔. จะต้องพยายามควบคุมทั้งกายและใจให้อยู่ในความสงบหนักแน่น มั่นคงแน่นอน มีสติและความสำรวม
รอบคอบ ไม่ปล่อยให้ตื่นเต้นห้วนไหวและฟุ้งซ่าน

นั่นหมายความว่าการทำงานใดก็ตาม ทรงแนะหลักปฏิบัติ ๔ ประการนี้ เพื่อช่วยให้การทำงานนั้นประสบความสำเร็จ
สำเร็จเมื่อพิจารณาหลักปฏิบัติทั้งสี่นี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของความมั่นคงเข้มแข็งของจิตใจและความรอบรู้
เฉลียวฉลาดของผู้ปฏิบัติงาน

๖. กำลังของการทำงาน

นอกจากนี้แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ถึงคุณธรรมอันเป็นกำลังที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถ
บรรลุความสำเร็จในงานได้ พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง มีความตอนหนึ่งว่า

“คุณธรรมอันเป็นกำลังส่งเสริมให้บุคคลปฏิบัติงานให้บรรลุถึงความสำเร็จและความเจริญในชีวิตไว้รวมสี่ข้อ ข้อหนึ่งคือศรัทธา ความเชื่อถือ ที่เกิดจากจิตใจที่หนักแน่น เป็นกลาง ประกอบด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นกำลังกระตุ้นให้เกิดความนิยมยินดีในงานของตัว และกระตือรือร้นชวนชวนที่จะกระทำด้วยความพึงพอใจ ข้อที่สองคือความเพียรที่มีลักษณะกล้าแข็งไม่ขาดสาย ซึ่งเป็นเหตุทำให้เหนียวแน่นอดทน ไม่ท้อถอย ช่วยให้ดำเนินการงานก้าวหน้าเรื่อยไปเป็นลำดับ ข้อที่สามคือสติ ความระลึกที่รู้สถานะหน้าที่ของตัว รู้เหตุการณ์ความเป็นไปซึ่งทำให้เกิดความรอบคอบระมัดระวังตัว ป้องกันมิให้การทำงานผิดพลาด บกพร่อง เสียหาย ข้อที่สี่คือความตั้งใจมั่น ซึ่งช่วยให้สามารถควบคุมความคิดจิตใจสงบอยู่ในระเบียบ ตั้งมั่นในการทำงานได้ตลอดเวลา ไม่หวั่นไหว เฉลอพลว และล่งเลสงสัย

วันนี้จะพูดถึงปัญญา ความรู้ชัด ซึ่งเป็นกำลังสำคัญสำหรับการพิจารณาวินิจฉัยตัดสินปัญหาและเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะต้องผ่านพบในการปฏิบัติงาน ความรู้ชัดนี้หมายถึงความรู้ที่กระจ่าง ถูกต้องตามเหตุตามผลและตามจริง เกิดขึ้นได้โดยอาศัยความรู้อันกว้างขวาง ที่ได้รู้ได้เห็น ได้ศึกษาสังเกตมาแล้ว เป็นเนื้อหา อาศัยสติ ความระลึก และความมีใจสงบตั้งมั่นในความเป็นกลาง ไม่หวั่นไหวด้วยอคติ เป็นพื้นฐานรองรับ และเป็นเครื่องพิจารณากลับกรอง สำเร็จเป็นความรู้ความเห็นที่ชัดเจน ถูกต้อง ทำให้สามารถวินิจฉัยชี้ชัดในกรณีทั้งปวงได้แม่นยำถูกต้อง ผู้มีกำลังปัญญา จึงรู้จริงและรู้ซึ่ง มองเห็นปัญหาและภารกิจของตนได้ชัดเจนโดยตลอดหมดทุกอย่าง และสามารถปฏิบัติบริหารให้สำเร็จเรียบร้อยได้โดยยุติธรรมถูกต้อง” (๑๒ ธันวาคม ๒๕๒๒)

พระองค์ทรงชี้คุณธรรมอันเป็นกำลังที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถทำงานได้สำเร็จว่ามี ๕ ประการ คือ

๑. กำลังศรัทธา
๒. กำลังความเพียร
๓. กำลังสติ
๔. กำลังความตั้งใจ
๕. กำลังปัญญา

กำลังศรัทธาเป็นความเชื่อถือที่เกิดขึ้นในจิตใจที่จะช่วยให้มีกำลังไปสู่ความสำเร็จของงานได้ ทรงอธิบายกำลังศรัทธา
นี้ว่า

“กำลังศรัทธา ไม่ว่าจะทำงานอะไรกับใคร เพื่อสิ่งใด ถ้าหากขาดความเชื่อถือในงานในบุคคล ในเป้าหมายแล้ว จะหากำลังอันใดมาบันดาลใจให้ชวนชวนในการงานมิได้เลย และก็ยากที่ผลสำเร็จหรือความพอใจจะบังเกิดขึ้นได้ดังใจหมาย ดังนั้น เมื่อจะทำงาน จึงจำเป็นต้องปลูกศรัทธาให้มีขึ้นก่อน มิฉะนั้นการปฏิบัติจะเสียประโยชน์ทุกอย่างทั้งส่วนตัว ทั้งส่วนรวม” (๙ ธันวาคม ๒๕๒๒)

จะเห็นว่ากำลังศรัทธาจะช่วยให้เกิดแรงบันดาลใจด้วยความเชื่อมั่นในงาน ในคนและในเป้าหมายของงานที่จะกระทำ ซึ่งแรงบันดาลใจนี้จะช่วยเสริมให้ผู้ปฏิบัติมุ่งมั่นที่จะฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ไปสู่จุดหมายของความสำเร็จของงานที่ปฏิบัติได้

กำลังความเพียรเป็นความกล้าแข็งที่จะอดทนไม่ท้อถอย ที่จะปฏิบัติงานให้ก้าวหน้าต่อไปเรื่อยๆจนกว่าจะบรรลุผลสำเร็จของงาน พระองค์ทรงอธิบายกำลังความเพียรนี้ว่า

“กำลังความเพียร ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว ก็เห็นได้ว่าเป็นผลประการหนึ่งที่เกิดมาตามต่อจากศรัทธาที่กล่าวนั่นเอง ความเพียรที่จะเป็นกำลังได้ต้องมีลักษณะแข็งกล้า ไม่ย่อหย่อนเสื่อมคลายด้วยอุปสรรค ด้วยความยากลำบากเหน็ดเหนื่อยประการใด ๆ หากแต่อุตสาห์พยายามกระทำเรื่อยไปไม่ถอยหลัง แม้หยุดมือ ก็ยังพยายามคิดต่อไปไม่ทอดธุระ กำลังความเพียรจึงทำให้การงานไม่ชะงักล่าช้า มีแต่ดำเนินรุดหน้าเป็นลำดับไปจนบรรลุความสำเร็จ โดยไม่มีสิ่งใดจะยับยั้งขัดขวางได้” (๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๒)

กำลังความเพียรนี้ทรงชี้ว่าเกิดจากศรัทธา กล่าวคือกำลังศรัทธาช่วยทำให้เกิดกำลังความเพียร และความเพียรนี้เป็นกำลังที่จะช่วยให้สามารถผ่านอุปสรรคความยากลำบาก ความเหน็ดเหนื่อยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานได้ และนำไปสู่ความสำเร็จได้

กำลังสติเกี่ยวข้องกับการรู้ตัว รู้สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่ทำงานจึงช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานมีความรอบคอบ ระมัดระวังอยู่ตลอดเวลา ซึ่งช่วยให้ความผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นสามารถป้องกันได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายกำลังสตินี้ว่า

“กำลังสติ หรือกำลังแห่งความระลึกรู้ การทำงานนั้น ถึงแม้ทำด้วยความศรัทธา ด้วยความหมั่นขยันไม่ทอดทิ้ง ก็ยังมีช่องมีคราวที่อาจจะเสียหายบกพร่องได้ ในขณะที่เมื่อมีความประมาทพลั้งพลั้งเกิดขึ้น นักปฏิบัติงานจึงต้องระมัดระวัง ควบคุมสติให้ดีอยู่เสมอ เพื่อให้รู้เท่าทันสถานการณ์อยู่ตลอดเวลา ความรอบคอบละเอียดถี่ถ้วนก็จะมีขึ้น เป็นเครื่องป้องกันความเสียหายและอันตรายมิให้เข้ามาถึงตัว” (๑๑ ธันวาคม ๒๕๒๒)

จะเห็นว่าลำพังเพียงกำลังศรัทธาและกำลังความเพียร ยังไม่เพียงพอที่จะเป็นหลักประกันความสำเร็จของงานที่กระทำได้ เพราะผู้ปฏิบัติอาจจะมีประมาทพลั้งพลั้งได้ ซึ่งสามารถจะทำให้เกิดความผิดพลาดเสียหายแก่งานได้ ดังนั้นผู้ปฏิบัติงานจึงจำเป็นต้องมีสติที่รู้ตัวรู้เหตุการณ์อยู่ตลอดเวลา สภาวะแห่งการรู้ตัวหรือตื่นตัวนี้จะช่วยให้เกิดความรอบคอบระมัดระวังในการทำงานที่จะช่วยป้องกันความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นได้ด้วยประมาท

กำลังความตั้งใจเป็นกำลังที่สามารถที่จะควบคุมความคิดจิตใจให้สงบหนักแน่น และอยู่ในระเบียบที่จะปฏิบัติงานโดยไม่วุ่นไหว พระองค์ทรงอธิบายกำลังความตั้งใจ นี้ว่า

“กำลังความตั้งใจ ซึ่งในที่นี้หมายถึงความสามารถควบคุมจิตใจให้สงบและหนักแน่นมั่นคง ควบคุมความคิดให้อยู่ในระเบียบ ให้คิดอ่านอยู่ในเรื่องหรือในภารกิจที่ต้องการจะทำให้สำเร็จ ไม่ปล่อยให้คิดฟุ้งซ่านไปในเรื่องต่างๆ นอกจุดหมายอันพึงประสงค์ กำลังความตั้งใจนี้ช่วยให้รู้ให้เข้าใจเรื่องราวและปัญหาต่างๆ ได้กระจ่าง ให้คิดเห็นช่องทางและวิธีการปฏิบัติงานได้แจ่มแจ้ง ชัดเจน และรวดเร็ว ไม่มีความลังเลสงสัย หรือพะวักพะวนด้วยสิ่งกวนกายกวนใจใดๆ เป็นเครื่องกีดขวาง” (๑๑ ธันวาคม ๒๕๒๒)

จะเห็นว่ากำลังความตั้งใจจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถควบคุมจิตใจตนเองให้สงบ หนักแน่น และมั่นคง อีกทั้งควบคุมความคิดให้อยู่ในระเบียบ ความสามารถในการควบคุมจิตใจและความคิดนี้จะช่วยให้ไม่เกิดความฟุ้งซ่าน ความลังเลสงสัย ความพะวักพะวนขึ้น แต่จะช่วยให้เกิดความมุ่งมั่นในงาน ซึ่งส่งผลให้สามารถเกิดความเข้าใจและมองเห็นวิธีการปฏิบัติงานที่ชัดเจนและรวดเร็ว กล่าวโดยสรุปคือ กำลังความตั้งใจนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถที่จะกำหนดสมมติ์ต่องานที่กระทำได้อย่างมั่นคง ทำให้สามารถระดมกำลังต่าง ๆ ไปสู่งานที่ปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กำลังปัญญา เป็นความสามารถในการพิจารณาวินิจฉัยตัดสินปัญหาและเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบในการทำงาน ปัญญาช่วยให้สามารถเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของงานได้อย่างถูกต้องตามเหตุผลและตามความเป็นจริง ด้วยความรู้ชัดนี้ทำให้สามารถตัดสินใจปฏิบัติงานหรือแก้ไขปัญหาลุप्तสรรคที่กีดขวาง (ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๒๒ ที่อ่างแล้วข้างต้น)

จากที่กล่าวถึงกำลังทั้ง ๕ ประการ ของการทำงานให้สำเร็จตามแนวพระราชดำรินี้ จะเห็นว่ากำลังทั้งห้า ด้านล้วนแต่เสริมและเกื้อกูลต่อกันทั้งหมด จึงทำให้เข้าใจต่อได้ว่า การจะทำให้เกิดความสำเร็จในงานโดยอาศัยกำลังเพียงประการใดประการหนึ่งเท่านั้นไม่ได้ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติงานจึงจำเป็นที่จะต้องประเมินกำลังของตนเองทั้งห้าด้านในการทำงาน จึงจะสามารถเพิ่มพูนกำลังส่วนที่ขาดหรือบกพร่องไป ครั้นกำลังทั้งห้าประการถูกนำมาใช้อย่างเต็มที่แล้วย่อมจะช่วยให้เกิดความสำเร็จในงานที่ปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

๗. วินัยการทำงาน

การจะทำงานให้เกิดผลของความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงแก่ตนเองและประเทศชาติอันถือว่าเป็นความสำเร็จหรือเป้าหมายของการทำงานนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายว่าผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีวินัยในการทำงานเป็นสำคัญ โดยทรงอธิบายว่า

“นอกจากวิชาความรู้แล้วยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งทุกคนจำเป็นต้องมี คือวินัย เพราะวินัยนั้นเป็นพื้นฐานรองรับวิชาความรู้ ช่วยให้ผู้บุคคลทรงคุณความรู้ได้อยู่ได้ และส่งเสริมให้สามารถนำความรู้มาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ หากขาดวินัยแล้ว ถึงแม้วิชาอยู่ก็อาจไม่นำมาใช้ หรือหาไม่ ก็อาจนำไปใช้อย่างไม่ได้ประโยชน์ วินัยที่กล่าวนี้ มุ่งหมายถึงวินัยในตนเองหรือวินัยประจำใจตนเอง ซึ่งตนเองจะต้องกำหนดขึ้นเป็นแบบฉบับสำหรับประพฤติปฏิบัติ” (๒๖ มีนาคม ๒๕๒๗)

ทรงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ “วินัย” ว่าเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการทำงาน วิชาความรู้ต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ในการทำงานจะไม่สามารถเป็นประโยชน์ได้อย่างแท้จริง ถ้าผู้ใช้วิชานั้นขาดวินัยในตนเองที่จะปฏิบัติงาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงวินัยการทำงาน ดังนี้

“นักปฏิบัติงานทุกคนจะต้องมีวินัยสำหรับใช้กับตนเอง คือ ต้องไม่ประมาทปัญญา ต้องรักษาความจริงใจ ต้องสลัดทิ้งความคิดจิตใจที่ต่ำทรามอ่อนแอ และต้องทราบตระหนักในความสำรวม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่จะช่วยให้งานเป็นงาน และให้ชีวิตมั่นคงเป็นสุข” (๒๑ มิถุนายน ๒๕๒๑)

จะเห็นว่าวินัยการทำงานที่ทรงแสดงไว้มี ๔ ประการ คือ

๑. ต้องไม่ประมาทปัญญา

๒. ต้องรักษาความจริงใจ
๓. ต้องสลัดทิ้งความคิดจิตใจที่ต่ำทราม อ่อนแอ
๔. ต้องทราบดีว่าตระหนักในความสำรวมไม่ฟุ้งเฟ้อ

วินัยที่มุ่งให้ไม่ประมาทปัญญา ทรงมุ่งให้ผู้ปฏิบัติงานใช้ปัญญาในการทำงานอย่างเต็มที่ ทรงอธิบายความสำคัญของการไม่ประมาทปัญญาว่า

“ประการแรกที่ว่าต้องไม่ประมาทปัญญานั้น ขอให้เข้าใจว่า ปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความฉลาดที่เกิดขึ้นได้ด้วยความพิจารณาตามเหตุผลอันถูกต้องแบบกาย เป็นทั้งรากฐานและปัจจัยสำคัญแท้จริงของงานทั้งปวง ถ้าประมาทปัญญา ไม่ใช้ปัญญาเป็นหลักทำงาน เพราะละเลยหรือเพราะนึกดูหมิ่นตัวเองว่าโง่เขลา แล้ว อกติ ความดุ่มหลง ความเพ้อฝันก็จะเข้ามาแทนที่ แล้วจะหวังอะไรได้จากสิ่งเหล่านั้น นอกจากความวิบัติเสียหาย ทุกคนจึงจำเป็นต้องใช้ปัญญา ตลอดเวลาและตลอดชีวิต การพยายามคิดพิจารณาใคร่ครวญตามเหตุผลและหลักวิชาอยู่เสมอ จะทำให้ฉลาด สามารถ และได้รับความสำเร็จเพิ่มพูนขึ้นเสมอ และคนเรานั้น เมื่อทำอะไรได้สำเร็จ ก็ย่อมเกิดกำลังใจที่จะทำให้ได้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป นอกจากไม่ประมาทปัญญาตนเองแล้ว ยังประมาทปัญญาคนอื่นไม่ได้ด้วย เพราะการประมาทหมิ่นปัญญาคนอื่น ไม่ยอมทำตามความคิดและความรู้ของคนอื่นนี้แหละ เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้งานต่าง ๆ ต้องหยุดชะงัก ต้องเริ่มต้นใหม่ อยู่ร่ำไป และต้องล้มเหลวมากกว่ามากแล้ว ผู้มีความคิดควรจะต้องเข้าใจว่า ปัญญาของผู้อื่น ที่เขาคิดมาดีแล้ว ได้ใช้มาดีแล้วในการทำงานนั้น ย่อมเป็นพื้นฐานอย่างดีสำหรับเรา ที่จะก่อสร้างเสริมความเจริญให้แก่องค์การมั่นคงต่อไป การประมาทปัญญาผู้อื่นจึงเท่ากับไม่ได้ใช้พื้นฐานที่มีอยู่แล้วให้เป็นประโยชน์ ซ้ำยังรื้อถอนออกเสียอีกด้วย ด้วยความโง่เขลา จึงจำเป็นที่จะต้องหัดนับถือปัญญาผู้อื่นกันให้เป็น เพื่องานที่ทำจักได้ดำเนินต่อเนื่องกันไปได้ไม่ติดขัด ปฏิบัติง่าย และสำเร็จประโยชน์อันสมบูรณ์ตรงตามความมุ่งประสงค์ได้โดยสะดวกรวดเร็วทันเหตุการณ์” (๒๑ มิถุนายน ๒๕๒๑)

นั่นหมายความว่าผู้ปฏิบัติงานจะประมาทปัญญาไม่ได้ ในทางกลับกัน การใช้ปัญญาอย่างเต็มที่ย่อมจะช่วยให้เกิดประโยชน์ต่องานมากขึ้นเท่านั้น ที่สำคัญที่ต้องไม่มองข้ามคือการไม่ประมาทปัญญานี้ จะต้องไม่ประมาททั้งปัญญาของตนเองและของผู้อื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นถึงการยอมรับและการนำความคิดตลอดจนความรู้ของผู้อื่นมาใช้ในการปฏิบัติงานของตน เพราะเท่ากับช่วยให้ได้พื้นฐานจากปัญญาของผู้อื่น ที่จะช่วยให้ทำงานได้ดีขึ้น

วินัยในเรื่องการรักษาความจริงใจในการทำงาน ทรงอธิบายว่า

“ความมีใจจริงที่ขาดไม่ได้ในการทำงานมีสองประการ ประการที่หนึ่ง คือความจริงใจ ต่อผู้ร่วมงาน ซึ่งมีลักษณะประกอบด้วยความซื่อตรง เมตตา หัวดี พร้อมเสมอที่จะร่วมมือช่วยเหลือและส่งเสริมกันทุกขณะ ทั้งในฐานะผู้มีจุดประสงค์ที่ดีร่วมกัน และในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมชาติร่วมโลกกัน ประการที่สองได้แก่ความจริงใจต่องาน

มีลักษณะเป็นการตั้งสัจยอริชฐาน หรือการตั้งใจจริงที่จะทำงานให้เต็มกำลัง กล่าวคือ เมื่อได้พิจารณาด้วยปัญญาเป็นที่แน่ชัดแล้ว ว่างานที่จะทำนั้นเป็นประโยชน์จริง ก็ตั้งสัจยสัญญาแก่ตัวเอง ผู้พันบังคับตัวเองให้กระทำจนเต็มกำลังความรู้ความสามารถ ให้ได้ผลดีที่สุด ความจริงใจสองประการนี้ พิจารณาดูแล้ว จะเห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะป้องกันกำจัดปัญหาขัดแย้งและความย่อหย่อนล่าช้าได้สิ้นเชิง” (๒๒ มิถุนายน ๒๕๒๑)

จะเห็นว่าความจริงใจในการทำงาน ทรงแบ่งออกเป็นความจริงใจต่อผู้ร่วมงานและความจริงใจต่องาน ความจริงใจต่อผู้ร่วมงานเน้นให้มีความซื่อตรง ความเมตตา ความหวังดี และความพร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือแก่ผู้ร่วมงาน ความจริงใจนี้จะช่วยให้เกิดการประสานงานและยุติข้อขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างผู้ปฏิบัติงานได้ สำหรับความจริงใจต่องานเปรียบเสมือนกับการกำหนดวินัยแก่ตนเองที่จะปฏิบัติงานด้วยเต็มกำลัง โดยมุ่งจะให้งานนั้นบรรลุเป้าหมายของความสำเร็จเป็นสำคัญ เมื่อความจริงใจทั้งสองประการนี้เกิดขึ้นในผู้ปฏิบัติงานแล้ว ความขัดแย้ง ความไม่ร่วมมือ ความล่าช้าก็จะไม่เกิดขึ้น เมื่อนั้นประสิทธิภาพและการบรรลุเป้าหมายของงานก็จะเกิดขึ้นตามมา

วินัยที่จะสลัดทิ้งความคิดจิตใจที่ต่ำทรามอ่อนแอ มุ่งให้ผู้ปฏิบัติงานยึดมั่นในคุณธรรม ความถูกต้อง มีความกล้าและอดทนในการทำงาน ทรงอธิบายวินัยข้อนี้ว่า

“จิตใจอันต่ำทรามนั้นคือจิตใจที่อ่อนแอ ไม่กล้าและไม่อดทนที่จะประกอบความเพียรพยายามเพื่อความดีและความสำเร็จในทางที่ถูกต้องเป็นธรรม หากแต่เห็นแก่ความสะดวก เอาแต่ง่ายเข้าว่า โดยไม่คำนึงถึงคุณความดี จิตใจเช่นนี้จึงทำให้บุคคลเป็นคนมักง่าย ยอมเกลือกกลั้วอยู่กับสิ่งเลวทรามและทุจริต ไม่ว่าจะทำการสิ่งใดก็หาแต่ทางที่ง่ายที่ต่ำ เพราะเห็นไปว่าจะได้ผลโดยสะดวกรวดเร็วด้วยวิธีการอย่างนั้น” (๒๓ มิถุนายน ๒๕๒๑)

กล่าวคือจิตใจที่ต่ำทรามและอ่อนแอ ที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน ทำให้ไม่กล้าและไม่อดทนอีกทั้งยึดเอาความทุจริตและสิ่งเลวทรามเป็นเครื่องกำหนดการทำงานของตน การทำงานในลักษณะเช่นนี้ย่อมจะก่อให้เกิดปัญหา การตกต่ำ และการเอาตัวไม่รอดในที่สุด ฉะนั้นผู้ปฏิบัติงานที่ดีจึงจำเป็นต้องกำหนดวินัยในตนเอง ที่จะสลัดทิ้งจิตใจที่ต่ำทรามและอ่อนแอ จึงจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้สำเร็จ

วินัยของการตระหนักในความสำรวม ไม่ฟุ้งเฟ้อ เกี่ยวข้องกับความสงบสำรวมของผู้ปฏิบัติงานที่จะหนักแน่น มีสติและรู้ตัวที่จะปฏิบัติงานต่อไปด้วยความสงบและเป็นปกติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายวินัยเรื่องความสำรวมในการทำงานว่า

“ความสงบสำรวมในที่นี้ หมายถึงความเรียบร้อยเป็นปกติ ทั้งในจิตใจและการกระทำ อันประกอบด้วยความไม่ตื่นตื่นหัวไหนไหว ความหนักแน่นเป็นกลาง ความมีสติ และความรู้ตัว การรู้จักสำรวมระวังกายใจให้สงบเป็นปรกติ นั้น จะช่วยให้มีการยั้งคิด ก่อนหน้าที่จะลงมือกระทำการทุกอย่าง เมื่อยั้งคิดได้ ก็จะมีโอกาสอันประเสริฐ ที่จะใช้ปัญญาพิจารณางานที่ทำโดยกระจ่างชัด ให้เห็นทางและวิธีการที่จะปฏิบัติได้โดยถูกต้องเที่ยงตรงพอเหมาะพอดี ให้เกิดประโยชน์อันสมบูรณ์แก่งาน ในทางตรงข้ามงานใด ๆ ก็ตาม ถ้าไม่ทำด้วยใจและด้วยอาการที่สงบสำรวม ความรีบร้อน ฟุ้งซ่าน

หลงผิด และอคติทุก ๆ อย่าง ก็จะเข้าปิดบังหนทางที่จะนำปัญญามาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพ จนหมดสิ้น และเมื่อนำปัญญามาใช้ไม่ได้ ก็ยากที่จะทำงานให้ถูกต้องได้ ความผิดพลาด และความเสียหายนานาประการก็อยู่ในวิสัยที่จะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ” (๒๗ มิถุนายน ๒๕๒๑)

จะเห็นว่าทรงชี้ถึงความสำคัญของความร่วมมือ ความไม่พุ้งซ่านในการทำงาน เมื่อผู้ปฏิบัติงานมีความสงบสำรวม แล้วก็จะช่วยให้ไม่ตื่นตื่นหัวงันไหว มีความหนักแน่นเป็นกลาง มีสติและรู้ตัว ผู้ปฏิบัติงานนั้นก็จะสามารถยังคิด และใช้ปัญญาพิจารณาหนทาง และวิธีการที่จะปฏิบัติงานให้ถูกต้องเที่ยงตรงได้ เมื่อนั้นก็จะสามารถปฏิบัติงานให้บรรลุความสำเร็จที่ตั้งไว้ได้ กล่าวง่าย ๆ คือ ความสงบสำรวมไม่พุ้งซ่านนี้ เป็นวินัยที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานมีความสงบพอที่จะใช้ปัญญาพิจารณาหาหนทางและวิธีปฏิบัติงานที่ดี

จะเห็นว่าวินัยของการทำงานทั้งสี่ประการตามแนวพระราชดำรินี้เปรียบเสมือนระเบียบแบบแผนที่ผู้ปฏิบัติงานพึงจะตั้งสัจย์อธิษฐานที่จะปฏิบัติตาม เมื่อปฏิบัติตามวินัยทั้งสี่นี้แล้ว นอกจากจะช่วยให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ราบรื่น และบรรลุเป้าหมายของงานแล้ว ยังจะช่วยให้ผลของงานมีความถูกต้อง และคุณธรรมที่จะเป็น ประโยชน์ต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและส่วนรวม

๘. คุณสมบัติพื้นฐานของผู้ปฏิบัติงาน

ภายใต้เป้าหมาย หลักการ วิธีการ ปัจจัยแห่งความสำเร็จ หลักปฏิบัติ และวินัยของการทำงานตามที่กล่าวมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ถึงคุณสมบัติพื้นฐานของผู้ปฏิบัติงาน กล่าวคือภายใต้แนวพระราชดำริที่กล่าวข้างต้น ผู้ปฏิบัติยังจะต้องมีคุณสมบัติพื้นฐานนานาประการ ในการทำงานอีกด้วย จึงจะช่วยเหลือให้งานที่ปฏิบัติประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของงาน และก่อให้เกิดประโยชน์ที่ถึงแก่ส่วนรวมและตนเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงคุณสมบัติพื้นฐานของผู้ปฏิบัติงานว่า

“ในการทำงานทั้งปวงนั้น ทุกคนจะต้องตั้งใจจริง อุตทนและขยันหมั่นเพียร ซื่อตรง เห็นอกเห็นใจ ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน มีเมตตาเมตตาเมตตาเมตตาต่อกัน ยึดมั่นในสามัคคีธรรม ความสุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำ ถือเอาความมั่นคงและประโยชน์ร่วมกัน เป็นจุดหมายสำคัญ” (๒๙ เมษายน ๒๕๑๖)

คุณสมบัติพื้นฐานตามแนวพระราชดำริที่ผู้ปฏิบัติงานทั้งปวงไม่ว่าจะทำงานด้านใดก็ตามพึงจะต้องยึดมั่นคือ

๑. ตั้งใจจริง
๒. อุตทน
๓. ขยันหมั่นเพียร
๔. ซื่อตรง
๕. เห็นอกเห็นใจ
๖. ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน
๗. เมตตาเมตตาเมตตาเมตตาต่อกัน
๘. สามัคคี
๙. ความสุจริต

คุณสมบัติพื้นฐานทั้ง ๙ ประการนี้ จะต้องปรากฏทั้งในความคิดและการกระทำของผู้ปฏิบัติงาน และที่สำคัญคือ คุณสมบัติพื้นฐานเหล่านี้จะต้องยึดถือเอาความมั่นคงและประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่ายและประเทศชาติเป็นจุดหมายสำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือคุณสมบัติดังกล่าว จะต้องนำมาใช้โดยยึดเป้าหมายของชาติเป็นจุดหมายสูงสุดของงานนั่นเอง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดถึงแนวพระราชดำริเรื่องการทำงานนั้น จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับการทำงานอย่างยิ่ง การที่ทรงเน้นเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวพระราชดำริเบื้องต้นในทุกด้านของเป้าหมายของชาติที่ว่า พระองค์ทรงเน้นถึงความสามารถและความเป็นไปได้ของการปฏิบัติให้เกิดผลจริง และการจะทำให้เกิดผลจริงจำเป็นจะต้องอาศัยการทำงานเป็นสำคัญ ดังนั้น แนวพระราชดำรินี้ในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาในหนังสือนี้จึงไม่ใช่เป็นเพียงแนวพระราชดำรินี้ในเชิงทฤษฎีหรือในเชิงวิชาการเท่านั้น หากแต่ทรงให้คุณค่าและความสำคัญของการปฏิบัติได้ของทฤษฎีหรือวิชาการเหล่านั้นเสมอ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงจะเห็นว่าแนวพระราชดำรินี้ มีลักษณะที่เน้นการปฏิบัติได้ภายใต้สภาพแวดล้อมของเรื่องนั้นเสมอ และนี่คือเอกลักษณ์หนึ่งของแนวพระราชดำรินี้

การทำงานในความเป็นจริงมักจะพบเสมอว่า จะต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่ายที่อาจจะมีความคิดเห็นเป้าหมาย ตลอดจนผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ความแตกต่างเหล่านี้ง่ายที่จะก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคแก่การทำงานที่ปฏิบัติ ซึ่งในที่สุด ถ้าจัดการอย่างไม่เหมาะสมแล้วสามารถนำไปสู่ความผิดพลาดและเสียหายได้ ด้วยความจริงและความสำคัญของเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเตือนสติคนทำงานว่า

“ขอให้อธิบายว่าการทำงานที่จะทำนั้นต้องการเวลา เป็นงานที่มีผู้ดำเนินมาก่อนแล้ว ท่านเป็นผู้ที่จะเข้าไปเสริมกำลัง จึงต้องมีความอดทนที่จะเข้าไปร่วมมือกับผู้อื่น ต้องปรองดองกับเขาให้ได้ แม้เห็นว่ามิจุดหนึ่งจุดใดจะต้องแก้ไขปรับปรุง ก็ต้องค่อยพยายามแก้ไขไปตามที่ถูกที่ควร อย่าได้ด่วนหักท้าว มิฉะนั้นจะเกิดความริ้วฉาน จะเกิดความท้อแท้ เป็นอุปสรรคให้งานหยุดชะงักกลางคัน” (๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๖)

การอัญเชิญพระราชกระแสนี้มาในตอนท้ายของหัวข้อนี้ เพื่อเป็นเครื่องย้ำเตือนผู้ปฏิบัติงานทุกคนให้มีความอดทนและพยายามที่จะปรองดองกับผู้ปฏิบัติงานอื่น ๆ ให้ได้ เพื่อรักษาและประคับประคองให้งานนั้นบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ และในทางกลับกันเป็นเครื่องช่วยเตือนสติแก่ผู้ปฏิบัติที่พยายามจะแก้ไขปัญหาด้วยการหักท้าว ได้ทราบว่าการหักท้าวโดยรีบด่วนมีแต่จะนำมาซึ่งความริ้วฉานและความท้อแท้ อันจะเป็นอุปสรรคที่ทำให้งานต้องหยุดชะงักกลางคันได้ ดังนั้น ความสามารถที่จะอดทนและปรองดองกับผู้ปฏิบัติงานอื่น ๆ ได้ จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะช่วยรักษางานไว้ได้จนประสบความสำเร็จของงานตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวข้อการทำงานภายใต้เรื่องคนกับการไปสู่เป้าหมายของชาติ จะเห็นว่าคนเป็นปัจจัยสำคัญต่อการบรรลุถึงเป้าหมายของชาติ ทั้งนี้เพราะการจะบรรลุถึงเป้าหมายของชาติจะต้องอาศัยการปฏิบัติไม่ใช่เพียงการนึกฝัน ฉะนั้นการปฏิบัติให้เกิดผลจริงนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยเหตุผลดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเน้นคุณค่าและความสำคัญของการปฏิบัติให้เกิดผลจริงได้อยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะป็นในแง่ของวิชาการหรือความรู้ต่าง ๆ ดังที่กล่าวถึงในบทต่าง ๆ ก่อนหน้านี้ สำหรับในแง่ของการปฏิบัติงาน ก็ทรงวิเคราะห์และแสดงให้เห็นถึงปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ ที่มักจะเกิดขึ้นในการทำงาน เช่นการขาดเป้าหมายที่ชัดเจน การไม่มีขอบเขตที่แน่ชัดของงาน การขาดการประสานงานและร่วมมือ การขาดศรัทธา การไม่ใช้ปัญญาและความเฉลียวฉลาด จนถึงการขาดความอดทนและขาดความสุจริต เป็นต้น ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มักจะเกิดขึ้นเสมอในการทำงาน ถ้าขาด

การจัดการอย่างถูกต้องและเหมาะสมย่อมจะเป็นอุปสรรคขัดขวางความสำเร็จของงานได้ จะเห็นว่าการไปสู่เป้าหมายของชาติต้องอาศัยการทำงานที่ถูกต้องตามหลักการ วิธีการ ตลอดจนคุณสมบัติพื้นฐานของผู้ปฏิบัติงาน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือคนที่ส่งเสริมและเกื้อหนุนการไปสู่เป้าหมายของชาติก็คือคนที่จะปฏิบัติงานตามแนวพระราชดำริที่แสดงให้ปรากฏในหัวข้อนี้ การทำงานตามแนวพระราชดำริ จึงเป็นการทำงานที่ต้องอาศัยหลักการและวิธีการที่ถูกต้อง อีกทั้งกำลังและปัจจัยแห่งความสำเร็จตลอดจนคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติงานที่ดี กล่าวคือจะต้องอาศัยองค์ประกอบต่าง ๆ ส่งเสริมและเกื้อหนุนต่อกันอย่างเหมาะสมและพอเหมาะถูกต้องตามกาลและสภาพแวดล้อมของงาน ฉะนั้นประเด็นที่จะต้องไม่ลืมคือ แนวพระราชดำรินี้ในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาในบทก่อนหน้านี้นี้เพื่อการไปสู่เป้าหมายของชาติ เพื่อนำแนวพระราชดำริเหล่านั้นไปปฏิบัติในความเป็นจริง จะต้องนำแนวพระราชดำริเรื่องการทำงานไปประกอบพิจารณา เพื่อกำหนดหนทางและวิธีปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพในแต่ละเรื่องด้วย

๔. การสร้างความจงรักภักดีในชาติและความเป็นไทย

ในหัวข้อก่อนหน้านี้นี้ ได้พูดถึงคนกับการไปสู่เป้าหมายของชาติโดยเน้นแนวพระราชดำริเรื่องการทำงานอันเป็นรากฐานของความสำเร็จในการไปสู่เป้าหมายของชาติ การทำงานในความหมายข้างต้นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าจะต้องเป็นการทำงานของคนทุกคนร่วมกัน จึงจะสามารถไปสู่เป้าหมายของชาติได้สำเร็จ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการไปสู่เป้าหมายของชาติ จะอาศัยเพียงกำลังความสามารถของคนคนเดียวไม่ได้ หากแต่จะต้องอาศัยการร่วมมือเกื้อหนุนกันของคนทุกคนในชาติ ที่จะปฏิบัติหน้าที่ทั้งของตนเองและของหมู่คณะให้บรรลุเป้าหมายของชาติ ดังนั้นคำถามสำคัญคือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้คนทุกคนร่วมมือกันปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายของชาติได้ ในหัวข้อนี้จะพยายามศึกษาแนวพระราชดำริเพื่อตอบคำถามนี้

ก. ความจงรักภักดีในชาติและความเป็นไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ว่าคนในชาติจะทำงานเพื่อชาติบ้านเมืองได้ ก็เพราะคนนั้นมีความจงรักภักดีในชาติ ดังที่ทรงอธิบายกับทหารรักษาพระองค์ว่า

“ความจงรักภักดีในชาตินั้น คือความสำนึกตระหนักในความเป็นไทย ในอิสรภาพ และในหน้าที่ที่จะธำรงรักษาชาติประเทศไว้ให้เป็นอิสระมั่นคง. ตามประวัติการณ์ที่ปรากฏมา ความภักดีในชาติทำให้คนไทยมีชีวิตจิตใจผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แยกพวกแยกเหล่า มีปรกติสามัคคีพร้อมเพรียงกันเสมอ ไม่ว่าจะทำการสิ่งใด. ยามที่บ้านเมืองมีความสงบ ต่างก็ช่วยกันประกอบอาชีพ ทำนุบำรุงประเทศ ชาติ ศาสนา ด้วยความอุตสาหะพยายามและความเข้มแข็งอดทน สร้างสรรค์ความดีความเจริญทุก ๆ อย่าง ให้บ้านเมืองเกิดความสุขความร่มเย็น และความมั่งคั่งสมบูรณ์. ยามที่บ้านเมืองมีศึกสงครามก็ร่วมกันต่อสู้ชาติศัตรูด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว สามารถทอดกายทอดชีพเป็นชาติพลีได้ทุกคนทุกเมื่อ เพื่อรักษาแผ่นดิน อิสรภาพ และความสุขความเจริญ ให้มั่นคงธำรงอยู่สืบทอดถึงคนข้างหลัง.

บ้านเมืองของเราเวลานี้ พูดได้ว่าอยู่ในความสงบ แต่ก็ไม่เป็นปรกตินัก เพราะมีภัยอันตรายบีบคั้นคุกคามอยู่รอบด้าน. ทุกคนจำเป็นต้องระวังตัวให้มาก และต้องปฏิบัติตนปฏิบัติงานให้กวัดขันเข้มแข็งยิ่งขึ้นเป็นพิเศษ. ทุกฝ่ายจะต้องพยายามเร่งรัดสร้างเสริมความเจริญมั่นคงทุก ๆ ด้าน ให้แก่บ้านเมือง พร้อมกับคน

**กำลังแห่งความสามัคคีและความกล้าหาญเสียสละให้พร้อมพรัก เพื่อต่อสู้
กำจัดภัยต่าง ๆ ที่คุกคามอยู่ควบคู่กันไป. จึงจะรักษาความมั่นคงปลอดภัยของ
ตนเองและของบ้านเมืองให้แน่นอนหนาวรได้”.** (๓ ธันวาคม ๒๕๒๕)

พระองค์ทรงชี้ว่า ความจงรักภักดีในชาติคือความสำนึกตระหนักใน ๓ ประการคือ ๑) ในความเป็นไทย ๒) ใน
อิสราภาพ และ ๓) ในหน้าที่ที่จะธำรงรักษาชาติประเทศไว้ให้เป็นอิสระมั่นคง และด้วยความสำนึกตระหนักใน ๓
ประการนี้ ทำให้คนไทยมีชีวิตจิตใจผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสามัคคีที่จะช่วยกันสร้างความเจริญ
มั่นคงให้แก่ชาติ นั้นหมายความว่าถ้าความสำนึกตระหนักใน ๓ ประการ ขาดหายไปย่อมจะนำมาซึ่งความแตกแยก
การเอาตัวรอด และการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน สภาพการณ์เช่นดังกล่าวย่อมจะไม่สามารถรักษาความมั่นคงปลอดภัย
ของชาติบ้านเมืองจากภัยคุกคามต่าง ๆ ได้

ความสำนึกตระหนักทั้ง ๓ ประการนี้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยให้คนไทยมีความสามัคคี พร้อม-
เพียงกันที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนและของชาติบ้านเมือง เพื่อให้เป้าหมายของชาติคือ ความมั่นคงของชาติ และ
ความเจริญก้าวหน้าของประเทศบรรลุผลสำเร็จได้ และความสำนึกตระหนักนี้ จะต้องอยู่ในจิตใจของคนไทยทุกคน
จึงจะส่งผลในการรักษาเป้าหมายของชาติเป็นจริงได้ นั้นหมายความว่า การสร้างความจงรักภักดีในชาติก็คือ การ
ปลุกฝังจิตใจที่มีสำนึกในความเป็นไทย ในอิสราภาพ และในหน้าที่ที่จะรักษาชาติบ้านเมืองแก่คนไทย พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าจิตใจนี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่งกว่าสิ่งใด ดังที่ทรงอธิบายว่า

**“ขอให้สำนึกตระหนักในใจอยู่เป็นนิตย์ว่า ไทยเรารักษาแผ่นดินไทยและอิสราภาพ
อธิปไตยมาได้โดยตลอด เพราะคนไทยมีความยึดมั่นและภักดีในชาติบ้านเมือง มี
ความสำนึกในหน้าที่ ๆ มีอยู่ต่อชาติบ้านเมือง จิตใจนี้มีค่ายิ่งกว่าสิ่งใด”** (๙ กันยายน
๒๕๑๔)

กล่าวคือจิตใจที่ยึดมั่นและภักดีในชาติบ้านเมืองนี้เป็นปัจจัยที่ช่วยให้คนไทยรักษาชาติบ้านเมืองไว้ได้เพราะจิตใจ
ดังกล่าวสร้างสำนึกในหน้าที่ต่อชาติบ้านเมือง ให้แก่คนไทยที่จะสามัคคีกัน รักษาเอกราช อธิปไตย และอิสราภาพ
ตลอดจนความเป็นไทยเอาไว้ได้จากภัยคุกคามต่าง ๆ

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นความจงรักภักดีในชาติและความเป็นไทย มีความสัมพันธ์กันโดยตรง หรืออาจจะ
กล่าวได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่ควบคู่กันไปและไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ กล่าวคือความจงรักภักดีในชาติ
จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าขาดสำนึกของความเป็นไทย และในทางกลับกัน สำนึกของความเป็นไทยก็เป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้
ของการสร้างความจงรักภักดีในชาติ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความจงรักภักดีในชาติก็คือ การสร้างสำนึกตระหนัก
ในความเป็นไทย ที่จะนำไปสู่สำนึกในหน้าที่ที่พึงมีต่อชาติบ้านเมืองนั่นเอง ดังที่ทรงรับสั่งว่า

**“ความจงรักและยึดมั่นในชาติกำเนิดอย่างแน่นแฟ้น เป็นเหตุให้คนชาติไทยมีความ
สำนึกตระหนักในหน้าที่ของตน ที่จะต้องป้องกันรักษาอิสราภาพและผืนแผ่นดินให้
ดำรงมั่นคงอยู่ตลอดไป”** (๓ ธันวาคม ๒๕๒๕)

๑. คุณลักษณะของความเป็นไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีรับสั่งเสมอว่า ความเป็นไทยเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยรักษาชาติบ้านเมือง
ให้มีเอกราชและคงอยู่ได้ดังที่พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่สามัคคีสมาคมว่า

“ความสามัคคีและความถือตัวว่าเป็นไทย ที่เป็นเหตุชักนำท่านทั้งหลายให้มาประชุมกันได้โดยพร้อมเพรียงกันนี้ เป็นสมบัติมีค่าสูงสุด เพราะเป็นมรดกที่เราได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เราารวมกันอยู่ได้ ให้เราดำรงชาติประเทศและเอกราชสืบมาได้ ทุกคนจะต้องรักษาความเป็นไทยและความสามัคคีนี้ไว้ให้มั่นคงในที่ทุกแห่ง” (๒-๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๒)

หรือที่ทรงรับสั่งในเรื่องเดียวกันกับนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีว่า

“ชาตินั้นเปรียบได้กับชีวิตคน. กล่าวตามหลักความจริง คนเราประกอบด้วยร่างกายส่วนหนึ่ง จิตใจส่วนหนึ่ง. ทั้งสองส่วนค่อมกันอยู่บริบูรณ์ชีวิตก็คงอยู่. ส่วนใดส่วนหนึ่งทำลายไป ชีวิตก็แตกดับ เพราะอีกส่วนหนึ่งจะต้องแตกทำลายไปด้วย. ชาติของเรานั้นมีผืนแผ่นดินและประชากรอันรวมกันอยู่เป็นส่วนร่างกาย มีศิลปวิทยา มีธรรมเนียมประเพณี มีความเชื่อถือและความคิดจิตใจที่จะสามัคคีกันอยู่เป็นปึกแผ่น ซึ่งรวมเรียกว่า “ความเป็นไทย” เป็นส่วนจิตใจ. ชาติไทยเรารังมั่งนอยู่ก็เพราะยังมีทั้งบ้านเมืองและความเป็นไทยพร้อมบริบูรณ์. แต่ถ้าความเป็นไทยของเรามีอันเป็นต้องเสื่อมสลายไปด้วยประการใดแล้ว ชาติก็ต้องสิ้นสูญ เพราะถึงหากบ้านเมืองและผู้คนจะยังอยู่ ก็ไม่มีสิ่งใดประสานยึดเหนี่ยวให้รวมกันอยู่ได้ จะต้องแตกแยกจากกันไปเป็นที่สุด” (๒๒ กันยายน ๒๕๑๑)

จะเห็นชัดว่าความเป็นไทยที่ทรงรับสั่งถึงนี้ เป็นจิตใจที่จะผูกพันและประสาน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชาติบ้านเมืองให้อยู่ร่วมกันและมีความสามัคคีที่จะช่วยกันรักษาชาติบ้านเมืองให้คงอยู่ได้ แน่นนอน การคงอยู่ของชาติไทยจะต้องอาศัยการคงอยู่ของคนไทยที่อาศัยบนผืนแผ่นดินไทยด้วย ถ้าปราศจากคนไทยอาศัยอยู่แล้วชาติบ้านเมืองไทยก็คงจะอยู่ไม่ได้ แต่การจะให้คนไทยคงอยู่ร่วมกันจะต้องอาศัย “จิตใจ ที่ทรงเรียกว่า ความเป็นไทย” เป็นปัจจัยสำคัญที่จะรักษาชาติบ้านเมืองให้อยู่รอดมาได้ ดังเช่นที่บรรพบุรุษไทยใช้จิตใจแห่งความเป็นไทยนี้รักษาบ้านเมืองมา ฉะนั้นจิตใจแห่งความเป็นไทย จึงเป็นมรดกสำคัญที่คนไทยสืบทอดกันมาและจะต้องรักษาไว้เพื่อการคงอยู่ของชาติบ้านเมืองตลอดไป

จากพระราชกระแสรับสั่งนี้ จะเห็นว่าความเป็นไทยปรากฏให้เห็นในความหมายต่อไปนี้คือ

๑. แผ่นดินและประชาชนไทย
๒. ศิลปวิทยา
๓. ธรรมเนียมประเพณี
๔. ความสามัคคี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงลักษณะของความเป็นไทยอีกว่า

“เพราะว่าประเทศไทยนี้ตั้งมานาน และมีอุดมคติหรือจะเรียกว่าสัญลักษณ์ของความเป็นไทย ซึ่งสร้างสมมาเป็นเวลาช้านาน ทำให้คนไทยทุกคนภูมิใจว่าเป็นคนไทย เพราะว่าคำว่าไทยก็คือไท ก็คือมีเสรีภาพมีความอิสระที่จะทำอะไรต่ออะไร” (๓๐ กรกฎาคม ๒๕๒๒)

ฉะนั้นความหมายประการที่ ๕ ของความเป็นไทย คือ เสรีภาพและอิสรภาพ

คุณลักษณะของความเป็นไทยประการที่ ๖ ที่ทรงรับสั่งถึงคือ ความเมตตาและความเอื้อเฟื้อต่อกัน ดังตัวอย่างที่ทรงรับสั่งถึงลักษณะของความเป็นไทยในโอกาสต่าง ๆ เช่น

“เพราะว่าทุกสิ่งทุกอย่างในเมืองไทยนี้จะอยู่ได้ก็ด้วยความเอื้อเฟื้อและเมตตาซึ่งกันและกัน การที่คนไทยเรามีความสามัคคีและมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันมาแต่โบราณกาล นับว่าเป็นคุณสมบัติของบ้านเมือง ที่ทำให้เราอยู่กันมาตลอด” (๖ กรกฎาคม ๒๕๑๕)

หรือที่ทรงรับสั่งว่า

“การที่มีการบริจาคทั้งเงินทั้งกำลังทั้งความรู้ เพื่อให้กิจการหนึ่งได้ก้าวหน้าตั้งตัวได้ และก้าวหน้าได้ทำตามจุดประสงค์นั้น ก็เป็นหลัก เป็นการแสดงหลักของการอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นหลักใหญ่ของการเป็นอยู่ของชาติไทย เราอยู่ได้มาเพราะว่าอาศัยซึ่งกันและกัน” (๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๙)

หรือที่ทรงรับสั่งในประเด็นเดียวกันนี้อีกว่า

“เมืองไทยนี้มีจิตใจเหมือนกันทั่วไปทุกแห่ง คือจิตใจเมตตาซึ่งกันและกัน จิตใจที่จะส่งเสริมให้แต่ละคนมีชีวิตที่สมบูรณ์ขึ้น ซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของคนไทย เป็นคนที่เอื้อเฟื้อ เป็นคนที่มีเมตตา อันนี้เป็นสัญลักษณ์หรือเป็นนิสัยใจคอของคนไทยตั้งแต่โบราณมา ซึ่งมาปัจจุบันนี้อาจจะดูหายไป เพราะชีวิตสมัยใหม่ ดูจะต้องเป็นเรื่องเป็นราวมากขึ้น การที่เป็นเรื่องเป็นราวมากขึ้นก็จำเป็นเพราะว่า จะต้องตั้งงบประมาณเป็นต้น จะต้องทำอะไรให้มีระเบียบ จึงทำให้การแผ่เมตตานี้อาจจะไม่สะดวก

ฉะนั้น การที่ท่านทั้งหลายได้นึกถึงว่าอยากจะบริจาคเงินเพื่อสนับสนุนกิจการตั้งที่ได้บรรยายนี้ก็เป็นการดี เพราะว่าเป็นการปฏิบัติงานอย่างพยายามที่จะแผ่เมตตา โดยเฉพาะถ้าได้รับการสนับสนุนจากบุคคลทั่วประเทศ เพื่อที่จะให้ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อกันไม่สูญจากเมืองไทยก็เป็นการดีมาก และเชื่อว่าประเทศไทยจะอยู่รอดและเจริญได้ก็อาศัยจิตใจเมตตาตนเอง ซึ่งเป็นกำลังสำคัญมาก” (๒๔ มีนาคม ๒๕๒๓)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับความเมตตาและความเอื้อเฟื้อต่อกันของคนไทย ด้วยคุณสมบัตินี้ พระองค์ทรงชี้ว่าทำให้ประเทศไทยอยู่รอดและเจริญก้าวหน้าได้

เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับสั่งถึงคุณลักษณะของคนไทยที่ช่วยรักษาชาติบ้านเมืองมาได้กับประชาชนชาวไทย ว่า

“เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่บ้านเมืองเป็นลำดับมา ทำให้ทราบได้แน่ชัดว่า เราจำเป็นต้องทำงานช่วยตัวเองให้หนักแน่นยิ่งขึ้น เพื่อรักษาตัวให้อยู่รอดตลอดไปโดยอิสระและเสรี คนไทยเรานั้น แท้จริงมีนิสัยจิตใจดี เป็นนักต่อสู้ เป็นคนซื่อตรง ขยันขันแข็ง และอดทน เป็นคนรักเผ่าพันธุ์พวกพ้องและบ้านเกิดเมืองนอน แต่ละคนจะต้องหยิบยกเอาคุณสมบัติเหล่านี้ที่มีอยู่ภายในตัวขึ้นมาปฏิบัติให้ได้ผล” (๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๓)

พระราชดำรัสนี้แสดงถึงคุณลักษณะของความเป็นไทยคือ

๗. ความเป็นนักต่อสู้

๘. ความเป็นคนซื่อตรง ชัยนขันแข็งและอดทน
๙. ความเป็นคนรักเผ่าพันธุ์พวกพ้องและบ้านเกิดเมืองนอน

จากคุณลักษณะของความเป็นไทยทั้ง ๙ ประการ ที่ทรงแสดงให้เห็นปรากฏนี้ ล้วนเป็นสัญลักษณ์ ที่ปรากฏในตัวคนไทยมาแต่โบราณ และคุณลักษณะเหล่านี้ได้ช่วยให้ประเทศไทยอยู่รอดมาได้โดยมีเอกราชและอิสรภาพ อีกทั้งมีความเจริญมั่นคงได้ตามลำดับ ฉะนั้นการจะไปสู่เป้าหมายของชาติ ในปัจจุบันและอนาคตได้สำเร็จเช่นอดีตที่ผ่านมาจึงจำเป็นที่คนไทยจะต้องนำเอาคุณลักษณะของความเป็นไทยทั้ง ๙ ประการที่มีอยู่ในตัวออกมาปฏิบัติให้ได้ผลตามที่ตั้งจุดหมายไว้

ฉะนั้นคุณลักษณะของความเป็นไทยที่สามารถช่วยรักษาชาติบ้านเมืองมาได้โดยตลอดนี้ จึงเปรียบเสมือนสมบัติอันล้ำค่าของคนไทยที่จะต้องช่วยกันรักษาไว้ เพื่อใช้ป้องกันประเทศชาติให้มีความมั่นคงและพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ข้อคิดเกี่ยวกับความเป็นไทย นี้ว่า

“ความเป็นไทยนั้นเป็นสมบัติอย่างหนึ่งที่มีค่าระดับโลกอยู่ ไม่ควรที่ใครจะละเลยทำลายเสีย เพราะจะทำให้สูญเสียมรดกที่มีค่าอันนี้ไป คนที่จะรักษาความเป็นไทยได้มั่นคงที่สุด ดีและเหมาะสมที่สุด ไม่มีใครอื่นนอกจากไทย เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะอยู่ ณ แห่งไหนใด คนไทยมีหน้าที่ต้องรักษาความเป็นไทยเสมอ ทั้งทางวัตถุ ทั้งทางจริยธรรม และปัญญา” (๒๒ กรกฎาคม ๒๕๑๖)

พระองค์ทรงชี้ว่าคนไทยมีหน้าที่โดยตรงที่จะรักษาคุณสมบัติของความเป็นไทยนี้ไว้ เพราะคุณสมบัติของความเป็นไทยนี้เป็นปัจจัยสำคัญของการรักษาความอยู่รอดมั่นคงของชาติไทยไว้ได้โดยตลอดมา ฉะนั้นการรักษาความเป็นไทยจึงหมายความว่า เป็นการรักษาชาติไทยได้คงอยู่ด้วยประเด็นที่น่าจะคิดอีกประการหนึ่ง จากพระราชดำรัสนี้คือ ความเป็นไทยนั้นทรงชี้ว่าปรากฏออกมาใน ๓ ทางคือ

๑. ทางวัตถุ
๒. ทางจริยธรรม
๓. ทางปัญญา

นั่นหมายความว่าความเป็นไทยนั้นแสดงผ่านให้คนเห็นและเข้าใจได้ใน ๓ มิติคือ มิติของวัตถุ จริยธรรม และปัญญา ฉะนั้นการจะเข้าใจความเป็นไทยดังที่แสดงไว้ในคุณลักษณะ ๓ ประการข้างต้นจะต้องเข้าใจคุณลักษณะเหล่านั้นทั้ง ๓ มิติ อาทิเช่น คุณลักษณะเกี่ยวกับศิลปวิทยา จะต้องเข้าใจว่าศิลปวิทยานั้นปรากฏให้เห็นในรูปแบบอะไร (วัตถุ) และศิลปวิทยานั้นแสดงถึงจริยธรรมของคนไทยอะไรบ้าง และมีมิติสุดท้ายที่จะต้องเข้าใจศิลปวิทยาคือศิลปวิทยานั้นมีปัญหาหรือความรู้ของคนไทย อะไรบ้างแฝงอยู่ เป็นต้น เมื่อเข้าใจคุณลักษณะของความเป็นไทยครบทั้งสามมิติเช่นที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ความเป็นไทยเป็นคุณลักษณะที่มีความหมายละเอียดอ่อนและลึกซึ้งที่คนไทยจะสามารถถกาคูมิใจในความเป็นไทยของตนเอง ได้อย่างเต็มกำลังและจิตใจ

ข. ความสามัคคีและสมังคี

ในบรรดาคุณลักษณะของความเป็นไทย ดูเหมือนว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับสั่งถึง “ความสามัคคี” บ่อยครั้งที่สุด โดยเฉพาะต่อประเด็นการอยู่รอดของชาติบ้านเมือง ดังที่ปรากฏแล้วว่าเป็นเป้าหมายของชาติตามแนวพระราชดำริ ประการแรกคือ ความมั่นคงของชาติ นั่นหมายความว่าถ้าประเทศชาติไม่มีความมั่นคง

แล้ว ประเทศชาติย่อมจะดำรงอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นถ้าชาติประเทศชาติทุกสิ่งทุกอย่างในชาติก็จะดำรงอยู่ไม่ได้ด้วย เมื่อนั้นความสิ้นชาติก็จะเกิดขึ้น ด้วยเหตุผลเบื้องต้นดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงเตือนสติคนไทยทุกหมู่เหล่าอยู่เสมอถึงความสำคัญของการอยู่รอดหรือความมั่นคงของชาติ และพระองค์ทรงมักจะชี้ถึงความสำคัญของการอยู่รอดของชาติ ดังตัวอย่างที่ทรงมีพระราชดำรัสในโอกาสเสด็จตรวจพลสวนสนามว่า

“ตามประวัติศาสตร์ของเรา จะเห็นได้ว่า คราวใดที่ชาวไทยมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อประเทศชาติแล้ว ชาติก็ไ้รอดพ้นจากภัยพิบัติสู่ความสุขความเจริญ แต่คราวใดที่ขาดความสามัคคีกลมเกลียวกัน ก็ต้องประสบเคราะห์กรรมกันทั้งชาติ จนบางคราวถึงต้องสูญเสียเอกราชไป ฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของเราทั้งหลาย ที่จะต้องร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุด ช่วยกันรักษามรดกอันตกทอดมาถึงเรานี้ไว้ให้ดี เพื่อได้ตกทอดต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง เป็นการเจริญรอยตามบรรพบุรุษของเราทั้งหลาย ซึ่งได้บำเพ็ญหน้าที่มาเป็นอย่างดีแล้ว”
(๓ ธันวาคม ๒๕๐๕)

ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนก็คือ ความสามัคคีเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ขาดไม่ได้สำหรับการอยู่รอดของชาติ นั้นหมายความว่า ความสามัคคีที่ทรงรับสั่งถึงนี้มีความหมายเกี่ยวข้องกับชาติบ้านเมืองโดยตรง พระองค์ทรงให้ความหมายของความสามัคคี ว่า

“สามัคคีนี้ก็คือการเห็นแก่บ้านเมือง และช่วยกันทุกวิถีทาง เพื่อที่จะสร้างบ้านเมืองให้เข้มแข็ง ด้วยการเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต้องส่งเสริมงานของกันและกัน และไม่ทำลายงานของกันและกัน มีเรื่องอะไรให้ใคร่พูดปรองดองกัน อย่าเรื่องใครเรื่องมัน และงานก็ทำงานอย่างตรงไปตรงมา นึกถึงประโยชน์ส่วนรวม คือบางทีนึกถึงถ้าพูดถึงประโยชน์ส่วนรวมนั้น ก็อาจจะต้องต่อด้วยสละประโยชน์ส่วนตัว นี้ก็ดูเหมือนว่าค้านกับพรที่จะให้ว่าให้ทุกคนมีความสุข แต่ต้องนึกถึงว่าประโยชน์ส่วนตัวนั้น บางทีไปกระทบกระเทือนประโยชน์ส่วนรวมอย่างมากก็ได้ ในที่สุดประโยชน์ส่วนรวมนั้น คือความมั่นคงของบ้านเมือง ความผาสุกของประชาชนก็กระทบกระเทือนโดยทั่วหน้าอีกที ทำให้แต่ละคนจะต้องอยู่ในภาวะเช่นเดียวกับบ้านเมือง คือ คับขัน

ฉะนั้นก็ขอให้ทุกท่าน มิใช่เฉพาะผู้ที่ได้รับยศนายพลใหม่ แต่ขอให้ทุกท่านได้ชักชวนให้ผู้ที่ เป็นเพื่อนร่วมงานก็ตาม ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาก็ตาม หรือผู้ที่เป็นเพื่อนฝูงทั่วไป ตลอดจนจนชักชวนด้วยการกระทำดีเป็นตัวอย่างที่ดี ให้คำจูนบ้านเมือง ละทิ้งประโยชน์อันยืมหยิบที่เป็นของไม่ดีต่อส่วนรวม สร้างแต่ความดี ก็สร้างในสิ่งที่จะนำความมั่นคงแก่ประเทศชาติ” (๑๕ มกราคม ๒๕๑๙)

จะเห็นว่าความสามัคคีที่ทรงแสดงนี้ ไม่ได้มีความหมายเพียงการร่วมมือกันของคน หากแต่ว่าเป็นความร่วมมือเอื้อเฟื้อต่อกันเพื่อประโยชน์สุขของชาติบ้านเมืองโดยส่วนรวม ในทางกลับกัน หมายความว่า ความสามัคคีเพื่อแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม จะไม่นับว่าเป็นความสามัคคี ตามพระราชดำริ นั้นหมายความว่าความสามัคคีที่ทรงแสดงให้ความสำคัญนี้ จะต้องเป็นความสามัคคีเพื่อประเทศชาติ เป็นสำคัญ เช่นที่ทรงอธิบายว่า

“ความสามัคคีนี้ ก็หมายถึงความปรองดองกลมเกลียวระหว่างพรรคพวก คราวนี้ จะต้องดูว่าพรรคพวกนั้นคืออะไร พรรคพวกนี้ถ้าพูดในทางกว้างๆ ก็คือประเทศชาติ ทุกคนที่ประกอบเป็นประเทศชาติก็เป็นพรรคพวก จะต้องมีความสามัคคี เพื่อให้ทุกคนที่ประกอบเป็นประเทศชาติอยู่เย็นเป็นสุข มีความปรองดองดีเพื่อความมั่นคง” (๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๙)

นอกจากความสามัคคีจะต้องเกี่ยวข้องกับประเทศชาติแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ว่าความสามัคคีจะต้องใช้เพื่อจุดหมายที่ดีด้วย ดังที่ทรงรับสั่งว่า “ความสามัคคีนี้ก็หมายความว่ามุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน” (๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๐) หมายความว่าความสามัคคีจะต้องนำไปสู่ “การมุ่งดีมุ่งเจริญ” เท่านั้น ในทางกลับกันอาจจะกล่าวได้ว่าการปรองดองร่วมมือกัน เพื่อจะนำไปมุ่งร้ายหรือกระทำความเสียหายไม่ถูกต้อง จะไม่จัดว่าเป็นความสามัคคี ถึงแม้ว่าจะมีการปรองดองร่วมมือกันก็ตาม ฉะนั้นความสามัคคีจึงไม่ใช่เป็นเพียงการปรองดองร่วมมือกันเท่านั้น แต่ยังความสมดุล ไปถึงจุดหมายที่ดีของการปรองดองร่วมมือกันนั้นด้วย ความสามัคคีที่มีความหมายครบถ้วน เช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเรียกว่า “สมังคี” ดังที่ทรงอธิบายว่า

“คำว่าสามัคคีนี้ฟังแล้วก็เบื่อ ทุกคนฟัง เวลาไปที่ไหน ท่านผู้ใหญ่ไปที่ไหน บอกว่าจงอยู่ในสามัคคีธรรม ขอให้ตั้งอยู่ในสามัคคีธรรม คนไทยตั้งอยู่ในสามัคคีธรรมจึงจะรอดพ้น ฟังแล้วอาจจะเบื่อก็ได้คำว่าสามัคคี แต่ว่าถ้ามาคิดอย่างสามัคคีคืออะไร สามัคคีคือการร่วมแรงกันทำงานอย่างหนึ่งก็เป็นสามัคคี แต่สามัคคีคือความครบถ้วนก็เป็นสามัคคี ดังที่เรียกว่าสมังคี สมังคีหรือสามัคคีก็เหมือนกัน สมังคีก็ฟังได้ชัด ชื่นหน้าน้อยกว่าแปลว่าให้พร้อม ให้ไปด้วยกันหรือให้มาอยู่ด้วยกัน คือไม่ใช่คนเท่านั้นเองที่จะสามัคคี ส่วนต่างๆ ของงานทั้งหลายก็ต้องสามัคคี ต้องสมังคีต้องพร้อม” (๔ ธันวาคม ๒๕๒๔)

นั่นหมายความว่าสมังคีที่ทรงรับสั่งถึงนี้ครอบคลุมความหมายของความพร้อมเพรียงกันในทุกๆ ส่วน เช่นในการทำงาน ไม่ใช่เฉพาะคนที่ร่วมกันทำงานเท่านั้นที่จะต้องพร้อมเพรียงกัน แต่ส่วนหรือองค์ประกอบต่างๆ ของงาน เช่น วิธีการ จุดหมาย ขั้นตอน ความคิดที่เกี่ยวกับงานนั้นจะต้องพร้อมเพรียงและปรองดองกันหมดทุกส่วน ดังที่กล่าวแล้วว่าความสามัคคีจะต้องเกี่ยวข้องกับประโยชน์สุขและความอยู่รอดของชาติบ้านเมืองนั้น จึงหมายความว่าจุดหมายของความสามัคคีคือ การอยู่รอดและความเจริญก้าวหน้าของชาติ จะต้องสอดคล้องกับความพร้อมเพรียงปรองดองของคนในชาติที่จะร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติให้เกิดผลจริงขึ้น เมื่อเป็นเช่นกล่าวก็ถือว่า เกิดความสามัคคีครบถ้วนหรือที่เรียกว่าสมังคี ฉะนั้นสมังคี ที่ทรงรับสั่งนี้ ช่วยให้เข้าใจในความหมายของความสามัคคีได้ชัดเจนขึ้น

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าความหมายของความสามัคคี ที่ทรงย้ำอยู่เสมอว่าจะต้องเกี่ยวข้องกับชาติบ้านเมืองคือเพื่อการคงอยู่และความเจริญก้าวหน้าของชาติเป็นสำคัญ พระองค์ทรงรับสั่งถึงประเด็นนี้อีกว่า

“ถ้าพูดถึงประเทศไทย โดยเฉพาะที่เรามีความเป็นคนไทย ทำไมเราอยู่อย่างนี้ได้ ก็เพราะว่าทุกคนรู้จักหน้าที่ของตน ทุกคนรู้ว่าถ้าตนปฏิบัติดีก็เป็นความดีสำหรับบ้านเมือง ถ้าตัวปฏิบัติชั่วก็ทำให้บ้านเมืองล่มจม ความเสียหายในการที่บ้านเมืองจะล่มจมนั้น ไม่ใช่อยู่ที่บ้านหรือเมืองหรือแผ่นดินจะจมลงไป หมายถึงว่า แต่ละคนที่อาศัยแผ่นดินนี้จะจมลงไปด้วย และไม่มีใครอยากที่จะจมลงไป เพราะที่ไม่สบาย

ไม่สนุก ฉะนั้นคุณธรรมแห่งความสามัคคีนี้มีความสำคัญมาก หมายความว่าทุกคนทำหน้าที่ของตนด้วยความตั้งใจจริงและด้วยน้ำใจที่จะสร้างสรรค์ไม่ทำลาย ประเทศไทยจึงจะอยู่ได้ และแต่ละคนจึงจะอาศัยแผ่นดินได้และมีความมั่นคงความสุข ความก้าวหน้าได้” (๘ ธันวาคม ๒๕๑๔)

ความสามัคคียังหมายถึงการรู้จักหน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่ประเทศชาติ ซึ่งเท่ากับเป็นการย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ความสามัคคีตามแนวพระราชดำรินี้จะต้องเกี่ยวข้องกับการทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ

ด้วยความสำคัญของความสามัคคีตามแนวพระราชดำริ ทำให้เกิดคำถามว่า ความสามัคคีนี้จะสร้างได้อย่างไร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายวิธีการสร้างความสามัคคีกับสมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศส ว่า

“เหตุสำคัญ ที่คิดว่าเป็นปัจจัยประกอบกันส่งเสริมให้สมาชิกแห่งสมาคมนี้สามารถสมัครสมานกับจรรโลงสมาคมให้ยั่งยืนมาได้ ให้แต่ละคนได้พิจารณา. ประการแรก คือทุกคนต่างได้พบหากัน ประพฤติปฏิบัติต่อกัน ด้วยความเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญมาตลอด. ประการที่สอง คือแต่ละคนต่างเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันอยู่เสมอ ประโยชน์อันใดบังเกิดขึ้น ต่างมิได้ถือเอาเป็นประโยชน์เฉพาะตัว หากเผื่อแผ่แก่กันและกันโดยถ้วนทั่ว. ประการที่สาม ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความดี ในความสุจริต ในวินัย และในความเป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอเหมือนกัน. และประการสำคัญที่สุด คือต่างคนต่างพยายามทำความดีความเห็นของตน ให้ถูกต้องเที่ยงตรง มั่นคงในเหตุผล ในทำนองคลองธรรมเสมอเหมือนกัน ไม่แตกแยกความคิดกันไปในทางตรงกันข้าม.” (๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๖)

พระราชกระแสนี้ แสดงให้เห็นถึงปัจจัยสำคัญที่จะช่วยสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คนได้ ปัจจัยสำคัญที่ทรงแสดงไว้มี ๔ ประการคือ

๑. ทุกคนต่างได้พบหากัน ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน หมายความว่า คนที่จะมีความสามัคคีกันในขั้นต้นจะต้องพบกันหรือรู้จักกัน มีกิจกรรมที่กระทำร่วมกัน และในการทำกิจกรรมร่วมกันนั้น แต่ละคนก็ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา คือความหวังดีต่อกัน ดังที่ทรงใช้คำว่า “มุ่งดีมุ่งเจริญ” ต่อกัน กล่าวคือคนใดจะทำอะไรก็ล้วนแต่มุ่งให้เกิดผลดีหรือคุณประโยชน์แก่ผู้ร่วมงาน หรือในทางกลับกันสิ่งใดที่จะเกิดผลร้ายหรือโทษแก่ผู้ร่วมงานก็ไม่ทำหรือช่วยป้องกันไว้

๒. แต่ละคนต่างเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่กัน ประโยชน์อันใดบังเกิดขึ้น ย่อมมิได้ถือเอาประโยชน์ส่วนตัว แต่กลับเผื่อแผ่แก่กันและกันโดยถ้วนทั่ว หมายความว่าทุกคนที่ทำงานร่วมกันหรืออาศัยในชุมชนเดียวกัน จะต้องมีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่ผู้อื่นโดยเฉพาะผู้ที่ด้อยกำลังและโอกาสหรือเดือดร้อน กล่าวคือจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อให้ทุกคนและส่วนรวมอยู่ดีและมีความมั่นคง นอกจากนี้เมื่อมีผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานร่วมกัน จะต้องไม่เบียดบังเอาผลประโยชน์นั้นมาเป็นของตัวโดยลำพัง แต่จะต้องเผื่อแผ่แบ่งปันประโยชน์นั้นให้ครบถ้วนทั่วกันทุกคน การปฏิบัติเช่นนี้จะไม่เกิดการเอารัดเอาเปรียบที่จะนำมาซึ่งความขัดแย้งและความแตกแยกได้ในที่สุด

๓. ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความดี ความสุจริต และความเป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอกัน หมายความว่าแต่ละคนในหมู่คณะจะต้องประพฤติปฏิบัติให้เสมอเหมือนกันทั้งในด้านความดี ความสุจริต วินัย

และความเรียบร้อย จะมีการปฏิบัติเพียงบางคนไม่ได้ หรือให้ตนปฏิบัติมากในขณะที่บางคนปฏิบัติน้อย การประพฤติปฏิบัติที่แตกต่างกันหรืออยู่บนมาตรฐานงานที่ต่างกันนี้ ง่ายต่อการนำไปสู่ความขัดแย้งและปัญหาระหว่างคนในกลุ่มได้ และปัญหาดังกล่าวนี้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการร่วมมือและความพร้อมเพรียงในการทำงานร่วมกันของหมู่คณะ

๔. ต่างคนต่างพยายามทำความเข้าใจของตนเองให้ถูกต้องเที่ยงตรง และมั่นคงในเหตุผล ในทำนองคลองธรรมเสมอเหมือนกัน ไม่แตกแยกความสามัคคี หมายความว่าแต่ละคนจะต้องทำความเข้าใจของตนเองให้ถูกต้องเที่ยงตรง และมั่นคงในเหตุผล และทำนองคลองธรรมภายใต้มาตรฐานเดียวกัน กล่าวคือ ทุกคนปฏิบัติตามหลักธรรมที่เสมอเหมือนกัน ดังที่กล่าวว่า “ถือศีลเสมอกัน” การกำหนดความคิดให้เสมอกันภายใต้ระดับของคุณธรรมเดียวกันนี้ จะป้องกันไม่ให้เกิดสภาพที่มีคนหนึ่ง คิดดีปฏิบัติดีกว่าอีกคนหนึ่ง ซึ่งสามารถจะนำไปสู่ความขัดแย้งและแตกแยกได้ การมีความคิดที่เสมอกัน ย่อมทำให้เกิดความเข้าใจที่ร่วมกัน ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติงานร่วมกันอย่างสอดคล้องและมีสมานฉันท์

ปัจจัยการสร้างสามัคคีทั้งสี่ประการตามพระราชดำริ แสดงให้เห็นว่าความสามัคคีไม่ได้มีความหมายเพียงแต่การปรองดองพร้อมเพรียงกันเท่านั้น แต่การปรองดองพร้อมเพรียงนี้จะต้องตั้งอยู่บนหลักของความถูกต้อง เหตุผลและคุณธรรมด้วย ไม่ใช่ปรองดองกันไปกระทำในสิ่งที่ขัดกับหลักความถูกต้องและคุณธรรม ฉะนั้นความสามัคคีหรือสมัคคีนี้ จะต้องเพื่อเป้าหมายที่ดี สอดคล้องกับเหตุผลและคุณธรรมดังกล่าว นอกจากนี้การปรองดองเอื้อเพื่อเกื้อกูลหรือพร้อมเพรียงนี้ จะต้องไม่ใช่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นฝ่ายให้ตลอดเวลาและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายรับแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องทุกฝ่ายปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอเหมือนกัน ภายใต้ความดี ความสุจริต วินัย ระเบียบแบบแผน ตลอดจนคุณธรรมเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วแต่ละคนก็จะประพฤติปฏิบัติต่อกันที่สอดคล้องกันและสามัคคีกันในทุกระดับและทุกส่วน เพราะฉะนั้นการเข้าใจความหมายของความสามัคคีหรือสมัคคีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะต้องเข้าใจให้กระจ่างชัดดังเช่นที่กล่าวมา

จากความหมายของความสำคัญของความสามัคคีต่อชาติบ้านเมืองตามแนวพระราชดำริข้างต้นนี้ จะเห็นว่าถ้าประชาชนของชาติใดสามารถรักษาและเสริมสร้างความสามัคคีดังกล่าวให้เข้มแข็งเท่าใด ย่อมจะช่วยให้ชาติบ้านเมืองนั้นมีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนจะต้องช่วยกันเสริมสร้างความสามัคคีของคนในชาติให้เข้มแข็งอยู่เสมอ ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาหรืออุปสรรคมาขวางกั้นการเสริมสร้างความสามัคคีก็ตาม ทุกคนก็ต้องพยายามแก้ไขปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้นร่วมกันให้จงได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ถึงประเด็นนี้แก่ประชาชนชาวไทย ว่า

“ปีที่แล้วเป็นปีที่มีการสมโภชพระนครครบ ๒๐๐ ปี เป็นโอกาสดีที่คนไทยทั้งชาติได้ประสานสามัคคีกันทำพิธีฉลอง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ได้ทำหน้าที่ของตน ๆ ร่วมกัน ด้วยความสมัครสมานกลมเกลียวกันอย่างดียิ่ง ทุกฝ่าย และทุกคน นับเป็นนิมิตสำคัญที่ทำให้เห็นว่า คนไทยนั้น ถ้าทำประโยชน์ทำความดีแล้วจะเข้าใจกัน และสามัคคีร่วมมือกันแน่นแฟ้นเสมอ. ดังนี้ เชื่อว่าชาติบ้านเมืองของเราจะต้องมีความมั่นคง และมีอิสรภาพสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปได้อีกนานเท่านาน.

ขอให้ทุกคนพยายามรักษาจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญนี้ไว้ให้ถาวรหนักแน่น. ถ้ามีสิ่งที่เป็นปัญหาขัดแย้งเกิดขึ้น ขอให้หันหน้าเข้าหากัน เพื่อทำความเข้าใจตกลงกันได้ ด้วยเหตุผล ด้วยความเป็นญาติ เป็นมิตร และเป็นไทยด้วยกัน. ไม่ควรประมาทปล่อยให้

เหตุการณ์ยึดเยื่อลูกกลม จนเป็นเหตุให้แตกความสามัคคี. พร้อมกันนั้น ก็จะต้อง
ระมัดระวังป้องกันภัย อันจะเกิดจากการแทรกแซงแยกจากผู้ไม่หวังดี อย่างเข้มงวด
ด้วย.” (๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๕)

ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนคือเมื่อเกิดปัญหาใดขึ้นในหมู่คนไทย ก็คงจะต้องรีบจัดการแก้ไขเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบ
ที่เสียหายแก่ความสามัคคีของคนไทย การแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็ควรจะยึดถือความเป็นไทยร่วมกันเป็นพื้นฐาน
ที่จะพยายามเข้าใจซึ่งกันและกัน จนถึงพยายามที่จะเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อกัน ถ้าใช้ความเป็นไทยเพื่อการแก้ไขปัญหา
ร่วมกันเช่นนี้แล้ว ปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ ที่จะนำมาซึ่งความขัดแย้งแตกแยกในหมู่คนไทย ก็จะได้รับจัดการ
ให้หมดสิ้นไปได้ เมื่อนั้นความสามัคคีก็จะคงอยู่อย่างมั่นคงเข้มแข็งที่จะรักษาชาติบ้านเมืองให้มั่นคงและเจริญก้าวหน้า
ไปได้

๔. บทสรุป

ในบทนี้จะเห็นว่า การไปสู่เป้าหมายของชาติ ตามแนวพระราชดำรินั้นขึ้นกับปัจจัยสำคัญ ๒ ประการคือ
หลักวิชาความรู้และคน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับหลักวิชาการอย่างมาก ดังจะเห็นตลอด
มาในบทที่เกี่ยวข้อกับพระราชดำรินี้ในด้านต่าง ๆ พระองค์ทรงเน้นการใช้หลักวิชาการเพื่อเป็นแนวของการปฏิบัติ
อยู่เสมอ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณค่ากับวิชาการในการปฏิบัติงานของพระองค์ท่านอย่างชัดเจน หลักวิชาการที่ทรงใช้
ยังเกี่ยวข้องกับการกำหนดความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องที่จะปฏิบัติด้วย กล่าวคือ การจะปฏิบัติงานในเรื่องใดก็ตาม
จะทรงแสดงถึงแนวพระราชดำรินั้นเรื่องนั้นอยู่เสมอ จากนั้นจึงทรงนำแนวพระราชดำรินี้ดังกล่าวไปทดลองปฏิบัติตาม
หลักวิชาที่ทรงใช้ในเรื่องนั้น ยิ่งไปกว่านั้นในการใช้หลักวิชาการ ทรงชี้อีกว่าไม่ควรจะติดตำราจนเกินไป แต่หาก
จะต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงที่อยู่แวดล้อมกรณีกิจการที่ต้องกระทำโดยการใช้อนุญาของตนพิจารณา หมายความว่า
การนำหลักวิชาความรู้มาใช้จะต้องใช้ด้วยปัญญาความเฉลียวฉลาด ไม่ใช่ใช้ในลักษณะที่ยึดติดตำราหรือตัวหนังสือ
การที่ทรงเน้นการใช้ปัญญาความเฉลียวฉลาดในการรับหลักวิชาการนั้น สะท้อนให้เห็นได้ว่าพระองค์ทรงเน้นผล
ของการใช้หลักวิชาการในการปฏิบัติงานเป็นสำคัญ กล่าวคือการใช้หลักวิชาการจะต้องสามารถให้ผลที่สามารถบรรลุ
เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้จริง

ประเด็นของการใช้อนุญาและความเฉลียวฉลาดที่ทรงแสดงไว้ สะท้อนให้เห็นเช่นเดียวกันว่า ปัจจัยของ
คนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการไปสู่เป้าหมายของชาติ ทั้งนี้เพราะคนเท่านั้นที่จะสามารถปฏิบัติงาน
ให้ได้ผล และนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายของชาติได้ อีกนัยหนึ่งคือ คนเป็นผู้ทำงานให้เกิดผลงานตามที่ตั้ง
จุดประสงค์ไว้ ฉะนั้นการทำงานของคนจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการไปสู่เป้าหมายของชาติ ด้วยเหตุผลดังกล่าว
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงให้ความสำคัญแก่เรื่องการทำงานอย่างยิ่ง นอกเหนือจากวิธีการปฏิบัติของ
พระองค์ในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาในบทก่อนหน้าแล้ว พระองค์ยังทรงแสดงถึงเป้าหมายของการทำงาน หลักการ
ของการทำงาน วิธีการทำงาน ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการทำงาน หลักปฏิบัติของการทำงาน กำลังของการทำงาน
วินัยการทำงาน จนถึงคุณสมบัติพื้นฐานของผู้ปฏิบัติงาน เพื่อเป็นหลักช่วยเสริมให้คนนำไปเป็นแนวทางของการ
ปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จได้ จนอาจจะกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นเป้าหมายของความ
สำเร็จของงานตามแนวพระราชดำรินี้เป็นสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทรงให้คุณค่ากับ “คน” อย่างยิ่ง
ในทุกเรื่องที่มีพระราชดำรินี้ ดังจะเห็นจากการที่ทรงแสดงถึงคุณสมบัติของคนที่จะปฏิบัติตามหลักการและ
วิธีการในเรื่องต่าง ๆ ที่มีพระราชดำรินี้ไว้เสมอ ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าหลักการและวิธีการที่ทรงแสดงไว้

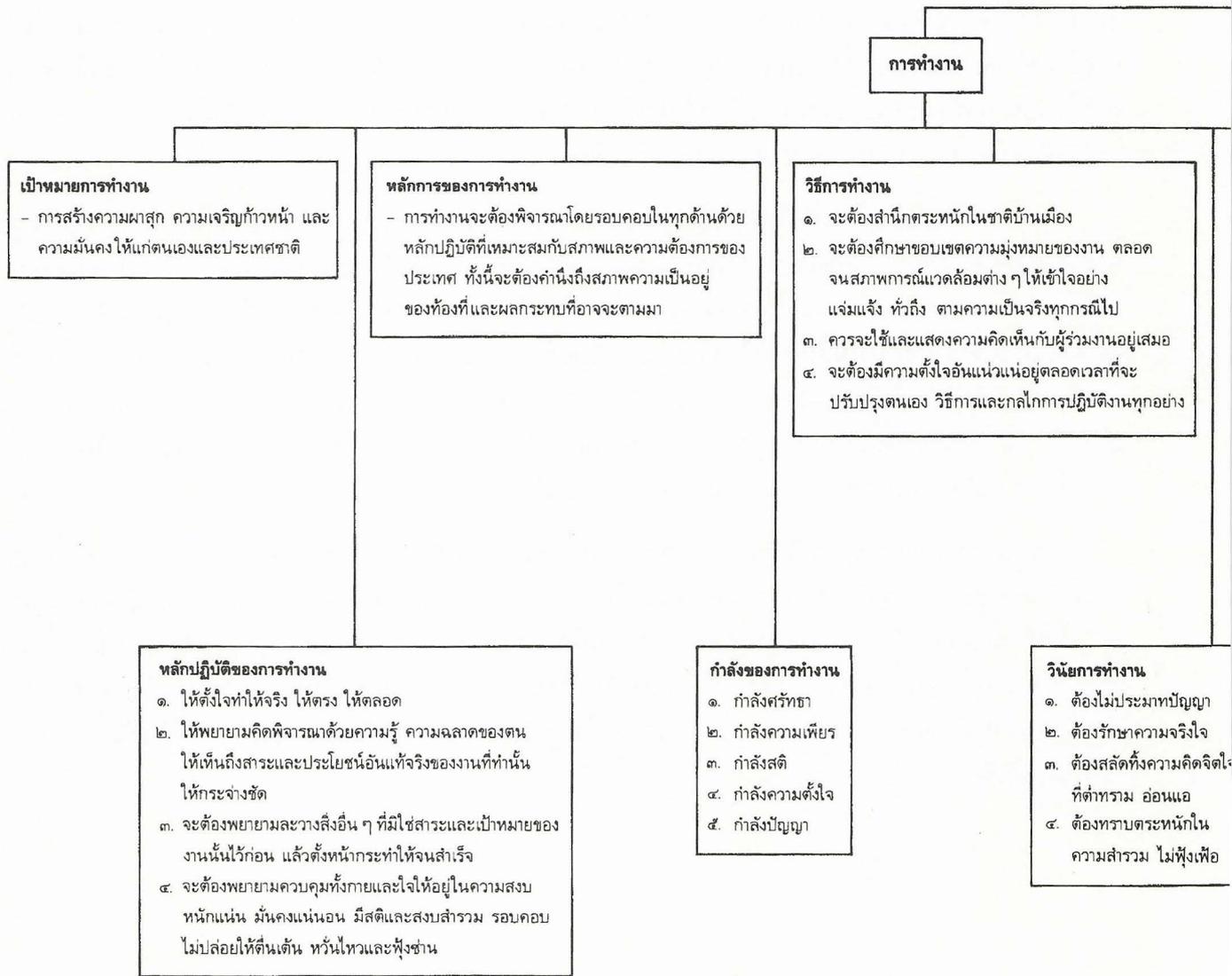
จะสามารถให้ผลจริงในทางปฏิบัติได้ ในทางกลับกันอาจจะกล่าวได้ว่าถึงหลักการและวิธีการจะดีเพียงใด ถ้าบุคคลที่ปฏิบัติไม่ประพฤติให้เป็นไปตามหลักการและวิธีการนั้นอย่างเหมาะสมพอดีแล้ว หลักการและวิธีการดังกล่าวย่อมจะไร้คุณค่าได้ นั่นหมายความว่าคนเป็นปัจจัยที่อาจจะกล่าวได้ว่าสำคัญที่สุดต่อการนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ฉะนั้นการจะน้อมนำแนวพระราชดำริ ในเรื่องใดไปปฏิบัติจึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงคุณสมบัติของงานที่จะปฏิบัติตามแนวพระราชดำรินั้นที่ทรงแสดงไว้ด้วย

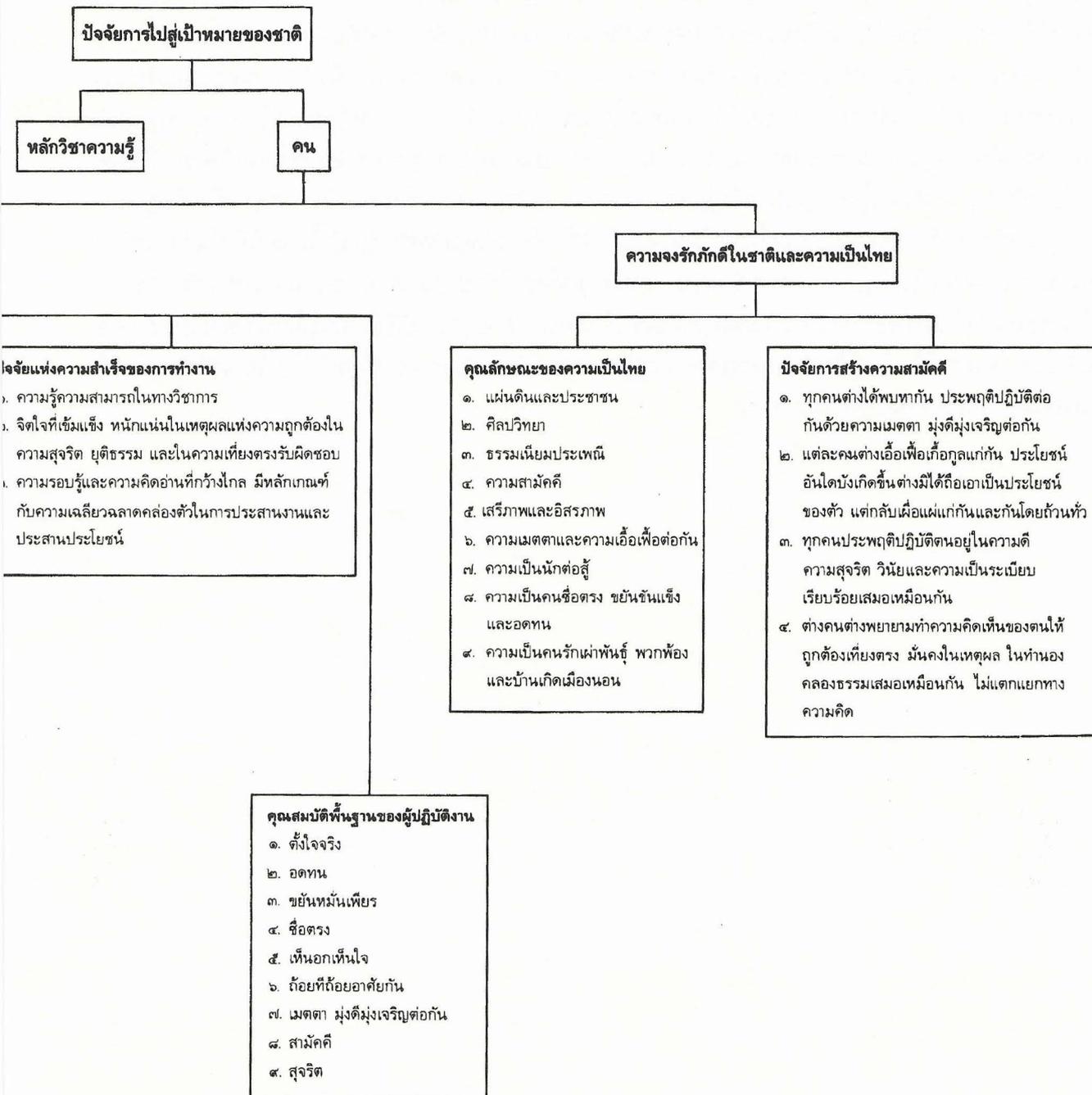
นอกจากปัจจัยคนจะเกี่ยวข้องกับการหลักการและวิธีการปฏิบัติแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงเน้นเรื่องสำนึกของคนต่อชาติบ้านเมืองด้วย กล่าวคือทรงชี้ว่างานทุกอย่างที่ปฏิบัติในที่สุดแล้วจะต้องเสริมต่อการไปสู่เป้าหมายของชาติคือ ความมั่นคงของชาติและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ความสำนึกของคนไทยต่อชาติไทยก็คือความสำนึกในความเป็นไทยนั่นเอง สำนึกในความเป็นไทยเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้คนไทยตระหนักถึงหน้าที่ของตนต่อชาติบ้านเมือง อีกทั้งยังช่วยให้คนไทยมีชีวิตจิตใจที่ผูกพันต่อกันที่จะช่วยเหลือกันและรวมกันช่วยให้ชาติบ้านเมืองเจริญและมั่นคง สำนึกเช่นกล่าวนี้นี้คือความจงรักภักดีในชาตินั่นเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำว่าประเทศไทยอยู่รอดและเจริญก้าวหน้ามาได้โดยตลอด ก็ด้วยเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยที่แสดงถึงสำนึกในหน้าที่และความจงรักภักดีของคนไทยต่อชาติบ้านเมือง

คุณลักษณะของความเป็นไทยที่นำไปสู่ความจงรักภักดีในชาติที่สำคัญ คือความสามัคคี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ว่าการรักษาชาติให้อยู่รอดและเจริญก้าวหน้าได้ จะต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจโดยพร้อมเพรียงกันของคนไทยทั้งปวง และการที่คนไทยทั้งปวงจะปฏิบัติตามหน้าที่การงานของคนอย่างสอดคล้องและมีสมานฉันท์ได้ก็ต่อเมื่อมีความสามัคคีเกิดขึ้นในหมู่คนไทยด้วยกันเอง ความสามัคคีที่ทรงย้ำนี้ไม่ได้หมายความว่าความพร้อมเพรียงกันเพื่อไปกระทำการในสิ่งที่ขัดกับหลักของเหตุผลและคุณธรรมความถูกต้องแต่จะต้องเป็นความสามัคคี ที่มุ่งติ่มงูเจริญต่อกันอย่างถูกต้องตามเหตุผลและทำนองคลองธรรมเท่านั้น เมื่อนั้นความสามัคคีจึงจะจัดว่าเป็นกำลังสำคัญที่จะช่วยนำไปสู่เป้าหมายของชาติได้สำเร็จ

ดังนั้นจะเห็นว่าการไปสู่เป้าหมายของชาติตามแนวพระราชดำรินี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นที่คนเป็นสำคัญถ้าขาดคนที่มีคุณลักษณะของความเป็นไทยที่สำคัญคือความสามัคคีและความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกันแล้ว คนไทยดังกล่าวก็คงจะไม่สามารถช่วยให้การไปสู่เป้าหมายของชาติสำเร็จได้ ฉะนั้นการจะเข้าใจความเป็นไทยให้ถ่องแท้และสามารถนำออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองได้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่พึงจะกระทำเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับพระราชดำริเรื่องการไปสู่เป้าหมายของชาติจึงสรุปแนวพระราชดำริดังกล่าวเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนที่แนวพระราชดำริด้านการไปสู่เป้าหมายของชา

จากที่กล่าวมาทั้งหมดของหนังสือนี้จนถึงจุดนี้ จะเห็นว่าแนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครอง ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ครอบคลุมถึงสาระสำคัญ ๆ อย่างครบถ้วนตั้งแต่การทหาร การปกครองและการ บริหาร กฎหมาย การพัฒนาเศรษฐกิจ จนถึงการพัฒนาคนให้เป็นพลเมืองดีที่มีความมั่นคง จะเห็นว่าแนวพระราชดำริ ในทุกด้านมีความสัมพันธ์ที่สอดคล้องและมีเอกภาพอย่างชัดเจนโดยตลอด อีกทั้งยังมีลักษณะที่แสดงถึงความเป็น ไทยอย่างสูง กล่าวคือทรงให้ความสำคัญกับสภาพความเป็นจริงของไทยเป็นพิเศษในทุกกรณีที่ทรงมีพระราชดำริ จึงส่งผลให้แนวพระราชดำริมีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ที่สำคัญคือแนวพระราชดำริต่าง ๆ ได้แสดงถึงระบบแห่งตรรกะที่มีผลและเป็นจริงตามสภาพของสังคมไทยและคนไทย ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า แนวพระราชดำริเหล่านั้นเริ่มต้นจากการเข้าใจสภาพความเป็นจริงของคนไทยและสังคมไทย มิใช่เกิดจากความฝัน หรือจินตนาการที่เลื่อนลอย นั้นหมายความว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะต้องทรงพิจารณาและวิเคราะห์สภาพ ความเป็นจริงต่าง ๆ ของคนไทยและสังคมไทยอย่างรอบคอบ ก่อนที่พระองค์จะทรงมีพระราชดำริในเรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือได้ ประการสำคัญที่คงจะไม่มีใครปฏิเสธได้คือแนวพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นถึงความรัก ผูกพันเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญ และความรับผิดชอบที่พระองค์ทรงมีต่อประชาชนและประเทศชาติในอันที่จะทรง ช่วยเหลือประเทศชาติและประชาชนมีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า ด้วยคุณสมบัตินี้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ ทรงเป็นพระภูมิพลมหาราชของประชาชนและประเทศชาติไทย ที่จะต้องจารึกในประวัติ ศาสตร์ของชาติไทยไปอีกตราบนานเท่านาน

บรรณานุกรม

ราชเลขาธิการ, สำนัก. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช
๒๕๒๘ กรุงเทพฯ. อมรินทร์การพิมพ์ ๒๕๒๙.

ราชเลขาธิการ, สำนัก. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช
๒๕๒๙ กรุงเทพฯ. บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔) ๒๕๓๐.

ดัชนี

ดัชนี

การบริหาร

การบริหารกับความยุติธรรม

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า
๒๓/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๔๗;
๒๔/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๖๗;
๗/ ๓/๒๕๒๗,๑๗, ๔๑;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า
๒๔/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๔๗;
๒๒/๑๐/๒๕๑๓, ๙,๒๑๗;

การบริหารกับประชาชน

๓๑/๑๒/๒๕๐๑, ๑, ๗๔;
๑๒/ ๗/๒๕๐๕, ๑,๑๓๗;
๗/ ๕/๒๕๑๓, ๓,๑๗๗;
๑๗/ ๓/๒๕๑๔, ๔,๑๗๐;
๒๗/ ๒/๒๕๑๗, ๗, ๖๓;
๑๗/ ๕/๒๕๒๕,๑๕, ๖๗;
๑/๑๐/๒๕๒๖,๑๖,๒๔๑;

๓๑/๑๒/๒๕๐๕, ๑,๑๒๖;
๑๑/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๓๑;
๓๑/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๖๒;
๒๖/ ๑/๒๕๑๖, ๖, ๓๓;
๑๒/ ๓/๒๕๒๔,๑๔, ๕๕;
๕/ ๔/๒๕๒๕,๑๕, ๖๐;

คุณลักษณะการบริหาร

๒๖/ ๕/๒๕๑๒, ๒,๒๑๓;
๗/ ๕/๒๕๑๗, ๗,๑๔๕;
๑๗/ ๒/๒๕๒๓,๑๓, ๒๓;

๑๒/๑๐/๒๕๑๕, ๕,๔๔๐;
๑๗/๑๑/๒๕๑๓, ๙,๒๓๖;
๕/ ๔/๒๕๒๕,๑๕, ๖๐;

คุณสมบัติผู้บริหาร

๒๖/๑๒/๒๕๐๐, ๑, ๖๐;
๓๑/๑๒/๒๕๐๑, ๑, ๗๔;
๗/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๒;
๒๐/ ๖/๒๕๑๓, ๓,๒๐๖;
๒/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๕;
๑๐/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๓๐;
๓/ ๒/๒๕๑๕, ๕, ๗๔;
๑๗/ ๓/๒๕๑๗, ๗, ๑๓;
๕/๑๐/๒๕๑๗, ๙,๒๑๗;
๒๕/๑๑/๒๕๑๗, ๙,๒๔๔;
๗/ ๗/๒๕๒๐,๑๐,๑๑๗;
๗/ ๕/๒๕๒๒,๑๒, ๙๗;
๑๔/ ๓/๒๕๒๓,๑๓, ๓๗;
๒๗/ ๓/๒๕๒๔,๑๔,๑๑๔;
๑๐-๑๑/ ๔/๒๕๒๕,๑๕, ๖๓;
๗/ ๕/๒๕๒๖,๑๖, ๕๗;
๔/ ๗/๒๕๒๗,๑๗,๒๔๒;
๑/๑๒/๒๕๒๗,๑๗,๔๕๕;

๒๒/ ๖/๒๕๐๑, ๑, ๖๗;
๑๓/๑๒/๒๕๑๑, ๒, ๑๕;
๗/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๒;
๓๐/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๖๑;
๗/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๒๒;
๒๐/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๖๔;
๑/ ๖/๒๕๑๗, ๗,๑๖๗;
๗/ ๗/๒๕๑๗, ๗,๑๗๗;
๒๒/๑๐/๒๕๑๗, ๙,๒๑๗;
๒๖/ ๗/๒๕๒๐,๑๐,๑๗๗;
๒๓/๑๑/๒๕๒๐,๑๐,๒๓๑;
๑๗/ ๒/๒๕๒๓,๑๓, ๒๗;
๑๒/ ๓/๒๕๒๔,๑๔, ๕๕;
๑๗/๑๐/๒๕๒๔,๑๔,๓๕๐;
๒๕/ ๔/๒๕๒๖,๑๖, ๕๗;
๑/ ๔/๒๕๒๗,๑๗, ๗๖;
๑๔/ ๗/๒๕๒๗,๑๗,๓๑๒;

เป้าหมาย, นโยบาย

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๒๔/ ๖/๒๕๔๘, ๑, ๙;
๓๑/๑๒/๒๕๐๔, ๑,๑๒๖;
๑/ ๙/๒๕๐๖, ๑,๑๕๙;
๙/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๓;
๓๑/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๖๒;
๑๐/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๓๐;
๓/ ๒/๒๕๑๕, ๕, ๗๔;
๒๑/ ๙/๒๕๑๕, ๕,๓๕๑;
๒๐/ ๖/๒๕๑๖, ๖,๑๗๙;
๓๐/ ๙/๒๕๑๘, ๙,๒๒๓;
๑๗/๑๑/๒๕๑๙, ๙,๒๓๖;
๙/ ๕/๒๕๒๒,๑๒, ๙๙;
๑๔/ ๓/๒๕๒๓,๑๓, ๓๗;
๒๕/ ๔/๒๕๒๖,๑๖, ๕๓;
๑/๑๐/๒๕๒๖,๑๖,๒๔๑;
๔/ ๙/๒๕๒๗,๑๗,๒๙๒;
๑/๑๒/๒๕๒๗,๑๗,๔๕๕;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๓๑/๑๒/๒๕๐๑, ๑, ๗๔;
๑๒/ ๙/๒๕๐๕, ๑,๑๓๙;
๑๓/ ๖/๒๕๑๒, ๒,๑๒๗;
๒๐/ ๖/๒๕๑๓, ๓,๒๐๖;
๒/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๕;
๒๐/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๖๔;
๒๔/ ๓/๒๕๑๕, ๕,๑๖๐;
๒๖/ ๑/๒๕๑๖, ๖, ๓๓;
๑/ ๖/๒๕๑๗, ๗,๑๖๗;
๕/๑๐/๒๕๑๙,๙,๒๒๗;
๒๓/๑๑/๒๕๒๐,๑๐,๒๙๑;
๑๙/ ๒/๒๕๒๓,๑๓, ๒๙;
๕/ ๔/๒๕๒๕,๑๕, ๖๐;
๙/ ๕/๒๕๒๖,๑๖,๕๓;
๑๗/ ๑/๒๕๒๗,๑๗, ๑๕;
๑๔/ ๙/๒๕๒๗,๑๗,๓๑๒;

รูปแบบรัฐบาล

๑๑/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๓๑;
๒๕/๑๑/๒๕๑๙, ๙,๒๔๔;
๙/ ๕/๒๕๒๖,๑๖, ๕๗;

๒๐/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๖๔;
๑๔/ ๓/๒๕๒๓,๑๓, ๓๗;

หลักการทํางาน

๒๖/๑๒/๒๕๐๐, ๑, ๖๐;
๒/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๕;
๑/ ๖/๒๕๑๗, ๗,๑๖๗;
๒๓/๑๑/๒๕๑๙, ๙,๒๙๑;
๑๒/ ๓/๒๕๒๔,๑๔, ๕๙;
๑๔/ ๙/๒๕๒๗,๑๗,๓๑๒;

๙/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๓;
๒๗/ ๒/๒๕๑๗, ๗, ๖๓;
๒๕/๑๑/๒๕๑๙, ๙,๒๔๔;
๙/ ๕/๒๕๒๒,๑๒, ๙๙;
๑/ ๔/๒๕๒๔,๑๔,๑๑๖;
๑/ ๔/๒๕๒๗,๑๗, ๙๖;

การพัฒนา

ขั้นตอนการพัฒนา

๑๓/ ๖/๒๕๑๒, ๒,๑๒๗;
๑๙/ ๗/๒๕๑๗, ๗,๒๑๑;
๑๗/ ๖/๒๕๒๐,๑๐, ๗๙;
๒๕/๑๒/๒๕๒๔,๑๔,๔๕๙;
๑๕/ ๙/๒๕๒๖,๑๖,๒๓๙;
๑/๑๑/๒๕๒๗,๑๗,๔๑๖;

๑๔/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๒๖๙;
๑๙/ ๗/๒๕๑๗, ๗,๒๐๙;
๑๑/ ๗/๒๕๒๓,๑๓,๑๕๖;
๑๖/ ๖/๒๕๒๖,๑๖,๑๔๑;
๒๖/ ๗/๒๕๒๗,๑๗,๒๙๒;
๕/๑๒/๒๕๒๗,๑๗,๔๗๕;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

ความหมาย

๖/ ๔/๒๕๑๒, ๒,๑๐๖;
๗/ ๕/๒๕๑๓, ๓,๑๙๙;
๒๑/ ๙/๒๕๑๕, ๕,๓๕๑;

๑๔/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๓๑;
๑๙/ ๓/๒๕๑๔, ๔,๑๙๐;
๑๒/ ๗/๒๕๑๒๐,๑๐,๑๒๖;

คุณสมบัติกลุ่ม

๑๔/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๓๑;
๓๑/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๒๙๐;
๑๙/๑๐/๒๕๑๒๐,๑๐,๒๔๔;
๒/ ๗/๒๕๑๒๔,๑๔,๑๗๙;

๗/ ๕/๒๕๑๓, ๓,๑๙๙;
๒๒/ ๗/๒๕๑๒๐,๑๐,๑๖๓;
๒๒/๑๐/๒๕๑๒๒,๑๒,๒๗๙;
๓/ ๗/๒๕๑๒๕,๑๕, ๙๐;

คุณสมบัติของนักพัฒนา

๑๖/ ๑/๒๕๑๒, ๒, ๔๑;
๑๐/ ๗/๒๕๑๒, ๒,๑๕๓;
๒๖/ ๗/๒๕๑๒๐,๑๐,๑๗๖;
๑๑/ ๗/๒๕๑๒๒,๑๒,๑๔๐;
๗/ ๒/๒๕๑๓,๑๓, ๒๖;
๓๑/ ๗/๒๕๑๒๔,๑๔,๒๔๗;
๙/ ๔/๒๕๑๒๖,๑๖, ๕๒;
๑๙/๑๒/๒๕๑๒๗,๑๗,๔๐๗;
๕/๑๒/๒๕๑๒๙,๑๙,๔๗๕;

๑๓/ ๖/๒๕๑๒, ๒,๑๒๗;
๑๙/ ๙/๒๕๑๕, ๕,๓๕๐;
๑๙/ ๓/๒๕๑๒๒,๑๒, ๕๗;
๑๙/๑๐/๒๕๑๒๒,๑๒,๒๔๗;
๑๐/ ๗/๒๕๑๒๓,๑๓,๑๕๑;
๒๑/ ๒/๒๕๑๒๕,๑๕, ๓๕;
๑๕/๑๒/๒๕๑๒๖,๑๖,๓๕๒;
๑๙/๑๒/๒๕๑๒๙,๑๙,๕๒๒;

ปัจจัยในการพัฒนา

เป้าหมาย

๒๗/๑๐/๒๕๑๐๙, ๑,๒๑๔;
๑๐/ ๗/๒๕๑๒, ๒,๑๕๓;
๑๐/ ๓/๒๕๑๓, ๓,๑๕๒;
๒๐/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๒๙๐;
๒๖/ ๗/๒๕๑๖, ๖,๓๐๒;
๓๑/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๒๙๐;
๒๙/ ๗/๒๕๑๒๔,๑๔,๒๔๐;

๗/ ๕/๒๕๑๓, ๓,๑๙๙;
๑๓/ ๖/๒๕๑๒, ๒,๑๒๗;
๒๔/ ๓/๒๕๑๕, ๕,๑๖๐;
๑๔/ ๒/๒๕๑๖, ๖, ๖๑;
๗/ ๗/๒๕๑๙, ๙,๑๓๙;
๑๙/๑๐/๒๕๑๒๐,๑๐,๒๔๔;

วิธีการพัฒนา

๑๓/ ๖/๒๕๑๒, ๒,๑๒๗;
๑๓/ ๒/๒๕๑๓, ๓,๑๑๙;
๒๐/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๒๙๐;
๓๑/ ๙/๒๕๑๕, ๕,๓๗๖;
๑๙/๑๐/๒๕๑๙, ๙,๒๖๑;
๑๐/ ๗/๒๕๑๒๑,๑๑,๑๕๓;
๑๙/ ๓/๒๕๑๒๒,๑๒, ๕๗;
๖/ ๙/๒๕๑๒๒,๑๒,๑๙๙;
๗/ ๒/๒๕๑๒๓,๑๓, ๒๖;
๑๙/๑๐/๒๕๑๒๓,๑๓,๒๔๗;
๕/ ๒/๒๕๑๒๔,๑๔, ๒๗;

๑๔/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๓๑;
๑๖/ ๗/๒๕๑๒, ๒,๒๔๔;
๑๗/ ๙/๒๕๑๕, ๕,๓๕๐;
๒๖/ ๗/๒๕๑๖, ๖,๓๐๒;
๑๒/ ๗/๒๕๑๒๐,๑๐,๑๒๖;
๓๐/๑๐/๒๕๑๒๑,๑๑,๓๐๒;
๖/ ๙/๒๕๑๒๒,๑๒,๑๙๗;
๑๙/๑๐/๒๕๑๒๒,๑๒,๒๔๗;
๑๐/ ๗/๒๕๑๒๓,๑๓,๑๕๑;
๑๕/๑๒/๒๕๑๒๓,๑๓,๓๕๖;
๑๖/ ๖/๒๕๑๒๖,๑๖,๑๔๑;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๑๕/ ๗/๒๕๒๖,๑๖,๑๙๕;
๑๘-๒๕/ ๘/๒๕๒๗,๑๗,๓๑๑;

๑๘/๑๐/๒๕๒๖,๑๖,๒๖๒;

กฎหมาย

การแก้ไขกฎหมาย

๑๐/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๔;
๒๕/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๘๑;
๒๗/ ๖/๒๕๑๖, ๖,๑๙๘;

๕/ ๑/๒๕๑๓, ๓, ๗๖;
๒๒/๑๐/๒๕๑๔, ๔,๔๘๙;
๗/ ๑/๒๕๒๓,๑๓, ๑;

การรักษากฎหมาย

๑๓/ ๓/๒๕๑๒, ๒, ๗๘;
๒๔/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๔๙;
๔/ ๒/๒๕๑๔, ๔, ๙๗;
๒๙/ ๙/๒๕๒๑,๑๑,๒๕๒;
๓๐/๑๐/๒๕๒๒,๑๒,๒๙๔;
๒๙/๑๐/๒๕๒๔,๑๔,๓๗๑;

๖/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๐;
๑๔/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๔๕;
๒๘/ ๙/๒๕๑๔, ๔,๔๕๕;
๒๙/๑๐/๒๕๒๒,๑๒,๒๘๘;
๘/ ๘/๒๕๒๔,๑๔,๒๕๕;
๑๘/ ๓/๒๕๒๕,๑๕, ๔๑;

กับความยุติธรรม

๑๕/ ๕/๒๕๐๖, ๑,๑๕๕;
๒๔/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๔๙;
๗/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๓๓๒;
๑๘/ ๙/๒๕๑๖, ๖,๓๗๖;
๖/ ๗/๒๕๑๘, ๘,๒๗๖;
๑๙/ ๗/๒๕๒๐,๑๐,๑๔๗;
๓๐/๑๐/๒๕๒๒,๑๒,๒๙๔;
๑๘/ ๓/๒๕๒๕,๑๕, ๔๑;
๒๘/๑๒/๒๕๒๖,๑๖,๓๖๐;

๓/ ๓/๒๕๑๓, ๓,๑๓๕;
๒๘/ ๙/๒๕๑๔, ๔,๔๕๕;
๖/ ๙/๒๕๑๖, ๖,๓๔๑;
๓๑/๑๐/๒๕๑๗, ๗,๓๓๑;
๙/ ๔/๒๕๑๙, ๙, ๔๗;
๑๖/๑๐/๒๕๒๑,๑๑,๒๗๐;
๒๙/๑๐/๒๕๒๔,๑๔,๓๗๑;
๑๖/๑๒/๒๕๒๕,๑๕,๒๕๗;
๒/ ๗/๒๕๒๗,๑๗,๒๑๙;

ความหมาย

๒๘/ ๙/๒๕๑๔, ๔,๔๕๕;
๗/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๓๓๒;
๑๖/๑๐/๒๕๒๒,๑๒,๒๙๔;

๘/ ๓/๒๕๑๕, ๕,๑๒๘;
๒๗/ ๖/๒๕๑๖, ๖,๑๙๘;
๒๙/๑๐/๒๕๒๒,๑๒,๒๘๘;

**คุณลักษณะของกฎหมาย
(เหมาะกับประชาชน)**

๗/ ๓/๒๕๑๓, ๓,๑๔๐;
๒๕/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๘๑;
๒๗/ ๖/๒๕๑๕, ๕,๒๒๒;
๒๗/ ๖/๒๕๑๖, ๖,๑๙๘;

๔/ ๒/๒๕๑๔, ๔, ๙๗;
๗/ ๗/๒๕๑๔, ๔,๓๘๑;
๗/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๓๓๒;
๖/๑๑/๒๕๑๘, ๘,๒๗๖;

คุณสมบัตินักกฎหมาย

๑๕/ ๕/๒๕๐๖, ๑,๑๕๕;
๑๐/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๔;
๗/ ๓/๒๕๑๓, ๓,๑๓๖;
๑๔/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๔๕;
๒๔/๑๑/๒๕๑๕, ๕,๕๖๑;

๒๔/ ๒/๒๕๑๒, ๒, ๕๓;
๓/ ๓/๒๕๑๓, ๓,๑๓๕;
๒๔/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๔๙;
๗/ ๗/๒๕๑๔, ๔,๓๘๑;
๒๔/ ๗/๒๕๑๖, ๖,๒๘๘;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๖/ ๙/๒๕๑๖, ๖,๓๔๑;
๒๒/ ๓/๒๕๑๗, ๗,๑๑๒;
๖/ ๗/๒๕๑๘, ๘,๑๙๖;
๙/ ๔/๒๕๑๙, ๙, ๔๗;
๒๙/ ๙/๒๕๒๑,๑๑,๒๕๒;
๒๙/๑๐/๒๕๒๒,๑๒,๒๙๙;
๒๓/๑๐/๒๕๒๓,๑๓,๒๕๙;
๑๘/ ๓/๒๕๒๕,๑๕, ๔๑;
๒๙/๑๒/๒๕๒๖,๑๖,๓๖๐;
๒/ ๗/๒๕๒๗,๑๗,๒๑๙;
๔/ ๙/๒๕๒๙,๑๙,๓๑๘;

๖/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๐;
๒๔/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๔๙;
๔/ ๒/๒๕๑๔, ๔, ๙๗;
๒๕/ ๖/๒๕๑๕, ๕,๒๙๑;
๒๒/๑๐/๒๕๑๕, ๕,๔๘๙;
๗/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๓๓๒;
๒๔/ ๗/๒๕๑๖, ๖,๒๙๙;
๖/ ๙/๒๕๑๖, ๖,๓๔๑;
๒๒/ ๓/๒๕๑๗, ๗,๑๑๒;
๑๙/ ๗/๒๕๒๐,๑๐,๑๕๗;
๒๗/๑๐/๒๕๒๓,๑๓,๒๕๙;

๓๑/๑๒/๒๕๑๘, ๑, ๒๒;
๓/๑๒/๒๕๑๕, ๑,๑๕๖;
๓/๑๒/๒๕๑๑, ๒, ๑;
๓๑/๑๒/๒๕๑๑, ๒, ๓๐;
๗/ ๒/๒๕๑๒, ๒, ๔๗;
๑๐/ ๓/๒๕๑๒, ๒, ๗๕;
๒-๑๐/ ๘/๒๕๑๒, ๒,๑๖๑;
๓/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๙;
๘/ ๑/๒๕๑๓, ๓, ๙๐;
๗/ ๕/๒๕๑๓, ๓,๑๙๙;
๑๔/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๔๙;
๒๖/๑๑/๒๕๑๓, ๓,๔๑๓;
๒๖/ ๑/๒๕๑๔, ๔, ๗๗;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๑๘/ ๙/๒๕๑๖, ๖,๓๗๖;
๓๑/๑๐/๒๕๑๗, ๗,๓๓๑;
๖/๑๑/๒๕๑๘, ๘,๒๗๖;
๑๙/ ๗/๒๕๒๐,๑๐,๑๕๗;
๑๖/๑๐/๒๕๒๑,๑๑,๒๗๐;
๓๐/๑๐/๒๕๒๒,๑๒,๒๙๕;
๒๙/๑๐/๒๕๒๔,๑๔,๓๗๑;
๑๖/๑๒/๒๕๒๕,๑๕,๒๕๗;
๘/ ๓/๒๕๒๗,๑๗, ๔๑;
๒๑/ ๘/๒๕๒๘,๑๘,๓๐๙;

๑๐/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๒;
๑๔/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๔๕;
๘/ ๒/๒๕๑๔, ๔,๑๑๕;
๗/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๓๙๑;
๘/ ๓/๒๕๑๕, ๕,๑๒๙;
๒๔/๑๑/๒๕๑๕, ๕,๕๖๑;
๒๗/ ๖/๒๕๑๖, ๖,๑๙๙;
๑๘/ ๙/๒๕๑๖, ๖,๓๗๖;
๖/๑๑/๒๕๑๘, ๘,๒๗๖;
๑๑/ ๒/๒๕๒๑,๑๑, ๗;
๘/ ๘/๒๕๒๔,๑๔,๒๕๕;
๓/ ๘/๒๕๑๕, ๑,๑๑๕;
๑๑/ ๖/๒๕๑๗, ๑,๑๗๙;
๕/๑๒/๒๕๑๑, ๒, ๑๑;
๖/ ๒/๒๕๑๒, ๒, ๔๕;
๑๑/ ๒/๒๕๑๒, ๒, ๔๘;
๑๔/ ๕/๒๕๑๒, ๒,๑๑๕;
๒๙/๑๑/๒๕๑๒, ๒,๒๕๕;
๕/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๒๑;
๒๓/ ๑/๒๕๑๓, ๓,๑๐๗;
๒๕/ ๕/๒๕๑๓, ๓,๑๙๗;
๑๖/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๕๙;
๒/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๔;
๑๗/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๕๑;

เป้าหมาย

ความสามัคคี

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๒๑/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๗๐;
 ๗/๑๒/๒๕๑๔, ๕, ๓๕;
 ๕/๑๒/๒๕๑๔, ๕, ๑๑;
 ๖/ ๔/๒๕๑๕, ๕,๑๗๗;
 ๕/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๒๕๑;
 ๓/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๓๒๗;
 ๒๙/ ๙/๒๕๑๕, ๕,๔๒๒;
 ๒๔/๑๑/๒๕๑๕, ๕,๕๖๓;
 ๓/๑๒/๒๕๑๕, ๖, ๑๐;
 ๒๖/ ๕/๒๕๑๖, ๖,๑๕๖;
 ๙/ ๗/๒๕๑๖, ๖,๒๔๐;
 ๑/๑๒/๒๕๑๖, ๗, ๖;
 ๒๗/ ๒/๒๕๑๗, ๗, ๖๓;
 ๑๕/ ๖/๒๕๑๗, ๗,๑๖๙;
 ๑/ ๖/๒๕๑๘, ๘, ๗๙;
 ๒๘/ ๖/๒๕๑๘, ๘,๑๓๑;
 ๗/ ๗/๒๕๑๘, ๘,๑๔๓;
 ๗/ ๘/๒๕๑๘, ๘,๑๙๗;
 ๓๐/ ๙/๒๕๑๘, ๘,๒๒๒;
 ๑๙/๑๒/๒๕๑๘, ๘,๓๕๖;
 ๑๔/๑๒/๒๕๑๘, ๘,๓๗๗;
 ๑๘/๑๒/๒๕๑๘, ๘,๓๕๒;
 ๑๕/ ๑/๒๕๑๙, ๙, ๔;
 ๑๖/ ๒/๒๕๑๙, ๙, ๑๕;
 ๗/ ๓/๒๕๑๙, ๙, ๒๖;
 ๒๖/ ๓/๒๕๑๙, ๙, ๔๔;
 ๒๓/ ๔/๒๕๑๙, ๙, ๖๔;
 ๑๒/ ๖/๒๕๑๙, ๙, ๘๖;
 ๒๘/ ๖/๒๕๑๙, ๙,๑๑๔;
 ๗/ ๗/๒๕๑๙, ๙,๑๓๖;
 ๓/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๒๕๐;
 ๓/ ๔/๒๕๒๐,๑๐, ๔๕;
 ๓๐/ ๕/๒๕๒๐,๑๐, ๕๙;
 ๑๘/ ๗/๒๕๒๐,๑๐,๑๔๒;
 ๒/ ๘/๒๕๒๐,๑๐,๑๙๑;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๒๖/๑๐/๒๕๑๔, ๔,๔๙๖;
 ๓/๑๒/๒๕๑๔, ๕, ๔;
 ๑/ ๒/๒๕๑๕, ๕, ๗๓;
 ๑๙/ ๕/๒๕๑๕, ๕,๑๙๐;
 ๑๗/ ๗/๒๕๑๕, ๕,๒๗๕;
 ๑๑/ ๙/๒๕๑๕, ๕,๓๙๑;
 ๑๘/๑๐/๒๕๑๕, ๕,๔๖๗;
 ๒/๑๒/๒๕๑๕, ๖, ๕;
 ๙/ ๒/๒๕๑๖, ๖, ๕๓;
 ๓/ ๖/๒๕๑๖, ๖,๑๖๕;
 ๒๒/ ๗/๒๕๑๖, ๖,๒๗๗;
 ๒๖/๑๒/๒๕๑๖, ๗, ๒๖;
 ๗/ ๔/๒๕๑๗, ๗,๑๓๖;
 ๒๙/๑๐/๒๕๑๗, ๗,๓๒๗;
 ๑๓/ ๖/๒๕๑๘, ๘, ๙๐;
 ๗/ ๗/๒๕๑๘, ๘,๑๓๘;
 ๑๕/ ๗/๒๕๑๘, ๘,๑๖๗;
 ๖/ ๙/๒๕๑๘, ๘,๒๒๒;
 ๙/๑๑/๒๕๑๘, ๘,๒๗๘;
 ๔/๑๒/๒๕๑๘, ๘,๓๑๒;
 ๑๘/๑๒/๒๕๑๘, ๘,๓๔๔;
 ๔/ ๑/๒๕๑๙, ๙, ๑;
 ๑๖/ ๑/๒๕๑๙, ๙, ๑๐;
 ๑๙/ ๒/๒๕๑๙, ๙, ๒๑;
 ๑๔/ ๓/๒๕๑๙, ๙, ๒๘;
 ๑๖/ ๔/๒๕๑๙, ๙, ๔๙;
 ๑๗/ ๕/๒๕๑๙, ๙, ๖๙;
 ๒๕/ ๖/๒๕๑๙, ๙,๑๐๖;
 ๑/ ๗/๒๕๑๙, ๙,๑๑๙;
 ๒๙/ ๗/๒๕๑๙, ๙,๑๗๕;
 ๒๕/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๒๗๗;
 ๒๔/ ๔/๒๕๒๐,๑๐, ๔๙;
 ๑๒/ ๖/๒๕๒๐,๑๐, ๖๑;
 ๒๒/ ๗/๒๕๒๐,๑๐,๑๖๓;
 ๓๑/๑๐/๒๕๒๐,๑๐,๒๗๓;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๒๙/ ๑/๒๕๒๑,๑๑, ๓;
 ๒๖/ ๒/๒๕๒๑,๑๑, ๒๐;
 ๑๑/ ๕/๒๕๒๑,๑๑, ๙๐;
 ๒๓/ ๑/๒๕๒๒,๑๒, ๓;
 ๒๔/ ๒/๒๕๒๒,๑๒, ๔๐;
 ๑๕/๑๑/๒๕๒๒,๑๒,๒๙๗;
 ๓๑/๑๒/๒๕๒๒,๑๒,๓๕๙;
 ๒๐/๑๑/๒๕๒๓,๑๓,๒๙๐;
 ๕/๑๒/๒๕๒๓,๑๓,๓๒๒;
 ๕/ ๔/๒๕๒๔,๑๔,๑๑๗;
 ๑๑/ ๗/๒๕๒๔,๑๔,๒๑๓;
 ๑๗/ ๗/๒๕๒๔,๑๔,๒๙๒;
 ๑๐-๑๑/ ๔/๒๕๒๕,๑๕, ๖๓;
 ๓/ ๗/๒๕๒๕,๑๕, ๙๐;
 ๔/๑๒/๒๕๒๕,๑๕,๒๓๙;
 ๒๕/ ๔/๒๕๒๖,๑๖, ๕๓;
 ๑/ ๗/๒๕๒๖,๑๖,๑๔๗;
 ๕/๑๑/๒๕๒๖,๑๖,๒๙๙;
 ๕/๑๒/๒๕๒๖,๑๖,๓๓๑;
 ๒๐/ ๙/๒๕๒๗,๑๗,๓๑๓;
 ๓/๑๒/๒๕๒๗,๑๗,๓๙๔;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๑๑/ ๒/๒๕๒๑,๑๑, ๗;
 ๕/ ๔/๒๕๒๑,๑๑, ๕๑;
 ๑๒/ ๙/๒๕๒๑,๑๑,๒๒๑;
 ๒๖/ ๑/๒๕๒๒,๑๒, ๑๙;
 ๒๑/ ๓/๒๕๒๒,๑๒, ๕๙;
 ๓/๑๒/๒๕๒๒,๑๒,๓๒๖;
 ๒๔/ ๗/๒๕๒๓,๑๓,๑๙๐;
 ๓/๑๒/๒๕๒๓,๑๓,๒๙๙;
 ๑๕/ ๒/๒๕๒๔,๑๔, ๒๙;
 ๒/ ๗/๒๕๒๔,๑๔,๑๗๙;
 ๑๗/ ๙/๒๕๒๔,๑๔,๒๙๐;
 ๑๓/ ๓/๒๕๒๕,๑๕, ๓๙;
 ๑๙/ ๕/๒๕๒๕,๑๕, ๖๙;
 ๓/๑๒/๒๕๒๕,๑๕,๒๓๔;
 ๓๑/๑๒/๒๕๒๕,๑๕,๓๑๑;
 ๙/ ๕/๒๕๒๖,๑๖, ๕๗;
 ๑-๔/ ๙/๒๕๒๖,๑๖,๒๓๓;
 ๔/๑๒/๒๕๒๖,๑๖,๓๑๔;
 ๙/ ๒/๒๕๒๗,๑๗, ๑๑;
 ๒๐/ ๙/๒๕๒๗,๑๗,๓๓๐;
 ๒๒/ ๑/๒๕๒๘,๑๘, ๖;

ทหาร

กับการเมืองและประชาชน

๒๕/ ๑/๒๔๙๙, ๑, ๒๓;
 ๑๙/ ๒/๒๕๑๕, ๕, ๙๐;
 ๗/ ๔/๒๕๑๙, ๙, ๔๗;
 ๓๐/ ๙/๒๕๑๙, ๙,๒๑๓;
 ๓/๑๒/๒๕๒๓,๑๓,๒๙๙;
 ๓/๑๒/๒๕๒๔,๑๔,๓๙๕;
 ๓๐/๑๑/๒๕๒๕,๑๕,๒๑๔;
 ๓/๑๒/๒๕๒๗,๑๗,๓๙๔;
 ๒๗/๑๐/๒๕๒๙,๑๙,๓๙๒;

๗/ ๒/๒๕๑๓, ๓, ๔๗;
 ๑๑/๑๑/๒๕๑๕, ๕,๕๓๙;
 ๑๙/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๓๔๔;
 ๑๔/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๒๗๔;
 ๕/ ๔/๒๕๒๔,๑๔,๑๑๗;
 ๒๔/ ๓/๒๕๒๕,๑๕, ๔๙;
 ๑/ ๖/๒๕๒๗,๑๗,๑๗๗;
 ๓/๑๒/๒๕๒๘,๑๘,๔๖๐;

การป้องกันประเทศ

๒๕/ ๑/๒๔๙๙, ๑, ๑;
 ๓/๑๒/๒๕๐๐, ๑, ๔๖;
 ๗/๑๒/๒๕๐๒, ๑, ๙๓;

๒๕/ ๑/๒๔๙๙, ๑, ๒๓;
 ๓๑/๑๒/๒๕๐๑, ๑, ๗๔;
 ๒/๑๒/๒๕๐๖, ๑,๑๖๓;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๑๑/ ๖/๒๕๐๗, ๑,๑๘๔;
 ๑๘/ ๒/๒๕๐๘, ๑,๑๙๗;
 ๑๙/๑๐/๒๕๐๘, ๑,๒๑๒;
 ๖/ ๑/๒๕๑๒, ๒, ๓๖;
 ๗/ ๒/๒๕๑๒, ๒, ๔๗;
 ๒๕/ ๖/๒๕๑๒, ๒,๑๓๘;
 ๑๗/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๔๘;
 ๒๘/ ๘/๒๕๑๓, ๓,๒๗๙;
 ๑๑/๑๑/๒๕๑๓, ๓,๓๘๓;
 ๑๓/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๔๗;
 ๓/๑๒/๒๕๑๔, ๕, ๕;
 ๑๘/ ๒/๒๕๑๕, ๕, ๙๐;
 ๑๖/ ๖/๒๕๑๕, ๕,๒๑๑;
 ๑๒/๑๐/๒๕๑๕, ๕,๔๔๐;
 ๒๖/ ๗/๒๕๑๖, ๖,๒๙๗;
 ๑๕/ ๗/๒๕๑๗, ๗,๑๙๙;
 ๓/๑๒/๒๕๑๗, ๗,๓๖๖;
 ๑๘/๑๒/๒๕๑๘, ๘,๓๔๕;
 ๑๑/๑๑/๒๕๑๙, ๙,๒๓๕;
 ๒๔/ ๒/๒๕๒๐,๑๐, ๒๕;
 ๓/๑๒/๒๕๒๐,๑๐,๒๙๓;
 ๑๕/ ๓/๒๕๒๒,๑๒, ๕๑;
 ๓/๑๒/๒๕๒๓,๑๓,๒๘๙;
 ๑๗/ ๔/๒๕๒๔,๑๔,๑๓๑;
 ๒๘/๑๐/๒๕๒๔,๑๔,๓๖๗;
 ๑๗/ ๑/๒๕๒๕,๑๕, ๑;
 ๑๕/๑๐/๒๕๒๖,๑๖,๒๕๕;
 ๓/๑๒/๒๕๒๘,๑๘,๔๖๐;
 ๒๕/ ๑/๒๕๓๘, ๑, ๑;
 ๒๕/ ๑/๒๕๐๐, ๑, ๔๐;
 ๒๑/ ๒/๒๕๐๖, ๑,๑๕๓;
 ๑๘/ ๓/๒๕๐๗, ๑,๑๗๐;
 ๓/๑๒/๒๕๐๗, ๑,๑๙๒;
 ๓/๑๒/๒๕๑๑, ๒, ๑;
 ๑๗/๑๒/๒๕๑๒, ๒, ๔๘;

คุณสมบัติทหาร

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๓/๑๒/๒๕๐๗, ๑,๑๙๒;
 ๑๐/ ๖/๒๕๐๘, ๑,๒๐๗;
 ๓/๑๒/๒๕๑๑, ๒, ๑;
 ๖/ ๒/๒๕๑๒, ๒, ๔๕;
 ๒๐/ ๓/๒๕๑๒, ๒,๑๐๑;
 ๒๖/ ๖/๒๕๑๒, ๒,๑๔๒;
 ๑๘/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๕๐;
 ๑/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๒๔;
 ๓/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๑๐;
 ๑๑/๑๑/๒๕๑๔, ๔,๕๐๘;
 ๓๑/ ๑/๒๕๑๕, ๕, ๗๒;
 ๖/ ๕/๒๕๑๕, ๕,๑๘๒;
 ๕/๑๐/๒๕๑๕, ๕,๔๒๗;
 ๒/๑๒/๒๕๑๕, ๖, ๕;
 ๗/ ๔/๒๕๑๗, ๗,๑๓๖;
 ๑๑/๑๑/๒๕๑๗, ๗,๓๔๘;
 ๗/ ๔/๒๕๑๘, ๘, ๔๗;
 ๑๓/ ๗/๒๕๑๙, ๙,๑๕๘;
 ๙/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๒๗๒;
 ๒๔/ ๕/๒๕๒๐,๑๐, ๕๘;
 ๓/๑๒/๒๕๒๐,๑๐,๒๙๘;
 ๑๖/๑๐/๒๕๒๓,๑๓,๒๓๘;
 ๓๐/ ๑/๒๕๒๔,๑๔, ๑๖;
 ๑๗/๑๐/๒๕๒๔,๑๔,๓๕๐;
 ๑๑/๑๑/๒๕๒๔,๑๔,๓๘๙;
 ๒๔/ ๓/๒๕๒๕,๑๕, ๔๙;
 ๓/๑๒/๒๕๒๗,๑๗,๓๘๕;
 ๒๗/๑๐/๒๕๒๘,๒๘,๓๙๒;
 ๒๕/ ๑/๒๕๓๘, ๑, ๒๓;
 ๑๒/ ๒/๒๕๐๒, ๑, ๗๗;
 ๒/๑๒/๒๕๐๖, ๑,๑๖๓;
 ๑๑/ ๖/๒๕๐๗, ๑,๑๗๘;
 ๑๙/๑๐/๒๕๐๘, ๑,๒๑๒;
 ๓/๑๒/๒๕๑๒, ๒, ๙;
 ๖/ ๗/๒๕๑๓, ๒,๒๒๑;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๓/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๑๐;
 ๓/๑๒/๒๕๑๔, ๔, ๕;
 ๓/๑๒/๒๕๑๕, ๕, ๑๐;
 ๑๔/๑๒/๒๕๑๘, ๘, ๓๓๓;
 ๑๖/๑๐/๒๕๒๒, ๑๒, ๒๒๕;
 ๖/ ๓/๒๕๒๓, ๑๓, ๓๖;
 ๕/ ๔/๒๕๒๔, ๑๔, ๑๑๗;
 ๑๑/๑๑/๒๕๒๔, ๑๔, ๓๘๙;
 ๑๗/ ๑/๒๕๒๕, ๑๕, ๑;
 ๓/๑๒/๒๕๒๕, ๑๕, ๒๓๔;
 ๓/๑๒/๒๕๒๖, ๑๖, ๓๑๐;
 ๓/๑๒/๒๕๒๗, ๑๗, ๓๘๕;
 ๑๐/ ๒/๒๕๒๘, ๑, ๕;
 ๒๕/ ๑/๒๕๒๙, ๑, ๒๓;
 ๙/ ๒/๒๕๓๐, ๑, ๔๓;
 ๒๕/๑๒/๒๕๓๒, ๑, ๘๕;
 ๓/๑๒/๒๕๓๕, ๑, ๑๕๖;
 ๖/ ๑/๒๕๓๖, ๒, ๓๖;
 ๑๕/๑๒/๒๕๓๖, ๓, ๔๕;
 ๒๒/ ๑/๒๕๓๗, ๓, ๑๐๖;
 ๑๓/๑๒/๒๕๓๗, ๔, ๔๗;
 ๑๗/ ๖/๒๕๓๘, ๔, ๒๕๗;
 ๑๒/ ๒/๒๕๓๙, ๕, ๕๕;
 ๑๑/๑๑/๒๕๓๙, ๘, ๒๘๑;
 ๑๓/ ๗/๒๕๓๙, ๙, ๑๕๘;
 ๓/๑๒/๒๕๔๐, ๑๐, ๒๙๘;
 ๖/ ๗/๒๕๔๑, ๑๑, ๑๕๘;
 ๒๘/ ๘/๒๕๔๒, ๑๒, ๑๘๓;
 ๒๘/๑๐/๒๕๔๔, ๑๔, ๓๖๗;
 ๑๗/ ๖/๒๕๔๖, ๑๖, ๑๕๒;
 ๒๒/๑๐/๒๕๔๘, ๑๘, ๓๕๙;
 ๒๗/๑๐/๒๕๔๙, ๑๙, ๓๙๒;
 ๓๑/๑๒/๒๕๕๑, ๑, ๗๕;
 ๓/๑๒/๒๕๕๕, ๑, ๑๕๖;
 ๑๙/๑๐/๒๕๕๘, ๑, ๒๒๒;
 ๒๒/๑๐/๒๕๕๘, ๑, ๒๒๒;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๑๖/ ๒/๒๕๑๔, ๔, ๑๓๑;
 ๒/๑๒/๒๕๑๕, ๕, ๕;
 ๒๖/ ๗/๒๕๑๖, ๖, ๒๙๗;
 ๑๔/๑๒/๒๕๑๙, ๙, ๒๓๔;
 ๓/๑๒/๒๕๒๒, ๑๒, ๓๐๘;
 ๓๐/ ๑/๒๕๒๔, ๑๔, ๑๖;
 ๑๗/ ๔/๒๕๒๔, ๑๔, ๑๓๒;
 ๓/๑๒/๒๕๒๔, ๑๔, ๓๘๕;
 ๓๐/๑๑/๒๕๒๕, ๑๕, ๒๑๕;
 ๑๗/ ๓/๒๕๒๖, ๑๖, ๒๘;
 ๑๓/๑๐/๒๕๒๗, ๑๗, ๓๕๙;
 ๑๗/๑๐/๒๕๒๘, ๑๘, ๓๕๐;
 ๘/ ๗/๒๕๒๘, ๑, ๑๖;
 ๙/ ๒/๒๕๒๙, ๑, ๒๕;
 ๑๑/ ๒/๒๕๓๐, ๑, ๖๒;
 ๗/ ๓/๒๕๓๐, ๑, ๑๐๙;
 ๑๘/ ๒/๒๕๓๐, ๑, ๑๙๗;
 ๑๑/ ๙/๒๕๓๒, ๒, ๑๖๙;
 ๑๘/๑๒/๒๕๓๒, ๓, ๕๐;
 ๒/๑๒/๒๕๓๓, ๔, ๕;
 ๑๖/ ๒/๒๕๓๔, ๔, ๑๓๑;
 ๑๑/๑๑/๒๕๓๔, ๔, ๕๐๘;
 ๑๕/ ๗/๒๕๓๗, ๗, ๑๙๙;
 ๑๕/ ๑/๒๕๓๙, ๙, ๘;
 ๓/๑๒/๒๕๓๙, ๙, ๒๕๐;
 ๒๓/ ๒/๒๕๔๑, ๑๑, ๑๘;
 ๑๓/๑๐/๒๕๔๑, ๑๑, ๒๖๖;
 ๒/๑๒/๒๕๔๒, ๑๒, ๓๐๓;
 ๓๐/๑๑/๒๕๔๕, ๑๕, ๒๑๕;
 ๑๘/๑๐/๒๕๔๗, ๑๗, ๓๕๖;
 ๕/ ๘/๒๕๔๙, ๑๙, ๒๙๖;
 ๔/ ๕/๒๕๕๕, ๑, ๑๓๔;
 ๘/ ๙/๒๕๕๗, ๑, ๑๘๕;
 ๖/ ๗/๒๕๕๘, ๓, ๒๒๑;

คุณสมบัตินายทหาร

ความสัมพันธ์ระหว่างทหารกับพลเรือน

วิธีปฏิบัติหน้าที่

หลักการทำงาน

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๓/ ๙/๒๕๑๓, ๓,๒๙๕;
 ๑/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๒๕;
 ๙/ ๙/๒๕๑๔, ๔,๔๑๕;
 ๑๕/ ๓/๒๕๒๒,๑๒, ๕๑;
 ๕/ ๔/๒๕๒๔,๑๔,๑๑๗;
 ๑๕/๑๐/๒๕๒๖,๑๖,๒๕๕;
 ๖/ ๓/๒๕๒๙,๑๙, ๙๐;
 ๙/ ๕/๒๕๓๙, ๑, ๙;
 ๒๕/ ๔/๒๕๑๑, ๑, ๖๕;
 ๒๑/ ๑/๒๕๑๔, ๑,๑๐๕;
 ๔/ ๕/๒๕๑๕, ๑,๑๓๕;
 ๑๙/ ๒/๒๕๑๗, ๑,๑๗๐;
 ๓/๑๒/๒๕๑๗, ๑,๑๙๒;
 ๙/๑๐/๒๕๑๒, ๒,๒๒๓;
 ๑๕/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๔๕;
 ๓/ ๙/๒๕๑๓, ๓,๒๙๕;
 ๑๓/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๔๗;
 ๑๕/ ๓/๒๕๑๔, ๔,๑๗๑;
 ๑๑/๑๑/๒๕๑๔, ๔,๕๐๙;
 ๓๑/ ๑/๒๕๑๕, ๕, ๗๒;
 ๑๖/ ๖/๒๕๑๕, ๕,๒๑๑;
 ๒/๑๒/๒๕๑๕, ๖, ๕;
 ๑๑/๑๐/๒๕๑๖, ๖,๔๒๙;
 ๑๓/ ๗/๒๕๑๙, ๙,๑๕๙;
 ๑๔/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๒๗๔;
 ๓๐/๑๑/๒๕๒๕,๑๕,๒๑๔;
 ๓/๑๒/๒๕๒๗,๑๗,๓๙๕;
 ๑๑/ ๙/๒๕๑๒, ๒,๑๖๙;
 ๑๐/ ๙/๒๕๑๓, ๓,๒๙๕;
 ๙/ ๙/๒๕๑๔, ๔,๔๑๕;
 ๖/ ๕/๒๕๑๕, ๕,๑๙๒;
 ๑๑/๑๐/๒๕๑๖, ๖,๔๒๙;
 ๓/๑๒/๒๕๑๖, ๗, ๑๐;
 ๑๑/๑๐/๒๕๑๗, ๗,๓๐๙;
 ๙/๑๐/๒๕๑๙, ๙,๒๕๑;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๑๐/ ๙/๒๕๑๓, ๓,๒๙๕;
 ๙/ ๗/๒๕๑๔, ๔,๓๐๕;
 ๑/๑๒/๒๕๑๖, ๗, ๖;
 ๑๖/๑๐/๒๕๒๒,๑๒,๒๒๕;
 ๑๗/๑๐/๒๕๒๔,๑๔,๓๕๐;
 ๑๓/๑๐/๒๕๒๗,๑๗,๓๙๕;
 ๒๕/ ๑/๒๕๑๐, ๑, ๔๐;
 ๓/ ๓/๒๕๑๒, ๑, ๗๙;
 ๓/๑๒/๒๕๑๔, ๑,๑๒๑;
 ๒/๑๒/๒๕๑๖, ๑,๑๖๓;
 ๙/ ๙/๒๕๑๗, ๑,๑๙๕;
 ๖/ ๑/๒๕๑๒, ๒, ๓๖;
 ๑๑/๑๑/๒๕๑๒, ๒,๒๔๐;
 ๖/ ๗/๒๕๑๓, ๓,๒๒๑;
 ๓/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๑๐;
 ๑๙/ ๒/๒๕๑๔, ๔,๑๓๙;
 ๑๗/ ๖/๒๕๑๔, ๔,๒๕๖;
 ๓/๑๒/๒๕๑๔, ๕, ๕;
 ๖/ ๕/๒๕๑๕, ๕,๑๙๒;
 ๕/๑๐/๒๕๑๕, ๕,๔๒๗;
 ๒๖/ ๗/๒๕๑๖, ๖,๒๙๗;
 ๖/ ๕/๒๕๑๙, ๙, ๕๑;
 ๙/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๒๗๒;
 ๒๙/ ๙/๒๕๒๒,๑๒,๑๙๓;
 ๑/ ๖/๒๕๒๗,๑๗,๑๗๗;
 ๓/๑๒/๒๕๒๙,๑๙,๔๖๐;
 ๑๗/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๔๙;
 ๑๙/ ๒/๒๕๑๔, ๔,๑๓๙;
 ๗/๑๐/๒๕๑๔, ๔,๔๖๙;
 ๒๒/ ๒/๒๕๑๖, ๖, ๙๑;
 ๑/๑๒/๒๕๑๖, ๗, ๖;
 ๗/ ๔/๒๕๑๗, ๗,๑๓๖;
 ๓/๑๒/๒๕๑๗, ๗,๓๙๕;
 ๑๙/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๓๔๕;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๓๐/ ๙/๒๕๑๙, ๙,๒๑๓;
๒๔/ ๒/๒๕๒๐,๑๐, ๒๕;
๓/๑๒/๒๕๒๐,๑๐,๒๙๙;
๓/๑๒/๒๕๒๑,๑๑,๓๒๖;
๓/๑๒/๒๕๒๒,๑๒,๓๐๙;
๑๖/๑๐/๒๕๒๓,๑๓,๒๓๙;
๓/๑๒/๒๕๒๔,๑๔,๓๙๕;
๑๗/ ๓/๒๕๒๖,๑๖, ๒๙;
๓/๑๒/๒๕๒๖,๑๖,๓๑๐;
๒๐/ ๙/๒๕๒๗,๑๗,๓๑๓;
๖/ ๓/๒๕๒๙,๑๙, ๙๐;

๙/๑๒/๒๕๑๙, ๙,๒๗๒;
๖/๑๐/๒๕๒๐,๑๐,๒๓๖;
๒๓/ ๒/๒๕๒๑,๑๑, ๑๙;
๑๕/ ๓/๒๕๒๒,๑๒, ๕๑;
๖/ ๓/๒๕๒๓,๑๓, ๓๖;
๑๗/ ๔/๒๕๒๔,๑๔,๑๓๒;
๒๔/ ๓/๒๕๒๕,๑๕, ๔๙;
๑๕/๑๐/๒๕๒๖,๑๖,๒๕๕;
๒๒/ ๓/๒๕๒๗,๑๗, ๖๒;
๓/๑๒/๒๕๒๙,๑๙,๔๖๐;
๑๖/๑๐/๒๕๒๙,๑๙,๓๖๕;

ประชาชน

การช่วยเหลือประชาชน

๑๗/๑๑/๒๕๑๒, ๒,๒๔๑;
๙/ ๑/๒๕๑๓, ๓, ๙๙;
๙/ ๑/๒๕๑๓, ๓, ๙๖;
๙/ ๓/๒๕๑๓, ๓,๑๔๗;
๒๙/ ๙/๒๕๑๓, ๓,๒๙๑;
๑๔/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๔๖;
๑๔/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๕๐;
๑๙/๑๑/๒๕๑๓, ๓,๓๙๐;
๒๖/๑๑/๒๕๑๓, ๓,๔๑๑;
๑๕/ ๓/๒๕๑๔, ๔,๑๗๔;
๒๗/ ๖/๒๕๑๕, ๕,๒๒๓;
๒๙/ ๑/๒๕๑๕, ๕, ๗๐;
๒๒/ ๓/๒๕๑๗, ๗,๑๑๖;
๑๒/ ๕/๒๕๒๐,๑๐, ๕๓;
๒๗/ ๖/๒๕๒๑,๑๑,๑๒๓;
๒๔/ ๓/๒๕๒๓,๑๓, ๕๗;
๖/ ๕/๒๕๒๔,๑๔,๑๓๔;
๙/ ๙/๒๕๒๖,๑๖,๒๒๒;
๓๐/ ๑/๒๕๒๙,๑๙, ๕๕;
๑๓/ ๖/๒๕๑๒, ๒,๑๒๗;
๒๖/ ๗/๒๕๑๖, ๖,๓๐๒;
๒๖/ ๓/๒๕๑๙, ๙, ๔๔;
๙/ ๕/๒๕๒๙,๑๙,๑๖๓;

๓๑/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๗๔;
๙/ ๑/๒๕๑๓, ๓, ๙๐;
๑๙/ ๑/๒๕๑๓, ๓,๑๐๓;
๒๕/ ๖/๒๕๑๓, ๓,๒๐๙;
๑๒/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๓๖;
๑๔/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๔๙;
๑๖/๑๐/๒๕๑๓, ๓,๓๕๙;
๑๙/๑๑/๒๕๑๓, ๓,๓๙๔;
๒๖/๑๑/๒๕๑๓, ๓,๔๑๓;
๒๖/๑๐/๒๕๑๔, ๔,๕๑๑;
๒๗/ ๖/๒๕๑๕, ๕,๒๓๔;
๒๒/ ๓/๒๕๑๗, ๗,๑๐๙;
๒๖/ ๓/๒๕๑๙, ๙, ๔๔;
๑๒/๑๒/๒๕๒๐,๑๐,๓๒๓;
๕/ ๔/๒๕๒๑,๑๑, ๔๕;
๒๗/ ๓/๒๕๒๓,๑๓, ๗๒;
๓๐/ ๓/๒๕๒๕,๑๕, ๕๑;
๑/ ๖/๒๕๒๗,๑๗,๑๗๗;
๑๐/ ๙/๒๕๑๒, ๒,๑๖๗;
๒๗/ ๒/๒๕๑๗, ๗, ๖๓;
๒๒/๑๐/๒๕๒๒,๑๒,๒๗๙;

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

:ඛඤ 'න 'යඵඤඤ/ඤ/ඛ
'නඤඵඤ 'ඤඵඤඤ/ඤ /ඛ

:ඵඵඵ 'ය 'යඵඤඤ/ය /ඵය
'ඛන 'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඤ /ඛ

ඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵ

ඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵ ඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵඵ

:ඵයය'ඛඵ'ඛඤඤඤ/ඛ /ඵඤ
'ඛඛඤ'ඤඵ'ඤඤඤඤ/ඵඵ/ඛ
:ඵඵඤ'නඵ'නඤඤඤ/ඛ /ඛඵ
'යඵඤ'නඵ'නඤඤඤ/ඛ /ඛ
'යයඵ'යඵ'යඤඤඤ/ඤ /ඛඤ
'ඤඛ 'යඵ'යඤඤඤ/ය /ඛඤ
'යඵඤ'ඤඵ'ඤඤඤඤ/ඛ /යඵ
'ඤඵඵ'ඤඵ'ඤඤඤඤ/ඤ /ඛ
'ඤඤඤ'ඵඵ'ඵඤඤඤ/ඛ /ඤඤ
'ඛඛ 'ඵඵ'ඵඤඤඤ/ඤ /ඛඤ
'ඤඵඤ'ඛ 'ඛඵඤඤ/ඵඵ/න
'ඤඵඤ'ඛ 'ඛඵඤඤ/ඛ /න
'යඛ 'ඛ 'ඛඵඤඤ/ඤ /යඵ
'ඤඵඵ'ඛ 'ඛඵඤඤ/ය /ඵඤ
'ඤඤ 'ඛ 'ඛඵඤඤ/ඤ /නඵ
'ඵඛන'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඵඵ/යඵ
'ඛඤඵ'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඤ /ඛඤ
'ඛඤඤ'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඵඵ/ඤ
'නඤඤ'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඵඵ/ඤ
'ඵනඵ'ඤ 'ඤඵඤඤ/ය /ඛඵ
'ඛන 'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඵ /නඵ
'ඛඵය'න 'නඵඤඤ/ඛ /ඛ
'නඛඵ'න 'නඵඤඤ/ය /ඛඵ
'නඤඤ'ය 'යඵඤඤ/ඛ /ඛ
'ඤඤය'ය 'යඵඤඤ/ඵඵ/ඛඤ
'ඛඤඵ'ය 'යඵඤඤ/ය /ඛඤ
'ඤඵඵ'ඤ 'ඤඵඤඤ/න /ඤ
'ඵඤ 'ඤ 'ඵඵඤඤ/ඤ/ඛඵ
'ඛඵඤ'ඵ 'ඛඵඤඤ/ඤ/ඤ
:ඵනඵ'ඵ 'ඤඵඤඤ/ඵඵ/ඤඤ
'ඛඛ 'ඵ 'ඤඵඤඤ/ඤ/ඛඤ
'ඤය 'ඵ 'ඛඛනඤ/ඛ /ඛඵ

'ඛඛ 'ඛඵ'ඛඤඤඤ/ය /ඤඤ
'ඤඤඤ'ඤඵ'ඤඤඤඤ/ඛ /ඛ
'නඤඤ'නඵ'නඤඤඤ/ඛ /ඛඤ
'ඵඤඵ'නඵ'නඤඤඤ/ඤ /ඤඤ
'ඛය 'යඵ'යඤඤඤ/ය /ඛඵ
'ඛය 'යඵ'යඤඤඤ/ය /ඛඵ
'ඛඵඵ'ඤඵ'ඤඤඤඤ/ඤ /ඛඵ
'ඵඛඵ'ඵඵ'ඵඤඤඤ/ඛ /ඤඤ
'යඤඵ'ඵඵ'ඵඤඤඤ/ඛ /ඤඤ
'ඤඤ'ඵඵ'ඵඤඤඤ/ඛ /ඤඤ
'නඤ'ඵ 'ඤඵඤඤ/ඤ/ඵ
'ඛන'ය'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඛ /ඵඵ
'යඛඤ'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඵඵ/ඵය
'ඛඛන'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඵඵ/ඛඤ
'නඤඵ'ඤ 'ඤඵඤඤ/ය /ඤඤ
'යඛ 'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඤ /ඵඤ
'ඛඤය'න 'නඵඤඤ/ඛ /නඵ
:ඵඵඤ'න 'නඵඤඤ/ඤ /ඵය
'ඵඵ 'ය 'යඵඤඤ/ඤ/න
'ඤඵන'ය 'යඵඤඤ/ඵඵ/ඛඵ
'නඵඤ'ය 'යඵඤඤ/ඤ /ඛඤ
'ඵන 'ය 'ඤඵඤඤ/ඤ/ඤ
'ඛඵඤ'ඤ 'ඤඵඤඤ/ඵඵ/ඤ
'ඤඵ 'ඤ 'ඵඵඤඤ/ඤ/යඵ
'ඛඛඵ'ඵ 'ඛඵඤඤ/ඛ /ඤ
'ඛඛ 'ඵ 'යඵඤඤ/ඤ/ඤඵ
'යඤ 'ඵ 'ඵඵඤඤ/ඤ /ඤඵ
'ඛඵ 'ඵ 'ඛඛනඤ/ඛ /නඵ

ඤඤඤඤඤඤඤඤඤඤඤ

ඤඤ ඤඤඤඤ ඤඤඤඤ/ඤ

ඤඤ ඤඤඤඤ ඤඤඤඤ/ඤ

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๘/๑๒/๒๕๑๓, ๔, ๓๑;
 ๗/๑๒/๒๕๑๔, ๕, ๓๑;
 ๑๓/๑๐/๒๕๑๕, ๕, ๔๔๕;
 ๗/ ๕/๒๕๑๖, ๖, ๑๔๙;
 ๒๐/๑๒/๒๕๑๖, ๗, ๒๑;
 ๒๐/ ๙/๒๕๑๗, ๗, ๒๙๕;
 ๓/ ๘/๒๕๑๘, ๘, ๒๐๖;
 ๑๙/๑๒/๒๕๑๘, ๘, ๓๕๖;
 ๑๕/ ๔/๒๕๑๙, ๙, ๔;
 ๑๒/๑๒/๒๕๒๐, ๑๐, ๓๒๓;
 ๒๒/๑๐/๒๕๒๒, ๑๒, ๒๗๙;
 ๓๑/๑๒/๒๕๒๒, ๑๒, ๓๕๙;
 ๒๕/ ๙/๒๕๒๓, ๑๓, ๒๑๙;
 ๒/ ๗/๒๕๒๔, ๑๔, ๑๗๙;
 ๒๐/๑๒/๒๕๒๗, ๑๗, ๔๑๙;

ประชาชนมีศาสนา

๔/๑๒/๒๕๑๒, ๓, ๑๑;
 ๑๘/ ๘/๒๕๑๖, ๖, ๓๑๒;
 ๑/๑๒/๒๕๑๖, ๗, ๔;
 ๑๗/ ๕/๒๕๑๘, ๘, ๕๕;
 ๖/๑๒/๒๕๑๘, ๘, ๓๒๙;
 ๒๒/ ๙/๒๕๒๐, ๑๐, ๒๒๒;
 ๒๖/ ๗/๒๕๒๑, ๑๑, ๑๗๑;
 ๓๐/ ๕/๒๕๒๔, ๑๔, ๑๔๔;
 ๑๓/ ๓/๒๕๒๕, ๑๕, ๓๗;
 ๑๐/ ๕/๒๕๒๗, ๑๗, ๑๓๕;

ประชาชนร่มเย็นเป็นปกติสุข

๒๐/ ๓/๒๕๑๒, ๒, ๑๐๑;
 ๒๑/ ๒/๒๕๑๕, ๕, ๙๓;
 ๒๖/ ๑/๒๕๑๖, ๖, ๓๓;
 ๒๓/ ๒/๒๕๑๗, ๗, ๖๑;
 ๒๖/ ๓/๒๕๑๙, ๙, ๔๔;
 ๑๔/๑๒/๒๕๑๙, ๙, ๒๗๔;
 ๒๙/ ๑/๒๕๒๑, ๑๑, ๓;
 ๑๒/ ๙/๒๕๒๑, ๑๑, ๒๒๑;
 ๕/๑๐/๒๕๒๓, ๑๓, ๒๒๒;
 ๑๓/ ๓/๒๕๒๕, ๑๕, ๓๗;

วัน/เดือน/ปี, เล่มที่, หน้า

๓๐/ ๘/๒๕๑๔, ๔, ๔๐๒;
 ๑๔/ ๑/๒๕๑๕, ๕, ๔๙;
 ๑๘/๑๐/๒๕๑๕, ๕, ๔๖๗;
 ๒๐/ ๖/๒๕๑๖, ๖, ๑๙๖;
 ๑/ ๘/๒๕๑๗, ๗, ๒๕๙;
 ๑๖/๑๒/๒๕๑๗, ๗, ๓๗๙;
 ๓๑/๑๐/๒๕๑๘, ๘, ๒๖๕;
 ๔/ ๑/๒๕๑๙, ๙, ๑;
 ๓๑/๑๐/๒๕๒๐, ๑๐, ๒๗๓;
 ๕/ ๙/๒๕๒๒, ๑๒, ๑๙๙;
 ๑๗/๑๑/๒๕๒๒, ๑๒, ๒๙๙;
 ๑๘/ ๓/๒๕๒๓, ๑๓, ๓๙;
 ๑๗/๑๒/๒๕๒๓, ๑๓, ๓๔๙;
 ๑/ ๗/๒๕๒๕, ๑๕, ๙๙;
 ๙/ ๕/๒๕๒๗, ๑๗, ๑๖๓;
 ๒๓/ ๕/๒๕๒๕, ๑๕, ๑๙๔;
 ๑/๑๒/๒๕๑๖, ๗, ๑;
 ๒๓/ ๒/๒๕๑๗, ๗, ๖๑;
 ๖/ ๙/๒๕๑๘, ๘, ๒๒๑;
 ๓/ ๘/๒๕๑๙, ๙, ๑๙๒;
 ๓๑/๑๐/๒๕๒๐, ๑๐, ๒๗๓;
 ๘/ ๖/๒๕๒๒, ๑๒, ๑๐๒;
 ๑๗/ ๙/๒๕๒๔, ๑๔, ๒๙๐;
 ๒๙- ๓๑/๑๐/๒๕๒๕, ๑๕, ๒๑๑;
 ๒๐/ ๙/๒๕๒๗, ๑๗, ๓๓๐;
 ๘/ ๑/๒๕๑๓, ๓, ๙๖;
 ๒๗/ ๖/๒๕๑๕, ๕, ๒๒๓;
 ๒๓/ ๘/๒๕๑๖, ๖, ๓๒๑;
 ๙/๑๑/๒๕๑๘, ๘, ๒๗๙;
 ๘/ ๘/๒๕๑๙, ๙, ๑๙๒;
 ๑๘/ ๗/๒๕๒๐, ๑๐, ๑๔๒;
 ๒๖/ ๒/๒๕๒๑, ๑๑, ๒๐;
 ๑๗/๑๑/๒๕๒๒, ๑๒, ๒๙๙;
 ๓๐/ ๓/๒๕๒๕, ๑๕, ๕๑;
 ๑๙/ ๕/๒๕๒๕, ๑๕, ๖๙;